

Sa Calatrava Mon Amour.

Etnografia d'un barri atrapat en la geografia del capital

Jaume Franquesa i Bartolomé

Departament d'Antropologia Social i Cultural i d'Història
d'Amèrica i d'Àfrica (Universitat de Barcelona)

Doctorat d'Antropologia Social i Cultural (Bienni 1998-2000)

Directora de la tesi doctoral: Dra. Susana Narotzky Molleda

Desembre de 2005

jaume.franquesa@gmail.com

Sa Calatrava mon amour

Sa Calatrava és un poble envoltat
de ciutat per totes parts
manco per la mar i qualque portaavions.

Sa Calatrava és un casc antic
no retornable,
un barri sense voreres
com l'univers
o com un potet de bona confitura.

Sa Calatrava és un portal
ple de clovelles de pipes
i rialles de nin,
una al·lotea jugant a futbol
a dalt murada.

Sa Calatrava és una cala verge
que se trava, que se trava,
que se troba molt bé aquí on està,
tan a prop de la Mediterrània i del cel
(no entre quatre parets!)
...tan a prop de la gent.

*Salvador Bonet Martínez
Juliol 1989*

ÍNDIX DE CONTINGUTS

Algunes Notes Lingüístiques

Capítol I: L'EMERGÈNCIA DE LA PREGUNTA	1
1. Arribada al camp	1
2. Conflicte a Sa Calatrava	4
3. Problema de la tesi	20
4. Posicions metodològiques	26
4.1. Enfocament general	26
4.2. Delimitació de la unitat d'anàlisi i estructura de l'obra	28
4.3. Tècniques de recerca	36
5. El camp: el treball de camp com a procés	45
5.1. Viure al camp	45
5.2. Xarxes i reciprocitats	48
5.3. Categories nadiues	51
5.4. Posicionament	53
5.5. Poder	55
Capítol II: EL BARRI COM A CATEGORIA I COM A EXPERIÈNCIA	57
1. El veïnat	57
2. L'urbanisme: una separació	60
3. L'espai com a mercaderia	62
3.1. Valor d'ús i valor de canvi	63
3.2. La situació	64
3.3. L'entorn	68
3.4. La lògica del paisatge	70
4. Governamentalitat	73
5. El barri	77
Capítol III: EN TONI O EL MÓN DES DE SA CALATRAVA	83
1. Un al lot de barri	84
2. <i>Visca la independència de Sa Calatrava lliure, apostòlica i anàrquica (75-79)</i>	90
2.1. El Moviment Ciutadà	91

2.2. <i>La rebolesió comensa a Sa Calatrave... i continuarà si mos deixan</i>	94
2.3. El Puig de Sant Pere i l'antiurbanisme del Moviment Ciutadà	99
2.4. El carrer <i>ja</i> era nostre i l'Associació de Veïns de Sa Calatrava	104
3. Escampadissa i especialització. Projectes i desenganys (80-85)	110
3.1. El carnaval, Ses Voltes i el Grup d'Animació	112
3.2. De <i>Jo vinc d'un silenci a Un pagès amb motorino</i>	114
3.3. Lo Nostro	117
4. Edicions Es Pes de Sa palla	120
5. Efímeres	121
6. De porteret a vicepresident	122
Capítol IV: DE LA CALA VERGE A L'ARENA PURIFICADA	126
1. Fer neta Sa Calatrava	128
1.1. Consum col·lectiu	129
1.2. Patrimoni social	130
2. La dinàmica del capital	139
2.1. Gentrificació difusa	139
2.2. La producció de Botons (I): Buidar i omplir	141
2.3. Etiqueta immobiliària	146
3. L'Urban	150
3.1. La regeneració: artesania i assistència	151
3.2. Equipaments	155
Capítol V: UN BARRI D'ESTRANYS, UN BARRI SENSE ESPAI	163
1. El climentisme	163
1.1. La rearticulació de l'Associació de Veïns	164
1.2. "No als bars" i tipus de bars	169
1.3. Restriccions de trànsit: Pors i favors. El carrer es perd	176
2. Botigues, espais i xarxes de relació	181
2.1. Dificultats	182
2.2. Espais de relació	184
2.3. Nous i vells veïnats	187
2.4. L'eliminació de l'espai públic	191
3. L'Associació de Veïns, els antics veïns i els que queden fora	192
4. La producció de Botons (II): Okupes i el Loco Circo	197
4.1. Botons 10	198

4.2. Loco Circo	202
5. Els dissidents	205
5.1. Veus, xarxes	206
5.2. Quin barri volen?	211
Capítol VI: ALIANCES	222
1. Mobilització patrimonial	222
1.1. Creixement i conservació	222
1.2. Ciutat i patrimoni	225
1.3. L'aliança del guardar	233
2. El Temple i Dalt Murada: Dues reivindicacions amb aparença patrimonial	242
2.1. El Temple	242
2.2. Dalt Murada	246
3. Balanç patrimonial	253
3.1. L'elaboració d'un discurs	253
3.2. Revessos	256
4. La intensificació de la vida social	259
4.1. Festes	259
4.2. La terrassa de Santa Fe	263
5. La producció de Botons (III): <i>Drets contra diners</i>	267
5.1. Enganys	267
5.2. Un moment fantàstic	269
5.3. Qui sobra?	271
Conclusions: ELS VEÏNS VEÏNEGEN...?	276
ANNEXOS	
Notes	282
Referències Bibliogràfiques	317
Dramatis Personae	337
Glossari	378
Cronograma	392
Mapes	398
APÈNDIXS	
Apèndix Documental	
Apèndix Fotogràfic	

AGRAÏMENTS

Per òbvia o repetida que pugui sonar la fórmula aquest text que teniu entre mans no hagués estat possible sense l'ajut i suport de moltes persones, de manera que aprofitaré aquest espai per a expressar el meu agraïment a tots aquells que l'han feta possible i que en el camí m'han fet créixer com a persona.

Agraeixo als calatravins la manera com m'han obert el seu barri i les seves cases i els vull dir que durant aquests dos anys he estat feliç. No puc deixar d'assenyalar alguns veïns que han esdevingut amics i que m'han prestat un ajut tan fonamental en l'elaboració d'aquesta tesi: en Toni, de qui he après tant; en Mariano i na Jeanette que han fet de la seva casa la meva; en Liberto i la seva família, companys d'aventures; en Miquel, un oasi quan el camí es feia pedregar; en Salvador, per la seva poesia; en Joanet i en Pepet, pels seus consells. A tots gràcies per fer-me estimar Sa Calatrava.

Voldria també expressar la meva gratitud a tots aquells professors que m'han fet pensar i gaudir des que vaig començar als 19 anys a conèixer tot allò que s'amagava darrera l'exòtica paraula d'antropologia. Molt especialment voldria mostrar el meu agraïment a en Joan Bestard, en Jesús Contreras i en Manuel Delgado, que han fet menys feixucs els darrers anys i m'han fet creure en un camí del que sovint dubtava.

Vàries persones han estat claus amb el seu suport en la creació d'aquesta tesi, però sens dubte a la Susana Narotzky li pertoca una menció especial, no només pel seu guiatge i estímul sinó sobretot per la seva paciència i per haver-me mostrat sempre que creia en mi. També voldria agrair a l'Ubaldo Martínez Veiga la seva atenció i els seus utilíssims consells i a la Gemma Orobitg les seves gestions i el seu somriure, sense oblidar-me d'en Joan Mayans i la Blanca Garcés, amb qui durant tants anys he discutit, pensat, somniat i rigut.

Molts mallorquins són còmplices d'aquest treball i singularment en Marc Morell (i les seves nines), responsable que anés a raure a l'illa: plegats hem intuït i discutit varis dels punts que s'aborden en aquesta tesi mentre cadascú s'anava fent gran. Tots els mèrits que puguin tenir els mapes que aquí s'annexen s'han d'atribuir a n'Álvaro Sanz (i als dinars i l'hospitalitat infinita de na Flora), un amic que sempre m'ha impulsat endavant. Injust seria oblidar la cordial i fecunda recepció que m'han dispensat membres d'entitats com la Federació d'Associacions de Veïns de Palma, l'Associació per a la Revitalització dels Centres Antics, el Patronat Municipal de l'Habitatge, el Centre Social Flassaders, la Regidoria d'urbanisme o la Universitat de les Illes Balears.

Vull per acabar subratllar el meu deute amb tots aquells que m'acompanyen i que amb la seva calor m'han fet seguir recte quan els nervis, l'abúlia i el cinisme trucaven a la porta. Vosaltres ja sabeu qui sou: els meus amics de Mallorca, de Barcelona, d'Igualada (oee!) i d'arreu, i sí citaré expressament la Becky, la persona que més de prop ha viscut els maldecaps de la meva tesi i que més properament els ha adreçat. I per descomptat la meva família (avis, Marcel·la, Oriol) i molt especialment el Jaume i la Maria Dolors, els meus pares, que, més enllà de l'amor i la certesa que m'han donat, sempre s'han esforçat per a què tingués el cap, el cor i la vista ben oberts.

ALGUNES NOTES LINGÜÍSTIQUES

L'objectiu d'aquestes notes és doble: a) mirar de facilitar la lectura a aquells lectors no familiaritzats amb la variant mallorquina de la llengua catalana i b) motivar la tria de certs termes en detriment d'altres i les pautes de transcripció. Així, doncs, no pretenem aquí realitzar aquí una exposició exhaustiva de les característiques del mallorquí ni proposar unes guies sobre els criteris de transcripció del mallorquí oral, cosa que ja han fet altres autors amb molt encert¹. Tanmateix, els fets que el català estàndard escrit tendeixi a confondre's amb el dialecte central² (que, com a igualadí, és el meu) i que els parlants d'aquest dialecte siguin majoria dins el domini lingüístic, junt amb l'enorme poder de difusió i la centralitat de la ciutat de Barcelona fan convenientes aquestes notes, a fi de minimitzar problemes de comprensió. Cal doncs tenir en compte que si bé la llengua no és objecte d'estudi i preocupació d'aquesta recerca considerariem injust, inadequat i poc acurat negligir les referències a la llengua pròpia del lloc on s'ha fet la recerca a banda que reduir els fragments orals transcrits a l'estàndard (o al dialectal central) suposaria llastimosament tant una manca de lleialtat com una pèrdua de riquesa.

Pel que fa al cos del text el fet que el català escrit disposi d'una norma unificada redueix els possibles problemes al mínim, i assenyalarem només tres punts. En primer lloc en el text s'empren mots i formes d'ús típicament mallorquí, com per exemple l'ús dels articles *en/na* enlloc de *ella* (o les contraccions derivades: *can* per *cal*, p.e. can Joan). Al final d'aquestes notes he inclòs un llistat d'aquells mallorquinismes que suposo de més difícil comprensió amb la seva equivalència en català central. En segon lloc, en un punt que és més aviat polític i de sociolingüística, m'agradaria raonar l'ús indistint dels termes *Ciutat* i *Palma*, i mai *Palma de Mallorca*, per a fer referència a la ciutat on s'ha dut a terme la recerca, essent aquesta qüestió toponímica un motiu de polèmiques dins la ciutat³. La raó fonamental és que aquests són els termes que els *palmesans* o *ciutadans* empren per a referir-se a la seva ciutat i rarament utilitzen el terme *Palma de Mallorca*. Aquest darrer toponímic és un híbrid creat pel règim franquista (i mantingut posteriorment) que ajunta les dues denominacions històriques de la ciutat⁴ (*Ciutat de Mallorca* i *Palma*), i que respon a tres motius: a) evitar confusions entre *Palma* (de Mallorca) i *Las Palmas* (de Gran Canària); b) servir d'etiqueta adequada com a facilitadora del turisme peninsular i sobretot internacional, ja que ajunta al nom de la ciutat el de l'illa, sent aquesta darrera la que s'identifica ràpidament com a paradís turístic de sol, platja i repòs; c) fixeu-vos que l'ús del *Ciutat (o Ciudad) de Mallorca* hagués resolt els dos inconvenients anteriors, però el règim no estava disposat a utilitzar el toponímic implantat per la Corona d'Aragó i suprimit oficialment amb els Decrets de Nova Planta, i aquest és el tercer motiu. Tot plegat mostra que *Palma de Mallorca* és un terme pensat des de fora i per a fora i per això evitem emprar-lo, preferint *Ciutat* i *Palma*⁵, topònims que usem de forma totalment indistinta (al marge de les connotacions polítiques i històriques que tinguin o se'ls puguin atorgar).

En tercer lloc voldria argumentar l'ús de l'article determinat salat (*es/sa/es-ets/ses*), tret característic dels dialectes balears: 1) en les transcripcions hem mantingut aquest article salat sempre que l'emissor l'emprés, a fi de retenir l'origen parlat del text; 2) en el cos del text hem emprat els articles *el/la/els/les*, i no perquè siguin els 'meus' articles sinó perquè com diu Francesc de Borja Moll "la substitució de *es* i *sa*

¹ Penso fonamentalment en el treball acurat de Miralles (1995) per Montuïri, en qui més basat en els trets generals.

² Entès en sentit ampli, és a dir les terres de parla oriental del Principat: aproximadament províncies de Girona i Barcelona i el Camp de Tarragona.

³ Així es posà en evidència per exemple l'any 98 al voltant del bateig de la Rambla com a Rambla dels Ducs de Palma de Mallorca (vegeu la pàgina 6 del *Diario de Mallorca* del 28 de març de 1998).

⁴ La història toponímica de la ciutat és la següent: en ser fundada com a ciutat romana rebé el nom de *Palma*.; en època islàmica fou anomenada *Madina Mayurqa*, nom que amb la conquesta catalanoaragonesa fou cristianitzat/catalanitzat com a *Ciutat de Mallorca* (o de *Mallorques*); els decrets de Nova Planta recuperaren el nom romà de *Palma*, i fou ja en el segle XX que el nom oficial mudà en *Palma de Mallorca*.

⁵ Considero una solució poc satisfactòria la de *Ciutat de Palma de Mallorca* proposada per Ruiz Viñals (2000: 91), tant perquè és un terme que no és usat com perquè em sembla la proposta d'un nou híbrid que tendeix a afegir confusió.

per *el* i *la* en l'escriptura (...) és un ús i costum a les nostres illes des de sempre, del segle XIII fins al XIX, en els documents notariais, municipals i de tot ordre, i en les obres literàries que no fossin de to vulgar" (1996: 16); 3) en alguns noms propis hem mantingut l'article salat (Sa Calatrava, Sa Gerreria) per entendre que aquest és indissociable del substantiu que determina i per a aproximar-nos als usos col·loquials i nadius; cal fer notar, així mateix, que fins i tot en el llenguatge oral els articles *el/la* són els utilitzats pels mallorquins en noms que impliquen una forta unicitat (la mar, la terra, la lluna, el sol, etc.) o deferència (el dimoni, la reina, etc.) i així no tindria cap sentit dir Sa Seu enlloc de La Seu.

Centrant-nos ja en les transcripcions he procurat mantenir alguns (que no tots) trets dialectals orals (repeteixo: sempre i quan l'emissor els emprés) d'entre els que destaco els següents: A) la tendència a dislocar el so *lrl* postconsonàntic: *probe* per *pobre* o *pradí* per *padrí*. B) Certs castellanismes habituals com *entonces*, *antes*, *pues*, *bueno*, *claro*, *puesto*, etc. C) L'eliminació del fonema neutre en paraules esdrúixoles acabades en *-ia*; així paraules com *Assistència* o *ràbia* es pronuncien *Assistènci* o *ràbi*, o en el plural *bústies* per *bústis* (he mantingut l'accent en tots els casos per a marcar l'absència del fonema final). D) Tendència a mudar l'*a* tònica o neutra per *lel* o *lii*; així per exemple *xarxa* sovint es pronuncia *xerxa*. E) Substitució de la síl·laba *gua* en posició àtona per la síl·laba *go*, com *llengo* ('llengua'), *aigo* ('aigua') o *gordar* ('guardar'); F) Finals amb *-dat* allà on en estàndard s'empra *-tat*; així per exemple es diu *universidat* o *realidat*.

En les transcripcions també s'observen quatre característiques més del mallorquí. La primera l'ús dels pronoms plens *me/te/se/los/vos/se* tant davant com darrera del verb, i així per exemple es diu: "ahir se trobava malament", "vàrem donar-mos la mà" o "vos estimaré sempre". La segona l'ús dels pronoms *valtros* i *naltros* (i no *nosaltres* i *vosaltres*) per la primera i segona persones del plural. La tercera l'ús de certes desinències verbals diferents de les centrals: a) La primera persona del singular del verb ser en present d'indicatiu és *som* i no pas *sóc*; b) Supressió del fonema final *lo/* o *lu/* en la primera persona del singular del present d'indicatiu: *sent* ('sento'), *corr* ('corro') o *estim* ('estimo'); c) en els verbs de la primera conjugació, les desinències de la primera i la segona persona del plural del present d'indicatiu són *-am* i *-au*, per exemple: *anam* ('anem') o *pujau* ('pugeu'); d) l'ús de certes formes específiques en la segona persona del plural d'alguns verbs de la segona i la tercera conjugacions en el present d'indicatiu: *duis* ('dueu'), *feis* ('feu') o *veis* ('veieu'); e) el manteniment de la lletra "e" del radical en totes les conjugacions dels verbs *venir* i *tenir*, i així es diu *tenc* ('tinc') o *vendré* ('vindré'); f) l'ús de desinències allargades amb l'ús del fonema *gl*, i així es pot sentir el mot *sortiguessin* ('sortissin') o *invertiguent* ('invertint').

Ja per cloure llistem un seguit de vocables que bé considerem que poden posseir una especial dificultat bé són molt habituals amb el seu equivalent en dialecte central.

Al·lot/a → noi/a, nen/a	Murada → muralla
(A)mem → interjecció ≈ a veure	Parèixer(-se) → semblar/assemblar-se
Batl(l)e/ssa → alcalde/ssa	Pus → més
Comanar → encomanar	Qualcú/na → algú, alguna
Daixona, fer → fer angúnia	Qualque(s) → algun(s), alguna/es
Devers → cap a, vers; més o menys	Redol → rodalia, voltant(s)
Devora de → al costat de	Renou → soroll
Esbocar → enderrocar, demolir	Rompre → trencar
Fer feina → treballar	Sebre → saber
Fer net → netejar	Teresetes → titelles
Granar → escombrar	Totd'una → de seguida
Horabaixa → tarda	Veïnat → veí i veïnat (vegeu Cap. 2)
Maldament → malgrat (que)	Xerrar → parlar (també enraonar, xerrar)
Manco → menys	Xot → be, xai
Moix → gat	

Capítol I: L'EMERGÈNCIA DE LA PREGUNTA

*Els veïns veinegen i qualche vegada festegen
(dita mallorquina)*

1.ARRIBADA AL CAMP

La tardor del 2002 vaig desembarcar a Mallorca a través del port de Palma, ciutat on em traslladava des de Barcelona per a prendre part en un projecte de recerca¹ contractat per la Universitat de les Illes Balears. Atès que el projecte prenia com a àrea de recerca el centre històric de Ciutat la meua intenció era cercar allotjament en ell. Al cap de dos dies de ser a la meua nova ciutat, i a través d'un anunci a la Borsa d'Habitatge Jove, vaig llogar una habitació en un pis compartit que estava situat a la zona de Jaume III [vegeu Mapa 1]: una àrea ubicada dins els límits del centre històric però d'edificació moderna (dels 60 i 70) donat que històricament havia estat una zona intramurs destinada a la producció hortícola. De fet, és interessant ressenyar la concreció amb què a Palma es defineix el centre històric: tot allò, i només tot allò, que queda encerclat pels antics murs de la ciutat, els quals, a excepció de la seva part de façana marítima, foren enderrocats en l'anterior tombant de segle. Malgrat l'absència actual de murada el seu contorn continua essent precís, ja que en el seu lloc s'hi troben les Avingudes, cinturons de ronda interiors que constitueixen el principal eix de comunicació de la ciutat i que marquen un fort contrast entre la ciutat vella i la ciutat nova de l'eixample i les urbanitzacions.

El projecte de recerca esmentat tenia per objectiu construir una base de dades d'història oral i pràctiques culturals a diferents ciutats de la Mediterrània, amb l'objectiu principal, si més no inicialment, que aquest conjunt de dades poguessin fer de base pel desenvolupament de diferents productes de turisme cultural; d'altra banda el projecte tenia vocació d'influència sobre els processos de decisió política, amb un fort èmfasi en la millora dels processos de participació. Aquests objectius aplicats conduïren a què la difusió i gestió de les dades, la presa de contacte amb institucions locals i l'organització de fòrums de debat i reflexió prenguessin protagonisme en detriment de la recerca de camp, que es veia com a secundària i instrumental (vegeu www.med-voices.org). No obstant això, des

de l'equip de recerca duguérem a terme una considerable feina de camp que podríem subdividir en tres blocs: a) presa sistemàtica de fotografies per tot el centre històric, la qual cosa m'obligà a recórrer-lo minuciosament; b) enregistrament audiovisual de tots els actes públics que prenen el centre de Palma com a escenari: festes, commemoracions, recorreguts turístics, manifestacions, etc.; c) realització d'algunes entrevistes (al voltant d'una quinzena) a residents d'antic o a persones rellevants en el si d'institucions que agafessin el centre o una part d'ell com a àrea de treball.

A partir d'aquest contacte prolongat el centre de Palma m'anava revelant una sèrie de característiques i processos que trencaven amb la imatge d'unitat, centralitat i immutabilitat amb què d'antuvi l'havíem encarat. Aquestes fractures de la unitat, la centralitat i la immutabilitat es poden agrupar a partir de dos eixos:

- **Espai:** el centre històric de Palma està conformat per dues grans àrees. La central, la institucional, la que es presenta com a rellevant, estructurada al voltant de la catedral i els eixos comercials, plena de cases i palaus senyorials. I l'altra, als marges, més degradada arquitectònicament, amb solars buits i en construcció, amb una població més pobre, sense franquícies comercials. Una àrea, aquesta darrera, que en els darrers 20 anys, i de forma ben evident a dia d'avui, ha estat sent reconstruïda. Així, en l'àrea que hem anomenat central hi tenen lloc els actes en què la col·lectivitat es mostra a si mateixa: el carnaval, les manifestacions, les festes de Sant Sebastià (Festa Major), les rebudes als personatges públics. És també la zona que prenen els turistes, o aquella a la que els ciutadans van per fer gestions o pel lleure. L'altra, la no embellida, no té monuments, o no s'ensenyen, no s'hi fan actes públics d'abast de ciutat, no s'hi col·loquen llums de Nadal, i els passejants de fora del centre, tret d'algun turista intrèpid o despistat, procuren evitar-la. Aquesta evitació arrela en la imatge negativa d'aquesta àrea (peril·losa, bruta) i que contrasta amb el caràcter emblemàtic de l'altra. A la vegada, si l'àrea dels marges es compon d'un conjunt de barris heterogenis que presenten una identitat distintiva, l'àrea central té una identitat força homogènia que es relaciona al conjunt de la ciutat, són *centre*.
- **Temps:** el centre històric anava mostrant una història més pròxima i prosaica que aquella que projectaven els seus monuments immortals, especialment en tres direccions: a) El centre de Palma havia estat objecte al llarg del segle XX, i sobretot en la seva segona meitat, de reformes urbanístiques sistemàtiques; així, si els meus ulls només veien aquest procés en l'àrea dels marges, els documents i la memòria mostraven com aquesta reconstrucció i reinvençió havia afectat tot el que hem anomenat l'àrea central; b) Els testimonis també m'illuminaven respecte dels moviments de població: a partir dels anys 60, coincidint amb l'inici

del boom turístic i l'arraconament de la indústria, viure al centre havia caigut en descrèdit, i s'inicià un moviment de població que es traslladava a viure a la ciutat nova; aquesta tendència comença a revertir-se a principis dels 90. c) els temps dels ritmes diaris: les diferents parts del centre de Palma semblaven tenir horari, una hora que variava d'acord amb la seva especialització funcional i més enllà de la qual quedaven totalment desertes. Així, les zones comercials, curulles de dia, quedaven desertes a partir de les 8 del vespre; les dedicades al turisme que mira monuments quan feia fosc; les que reunien les oficines institucionals en havent dinat. En canvi, les dedicades a l'oci nocturn semblaven obrir quan feia fosc. Els diumenges el centre apareix desallotjat. Només alguns pocs punts de l'àrea mantenen una vitalitat i tràfec més o menys permanent al llarg del dia i la setmana

L'interessant és que, com ja s'ha deixat entreveure, ambdós eixos es coordinen i se solapen. Les dues àrees són àrees de valor distint: diferent valor del sòl, diferent valor artístic, diferent valor pel conjunt de la ciutat. Aquesta divisió i aquests diferents valors s'expressen a partir de discursos i relats diversos que pretenen ser independents: el discurs de com un dia arriba el turisme a l'illa, el discurs de la zona degradada (sempre arquitectònicament a la vegada que social) que cal agençar, el discurs legitimitat per la història i l'art del valor patrimonial, el discurs de les preferències dels compradors d'habitatge. No només es presenten aquests discursos com a aliens entre ells, sinó que a més es presenten com a naturals, sense misteri. Però l'homologia entre els discursos és evident, per exemple, en el fet que les zones desindustrialitzades són les que es degraden, o que el valor artístic legitima el valor (el preu) immobiliari. I de misteri sí que n'hi ha: aquell que apareix precisament del fet que aquests discursos es presentin com a autolegitimats, naturals i sense relació. Al llarg d'aquesta obra s'intentarà demostrar que aquests discursos són tots ells paradiscursos de l'acumulació de capital, la creació de valor (de canvi) i el control polític, i que si hi ha algun misteri no ha de ser massa diferent d'aquell que anomenem el fetixisme de la mercaderia. En altres paraules: l'espai de Palma apareix com un espai produït estratègicament, un espai que és a la vegada producte i mitjà de producció d'una lògica d'acumulació del capital. Cal però per descobrir aquesta lògica i concebre l'espai fugir de la mera espacialitat i incorporar la dimensió temporal, ja que l'espai és per definició fix i sincrònic i ens duu al fetixisme de l'espai, a la vegada que cal que indaguem sobre el paper del control polític en la gestió i reproducció d'aquest producte. En definitiva, aquestes intuïcions ens revelen una *economia política de l'espai*.

Com ja hem mencionat, l'àrea central presentava una compartimentació basada en criteris d'especialització funcional (zona comercial, zona d'oci, etc.) mentre que en els marges ens apareixien una sèrie de barris amb noms clars (el Puig de Sant Pere, Sa Calatrava, el Barri Xino/Sa Gerreria) i que

semblaven implicar una idiosincràsia arrelada. I aquests noms es repetien en els diferents plans especials de reforma que la ciutat havia emprès sobre el seu centre en els darrers trenta anys, és a dir, des de l'adveniment de la democràcia. D'entre aquests barris n'hi havia un que em cridava especialment l'atenció: Sa Calatrava. Menut² i arraconat entre les Avingudes i la mar, havia de fer un esforç per a anar-hi, ja que quedava fora dels recorreguts a què la vida de la ciutat et condueix, i quan hi anava solia sorprendre'm que estigués sempre tan buit, sense botigues ni bars, i que tingués aquell encant nostàlgic que tot passejant li reconeix. Així, en les meves entrevistes sempre preguntava als entrevistats per Sa Calatrava, desitjós que me'n diguessin alguna cosa; les respostes solien ser discretes variacions del "Sa Calatrava està morta" o del "Sa Calatrava no té vida, a voltes fa por passar-hi", ajuntades amb el recurrent "era el barri dels assaonadors i les adoberies". Tot i això, aquests comentaris no minvaven el meu interès sinó que l'incrementaven en contrastar-los amb algunes notícies que anava recollint: que si les cases a Sa Calatrava eren tan cares, que si s'hi acaba de fer un teatre immens, que malgrat estar fora del circuit patrimonial principal tingués un recorregut turístic propi. La paradoxa que aquests fets constituïen es va fer plena quan, a través d'algunes noves entrevistes, vaig descobrir que Sa Calatrava havia estat un punt de referència als 70 i primers 80 com a lloc de celebració de festes i d'intensa activitat popular.

2.CONFLICTE A SA CALATRAVA

Encuriós per aquests contrastos, a finals del 2003 vaig decidir mirar de llogar algun pis per Sa Calatrava i mudar-m'hi, resolt a emprendre un treball de camp intensiu sobre aquesta zona. Finalment el febrer de 2004 vaig trobar-ne un que podia pagar (sempre i quan trobés després, com així fou, algú amb qui compartir-lo) i m'hi vaig instal·lar tot d'una. En aquell moment no havia pogut definir amb precisió allò que cercava a Sa Calatrava, més enllà de saber que volia indagar sobre els contrastos ressenyats, uns contrastos que en boca de la gent no apareixien com a tals sinó més habitualment amb la forma d'una frase recurrent: "Sa Calatrava és un barri especial". La meua recerca vol aclarir què té, Sa Calatrava, d'especial, però també perquè és un barri. I entenc que la resposta a aquestes preguntes no pot separar-se d'aquelles intuïcions que he esbossat en l'apartat anterior i que prefiguren la producció de l'espai de Palma.

Sa Calatrava és un barri petit al que hom es refereix com a clarament diferenciat del seu entorn, i que malgrat això presenta uns límits imprecisos, i així rebia informacions contradictòries al voltant de si el pis on vivia (Carrers Monti-Sion/Criança) estava o no dins Sa Calatrava [Mapes 4, 5]. Així mateix, tothom em deia que era un lloc que havia sofert una reforma urbanística contundent en els darrers deu o quinze anys que l'havia deixat irreconeixible: Sa Calatrava m'era presentada com un barri èxit, en què

els esforços de regeneració havien convertit un barri degradat i conflictiu en un lloc net i bonic. S'han esmentat anteriorment les dues meitats en què es divideix el centre de Palma: doncs bé, Sa Calatrava semblava ocupar un estatus *especial* en aquest encaix. Per què sent un barri exitós seguia sent un barri evitat, per on la gent no passava? Per què sent un barri que havia escapat de la seva situació de marginalitat no era centre-centre? Per què no tenia cap especialització: ni botigues, ni bars, ni turistes, ni oficines de l'administració... ni gent pel carrer? Una característica semblava desbordar qualsevol altre qualificatiu: el lloc de la pau i la tranquil·litat.

El desembre de 2003 vaig parar atenció a algunes notícies que van sortir als diaris locals que parlaven de pugnes pel control de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i que posaven en entredit aquesta tranquil·litat i harmonia. Quan, a partir del desembre, vaig començar a buscar pis vaig anar trobant-me enganxats en alguns portals escrits crítics i acusadors contra la gestió de tal associació. A partir del febrer, en començar a viure al barri, vaig poder seguir des de dins un conflicte tens i prolongat que tenia Sa Calatrava dividida i enfrontada. Passarem tot seguit a relatar abreujadament la cronologia d'aquest dens conflicte.

Podem situar l'inici dels fets el dia 9 d'abril de 2003. Aquell dia en Climent, el president de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava va presentar a l'Ajuntament de Palma un escrit, acompanyat de 281 firmes de suport, sol·licitant que es denegés el permís a l'Associació de Malabaristes d'actuar a la Plaça Prevere Miquel Maura el següent dissabte dia 12 d'abril [vegeu Apèndix Documental (AD): 1]. El motiu que sustentava l'oposició és el següent: "Dicha Plaza por sus características urbanísticas, similares a Sant Jeroni no es una [p]laza adecuada para actos lúdicos festivos que impliquen la concentración de mucha gente, cabe también señalar que es una plaza en superficie sobre el aparcamiento público del Teatro y que en la misma plaza existe un monumento catalogado que es el Convento e Iglesia del Centro Eucarístico. Entendemos por otra parte que dicha Asociación, la cual cuenta en la actualidad con ocho expedientes abiertos por infracciones de las ordenanzas municipales debido a las denuncias de sus vecinos más cercanos por ruidos, instalación de actividades lúdicas sin licencia de actividades, instalación de bar sin licencia de actividades, ocupación de vía pública sin licencia municipal, [...] exige que primero cumplan con las ordenanzas vigentes, se integren en esta barriada siguiendo los preceptos que marca el reglamento de Participación Ciudadana y participen si así es su deseo de la vida cotidiana de nuestro barrio". Acaba sol·licitant el trasllat de l'activitat a la Plaça Llorenç Villalonga, també dins el barri però més apartada.

Cal aclarir una sèrie de termes. L'Associació de Veïns de Sa Calatrava és una associació fundada el 1979 i considerada una de les històriques del moviment veïnal palmèsà. L'Associació de Malabaristes

és una ONG formada per un grup de joves vinculats a activitats escèniques i circenses que tenen com a seu un local situat en el barri, i l'actuació que havien sol·licitat celebrava el seu aniversari i tenia la voluntat d'inserir-se dins els actes de la campanya contra la guerra de l'Iraq. La Plaça Prevere Miquel Maura (o Plaça des Teatre) és un nou espai públic del barri, un esponjament, sorgit amb la demolició de dos blocs de cases i la construcció d'un nou edifici que reuneix dos equipaments, el teatre Xesc Forteza i el Centre Cultural de Sa Calatrava. Aquesta actuació ha de ser entesa dins el conjunt heterogeni d'intervencions urbanístiques que des dels anys 80 han perseguit la regeneració de la barriada.

Les firmes es presenten en un clima de precampanya electoral, ja que les eleccions municipals i autonòmiques estan convocades pel dia 25 de maig, i en Climent (el President de l'Associació de Veïns) consta amb el número 17, sobre 27, a la llista electoral del Partit Popular, que governa el consistori palmèsà des del 1991. L'enrenou es desencadena quan es descobreix que el document és fals: varis dels veïns que apareixen com a firmants denuncien que ells no han firmat allò. Davant l'escàndol Catalina Cirer, la candidata a alcaldessa pel PP que un mes després revalidaria la majoria absoluta del seu predecessor, expulsà de les llistes en Climent, que els rumors situaven com a futurible Gerent d'Urbanisme. Així, doncs, un escàndol molt local acaba adquirint una dimensió de ciutat i és recollit per la premsa de l'illa. És convenient, d'altra banda, assenyalar que les firmes havien estat recollides el 2000 per sol·licitar un PERI (Pla Especial de Reforma Integral) d'usos del barri, que impedís la instal·lació de bars nocturns de copes al barri. També és convenient assenyalar que aquest escàndol de les firmes tingué una altra conseqüència negativa per en Climent. Era el candidat a presidir la FEPAE (Federació Palmesana d'Associacions i Entitats) i es veié obligat a enretirar-se de la candidatura que era l'única que es presentava. La FEPAE sorgí a principis dels 90 i és la doble de la FAVP (Federació d'Associacions de Veïns de Palma), amb qui manté una dura pugna. La FAVP és la Federació sorgida a finals dels 70 per aglutinar i coordinar el conjunt d'Associacions de Veïns que havien anat apareixent al llarg de la transició. Com a dada si més no curiosa cal dir que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava és membre quasi des dels seus inicis de la FAVP!

Bé, reprenquem el fil. L'assumpte de les firmes provoca una sèrie de moviments dins Sa Calatrava. En primer lloc una sèrie de veïns descontents amb la gestió d'en Climent i la seva Junta Directiva decideixen trobar-se periòdicament per discutir els problemes del barri i organitzar una veu crítica: aquests residents (la major part dels quals eren socis de l'Associació de Veïns) s'acabaran autoanomenant "Veïns per Sa Calatrava" i encetaran una campanya denunciant la manca de representativitat de l'actual Junta Directiva i les irregularitats en què ha incorregut, principalment que faci cinc anys que la Junta no s'hagi sotmès a elecció en assemblea general, i que en aquest mateix

període no s'hagi presentat mai l'estat de comptes. A la vegada critiquen l'actuació general de l'Associació de Veïns i arriben a dir que "se ha creado [al barri] un estado policial basado en el miedo y la obediencia" [AD: 2]. És d'interès remarcar que el punt de trobada d'aquests veïns dissidents fou en un primer moment un bar proper però fora dels límits del barri, i posteriorment passà al local laboral d'un dels veïns del grup, ja al mig de la barriada.

Per un altre cantó, en Climent i la seva Junta Directiva endegaran una campanya de relegitimació. Aquesta campanya inclou al juny un homenatge a l'alcalde sortint Joan Fageda. Un homenatge que es justificava, segons la Junta, en el fet que al llarg dels 12 anys que havia exercit el càrrec (i encara els anteriors que havia estat cap de l'oposició) havia estat l'aliat de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava en els esforços comuns per a recuperar un barri que estava tan deteriorat. Aquest acte s'anuncià mitjançant una sèrie de cartells que anunciaven la data, 4 de juny, la presència de l'alcalde i el títol de la commemoració: "20 años [8 a l'oposició i 12 com a alcalde] trabajando por Sa Calatrava". Tanmateix apareixen l'endemà que es repartissin aquests cartells una sèrie de cartells trucats i anònims on s'afegien alguns missatges de calúmia [AD: 3]. Malgrat que els "Veïns per Sa Calatrava" sempre han dit que ells no tenen res a veure amb aquest cartell, creiem que algunes de les frases afegides expliquen força bé el malestar que certes persones del barri senten cap a l'actuació de l'Ajuntament i la Junta Directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava en el barri. Així, a sota de "20 años trabajando por Sa Calatrava" s'hi afegeix "especulante, fent clots i obres eternes, despoblant-la i convertint-la en un parc temàtic", i a l'Associació de Veïns se l'acusa de "col·laboracionista".

Un altre punt d'aquesta campanya fou la denúncia a la premsa d'unes obres de rehabilitació, realitzades per l'Obra Cultural Balear (OCB), entitat de referència en qüestions de política cultural i lingüística a l'illa, al casal del poeta Joan Alcover, que presumptament incomplien la normativa urbanística i molestaven els veïns. Aquest fet indignà als crítics reunits en els Veïns per Sa Calatrava, ja que es queixaven que feia anys que estaven patint inconvenients urbanístics i sospites d'especulació i la Junta mai no els havia fet costat. De fet, aquestes obres ja havien estat denunciades per l'associació amb anterioritat, el que provocà la reacció, el dia 15 de març de 2002, de B. Picornell al *Diari de Balears*: "Hi ha molt poques excuses acceptables perquè el casal Alcover no estigui acabat. (...) Ara bé, no deixa de resultar curiós el sobtat interès que hi manifesta una associació, amb opinions ordinàriament molt semblants a les que sosté l'equip de govern de l'Ajuntament de Palma, per qüestions d'índole patrimonial i urbanística". Així, doncs, sembla, fins aquí, que aquesta campanya que hem anomenat de relegitimació s'adreçava més a guanyar-se de nou la confiança de l'Ajuntament que no la dels conveïnats. Aquesta confiança tal volta la volia recuperar amb el tercer (i principal) acte d'aquesta operació de rentat d'imatge, i que no fou altre que la convocatòria d'eleccions per escollir una

nova Junta Directiva. Aquesta convocatòria, plagada d'irregularitats, acabà detonant un conflicte i una divisió que havien romàs larvats.

A mitjans d'octubre apareix un cartell a la porta del local de l'Associació de Veïns, al carrer Porta de mar, anunciant unes eleccions pel dia 28 d'octubre, i dient que el termini últim de presentació de candidatures és el propassat (!) 4 d'octubre. Això impossibilita la presentació de candidatures alternatives, i els Veïns per Sa Calatrava filtren la notícia a la premsa. Davant d'això la Junta Directiva decideix fixar una nova data, el 25 de novembre, i deixar temps a la presentació de candidatures alternatives. Pel que es dedueix de la nombrosa documentació a l'abast i dels relats dels testimonis, el clima de conflicte dins el barri era evident a la primavera i a la tardor ja havia tornat una vertadera crispació amb continus enfrontaments i retrets a la via pública. Aquest clima es veurà alimentat per l'estratègia dels *dissidents* (els "Veïns per Sa Calatrava"), ja que malgrat que arribin a barallar la possibilitat, mai no es proposen muntar una associació alternativa o paral·lela a l'existent: decideixen lluitar pel control del que consideren que és seu. A més, no volen entrar en els comicis ja que els consideren il·legals, i així decideixen fer ús de tots els mitjans al seu abast, el que es tradueix en estirar els mecanismes que els ofereix la legislació al màxim. Per un altre cantó, opten per fer públic el conflicte, tant a dins el barri com al conjunt de la ciutat. Per aconseguir això segon van filtrant el seu problema als mitjans de comunicació, especialment la premsa, on aconsegueixen una xarxa d'aliats que ells consideren clau ja que els permet contrarestar la maquinària oficial que entenen que és afí a la Junta Directiva. A dins el barri també intenten crear xarxa, que es concreta fonamentalment en dos mecanismes: d'una banda, una llista de correu electrònic per tal de comunicar-se informació i fer de fòrum de debat sobre els problemes conjunts, i un llistat de números de telèfon mòbil que a través de missatges sms pogués eventualment mobilitzar un bon nombre de membres del grup de manera immediata; d'altra banda fan una campanya de difusió d'escrits, assenyalant les irregularitats, que reparteixen porta a porta pel barri.

El dia 25 de novembre, mentre tenen lloc les eleccions, compareix al local de l'Associació de Veïns, on tenen lloc els comicis, un notari, enviat pels Veïns per Sa Calatrava, duent un requeriment notarial impugnant les eleccions. Aquesta impugnació se suporta en el fet que els estatuts contempnen l'Assemblea general com a l'únic òrgan capaç d'escollir junta, en defectes de forma de les eleccions (possibilitat de vot delegat, inexistència de paperetes, etc.), i en vàries irregularitats que s'han anat acumulant al llarg dels anys i que posen en entredit la legitimitat de la junta convocant: no reelecció durant varis anys, no presentació de l'estat de comptes, etc. El requerit, en Climent, respondrà que les acusacions són falses i l'elecció legal. Cal assenyalar que en aquest moment en què les aigües comencen a anar tèrboles i es van configurant dos bàndols, varis residents que no eren socis (per

desinterès en la vida veïnal, per desacord amb l'orientació de la direcció, ...) intenten fer-se socis per tal de tenir veu i vot en els esdeveniments i fer costat als dissidents. Molts d'ells denunciaven que no se'ls permetia inscriure's fins al començament de l'exercici 2004, essent-los-hi negat, per tant, el dret a vot.

El 26 de novembre apareix la reelecció de la Junta presidida per en Climent a varis rotatius locals: sobre un cens de 203 persones ha obtingut 161 vots a favor, dues abstencions i cap vot en contra. Aquell mateix dia apareix entrevistat, amb motiu de la seva reelecció, a la pàgina 15 del *Diario de Mallorca*. En ella se li demana a en Climent quins són els projectes de la nova junta, i respon: "Queremos que se termine la ejecución del plan especial de reforma interior (Peri) para sa Calatrava, con la rehabilitación de los últimos viejos edificios que quedan". També recalca que el que no volen és esdevenir una nova Llotja (l'àrea del centre històric de Palma on es concentren els bars de nit) i que volen fer un circuit monumental per Sa Calatrava per tal d'atreure turistes. Mentrestant els veïns per Sa Calatrava no consideren vàlida la reelecció i multipliquen els esforços per a fer efectiva la impugnació i guanyar-se nous aliats: presenten un segon requeriment notarial en què demanen els llibres de l'associació, exprimeixen la seva xarxa d'aliats als mitjans de comunicació, intensifiquen la tasca de repartir papers i comunicats pel barri. Com ja hem vist aquest grup acusa la Junta Directiva d'autoritaris, d'haver comès irregularitats i de carques i beats. Els de la Junta acusen els crítics de nouvinguts, de voler convertir el barri en una zona de bars i de mal educats pel fet de fer una campanya de desprestigi pública.

Arribem ja al dia 23 de desembre que marca el punt clau en tota aquesta història. Per aquest dia la Junta Directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava convoca una Assemblea Informativa al Saló d'actes del Centre Cultural de Sa Calatrava (i no pas a la seu de l'Associació de Veïns) que té per objecte presentar la junta electa, informar de l'estat de comptes i mostrar el programa d'activitats per l'any 2004 [AD: 33]. Els crítics tenen per objectiu valer-se de l'assemblea per mostrar la invalidesa de la Junta. A fora del recinte hi ha un policia cridat per la Junta Directiva per a intervenir en cas d'aldarulls. Comença l'acte amb els membres de la Junta Directiva dalt de la tarima; els esdeveniments prenen un rumb inesperat: la Junta Directiva presenta la seva dimissió en bloc argüint que hi ha molts conflictes i que és convenient tancar un cicle... i obrir-ne un altre al front d'una nova Associació sobre la qual ja informaran degudament als socis quan s'escaigui. S'aixequen i se'n van. Tothom es va quedar glaçat. Un testimoni del grup dels dissidents explica que va demanar la paraula i que no se li va concedir dient que l'Assemblea havia conclòs, després explica que se li va adreçar un famós promotor immobiliari i el va amenaçar. Un testimoni del grup dels que podríem anomenar proclius a la Junta, explica com sorpresa els va demanar a la Junta, en l'aperitiu que donava conclusió a l'acte, què havia passat, i aquests li respongueren que hi havia un càncer a la barriada que calia extirpar.

El dia abans, 22 de desembre, i d'amagat, els membres de la Junta havien inscrit al registre una nova associació, la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns i havien retornat les claus del local de l'associació a l'Ajuntament. Aquest local de Porta de Mar és un local cedit en precari per l'Ajuntament, i se situa en una de les finques que l'Ajuntament, a través del Patronat Municipal de l'Habitatge, havia adquirit dins l'actuació del PERI per a fer-hi habitatges [Mapa 3]. Davant aquests fets els Veïns per Sa Calatrava entenen, d'acord amb la llei i els Estatuts, que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava no s'ha dissolt, ja que per tal de fer-ho la legislació marca la formació d'una Junta liquidadora i la celebració d'una assemblea que ratifiqui la dissolució. En canvi, la Junta dimissionària havia pres una decisió unilateral, i la liquidació patrimonial s'havia fet sense formar una Comissió Liquidadora que tant els estatuts com la llei marquen com a preceptiva. De fet, la Junta argumentava que el patrimoni de l'Associació de Veïns era d'uns 2500 € que havien donat, a mitjan desembre, al Monestir de santa Elisabet, més conegut com a Convent de Sant Jeroni, un dels varis convents i institucions catòliques que existeixen a Sa Calatrava. Davant això els crítics necessiten recollir 25 firmes per a convocar una nova Assemblea General i escollir una nova Junta Directiva. Presenten les firmes i el dia 30 de febrer s'escull, en una Assemblea amb una vuitantena d'assistents, una nova Junta Directiva que és la que avui continua dirigint l'Associació de Veïns de Sa Calatrava.

Tenim ja doncs dues associacions de veïns a Sa Calatrava. La històrica amb 26 anys d'existència, anomenada Associació de Veïns de Sa Calatrava i la nova Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns que és dirigida per una Junta Directiva on hi figuren un bon nombre de les persones que havien estat al capdavant de l'Associació de Veïns històrica durant una vintena d'anys. El rellevant, tanmateix, no és únicament el fet que hi hagi dues associacions enfrontades sinó que cada una de les dues nega la legitimitat i representativitat de l'altra, i en aquesta disputa s'hi veurà implicada l'administració, com tot seguit veurem. Així, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, encapçalada per aquells que hem anomenat dissidents, considera que l'altra associació s'ha forjat d'una manera fraudulenta i traïdora, i que a més és dolenta pel barri ja que crea divisió i trenca la possibilitat de la unitat d'acció. Així mateix aquesta entitat entén que el nom de l'altra és fraudulent, ja que indueix a error i confusió, criteri que és emparat per la llei d'associacions.

En canvi La Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns de recent creació interpreta les coses d'una altra manera. Ho exposarem a partir d'una sèrie d'escrits de la seva presidenta (i històrica de la Associació de Veïns de Sa Calatrava) adreçats als mitjans de comunicació i l'administració [AD: 4-6]. En primer lloc cal destacar que ells consideren que "nosotros entendemos dicha fundación como una refundación de la antigua Entidad A. VV. Sa Calatrava" i en un altre document s'afegeix que aquesta nova associació "se creó para dar continuidad a la obra de personas que han dado todo por

reconstruir un barrio por el cual nadie daba un duro por el, personas nacidas en Sa Calatrava y con una trayectoria intachable y conocida por todos”, i més endavant en el mateix document “no nos sentimos una nueva Asociación somos los de siempre los que luchamos en las calles contra la droga y frente a las Instituciones para lograr la Calatrava que tenemos, estos ‘vecinos políticos advenedizos’ que en 25 años no han prestado su colaboración y ahora pretende destruir una historia de casi treinta años nunca tendrán el apoyo de sus vecinos y mucho menos de los que hemos sabido defender *lo nuestro*”³. Segons s'al·lega els motius per a fer aquesta refundació són dos: 1) adequar-se al nou marc legal vigent, atès que el març de 2002 es promulgà una nova Ley de Asociaciones que obligava a modificar els Estatuts pel maig de 2004 (cal destacar que aquesta adequació dels estatuts, força simple, de cap manera conduïa necessàriament a la dissolució dels milers d'entitats cíviques que poblen Espanya). 2) “Entendíamos que debíamos cerrar un ciclo de cerca de treinta años y ampliar nuestro radio de acción a nuevas calles y zonas aledañas a nuestro barrio de Sa Calatrava, como son las zonas de Montisión, Plaza S. Francisco y Barrio Sta. Clara y Sta. Eulalia”.

Aquesta cerca de legitimitat és important ja que persegueix conseqüències materials, i notablement la cessió del local. És en aquest sentit que cal entendre la sol·licitud de la sobredita vicepresidenta a l'alcaldeessa per a què “se nos restablezcan nuestros derechos históricos en el Registro de Entidades Ciudadanas, pues entendemos que la legitimidad Histórica, ética y moral nos corresponde como auténticos impulsores de la recuperación de Sa Calatrava como barrio y como embrión de la Ciudad de Palma. Durante muchos años hemos trabajado duro contra la prostitución, la delincuencia y la droga y nos ha costado años de esfuerzos de diálogo permanente de lucha para conseguir lo que tenemos hoy no sería justo ahora no restablecer nuestros derechos históricos cuando la inmensa mayoría de los vecinos nos apoya”. Efectivament, a partir del febrer, quan la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns ja ha estat reconeguda i l'Associació de Veïns de Sa Calatrava ja disposa de nova Junta Directiva electa en assemblea general, la pugna es concretarà al voltant del local que cedeix l'Ajuntament. Així, en declaracions al *Diari de Balears* del dia 15 de febrer de 2004 en Ramón, nou president de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, diu que els objectius d'aquesta nova etapa de l'Associació són “recuperar el tarannà obert i dialogant que no havia tingut l'anterior junta i consensuar les decisions que afectin la barriada”, mentre que l'*Última Hora* d'aquell mateix dia diu que el propòsit de la nova junta és “recuperar el patrimoni històric de la Asociación”, paraules que han de ser interpretades en termes del local i dels diners de què disposava l'associació. Tots aquests intents de legitimitació, per un costat i per l'altre, van acompanyats de desqualificacions personals que augmenten el clima de confrontació i recel dins la barriada.

Com hem dit, comença en aquest moment una lluita per la qüestió del local que encara no ha conclòs. El gra de l'afer és que l'Ajuntament, emparant-se en silencis, confusions competencials entre diferents òrgans de l'administració i assumpcions dubtoses, té el local cedit a la nova Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, sense definir-se al voltant de si aquesta és una nova associació o una refundació. Aquest assumpte pren una considerable volada en la vida política local, i tant el grup Municipal del PSOE-PSIB com el d'EU-EV (Esquerra Unida- Els Verds) porten l'assumpte, en forma de preguntes orals, al ple municipal del 29 d'abril, conduint tot plegat a un careig entre membres de les diferents associacions. A més, el fet que el president de la nova Junta Directiva sigui militant d'EU i que aquest grup qualifiqui l'actuació de l'Ajuntament de "repugnant acte de pirateria" [AD: 8-9] fa que els mitjans de comunicació facin el seu agost amb la trifulga. Aquestes alineacions aprofundiran unes associacions dicotòmiques (la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns és controlada per l'Ajuntament i el PP; la Associació de Veïns de Sa Calatrava és d'esquerres i una maniobra de l'oposició política) que voldran monopolitzar el conflicte, i encara que tals associacions posseeixen certa base són reduccionistes i dificultaran la comprensió del problema.

Un parell de característiques d'aquesta pugna pel local mereixen ser remarcades. La primera és l'extremat grau de complexitat legal que l'assumpte comporta, i així, després d'esgotar la via administrativa a través d'un recurs de reposició, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava eleva l'assumpte als tribunals a través d'un recurs contenciós-administratiu, mentre paral·lelament demanen, enviant un dossier de 90 folis, al Defensor del Pueblo que intercedeixi en l'afer (intercessió que continua oberta). En segon lloc cal destacar que l'Ajuntament motiva la seva decisió d'excloure l'Associació de Veïns de Sa Calatrava de l'usdefruit del local municipal basant-se en el fet que aquests han utilitzat en diverses ocasions el Centre Cultural. La cosa esdevé kafkiana si tenim en compte que l'Ajuntament té per norma no cedir els Centres Culturals municipals a cap entitat. Així, en la cronologia [AD: 10-12] que el consistori envia a l'Adjunt Segon del Defensor del Pueblo en resposta a la demanda d'aquest motivant la seva actuació hi llegim: "En escrito registrado en el Ayuntamiento el 20 de febrero [és a dir, per celebrar l'Assemblea General Extraordinaria on calia escollir nova Junta després de la dimissió de l'anterior] el Sr. Ramón, en su calidad de presidente de la Asociación de Vecinos de Sa Calatrava, solicita la autorización del uso del local del Centro Cultural municipal de "Sa Calatrava" para los fines lícitos de la Asociación, sin concretar las fechas de utilización, cuando el Ayuntamiento no permite que en ninguno de los Centros Culturales municipales tenga su sede asociación ciudadana alguna, pero en fechas posteriores y para actividades concretas, dicha asociación ha pedido el uso de dicho espacio municipal y siempre se le ha autorizado". O sia, que es justifica que no es cedeixi el local a l'Associació

de Veïns de Sa Calatrava dient que han utilitzat un altre local municipal que els han cedit a comptagotes, mentre es diu que no és legal que els el cedeixin!

I tanmateix, en aquest intent de recuperar el patrimoni per part de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava passa un fet inesperat que complicarà encara més la situació. La nova Junta Directiva d'aquesta associació en constituir-se comença a escutar els llibres i detecta indicis d'irregularitats financeres en la tresoreria, i en conseqüència es posen en contacte amb l'entitat bancària on tenia el compte l'associació per tal d'esclarir aquests moviments. Es donava la circumstància que l'anterior president (i llavors vice-president de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns), en Climent, era director de la sucursal bancària on es trobava aquest compte. Finalment, i pel que expliquen els protagonistes després d'àrdues i tenses negociacions, *El Mundo/El día de Baleares* del dia 30 de juny de 2004 destapa en portada l'escàndol: "Los vecinos de Sa Calatrava acusan al ex presidente del barrio de estafarles 480.000€". L'endemà, 1 de juliol, el mateix periòdic i també en portada, diu "Bancaja echa al director de sucursal acusado de estafar 480.000€ a los vecinos de Sa Calatrava". La notícia va apareixent als mitjans amb nous detalls durant varis dies, i el judici del banc contra el seu extreballador es preveu pel 2005.

Sense entrar en detalls sòrdids i rocambolescos és convenient explicar com es reparteixen aquests fraus. La nova junta de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, en prendre possessió del càrrec, se n'adona que hi ha uns diners (al voltant d'uns quatre milions de pessetes) que van entrar a l'Associació l'any 96 i que d'alguna manera s'han volatilitzat. Cal explicar d'on surten aquests diners. L'Associació de Veïns tenia un local de lloguer en els baixos d'una finca del Carrer Calatrava, el carrer principal de la barriada. Aquest local l'havia vingut ocupant durant una dotzena d'anys quan un promotor immobiliari volgué comprar la finca per a rehabilitar-la i fer-hi habitatges de luxe, així com per posar-hi les oficines de la seva companyia. Per tal fi s'entengué, amb els diversos propietaris i llogaters a base de compres i compensacions monetàries a partir d'un sistema estipulat en el Pla Especial de Reforma Interior (PERI) de Sa Calatrava (vegeu capítol 4). Entre aquestes hi figuraven uns quatre milions de pessetes per a l'Associació de Veïns. És convenient ressenyar que aquesta rebé de grat aquests diners no només per la seva vàlua intrínseca, sinó perquè el fet que inversions privades destacables aterressin al barri era un dels objectius de la reforma urbanística del barri que ells estaven promovent. Fou després d'aquesta compensació que la seu de l'associació es traslladà al local que avui és motiu de litigi, situat una cinquantena de metres més enllà, en una finca municipal del Carrer Porta de Mar [vegeu mapa 5]. En aquests moments la promotora immobiliària que comprà la finca del Carrer Calatrava ha traslladat les seves oficines a un altre edifici en rehabilitació, un palau senyorial al carrer Monti-Sion, i ha posat a la venda el conjunt de l'edifici del Carrer Calatrava. El preu és de 5 milions d'euros.

Arran de la denúncia i les gestions realitzades per l'Associació de Veïns de Sa Calatrava salten a la llum altres estafes que l'exdirector de la sucursal havia fet contra conveïnats. De fet, la resta dels diners estafats corresponen a membres de la pròpia Junta Directiva de l'estafador, a qui féu firmar hipoteques, assegurances i altres productes financers fraudulents. Així, com diu *El Mundo/El día de Baleares* del 5 de juliol de 2004 "sacó tajada de su influencia en el barrio para embaucar a diversos vecinos". En declaracions a premsa en Climent defensa la seva innocència i diu que la seva imputació obeeix a una batalla política entre associacions de dretes i d'esquerres. Bancaja ha retornat els diners a l'Associació de Veïns, així com a la major part dels afectats.

Fins aquí arriba aquesta explicació esquemàtica del culebrot que ha sacsejat "aquell barri on mai no hi passa res" [vegeu *Cronograma* per a la síntesi d'aquests fets]. Des de l'estiu del 2004 fins avui han passat moltes altres coses que s'abordaran en altres capítols, i amb anterioritat a aquests esdeveniments que comencen el 2003 hi ha molts fets que ens permetran comprendre millor aquesta cronologia. Tanmateix, si hem volgut destacar els fets relatats és perquè mostren com es gesta i eclosiona un conflicte que altera la vida quotidiana del barri i que transforma radicalment el panorama organitzatiu i associatiu de Sa Calatrava. Així mateix, la narració mínimament detallada que s'acaba de donar treu a la llum la gran majoria dels elements que marquen aquesta investigació i que tot seguit seran subratllats. Assenyalarem aquestes idees-força amb la major brevetat possible, per bé que algunes requereixen puntualitzacions immediates.

- a) **Nouvinguts:** els membres de la junta directiva *històrica* acusen els dissidents de ser uns nouvinguts, i aquesta qüestió permea tot el conflicte, ja que aquesta és una afirmació que ha arrelat i l'opinió pública la dóna per bona. Cal emperò puntualitzar-la. En aquesta afirmació s'hi reuneixen dues acusacions distintes. La primera té cert fonament, i és la que es refereix al fet que aquest grup de dissidents que acabaran fent-se amb el control de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava no havien estat vinculats a la direcció de l'Associació de Veïns. Malgrat això és convenient dir que dels set membres de la Junta un fou un dels fundadors de l'associació l'any 1979, i una altra havia estat vocal de la Junta a finals dels 90. L'altra acusació, que és la que realment importa és la que diu que aquests dissidents són persones nouvingudes al barri. Aquesta acusació no és certa, hi ha tanta gent arribada de poc al barri a una junta com a l'altra, i de fet el mateix Climent arriba al barri a mitjans anys 90 en casar-se amb una calatravina. Tanmateix, el fet que aquesta acusació hagi estat assumida per la gent haurà de ser-nos revelador, així com serà clau comprendre perquè l'acusació de nouvingut té tanta càrrega deslegitimadora, el que és indesvinculable d'una creixent gentrificació. Aquest punt és abordat especialment en el Capítol 5.

- b) **Representativitat:** com s'ha pogut comprovar hi ha una pugna permanent per la representativitat. Els criteris que s'empren per a apuntalar-la són diversos: antiguitat de l'associació, número de socis, transparència de la gestió, autonomia respecte interessos particulars i filiacions partidistes, arrelament en el barri (la qüestió dels nouvinguts), rectitud moral, mèrits acumulats, etc. Tanmateix, ambdues associacions semblen necessitar l'administració per a què arbitri aquesta representativitat, fet que té com a conseqüència posar en entredit l'autonomia d'aquestes associacions, cosa que a la vegada hauria de ser un dels criteris que avaluessin la seva representativitat. Cal així mateix fer notar que la noció de representativitat se solapa però no coincideix amb la de la legitimitat, punt que tractarem en el Capítol 3 en indagar sobre la manera com les Associacions de Veïns funden als anys 70 la seva legitimitat i representativitat.

Cal realitzar una puntualització respecte l'assumpte del número de socis. La Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns basa la seva legitimitat en el fet que ells tenen més socis; en alguns moments l'administració dóna validesa a aquest argument ja que l'esgrimeix com a raó per a cedir-los el local. Aquesta associació manté el llistat de socis de l'anterior associació, i durant els primers mesos del 2004 va casa per casa a recollir firmes i quotes dels socis de l'anterior associació per a què s'uneixin a la nova: la gran majoria hi accedeix sense acabar d'entendre l'embolic d'associacions que s'ha format. Als únics a qui no demanen les firmes és a la trentena de socis que s'han vinculat clarament a la corrent crítica. A més en ampliar els seus límits territorials inicien en aquests una campanya de recollida d'adhesions, que diuen saldar amb un centenar de nous socis. Així, per tant, aquesta associació compta amb uns 300 socis, 200 dels quals a la zona de Sa Calatrava. Per altra banda, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava no inicia cap campanya de captació de nous socis, i entén que els 200 socis que hi havia fins el 2003 continuen sent socis seus. Així doncs, ens trobem que les dues associacions tenen uns 200 socis a Sa Calatrava pròpiament dita que a més són *grosso modo* les mateixes persones. L'única diferència es troba en els socis actius d'un bàndol o l'altra que només estan en una associació. En un cas perquè no se'ls demana si volen formar part de la nova, i tampoc no haguessin acceptat. En l'altra cas perquè la Junta Directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, acollint-se a un polèmic article dels estatuts, procedeix a l'expulsió d'aquells socis que fan part de la Junta Directiva de l'altra associació, entenent que incorren en interessos lesius envers la seva entitat. O sia, que en gran mesura els socis d'una i altra associació coincideixen, si exceptuem els membres de les diferents juntes, és a dir, aquells que *representen* l'entitat i per extensió el barri. Així doncs no és cert que una associació tingui més socis calatravins que l'altra; tot i això sí és cert que nombrosos fets (per exemple, el nombre

d'assistents a les assemblees i actes que cadascuna convoca) proven que la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns compta amb més suport, si més no actiu, en el barri. Intentarem mostrar com aquest suport no és tant un suport a les accions concretes de l'associació com basat en altre tipus d'afinitats: confiança, coneixença ("són les persones de tota la vida"), llaços d'amistat, parentiu, afinitats generacionals, reconeixement dels anys en el càrrec, favors prestats, afinitats ideològiques difoses, etc. Cal dir que també aquesta sèrie d'elements borrosos són claus a l'hora d'entendre com s'articula l'altra associació. La importància d'aquests vincles invisibles que organitzen la quotidianitat i afecten la vida associativa seran analitzats al llarg de l'obra.

- c) **Debat públic:** aquesta confrontació local en una barriada minúscula pren rellevància a nivell de Ciutat i de l'illa, i adquireix una important quota informativa en els mitjans de comunicació local. Tal repercussió no és un fet aïllat, i com es veurà en altres capítols ja s'havia produït anteriorment i se seguirà produint més endavant. Això ens informa sobre la importància que els líders veïnals atorguen a la difusió dels seus problemes i l'habilitat d'aquests en reeixir, així com de la necessitat d'aquests moviments locals d'aconseguir articular-se amb debats majors i amb altres entitats i grups. També ens informa de la condició exemplaritzant, estratègica, representativa que s'atorga a Sa Calatrava i la seva Associació de Veïns, condició que arrela en diverses circumstàncies històriques i que sens dubte no és aliena a la situació de Sa Calatrava dins l'economia política de Palma. A la indagació d'aquesta genealogia consagramos bona part dels següents capítols.
- d) **L'administració i la política formal:** Cal remarcar que bona part de la rellevància mediàtica que assoleixen aquests afers es deu a la intervenció dels partits polítics. Si bé les associacions solen acceptar el suport dels partits polítics, sovint se n'adonen de la instrumentalització partidista a què són sotmesos i això els causa problemes: aquesta és una tònica omnipresent en la història del moviment veïnal. De fet, és rellevant el fet que un dels desqualificatius recurrents entre les dues associacions fos aquest: així, la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns acusa els seus rivals d'estar polititzats, mentre que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava acusa la seva contrapart de ser un agent de l'administració i els seus interessos partidistes. La tensió entre aquests diferents pols, el de la politització i el de ser un annex de les institucions, i la cooptació i instrumentalització que els partits polítics efectuen sobre aquestes entitats serà un dels eixos que ens permetrà interpretar les dades d'aquesta obra. També cal considerar que els partits miren d'involucrar les associacions en la seva òrbita per tal de bastir xarxes de clientelisme polític. D'altra banda hem vist com les Associacions de Veïns es troben a mercè de l'administració. En els fets ressenyats, aquesta demagògicament

proclama el "principi de no intromissió" com a criteri per a no intervenir a dirimir els afers veïnals, però aquestes depenen en bona mesura de les subvencions en metàl·lic o espècies (cessió del local) per a poder funcionar. Considerem que l'Administració més que donar suport, per passiva o activa, a una associació, està interessada en què es mantingui la divisió veïnal ja que això soscava la representativitat d'ambdues associacions i resta autonomia a l'organització local. Cal dir així mateix que l'administració ha animat la proliferació d'associacions de veïns i similars i el seu enfrontament per tal d'igualir la força del conjunt del moviment.

Per altra banda cal destacar l'extrema burocratització que impregna el relat. De fet, és un argument burocràtic (modificar els estatuts per a adequar-los al nou marc legal) aquell que es dóna per a legitimar la dissolució d'una associació per a fer-ne una altra; un argument que no s'aguanta per enlloc però que atès que la burocràcia sol veure's com a quelcom complex i perdedor és acceptat sense massa escarafalls. Efectivament, les associacions es veuen enredades en una teranyina burocràtica que provoca cansament i que exigeix un alt grau d'expertícia. Aquesta burocratització allunya els afers locals del seu àmbit i desanima la participació, com es veurà clarament en el Capítol 6.

- e) **Tensió i recel:** tot el conflicte assenyalat ha provocat que durant uns mesos es visqués un enfrontament permanent i s'experimentés un clima de recel i desconfiança entre "els meus" i "els altres". Aquest clima a dia d'avui s'ha atenuat però segueix essent ben palpable. Tal tensió ha marcat la meua recerca de camp com s'explicarà més avall.
- f) **Rehabilitació:** encara que en pocs moments se citi explícitament, la rehabilitació del barri, a través d'un ampli espectre de mesures urbanístiques o paraurbanístiques, és un teló de fons permanent en tot el conflicte. De fet, tot l'assumpte del local té el seu origen en aquests plans de reforma; també la noció de nouvingut ha de ser entesa en el context d'aquest procés de millora urbanística. De fet, totes les notícies en els mitjans de comunicació que concerneixen a Sa Calatrava parlen o d'aquestes qüestions urbanístiques o de l'associacionisme veïnal. També la rehabilitació és una ombra allargassada que plana sobre els diferents recels: sospites d'enriquiment poc lícit, obres que molesten, pressions immobiliàries (el que avui tendeix a anomenar-se *mobbing* immobiliari), etc.

En el relat també apareix, de retruc, la qüestió dels reallotjaments i els habitatges públics, ja que l'Associació de Veïns és reallotjada d'un local a un altre de l'Ajuntament. La construcció d'habitatge públic (uns setanta habitatges) i els reallotjaments han tingut un pes enorme en la rehabilitació del barri i en la correlació de forces dins ell, i a ells es dedicarà part de la nostra atenció, en especial el capítol 4 [vegeu també mapa 3].

Cal subratllar així mateix que l'ombra (o l'acusació directa) de l'especulació urbanística també és present en bona part del relat. Les incessants rehabilitacions de luxe, el preu del metre quadrat i les irregularitats urbanístiques que en augment progressiu han acompanyat els plans de reforma han despertat en molts veïnats una sensació d'indefensió i d'estar a mercè dels poders econòmics, així com la impressió que el barri ja no és per ells sinó per d'altres de més rics que han de venir. Aquesta tesi demostrarà que hi ha una homologia i una consistència entre el desenvolupament urbanístic i immobiliari hagut a Sa Calatrava i les alteracions en la seva vida veïnal que es palpen en els conflictes associatius.

- g) **La mala imatge (droga, delinqüència):** cal fer notar com algunes declaracions fan coincidir la rehabilitació del barri (urbanística) amb la seva recuperació (en termes d'ordre públic o quasi morals), una recuperació que es vincula enormement a la droga. Sa Calatrava era coneguda a Palma, en els anys 80, com una àrea de venda de droga, fet que explica en part que fos una zona evitada. La lluita contra aquesta imatge així com els diferents usos que se'n fa seran claus a l'hora d'entendre les actituds dels veïns i les institucions, així com les seves accions.
- h) **Bars:** el tema dels bars també plana constantment sobre l'afer. Així, en l'inici dels fets s'acusa l'Associació de Malabaristes de tenir un bar il·legal. Després veiem que les firmes falsificades en realitat havien estat recollides per a oposar-se a la instal·lació de bars nocturns, en la demanda d'un pla d'usos que completés el PERI estrictament urbanístic; així mateix, en l'entrevista del diari, en Climent diu que el que no vol ser és una Llotja, és a dir, una zona de bars. També és eloqüent el fet que els dissidents haguessin de reunir-se en un bar fora del barri; aquest fet ens revela que al barri quasi no hi ha bars o punts de reunió, i igualment revelador és que els dissidents consideressin que els que hi ha no siguin adequats per a les seves conxorxes.
- i) **Teatre/Centre Cultural:** de totes les actuacions urbanístiques efectuades en els últims 20 anys, el Teatre, la més recent, n'és considerada l'emblema. De fet, el conflicte comença arran de la utilització de la plaça, derivada d'un esponjament, que hi queda al davant. Així mateix, podem veure que el Centre Cultural és una arma de disputa, ja que és l'únic espai gran per a poder fer assemblees i altres actes multitudinaris a la barriada. Aquest centre cultural malgrat estar al barri és de gestió municipal, una gestió que l'allunya del barri, com es comprova en el fet que cada vegada que es vol utilitzar calgui demanar permís amb una antelació notable, i que de retruc l'administració encara pugui utilitzar aquesta cessió puntual per a arrabassar altres drets.
- j) **El carrer:** tot s'enceta a partir d'una demanda d'utilitzar el carrer, i aquesta desperta el malestar d'alguns veïns (o com a mínim del president) fins al punt que s'arriba a dir que el carrer no és

un lloc adequat per a fer-hi actes públics que reuneixin a gent! De fet, el punt dels bars i el del Teatre/Centre Cultural ja ens condueixen a la qüestió de l'espai públic del barri. Un espai públic que com s'ha remarcat en l'apartat anterior apareix com a infrautilitzat pels residents i crònicament evitat pels altres ciutadans. El problema de l'ús del carrer es relaciona amb la qüestió dels sorolls (renous a Mallorca), o del que avui se sol anomenar eufemísticament contaminació acústica. D'altra banda, cal fer notar que aquest punt del carrer ha de ser posat en relació amb la qüestió del control policíac, que si bé no ha aparegut profusament en el relat té una gran importància en la vida i l'imaginari del barri.

- k) **Els límits:** la definició dels límits de Sa Calatrava ens ha aparegut com a un dels arguments per a "refundar" l'associació de veïns. Encara que aparentment pugui parèixer un punt merament tècnic la discussió sobre l'abast territorial de Sa Calatrava és d'una importància cabdal en varis sentits, inclòs l'abordatge metodològic. Aquest problema serà abordat en breu i serà clau per a llegir la tesi.
- l) **El patrimoni:** el patrimoni ha aparegut un parell de vegades en aquest relat. De fet, es considera que el patrimoni arquitectònic és la riquesa amb què compta el barri. Sigui com sigui, la noció de patrimoni des de fa anys ha esdevingut una espècie de fetitxe arreu, i especialment a Mallorca quan es parla de canviar el model turístic per a atreure un turisme de qualitat i àvid de recursos culturals. El discurs patrimonial ha pres encara molta més força en els últims mesos i s'ha convertit en el llenguatge a partir del qual s'expressen les opinions sobre el barri i on es juga una part de la confrontació política ciutadana. El capítol 6 s'articula a partir de la noció de patrimoni.

Enunciàvem al principi les paradoxes de Sa Calatrava: un barri associat a un caràcter popular que se'ns apareix com a exclusiu; un barri amb una reforma considerada exitosa al que se li associa una mala imatge i que és evitat (a la vegada que la reforma propiciava l'arribada de nous habitants); un barri considerat com a molt barri per residents i forasters que no té vida al carrer; el barri de la pau i la tranquil·litat que no obstant això viu un conflicte tens i públic. Presentar amb cert detall el conflicte tal i com es desenvolupà en el moment de major intensitat ens ha servit per a posar sobre la taula la majoria dels elements que ens han de permetre explicar aquestes paradoxes, i prendre un camí que bé les desfaci i mostri la fal·làcia de tals paradoxes, bé les presenti com a contradiccions inherents (en tant que cada element alhora construeix i soscava el seu parell). A la vegada, aquest relat ha posat de relleu que l'associacionisme veïnal, en concret l'Associació de Veïns, té un gran pes en el barri i el vehicle de la nostra tesi. Ens interessa perquè en ella/es i entorn d'ella/es es desenvolupa l'acció col·lectiva del barri com a tal, però ens interessa fonamentalment quant que s'ha constituït com a la

principal instància medidora entre allò local, el barri, i allò global, el capital i el poder polític. No és, però, una mera frontissa que comunica ambdós àmbits sinó que estructura la manera com allò local entra en allò global i a la inversa. Cal ara, doncs, transformar aquestes afirmacions en una hipòtesi que pugui conduir la indagació. Per tal de presentar la hipòtesi pròpiament dita introduïrem abans una sèrie de consideracions i conceptes que ens permetin situar la problemàtica específica de Sa Calatrava en un marc d'interpretació ampli que mostri la rellevància de la tesi i la seva inclusió en debats d'abast.

3. PROBLEMA DE LA TESI

En els anys 70 aparegueren amb força en el panorama de les ciències socials una sèrie d'autors (cal destacar David Harvey, Henri Lefebvre i Manuel Castells) que situaven l'espai urbà⁴ en el centre de les seves anàlisis⁵. Ells posaren al descobert i analitzaren amb aproximacions radicals la geografia del capitalisme, expressió que exposa la idea que la societat capitalista ha de crear un paisatge físic, un entorn construït, a imatge pròpia, és a dir, adequat als seus propòsits de producció i reproducció. Així, doncs, l'espai no seria només el lloc on es dona el procés de producció, sinó que seria en si mateix produït: l'espai seria, per tant, una mercaderia cabdal pel mercat, quant que funcionaria a la vegada com a producte i com a mitjà de producció. Aquesta producció de l'espai respon al sistema d'acumulació imperant i s'ha d'adequar a les necessitats que proposa el mercat, creant unes geografies diferencials i especialitzades. Així, Mallorca (i el conjunt de les Balears) serien l'exemple paradigmàtic⁶ d'una mobilització espacial que caracteritza el model fordista europeu dels 60 i els 70: el treball exigeix drets al capital; entre aquests cal trobar el de les vacances pagades en un lloc que ofereixi lleure i certes qualitats naturals (sol, platja, absència de contaminació). La indústria turística mobilitzarà ràpidament Mallorca per aconseguir aquests requisits i extreure'n beneficis⁷. Reprenquem, ara, l'anàlisi de l'espai urbà.

Encara que amb orientacions i interessos diferents, aquests autors identifiquen l'espai urbà com l'arena clau on es visualitza la crisi del sistema d'acumulació fordista-keynesià regulat per l'Estat i que oferí força estabilitat econòmica i política a partir d'un conjunt de pactes entre el capital i el treball que estructuraven la producció i la reproducció. Varis factors erosionen aquest equilibri: intensificació de la competició internacional, taxes decreixents de beneficis, extensió de la desindustrialització, etc. Els efectes d'aquesta crisi i dels seus retalls en els serveis públics s'evidenciaren especialment en les ciutats a partir de problemes de reproducció social i de consum col·lectiu (p.e. habitatge). Arran d'això apareix el concepte de crisi urbana, que d'altra banda ocultava més que no aclaria, ja que venia a fer intrínsecs a la vida i forma de les ciutats problemes i disfuncions que havien de ser entesos a partir del

funcionament global del mercat. En aquest context sorgiren una sèrie de revoltes i moviments que reivindiquen la millora i extensió d'aquest consum col·lectiu i noves formes de participació política, entre un ampli ventall de reivindicacions econòmiques, polítiques i culturals. Aquests moviments els trobem estesos arreu, i a Espanya s'identifiquen fortament amb el moviment veïnal (o Moviment Ciutadà) i l'aparició de les Associacions de Veïns (Castells 2001 [1983] i 1987a). Aquests moviments, de fet, generaren un conjunt d'aspiracions col·lectives i idees d'un enorme impacte, ja que enfront de la ciutat del benefici pel mercat, la ciutat del valor de canvi, reivindiquen un nou concepte de ciutat: la ciutat com a valor d'ús. Aquest concepte de ciutat per força haurà de xocar amb la mobilització que el mercat fa de l'espai, ja que aquest el produeix com a valor de canvi.

A partir dels 80 apareixen amb força una sèrie de processos de reestructuració políticoeconòmica que pretenen donar resposta a la crisi política i econòmica que hem referit i que anomenarem neoliberalització. Com a ideologia el neoliberalisme defensa que les forces del mercat, presentades com a universals i immutables, han d'actuar lliurement, sense traves ni restriccions; la força d'aquesta ideologia rau en la seva capacitat de presentar-se a si mateixa com a objectiva, naturalitzada, com ens diu Bourdieu: "This initially desocialized "theory" has, now more than ever, the means of *making itself true*" (1998: 95). Malgrat aquesta naturalització de la lògica del mercat, la neoliberalització sovint empra el poder polític, l'Estat, per a atènyer els seus objectius, com s'observa en les mesures sobre l'espai urbà que ocupen bona part del programa de la neoliberalització com a procés de reestructuració. De fet, les ciutats esdevenen tan centrals en la reproducció, mutació i contínua reconstitució del neoliberalisme que Brenner i Theodore escriuen que hem passat de les "neoliberalized cities" a la "urbanization of neoliberalism" (2002: 379) . La neoliberalització utilitza l'espai urbà com a eina fonamental i pretén reconstruir-lo com a arena purificada pel creixement econòmic i la disciplina de mercat a partir d'un repertori força limitat de polítiques urbanes, fonamentalment: ajuts financers al capital, promoció del lloc, embelliment dels centres urbans, constitució d'empreses i agències amb capital mixt públic i privat i animar la competició entre ciutats. En definitiva, es força a què les ciutats funcionin com a empreses orientades al rendiment i a la generació de plusvàlua: la neoliberalització és un programa per crear una disciplina de valor (Gough 1996), és a dir, que sigui la plusvàlua aquella que guï les accions, i per tant cal crear els contextos on aquesta plusvàlua pot ser extreta de la manera més eficient. La neoliberalització, per tant, consisteix fonamentalment en un programa per a intensificar la creació d'uns beneficis que s'havien anat retallant, i per a aquest fi proposarà des de la cosa pública tant mesures en negatiu (p.e. eliminació de traves a la mobilitat del capital) com en positiu (actuacions per atreure l'arribada de capital) que afectaran el nostre panorama urbà, fins al punt que Smith (2002; 2005) ens parlarà d'un *New Urbanism*.

Aquest nou urbanisme és un programa a la vegada polític i econòmic, ja que la neoliberalització adreça els dos problemes entrelligats que percep el capital: marges decreixents de benefici i la politització i la revolta de la societat. Així, Gough diu: “it [la neoliberalització] is a strategy for shifting value relations and political balance of forces hence imposing capital’s discipline on the working class and oppressed groups” (2002: 411). En l’econòmic la idea principal és que les ciutats, en un moviment de creixent competició entre elles, han de ‘créixer’ (Logan i Molotch 1987) i fan esforços per a atreure persones i capitals cap a elles. Per tal d’aconseguir visitants no dubten a promoure grans remodelacions urbanístiques, programes de regeneració especialment dels seus centres històrics (com és el cas que ens ocupa de Sa Calatrava), i organitzar festivals i grans esdeveniments (Swingedouw, Moulaert i Rodríguez 2002; Hoffman, Fainstein i Law 2003; Hitters, 2004), estratègies que solen considerar-se pròpies del règim d’acumulació flexible (Harvey 1989a; Martínez Veiga 1991; Dolgon 1999). Així ho exposa Santos:

“En la escala del globo, el motor implacable de tantas reorganizaciones sociales, económicas, políticas y, también, geográficas, es esa plusvalía global, cuyo brazo armado es la competitividad, que en este nuestro mundo belicoso es la más agresiva de todas las acciones” (1996: 153).

A banda d’atreure visitants les ciutats també pugnen per a atreure residents en les àrees remodelades, dos processos difícils de distingir. Donat que l’objectiu de les regeneracions és que les zones remodelades incrementin el seu valor, ens trobem en què els residents que es volen atreure han de poder fer una compra cara, i per tant han de ser més rics que els que ja hi havia; és més, que això succeeixi és la mesura a partir de la qual s’avalua l’èxit de les regeneracions i altres actuacions de posada en valor de l’espai urbà. Aquest procés de substitució d’uns residents per uns altres de més rics s’anomena *gentrificació*⁸. Així, doncs, quan es diu que les ciutats occidentals s’especialitzen com a àrees de consum i de serveis en detriment de la producció, s’oblida que la producció de plusvàlua immobiliària és un mecanisme fonamental per les ciutats i alguns autors ens parlen de gentrificació generalitzada (Hackworth i Smith 2001; Smith 2002).

Aquest procés il·lustra clarament la idea esmentada de la disciplina de valor, i és clarament visible a Mallorca com es pot veure amb el Pla Territorial. El Pla Territorial de Mallorca és l’estrella política de l’actual legislatura (2003-2007) i s’adreça a requalificar el conjunt de l’illa per tal de definir noves àrees residencials urbanitzables, majoritàriament pensades per les segones residències en el si d’un intent per reconvertir el model turístic cap a la segona residència, desprotegint si cal àrees naturals protegides. Dins aquest pla s’hi inclou el polèmic Pla de Carreteres. Polèmic per poc respectuós amb l’entorn ecològic i social de la zona anomenada del Pla de Mallorca (que no és casualment l’àrea

menys desenvolupada turísticament de Mallorca) però òbviament aquests nous residents necessitaran carreteres ràpides i segures per moure's entre les seves residències. Entenem que els plans de regeneració del centre de Palma, i especialment de Sa Calatrava, persegueixen també aquest objectiu. Cal relacionar la promoció de llocs amb caràcter històric i patrimonial com Sa Calatrava amb la producció d'entorns amb alt contingut de valor simbòlic, és a dir, que s'associïn a un consum distintiu (Bourdieu 1991 [1979]), i permetin la consecució de rendes monopolístiques (Harvey 2005), i així la ciutat tendeix a convertir la seva epidermis en un espectacle diferenciat i singular (López Palomeque, 2002). Cal considerar que en parlar de globalització, el factor clau és la globalització de la producció, i pel cas que ens interessa aquesta globalització es visibilitza en el mercat immobiliari i la seva producció de valor. Tal procediment provoca un remapeig de la ciutat que cerca la creació de noves àrees de centralitat i atracció de capital. Aquesta és una operació bastant coneguda: el desenvolupament desigual de les zones és endèmic al capitalisme com a sistema històric i geogràfic, de fet és una expressió clau de la tendència permanent del capitalisme per mobilitzar territoris i llocs particulars com a forces de producció, i és el marc en el qual els processos de devaluació i revalorització es despleguen (Weber 2002).

Fins aquí aquesta explicació ha estat abstracta, descontextualitzada, com si donéssim la raó a la ideologia neoliberal que presenta aquests processos de reestructuració com obeint lleis universals i naturals. En canvi, però, cal deixar ben clar que els processos d'acumulació de capital i les regulacions que els afecten s'articulen sempre amb formes específiques d'escala, lloc i territori (Massey 1985; Harvey 1989b; Smith 1990). O sia, que si bé el capitalisme sembla somniar amb poder produir un espai homogeni i conformat únicament pel seu valor (el que Lefebvre anomena "la producció de l'espai abstracte"), la veritat és que es desplega en llocs amb pautes i formes històricament específiques d'organització socioespacial a partir dels quals haurà d'actuar, uns llocs (amb les seves formes d'organització social) que intentarà mobilitzar com a forces productives. De fet, dit sigui de passada, poques afirmacions més fal·laces han tingut tant d'èxit com aquella que diu que amb la globalització el lloc específic deixa de tenir importància (per una crítica vegi's Mitchell 1997). Intentarem centrar més la nostra explicació i observar aquestes articulacions específiques a partir de la vessant política d'aquest nou urbanisme.

El programa polític de la neoliberalització ha de ser entès dins una estratègia per a eliminar traves socials a la disciplina de valor, és a dir, per a reduir les resistències que les relacions socials, la mobilització i consciència polítiques i l'especificitat del lloc puguin provocar a la disciplina de valor. Així, la seva acció s'ha adreçat a fragmentar l'acció col·lectiva i sobretot la seva politització, qüestió que tractarem teòricament amb més cura en el següent capítol. Consistent amb el que venim dient és que

el planejament urbanístic actual ha abandonat el gran Pla que havia caracteritzat els decennis anteriors per a multiplicar plans i programes a més petita escala, proliferen actuacions més concretes i puntuals (Carreras 1993). No podem dir que aquest ventall d'actuacions i programes siguin neoliberals *tout court* sinó que es desenvolupen una sèrie de formes i agençaments mixtos. Això té vèries conseqüències, entre les que cal destacar que dificulta l'oposició a ells i que generen una lleialtat localista, un cert comunitarisme de dretes (a la NIMBY?) que fragmenta l'acció col·lectiva. O sigui, l'acció local és animada quan és dirigida des de dalt i laminada quan s'organitza des de baix. Per altra banda, es planteja un programa que podem anomenar de rectitud moral on es criminalitzen conductes lligades amb la pobresa, i s'exerceix la repressió sobre el vagabundisme, la prostitució, etc. i es vol pacificar el carrer amb una espiral creixent de control sobre ell (Smith 1996; Davis 2001). Aquesta tendència es fa especialment manifesta en els centres històrics, històricament considerats contenidors de mals socials (Martínez i Rigol, 2002) i avui puntes de llança de la reconstrucció de la ciutat, com posa de relleu el nostre cas de Sa Calatrava.

Cal tenir en compte que això lliga amb la ideologia neoliberal, que d'alguna manera es planteja com a fi del social, ja que la propietat ha d'estar alliberada de drets i obligacions col·lectives. A la vegada, però, ens mostra que aquesta disciplina de valor que es promou es localitza en territoris amb les seves especificitats organitzatives, de manera que aquesta reestructuració no es dona només, ni principalment, a partir d'estructures impersonals sinó que s'articula a través de relacions personals basades en el coneixement mutu i els valors locals, i és a través d'aquestes que aquests llocs entren com a arenes apropiades per l'acumulació de capital (pel cas aquesta seria una característica habitual de les relacions productives i reproductives del capitalisme sovint menystinguda, vegi's Narotzky 1997). Per tant, els llocs, com Sa Calatrava, són mobilitzats per a la producció de plusvàlua, i no pas com a entitats abstractes sinó que es mobilitzen a partir de les seves especificitats i les xarxes que les articulen, i a la vegada despolititzant-les i prevenint l'aparició de consciència i acció col·lectives resistents. A la vegada, però, si bé es cert que el lloc no és una entitat abstracta i buida, sí és cert que la dinàmica del mercat tendeix a requerir que el lloc progressi cap a aquesta condició, ja que els lligams de la societat amb el lloc entren en contradicció amb la mobilitat que l'espai com a valor de canvi encaminat a la plusvàlua immobiliària exigeix. Tenim ja els materials per a presentar la nostra hipòtesi:

PLANTEJAMENT DE LA HIPÒTESI

La hipòtesi es presenta com una sèrie articulada d'hipòtesis cadascuna de les quals haurà de ser demostrada:

- a) El conjunt de reformes urbanístiques (organitzades per l'administració per tal de cridar la inversió privada) efectuades sobre Sa Calatrava han tingut per objectiu principal la creació de guany a partir de l'increment del valor immobiliari del sòl, fet que s'ha de situar dins una dinàmica econòmica general de l'illa i la ciutat d'especialització com a zona residencial per gent amb poder adquisitiu¹⁰.
- b) Aquest procés s'ha recolzat sobre xarxes locals, especialment aquelles estructurades a partir de l'Associació de Veïns (entitat central en els afers de la barriada), utilitzant els seus contactes i relacions de coneixença locals. En aquest moviment s'ha produït una despolitització d'aquesta associació, transformant els continguts que dugueren a la seva creació als anys 70, que ha conduït a un comunitarisme conservador i un replegament localista, i sobretot a què aparegui com un annex de les institucions. Aquest procés ha trobat suport en actituds fortament arrelades, degut a factors historiables, d'ordre moral contra la droga, la delinqüència, etc. que ha servit de base, en un procés de legitimació mutu, al reforçament de l'Associació de Veïns (i la seva acció local) i la voluntat immobiliària de rebaixar l'activitat de l'espai públic, considerant que aquesta podia obstaculitzar l'atracció de compradors que busquen pau i tranquil·litat.
- c) Aquest procés de reforma, per tant, a la vegada que propiciava l'arribada de nous habitants ha erosionat l'espai públic i de relació (eradicant-lo, provocant el seu declivi o dificultant-hi l'accés) de manera que ha dificultat la relació especialment dels nous habitants; paral·lelament ha enfortit l'Associació de Veïns i alhora l'ha conduït al replegament sobre les seves xarxes, fet que ha minvat la seva capacitat de representació i de liderar l'acció col·lectiva en un barri que cada cop es fa més un barri d'estrany. D'aquesta manera, la conflictivitat veïnal esmentada ha de ser entesa com una resposta de sectors diversos que veuen impedida la possibilitat de presentar-se davant l'acció del capital. En posar-se en contacte, aquests sectors entren en el marc de la reivindicació polititzada ja que l'increment de socialització que genera la seva acció entra en contradicció amb l'espai que promou la lògica de l'acumulació (i la consciència que tinguin d'aquest fet és un punt clau de la nostra indagació).

Cal explicar quines han estat les eines per a mirar de respondre aquesta pregunta, és a dir, especificar la nostra metodologia: enfocament teòric global, tècniques emprades, mètodes de recerca, fonts consultades, delimitació de l'objecte, definició de la unitat d'anàlisi. Això serà respost en el següent apartat.

4.POSICIONS METODOLÒGIQUES

Tota etnografia combina un aspecte descriptiu i un d'explicatiu i ambdós es presenten entreteixits. En aquesta combinació rau la força de l'etnografia, però també està a l'arrel de molts dels seus biaixos. De fet, tota etnografia té pressupòsits teòrics, el que és necessari és que l'investigador en sigui conscient i els faci explícits. A aquest fi dediquem aquest apartat.

4.1. ENFOCAMENT GENERAL

Aquesta investigació pren com a teoria general l'economia política, tal i com s'ha mostrat en la definició de la hipòtesi. Coincidim plenament amb l'apreciació de Martínez Veiga:

“Nosotros pensamos que el análisis de la ciudad, del espacio urbano, tiene que partir de un punto de vista que se ha dado en llamar de la *economía política*. Cuando se habla aquí de economía política no se presupone que el único punto de vista en el estudio del espacio urbano sea el económico. Más bien cuando hablamos de economía se entiende esta como economía social, como un modo de vida que se basa en los procesos productivos” (1991: 235).

O sigui, que el marc general a partir del qual hem d'entendre la ciutat l'ha d'integrar dins la història del funcionament (la producció i la reproducció) d'un sistema d'acumulació de capital. De fet, el punt de vista de l'economia política no forma un tot unificat, però quan els seus principis són aplicats a l'anàlisi de les ciutats es descobreixen, seguint a Martínez Veiga, fonamentalment tres aspectes: a) la ciutat és modelada espacialment pels processos productius; b) les ciutats són llocs de consum i de reproducció (en tota l'àmplia gamma d'aspectes que el terme comporta); c) les ciutats són espais de representació dels grups dominants, i dels subordinats quan les prenen o se n'apoderen. Quan parlem d'economia política aplicada a la ciutat, doncs, ens referim a què la ciutat ha de ser entesa, dins un camp polític, com a efecte (producte) i recurs (mitjà de producció) dels processos econòmics que tenen per objectiu la producció de plusvàlua i la reproducció de la societat a fi que es garanteixi aquest procés d'acumulació. Cal per tant entendre la ciutat com a resultant no tant de l'acció unitària de determinades institucions polítiques o econòmiques, sinó de la lògica de la reproducció d'aquest procés d'acumulació, el que ens mostra la ciutat com un espai estratègic (Certeau, 2000 [1986]).

Afegiria aquí encara un altre punt: la realitat ha de ser enfocada com a procés, és a dir, cal fugir del positivisme i veure la realitat com a històrica en tot moment. O sigui, si bé cal mostrar la realitat en un moment històric determinat de la manera més acurada possible no podem adscriure-li un valor

universal, ja que en fer això sancionem la realitat, convertim el nostre relat en una sort de política prescriptiva. Considerem, doncs, que el nostre enfocament ha de ser, en aquest sentit, *necessàriament* crític amb la realitat que descriu i mostrar-la com a fruit d'un procés i per tant amb un valor contingent (Harvey 1988d [1973]).

Quina ha de ser la tasca de l'antropologia a partir d'aquest punt de vista general de l'economia política? Creiem que si salvem els esculls terminològics Lefebvre ens dóna la pista adequada: "It [la ciència de l'espai] must account for both representational spaces and representations of space, but above all for *their interrelationships and their links with social practice*. The history of space thus has its place between anthropology and political economy"¹¹ (1991: 116). Mirem d'explicar què ens vol dir Lefebvre. L'economia política rendeix comptes fonamentalment d'allò global, dels processos que s'escapen a localitzacions precises, que no poden ser continguts dins elles, però que les afecten. La rellevància de l'antropologia és que a partir dels seus èmfasis i enfocaments pot permetre'ns combinar aquest global amb la mirada des d'arran de terra, amb la manera com el lloc es construeix a partir de la consciència pràctica dels actors. Pari's atenció en què, per bé que Lefebvre sembli suggerir-ho, no pensem en la combinació de dos enfocaments, un que observi els processos abstractes i un altre d'atent a la realitat concreta; el lloc es construeix en una combinació indestruïble de global i local. Entenem que l'anàlisi de l'espai urbà ha de realitzar-se a partir de la tensió global/local, és a dir, de com els processos globals s'entrelliguen amb l'estructura social local per a produir el lloc, una producció contínuament reelaborada sobre els materials del seu passat (Harvey 1996; Katz 2001¹²).

I en què consisteixen els èmfasis i enfocaments de l'antropologia a què ens hem referit? En destacarem dos. En primer lloc, l'estudi d'allò micro i l'ús de mètodes i tècniques clàssiques de l'antropologia, fonamentalment l'enfocament qualitatiu i el mètode del treball de camp, amb el seu procés de construcció de relacions socials en el camp, la imbricació de l'investigador en la realitat a estudiar i la tria d'unitats d'anàlisi manejables; en poques paraules, entrar en la vida quotidiana de l'objecte d'estudi¹³. Per altra banda, cal destacar l'èmfasi en la reproducció social. Així, estem d'acord amb Narotzky quan diu que el marc teòric de tot problema antropològic ha de ser la reproducció social, i la defineix així:

"Este concepto puede definirse como el movimiento mediante el cual una realidad social concreta, es decir, histórica, construye las condiciones para su continuidad y contiene las transformaciones en el interior de una lógica dominante; teniendo en cuenta que la realidad social no es sino el conjunto de relaciones sociales entre las personas, relaciones materializadas en la práctica de la acción sobre un contexto de

relaciones pasadas institucionalizadas en la sociedad y en la cultura, plasmadas materialmente en la naturaleza o en los objetos, o pensadas en la conciencia histórica” (2001: 49).

A partir d'aquí el que ens interessa és estudiar la (re)producció del barri, entenent el barri com una unitat territorial capaç de definir-se com a tal unitat a través d'una acció col·lectiva, basada en una consciència pràctica que apareix a partir de l'experiència i les relacions socials compartides o comunes. El barri, la “comunitat”, no és presa doncs com una essència sinó com un llenguatge que pot estructurar projectes ben diferents, i que per ser entès cal que estiguem atents al fet que les relacions socials que l'estructuren desborden els seus marcs territorials¹⁴. Entenem, per tant, que el barri no preexisteix a la seva acció col·lectiva, a la seva presentació com a projecte cap a un exterior amb miras a transformar-se, i per tant conté una dimensió política fonamental. Rebutgem la idea d'una comunitat prèvia i unitària anterior lògicament i cronològica a la seva acció política; és precisament el recurs a aquesta comunitat que pot servir a diferents projectes i estratègies. D'altra banda, els materials a partir dels quals aquesta acció col·lectiva es crea venen en bona mesura determinats pels processos globals que transformen el lloc. D'aquesta manera, l'evolució que els processos globals de transformació del lloc, dirigits des del mercat i el poder polític, imprimeixen sobre Sa Calatrava i els canvis en la seva estructura social i la seva acció col·lectiva no són entesos com a dues sèries correlatives o dos processos consistents entre ells, ni tan sols com a dos moviments amb causalitats i efectes recíprocs, sinó com un sol moviment amb una matriu comuna que es plasma sobre el lloc i la consciència.

4.2. DELIMITACIÓ DE LA UNITAT D'ANÀLISI I ESTRUCTURA DE L'OBRA

La delimitació de la unitat d'anàlisi és una qüestió clau en la producció científica, i segons Bateson (1972) és degut a la mala selecció d'elles que la civilització occidental comet la major part d'errors epistemològics. Bateson diu que la tendència nociva consisteix a seleccionar unitats d'anàlisi i separar-les del sistema holístic en què existeixen, el que genera unes falses oposicions i la tendència a localitzar el poder en instàncies abstractes o en el “sistema”. Com ja s'ha esmentat la delimitació d'unitats d'anàlisi manejables qualitativament és una de les característiques clàssiques de l'etnografia ja que ens permet descripcions precises però, en sintonia amb el que diu Bateson, aquesta orientació ha dut sovint a aïllar la unitat d'anàlisi i fer-la un objecte exempt i ahistòric, és a dir, s'ha reïficat el lloc, obviant la seva qualitat històrica i els processos translocals que la travessen. Aquest error metodològic queda palès en les paraules d'Edelman, qui en un article que examina les contribucions recents de l'antropologia a l'estudi dels moviments socials subratlla el potencial de l'etnografia sempre que “anthropologists are to avoid reverting to their traditional disciplinary predilection for advancing ahistorical pseudo-explanations for phenomena with profound historical roots” i, afegeix, s'estigui atent

al context global (2001: 309). Aquesta investigació es proposa fugir d'aquests biaixos i comprendre els processos globals que travessen el camp i també des d'un punt de vista etnogràfic, sense apriorismes, les maneres com les estructures dominants (de dominació) es creen i reproduïxen, i com això succeeix de manera històrica. No es tracta de conèixer la història i prendre aquesta com el background a partir del qual construir la nostra anàlisi, sinó l'enteniment radical que tota realitat és històrica, i que així hem d'entendre la nostra participació en el camp i la nostra tasca general de recerca de dades. Anem a veure les implicacions que aquest procedir té per les coordenades de temps i espai.

Espai i temps

La delimitació espacial ha de parar atenció als processos translocals que travessen el lloc. D'aquesta manera Sa Calatrava, el nostre lloc, no és entès com una unitat apriorística sinó que és agafat com a problema, com a territori problematitzat a partir de l'èmfasi que posem en la seva producció. Els processos socials estudiats per l'antropologia desborden qualsevol delimitació territorial estricta. A partir d'aquí el que volem saber és com aquests processos socials construeixen el territori mateix, de tal manera que la permanència del lloc no ha de ser vista com una immanència sinó com un camp conflictual dins un joc de forces on actuen diferents actors. Repetim: no és que cridem l'atenció sobre la necessitat de tenir en compte el context global a l'hora d'analitzar un lloc específic, sinó que cal veure com l'entreteximent entre local i global creen localitzacions específiques. Aquesta problematització del lloc queda palesa en la importància que atorguem a la qüestió dels seus límits: Sa Calatrava és definida territorialment des de diferents instàncies i els diferents límits mai no encaixen. La mobilitat d'aquests límits entenem que expressa les maneres com la idea del barri (recordem que Sa Calatrava és un dels pocs barris clarament identificats que existeixen al centre històric de Palma) és mobilitzada amb diferents objectius. D'aquesta manera no és que posem sobre la taula que els límits de Sa Calatrava són difícils de definir, sinó que els límits es prenen com a problema sociològic a analitzar.

A la vegada cal advertir que Sa Calatrava és ajuntada estratègicament a altres zones de la ciutat que la circumden [vegeu mapa 1 i 4]. Aquestes zones són fonamentalment quatre: Sa Gerreria (o Barri Xino), La Seu (o Catedral), Monti-Sion i la façana marítima; fem-ne cinc cèntims: a) Sa Gerreria és la zona amb pitjor imatge de la ciutat, vista com el cúmul de l'indesitjable: drogues, violència, prostitució, pobresa; b) La Seu és el barri dels senyors i els grans monuments, la zona central geogràficament i simbòlica de Ciutat; c) Monti-Sion és una zona intermèdia entre Sa Calatrava (estRICTA) i La Seu, una àrea poc definida en la ment dels habitants i dels palmesans que si bé patí un procés de degradació arquitectònica en els 80 es caracteritza per la presència de palaus senyorials i elements patrimonials de referència; d) la façana marítima abraça la part de mar de La Seu, Monti-Sion i Sa Calatrava i la seva

continuació cap a la ciutat nova; en els darrers anys ha estat contínuament rehabilitada i embellida i ha vist un augment espectacular dels seus preus immobiliaris. Sa Calatrava, doncs, ocupa una posició estratègica dins la ciutat: entre el barri amb pitjor imatge i més amagat a la mirada dels visitants i aquell que esdevé emblema de la ciutat sencera o fent de límit entre la ciutat nova i la vella. Però Sa Calatrava no és una mera peça amb una situació clau dins de diferents estratègies, sinó que és ella mateixa construïda com a territori estratègic, incorpora aquesta estratègia. O sigui, el que passa a Sa Calatrava no és rellevant només per ella mateixa, sinó que s'estén al seu entorn. És amb aquest prisma que Sa Calatrava és delimitada (amb uns límits ells mateixos imprecisos) com a unitat d'anàlisi, travessada i formant part d'estratègies que la sobrepassen. Hem de destacar que a banda de processos de significació, aquesta operació de marcatge de fronteres té també conseqüències materials ben palpables; així, per exemple, mentre Sa Calatrava rebia fons europeus (Pla Urban), junt amb Sa Gerreria, com a barri degradat, la seva Associació de Veïns s'ajuntava amb els comerciants de la Seu per a fer demandes específiques a l'administració. Encara que cadascú retalla els (seus) límits amb un ampli ventall de minúscules variacions¹⁵ hem detectat quatre Calatrades [Mapa 4] en funció dels seus límits que ens permeten fer manejable i significativa aquesta qüestió.

- 1) **Calatrava petita o estricta:** es correspon a aquella part, definida amb precisió, que els residents d'antic identifiquen com a tal; també es correspon *grosso modo* a la zona estadística i a la definida en els plans urbanístics, especialment en aquells reclamats per la població (PERI). És també la Calatrava d'on sorgeix l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i aquella de la que històricament han procedit els seus dirigents i sobre la que s'ha aplicat el seu influx. Invocar Sa Calatrava estricta implica una invocació d'unitat i també d'experiència i problemes compartits. Així mateix cal subratllar que totes les altres Calatrades incorporen la totalitat del seu territori. En el capítol 3 el significat d'aquesta Calatrava serà descrit amb més detall.
- 2) **Calatrava gerrerenca:** consisteix fonamentalment en l'assimilació de Sa Calatrava al barri Xino. Es correspon a una visió externa i unidimensional; és externa perquè és en gran part difosa per la premsa i assumida per molts palmesans no residents al centre històric, i també utilitzada per alguns plans urbanístics no emergits de demandes locals; és unidimensional ja que només es fixa en els problemes de degradació urbanística i, diguem, desordre públic de Sa Calatrava. Els seus límits són imprecisos, com de fet ho són els del propi barri Xino. Invocar-la és invocar una amenaça, de manera que tal invocació serveix per a reclamar mesures dràstiques, fonamentalment per part de l'administració, o legitimar la seva conveniència¹⁶ [vegeu AD: 13].

- 3) Calatrava façana/Calatrava Seu: ens trobem davant dues Calatrades que apareixen de raonaments diferents però que tenen una mateixa conseqüència i persegueixen un mateix objectiu, així com un abast territorial similar. Consisteix a assimilar Sa Calatrava a zones d'alt valor, bé sigui emprant la situació de privilegi que és la façana o la centralitat i pes simbòlic de La Seu. Els seus límits són imprecisos, però venen a correspondre's amb la incorporació de Monti-Sion dins Sa Calatrava. Si bé és predominantment una visió externa (sobretot de les immobiliàries i dels amants del patrimoni i la història) troba ressò en alguns residents, especialment els arribats el darrer decenni, de les zones referides, sobretot Monti-Sion. Malgrat que s'hi arribi per camins diversos (centralitat, zona de moda, valor patrimonial, zona pel turisme de qualitat) és també una definició unidimensional ja que en última instància es fixa en el preu immobiliari, i subsidiàriament en els valors històrics i patrimonials (correlats del valor immobiliari). Quan s'invoca és per parlar de l'èxit en la rehabilitació de Sa Calatrava, per a reclamar mesures d'embelliment i per a cridar l'atenció sobre el seu potencial turístic i patrimonial. [AD: 14, trobem un anunci de la promoció dels pisos de Dalt Murada que mostra clarament aquesta Calatrava; AF: 11-13, vàries imatges de la façana de Sa Calatrava estricta].
- 4) Calatrava Immensa: territorialment s'adiu molt a l'anterior però per la part enretirada de la mar arriba, excloent sempre Sa Gerreria, a parts centrals i senyores com Santa Eulàlia o Sant Francesc. Significa convertir Sa Calatrava en un territori plenament central i de tradició burgesa i implica una total pèrdua de pes de Sa Calatrava estricta i la desdibuixa. Els seus límits s'han fet precisos en definir-se en els estatuts de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, però ja eren els que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, sense marcar-los així en els estatuts, manejava en els darrers anys. Invocar-la consisteix fonamentalment en un ús estratègic de les dues Calatrades anteriors, invocant l'amenaça actual que representa Sa Gerreria i l'amenaça superada però latent que és Sa Calatrava gerrerenca com la legitimació per a les mesures d'embelliment i control de l'espai (o sia, d'ajut a la inversió immobiliària) que requereix Sa Calatrava Seu/Façana. Aquesta Calatrava és doncs una posada en pràctica estratègica de les dues Calatrades anteriors, imprecises i abstractes, a partir d'actors en el propi camp (fonamentalment l'Associació de Veïns) i de relacions socials quotidianes i desapercebudes.

Com es pot observar, els límits també ens posen sobre la taula el temps. Uns límits determinats prenen més rellevància en determinats moments històrics o bé transformen els seus continguts en diferents moments temporals. Això ens condueix a abordar ja el marc temporal. En aquest sentit Sa Calatrava ocupa també una posició estratègica, ja que la seva reforma urbanística es troba a cavall entre dues

concepcions distintes dels plans de rehabilitació realitzats a Palma, que a la vegada reflecteix els canvis en la gestió urbanística que hem explicat en la introducció a la nostra hipòtesi. Hem pres el 1997, any d'inici del Pla Urban, com la data de referència a partir de la qual es dóna aquest canvi que va aparellat amb dos fets no menys decisius, com són la *rearticulació* de l'Associació de Veïns i l'inici de l'arribada sistemàtica de capital immobiliari. Així, doncs, el període 97-05 és aquell que serà central en la nostra anàlisi. El treball de camp recull només una petita porció d'aquest lapse temporal, malgrat que els fets ocorreguts durant el seu esdevenir ocupin una part important de l'obra, el que s'explica en bona mesura perquè el conflicte esmentat fa que es despleguin una sèrie de qüestions i problemes que fins llavors no havien constituït part del debat públic. Tanmateix, l'obra cobreix un espectre temporal de 30 anys que es remunta al 1976. Vegem com hem perioditzat aquest marc temporal tot relacionant la periodització amb els límits i ajustant aquesta a l'estructura de l'obra.

Periodització i estructura de l'obra

Defensem que la sèrie de processos que es desencadenen aproximadament a partir de l'any 97 posen serioses dificultats a la possibilitat que emergeixi el *barri* com a acció col·lectiva, ja que influeixen decisivament en la manera com es processa l'experiència pràctica de viure en ell i el procés de comunicar-la, és a dir, la consciència pràctica (Williams 1980). S'aprofundirà sobre aquesta qüestió en el Capítol 2, un capítol que s'articula com una indagació sobre el concepte de barri i que no vol ser un estat de la qüestió sinó un treball d'elaboració teòrica que permeti fixar alguns conceptes, relacionar teòricament fets i processos que al llarg de l'obra apareixeran dispersos, i connectar aquests amb debats actuals i qüestions d'abast en les ciències socials.

Tanmateix, allò que succeeix a partir del 97 no apareix del no-res, és a dir, ni és fruit d'una decisió abstracta sobtada ni, com hem dit, s'aplica obre el buit. És precisament aquesta consideració la que ens obliga a remuntar-nos enrera 30 anys. Hem dividit aquest període en tres fases, i cal remarcar que la possibilitat de cada nova fase es troba continguda en el període anterior, de manera que al llarg de l'obra l'objectiu central serà veure com els canvis que es produeixen es donen a partir de la continuïtat, o sia, que es construeixen a partir de reformulacions dels elements existents en la fase prèvia. Anem a veure els tres períodes:

1976-1984: el motiu pel qual el nostre horitzó temporal retrocedeix fins aquesta data és que en aquesta fase és quan es creen les formes institucionals que estructuren la nostra recerca. En efecte, tant les Associacions de Veïns com els Plans Especials de Reforma Interior (PERIs) neixen, tant a dins Sa Calatrava com quant figures abstractes, en aquest període, i ho fan tant per respondre a unes situacions específiques viscudes com arran de mobilitzacions socials que es donen al voltant de l'anomenat Moviment Ciutadà. Totes dues figures s'originen en una crítica política a l'urbanisme

precedent que es desenvolupa arreu d'Espanya, i en la que Sa Calatrava, dins Palma, ocuparà un paper destacat.

Aquest serà un període de gran vitalitat a Sa Calatrava que tanmateix es caracteritza per una progressiva degradació del seu parc immobiliari que va aparellada amb una pèrdua de població resultant del trasllat de molts residents a àrees de nova construcció. Aquests abandonaments no seran compensats numèricament per l'arribada, difícil de quantificar, de dos tipus de població: per una banda una població jove sovint vinculada a activitats artístiques que arriba a Sa Calatrava atreta per l'intens moviment cultural que s'hi dona; per altra banda una població marginal i/o de baixos ingressos i molta d'ella gitana. La inversió privada fuig d'un barri que ja des dels anys 50 es troba pràcticament en situació de fora de mercat.

En aquesta època els límits de Sa Calatrava són sempre els de Sa Calatrava petita.

Aquest període serà analitzat en el Capítol 3, que sorgeix com la voluntat de fer una *genealogia* (Foucault 2000 [1975]) del moviment veïnal i entendre les circumstàncies específiques en què neix a Sa Calatrava. A partir d'aquesta genealogia coneixerem la manera com les Associacions de Veïns aconseguen la quota de poder de què gaudeixen i ens permetrà avaluar al llarg de l'obra la manera com han anat modificant la seva funció i les implicacions que això té per la legitimitat aconseguida en aquest moment fundant. Paral·lelament aquest capítol ens servirà per a conèixer la situació en què es troba Sa Calatrava dins la geografia del capital de Palma tot vinculant-la al Moviment Ciutadà i als plans urbanístics, de tal manera que posarem les bases per a analitzar la manera com Sa Calatrava anirà transformant el seu rol dins l'espai estratègic de Ciutat en les següents fases.

1985-96: la data de partida indica tant el replegament definitiu dels moviments socials i veïnals que caracteritzen l'etapa anterior com l'arribada dels plans de reforma urbanística a Sa Calatrava (PERI). Les realitzacions d'aquest pla tenen un enfocament fordista: solucionar, a partir d'una forta inversió pública directa, els problemes de consum col·lectiu a partir d'unes demandes i reivindicacions de la població local articulades a través de les associacions veïnals i grups de tècnics. Junt amb aquest enfocament general, clarament hereu del període anterior, apareixen una sèrie de característiques que prefiguren l'etapa posterior, fonamentalment posar el guany com a meta i la no universalitat de l'aplicació de les mesures que redunda en l'expulsió de població. L'Associació de Veïns té un rol important en aquests plans que li prové de la força obtinguda en l'etapa anterior; si bé en aquesta etapa mantindrà la seva hegemonia iniciarà un progressiu replegament sobre les seves xarxes i interessos.

Aquesta és considerada l'etapa en què la degradació urbanística de Sa Calatrava és més acusada, ja que als edificis malmesos cal sumar-hi una sèrie de problemes d'ordre públic (especialment tràfic de drogues) que alteren la convivència. En aquesta època segueix la pèrdua de població, tan per la continuació de l'èxode ja esmentat pel període anterior com per l'expulsió que realitzen els plans de reforma. Paral·lelament comença a observar-se una gentrificació tímida i difusa: persones que compren un habitatge a molt baix preu per a reformar-lo. Dins aquesta gentrificació difusa es detecten també conductes clarament especuladores.

Els límits en aquesta època continuen essent, si més no pels residents, els de Sa Calatrava estricta. Tanmateix les activitats il·lícites que hi tenen lloc promouen la visió externa de Sa Calatrava gerrerenca, una visió externa propagada pels mitjans de la que l'Associació de Veïns té part de responsabilitat, ja que per a accelerar la reforma urbanística acudí a la premsa en reiterades ocasions per a denunciar les activitats il·lícites i immorals "que assetjaven la barriada".

El Capítol 4 analitzarà aquest període, però ho farà sobretot per veure com conté el germen de la transformació que s'haurà d'operar en el període posterior (97-05) i que es desencadenarà a partir de l'arribada massiva de capital immobiliari i la consegüent gentrificació. D'aquesta manera defensem que els plans urbanístics d'aquest període, en posar l'èmfasi sobre les plusvàlues, són els que criden aquest capital i que un cop aquest arribi determinarà les característiques dels següents plans, centrats en l'embelliment i la tranquil·lització de l'espai públic. A la vegada l'actitud corporativista i verticalitzada de l'Associació de Veïns que veurem en el període posterior es farà possible gràcies al replegament iniciat en aquesta etapa. El procés general de col·laboració entre economia i política (capital i plans urbanístics) descrit en el capítol serà també mostrat a través d'un cas específic, la mançana de Botons. Aquest cas serà seguit longitudinalment en la resta de capítols, esdevenint una sort de capítol transversal.

1997-2002/5: els fets que marquen l'inici d'aquest període són, com ja s'ha dit, l'arribada de capital i l'entrada d'un nou pla de regeneració (Urban) que desplaça l'èmfasi del consum col·lectiu a la creació de valor de canvi. Les realitzacions d'aquest pla seran reformes d'espais públics, construcció de grans equipaments i iniciatives de turisticació. Aquest període coincideix amb el que s'ha anomenat tercer boom (Seguí Ramón 1998) de l'economia illenca i que es basa en el creixement, suportat en la demanda de ciutadans de fora de l'illa, del sector immobiliari.

A partir de 2002 comença a revertir-se la tendència a la pèrdua de població dels darrers 30 anys gràcies a l'arribada de població amb bons ingressos que s'instal·la (ja des del 96-97) en edificis

rehabilitats de luxe per la iniciativa privada, de manera que es produeix ja una gentrificació generalitzada. Aproximadament en aquesta data apareix un factor nou com és la construcció d'obra nova sovint promoguda per empreses de fora de l'illa.

En aquesta època els límits esclaten. Per una banda Sa Calatrava gerrerenca s'institucionalitza ja que el Pla Urban agafa com a àrea conjunta (anomenada Temple) Sa Calatrava i Sa Gerreria. Per altra banda Sa Calatrava Seu/Façana agafa pes per la pressió immobiliària, que és ajudada per l'embelliment de la façana que fa el Pla Urban, i per l'arribada de nova població que desconeix uns límits transmesos a partir de xarxes locals i vinculats a una experiència que (encara) no tenen. L'explosió definitiva dels límits, però, arriba amb la lògica de Sa Calatrava Immensa que aplica l'Associació de Veïns, esdevinguda un agent rellevant en l'execució de polítiques públiques en el centre històric. Cal tenir en compte que si fins ara els dirigents d'aquesta entitat sempre havien estat persones sorgides de Sa Calatrava petita, generalment nascudes en ella i d'extracció social humil, comencen a entrar en la junta persones procedents d'altres Calatrades, i/o nouvingudes i/o d'extracció social prestigiosa. L'Associació de Veïns, absolutament verticalitzada en aquesta fase que anomenarem *climentisme*, promou un seguit de mesures, sobretot de tranquil·lització de l'espai públic, que no trobaran un suport hegemònic entre la població i que a partir de 2002 seran, com ja s'ha vist, rotundament contestades. És precisament aquest fet, junt amb l'arribada de les construccions d'obra nova i la finalització de l'Urban, el que ens fa marcar un subperíode 03-05.

El Capítol 5 es destina a veure les principals actuacions del climentisme, en connexió amb l'arribada de capital i les noves polítiques urbanístiques analitzades en el capítol anterior, i la manera com a partir d'elles es va formalitzant un corrent contrari, sorgit fonamentalment de Sa Calatrava petita, que acabarà conduint a la divisió de l'associacionisme veïnal de Sa Calatrava, un barri que és cada cop més un barri d'estrany.

El Capítol 6 analitza, a partir de l'eix del patrimoni, la manera com la nova Associació de Veïns de Sa Calatrava intenta revertir el sentit de la transformació de Sa Calatrava en els darrers anys. Aquesta voluntat de canvi de sentit, que articularà curioses aliances, es durà a terme a través d'un nou discurs i de mobilitzacions contra l'obra nova, que s'acompanyaran d'intents per a intensificar la relació entre els veïnats i la creació d'una experiència compartida. Tant les "curioses aliances" com les dificultats per a crear aquesta experiència compartida han de ser connectades als processos vistos al llarg de l'obra i especialment en el capítol precedent. És precisament a partir d'aquestes dificultats que pensem el darrer apartat (Conclusions)

A banda d'aquests apartats que componen el cos del text, la tesi conté altres materials que serveixen de complement: a) *Mapes* que permetin al lector una millor ubicació i que pretenen visualitzar determinats trets de la geografia del capital de Palma i Sa Calatrava; cal advertir que el *Mapa 5* vol ser una sort de directori que recull tots els punts singulars citats al llarg de l'obra; b) Un *Cronograma* on es relacionen conjuntament els principals fets i dates que marquen la nostra exposició; c) Un *Glossari* de termes i sigles (no espereu trobar aquí la "traducció" dels mallorquinismes, sinó en les inicials *Algunes notes lingüístiques*; d) un llarg apartat, *Dramatis personae*, on es relacionen tots els personatges que ens han permès construir el nostre relat i on, sobretot en el cas d'aquells entrevistats formalment, es proporciona informació suplementària que si no indispensable si permet una millor apreciació i coneixement del camp. A això cal encara afegir dos apèndixs: un de documental (AD) i un de fotogràfic (AF); en el text hem marcat aquells punts en els quals determinats elements dels apèndixs prenen rellevància i poden enriquir l'exposat.

4.3. TÈCNiques DE RECERCA

El procés de recerca ha combinat un ampli espectre de tècniques de recerca per a l'obtenció de dades. En aquest apartat les exposarem i motivarem la seva adopció.

L'observació participant/ el treball de camp: l'observació participant és de totes les tècniques que s'empren en antropologia la que més fortament s'identifica amb la disciplina, una tècnica que té en si mateixa un rol molt més actiu del que se li sol concedir (per a emfasitzar aquesta activitat Bestor (2002) proposa els termes de "participant questioning" o "inquisitive observation") . En el nostre cas el treball de camp ha durat uns 18 mesos (de gener de 2004 a juny de 2005). El treball de camp és en si mateix un procés complex amb una història pròpia que obliga l'investigador a prendre una posició en el camp, qüestió aquesta que serà discutida amb cert detall en els següents apartats. Aquí voldríem només remarcar que el treball de camp no pot ésser reduït a la realització d'entrevistes. De fet, les entrevistes han estat en quasi cada cas bé l'inici d'una relació de coneixença, bé la culminació d'aquesta. En el primer cas conèixer el camp i entrar en xarxes socials ha estat la manera de localitzar perfils que hem considerat especialment adients per una entrevista; a partir d'allà s'ha desenvolupat una coneixença mútua a partir de la qual el flux d'informació a través d'encontres i converses informals s'ha desenvolupat. En el segon cas hi trobem més aviat els informants claus, és a dir, persones amb pes dins el moviment veïnal amb qui s'ha anat travant una relació de confiança i amicitat, així com d'intercanvi d'informació, amb les quals en un moment determinat, poc abans de començar el procés de redacció, s'ha concertat una entrevista per a tractar amb profunditat i *in extenso* varis punts que ja havien estat discutits fragmentàriament amb anterioritat.

Cal dir, doncs, que quan els 40 entrevistats apareguin en escena, no sempre sortiran a partir de l'entrevista, sinó que poden sortir a través de converses no pactades i altres esdeveniments que anava anotant en el diari de camp. D'altra banda, alguns dels personatges que apareixeran en el decurs de l'obra són persones a qui no he entrevistat formalment però amb qui he compartit cafès, comentaris casuals, o llargues converses i dinars però que o bé han refusat esser entrevistats o no he considerat que fos necessari realitzar-los una entrevista formal i pactada. De fet, encara que considero que l'entrevista és una eina de recerca difícilment prescindible, no emplena el conjunt d'aspectes que formen la vida quotidiana. Sovint passà que en tornar a parlar amb persones a qui havia entrevistat passàvem de nou per assumptes tractats en l'entrevista, i llavors emergia una nova dimensió: en les entrevistes l'entrevistat cerca una coherència, una certesa que sovint oculta un ric ventall de matisos que després apareixen.

Així, volem insistir en què l'entrevista, per molt oberta, no estructurada i en profunditat que sigui, no pot entendre's com a idèntica a l'experiència quotidiana i a la consciència pràctica. De fet, el mètode pel qual l'investigador fa la seva anàlisi de gabinet i després va al camp a realitzar una sèrie d'entrevistes per tal de contrastar les seves hipòtesis, o per a omplir un capítol del seu treball reservat a la veu de l'indígena, és un mètode pervers, encara que l'investigador pugui no ser conscient d'aquesta perversitat. D'altra banda, aquest és un esquema que, emparant-se en l'etiqueta de la "participació ciutadana", l'administració utilitza (mitjançant el contacte amb la universitat i contractant científics socials) d'un mode també pervers. En què consisteix aquesta perversitat? En el millor dels casos la cosa no passa de convertir el resident en un "opinòleg", veient-se obligat a contestar sobtadament preguntes com "què li falta al barri?" o "què li sembla aquest nou empedrat dels carrers?", preguntes davant les quals l'entrevistat sent que no ha pogut expressar allò que volia dir, i el que és pitjor, deixant-lo amb la sensació que no té res a dir, que la seva veu no és rellevant. Podem, però, fer encara una lectura més preocupant: podem veure com l'entrevistat és forçat a articular la seva veu a partir de les categories del tècnic (que són les de l'administració i el saber, les de la producció del lloc, les del poder), i per tant a sancionar i legitimar la representació del lloc que ve des de dalt. En un interessant article sobre els canals de participació creats per l'administració Blair per tal de gestionar les àrees naturals amb la col·laboració de la comunitat local, Goodwin (1998) ens avisa d'aquesta perversitat del que s'anomenen mecanismes de participació¹⁷:

"Thus, in maintaining spatial representations, in particular surrounding expectations as to who and what is welcome in the countryside, local participation may serve not to extend civic society, but rather to limit it, by reinforcing existing power structures; thereby further privatizing public space and leading to the commodification of place by promoting private agendas" (1998: 493).

Creiem que el mètode que utilitzen molts científics socials pel qual allò local és substituït per una sèrie d'entrevistes que pretenen representar la veu de la gent és tan problemàtic com aquests canals de participació que acabem de posar en dubte. Per contra, el treball de camp i l'observació participant han de servir per a immunitzar-nos contra aquest mal, precisament perquè ens forcen a haver de trobar una posició dins l'entorn local a partir de la qual poder preguntar i conèixer, i poder comprendre així la posició i experiència des de la qual el mateix Goodwin considera que es pot crear una autèntica participació i fer sentir la veu local: "from a collective and shared experience of place, in which people obtain a sense of personal meaning and identity from the relationship both with each other and in relation to their surroundings" (494).

Així doncs, el procés de participació en la vida veïnal, així com l'observació dels actes que la marquen i dels esdeveniments que puntualment s'hi donen (celebracions, assemblees, mobilitzacions) són un capital de coneixement que considerem insubstituïble. En aquest procés de creació de relacions i de compartir informacions i experiència que és l'observació participant també hi hem d'incloure el "camp virtual", és a dir, les relacions que es donen mediades per la tecnologia digital: em refereixo als missatges de mòbil i especialment a la participació en el correu electrònic de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Ha estat aquesta una eina important per l'associació com a mecanisme de difondre idees i iniciatives i de compartir experiències, i per tant també ha estat una eina important per mi per a veure com anava evolucionant aquest fòrum i quines inquietuds hi sovintejaven.

Entrevistes: s'han realitzat 40 entrevistes en profunditat, 11 dels quals són o han estat membres d'alguna Junta Directiva d'Associació de Veïns, per bé que bona part de la resta han tingut actuacions concretes dins les Associacions de Veïns, criteri bàsic de selecció dels entrevistats; a més dos d'ells són els responsables de dues entitats més que tenen com a àmbit territorial Sa Calatrava. Pel que fa la residència 31¹⁸ són residents [inclouent aquells que hi tenen negoci o botiga oberta], 5 exresidents, i 5¹⁹ a persones que ocupen càrrecs oficials en institucions que han actuat o actuen damunt de Sa Calatrava. Ens referim en aquest darrer cas a tècnics municipals en àrees d'urbanisme, patrimoni, serveis socials i dinamització ciutadana de l'Ajuntament i agències o empreses vinculades, així com una entrevista a la presidenta de la Federació d'Associacions de Veïns. En aquests casos les entrevistes s'han adreçat a conèixer l'actuació dels seus departaments i institucions a Sa Calatrava, així com la lògica i els objectius que la regien. Degut a aquest enfocament hem preferit mitigar la identitat d'aquests entrevistats, i fent ús d'una convenció els hem anomenat Emili, Emiliano, Emillà, Emília i Emiliana²⁰, amb l'objectiu d'emfasitzar la veu de la institució o la posició institucional més que no la de la persona concreta.

Pel que fa a residents i exresidents les entrevistes han estat entrevistes en profunditat d'una durada que ha oscil·lat entre l'hora i les dues hores i mitja. Sempre que l'entrevistat hi consentís l'entrevista s'enregistrava en format digital. L'entrevista s'articulava generalment com una petita història de vida on es posava especial èmfasi en la relació de l'entrevistat amb el moviment veïnal i la manera com les reformes urbanístiques havien afectat la seva vida quotidiana. De fet, podríem dir que eren falses petites històries de vida, ja que l'argument que les recorria era "com ha canviat el barri?". Com que el canvi en el pla físic i estètic ha estat molt evident en els darrers 20 anys la qüestió permetia una entrada ràpida i no problemàtica al tema, mentre es mantenia l'ambigüitat de la pregunta, és a dir, com ha canviat el barri com a barri, com a lloc de relacions socials i experiències compartides. A la vegada aquest enfocament de les entrevistes em permetia situar d'antuvi un marc diacrònic.

La selecció dels entrevistats s'ha realitzat a partir d'un criteri bàsic: la seva relació amb l'Associació de Veïns o altres associacions l'àmbit territorial de les quals sigui Sa Calatrava, essent sempre persones que resideixen o han residit a Sa Calatrava. El criteri de residència l'he considerat clau, ja que és aquell que a mesura que anava avançant el treball de camp me n'adonava que s'adduïa com a clau a l'hora d'atorgar dret a opinar legítimament sobre el barri. Aquest criteri només ha estat obviat en el cas dels comerciants que tenen botiga o negoci obert al barri, ja que no necessàriament hi viuen. De fet, ens hem interessat per aquests (8 entrevistes, dels quals 5 efectivament són residents) al marge de la seva vinculació amb l'Associació de Veïns (encara que molts la tenen o l'han tingut), ja que hem entès que la seva situació de portes obertes els conferia una posició privilegiada com a espais de relació del barri. A més hi ha hagut una correlació entre la reforma urbanística del barri i la desaparició dels comerços, i ens interessava saber si darrera aquesta correlació els comerciants hi veïen o no una causalitat; a banda d'aquesta possible consciència de causalitat considerem especialment rellevant com ells creuen que la reforma els ha afectat el negoci.

Pel que fa als anys de vida en el barri tenim 17 entrevistats que hi són nascuts o que hi viuen des d'abans del 1976 i 16²¹ que hi són arribats amb posterioritat, 9 en la nostra segona fase (1985-1996) i 7 en la darrera (1997-2005). Hi ha un relatiu sobredimensionament dels arribats entre el 1985 i el 1996, sobredimensionament que s'explica per dos factors: a) ens hem interessat especialment en els primers gentrificadors, els de la gentrificació difusa, entre altres motius perquè varis d'ells han pres papers importants dins la barriada o dins l'AV; b) alguns dels que consten dins aquest període (almenys 3) per bé que arriben en el segon període són l'inici (94-96) de l'onada de la gentrificació generalitzada que hem situat a partir del 97. Fet i fet, cal tenir en compte que en privilegiar les entrevistes a persones amb un situació de pes dins els afers i les entitats de la barriada ens hem trobat amb moltes persones amb una residència de llarga durada. Pel que fa a la zona de residència tots els residents i exresidents

menys 7 (4 de Sa Calatrava Seu i 3 de Sa Calatrava Gerrerrenca²²) es troben a Sa Calatrava estricta i tots els exresidents menys un procedeixen també d'aquesta. Aquest biaix es deu a què és en aquesta àrea on té un pes social l'Associació de Veïns i d'on procedeixen la major part de gent que els dona suport i hi col·labora activament, a la vegada que molts dels habitants de les calatraves esteses no es consideren calatravins, i no consideren per tant que allò que hi pugui succeir els afecti.

Història de vida: com podreu veure s'ha inclòs una història de vida. És convenient justificar la seva inclusió i explicar la manera com s'ha confegit. La història de vida d'en Toni té com a objectiu principal cobrir l'etapa (76-84) en què a Sa Calatrava es desenvolupa una intensa activitat de recuperació i organització de festes que congrega molta gent d'arreu i que pretén presentar un projecte de canvi social. Aquesta tasca festiva, crítica i reivindicativa s'enllaça a més amb la creació de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. En Toni fou un dels més destacats protagonistes i impulsors de tot aquest moviment que transformà el paisatge del centre de Ciutat. Per què, però, una història de vida?

Hem cregut que la història de vida era la tècnica narrativa que més útil ens era per mostrar la imbricació d'aquesta explosió vital, d'aquesta irrupció d'acció i projecte col·lectius amb: 1) un context d'efervescència política i de mobilització cultural (comú al context espanyol); 2) i el més important, una experiència compartida d'haver viscut en un mateix lloc. Si és cert que les festes de Sa Calatrava s'obrien a tota la ciutat, cal entendre perquè eren tan calatravines, de quina manera s'arrelaven en la vivència d'aquells joves (o no tant) de classe baixa. La història de vida ens permetrà descriure aquesta imbricació i també, a través de contactes personals, com es lliga aquesta explosió festiva amb altres onades culturaleres que es van donant a Sa Calatrava. Per altra banda, la història de vida ens serà útil perquè la vida del Toni, més enllà d'aquesta participació protagonista esmentada, posa damunt la taula la major part dels grans (!) processos que afecten Sa Calatrava en els darrers 60 anys: l'arribada de població del sud de la Península (com ell tot just nat), la desaparició de la indústria que hi havia al barri (que ell pateix), la restauració municipal d'algunes finques (la primera fou aquella en què ell hi té el pis), els problemes amb l'arribada de promotors poc contemplatius (viu un cas de mobbing immobiliari que arriba als tribunals i es guanya), i la instal·lació de nous equipaments socioculturals amb l'arribada dels diners europeus (treballà de porter en el Centre Flassaders, l'emblema d'aquesta regeneració), sense oblidar que avui, 25 anys després de ser-ne un dels fundadors i deixar-la al cap d'uns anys, és membre de la Junta Directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava.

Cal explicar ara com es confecciona aquesta història de vida. A partir de l'estiu del 2004 i fins a dia d'avui en Toni i jo hem compartit almenys un parell d'hores a la setmana fent cafè i herbes a Ca'n Salat. El nostre tema de conversa era el barri i les festes i m'anava donant documentació que em podia ser

útil. Com es pot imaginar ens hem fet bons amics i hem compartit dinars i fins i tot un parell de farres, i ens hem ajudat mútuament sempre que ha fet falta, que no han estat pas pocs pics. Al principi l'objectiu no era fer una història de vida, però a mesura que anava sabent més de la seva vida i del barri i que l'estructura d'aquesta obra anava prenent cos al meu cap anava adonant-me de la pertinença d'aquesta. Llavors li ho vaig proposar; ell s'ho va haver de pensar i em va dir un sí argumentat on apareixien dues reflexions que convé destacar. La primera era "d'alguna cosa m'ha de servir estar arruïnat i lliure"; la segona "de tots es que estàvem amb lo de ses festes jo sóc es que he quedat atrapat, pot ser que per això et convinc"; atrapat a Sa Calatrava, atrapat en l'esperit llibertari, fora de joc.

Capficat en *l'ortodòxia del salakot* hi havia, emperò, un punt que em preocupava: fins aquell moment en Toni s'havia mostrat reticent a què el gravés. Vaig decidir llavors agafar totes les notes de camp i altres materials per a confeccionar uns protocols que em servissin per a, ja enregistrant-lo, fer de veres la història de vida. Quan al cap d'uns dies vaig tornar a veure en Toni em va dir que no creia que l'hagués d'enregistrar; sincerament després de revisar les notes i els materials esmentats jo també en tenia dubtes. Cal aclarir de quins materials estic parlant: una mitja dotzena d'entrevistes que li havien fet diferents revistes, diaris i altres publicacions; el seu CV ple de suculentas anotacions marginals; extenses cartes al director (publicades o inèdites) que ell havia enviat en referència al barri amb les respostes corresponents; un arxiu de word que feia part del diari de camp d'unes 15.000 paraules sobre la seva vida, elaborat a partir de les nostres converses; la col·lecció completa de *Lavativa*, una revista que edità a mitjans 80; i la perla: el còmic *Calatrava Story*, on es narra la vida d'un al·lot de Sa Calatrava darrera del qual no costa gaire endevinar-hi en Toni; a això encara podríem afegir-hi l'ingent material en relació sobretot a les festes creat per ell i els comentaris abundants que els altres entrevistats realitzaven sobre ell.

Vist això vàrem arribar a un pacte. Jo faria un esbós bastant detallat de la història de vida i el convidaria a dinar a casa per a comentar-lo plegats; en aquest dinar hi hauria la gravadora en marxa. Ens entenguérem i així ho férem. Aquesta entrevista-dinar serví per a polir alguns detalls que no m'havien quedat prou clars i sobretot per a poder tenir la seva veu, de manera que pogués transcriure aquesta per tal de donar major vivesa al relat. I aquesta és la història de la història de vida que llegireu.

Documentació urbanística: s'ha realitzat una tasca d'anàlisi de la diferent documentació de plans urbanístics al nostre abast²³. Aquesta anàlisi s'ha dut a terme a partir de quatre mecanismes: 1) Estudi dels plans urbanístics, incloent-hi les recerques dutes a terme per a la seva preparació i els estudis de seguiment o avaluació; 2) Estudi de documentació annexa, especialment propaganda institucional i

notícies de premsa; 3) recull de literatura, fonamentalment procedent de la geografia, l'arquitectura i l'urbanisme, que analitzés els diferents plans; 4) entrevistes i converses informals amb persones que ocuparen rols decisius en la planificació, gestió i execució d'aquests plans, és a dir, els 'Emilis'. Els dos plans urbanístics bàsics per la nostra recerca són el PERI de Sa Calatrava i el Pla Urban, malgrat que han estat analitzats una altra gran quantitat de plans que apareixeran en el text. És convenient aclarir alguns termes i acordar algunes convencions a fi que aquesta profusió de plans i sigles no ens faci perdre l'oremus.

Quatre dels plans citats són Plans Generals d'Ordenació Urbana o PGOUs²⁴. Aquests plans són l'instrument bàsic d'ordenació d'un territori municipal i implica la definició d'un model de territori (assignació d'usos, espais verds, xarxa viària, qualificació del sòl, etc.) i un model de gestió (programes d'actuacions, el seu control financer, etc.). Al llarg de l'obra apareixeran, d'una manera molt secundària, els PGOUs de 1963 i 1973²⁵, i ja amb un major pes aquells que afecten el nostre marc temporal, el *PGOU de 1985*²⁶ i el *PGOU de 1998*²⁷. Les diferències en les orientacions d'aquests dos darrers plans ens dóna el marc general per a comprendre els canvis en les reformes de Sa Calatrava. A aquests quatre plans generals cal encara afegir-ne un anterior, de gran transcendència per a la forma actual de Palma, que és a la vegada un pla general i una suma de plans parcials, l'anomenat Pla Alomar²⁸, aprovat el 1943. Si bé aquest pla queda fora del nostre abast temporal haurà de ser citat breument ja que un dels plans parcials que el componen suposa l'únic precedent d'actuació sobre Sa Calatrava fins als plans dels anys 80. En conjunt els PGOU ens han estat molt útils no tant per a estudiar el criteri i objectius que els guiaven de forma general, sinó per posar aquests en relació a Sa Calatrava, és a dir, els PGOU ens han servit per a conèixer el paper que s'atorgava a Sa Calatrava i les funcions que se li assignaven.

Per altra banda citem cinc Plans Especials de Reforma Interior (PERIs²⁹), la figura jurídica estrella a Espanya per a actuar en centres històrics³⁰. Els PERIs són plans parcials, especials i integrals de reforma. a) Parcial perquè actuen específicament sobre un territori concret i reduït. b) Especial perquè si bé s'acomoden dins el planejament general, és a dir, dins el corresponent PGOU, disposen una sèrie d'ordenances i normatives excepcionals respecte de les generals (p.e. instruments financers per ajudar la inversió, normativa d'edificació, usos i aprofitament del sòl, etc.). c) Aquesta excepcionalitat es justifica per l'objectiu d'aquests plans que és el de revertir, és a dir, reformar o regenerar³¹, la situació de la zona intervinguda que es considera que ha quedat obsoleta o degradada. d) Per últim són integrals perquè comprenen una ordenació global del sector intervingut, de manera que com els PGOU també comprenen un model territorial i un model de gestió. A aquests PERIs

correspon un dels nostres dos plans urbanístics centrals, el *PERI de Sa Calatrava*³², recollit en el PGOU de 1985 i aprovat el 1989 i que tenia per objecte l'actuació específica sobre Sa Calatrava.

L'altre pla al que concedirem una atenció especial és el *Pla Urban*³³ (1997-2002), un pla de regeneració finançat al 50% per fons europeus (FEDER i FSE³⁴). Aquest pla, dirigit per un partenariat públic-privat (el Consorci Mirall Palma Centre), actua conjuntament sobre Sa Gerreria i Sa Calatrava i aglutina un seguit de mesures originalment disperses que van des de programes d'inserció laboral o ajudes a la rehabilitació de façanes fins a unitats executades per la iniciativa privada, passant per la instal·lació d'un nou sistema de recollida pneumàtica d'escombraries, el que ens dóna idea de la seva complexitat³⁵. Cal destacar que el Pla Urban elaborà una sèrie d'informes per a fer el seguiment i avaluació del seu impacte, uns informes realitzats amb metodologia de ciències socials i que m'han estat molt útils tant per conèixer una sèrie de dades (estadístiques i enquestes) com els supòsits, objectius i biaixos que guiaven el pla³⁶. Els altres tres plans parcials considerats són els PERIs del Puig de Sant Pere³⁷, el PERI de Sa Gerreria³⁸ i el PERI del Temple³⁹ (pendent d'aprovació). El primer és inclòs ja que suposa el primer PERI de Palma i d'Espanya i precedent temporal immediat del de Sa Calatrava; el segon i el tercer afecten Sa Calatrava ja que intervenen àrees limítrofes que a més seran gestionades com una sola unitat a través del Pla Urban.

Com s'ha dit hem intentat reduir la profusió de plans que se superposen a aquells plans més rellevants. Probablement el cas en què aquesta reducció és més problemàtica és en el del Pla de la Murada, que a Sa Calatrava s'executa mitjançant el Pla Urban. Recomanem doncs veure l'entrada *Murada* (i complementàriament *Dalt Murada*) al Glossari.

Documentació referent al moviment veïnal: la informació que he pogut obtenir de les associacions de veïns durant el meu treball de camp ha estat abundantíssima, tant a través d'entrevistes i observació, com a partir de documentació (estatuts, manifestos, circulars, peticions o queixes a l'administració, etc.). Aquesta documentació ens permet reconstruir acuradament el procés de divisió de l'Associació de Veïns ja relatat així com les mobilitzacions posteriors animades per l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i en menor mesura de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. Tanmateix, per tal de reconstruir la història de l'associació la documentació és escassa. Consisteix fonamentalment en les actes de l'Associació de Veïns i en els programes i pregons de festes, així com algunes circulars i convocatòries. Cal afegir a això el que potser és la font d'informació més valuosa per a l'anàlisi dels darrers deu anys: les cartes al director, entrevistes i columnes d'opinió amb què saturava la premsa l'anterior president de l'Associació de Veïns, en Climent. Cal assenyalar, a més, que moltes d'aquestes cartes obtenien resposta escrita per part de veïns, generant-se així un

debat que ens és valuós i revelador. Un altre instrument emprat per a compensar aquesta relativa manca d'informació ha estat la consulta i buidat d'actes municipals dels darrers 20 anys, especialment de Consells d'Àrea vinculats a urbanisme, trànsit i sanitat on participà l'Associació de Veïns. També he assistit durant el meu treball de camp a una bona colla de plens municipals on es tractaven qüestions de Sa Calatrava (el local, problemes urbanístics i patrimonials) o més generals del moviment veïnal.

També he consultat abundant, bé que un poc dispersa, documentació sobre el conjunt del moviment veïnal i conservacionista a Palma⁴⁰. Aquesta documentació, junt amb freqüents contactes informals amb els seus dirigents, m'ha permès situar l'emergència històrica del moviment veïnal i la seva consolidació i crisis, a la vegada que m'ha permès indagar sobre la seva relació respecte de la regeneració i reforma d'àrees urbanes i l'actitud davant elles. En aquest sentit i un poc fora de lloc avançaré un punt rellevant sobre el qual en la tesi només es passarà d'esquitllada i que és molt indicatiu de les característiques del nostre problema i de l'abast fins al qual el problema veïnal i el problema urbanístic es troben connectats a Sa Calatrava. Vaig entrevistar-me, com ja he comentat, amb na Rosa, històrica dirigent veïnal i actual presidenta de la FAVP. En l'entrevista es varen tocar varis temes, quasi tots ells vinculats 1) amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, a la que bàsicament acusà, no sense raó, d'haver girat l'esquena al conjunt del moviment veïnal i aliar-se amb l'administració⁴¹ o 2) amb els plans urbanístics de Palma i la importància que hi havia tingut el moviment veïnal, bé reclamant-los (Puig) bé oposant-s'hi (Gerreria). Jo volia, però, que em connectes ambdós punts, és a dir, que lligués d'alguna manera els problemes d'acció col·lectiva a Sa Calatrava amb el procés de rehabilitació, i atès que mai no acabàvem de fer-hi cap vaig preguntar directament. La seva resposta fou una àmplia explicació de la rellevància del Puig i Sa Gerreria (les reformes antecessora i successora de la de Sa Calatrava) i l'explicació de les mobilitzacions a partir del mal que es volia fer a aquests barris només en benefici del capital; en aquesta llarga explicació Sa Calatrava només aparegué en dues frases⁴²: "El PERI de Sa Calatrava és des darrers a posar-se en marxa però no és un element important" i "Sa Calatrava que estava en un procés de rehabilitació normal, ningú planteja una operació de molta transcendència a Sa Calatrava". En efecte, Sa Calatrava sempre ha passat desapercibuda, però com mostrarem és evident, per una banda, que s'ha convertit en una arena purificada pel capital i, per l'altra, que hi ha greus problemes veïnals. En canvi una cosa i l'altra mai no s'han connectat, tot ha estat 'normal', la reforma, a mig camí entre grans escàndols i mobilitzacions, mai no ha estat considerada cap altra cosa que una qüestió 'tècnica', al marge de la política i el moll de la vida veïnal.

Altres materials: la reforma urbanística del conjunt del centre històric ha estat notícia en els darrers anys, i dins aquesta Sa Calatrava ha anat apareixent puntualment. Aquesta informació ens és útil

sobretot per mirar de construir la imatge pública de la zona, la manera com es ven la reforma i sobretot l'evolució en el tractament d'aquesta imatge. La qüestió de la imatge o les etiquetes és un punt fonamental, i més en un moment on la promoció del lloc, l'embelliment i la creació de significats/valors afegits ha esdevingut un dels bessons de la política urbana. Aquesta atribució d'imatge ens parla de fronteres i del remapeig de la ciutat moltes vegades de manera més clara que els propis canvis físics, i és que la lluita sobre un lloc es juga sovint en l'àmbit discursiu. Cal tenir en compte que Mallorca compta amb una inusitada presència de premsa pròpia. Així a Mallorca s'editen tres diaris amb vocació clarament mallorquina, el *Diario de Mallorca*, l'*Última Hora* i el *Diari de Balears*, els quals, junt amb l'edició balear de *El Mundo* (*El Mundo/El Día de Baleares*), s'encarreguen de *crear* l'opinió pública de l'illa. Cal afegir a això que Palma compta amb dos setmanaris locals gratuïts amb una considerable difusió, el *Set dies* i el *Ciutat*, als quals encara podríem afegir l'edició local del diari gratuït *Qué!*. Com se sap les notícies no són notícies (només) en sí, sinó que els fets han de passar un procés per a esdevenir notícia. En aquest sentit, el fet que Sa Calatrava hagi estat notícia ens informa de varis aspectes, entre els que el menys rellevant no és la capacitat dels diferents grups per a propagar el seu punt de vista a través de contactes trenats amb esforç.

També s'ha consultat informació estadística a) a través dels censos (71, 81, 91, 01, 04) i també b) aquella, més exhaustiva i amb més referències a l'edificació, que apareix arran dels plans urbanístics, especialment en el PGOU (1985) pel 1983 i en l'Urban (Ballester i Orte 2001) pels anys 96 i 2001. Tanmateix aquestes dues diferents fonts no es poden creuar, almenys no sense ponderar el biaix causat pel fet que el territori al que s'anomena Sa Calatrava no és el mateix, ja que en la informació urbanística aquesta correspon exactament a Sa Calatrava petita i com a zona estadística varia⁴³ [contrasteu Mapes 1 i 2]. Això significa que pel que és Sa Calatrava afectada directament per plans urbanístics tinguem una informació estadística precisa molt escassa i que salta del 83 al 96. Per altra banda la informació censal no ens informa de les diferents Calatraves que sobrepassen els límits de Sa Calatrava. Aquestes manques de correspondència ens han obligat a ser molt cautelosos a l'hora d'emprar les dades estadístiques i només ens hem recolzat en elles en dos casos: 1) quan el procés que se'ns mostra (p.e. pèrdua de població) és prou rotund com per a què un canvi en els límits no en modifiqués el signe; 2) per a comparar diferents zones estadístiques (p.e. Sa Calatrava i Monti-Sion) i mostrar la fal·làcia d'assimilar ambdues àrees com una de sola anomenada Sa Calatrava.

5. EL CAMP: EL TREBALL DE CAMP COM A PROCÉS

Bourdieu (2003) diu que el procés del treball de camp hauria de ser més una *objectivació participant* que no una observació participant. Una objectivació que ell l'entén com “the *objectivation of the subject of objectivation*, of the analysing subject –in short, of the researcher herself” (282), i que distingeix de l'antropologia reflexiva. L'objectivació de què se'ns parla, doncs, seria la formalització i visibilització de les condicions de possibilitat de la producció científica. En gran mesura això es refereix a l'enfocament teòric i metodològic i ja ha estat explicat, però també s'ha d'entendre aquesta objectivació com la posició i els posicionaments que l'actor adopta en el camp i la recerca i el procés pel que es dona aquesta adopció; a ells dediquem els següents apartats.

5.1. VIURE AL CAMP

Els primers temps del treball de camp em vaig limitar, a part de a veure un parell d'informants claus, a fer “vida de barri”, que és en si tot un art (Mayol 1994 [1980]). És a dir, anar a comprar al forn, conèixer els veïns de la meua escala, anar a fer el cafè al bar i passejar molt. Aquests passeigs els feia quasi sempre màquina fotogràfica en mà, ja que em forçava a aturar-me i estar atent als detalls, el que de passada contribuïa a fer-me visible i, crec, que a què la gent s'acostumés a la meua presència un poc sospitosa. Tanmateix, el pas més rellevant d'aquests primers temps fou prendre residència al barri. Viure en el camp és considerat des dels inicis de la formalització del treball de camp antropològic com un axioma, per bé que alguns autors (p.e. Gmelch i Zenner 1988) assenyalen que amb l'arribada de l'antropologia urbana, o com a mínim l'antropologia que situa el seu camp dins de contextos urbans, la qüestió de la residència perd rellevància. Aquest, però, no és el cas d'aquesta recerca.

La postura metodològica que diu que amb la urbanització de l'antropologia l'allotjament en el camp de l'antropòleg deixa de ser indispensable, troba un paral·lel en el fet que les ciutats semblen construir-se cada cop més per ser visitades, transitades o territoriadades (en definitiva, usades) que no habitades o residides (Martinotti 1993; Muñoz 2000; Pinson 2000; Pujadas i Baptista 2000; McDonough 2002; Delgado 1998), del qual se n'extrauria que és insuficient, estret, mirar d'entendre l'espai urbà a partir dels seus residents i que cal anar a analitzar els visitants i a captar aquest “ambient de mescla” i de territoris creuats que ha esdevingut l'espai urbà. Com a conseqüència l'antropòleg hauria de participar més d'aquesta categoria d'usuari que no de la de resident. Aquesta recerca capgira aquest punt de vista i situa la qüestió de la residència en el centre de l'anàlisi.

Creiem, efectivament, que els territoris urbans són construïts cada cop més com a territoris fluids per a ser usats, i creiem que això té a veure amb una determinada economia política (una producció de

valor), i que per tant aquest fet no pot ser considerat com un axioma sinó com un problema. Creiem també que això es pot correlacionar amb el pas d'una gestió fordista de la ciutat a una de postfordista. Suposem un cas prototípic: un espai convertit en pol d'atracció de fluxos turístics. El fet que aquest espai sigui pensat en termes d'aquests visitants o d'altres usuaris de fora de l'àrea i no en funció d'aquells que hi resideixen no pot ser pres com un fet desproblematitzat i d'ell n' emergeix una tensió i uns desajustos que han de ser posats al centre de l'anàlisi, tot posant en relació els residents i els visitants a partir d'un espai comú que és problematitzat. Així, fins i tot en aquest cas hipotètic on la residència sembla perdre pes hi ha uns residents i no és apropiat negligir-los o posar-los als marges de l'anàlisi.

Podem dir, però, que Sa Calatrava es correspondria amb aquest exemple hipotètic? Sí i no. Sí: Sa Calatrava és construïda com un espai per a atreure noves persones encara que això *pugui* anar en detriment dels residents, i així Sa Calatrava és pensada a partir d'un marc global o de ciutat i no per ella mateixa. No: la forma a partir de la qual es volen atreure aquestes noves persones és, principalment, la de resident i no la de turista o altres formes de territoriants. Essent així, és a partir de la condició i la categoria de resident o habitant que hem d'entendre el problema, i a partir d'aquest punt prenen sentit distincions com les de "nouvingut" i "calatraví de tota la vida", o la que distingeix Sa Calatrava com a "barri" o com a "situació privilegiada" (és a dir, situació privilegiada al marge de la dinàmica interna del barri, situació privilegiada en la ciutat, l'illa i l'espai dels fluxos, com diria Castells 1996). De fet, aquest problema del resident és el problema clau de la recerca, la tensió entre un espai arrelat en uns valors d'ús pels seus residents (o bona part d'ells) i un espai el vincle social del qual ha de ser debilitat per tal que pugui ser usat per altres persones també per a residir-hi per tal que creïn valor de canvi. Defensem per tant que la categoria de resident és la categoria nodal a partir de la qual articular la reflexió pel cas de Sa Calatrava; al voltant d'ella es desplega el problema d'aquesta tesi, però també els problemes pràctics dels calatravins.

Aquest problema teòric ha influït també la meua posició en el camp i ha fet clau que adoptés la posició de resident. És en bona mesura gràcies a ser resident que els habitants em conferien legitimitat per a preguntar i indagar. Entre els residents hi trobem "els nascuts allà", els nouvinguts, els mal vistos i forasters endèmics (p.e. els gitanos), els residents que es considera que no es volen integrar (els alemanys en serien el tòpic), promotors immobiliaris, reallotjats, etc. O sia, que dins els residents ja es teixeix tota una trama significativa de distincions, però és malgrat això a partir de la condició mínima de resident que es considera que una persona pot opinar sobre Sa Calatrava (amb l'excepció de les poques botigues on el botiguer no és resident o altres persones que hi tinguin el taller o el negoci). Això és així perquè s'ha generat un recel cap a qualsevol que ve de fora a fer negoci o a opinar quan

comencen a emergir conflictes, a la vegada que mostra la importància de les associacions de veïns, que s'estructuren a partir d'una base territorial i residencial.

El fet que jo fos resident, a més, als ulls dels actors mostrava un compromís, que no m'enretirava en una torre d'ivori, i a més una proximitat en viure uns problemes comuns (per exemple: haver de caminar un bon tros per a trobar un lloc on comprar menjar, o patir el soroll de les obres, o opinar sobre les restriccions de trànsit). D'altra banda, quan deia que vivia al barri tothom em demanava exactament on. El barri es prou petit i els seus habitants se'l coneixen prou bé com per a immediatament visualitzar la meva finca, saber si era cara o barata, de lloguer o de compra (o si no ho preguntaven) i molt sovint saber qui eren els meus veïns de finca. Ser resident em permetia ser reconegut, ser algú. Ser resident és el punt clau a partir del qual podia ser considerat mínimament de dins i que les meves opinions i accions no fossin considerades fora de lloc i intrusives, ser resident és el que em donava dret a saber què és ser calatraví i demostrar la meva capacitat de conviure. La residència ha estat la base per tenir una posició reconeguda, una posició des de la qual ésser reconegut.

5.2. XARXES I RECIPROCIATATS

En Toni, de qui se'n presenta una història de vida, fou des del principi un dels meus informants principals. Quan m'explicava la seva tasca en l'animació del barri em parlava constantment d'altres persones i es referia a alguns d'ells, habitants també del barri, com "es meus fillons" o "es meus fillols". En anar coneixent aquests "fillols" vaig anar veient que alguns sí eren parents d'en Toni, mentre que d'altres no tenien cap vincle de sang amb ell, és a dir, que es tractava d'un parentiu fictici. En descobrir això la meva ment d'antropòleg es va encendre i va recordar les nombroses classes dedicades a aquesta matèria al llarg dels meus estudis, així que vaig decidir indagar més.

Malgrat les meves reiterades preguntes al voltant de l'assumpte, els meus interlocutors no donaven gaire importància a la cosa, i em deien merament "volem dir que som com parents, i que per això nos barallam tant". El parentiu fictici m'indicava que havien crescut junts i com a germans, que s'ajudaven en el seu anar tirant, que havien fet part d'un projecte comú que no havien deixat del tot enrera, i sobretot marcava un sentit de certa preferència i de reconeixement cap a en Toni per ser major i l'iniciador de la moguda. Em sentia una mica insatisfet, com si no hagués acabat de gratar prou, pensant que un complex afer de parentiu i reciprocitats es negava a obrir-se diàfanament davant els meus ulls. I tanmateix, aquesta qüestió del parentiu fictici em seria reveladora per un cantó que no imaginava. Vegem-ho: ja feia uns quants mesos que m'anava trobant periòdicament amb en Toni en el mateix bar quan, en entrar per la porta, el cambrer em diu "¿Qué, a ver al Tío Toni?" El "Tío Toni"! ... jo

ja havia passat a ser un dels seus fillols, i com a tal era acceptat dins aquell bar. M'havia articulat en la vida local a partir dels termes locals.

Gmelch (2002) conta com l'antropòleg ha d'aconseguir esdevenir (*get*) *backstage*: "to blend into the background of the camp life so that people would act naturally in front of me" (168). Aquesta afirmació em sembla una veritat a mitges. Òbviament que l'investigador vol formar part del camp, però això no s'aconsegueix "de manera natural", és a dir, pel mer fet de passar-hi moltes hores, d'estar per allà, com una cosa adossada. Si l'investigador aconsegueix convertir-se en *backstage*, és perquè s'articula amb el camp, perquè s'hi entronca d'alguna manera comprensible dins les xarxes i conceptes que conformen el camp. En altres paraules, l'investigador ha de trobar o guanyar-se una posició i a la vegada ha d'adoptar un posicionament. Expliquem aquests dos termes de posició i posicionament.

Com sabem el treball de camp és un mètode científic *impossible* per la paradoxa que comporta i que es resumeix en els contraris d'observació i participant. En termes epistemològics aquesta paradoxa rau en la no distància entre objecte i subjecte, el que en termes de mètode es tradueix en la impossibilitat de segregar el procés de recerca i el producte de la recerca, impossibilitat que condueix a l'híbrid explicació/descripció que són les etnografies. És precisament el fet que sigui un mètode impossible allò que li dóna el seu valor, sempre i quan en siguem conscients. Malgrat que aquestes dues cares, procés de recerca i producte de la recerca, no siguin discernibles a la realitat, si podem fer entre elles una distinció analítica, i de tal distinció emergeixen els termes de posició i posicionament. Per posició ens referim a la/les ubicació/ons que l'antropòleg troba (o li són adjudicades) dins el camp (és a dir, en el procés de recerca), i tant la importància que s'atorga a la residència o l'anècdota sobre la meva relació amb el Toni en serien un exemple. Aquesta ubicació sol ser múltiple en funció dels diferents actors i del fet que sigui acceptada dins el cúmul de relacions socials que és el camp en depèn l'èxit de la recerca, ja que no tota posició és igual de satisfactòria pels nostres propòsits (Mallart 1995). A la vegada, per múltiple que sigui la nostra ubicació mai no pot ser, òbviament, objectiva, ja que no està per damunt del camp, i per tant ens col·locarà en situació diferent en relació a diferents actors. En un context de conflicte o tensió, com és el nostre cas, això es fa més evident. El posicionament, per altra banda, es refereix a la implicació que l'antropòleg en tant que tal (producte de la recerca) té amb el camp com un tot, o més ben dit, amb el camp com a problema. Per posicionament entenem, en altres paraules, la manera com l'antropòleg entén que ha d'usar-se el coneixement expert que ell obté dins el joc de forces que és el camp, en especial en relació al problema sociològic que està abordant. La qüestió del posicionament serà tractada més endavant, mentre que ara exposarem el procés del treball de camp com un procés de trobar la posició dins el camp.

Gran part del treball de camp fou un procés de trobar encaix i xarxes adequades a partir d'una condició necessària però no suficient com era la de residir al barri. Així, per exemple, hi havia una persona, na Bàrbara, a qui m'interessava molt entrevistar perquè havia tingut un rol molt important dins l'Associació de Veïns en els darrers 20 anys, però per diverses raons m'era difícil accedir a ella. La raó bàsica era que ella havia estat una de les estafades per en Climent, i se sentia avergonyida per haver quedat en evidència en la seva relació amb aquest estafador, pel descrèdit que això li comportava davant la barriada, i alhora temerosa davant qualsevol persona arribada de nou i amb bones paraules, agreujat tot plegat per la tensió i divisió que es respirava al barri. Finalment vaig aconseguir entrevistar-la a través de n'Edi, una altra entrevistada. En acabar l'entrevista em va dir: "jo m'he fiat de tu perquè venies de part de n'Edi i a n'Edi i en Pere me'ets estim molt, perquè si no, tal i com estan ses coses, aquí en es barri un no se pot fiar". En aquest context de tensió i suspicàcies el camí a través del qual entrar en contacte amb les diferents persones ha estat cabdal.

I si he cercat mediadors, en aquest cas n'Edi, jo també he fet de mediador, una mediació possible gràcies a la condició de "científic" que em corresponia. Expliquem-ho. A finals del 2004 es produeix al barri una mobilització contra una promoció urbanística, a la que formalment s'oposen ambdues associacions encara que fou l'Associació de Veïns de Sa Calatrava la que l'encapçalà. Això obliga a persones de les dues associacions, diguem que enemigues, a entendre's per un fi comú. En Liberto, secretari de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, es dedicà a reunir tot tipus de material gràfic, bàsicament fotografies, que mostressin les irregularitats de les obres (també jo n'hi vaig proporcionar). Na Jeanette, membre de la Junta de l'altra associació tenia un bon arxiu fotogràfic al respecte i en Liberto ho sabia ja que la veia tot sovint per allà les obres amb la màquina de fotos. En Liberto li va demanar aquest arxiu. Ella no es fiava de les intencions d'aquest i es resistia a passar-li'n còpia. Jo els coneixia bé a ambdós i estava al corrent de la situació. Un dia rebo un missatge al mòbil de na Jeanette dient-me que tinc un sobre a baix al replà de l'escala. El vaig a buscar: eren una sèrie de fotografies, dibuixos i notícies de premsa fotocopiades totes relacionades amb la promoció urbanística esmentada. No vaig entendre gaire res però li vaig tornar el missatge dient-li que gràcies. Al cap d'uns dies vaig comprendre què havia passat. Na Jeanette m'havia agafat com a home bo⁴⁴, m'havia donat una còpia de tot allò que ella havia passat a en Liberto, i confiava que jo pogués fer de testimoni al seu favor en cas que aquest fes un mal ús d'aquell material, cosa que dita sigui de passada no succeí.

De fet, més i més vaig anar adquirint un rol de mediador o de donar informació. Així, el marit d'una membre d'una de les dues juntes directives estava preocupat perquè la seva dona, amb problemes de salut, arribava molt capficada a casa arran dels problemes veïnals, però deia que no li volia preguntar el què perquè quan ho feia ella encara es posava més nerviosa. De tant en tant em trucava i em

demanava que ens veiéssim per a què li expliqués què sabia del conflicte; a mi també m'anava bé contar-li-ho i posar idees en clar. Aquest rol de donar informació fou clau, tant per xafarderies com per qüestions de més abast. Així, un personatge molt conegut en el barri i la seva dona es van separar. Al principi m'ho diu un, després m'ho explica un altre, dient-me que la informació la hi ha donat el mateix interessat, etc. Arriba un moment en què la gent m'ho comença a preguntar a mi, em demanen que els confirmi el rumor. Jo els deia "sembla que sí, a mi m'ho ha dit molta gent", i aquesta frase els confirmava el que ja suposaven.

Però també hi ha exemples menys prosaics. A la tardor del 2004 l'ajuntament va organitzar dues assemblees, una per associació, per a copsar l'opinió del barri entorn d'una requalificació que es volia fer (vegeu Capítol 6). Les dues assemblees van ser molt diferents, i ja s'explicaran més endavant, però l'interessant és que jo vaig ser una de les poquíssimes persones (4 o 5) que va assistir a les dues. O sigui, que els d'un cantó em demanaven informació sobre què havia passat a l'altre i viceversa. L'interessant no és que trobés un encaix a partir de donar aquestes informacions, sinó que el fet que jo el trobés m'indicava una mancança, un forat, una absència de canals d'informació.

L'encaix en les xarxes és també entrar en intercanvis de favors i reciprocitats. Així, quan s'organitza una festa se'm demana que ajudi a fer de peó, i se'm suposa que hauré de dir que sí, i efectivament així ho faig. O en Toni: ell tenia un pis que li cedia un amic ple de llibres i documents. De cop i volta l'amic li diu que ho ha de buidar perquè se'l vol vendre. Llavors en Toni em demana que l'ajudi a moure paperassa i mobles perquè ho necessita i perquè ho necessito. I per què ho necessito? Perquè en moure papers anirà sortint molt material que em pot ser útil per la recerca. O un altre entrevistat, que em demana que ja que sé de lletra si li puc ajudar a fer uns tríptics per promocionar el seu negoci. Què em donaven ells a mi en tots els casos: temps i informació per a poder escriure aquesta tesi. O no sempre, ja que en Miquelot, quan li vaig dir que havia trobat un pis em va oferir la seva furgoneta per a repartir el pa per a què pogués fer la mudança. Tornarem d'aquí poc a aquestes reciprocitats i favors.

5.3. CATEGORIES NADIUES

En un manual sobre mètodes per a la recollida de tradició i història oral africana, Henige (1982) narra la seva sorpresa i desconcert quan veu que alguns informants li expliquen coses que han llegit. Henige explica que en un primer moment ho veu com una *traïció*, ja que ell cercava la tradició prístina, la veu del poble. Amb el temps canvià la seva perspectiva i ens diu que aquest fet no ha de ser un problema sinó una oportunitat de mesurar la consciència històrica de l'informant i com aquesta s'ha conformat. Als antropòlegs ens passa una cosa semblant. Volem que la gent ens parli sense consciència creient

que a partir d'aquí (i només a partir d'aquí) nosaltres podrem interpretar les seves paraules i categories, dir què volen dir i quina és la consciència que haurien d'adoptar. Pensant així, si jo em quedés a viure a Sa Calatrava i d'aquí uns anys un científic social fes una recerca sobre aquesta hauriem de deduir que jo no podria ser mai un bon informant! Tot plegat no és més que un mal vici de l'antropòleg entestat a ser un traductor.

El cert és que cada cop és més freqüent pels antropòlegs trobar-se informants molt ben informats i amb coneixements sofisticats fins i tot de camps de les ciències socials. Així Brown-Saracino (2004), en una recerca sobre gentrificació a quatre ciutats nordamericanes, ens conta com bona part dels seus entrevistats coneixien bé el terme, de gentrificació, i tenien nocions força afinades d'economia política i de les distorsions que ells introduïen en el camp; Vromen (2003) ens diu coses semblants en una recerca entre activistes comunitaris a Sydney i Toronto. Quelcom semblant em passa a mi, i així em trobava assistint a taules rodones sobre qüestions patrimonials, urbanístiques o de participació ciutadana on algun dels ponents era un dels meus entrevistats. Assistir a elles ha estat sens dubte una part important del meu treball de camp.

D'aquesta manera em trobava que "els meus indígenes" utilitzaven categories tècniques per parlar, per exemple, sobre la conveniència de peatonalitzar un carrer, o esgrimien arguments legals per a, també per exemple, conservar un tros de murada (arguments que cal dir que d'habitud jo desconeixia). Aquesta circumstància ens obliga a replantejar el que comunament s'anomena la distinció emic/etic. Així, l'anàlisi etica es realitzaria a partir de conceptes que poden ser fets independents del judici cultural dels nadius, mentre que l'anàlisi emica intenta entendre les categories nadiues a partir del valor cultural que aquestes tenen dins el grup estudiat. En aquest cas l'adequació de l'anàlisi és jutjada per les respostes dels propis nadius, mentre que en l'anàlisi etica el punt de referència per a la verificació és la comunitat d'observadors científics i les tries metodològiques. És a partir de l'anàlisi etica que es construirien categories analítiques adequades per a emetre judicis científics més enllà del camp. En un intent de reviscolar l'esperit d'aquesta distinció, Geertz (1994) la reanomena i parla de conceptes d'experiència propera (emic) i conceptes d'experiència llunyana (etic), i diu que és en la combinació dels dos punts de vista que cal crear aproximacions analítiques potents. Per bé que interessant, la proposta de Geertz, en proposar un punt mig amb valor evocador, sembla menystenir, o témer, la realitat, com si no acabéssim de creure que aquesta existeix, i en canvi aquí considerem que el món és real, que aquestes realitats afecten als humans i que els humans afecten el món.

Què passa, doncs, quan els actors utilitzen *emicament* conceptes analítics, de base científica? Com ha de situar-se l'investigador? Al meu entendre aquesta és una qüestió fonamental i ha de ser abordada a

partir d'una dinàmica de poder i cerca de legitimitat. Ens trobem amb uns actors que intenten, a partir d'una consciència, articular un projecte i construir un discurs, on per tant allò emic no seria segregable d'una ideologia i d'una lluita de reconeixement. A més, en alguns casos ens trobem davant conceptes que esdevenen híbrids entre allò emic i allò etic, i aquests solen ser conceptes fonamentals. Així ens ho mostra Silverman (1986), en un estudi diacrònic sobre una vila italiana, respecte del concepte de comunitat, ja que ens diu que la construcció de la mateixa noció de comunitat serveix a determinats grups i determinats interessos, que no a tota "la comunitat". En el nostre cas ens trobem amb una pugna anàloga amb importants repercussions; vegem-ho:

El grup que he anomenat dels dissidents i que ara controla la junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava sol dir que estan en contra d'allò en què ells consideren que s'està convertint Sa Calatrava: un barri dormitori de luxe [AD: 7]. D'aquest concepte, ja en si força tècnic, n'han fet bandera, i l'han fet aparèixer als mitjans de comunicació, a la vegada que l'han difós en les seves intervencions en taules rodones i conferències, on han estat invitats per la seva experiència pràctica com a activistes en defensar posicions locals enfront la voluntat de l'administració o dels promotors immobiliaris. Per tal d'elaborar aquest punt de vista han buscat suport en altres associacions veïnals amb problemes semblants, però també han anat a cercar coneixement expert en altres associacions, per exemple associacions de professionals, com el col·legi d'arquitectes o el d'arqueòlegs, o associacions conservacionistes, a part de demanar l'adhesió a departaments universitaris o d'altres professionals en el camp legal o urbanístic. En poques paraules: estan construint (a partir de la seva activitat i experiència, l'ajuda d'experts, i la inclusió en fòrums d'opinió i debat) un discurs amb uns conceptes tècnics que apunten un projecte.

La idea de barri esdevé, doncs, una categoria nadiua amb una forta càrrega analítica que basteix un projecte. És a partir d'aquí que considero necessari intentar construir el barri com a categoria analítica, en tant que permet connectar ambdós extrems. Això, tanmateix, no es pot fer prenent el que diuen els actors com una veritat, és a dir, manllevant-los el concepte analític, ja que seria confondre un fet per una ideologia. Més aviat, ens invita a entendre el barri com un concepte clau que vol influir sobre la realitat, i és a partir d'aquesta capacitat per influir sobre la realitat que ens interessa com a concepte analític. El barri no existeix sense una voluntat.

5.4. POSICIONAMENT

En paral·lel, aquest joc de forces també afecta la meua posició, i en última instància el meu posicionament. En efecte, els actors han cercat el meu favor, que actués com un dels tècnics als que

ells anaven a cercar suport. En aquest sentit cal entendre els sms que m'enviaven i que m'adreçaven a notícies de diari o resolucions judicials que em podien interessar, ja que entenien que el meu treball els jugava al seu favor. Posarem dos exemples. En Lolo, del bar de la placeta de Santa Fe, va rebre una carta de l'ajuntament en què se li denegava el permís per a instal·lar una terrassa del bar a l'aire lliure. Em va donar la carta per a què la fotocopiés i em va dir que en fes tanta difusió com fos possible, que difongués el que ell considerava una injustícia. El segon exemple és més divertit. Al voltant de les restes arqueològiques de Dalt Murada, que seran tractades amb profusió més endavant, apareixien de tant en tant pintades queixant-se de l'actuació de l'administració i els interessos immobiliaris de la zona. Aquestes pintades a mi m'interessaven molt i sempre les fotografiava. Tenia idea de qui les devia fer, però cap certesa. Un dia rebo una trucada d'un informant, un dels que jo suposava que estava darrera les pintades, i em cita a les deu de la nit a Dalt Murada. Li pregunto el perquè i em diu que no m'ho pot dir, però que m'interessarà i que hi vagi amb la màquina fotogràfica. A l'hora pactada compareixen tres persones, ens saludem, i comencen a enganxar un adhesiu gegant al cartell de promoció de la immobiliària. Volien que jo pogués fotografiar-ho abans que els ho esborressin (normalment eren molt ràpids en això), i sobretot volien fer-me còmplice de la seva causa.

Era jo, però, còmplice de la seva causa? És a dir, el paper de tècnic que pogués assessorar-los, que em poguessin consultar determinades accions, era un paper que em permetia trobar una posició, articular-me dins els grups i xarxes del barri, però, estava al seu costat en la lluita? Considerava que la reivindicació d'en Lolo era justa i que l'Ajuntament l'havia tracta malament? Més enllà, considerava que les taules i cadires que ell volia instal·lar eren bones pel barri? Havia de donar suport acadèmic als seus interessos? Donat que hi ha residents favorables a la terrassa i d'altres que no, podia escudar-me en aquesta pluralitat per a mantenir una ingènua neutralitat acadèmica. Ara bé, què passa en el cas de les pintades, on tota la gent del barri que conec, llevat d'aquells que tenen interessos econòmics en l'edifici a construir sobre les restes arqueològiques de Dalt Murada, es mostren contraris a l'operació urbanística? Puc preservar la meva neutralitat mentre veig que en el barri es genera una acció col·lectiva al voltant d'aquest problema i que els residents es troben indefensos davant la màquina administrativa i el pes del capital immobiliari? Entenc que no, que necessàriament haig de prendre posició, de *mullar-me*, d'implicar-me. A això és al que he anomenat posicionament, i afecta tant el meu dia a dia en el camp (per exemple, passant als veïns informació urbanística que jo he anat a cercar per la meva recerca) com el resultat de la meva recerca, és a dir, fonamentalment aquesta tesi.

De fet, vaig haver d'entendre, que la meva sola presència allà ja era per ells un posicionament. Una persona de fora (es remarcava sempre que jo era català, o principatí) que havia vingut voluntàriament a viure al barri i que donava importància i transcendència als seus problemes i les seves experiències era

per ells un suport, un aliat, una manera de fer sortir a la llum les seves queixes. I d'aquí es derivava que se'm volgués assignar una certa tasca d'intel·lectual orgànic, algú que des de baix, des de la vivència quotidiana, pugui mostrar els seus problemes, legitimar la seva posició i formalitzar i sostenir teòricament els seus punts de vista, aquell projecte de què parlàvem. Podem dir que ells entenen que jo podia legitimar les seves idees, els seus punts de vista i judicis, o sigui, ens adreçem a allò que Bourdieu (1991 [1979]) anomena la *competència*, una competència i legitimitat que se'ls suposa als tècnics però no a ells. Repeteixo, però, és aquest posicionament compatible amb la tasca investigadora i amb la distància mínima que se suposa que és si no garantia sí condició necessària de la producció científica? Creiem que sí, i que sovint aquesta presa de posició no és elegible sinó quelcom al que la mateixa imbricació en el camp condueix, com il·lustra la següent cita:

“Para muchos de nosotros se ha vuelto imposible recoger actos de represión y formas de explotación, y ser testimonios de las dificultades que las organizaciones campesinas tienen para hacer oír su voz sin tomar partido... La participación –directamente en la organización, como consejeros o en el análisis colectivo dentro de los mismos grupos, o en el gobierno, como planificadores, funcionarios o técnicos– necesariamente requiere tomar una posición, una visión “comprometida”” (Paré 1994).

De fet, varis autors han assenyalat la necessitat de compromís de l'etnografia i la contribució que l'etnografia pot realitzar a fer sortir a la llum les diferents formes d'opressió (Schepper-Hugues 1992; Bourgois 1996, 2002a, 2002b). Tanmateix, aquests autors ens parlen d'unes situacions d'opressió, misèria, violència quotidiana i autodestrucció que no trobem a Sa Calatrava, que és en molts aspectes, i cada cop ho és més, un barri privilegiat. Ha de ser això un impediment per a prendre un posicionament? I relacionada amb aquesta pregunta n'apareix una altra: ha de ser el compromís quelcom relacionat primàriament amb l'etnografia? Creiem que no com tot seguit explicarem.

5.5. PODER

En un interessantíssim article escrit en la ressaca postmoderna, l'octogenari Firth (1992) assenyala els vectors que han de guiar la recerca antropològica. Ens diu que l'antropologia ha d'adoptar una posició més pragmàtica amb els problemes estudiats, i que això no passa tant per la seva aplicació com per la seva *implicació* en aquests. O sigui, l'antropologia no és pot acomodar en el poder, l'antropologia ha de ser incòmode i el seu coneixement ha de ser amenaça cap al poder més que no poder. A parer de Firth, doncs, el posicionament de l'antropòleg no ha de dependre del grau d'opressió observada en el camp, sinó d'una postura alhora ètica i teòrica que se situï ja d'entrada respecte del poder.

És necessari explicar a què ens referim quan parlem de poder a fi que aquest terme no quedi massa vague i balder. Wolf (1990) ens parla de quatre diferents modes de poder que ell situa en un esglaonat creixent, definint el quart mode, que anomena poder estructural, com “power that not only operates within settings or domains but that also organizes and orchestrates the settings themselves, and that specifies the distribution and direction of energy flows” (586) i més endavant ens diu: “Power is implicated in meaning through its role in upholding one version of significance as true, fruitful, or beautiful, against other possibilities that may threaten truth, fruitfulness, or beauty” (593). És a dir, el poder es mostraria invisibilitzant-se a partir de la disposició d’entorns que, organitzant els fluxos, serveixin als seus propòsits de romandre i a partir de discursos sobre el món que presentessin com a única o natural tal disposició d’elements i la dinàmica que comporten. Fixem-nos que respecte de la naturalització del discurs és el que ens deia Bourdieu sobre la naturalització del neoliberalisme, o el que ens diu Amin (1997) quan el defineix com una “pervasive metalogic”. Vist així, per tant, la producció antropològica ha de ser a la vegada un coneixement crític i una crítica al coneixement. De fet, en parlar del posicionament estem tornant a l’enfocament general que hem presentat més amunt, i no és per tant una mera circumstància del camp sinó una postura global.

El cas és que la definició de poder que ens ofereix Wolf s’adiu a l’economia política de l’espai (i el seu fetixisme) que hem esbossat amb anterioritat i que Lefebvre denomina ‘la producció de l’espai’: “*The space of a (social) order is hidden in the order of space. Operating-procedures attributable to the action of a power which in fact has its own location in space appear to result from a simple logic of space*” (1991: 289). Quelcom semblant defensa Certeau (2000) quan exposa que el lloc, com a distribució estratègica dels elements, és sempre lloc de poder. Així, com Harvey (1988a) ens diu, no és suficient descriure positivament l’espai, ja que en fer-ho se sanciona el poder que l’ha conformat. Considerem per tant que un posicionament teòric adequat ha de ser crític i fer una crítica a la realitat, tot proporcionant els mitjans per a concebre-la sobre diferents bases, o com ho diu Wacquant: “el pensamiento crítico es aquel que nos proporciona a la vez los medios *para pensar el mundo* tal y como es y *tal y como podría ser*” (2002: 84).

Capítol II: EL BARRI COM A CATEGORIA I COM A EXPERIÈNCIA

Ambos brazos –Democracia de Mercado y Neoliberalismo– son necesarios para reducir las posibilidades de afirmación de las formas de vida cuya solidaridad se basa en la contigüidad, en la vecindad solidaria, es decir, en el territorio compartido

(Milton Santos, 1996, "El retorno del territorio", p. 120)

Si, reprenent les paraules que cloïen el capítol anterior, cal que pensem el món tal i com és i tal i com podria ser se'ns fa necessària una elaboració teòrica inicial a fi de construir i acomodar una sèrie de termes. Aquesta elaboració es planteja com una indagació sobre la nostra categoria pivot, el barri, i es desenvoluparà a partir de l'oposició que mostrarem inherent entre aquest i l'urbanisme com a dispositiu de transformació i dominació de l'espai. Aquest plantejament es deriva de la formulació de la nostra hipòtesi que entén que els plans urbanístics influeixen decisivament en la possibilitat d'acció col·lectiva unitària dins Sa Calatrava i en la manera com es processa l'experiència pràctica de viure en ells i el procés de comunicar-la. A partir de la tensió entre els dos pols esmentats, barri i urbanisme, ens aniran apareixent diferents tipus d'espais constituïts per diferents tipus de relacions socials i que implicaran diferents tipus de govern que posteriorment trobaran, en formes específiques, el seu reflex en diferents parts i processos de la nostra descripció de Sa Calatrava.

1. EL VEÏNAT

Endegarem el camí proposat a partir d'una definició provisional de barri que prendrem de Mayol (1994 [1980]), l'autor que considerem que ha fet un esforç més sistemàtic per a construir, a partir de l'etnografia, el barri (*quartier*) com un concepte operatiu¹. Per aquest autor el barri es crea a partir de la proximitat (en l'espai) i de la repetició de pràctiques. D'aquí se'n deriven comportaments de respecte per a organitzar la coexistència quotidiana i beneficis simbòlics, bàsicament ésser reconegut com a propi:

“Le quartier est , presque par définition, une maîtrise de l’environnement social puisqu’il est pour l’usager une portion connue de l’espace urbain dans laquelle, peu ou prou, il se sait reconnu. Le quartier peut donc être appréhendé comme cette portion de l’espace public en général (anonyme, a tout le monde) dans lequel s’insinue peu a peu un *espace privé particularisé*” (18).

Viure en un barri crea així un lligam, una obligació de reconeixement: “la pratique du quartier est une convention collective tacite, non écrite, mais lisible par tous” (26), i les transgressions de la norma són comentades i censurades. Així el barri precedeix els seus habitants, però aquests el creen dia a dia a partir de pràctiques que requereixen un esforç sabut però poc conscient. El veí seria aquell que no és ni íntim ni anònim, sinó social: “la pratique du quartier est dès l’enfance une technique de la reconnaissance de l’espace en tant que social” (23). El barri és doncs la prova per l’habitant que l’espai és social i que se socialitza constantment a partir de l’apropiació, i l’autor ens diu que en cada persona el barri es configura com: “la marque d’un appartenance indélébile dans la mesure où il est la configuration première, l’archétype de tous processus d’appropriation de l’espace comme lieu de la vie quotidienne publique” (23). El seu espai està configurat per relacions no marcades per la pressa (el trajecte fins la feina) sinó per la gratuïtat (és el lloc on caminar lentament) i per tant el barri no es caracteritza pel coneixement, sinó pel reconeixement (d’un mateix, dels veïns, del barri): a partir de pràctiques que organitzen “le dispositif social et culturel selon lequel l’espace urbain devient non seulement l’objet d’une connaissance, mais le ‘lieu d’une reconnaissance’” (24).

El barri per Mayol és, per tant, una porció delimitada de l’espai social, és a dir, un tros d’espai que és apropiat a través de l’experiència dels seus residents i que converteix aquest en una estructura de coneixement i reconeixement. Aquesta apropiació la duen a terme persones que tenen en comú la co-residència i el procés de construcció constant del barri (unes pràctiques i relacions socials, generalment de caràcter recíproc, que fan sentit en relació a un lloc i donen sentit a aquest) faria aquesta co-residència significativa². Per Mayol, per tant, el barri com a porció d’espai equival al barri com aquell grup de persones que hi viuen. Aquí no anomenarem barri a aquest espai sinó *veïnat* que farà referència, tot aprofitant la polisèmia del mot, al grup de persones (“conjunt de veïns”), a l’espai (“la demarcació on viuen els veïns”), i també a la categoria o la condició relacional en virtut de la qual una persona es lliga a una altra per la co-residència (“qualitat de veí; que habita a prop”³).

Durant anys l’antropologia s’havia construït sobre una oposició, que avui encara s’arrossega, entre *gemeinschaft* i *gesellschaft* que es transposava a diferents espais: al món rural li corresponia la comunitat integrada a partir d’unes relacions socials denses mentre la ciutat s’assimilava a unes relacions purament funcionals i escassament integrades⁴. La noció de veïnat es constitueix com el grau

0 per a impugnar aquesta divisió i no ho fa a través d'alguna relectura de la dicotomia urbà/rural que per força hauria de ser pantanosa⁵ sinó afirmant que l'espai (urbà) és un espai viscut, un lloc social, és a dir, un lloc configurat a partir de pràctiques i relacions socials que organitzen el present i preveuen el futur, que s'inscriuen en la duració i que permeten el reconeixement⁶. A partir d'aquesta idea que el lloc està marcat per allò social i que allò social sempre s'esdevé ("té lloc") en un lloc, el veïnat apareix com una porció d'aquest espai, com el correlat espacial de les pràctiques i relacions que estableixen les persones en aquell lloc. Entès així, doncs, el veïnat és bàsicament fruit de llegir l'espai en termes socials, i voler establir una definició més ajustada seria inútil quant implicaria la voluntat de recloure allò social en una definició. Paradoxalment, però, aquí on sembla haver acabat el problema és on realment s'enceta. Unes paraules de na Toñy, que fa vuit anys obrí una papereria a Sa Calatrava, ens serviran per a la vegada exemplificar el veïnat i mostrar el problema que esmentem:

"Antes, pues de ca meva a sa feina, de sa feina a ca meva però no estava a un barri, estava amb un polígon i no, no és lo mateix, aquí és que és un barri, te familiaritzes i, pues mira, pues ara farem això, ara farem lo altre. Ah, pues mira de 3 a 4 tal, si teniu algo per fer en aquesta hora m'apunt, i m'apuntava. Jo trob que aquest barri és molt acollidor, saps, sa gent t'acolleix molt bé. A mi, chorizos, xerrant així, no m'han atracat mai, no m'han atracat, se'n van a uns altres puestos, però a sa gent des barri no els atraquen"

En efecte na Toñy ens fa un dibuix del veïnat marcat per unes relacions socials d'afecte i suport, unes pràctiques compartides i un reconeixement entre els diferents veïns que actua com a mecanisme de control social, és a dir, un dibuix del veïnat com a lloc social. Però el més rellevant de la cita no està en aquesta caracterització que segueix fil per randa la de Mayol, sinó que d'ella es desprèn que no tota porció de l'espai urbà (ni el grup de veïns que hi resideixen) constitueix un veïnat ("antes...no estava amb un barri, estava amb un polígon i no, no és lo mateix"). Quins són aquests altres llocs i en virtut de què els hauríem de definir? El propi Mayol ens ensenya el camí a través d'una pista que mostra però que malauradament no segueix i que, com veurem, està a l'origen de la distinció que proposarem entre barri i veïnatge. Mayol, basant-se en el conjunt de l'obra de Lefebvre, ens diu que l'espai del veïnat es construeix "face à une configuration des lieux *imposés* par l'urbanisme"⁷ (20). D'aquestes paraules se'n desprèn que aquell espai que és apropiat i convertit en apropiable no és un espai buit, anònim i disponible, sinó un espai dominat pel poder (propietat del poder⁸). El problema amb la definició de veïnat que fins aquí hem manejat serà doncs que és una abstracció ja que posa entre parèntesi el poder inscrit en l'espai i que el travessa. A fi de resoldre aquesta mancança abordarem la natura de l'urbanisme, el que ens durà a portar el nostre problema al terreny de l'economia política.

2. L'URBANISME: UNA SEPARACIÓ

L'urbanisme és la "toma de posesión del medio ambiente natural y humano por el capitalismo que, desarrollándose lógicamente como dominación absoluta, puede y debe ahora rehacer la totalidad del espacio como *su propio decorado*" (Debord 1995 [1967]: tesi 169). Així és com entendrem l'urbanisme i el que ens cal ara és primerament justificar aquesta definició, el que farem distingint els diferents elements que el componen, per a seguidament procedir a veure les seves implicacions.

Podem distingir, analíticament, tres nivells o discursos diferents dins l'urbanisme o els plans urbanístics. Parlarem de *projecte de ciutat*, *narrativa legitimadora* i *lògica del plànol*. Per *projecte de ciutat* entenem que darrera una actuació urbanística s'amaga una concepció de com ha de ser el territori sobre el que s'actua, com ha de modificar això la relació amb el seu entorn i el conjunt de la ciutat. És a dir, un pla urbanístic planteja un cert model de ciutat i de barri: més o menys centralitzada, més o menys pensada per a ser viscuda a través del transport privat, etc. Dins aquest projecte, s'assignen funcions i continguts diferencials a diferents territoris. Aquest és un discurs ideològic perquè les tries que efectua són en el fons polítiques i exposen una definició del que ha de ser una ciutat i del que ha de ser viure (i ser feliç) en ella. És un discurs que sol emparar-se en un llenguatge tècnic i que pel seu caràcter formal fuig de l'enteniment del ciutadà. Els plans urbanístics solen ser coneguts més a través de la creació de narratives legitimadores que es propaguen principalment a través dels mitjans de comunicació i la divulgació.

Anomenem *narratives legitimadores*, doncs, a aquells relats que, sortint del llenguatge tècnic dels plans urbanístics i emparant-se en tota sort de prejudicis i metàfores recurrents, emeten judicis de valors sobre la situació de la ciutat o d'un tros d'ella i que tenen per objectiu generar consens o suport entre la ciutadania (o si més no prevenir la possibilitat que s'armin discursos alternatius) respecte dels plans urbanístics proposats des de les institucions, tot creant una retòrica que mostri com a intrínsecament positiva l'acció, qualsevulla que sigui el projecte de ciutat proposat. De totes les modalitats retòriques de narratives legitimadores la de la higiene social és la que compta, si més no pel cas dels centres històrics, amb una trajectòria més arrelada i es basa en estigmatitzar aquestes zones tot posant en joc un confús i vagament articulat conjunt de conceptes com vellesa, pobresa, vici, brutor, edificis escrostonats, desestructuració familiar, delinqüència, etc. Com tindrem oportunitat de veure, la retòrica de la higiene social, destinada a justificar moralment les actuacions en presentar la situació actual/passada com el cúmul de l'indesitjable, prendrà un gran protagonisme a Sa Calatrava. En la seva anàlisi sobre els plans de regeneració urbanística d'Atlanta amb motiu dels Jocs Olímpics de 1996, Rutheiser analitza l'ús de varies retòriques que actuen a mode de narratives legitimadores, però

conclou: “Regardless of the differences between these two sets of authorizing metaphors, however, the underlying aim has been the same: the revitalization of real estate values rather than of communities” (2002: 322-323). D’aquesta cita n’extraïem dues conclusions: 1) que les batalles entorn l’urbanisme seran jugades en bona mesura en el camp discursiu (i que aquestes batalles les sol guanyar aquell que compta amb més recursos; vegeu per exemple Elliot, Gotham i Milligan 2004⁹ o Ruiz Viñals 2000 pel cas de Palma¹⁰); 2) que l’objectiu que plantegen explícitament les narratives legitimadores (sanejar, enfortir, ajudar el veïnat) sol ocultar una altra agenda¹¹. Cal per tant desplaçar la nostra indagació cap a dos aspectes que, atesa la lògica intrínseca de l’urbanisme, pràcticament se superposaran: quin és l’objectiu de l’urbanisme com a tal i per què els conflictes s’expressen i lliuren fora (o en la tangent) d’aquest objectiu.

El tercer nivell de l’urbanisme no és tant un discurs que complementi els altres dos com la perspectiva que atorga a l’urbanisme la seva condició de possibilitat; anomenarem a aquesta perspectiva la *lògica del plànol* i l’explicarem a través d’una imatge que ens aporta Michel de Certeau (2000 [1980]): ell guaitant Manhattan des del pis 110 del World Trade Center. A peu de terra, ens trobem “las inconsistencias, inconsecuencias y oscilaciones en que consiste la vida pública en las sociedades modernizadas” (Delgado 1999: 27), és a dir, veurem desordre perquè l’ordre del carrer només no és apreciable des del seu exterior, ja que “the order is embedded in the logic of daily practice” (Jacobs 1961: 136). Des de dalt de l’edifici aquesta incongruència serà feta ordre a través d’aturar el temps i convertir allò que s’esdevé en un text llegible. I en aquesta mirada totalitzadora, capaç de detenir el temps, de construir un espai propi, rau l’essència del que anomeno la lògica del plànol: “Ser sólo este punto vidente es la ficción del conocimiento (...) Una especie de colocación a distancia, el que planifica el espacio, el urbanista o el cartógrafo. La ciudad-panorama es *un simulacro teórico que tiene como condición de posibilidad un olvido y un desconocimiento de las prácticas*” (Certeau 2000: 104-105)¹². D’aquí es deriva que l’urbanisme, i més específicament aquesta lògica del plànol, s’oposi per definició al veïnat, ja que aquest és la resultant de llegir l’espai com a social, és a dir, creat a partir de les pràctiques i relacions que s’hi esdevenen, mentre que l’urbanisme és un procediment d’abstracció que separa l’espai de l’experiència i és en aquesta separació que produeix l’espai, atorgant-li una coherència externa a la vivència dels actors que és negada.

El sentit de l’urbanisme, que emergeix d’aquesta lògica del plànol, serà doble: control polític i acumulació de capital¹³. El control polític es deriva de la imposició d’un ordre que, malgrat presentar-se com la lectura de les practiques i relacions socials existents, és aliè a aquestes (Scott 1998¹⁴), o com ho diu Lefebvre “the use value of a space of this kind is political –exclusively so” (1991: 287). Per altra banda l’espai separat que crea l’urbanisme s’ha d’ajustar a les demandes del sistema d’acumulació de

capital i esdevé producte d'aquesta lògica d'acumulació a l'hora que el seu mitjà de producció¹⁵, tal i com expressa Santos en el seu llenguatge

“En la unión vertical [que obeeix la lògica del mercat i la producció], los vectores de modernización son entrópicos. Desorganizan las regiones donde se instalan porque el orden que crean es en su propio, exclusivo y egoísta beneficio. Si aumenta la cohesión horizontal [basada en el veïnat i la co-presència] es al servicio del mercado, y tiende a corroer la cohesión horizontal que está al servicio de la sociedad civil como un todo” (129).

L'urbanisme serà doncs, com ens deia Debord, l'eina per la qual el capitalisme configura l'espai com el seu propi decorat, i per tal de fer-ho haurà de convertir l'espai en una mercaderia. Així, els *projectes de ciutat* seran llegibles com l'organització d'una economia espacial o geografia del capital que permeti l'acumulació del capital, les *narratives legitimadores* com els discursos que justifiquin moralment o científica aquesta economia espacial i la *lògica del plànol* el procediment mateix pel qual l'espai es pot presentar com una mercaderia regulada pel mercat i convertir l'espai en l'organitzador de la circulació de la plusvàlua.

3. L'ESPAI COM A MERCADERIA

L'urbanisme, mitjançant l'abstracció que efectua de l'espai consistent a separar aquest de la vida, és el procés pel qual l'espai es pot concebre com a mercaderia, i això tenint en compte dues característiques concatenades que Polanyi (1989 [1944]) subratlla de l'espai¹⁶: a) l'espai no és una mercaderia qualsevol, sinó el paràmetre bàsic de la vida: l'espai, com el treball o el capital, no són mercaderies indispensables per a sobreviure, són elements sense els quals no és possible *pensar* la vida, són la vida i el món mateixos, i per tant b) separar l'espai de la vida és quelcom fictici, una operació que s'haurà d'aplicar constantment per a assegurar-la, a fi de garantir la supervivència no de la vida, sinó del procés d'acumulació. Del que acabem de dir es col·legeix el següent: la *producció* de l'espai com una mercaderia s'efectua a través d'un saber organitzat des d'instàncies de poder al que anomenem urbanisme; gràcies a aquest procés es crea un mercat d'espais estratègic per a poder presentar el mercat com a autoregulat i organitzador de la vida i, a la vegada, organitzar la geografia del capital.

3.1. VALOR D'ÚS I VALOR DE CANVI

És hora d'adreçar-nos a Marx a fi que ens aboqui un poc de llum sobre la qüestió de les mercaderies. Marx arrenca *El Capital* (1983: 65-118) amb la distinció entre valor de canvi i valor d'ús, les dues cares que conformen *en relació dialèctica* les mercaderies¹⁷. El *valor d'ús* d'una mercaderia és la seva utilitat, de manera que aquest es realitza en l'ús o el consum d'aquesta mercaderia, i per tant ens remet a les qualitats de les mercaderies i es deriva del seu aspecte material. Cal destacar que aquest ús o consum en Marx s'entén com a socialment significatiu, més que no individualment (definible a través de visions utilitaristes o biologistes). En contraposició, el *valor de canvi* es refereix a la magnitud quantitativa de les mercaderies, creada bàsicament a partir de l'intercanvi i mesurada a partir del diner (quantitatiu i abstracte), mesura a partir de la qual el capital obté el benefici¹⁸. Marx fa pivotar tota la seva anàlisi del sistema d'acumulació capitalista al voltant d'aquesta dicotomia, i si els dos termes que la componen no semblen presentar excessives complicacions (d'un cantó la vida, de l'altre el procés d'acumulació) serà la relació entre ells allò que faci l'anàlisi complexa. De fet, si per Marx el valor d'ús és universal (no els seus usos concrets, sinó les seves utilitats potencials ja que es deriven de la seva materialitat) el valor de canvi és específic del sistema d'acumulació capitalista i per tant és aquest aspecte aquell que és idiosincràtic de la mercaderia. En consonància, la mercaderia és un producte del treball concebut directament per a l'intercanvi, de tal manera que el seu valor d'ús pot ser abstret: "com a valors d'ús les mercaderies són sobretot de qualitat diferent, com a valors de canvi només poden ser de diferent quantitat, és a dir, no contenen ni un sol àtom de valor d'ús" (1983: 70).

Així les coses, podem deduir que convertir l'espai en mercaderia significarà segmentar-lo en unitats que siguin intercanviables i quantificables. Això voldrà dir convertir l'espai en unitats desvinculades dels seus lligams socials que puguin circular fluidament pel mercat a partir del seu valor, o sia, a partir de la seva mesura en diners. En altres paraules, cal convertir-lo en valor de canvi a la vegada que es posa entre parèntesi el seu valor d'ús. Tanmateix la relació entre els dos termes de la dicotomia encara és un poc més complexa. En primer lloc perquè cal tenir en compte el que Marx anomena el *fetixisme de la mercaderia* i que és la característica de la mercaderia per la qual en esdevenir tal, o sigui en prendre la forma de mercaderia, tendeix a ocultar les condicions socials de la seva producció¹⁹. Atès que l'espai només pot ser produït de manera fictícia, allò que s'ocultarà serà el procés polític-social pel qual es crea i pel qual el seu mercat funciona; dit en altres paraules, s'ocultarà que sigui el saber que és l'urbanisme aquell que a) creï la mercaderia en produir una segregació fictícia entre la vida i l'espai i b) faci funcionar el mercat a través d'eines urbanístiques (fonamentalment els plans urbanístics) que organitzen el valor de l'espai de manera que es generi

seguretat i a la vegada es produeixen oportunitats de plusvàlua. En segon lloc cal tornar al principi: per bé que el fetixisme de la mercaderia ens digui que aquesta oculta els seus lligams socials i els seus valors d'ús, els dos pols de la mercaderia només poden ser entesos *en relació dialèctica*, de manera que el valor de canvi mai no pot eliminar el valor d'ús, per molt que tendeixi a negligir-lo i ocultar-lo. Això voldrà dir que el sistema d'acumulació no només intentarà regular el valor de canvi sinó que intentarà definir els desitjos o necessitats socialment significatius (els valors d'ús) per tal d'obtenir beneficis. Així, doncs, *entendre l'espai com a mercaderia en última instància no és oblidar el seu ús, sinó subordinar aquest a aquell que és lucratiu pel mercat, deixar el valor de canvi com a jutge de la ciutat, com la referència a partir de la qual cal organitzar els usos, les pràctiques i els judicis*. O com ho diu Harvey: "the landscape of capitalist society must in the final analysis respond to the accumulation needs of capital, rather than to the very human requirements of labor" (1985a: 56).

Proseguirem la nostra indagació amb l'anàlisi de les conseqüències que es deriven de comprendre l'espai com una mercaderia, tot prestant una especial atenció al tipus de pràctiques i relacions socials que s'hi associen. Endegarem aquest camí a partir de la consideració de l'espai mercaderia negligint en el possible els valors d'ús i això no ho farem per cap afecció a l'abstracció sinó per a) si bé el fetixisme és una fal·làcia, en presentar-se com la realitat exerceix una considerable influència i pressió sobre aquesta, com remarca Lefebvre: "The fetishism of an abstract economics is being transformed into the fetishism of an abstract economic space. Space-become commodity develops the traits of commodities in space to the maximum" (1991: 351); b) ens permetrà mostrar com la lògica de l'espai mercaderia no aconsegueix sostenir-se i ha de recórrer a mecanismes extraeconòmics.

3.2. LA SITUACIÓ

Anomenarem *situació* a la suma de localitzacions (de mercaderies espai) juxtaposades que segueixen una mateixa pauta de devaluació o revaloració. La situació queda limitada d'altres situacions amb una diferent dinàmica de valor per fronteres força precises que puguin "restrict the effects of devalorization, economic decline, and asset loss to clearly circumscribed neighborhoods and protect the integrity of mortgages in other areas (Smith 1996: 192). Emprem el terme situació enlloc d'altres com àrea, zona o sector perquè emfatitza la idea relacional (una situació es defineix en relació a una altra amb la qual limita) i el diacronisme: una situació es troba sempre en un determinat *moment* en un cicle de valor. Una situació, doncs, ve definida en relació als cicles del capital, ve mesurada purament pel mercat. De la definició de situació i de la seva comprensió de l'espai es deriva un tipus de subjecte amb dues característiques bàsiques. Per una banda actuarà com un 'homo oeconomicus' buscant la maximització

del valor de canvi a través de decisions que obtenen la seva racionalitat del funcionament del mercat dels espais, de manera que la gentrificació apareixeria com un procés natural i nítid en produir-se la revaloració d'una determinada àrea. Per altra banda aquest subjecte reduiria el valor d'ús a mers criteris funcionals i les relacions i pràctiques socials es limitarien a funcions per a fer funcionar la societat entesa com un engranatge productiu. Aquest és el subjecte que tenia en ment l'urbanisme dit racionalista de Le Corbusier que reduïa la casa a una 'màquina d'habitar'²⁰, en definitiva és el subjecte abstracte que respon als senyals de l'espai mercaderia: "Space is defined in this context in terms of the perception of an *abstract subject*, such as the driver of a motor vehicle, equipped with a collective common sense, namely the capacity to read symbols (...) with the eye (...) thus space appears solely in its reduced forms" (Lefebvre 1991: 313).

La situació haurà però d'heure-se-les amb una sèrie de característiques de la mercaderia espai que la fan ben peculiar. En primer lloc és capital fix, és a dir, cada espai té un lloc (és aquell lloc) el que li confereix una *unicitat* inexorable que contradiu la total intercanviabilitat que el valor de canvi prescriu. En segon lloc les mercaderies espai de la ciutat solen presentar dos components distingibles: el sòl i l'edificació. Aquests dos components presenten certes incompatibilitats: el sòl és fàcilment quantificable i abstraïble de les relacions socials i per tant a dues parcel·les de sòl juxtaposades en general se'ls pot inferir un valor similar; en canvi l'edificació no pot ocultar la història (el temps, el treball) i per tant el seu valor pot funcionar al marge de la situació; no obstant això, el fet que sigui capital fix conduirà a què, amb certa independència de les inversions que s'hi hagin realitzat, el valor d'una casa és hostatge de l'estat en què es troben les cases del seu voltant (el que fa que la propietat immobiliària sigui un dels capitals fixos més susceptibles a la devaluació, Harvey 1982). D'aquí deduirem una conclusió que ens serà útil en la nostra descripció etnogràfica: a major fluïdesa i abstracció el capital es mou més còmode; és a dir, el capital tendirà a invertir més fàcilment (des de més distància i en operacions més grosses) si li es més fàcil reconèixer la mercaderia més enllà del seu caràcter únic, una idea que amb la internacionalització del mercat immobiliari a què estem assistint (Capel 2002) pren cada cop més rellevància. L'edificació és un obstacle per aquesta fluïdesa ja que erosiona la quantitat i abstracció de la mercaderia espai, i així veurem com a Sa Calatrava el capital tendirà a invertir en operacions majors i des de més lluny quan pugui efectuar obra nova i prescindir de l'edificació (i fins de la parcel·lació) mentre que la rehabilitació requerirà un coneixement més local i una major immersió en les seves xarxes.

Tanmateix, si volem seguir amb fermesa la nostra definició de situació i a tal fi posem entre parèntesi l'edificació per a centrar-nos en el sòl seguim trobant-nos amb problemes, ja que no queda clar com s'estructuren les diferents situacions, en virtut de què tenen diferents valors. Podem pensar que una

situació és millor que una altra si compta amb determinades qualitats naturals (llum, aire) o presenta avantatges locacionals²¹ (proximitat al centre que elimini costos de transport en temps i diners), i que per tant a millor situació més alt el preu del sòl. El problema, però, és que aquestes qualitats o avantatges locacionals no varien gaire en el temps i que si aquestes no varien la relació de valor entre les diferents situacions tampoc no hauria de variar, el que fa com diu Weber (2002) que “the accumulation process experiences uncomfortable friction when capital (i.e. ‘value in motion’) is trapped in steel beams and concrete” (519). Per altra banda, si les diferents mercaderies espai obtinguessin el seu valor a partir de la seva proximitat a determinats avantatges locacionals o qualitats naturals el que s'hauria de produir no és una estructuració del valor per zones sinó en forma d'un esglaonat, el que impugnarà la nostra definició de situació, i tanmateix sabem que a la ciutat existeixen unes fronteres de valor que divideixen territoris de manera força precisa²².

Com s'aconsegueix fer circular el capital per l'espai, és a dir, donar fluïdesa a l'espai mentre a la vegada es mantenen unes fronteres de valor que limiten aquesta fluïdesa? La resposta es diu urbanisme, i els plans urbanístics de reforma o regeneració en són l'exemple més clar, i la nostra comprensió del que succeeix a Sa Calatrava no seria possible sense apuntalar aquest fet d'una vegada i per totes: l'objectiu últim de la successió de plans de reforma que actuaran sobre Sa Calatrava és revertir una dinàmica de valor, és a dir, aconseguir plusvàlues immobiliàries. La tendència de l'urbanisme en els darrers decennis a fugir del pla global i omnicomprensiu cap a plans més sectorials i específics (a Espanya bàsicament els PERI) és un mecanisme que facilita la creació d'aquestes fronteres detallades de valor. Anomenarem *remapeig* a la tasca que realitza l'Estat per a adequar-se a la fluïdesa del capitalisme tot fent l'entorn construït més flexible (menys immòbil) i que respongui millor a les inversions; és a dir, per a què la geografia de valor dins l'espai no sigui immutable i el capital pugui generar plusvàlua anant d'un cantó a un altre, privilegiant o condemnant situacions canviants. En els plans urbanístics aquesta tasca consisteix fonamentalment, però no única, a realitzar una forta inversió pública que endegui el redreçament d'una dinàmica de valor i generi confiança a la iniciativa privada, és a dir, assegurui a aquesta que aquella li absorbirà part dels costos de la inversió i li garantirà la plusvàlua. Aquests plans solen presentar encara dues altres característiques que també observarem en el cas de Sa Calatrava. La primera és que cada onada d'inversió (cada pla) requereix de noves onades d'inversió per a mantenir la rendibilitat de l'anterior (Maza i Magrinyà 2001; Harvey 2005²³). La segona és que aquests remapejos es presenten com a (re)centralitzacions, és a dir, com la creació d'àrees de nova centralitat o, com és el cas de Sa Calatrava, l'assimilació com a centre d'àrees properes a aquest centre però històricament marginades de la centralitat. D'aquesta manera centralitat s'oposarà a la idiosincràsia del veïnat concernit que

passarà a ser entès no en els seus termes sinó purament en la seva relació amb aquest centre (McDonough 2002). Així, podem afirmar que els plans urbanístics i la gentrificació associada comporten l'afebliment de les xarxes locals, com ho diuen Mas i Verger en el seu article sobre el barri de Santa Caterina de Barcelona: "Aquest PERI, en tant que procés de gentrificació, ha comportat l'afebliment de la cohesió i la solidaritat grupal de barris populars" (2004: 313).

Preguntar-nos sobre el concepte de centralitat ens conduirà a fer un pas endavant²⁴. Fins aquí hem assumit que aquesta era una característica intrínseca de l'espai, però els esforços per centralitzar Sa Calatrava mostraran que la construcció de centralitat, més enllà de requerir unes operacions que podríem considerar estrictament urbanístiques, impliquen un esforç discursiu de creació de significats. De fet amb el que ens trobem és amb la impossibilitat de seguir mantenint la fal·làcia per la qual pretenem explicar el comportament de l'espai a partir de les seves qualitats materials, ja que com diu Weber l'urbanisme és en bona mesura una estratègia d'atribució de significats (qualitats): "States *discursively constitute, code, and order the meaning of place* through policies and practices that are often advantageous to capital. Because the presence or absence of value is far from straightforward"²⁵ (2002: 524). És a dir, que l'urbanisme mitjançant una codificació que oscil·larà entre el projecte de ciutat i la narrativa legitimadora procedirà a una atribució semàntica que farà quadrar determinats significats i valoracions amb la lògica del valor (de canvi), i ho farà a partir de l'abstracció (de la lògica del plànol), és a dir, que atorgarà significats perquè aquests hauran estat prèviament dominats (fets propietat) a partir d'aquesta separació. Aquesta afirmació ens obligarà a un gir en la nostra indagació que si bé ens conduirà a superar la consideració de l'espai com un mer valor i els actors com a éssers maximitzadors no ens enretirarà, ans al contrari, de la nostra lectura de l'espai com una mercaderia.

Aquest procés de creació discursiva de valor ha de ser situat en el context de la globalització (amb l'increment de mobilitat de persones i sobretot de capitals que comporta) i d'aquesta manera l'urbanisme esdevé el camp de competició entre les ciutats en la seva "struggle to articulate international flows to run through them: what has been termed holding down the global"²⁶ (Pratt 2001: 42; vegeu també Amin i Thrift 1994). D'aquesta manera si als 60 quan Glass (1964) proposa el concepte de gentrificació ja era evident que aquesta no podia ser entesa més que obtusament com un agregat de decisions individuals, avui això s'ha emfasitzat atesa l'ànima del capital per a mobilitzar l'espai per a l'acumulació i la competició entre les ciutats per a aconseguir una part del pastís. Per tant la globalització, lluny de l'assumpció generalitzada que diu que comporta una geografia indiferenciada, ens apareix com una modelació geogràficament articulada d'activitats i relacions capitalistes a escala global. D'aquesta manera ens trobem amb un procés paradoxal: quant més s'intensifica la tasca de l'urbanisme de convertir l'espai en una mercaderia (en una mera quantitat) més indispensable es fa per

a les ciutats crear llocs especials i excepcionals (únicos, no reproduïbles ni intercanviables) a fi de mantenir un avantatge monopolista (Harvey 2005). És en aquest intent d'aconseguir rendes monopolistes davant uns fluxos financers (i de persones) cada cop més mòbils que cal entendre la tendència de l'urbanisme actual a aparellar els desenvolupaments urbanístics amb estratègies d'atribució de significats: enclaus ètnics, barris històrics, edificis emblemàtics²⁷, façanes marítimes (p.e. Maitland 2004; Shaw 2004; Garcia i Claver 2003; Terhorst, van den Ven i Deben 2003; Calle Vaquero 2002; Cooper 2002; Mac Leod 2002; Swingedouw, Moulaert i Rodríguez 2002; Gómez 1998;).

3.3. L'ENTORN

Arran dels processos que s'acaba de relatar formularem el concepte d'*entorn*. Un entorn és una suma de mercaderies espai que es presenten i defineixen com a formant un tot únic i sui generis, a partir de criteris extramercantils i basats en la cultura, l'art, la història. Si en la situació les relacions i pràctiques socials i les edificacions (i la seva disposició específica) es consideraven negligibles, en l'entorn aquestes són (parcialment) assumides com a part d'ell, que és una mercaderia, i emprades per a afegir-li valor econòmic, per bé que sovint aquest valor afegit es presenti com a d'altra mena (artístic, històric, patrimonial, etc.)²⁸. Cal advertir, doncs, que un entorn no s'oposa a una situació, sinó que són diferents maneres de mirar un lloc en funció de les estratègies de valor emprades pel mercat per a generar benefici; a més sovint constitueixen dues fases lògiques d'un mateix procés que, parafrasejant l'ús que Ritzer (1999) fa dels termes weberians, podríem anomenar 'encantar un món desencantat'. L'estratègia de valor que encarna l'entorn es basa en l'*eufemització* (la presentació com a cultural i extraeconòmic, naturalitzat, d'allò que és en darrera instància econòmic), i això afecta tant el capital inscrit en el lloc (les mercaderies espai) com el capital que es vol atreure, és a dir, uns clients (gentrificadors, turistes, etc.) que es definiran no tant per disposar de més capital com per ser *portadors*²⁹ de més capital.

Esmentarem per començar dues característiques de la producció d'entorns. La primera és que la referència que hem fet a 'gentrificadors i turistes' no és casual i aquests dos grups apareixen com la diana a la que s'adrecen aquests espais. Allò que tenen en comú aquests dos grups és que "estan fora del lloc" o que "estan per venir", i concorda amb el que hem referit en el capítol anterior que les ciutats semblen construir-se cada cop més pels visitants que pels residents, i encara afegiria que el que succeeix és que es tendeix a tractar els residents com a visitants. Més endavant reprendrem aquest punt i destacarem algunes de les conseqüències que té en el govern. La segona característica és que el patrimoni prendrà una gran rellevància en aquest procés de producció d'entorns. La qüestió patrimonial serà tractada a bastament, almenys pel cas de Palma, en el capítol 6, però fóra bo avançar

algunes idees. El motiu principal pel qual el patrimoni es configura com una regió clau per a afegir valor al lloc i per a atreure als nous turistes delerosos de noves experiències (Garcia 2001; Richards 2001; Scott 2001³⁰; Tucker 2000; Selwyn i Fsadni 1996) és perquè aquest esdevé clau per aconseguir avantatges competitiu respecte de les altres ciutats a través de la unitat del lloc, de la seva autenticitat³¹. Richards (2001) expressa aquest problema de la distintivitat parlant del risc de la McGuggenheimització: si es van posant franquícies de Guggenheim tenir un d'aquests museus perdrà tota la seva especificitat. I és precisament aquest problema el que està fent que assistim a una tendència no només a posar en valor l'entorn construït (és a dir, el patrimoni edificat indesvinculable del lloc on es troba i per això tan cobejat) sinó també a patrimonialitzar 'la cultura': festes, tradicions i tota casta de pràctiques i relacions socials, com ho diu Klein en relació al turisme: "What we understand as culture goes beyond architecture, monuments... We think that culture experiences that are very close to the roots are specifically important (...) Visiting a pub, attending a funeral, a wedding, is very much cultural experience. Certainly one cannot market this on a large scale" (2001: 54-55; vegeu també Richards 2004 o Greenwood 1992 per a anàlisis divergents). Cal destacar la importància de la Unió Europea en animar la creació d'entorns a través principalment de les seves polítiques de regeneració urbanística, conservació patrimonial i turisme³².

És precisament aquesta idea de l'autenticitat per haver quedat fora del mercat un dels motius que explica l'interès urbanístic, immobiliari i fins a cert punt turístic-patrimonial que ha despertat Sa Calatrava. Com veurem somerament en el proper capítol Sa Calatrava ha estat bona part del segle XX enretirada del mercat immobiliari a causa principalment de la vigència i no aplicació del Pla Alomar que preveia el seu arrasament total i posterior reconstrucció amb nous alineaments i parcel·lació. Haver estat fora de mercat fa que Sa Calatrava presenti dues grans oportunitats pel benefici: per una banda els preus poden pujar molt, per l'altra els valors del seu espai s'havien mantingut més intactes. González ho exposa clarament i afegeix alguna cosa:

"El barrio de La Calatrava, situado en el extremo oriental de la fachada marítima del casco histórico, no ha sido objeto de intervención importante a lo largo de todo el siglo XX. Este "aislamiento" ha permitido su conservación como uno de los espacios más tradicionales y de más alta calidad patrimonial. Posiblemente sea este mismo carácter periférico el factor principal de su degradación arquitectónica y socioeconómica. A diferencia de los planes anteriores, en Sa Calatrava se detecta un progresivo crecimiento del mercado inmobiliario, que si bien es un síntoma evidente de dinamismo, en demasiadas ocasiones está impulsado por comportamientos especulativos" (2002b: 159-160)

En efecte el que afegeix González és que, tal i com la nostra indagació ens convida a pensar, arran dels plans de reforma la valoració patrimonial puja en paral·lel a l'especulació immobiliària: queda clar

que la valoració patrimonial és un paradiscurs de la dinàmica del valor de canvi i de l'acumulació de capital, i per tant si el patrimoni es posa en valor de seguida apareixeran comportaments especulatius que cercaran bones plusvàlues. Aquest incís sobre Sa Calatrava ens porta de nou sobre la pista de com els plans urbanístics afecten les persones que viuen en un lloc. En una cita ben explícita, Hannerz posa en relació els canvis en la geografia del capital, el subjecte d'aquesta ("els que estan per venir") i els perjudicats ("els residents"):

"Las ciudades y sus nuevos centros 'posmodernos' pertenecen cada día más a estos agentes externos y a sus aliados e intermediarios municipales (políticos y agentes empresariales locales), que a los residentes (...) [que] no se percatan que están siendo desalojados y desposeídos de su ciudad" (1998: 137).

3.4. LA LòGICA DEL PAISATGE

Tant la dicotomia *ciutat inventada/ciutat practicada* (Provansal 2001) com la de temps social/temps monumental (Herzfeld 1991) pretenen expressar la distància entre la ciutat pensada i produïda pel poder i la ciutat viscuda pels seus habitants. De fet, més que distància el que trobem és una oposició i colonització: poc té a veure amb la ciutat practicada la ciutat inventada³³, un discurs coherent per a vendre la ciutat però que es planteja amb caràcter performatiu; és a dir, que vol dur a la realitat el discurs inventat, reductiu i genèric i en fer-ho col·lisionarà amb la ciutat practicada a la que voldrà reduir. Una ciutat practicada que és la de l'experiència i el temps social que és "the grist of everyday experience. It is above all the kind of time in which events cannot be predicted but in which every effort can be made to influence them" (Herzfeld 1991: 10). No costa gaire endevinar darrera termes com ciutat practicada o temps social idees afins al veïnat que proposava Mayol. Si bé hem analitzat el procediment bàsic pel qual l'urbanisme assetja el veïnat en separar l'espai de l'experiència i dels vincles socials per a dominar-lo i fer-lo mercaderia, a partir del terme d'entorn ens trobem amb un procediment de separació i domini anàleg però més refinat atès que no es limita a separar sinó que a més afegeix significats. Anomenarem a aquest refinament de la lògica del plànol la *lògica del paisatge*.

Aquest terme s'inspira en l'explicació de Raymond Williams (2001 [1973]) sobre la manera com s'inventà el concepte de paisatge ('landscape')³⁴. Tal i com ja hem vist per la lògica del plànol, el paisatge implica una separació i també una eliminació de l'activitat: "un campo en actividad productiva casi nunca es un paisaje. La idea misma del paisaje implica separación y observación" (163). Produir el paisatge tindrà fonamentalment tres característiques: 1) una posició de domini (en el cas de Williams el propietari rural del XVIII i el XIX) des de la que tenir distància, separar-se; gràcies a haver-se separat (pres distància) es pot procedir a 2) la separació de les pràctiques i del seu sentit del lloc en favor d'una coherència aliena al lloc i intel·ligible des de la posició separada i de domini; 3) el nou ordre que

s'imposa es pensa en termes oposats a l'econòmic i el productiu i pren sentit en termes de gaudi, a partir d'un gust estètic d'aquell que està fora; per tal d'afegir aquests continguts estètics s'eliminaran alguns elements dels que es trobin en el lloc i altres s'aprofitaran però se'ls atorgarà un sentit i una raó de ser contrària a aquella que els vincula al lloc³⁵. Cal subratllar, com mostra l'estudi de cas de Caritey (2003) sobre la definició turística/paisatgística de l'Alsàcia a inicis del segle XX, que ens trobem altre cop amb la difuminació de les línies que separen el propietari del visitant, del turista³⁶. De fet, la mirada del turista ('tourist gaze') de què ens parla Urry guarda una extrema semblança amb la del propietari de Williams:

"The tourist gaze is directed to features of landscape or townscape which *separate them off from everyday experience*" i així caldran "complex processes of production in order that regular, *meaningful and profitable* tourist gazes can be generated and sustained"³⁷ (2002: 3/10³⁸).

Seguint amb el que ens diu Urry, allò que més ens interessa de la lògica del paisatge és el que succeeix amb les activitats que es donen en l'espai social: algunes són eliminades perquè no quadren amb la nova definició del lloc (amb el paisatge), d'altres són celebrades i produïdes com a part del seu paisatge, però a condició que perdin el seu sentit. La lògica que guia ambdós moviments, i l'oposició que la sustenta, és comuna en els dos casos, i més enllà de la negació d'allò productiu, consisteix en la negació d'allò viscut, d'allò que fa sentit a partir de l'experiència quotidiana, que es troba sempre en moviment, que mai no cristal·litza. Emprant el llenguatge de Williams podem dir que el que ens trobem és una oposició entre les formes fixes de l'ordre social dominant y "las experiencias, para las cuales las formas fijas no dicen nada en absoluto, a las que ni siquiera reconocen" (1980: 152). D'aquesta forma, és l'experiència i la consciència pràctica que s'hi vincula la que s'oposa a la lògica del paisatge, però aquesta incorporarà, fixant-la, part d'aquesta experiència al seu favor, donant-li un sentit estàtic i creat al marge d'ella. La lògica del paisatge és, repetim-ho, una operació de dominació que s'efectua des de posicions de domini.

Com veurem especialment en el capítol 5 (i 'La producció de Botons') la lògica del paisatge operarà a Sa Calatrava. De les dues cares de la lògica, aquella que "separa, condemna i elimina" es farà més patent i explícita que no aquella que "separa, produeix i celebra", i el resultat més evident d'aquestes operacions serà la tranquil·litat i buidatge de l'espai públic. Vull advertir, tanmateix, que seria un error entendre que és en l'eliminació de les pràctiques que es procedeix al buidatge de contingut de l'espai públic: ambdues cares són la mateixa lògica i mai no són separables, ja que ambdues es retroalimenten, i en darrera instància van contra qualsevol idea d'espai viscut, negant-lo o dominant-lo, expropiant-lo. Cal dir així mateix que alguns trets de Sa Calatrava sí seran apropiats (fets propietat)

com a part del paisatge, la més important de les quals serà el propi nom. Així, Sa Calatrava és una de les poques àrees del centre de Palma amb un nom específic i reconegudes com a tals des de fora i des de dins, un nom que tradueix una identificació i un sentiment de pertinença creats a partir de l'experiència quotidiana i de pràctiques unificadores (com festes majors) i que serà apropiat (convenient i lucratiu) per les immobiliàries que vénen el centre històric de Palma com un entorn i convertit en una etiqueta immobiliària³⁹. La lògica del paisatge reuneix la *lògica del plànol* i la *narrativa legitimadora*, ja que el mateix paisatge esdevé la justificació del procediment, una justificació que ajuntarà de manera confosa judicis estètics, morals i de classe, com ens evoca la cita de Gregory en el seu estudi sobre comunitats de propietaris a dos barris negres de Nova York: "Poor garbage collection, abandoned cars, and potholes in the street are not mere inconveniences but highly charged signifiers of disorder that speak to the social, economic, and moral well-being of the family and community" (1992: 57). A Sa Calatrava l'associació entre moralitat i urbanisme emparada en una certa lògica del paisatge prendrà un enorme protagonisme.

La lògica del paisatge de l'urbanisme que condueix a la creació d'entorns ha de ser relacionada, com ja s'ha comentat, amb una nova definició de la gentrificació, que es plantejaria en termes de gust. Per bé que Bourdieu (2001; 1991 [1979]) ha mostrat amb contundència que el gust i el capital cultural són eufemitzacions del capital econòmic, aquesta culturalització de la gentrificació, unida a la cerca d'autenticitat i identitat que caracteritzaria amplis sectors de la nostra societat (Wallman 1993; Zukin 1991⁴⁰), fa que varis autors (Safa 1998; Pujadas 2001; Brown-Saracino 2004) diguin que cal distingir varis tipus de gentrificacions i de gentrificadors, i que algunes tendeixen a enfortir la comunitat local més que no a debilitar-la; s'anomena a aquests gentrificadors *conservacionistes socials*. Encara que considero que hi ha processos de gentrificació molt distints entre si i que en alguns casos aquests poden enfortir la comunitat local (vegeu Butler i Robson 2001⁴¹), cal mostrar la fal·làcia que hi ha darrera la idea del conservacionisme social i ho farem a través de l'article de Brown-Saracino (2004), el nom del qual és prou eloqüent: "Social Preservationists and the Quest for Authentic Community". En aquesta tesi defensem que el barri neix en la cerca de comunitat, però aquesta cerca i aquesta comunitat seran ben diferents de la que aquí se'ns planteja (i la paraula clau és 'authentic'). Així defineix aquesta autora el conservacionisme social:

"The culturally motivated choice of certain people, who tend to be highly educated and residentially mobile, to live in central city or small town in order to live in authentic social space, embodied by the sustained presence of 'original' residents. Like environmentalists who seek to preserve the natural environment, social preservationists work to preserve the space they have entered. (...) This concern for the sustained presence

of old-timers is rooted in a combination of altruistic concern for those threatened by displacement and taste for an 'authentic' version of community" (2004: 135).

En l'article l'autora ajunta dins el mateix concepte zones molt diverses i pràctiques molt diferents, i si bé algunes podríem dir que representen una 'mala consciència de la gentrificació' d'altres suposen una radicalització de la lògica del paisatge i de la producció d'entorns, com en el cas del Midsommar Festival a Argyle, Chicago, que han fet reviscolar els gentrificadors per a celebrar la zona com una comunitat sueca. El trist és que la zona és coneguda per la seva concentració de restaurants i població de Pròxim Orient i només el 4% dels residents són d'origen suec, i per més inri aquests es queixen que no se senten representats pel festival i consideren que desconsidera la seva cultura. El dibuix no és gens diferent d'aquell que ens descriu amb una anàlisi crítica Greenwood (1992) pel cas de l'Alarde de Fuenterrabía, on la conversió d'una festa que aplegava els residents en un espectacle, una atracció turística, transformà els residents en figurants. La noció de conservacionisme social no és més que un intent des de l'acadèmia de reforçar i legitimar el pla cultural de la gentrificació i de construir nínxols de mercat dins ella i que compta amb diferents exemples (Florida 2002; Lloyd 2002; Mairal 2001⁴²). De la noció de conservacionisme social cal destacar dues coses: 1) s'empara en una idea de la comunitat, inventada des de fora, que és conservadora i estàtica, de manera que se la cosifica com a quelcom ahistòric que no té cap dret a transformar-se; 2) allò que els conservacionistes recullen, els elements sobre els quals construeixen el seu barri inventat, es converteix en allò que és útil pel capital, allò que el capital pot usar per a generar benefici.

4. GOVERNAMENTALITAT

Si tombem el cap veurem el tipus de subjectes amb què hem estat tractant. Per una banda clients: gentrificadors (és a dir compradors potencials de casa o portadors de capital), turistes, visitants, assistents a espectacles; de l'altra els locals, que bé són expulsats, bé esdevenen espectacle, bé se'ls gestiona com a visitants, bé com a corretja de transmissió per a què el capital s'acomodi al lloc. Malgrat significats i comunitats inventades podríem dir aquí aquelles paraules que Levi-Strauss usava per a parlar de Goiania, la ciutat sortida del no-res que volgué ser la capital del nou Brasil per un nou ciutadà: "cap història, cap durada, cap costum no n'havia saturat el buit o endolcit l'encarcament; hom sempre era passatger i mai resident" (1992 [1955]: 121; vegeu també Holston 2002); és a dir, unes persones de les que s'evacua la possibilitat i validesa d'una consciència pràctica (Williams 2001⁴³). Darrera d'aquests subjectes sempre passatgers i mai residents apareix una *governamentalitat* (Foucault 1981⁴⁴), és a dir, el govern com un saber (sobretot econòmic) adreçat a la població (entesa

com una dada i mobilitzada com a factor productiu que permet desenvolupar una economia política⁴⁵ i una geografia del capital) que per a gestionar-la (disciplinar-la) intenta arribar cada cop més endins dels governats, fins al punt que governar esdevé una 'política de la relació' (López Petit 1999⁴⁶) que té per objectiu constituir les persones en subjectes, crear la seva mentalitat. Foucault insisteix que la seguretat (ell parla de 'dispositius de seguretat'⁴⁷) és un mecanisme clau en la penetració d'aquesta governamentalitat; més endavant tornarem sobre aquest punt.

El fet que la ciutadania és cada cop gestionada més com una clientela sense un arrelament en el territori, de tal manera que es menystenen les relacions socials i pràctiques que construirien l'espai de l'experiència, és inseparable de la construcció d'entorns. Ashworth (1990) assenyala com la gestió patrimonial esdevé el mecanisme de produir el canvi urbà i de definir les relacions entre la ciutadania i el territori, i Hitters (2003), en un interessant article que tracta la festivalització de les agendes culturals de les ciutats en el seu intent d'atreure visitants i capitals, diu que les ciutats han passat de la planificació cultural a la programació cultural, de la mateixa manera que la planificació urbanística seria substituïda per la programació urbanística⁴⁸. D'aquesta manera, la construcció d'entorns que semblen tenir horari pot ser llegida com una colonització del temps de la ciutat, i si la programació cultural o la gestió del patrimoni (la producció d'entorns) esdevenen els mecanismes per a transformar la ciutat, i no ja per a atreure fluxos de turistes, queda clar que el que es fa és tractar els actors com a turistes, com a externs a la pròpia ciutat, com a clients⁴⁹. No és ja que l'espai es produeixi per a no ser apropiat sinó que el mateix subjecte es construeix com a incapaç de socialitzar, és a dir, sense el dret de fer-ho i amb la capacitat d'exigir que els altres tampoc no ho facin⁵⁰.

Per altra banda, però com a part d'un mateix procés que no necessàriament concerneix a diferents actors sinó que els apel·la des de diferents angles, ens trobem una altra forma d'expropiació de l'experiència que és aquella que la cosifica i la fa part de l'entorn, part del valor que aquest ha d'atènyer. De fet l'ús que hem vist que es fa de la comunitat amb l'entorn s'adiu a la noció de capital social formulada per Putnam (2000; 2003⁵¹): l'entorn vindria a ser el correlat espacial del capital social, ja que la mateixa operació que hem vist que es produïa en l'espai per a fer-lo entorn, és el que s'opera a les xarxes i relacions socials per a fer-les encaixar dins el model del capital social. La comunitat queda reduïda a allò que beneficia el poder (i els seus propòsits d'acumulació), de manera que es dóna una expropiació de l'experiència que bé és simplificada en aquelles formes que poden funcionar com a recursos (p.e. el que dèiem per Fuenterrabía) o bé ignorada en equiparar la comunitat a aquelles entitats cristal·litzades (sovint disfressades com a 'societat civil') que són apèndixs de l'administració o que es vol convertir en tals, el que com veurem comporta més d'un problema en el cas de les Associacions de Veïns⁵². El primer model apareixeria com una patrimonialització del veïnat

(que a Sa Calatrava es produirà) a través de la lògica del paisatge que no només expropia les relacions de veïnat i les posa fora de l'experiència en cosificar-les, sinó que sempre comporta l'estigmatització d'alguns habitants que són considerats il·legítims i posats fora de la ciutat (extraterritorialitzats) i de la història (extratemporalitzats), de manera que la rehabilitació social aniria sempre aparellada de processos de no-habilitació de certs sectors⁵³.

Aquestes reflexions tenen una gran importància cara la governamentalitat ja que és un procés de construcció de subjectes, i a la vegada representa l'exemple paradigmàtic de la manera com acabàvem la nostra indagació al voltant de la dicotomia valor d'ús/valor de canvi: l'espai social és expropiat i presentat com un nou espai social que penetra el màxim en la mercaderia ja que no es dicta el valor de canvi sinó que el que es defineix és el valor d'ús propici per al valor de canvi. Sense poder definir els seus propis valors d'ús els actors, expropiats de la seva veu, queden reduïts al rol d'opinòlegs a partir de termes aliens (vegeu capítol 1) i a legitimar aquests termes i l'acció organitzada des de dalt. Aquesta expropiació de la veu es produeix també en concedir la representació vàlida només a algunes entitats cristallitzades a les que com ja hem dit s'intenta convertir, quan no ho són ja, en apèndixs de l'administració en un procés de reforç i legitimació mutu, com ens diuen Mas i Verger (2004) per una entitat veïnal de Santa Caterina de Barcelona:

“L'Ajuntament troba en el PICA una *pantalla veïnal* amb la qual obtenir la legitimitat pertinent davant de determinades actuacions. (...) El PICA és un clar exemple de *la retirada de la política de la societat civil* i de la tendència a la terciarització del moviment associatiu. Les funcions de les associacions que estan al PICA, molt centrades en la gestió de serveis, les converteix en annexes de l'Administració, abans que en ens autònoms, i en empreses no lucratives professionalitzades abans que en associacions de base veïnal”⁵⁴ (314).

Apareix aquí un punt clau que ja hem tractat en capítol precedent: la politització: tot el recorregut que hem fet sobre la commodificació de l'espai ha de ser llegit paral·lelament com un procés de despolitització de la societat. L'entorn, en comprendre i agafar per si una porció major de l'experiència, produeix un efecte de despolitització major ja que no expulsa la població de la mercaderia espai sinó que la comprèn i la reconstitueix com a subjecte sense capacitat de transformació, sense política. Aquesta qüestió de la política, del poder, és el que ens permetrà construir la nostra quarta categoria d'espai: el barri. Per concloure aquest apartat assenyalarem dos efectes d'aquesta constitució de subjectes i expropiació de la veu i l'experiència que és la governamentalitat i que es fan ben visibles a Sa Calatrava.

El primer és l'èmfasi en la seguretat. En un article brillant Blomley (2004) mostra com la voluntat de crear espais segurs, una voluntat que ha de ser relacionada amb el que hem anomenat la lògica del paisatge i la seva actitud respecte de les pràctiques i el seu èmfasi visual (extern), parteix de l'administració i el capital i té per principal objectiu garantir el valor immobiliari (i si és possible generar plusvàlues) i acaba abastant els mateixos residents, generant una espiral de fragilització i demanda de seguretat (vegeu també Davis 1992). Aquest és el punt clau de la governamentalitat, és a dir que la voluntat del poder (fer funcionar l'economia política tot gestionant una geografia del capital) filtra i esdevingui la voluntat necessària dels actors (residents o visitants). Remarcarem dos punts que es desprenen d'aquí i que seran claus a l'hora de descriure el que succeeix a Sa Calatrava. En primer lloc, i com assenyalen varis autors (p.e. Maza i Magrinyà 2001; o Ballester i Orte 2001 pel cas específic de Sa Calatrava) la producció d'espais segurs i defensables, unida a la desaparició d'espais públics on es concentra la relació (Oliver i Garcia 1977⁵⁵), provoca la seva fragilització degut a la pèrdua de control social veïnal; això comporta un espiral en què les mesures de seguretat externes (*policització*) apareixen com a necessàries en una demanda sempre creixent; la demanda de seguretat no atura de créixer i va aparellada a la por. Com assenyalava Merry (2002) en un article etnogràfic, la por té molt a veure amb el desconeixement dels veïns, o com diu ella amb el fet que el veïnat sigui un lloc d'estranyes⁵⁶ ('neighborhood of strangers'). L'interessant de l'article és que aquesta estranyesa no es deriva d'una baixa densitat de relacions socials sinó del fet que aquestes s'estructuren a partir de xarxes socials que funcionen completament al marge de la territorialitat, de l'espai, és a dir, de la co-residència i la condició de veïnat⁵⁷. A Sa Calatrava assistirem a la por i a aquesta es respondrà a través de la creació de xarxes o grups que considerem que augmentaran aquesta. El segon punt que remarcarem ja ha estat dit però cal enunciar-lo amb claredat: *la tranquil·lització de l'espai públic i la baixada en la densitat de relacions socials entre veïnats no és (almenys no només) resultat de l'arribada de nous residents (gentrificadors), sinó que n'és una condició prèvia*. O sia, es creen espais tranquil·litzats concebuts des d'una mirada externa per a atraure els que venen de fora (els portadors de capital: potencials compradors i visitants i també empresaris immobiliaris) i a partir d'aquí es genera una espiral de tranquil·lització, on els nous arribats donaran suport a aquelles accions que no es pensen per a satisfer-los a ells sinó a altres onades que hagin d'arribar de fora.

El segon efecte que cal entendre en termes de governamentalitat és la patrimonialització del discurs de protesta, circumstància que prendrà una gran força a Sa Calatrava i que només enunciem ja que serà abordada *in extenso* en el capítol 6. Considerem que el fet que les demandes veïnals contra els abusos de l'espai mercaderia i els seus agents prenguin la forma de demandes patrimonials constitueix

una paradoxa, i que aquesta es deriva en bona mesura del soscavament del marge per l'experiència i de l'expropiació de la veu que hem exposat que forçarà els veïns a pensar en termes aliens.

5. EL BARRI

Ens servirem d'un cas que ens explica Rodriguez (1999) per a mostrar què entenem per *barri*. Rodriguez estudia la manera com a cavall entre les dècades dels 60 i els 70 els habitants de West Oakland, un barri predominantment negre de San Francisco, s'oposaren al BART, un pla de transport per ferrocarril que els afectava. Si bé el conflicte ha de ser contextualitzat dins les lluites i el moviment del Black Power, tingué una característica que el distingí: es vertebrà més a través de la territorialitat (la residència) que no a través de la raça: "place became the primary identifier of the community in the mid-1960s" (226). Rodriguez considera que aquesta espacialització del conflicte és a la vegada un pas de la raça a la classe social, una afirmació important que tanmateix Rodriguez no aclareix suficientment. Aparentment l'autor en posar de relleu els continguts de classe afirma que s'uneixen els habitants de West Oakland, pel general de classe baixa, indistintament de la seva raça, però resta subjacent una altra lectura de la classe social que es vincula molt més directament a l'espai i dóna més sentit al gir que se'ns exposa i a l'equiparació entre territorialització del conflicte i classe. Aquesta lectura és aquella que arrenca del fet que West Oakland ocupa un determinada posició, poc afavorida, dins una geografia del capital, de l'acumulació, i és a partir d'aquí que qualsevol mobilització conscient d'aquesta geografia que s'estructuri a través d'ella (és a dir, de la territorialitat) i que pretengui capgirar-la, o si més no contestar-la, implicarà un posicionament de classe⁵⁸. Això esdevé espacialment cert si considerem, com ho fem, que l'espai no és només un producte del sistema d'acumulació sinó un mitjà de producció d'aquesta plusvàlua (i que com diu Smith 2002 aquesta característica pren cada cop més força⁵⁹), de manera que qualsevol lluita que contesti l'espai i la seva producció actua sobre un punt estratègic del sistema d'acumulació. Vist això tornem a l'exposició de cas que ens fa Rodriguez.

Per començar destacarem que l'autor ens diu que "prior to BART, the West Oakland community was very divided" (217) i que serà la mobilització contra aquest pla, i tota una sèrie de reformes urbanístiques associades, el que servirà per a unir i tornar políticament activa la comunitat. L'oposició al BART s'articula a partir d'un discurs que defensa l'autonomia del barri, i així els líders activistes critiquen el pla com un model que anima la mobilitat i l'individualisme davant els quals oposen l'autosuficiència local, a la vegada que apuntalaven aquesta idea amb l'argument que West Oakland era un barri amb una història especial que el BART erosionaria. És a dir, que enfront la lògica del plànol s'emfasitza el vincle *sui generis* entre el lloc i els habitants, tot tenint en compte que aquesta

sèrie de consideracions no es queden al nivell discursiu. Així, Rodríguez remarca que els habitants comencen a valorar millor el barri i a enorgullir-se de la pertinença, un fet que es vincula no només amb l'oposició al BART i al discurs que es crea, sinó també a la creació de mecanismes de comunicació que intensifiquen la sociabilitat i que permeten compartir les experiències entre els diferents residents, que comencen a tenir present que tots tenen una experiència compartida i és des d'ella que emergeix una consciència pràctica, és a dir, una consciència inseparable d'allò viscut. Així, els residents comencen a articular un discurs que nega que siguin un 'slum' i que visquin allà perquè no poden estar enlloc més, perquè estiguin atrapats en l'espai; davant això diuen que ells volen viure allà i que no necessiten transport per a desplaçar-se als serveis i oportunitats, sinó que aquests serveis i oportunitats han d'arribar a West Oakland. A partir d'aquí els activistes comencen a criticar aquells que volen abandonar el barri, posant els negres de classe mitja a l'ull de l'huracà (i aquí és quan queda clar el gir de la raça a la classe que comentàvem).

Així doncs tenim dos processos indissociables que canvien West Oakland: per una banda una mobilització contra un pla urbanístic que apunta a aquest com l'antagonista davant del qual es reivindica la pròpia vida, una vida que és posada en primer pla a través de la vindicació de l'espai alhora com a suport material de l'experiència i com a resultat d'aquesta; per altra banda, s'intensifiquen les relacions socials de veïnatge, el que permet que els residents es puguin llegir com a part d'un mateix grup i valorin aquest fet. Assistim, doncs, a la creació o l'enfortiment del que hem anomenat veïnat? No, assistim al naixement del *barri*. El barri apareix quan el veïnat (la voluntat de veïnat) es posiciona en relació d'oposició amb la geografia del capital, una relació d'oposició que és inherent, com hem explicat, a aquesta geografia, i que es posa especialment de relleu en els plans urbanístics, la seva lògica del plànol i la desconsideració que fa de l'experiència, és a dir, del veïnat (com a espai social, com a grup, i com a condició a partir de la qual les persones es reconeixen com a formant part d'un mateix grup). És per això que diem que el barri només existeix com a projecte, el barri apareix en la cerca de comunitat (de veïnat) i la clau no és la preexistència de determinades relacions socials i de reconeixement vinculades al lloc (encara que no es pot menysprear la seva influència), ni tampoc una homogeneïtat que pressuposaria una comunitat d'interessos apareguda i experienciada en un altre lloc (per exemple en el lloc de feina): la clau és la cerca de comunitat com a projecte per a fer valer la relació entre residents i territori enfront una dinàmica de valor de la ciutat que menysté aquesta variable; així també pensa Castells en la seva anàlisi sobre l'emergència del moviment de barris a Espanya que tindrà un clar reflex a Sa Calatrava (vegeu proper capítol): "si bien la búsqueda de la comunidad era aparentemente una fuerza impulsora del movimiento, la existencia de una red social arraigada no era, al parecer, un requisito necesario" (2001: 192). El barri apareix no perquè en ell hi

hagi una comunitat, sinó perquè els seus residents volen forjar una comunitat on el punt de comunió és voler que el lloc on es visqui (el seu barri) sigui un punt important de les seves vides i exigeixen que aquest els permeti ser feliços i tenir una millor qualitat de vida. En fer això generen un reconeixement i unes relacions socials vinculades al lloc que xoca amb els plans del valor. I aquesta demanda, així, no s'adreça només al seu barri, sinó que reivindica la vida, i oposa a la lògica del plànol (i del paisatge) i a l'espai mercaderia l'espai social, l'espai viscut. Aquí apareix un punt al que concedim molta importància i que tractarem en les *Conclusions*: la vivència del lloc no es queda reclosa en ella mateixa, sinó que és la manera de conèixer i posicionar-se davant estructures i processos que desborden el lloc, dant el món.

És fonamental destacar, doncs, que el barri emergeix com una categoria política que implica una politització de l'experiència, de la vida quotidiana, degut a què la vida (i la felicitat) s'entén en relació a l'espai mercaderia. Una relació viscuda que es comprèn com una relació de poder i que reivindica poder. Així, en el cas de West Oakland es demana autonomia local (poder) i es fa a través de posar en primer pla aquesta vida quotidiana, de tal manera que no es demana un tros del pastís sinó que s'impugna l'urbanisme com a mecanisme per a crear plusvàlua al marge d'aquesta vida viscuda. Aquest de la politització és un punt fonamental a l'hora de definir el que és el barri i de distingir-lo del *nimbysme*, per bé que cal reconèixer que en casos límit la línia pot aparèixer borrosa, especialment si es descontextualitzen determinades reclamacions de les demandes globals i no s'adopta un enfocament diacrònic que situï aquestes oposicions dins una determinada trajectòria. La diferència entre el projecte que és el barri i el *nimbysme* no depèn del nivell de riquesa dels habitants, és a dir, no podem dir que una àrea rica que s'oposa a un determinat desenvolupament és *excloent* i *nimbysta* mentre que una àrea pobra i degradada que pren consciència i s'oposa és un barri; la diferència és més subtil. La clau de l'assumpte no es troba en la foto de la geografia del capital, és a dir, en la distribució desigual de riquesa en diferents àrees sinó en el funcionament d'aquesta geografia, d'aquesta maquinària⁶⁰. La politització és doncs el factor clau que fa que el conflicte en última instància no sigui, com passa amb el *nimbysme*, un conflicte entre diferents àrees (entre diferents veïnats) on guanyen aquells que saben fer millor de 'lobby' (i que probablement seran els més rics), sinó un conflicte entre l'espai viscut i la geografia del capital, de tal manera que es plantejarà un nou tipus de ciutat, o sia, no tant un *projecte de ciutat* diferent, com un *urbanisme antiurbanístic* que no parteixi de la *lògica del plànol* sinó de la *consciència pràctica*.

En un altre ordre de coses, l'article de Rodriguez (1999) ens posa sobre una nova pista interessant. És precisament un pla urbanístic aquell que posa en funcionament l'aparició del barri en posar al descobert la relació de poder i desigualtat en què es troba West Oakland, però cal tenir en compte que

aquesta ja existia amb anterioritat al BART i en canvi la població es trobava dividida. Els plans urbanístics presenten doncs una paradoxa fonamental pel fet de ser *moments* crítics. Entenem el terme moment⁶¹ tal i com el proposa Lefebvre (1991), com un punt temporal que revela la totalitat de possibilitats contingudes en la vida quotidiana, de manera que en obrir el panorama del pensable obre el del possible i potencialment esdevé un punt de ruptura. Així, els plans per la seva natura tendeixen a jugar en contra de l'espai viscut i això es pot arribar a fer tan evident que mobilitzi els residents, que a la vegada troben uns fets molt palpables per a unir-se i per a expressar clarament un descontent pel que sovint els manquen els termes. Així, paradoxalment, si els plans urbanístics progressen cap a la despolitització del veïnat (cap a evitar que aquest pugui esdevenir barri) sovint comporten l'aparició d'aquesta politització en evidenciar l'oposició íntima entre veïnat i urbanisme (encara que l'emergència del barri no requereix necessàriament d'un pla urbanístic). Això fa que els agents urbanístics hagin de redoblar els seus esforços per a evitar l'aparició d'un moviment social d'oposició en el moment en què es duu a terme un pla de reforma o regeneració urbanístic. En un article sobre el PERI del Raval de Barcelona, Maza, McDonough i Pujadas (2002) anomenen a aquests aparells i actuacions per a prevenir la formació de moviments socials o la debilitació dels existents *contramoviments socials*. Podem considerar contramoviment social un ampli ventall de fenòmens, des de la producció d'espais on és difícil l'apropiació a la distorsió dels límits del veïnat, passant per tota una sèrie de mecanismes d'execució i gestió del pla urbanístic que pretenen la divisió dels residents i la cooptació de determinades entitats de base veïnal; tanmateix el contramoviment social més eficaç que sol haver-hi és la *narrativa legitimadora* que embolcalla i legitima als ulls de l'opinió pública la resta de mesures mentre es deslegitima els residents i la seva veu, ja que aquestes narratives legitimadores solen justificar l'acció a partir de l'estigmatització de la situació sobre la que volen actuar⁶². En la nostra descripció de Sa Calatrava trobarem exemples evidents de contramoviment social, a través d'uns mecanismes que ajuntaran l'administració (que els defineix), els mitjans de comunicació (que els donen cobertura), l'Associació de Veïns (que els aplica o assegura sobre el terreny) i el sector immobiliari (que amb el seu vist-i-plau dóna sentit als mecanismes).

Aquesta rellevància crítica dels plans urbanístics ens mostra la importància dels factors d'unió. És a dir, una oposició ideologitzada es provarà ineficaç per si sola, a no ser que sigui capaç d'articular-se amb la consciència pràctica que es deriva de l'experiència compartida: "precisamente porque toda conciencia es social, sus procesos tienen lugar no sólo entre, sino dentro de lo social y lo relacionado. (...) La conciencia práctica es lo que verdaderamente se está viviendo, no sólo lo que se piensa que se está viviendo" (Williams 1980: 153). Així des de la consciència pràctica sorgirà una oposició a la separació entre espai i experiència que implica l'urbanisme, i al valor de canvi s'oposarà el valor d'ús,

és a dir, que serà a partir d'aquesta que es podran oposar els valors d'ús al valor de canvi, una oposició que sempre atacarà la separació entre espai i experiència que implica l'urbanisme "los significados y valores tal como son vividos y sentidos activamente" (156), de tal manera que la marca distintiva d'aquesta oposició és que mai no arribaria a 'precipitar' (cristal·litzar) del tot, ja que l'experiència social sempre es troba 'en solució'⁶³. Així, el barri contradiu allò que hem estat veient anteriorment amb la governamentalitat ja que representa que els residents, lluny de l'opinologia, puguin fer sentir la seva veu en els seus propis termes. Per a què això succeeixi, repetim, caldrà que l'experiència es pugui viure com a compartida, pugui ser comunicada, i com veurem en el capítol 5 aquest fet trobarà importants dificultats a Sa Calatrava.

Per a concloure destacarem la relació que el barri manté amb els altres termes espacials proposats (veïnat, situació i entorn). Situació i entorn mantenen una relació d'oposició amb el veïnat, en el primer cas perquè se l'assetja i no se'l reconeix, i en el segon perquè quan se'l reconeix és per a cosificar-lo i buidar-lo de sentit. El barri doncs seria un veïnat que pren consciència d'aquesta oposició i la contesta, el que dit sigui de passada és molt més complicat de dur a terme amb l'entorn degut a la seva subtilitat i capacitat de penetració. Vist així, hom pot preguntar-se si no sobra un dels termes (barri o veïnat), ja que semblaria encertat parlar de barri i veïnat com a fases diferents i no pas categories diferents, de manera que trobaríem una distinció de l'estil 'en si' i 'per a si' que marcaria una politització o consciència política. El problema amb operar així, tanmateix, és que es redueix el barri/veïnat a una cosa amb una existència prèvia a la seva articulació com a projecte, mentre que nosaltres defensem que el barri només apareix com a projecte. Cert que per a articular-se cal una experiència compartida, però aquesta no ha de precedir necessàriament aquesta articulació, com el cas de West Oakland mostra. Aquesta distinció també canvia el sentit en què s'entén la geografia del capital: amb el veïnat, una cosa, la geografia del capital és un simple mapa (producte) de l'acumulació (visió aquesta que obre les portes al nimbysme), mentre que el barri mostra la geografia del capital no només com un producte sinó com un mitjà de producció, i més enllà d'això com la manera com l'espai funciona i contra la qual s'oposa un valor diferent. No podem obviar que la nostra màxima de 'el barri només existeix quan es fa projecte' guarda semblances (i deutes) amb la manera com E. P. Thompson entén la classe social. Per aquest autor la classe es produeix a través de la pràctica política (d'una consciència pràctica) i per tant la classe no preexisteix objectivament a la consciència d'ella. Diu Thompson:

"Class is not this or that part of the machine, but *the way the machine works* once it is set in motion –not this or that interest, but the *friction* of interests. Class (...) cannot be defined abstractly, or in isolation, but only in terms of relationship with other classes: and, ultimately, the definition can only be made in the medium of

time –that is, action and reaction, change and conflict. When we speak of *a class* we are thinking of a very loosely defined body of people who share the same congeries of interests, social experiences, traditions and value-system, who have a *disposition to behave* as a class, to define themselves in their actions and in their consciousness in relation to other groups of people in class ways. But class itself is not a thing, it is a happening” (1980 [1963]: 939).

El barri, com la classe en Thompson, serà també quelcom que sempre passa en el temps i això fa que cada cas sigui específic. Fem aquest apunt per relativitzar o ponderar el conjunt d'aquest capítol 2, que s'ha mogut en un nivell de discurs abstracte. Més ençà dels termes teòrics que hem proposat trobarem, com ja s'ha dit en el capítol 1, agents i actors molt reals que s'articularen creant uns arranjaments molt específics i força híbrids que no podran ser catalogats nítidament dins les nostres categories i que actuaran sobre una realitat social concreta (històrica) que construirà les condicions per a la seva continuïtat i el seu canvi. Harvey es pregunta què és el 'lloc' i conclou que és, alhora, una configuració de pràctiques de poder, de relacions socials, el *locus* de l'imaginari, un element del discurs, etc. però que més enllà de tots aquests elements, allò que fa un lloc a un lloc és bàsicament la seva permanència enmig dels canvis en tots aquests elements: “The process of place formation is a process of carving out ‘permanences’ from the flow of processes creating spatio-temporality” (1996: 261). Sa Calatrava ha estat en els darrers trenta anys, malgrat els canvis brutals per què ha passat i els processos que l'han travessat, un lloc; ha romàs i, d'aquí fins al final, aquesta tesi pot ser vista com una explicació de la manera com ha romàs. Començarem aquest recorregut ja prefigurats amb la història de vida d'en Toni, posant especial atenció a aquell moment en què considerem que Sa Calatrava emergí, davant ella mateixa i la resta de Ciutat, com un barri. Veure aquesta emergència amb les seves especificitats ens permetrà conèixer què és un barri millor que no cap disquisició teòrica, ja que el barri és una cosa que *succeeix*.

Capítol 3: EN TONI O EL MÓN DES DE SA CALATRAVA

D'ençà de 1975, el "Grup d'Animació de Sa Calatrava", sota l'empenta d'En Toni, ha esdevingut un model de grup de treball per a la recuperació de la consciència ciutadana, de la festa tradicional i de la vella cultura del barri. Una acció cultural combativa que ha tingut en l'organització de les festes majors d'estiu un dels moments més vius. Entorn de les festes es mobilitzà la gent: teatre, cançó, ball d'aferrat, enramellat dels carrers, pintures en les parets, cinema, art avantguardista, tallers de teatre, varietés, focs d'artifici... Per les festes de Sa Calatrava hi passaren "Els Comediants", "Els Joglars", (...), etc. I entorn de la festa sorgiren altres iniciatives cíviqes: assemblees, manifestacions contra la urbanització de Sa Dragonera, reivindicació d'espais verds, etc. La gent cantava: Sa Calatrava fila, fila. Sa Calatrava filerà...

(Gabriel Janer Manila, 1988, *La ciutat i les ombres*, p. 87)

Llibertat, amnistia i llagosta cada dia!

(anònim calatravi)

El nom de Sa Calatrava és associat per molts palmesans amb la figura d'en Toni, un home de 62 anys, menut, amb una barba espessa cada cop més blanca, les cames tortes¹ i uns ulls esmolats plantats rera un bon nas. Sovint el pots veure per Sa Calatrava i environs traginant diaris i papers i saludant a la gent, i si el convides a fer un palo abans de dinar o unes herbes a mitja tarda de segur que t'explica, amanit amb records i preguntes, algun projecte que li ronda pel cap i pel que no té finançament, ja que com ell repeteix, lamentant-se i vanagloriant-se a parts iguals, no ha demanat mai una subvenció. I és que, com intentarem explicar en aquest capítol, en Toni ha fet un poc de tot al llarg de la seva vida² (i el que li queda!), si bé és la seva tasca de la segona meitat dels 70 i principis dels 80 aquella per la qual la gent l'identifica amb més força. Aquesta fou, de fet, l'època en què en Toni es convertí en la cara visible d'un moviment cultural-popular-reivindicatiu que sacsejà Ciutat, un moviment que emergí *des de* Sa Calatrava, aquesta "Santíssima i Gloriosa" Calatrava de la que en Toni se'n descriu com a "fill quasi bord"³. Com veurem, la vida d'en Toni pot ser entesa a partir del contrast entre el poder i les jerarquies que s'expressen en el títol de "Muy Noble y Leal" que el règim de Franco atorgà a *Palma de Mallorca*, i el títol de "Santíssima i Gloriosa" que ell posà a Sa Calatrava i que remarca la distància que separa el poder institucional i la seva lògica de la vivència diària (i si els calatravins són catòlics... doncs

'Santíssima'), de les ganes de viure i del ser amo de la pròpia vida. I la vida d'en Toni es viu en, per i des d'un lloc, i així és impossible entendre en Toni sense Sa Calatrava, i difícil reconèixer Sa Calatrava sense en Toni⁴. Però, i això de fill quasi bord, a què ve?

1. UN AL·LOT DE BARRI

Doncs probablement vingui de la paradoxa relativa que representa el fet que el calatraví per antonomàsia no és fill de calatravins d'arrel, sinó de na Dolores, murciana de Caravaca de la Cruz i mare soltera, i que, per més inri, no nasqué ni a Caravaca ni a Calatrava, sinó pel camí:

“Se veu que dels anys 40 fins al 42-43 [ma mare i la seva família] varen fer molt de Caravaca a Palma i de Palma a Caravaca i jo vaig néixer a Barcelona, i diu que jo vaig venir quan tenia tres mesos i mu mare i ma padrina servían, servían en casas”.

En efecte, en Toni és part d'aquelles 6 o 7⁵ famílies extenses de Caravaca que s'instal·laren a Sa Calatrava en acabar la guerra, i que fan part del primer contingent d'immigració peninsular que arribà a una illa que en aquell llavors encara expulsava fadrins cap a Amèrica, i que segons en Manolo, fill també de murcians, arribaren arran de “una tía de mi madre que llevaba aquí muchos años y que decía que aquí había trabajo”. Una de les raons per les quals a la Mallorca de postguerra hi havia feina foren les grans obres d'urbanisme i enginyeria civil amb què el règim premià la fidelitat de l'illa, una dàdiva política que de poc hauria servit sense el suport financer del capital local i en especial de la família March⁶. Entre aquestes obres la que ens concerneix més directament és el Pla Alomar, un conjunt de 12 reformes parcials del centre històric de Palma que s'aprovà el 1943, el mateix any que en Toni aterrà a Sa Calatrava, i que tenia vers aquesta uns propòsits ben dràstics:

“Reforma N.º 9.- Barrio de la Calatrava.- Esta reforma tiene como fin esencial el saneamiento de la zona situada entre la calle de dicho nombre y la Muralla de Mar, zona orientada al mediodía y elevada sobre el basamento de dicha muralla, con una situación espléndida sobre la Bahía. Los beneficios de *la situación privilegiada* de este barrio, que tiene una parcelación muy deficiente, no pueden ser disfrutados actualmente más que por unos pocos edificios situados en primer término”⁷ (Alomar 2000 [1950]: 55).

El que això volia dir era que Sa Calatrava havia de ser demolida, i el motiu que en altres parts de l'obra citada s'addueix és ben clar: “[Sa Calatrava] es uno de nuestros *slums*⁸” (51; l'altre *slum* és el Puig de Sant Pere⁹). La 'Reforma N.º 9' del Pla Alomar mai no arribà a dur-se a terme, el que condemnà Sa Calatrava a quedar fora de la circulació de capital, però sí moltes altres de les reformes parcials

proposades, el que transformà la geografia (del capital) de Ciutat i donà feina com a picapedrers a molts d'homes arribats de la Península o d'altres parts de l'illa. Entre aquests paletes cal incloure el que acabarà sent el pare d'en Toni, que també treballà de forner. En efecte, na Dolores es casà quan en Toni tenia cinc anys amb en Bernadí, d'una família d'Artà que feia força temps que s'havia traslladat a la barriada. En produir-se el matrimoni en Toni i la seva mare van abandonar el pis del carrer Montserrat que compartien amb l'àvia i dos germans de la mare i s'instal·laren al pis on vivia el nou pare d'en Toni amb el seu germà, el tio Jaume:

“I llavor el meu tio va fer parella i va resultar que sa dona també va voler quedar a viure, i va quedar tres: mon pare, mu mare i jo a un quarto i es meu tio i s'altra a un altre quarto, i jo sé que una nina fins i tot va arribar a néixer allà. I jo sé que entre germans va haver-hi raons, però clar, es meu pare era major i es meu tio se'n va haver d'anar a Santa Catalina i ja vàrem quedar naltros a sa casa, llavor ja vaig tenir es meu quarto”.

En Toni continua vivint, 57 anys després, en aquest pis del carrer d'en Berard [AF: 1 i 2], a l'extrem sud de la barriada i “la zona més deprimida de Sa Calatrava” (Soler i Antich 2004: 2¹⁰). Un pis de quaranta metres quadrats i amb un balcó que fins fa poc s'obria a la mar... Un dia habitual en la vida d'aquell al·lot de Sa Calatrava consistia a anar a l'Escola Graduada, fora del barri però no lluny d'aquest, i tornar a casa de pressa i corrents per a jugar a Dalt Murada [AF: 3 i 4] i al Jardinet de l'Amor, nom que rebia el que avui es coneix com a Plaça Llorenç Villalonga¹¹ i que feia referència al fet que en fer fosca tota la zona de la murada, i especialment aquest indret arrecerat, constituïa el marc ideal pels festeigs de les parelles o per encontres més furtius, com evoca aquell “ves-te'n a prendre pes cul a Dalt Murada” amb què els homes de Sa Calatrava solien aviar-se¹². En Toni evoca amb nostàlgia infinita aquells jocs d'infància (“un és d'allà on ha jugat de petit”, diu) en uns carrers plens de madones que, amb un ull sobre la canalla, xerraven amb la senalla a les mans, preparada per anar a comprar a alguna de les botigues de la barriada, i homes i dones que sortien i entraven de les fàbriques de Sa Calatrava, com l'Alfombrera situada al final del carrer Berard o Can Gordiola, la fàbrica de vidre artístic on treballava l'oncle d'en Toni. Cansats de córrer amunt i avall en Toni i els altres nins miraven d'ajuntar mitja pesseta per comprar un refresc per compartir a la lleteria del carrer de la Torre de l'Amor i fer més passador un berenar eixut, amb més pa que altra cosa. En Toni tenia però una solució si el berenar no el satisfieia: el *famitis*. El famitis era l'escola, dirigida pels jesuïtes, de Monti-Sion, una escola que formava part del cordó d'edificis religiosos que tancava Sa Calatrava¹³ (Col·legi de la Sapiència, Monestir de Sant Jeroni, Seminari Vell, Col·legi i Monestir de Monti-Sion, les Siervas, Centre Eucarístic/Ca Ses Monges¹⁴ [vegeu mapes 3 i 5]) però on no anaven els calatravins, sinó els fills de les bones famílies de Ciutat. En Toni anava a Monti-Sion i els deia als jesuïtes que “tinc fam”, i aquests li

donaven berenar, aquest cop amb tall, i si pel que fos la cosa no sortia bé (que solia sortir-hi) sempre hi havia el recurs d'anar a Ca Ses Monges a demanar els retalls de les hòsties que aquest convent encara avui s'encarrega de fabricar i distribuir per tot Mallorca. Aquella Calatrava, a la que Soler i Antich es refereix com "un autèntic microcosmos tancat", encaixa perfectament amb el dibuix que hem realitzat del *veinat*, com es reflecteix en les paraules de na Marina, que als primers 50 es mudà de Sineu al pis de sota del d'en Toni:

"Quan vàrem venir tothom era obrer. Hi havia senyors però sempre s'han fet amb sos probes. Tots érem com a germans. Hi havia un malalt i tothom t'ajudava, encara ara. Això era un poble tranquil. M'agradava molt aquí! Perquè m'agradaven molt ets al lots. A Sineu no veies molts d'al lots i en venir aquí havia de prendre aspirines cada dia pes renou que hi havia".

En efecte són legió els informants que en parlar d'aquella època usen termes com família¹⁵ o poble¹⁶ per a referir-se a la vida de Sa Calatrava, i en remarquen la seva autosuficiència quotidiana i la intensa relació entre els veïns¹⁷, marcada per la reciprocitat i les discussions a parts iguals, junt amb una permanent ocupació del carrer sempre ple de crits¹⁸, que fa que en Toni digui que "naltros érem més gitanos que es gitanos". Aquesta dinàmica es traduïa en una tasca permanent d'apropiació de l'espai que s'evidencia en l'extrema compartimentació i significació d'aquest, i també en el marcatge estricte dels seus límits¹⁹. Malgrat que se sol insistir en què a Sa Calatrava convivia pobres i rics (els primers els propietaris de les fàbriques els segons els treballadors), la manera com es marcaven els límits posa en evidència que Sa Calatrava era considerada una barriada popular²⁰. Els testimonis de na Maria Àngela i en Manolo ens ajudaran a comprendre-ho. Na Maria Àngela, filla de la noblesa palmesana ubicada a les zones centrals de Ciutat, ens explica que a ella, de joveneta, la deixaven córrer tranquil·la per tot Ciutat amb la condició que no passés de *s'arbre*, un arbre plantat a la bifurcació dels carrers Montserrat/Calatrava que marca els límits de Sa Calatrava petita i que en Toni diu que és "s'arbre de Gernika des calatravins". Aquesta actitud de la família de na Maria Àngela ens mostra clarament l'estigma de Sa Calatrava i la seva població, vista com a perillosa i bruta, un estigma que en Manolo, fill com en Toni d'aquella partida de murcians, transforma en afirmatiu quan m'explica els seus límits. Comença a dir-me que Sa Calatrava és el carrer Berard, el carrer de la Torre de l'Amor, el carrer Blanquers... i en arribar al carrer Calatrava, situat enmig d'aquests carrers, em diu, "toda esta parte de aquí sí que es Sa Calatrava, pero estas casas de esta parte [les grosses que donen a la mar] ya no, estos eran mallorquines ricos".

En demanar-li sobre aquest sorprenent barri que es construeix a retalls en Manolo em diu, en una clara inversió d'efecte-cause: "Calatrava viene de calatraví, y donde digo vivían los calatravins y lo otro eran

algunos señores”. En efecte, a Palma *calatraví* té dos sentits: habitant de Sa Calatrava i treballador de la pell. Aquesta segona accepció es relaciona amb el fet que Sa Calatrava era, ja des d'època islàmica, la part de Ciutat on es concentraven les adoberies²¹ de pell, una matèria prima bàsica per la indústria de la sabata, sector clau en la industrialització de Ciutat i de l'illa (Escartín 2001a, 2001b), essent per tant Sa Calatrava una barriada clarament industrial i proletària des de mitjan segle XIX (Estada²² 2003 [1892]; Ferrà²³ 1996 [1918]). Els límits de Sa Calatrava petita [AD: 17] marquen doncs una Calatrava popular²⁴ i proletària, i coincideixen amb els límits de la Reforma 9 d'Alomar, que precisament per això la volia arrasar. A partir dels anys 50 les indústries d'assaonament de la pell desaparegueren de Sa Calatrava, culminant un èxode cap a l'extrarradi iniciat a principis de segle, però Sa Calatrava seguia donant cabuda a un bon nombre de fàbriques: a les ja mencionades de Can Gordiola i l'Alfombrera, hauríem d'afegir-hi una fàbrica de sabates a la Porta des Camp i una de forja de ferro al carrer Botons, al que encara caldria sumar alguns tallers (fusters, ferrers, etc.) i un parell d'imprentes [Mapa 5]. Les quatre fàbriques principals esmentades (catifes, vidre, ferro i sabates) marquen els límits d'aquesta Calatrava petita amb la que solien reconèixer-se els calatravins i que evitava la resta de palmesans²⁵. Fou a una d'aquestes empreses que en Toni anà a parar l'any 57, amb encara no 14 anys:

“Ara toca tenir-ne setze. En aquell moment n'havies de tenir 14, però jo no els tenia. Jo me varen donar es certificat d'estudis i encara en tenia tretze perquè faig els anys en s'agost. I llavors una veïna de baix 'he visto un letrero que hace falta un aprendiz'. I jo li deia a mu mare que 'mamá vull trabacar'²⁶, i mu mare me deia que no 'que tienes que ser escribiente', però també després es queixava perquè no podia pagar la llum. I me'n vaig anar a treballar a fer de mosset a la Casa del Hierro”.

Però en Toni no anà al taller del carrer Botons, sinó a la botiga, situada al Carrer Conquistador entre La Seu (catedral) i Cort (l'ajuntament), on la forja artesanal trobava sortida entre els turistes, molts d'ells militars americans que arribaven amb portaavions, que ja començaven a transformar decisivament la base productiva de Ciutat i de Mallorca. A en Toni això d'haver d'anar fins al centre de Palma li trastocà els esquemes, acostumat com estava a viure reclòs en el seu món calatraví: “Jo anar a Cort m'havia de situar, no sabia com anar-hi. Record anar a Santa Eulàri o a Cort i sorprendre'm de veure un tramvia!”²⁷. Malgrat treballar 'tan lluny', els primers anys de treball, encara adolescent, en Toni mantenia els seus horitzons fixats en el seu veïnat, aquell que gustós recorda com travessava sentint l'olor de cuinat pels portals (una olor que avui diu que a fugit). Així, per exemple, esperava tot l'any que arribés el 10 de juliol, aquell dia assenyalat en què els calatravins sortien a fer festa en honor del seu patró Sant Cristòfol, unes festes que creaven aquell 'ambient de festa' (Velasco 1982) que servia per a unir i identificar els calatravins²⁸. La il·lusió, però, li duraria poc a en Toni, ja que el 1959 fou el darrer en què se celebraren unes festes que Soler Antich (1984) qualifica com “l'esclat

d'esperança d'una nissaga secularment explotada, sàvia i experimentada". La seva màxima il·lusió passaren a ser llavors *Los Leones de Berard* [AF: 5], un equip de futbol format pels joves del carrer Berard²⁹ que inspirà el seu nom en l' Athletic de Bilbao "perquè mos pareixien es meus autèntics, com naltros, amb més esperit de lluita". Els Leones foren, en una anècdota que ens conta n'Arturo Pomar³⁰ (1981), el primer equip de futbol que acollí el Patronat Obrer, una institució religiosa (dels jesuïtes) que s'ubicà el 1946 a Sa Calatrava (a la Porta des Camp) i que fou un punt de reunió pels joves calatravins, que anaven a jugar-hi esports o a fer excursions³¹, o pels adults que anaven al cine ("anar a pesseta" se solia dir). Sa Calatrava era, doncs, un lloc on la relació entre els habitants era intensíssima, ja que a més d'haver-hi una ocupació del carrer permanent i uns llocs de feina compartits, hi havia nombroses botiguetes i bars on els calatravins es trobaven casualment i a més institucions de to paternalista com el Patronat Obrer o l'Assistència Palmesana ('s'Assistènci') on els calatravins acudien a ballar³². I a això encara podríem afegir els convents i les esglésies, que com en Miqueló, que tenia una botiga a Berard ens recorda, donaven de tant en tant bons de menjar pels necessitats.

Els Leones, però, s'acabaren el 1961, quan en Toni féu 18 i entrà, ja de ple, a una vida adulta dedicada a portar el catàleg de la Casa del Hierro les més de 300 peces del qual assegura que encara pot recitar. La feina a en Toni no l'emocionava però anava fent i ascendint petits esglaons dins l'empresa³³ fins que aquesta, devers l'any 73-74, entrà en crisi³⁴. En Toni de fet es quedà sense feina degut a un d'aquells processos globals que afecten un territori però que el travessen per complet. Fem un petit incís. El 1973, any de la crisi del petroli, marca un fort punt d'inflexió en l'economia i la vida illenques ja que s'acaba el que es coneix com a primer boom turístic³⁵ (55-73) [vegeu *Glossari*]. El primer boom, basat en l'hotel costaner (Seguí Aznar 2001) i dirigit per capital europeu, tingué una sèrie d'impactes sobre el territori palmèsà que ens són rellevants: a) Palma incrementa brutalment la seva població relativa augmentant la seva centralitat dins una illa que ha esdevingut tota ella "un sistema urbà" (Quintana 1979); b) la ciutat creix de forma extensiva³⁶ fonamentalment en dues direccions: pel litoral, on s'instal·len hotels i centres d'oci, i en barriades obreres d'immigrants peninsulars, unes barriades creades a cuita-corrents i sense serveis; és també dins aquest moviment que la indústria abandona progressivament Sa Calatrava; c) aquest creixement té com a conseqüència l'abandonament del centre històric, on el capital no inverteix i del que els habitants en fugen per a progressar en les noves àrees. El final del boom és, doncs, a la vegada que un moment de crisi econòmica un col·lapse territorial. Com veurem aquest col·lapse serà clau per a entendre la geografia del Moviment Ciutadà que s'ha de desenvolupar, però per a entendre l'abast de la crisi laboral (i personal) que sacseja en Toni en aquell moment cal saber alguna cosa més.

Per una banda tenim que el 1974 s'inicià una crisi en l'economia turística balear i per l'altra tenim que el centre històric de Palma perd pes dins la ciutat, però el cert és que algunes zones, com diu en Toni, perden més pes que d'altres. En primer lloc cal dir que aquelles zones que es feren de nou arran del Pla Alomar no perderen sinó que guanyaren pes, i així per exemple el comerç turístic de qualitat es traslladà a Jaume III, el que sens dubte afectava en Toni atesa la ubicació de la Casa del Ferro. En segon lloc la temença ja als 60 que l'urbanisme devorador de l'època acabés amb el centre històric condueix a què Palma³⁷ sol·liciti ser declarada Conjunto Histórico-Artístico (*l'entorn*), declaració que es produí l'11 de juliol de 1964 (Simón 2004; Lucena et al 1996). Arran d'aquesta declaració s'endegaren una sèrie de reformes³⁸ que tendiren a monumentalitzar, centralitzar i terciaritzar aquelles parts centrals del centre, és a dir, aquelles on es concentraven els referents simbòlics (La Llonja, La Seu...) i que històricament havien hostatjat els grans casals i els grans senyors. Arran d'això, tot el centre de Palma perdrà població, però mentre en algunes parts això és a canvi d'una terciarització i turisticació, en altres, com Sa Calatrava, el preu és tornar-se més marginals i obsoletes i aprofundir en la seva degradació. Veiem aquí per primer cop en el nostre camp una evidència que se'ns anirà repetint: el discurs del patrimoni és un paradiscurs de l'acumulació de capital.

Així doncs, aquest doble procés d'expansió i conservació tingué importants conseqüències per la vida d'en Toni, que veu com es queda sense feina perquè la seva botiga ha quedat fora de la centralitat i que Sa Calatrava perd tota la indústria³⁹ al mateix temps que els calatravins anaven a cercar casa nova murades enllà⁴⁰, al que encara cal afegir el tancament d'algunes botiguetes (com la d'en Miqueló, el 76) i bars o de l'Assistència (el Patronat no es traslladarà fins als primers 80). És a dir, que Sa Calatrava es troba atrapada i relegada entre dos moviments distints de la geografia del capital: per un costat el moviment expansiu la fa quedar obsoleta, per l'altre el moviment embellidor en sobrecentralitzar algunes parts del centre la bandeja i dóna nous continguts a la seva marginalitat: Sa Calatrava no té valor funcional ni valor històric, artístic o patrimonial. L'interessant és que és a partir d'aquestes circumstàncies adverses en la seva vida que en Toni, coincidint amb uns anys tumultuosos de la història d'Espanya, començarà el gir decisiu en la seva vida:

“I vaig anar afluint, és a dir fent feina es dematí i s'horabaixa buscar-me una altra cosa. A mi me donava vida, encara que fos sacrificada, feina feina feina, i llavor ja ni això teníem, i tal vegada per avorriment junt amb la consciència vaig entrar a s'Obra Cultural Balear, i personalment se va lligar tot, es moment polític, però també de marxa, festa”.

Les tardes en Toni comença, com diu, a anar a fer de 'col·laborador de secretari' a l'Obra Cultural Balear (OCB), institució de referència a les Illes Balears (anàloga a l'Òmnium Cultural al Principat) que

intentava adaptar-se als temps i obrir-se a la societat, i des d'allà començà a impulsar activitats des de la 'Secció de teatre i festes' que muntà i a la que donà un gran impuls: organització de certàmens teatrals, festival de teresetes (titelles), creació de la xarxa de CAT (Centres d'Activitats Teatrals), etc. En aquells anys d'efervescència política a l'OCB s'hi amuntegava gent amb projectes i ambicions polítics i en Toni estava allà i era un d'ells, i així el 1975 fou un dels fundadors a Mallorca del PSAN⁴¹, i poc després, donant sortida a la seva vena llibertària, fou un dels reconstructors de la CNT a Palma, per bé que a en Toni les discussions abstractes se li feien feixugues i aviat abandonà ambdues formacions per concentrar-se a l'agitació des del carrer, un carrer que per força havia de ser la seva estimada Calatrava⁴². Això ens porta a considerar l'altra activitat que en Toni començà a fer en aquelles horabaixes sense catàleg de peces. S'ajuntava amb en Joan i n'Andreu, dos amics de la infància del carrer de Berard que eren dissenyadors, i com que a en Toni sempre li ha agradat dibuixar, començaren a treballar plegats en qüestions de disseny gràfic i decoració. I els començà a bullir el cap:

“Sí, en un primer moment, francament, jo, en Josep i n'Andreu mos vèiem perquè dibuixàvem i pintàvem i rient rient dèiem 'Te'n recordes que jugàvem a sa murada i ses festes i verbenes'. I jo de ses festes només record alguna verbena perquè ja era a ses acaballes. Quan nosaltres les férem ja feia 17 anys que no se'n feien. I amb aquesta memòria en podríem fer de festes, en podríem fer, pensàvem”. I les feren!

2. 1975-79: *VISCA LA INDEPENDÈNCIA DE SA CALATRAVA LLIURE, APOSTÒLICA I ANÀRQUICA*⁴³

Som arribats a l'etapa que volem privilegiar de la història de vida d'en Toni, la de les Festes de Sa Calatrava que esclataren en el postfranquisme com una alenada de llibertat, capgirament de les jerarquies i ganas de viure. L'exposició d'aquest període la dividirem en quatre apartats: a) situarem l'esclat de Sa Calatrava en el context del moment polític i social que irrompé als anys 70 espanyols i que s'anomenà Moviment Ciutadà, veient les seves especificitats a Palma; b) exposarem la manera com s'originen i es duen a terme les festes de Sa Calatrava; c) analitzarem, servint-nos en bona mesura de la vida d'en Toni, el tipus d'urbanisme que es derivà d'aquell moment històric i presentarem la reforma urbanística del Puig de Sant Pere, vertader cavall de batalla del Moviment Ciutadà a Palma; d) recapitularem el sentit del Moviment Ciutadà i exposarem la creació de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava.

Abans de passar a aquesta exposició remarcarem el que entenem que és la principal característica tant del Moviment Ciutadà com de les Festes de Sa Calatrava (i de la vida d'en Toni): un *rebuig a la*

separació que s'expressa a tots els nivells. Es rebutja separar l'individual del col·lectiu, el barri de la ciutat, la vida de la cultura, la cultura de la política, casa meua de casa teua, l'urbanisme de l'experiència, fer comunitat de reivindicar-la, els problemes quotidians dels conflictes mundials, pensar un món millor de dur-lo a terme, etc., i és en aquest sentit que creiem que les festes foren un 'fet social total' (Mauss 1971 [1950]) i que les dicotomies a l'ús (ciutat/barri, cultura/política, individu/grup, etc.) ens engavanyen i se'ns tornen inservibles. A la separació s'hi oposa una apropiació de la vida (que es fa) pròpia i que es manifesta a través d'una enorme voluntat de viure que transforma la vida i la realitat radicalment⁴⁴.

2.1. EL MOVIMENT CIUTADÀ

El Moviment Ciutadà que emergí a Espanya als anys 70 fou, segons Castells, "el movimiento urbano⁴⁵ más extendido y significativo en Europa desde 1945" (2001: 165). Segons el mateix autor aquest moviment pensà i dugué a terme una nova ciutat, una nova política i una nova comunitat que entrava en contradicció amb els interessos oficials dominants i institucionalitzats i fou capaç d'introduir canvis significatius en totes aquestes esferes. Aquest moviment s'ha de situar en el context de la Transició entre la dictadura i la democràcia parlamentària i estigué molt influït per una manera de fer política derivada del Maig del 68 ("Alegria calatravins, gran contento ciutadans, ja no tendrem mandarins que vulguin ser inhumans. Visca el poder de la imaginació!" diu una de les proclames d'en Toni), una manera de fer política on els ciutadans havien de prendre el rol protagonista, el que en gran mesura es féu amb la presa del carrer, de tal manera que la Transició espanyola pot ser llegida com un procés, ple de conflictes amb les forces de l'ordre, de conquesta del carrer (Delgado 2003⁴⁶; Riutort 1989).

Malgrat que a Barcelona (Alabart 1998; Martínez Barceló 1998; Borja 1976) o Madrid (Castells 2001; Borja 1976) el Moviment Ciutadà pot fer-se remuntar a la dècada dels 60, ja que en ella aparegueren les primeres Associacions de Veïns, els autors coincideixen a marcar el període 1975-79, entre la mort de Franco i les primeres eleccions municipals, com aquell on el Moviment Ciutadà adquirí un major pes⁴⁷; Obrador i Bueno (1991) coincideixen en aquest judici pel cas de Palma. Les Associacions de Veïns foren en aquesta etapa l'estructura organitzativa fonamental del Moviment Ciutadà i assumiren un rol protagonista que se situa entre la reivindicació per uns barris i una ciutat millors i la lluita política per la democràcia. Cal a més tenir en compte que aquesta fou una etapa de cert buit de poder (en els primers anys ni tan sols els partits polítics estaven legalitzats⁴⁸) i que molts 'polítics' usaren les Associacions de Veïns com a plataforma política, a la vegada que cal emfasitzar el paper clau que jugaren el que Castells anomena 'operadors', és a dir, grups de professionals joves i amb rols institucionals estratègics (sobretot advocats, periodistes i arquitectes) per a fonamentar i difondre les

demandes del Moviment Ciutadà. Vegem el que ens diu Borja sobre la situació del Moviment Ciutadà en endegar-se aquest període:

“el Movimiento asociativo es reciente. La primera Junta Promotora se formó a finales de 1974. No existe tradición importante de Movimiento Ciudadano. Sin embargo en poco tiempo se han constituido 18 Asociaciones de las cuales 9 están legalizadas. (...) El Movimiento urbano tuvo su primera campaña importante cuando la lucha cuando el proyecto de Parc de la Mar y luego se dio la solidaridad con el Puig de Sant Pere, viejo barrio central amenazado por un proyecto de remodelación que destruiría el barrio y expulsaría a la población. El movimiento asociativo se da sobretodo en barrios populares, centrales y periféricos, con grandes déficits urbanos. El número de socios es reducido, entre 100 y 200, en las Asociaciones legalizadas” (1976: 66-67)

Com veiem els barris foren, a Palma i arreu, la pedra angular que vertebrà el moviment, d'habitud a través de les Associacions de Veïns, grups de persones compromeses políticament que tenien com a principals objectius, en un context de lluita per un canvi polític, la conscienciació dels habitants al voltant dels problemes que es patien, sovint vinculats a qüestions urbanístiques, i la dinamització del grup humà, per tot el qual es feien festes, xerrades, assemblees, manifestacions, etc. Així, com diu Castells, “el barrio se convirtió en la base organizativa de las luchas” (2001: 165) i ho fou perquè aquest era el lloc de l'experiència, el lloc on, més ençà d'una política abstracte i plena de consignes i sigles, els ciutadans vivien els problemes i també el lloc que era el seu i del que es reclamava que enlloc d'ajustar-se al guany o a criteris burocràtics s'ajustés als valors d'ús dels residents, essent defensat aquest valor d'ús com l'únic criteri legítim, aquell al qual hauria de subordinar-se tot valor de canvi⁴⁹. Tanmateix, i això és fonamental: *no tot barri era barri* a Palma, com deia Borja i com es desprèn de les paraules de l'intel·lectual Josep Maria Llompart:

“La ciutat no és, ni hauria d'haver estat mai, l'acròpolis distant, entre indiferent i paternalista, on es manipulen, a l'esquena d'aquesta, els drets i els interessos de la comunitat. No és, ni hauria d'haver estat mai, el somriure suficient dels *barris privilegiats que miren per damunt l'espalla les barriades populars*. Cal retornar al poble les facultats de decisió i de gestió”⁵⁰ (1977: 10).

Dues crítiques s'imbriquen en les paraules de Llompart: en primer lloc s'identifica la ciutat que es vol com la ciutat construïda *des* dels barris (des de la lògica de l'experiència) i no la de la burocràcia (la lògica del plànol), en segon lloc, es distingirà aquelles àrees (i grups) que s'han beneficiat d'aquesta lògica excloent i d'aquest repartiment injust. A Palma, barri prendrà dos sentits molt clars que no podem mai separar del tot: l'espai de l'experiència (respecte d'allò burocràtic i del valor de canvi) i aquelles zones marginades en (i empobrides per) la geografia del capital de Ciutat. En efecte, si en

vàries ciutats de la geografia espanyola el Moviment Ciutadà fou generalitzat (Castells 2001; Alabart 1998) a Palma aquest tingué una topografia molt determinada que evità els barris privilegiats per l'administració i el capital i només sorgí de les barriades populars⁵¹ (FAVP 1991; Ribas Molina 1989; Alemany⁵² 1986), és a dir, d'àrees marginades però amb fort sentiment d'unitat del centre històric (exclusivament Sa Calatrava i el Puig de Sant Pere), d'antics ravals obrers (Santa Catalina, El Molinar) o dels polígons residencials dels afores que havien acollit la mà d'obra immigrada a partir dels darrers 50 (Son Rapinya, Son Cladera). La geografia del Moviment Ciutadà a Palma és doncs un negatiu de l'acumulació de capital i guarda una tremenda relació amb el seu urbanisme: per una banda les barriades sense serveis sorgides de l'ansia especulativa que guià l'urbanisme 'desarrollista' i per l'altra aquelles àrees centrals que ocupaven una situació marginal, considerades poc prestigioses i que a més havien quedat fora d'ordenació degut a la no aplicació d'un Pla Alomar que pretenia el seu arrasament. Cal destacar que el conjunt de les Associacions de Veïns es reuniren ja el 1975 sota una sola Coordinadora, que el 1981 es formalitzaria com a Federació d'Associacions de Veïns de Palma (FAVP).

Centrant-nos en el casc antic, cal doncs emfasitzar que les reivindicacions sorgiren de dues àrees molt semblants i amb moltes especificitats respecte del conjunt de la ciutat: (a) eren barriades populars vinculades tradicionalment a unes activitats molt concretes (la pell Sa Calatrava i la pesca el Puig), (b) víctimes d'un progressiu deteriorament arquitectònic (molt més avançat al Puig), (c) amb una alta densitat de relacions socials i espais de relació, (d) amb una identitat específica, reconeguda des de dins i des de fora, i uns límits precisos (e) situades en extrems (simètrics) del centre històric i evitades pel comú dels palmesans, (f) envoltades d'àrees acomodades, d'alt contingut simbòlic i monumental i d'alta centralitat (La Seu i Monti-Sion per Sa Calatrava, Jaume III i La Llotja el Puig) i (g) amb una situació esplèndida conferida tant per l'adjacència a aquestes zones com per la seva condició de miradors sobre la mar. Les semblances entre Sa Calatrava i el Puig no s'acaben aquí ja que les seves trajectòries dins el Moviment Ciutadà foren paral·leles. Habitualment el Puig sol considerar-se l'emblema de la lluita urbanística i Sa Calatrava el del despertar cultural i festiu, però aquesta divisió és poc acurada, simplista i tendeix a ocultar la inseparabilitat d'aquests dos punts. Així, no és casualitat, com mostrarem breument, que en començar-se la rehabilitació del Puig els mateixos arquitectes que l'havien impulsada s'afanyessin a projectar la de Sa Calatrava, de la mateixa manera que no es pot oblidar que l'actual festa de Sant Sebastià (el 20 de gener, la Festa Major de Palma) té el seu origen l'any 1977 en una celebració organitzada a quatre mans per l'AV del Puig i la Comissió de Festes de Sa Calatrava que es digué 'Gener a Palma', com ens diu en Toni:

“Després de fer l'any 76 ses festes de Sa Calatrava amb es grup teníem ganes de fer coses i a més, nos preguntàvem, ses festes de Palma què són? Una missa i un concert a s'Auditori? No podia ser, i havia

que fer qualche cosa més, i d'aquí que vàrem fer una torrada a Dalt Murada on també reivindicàvem per sa Dragonera i no li volíem dir Sant Sebastià per marcar diferència amb la celebració oficial i aquell any vam posar Gener a Palma”

2.2. LA REBOLUSIÓ COMENSA A SA CALATRAVE... I CONTINUARÀ SI MOS DEIXAN⁵³

Anem a veure què foren les festes que en Toni i companyia muntaren a Sa Calatrava entre el 76 i el 79 i que sorprengueren el panorama anodí de Ciutat. Recordem, i és un fet prou rellevant, que tot començà quan tres homes rondant la trentena, cansats del feixuc món del treball i enyorant-se dels jocs i l'alegria dels anys d'infància pels carrers del seu barri, decidiren reviscolar unes festes que feia 17 anys que s'havien extingit. Per dur-les a terme iniciaren una sèrie de moviments crucials: s'apropriaren d'espais, enllaçaren amb el passat del barri, uniren diferents parts del veïnat, buscaren suports i adhesions externes i es connectaren amb el moviment polític. Abans, però, de realitzar aquests moviments els nostres tres amics es trobaven amb un problema: qui són, qui volen ser? “En nom de qui o de què ho demanam, mos plantejàvem, i vàrem decidir crear sa Comissió de Festes”. A partir de llavors Sa Calatrava comptarà amb una Comissió de Festes sense òrgan de què dependre, és a dir, sense una Associació de Veïns darrera, fet que ens ajuda a entendre la peculiaritat de Sa Calatrava dins el Moviment Ciutadà de Palma. En entrevistar-me amb na Rosa, històrica líder veïnal i actual presidenta de la FAVP, i atès que la literatura sobre el Moviment Ciutadà emfatitza el rol de les Associacions de Veïns, fins al punt de fer equivaler una cosa i l'altra, li demano sobre aquesta peculiaritat i em dissipa tots els dubtes: “en Toni li donava importància a la dinamització, a Sa Calatrava és un poc on mos miràvem tots”. És a dir, tot i no tenir Associació de Veïns Sa Calatrava i la seva Comissió de Festes foren peces claus del Moviment Ciutadà, i encara podem dir més. El fet de no dotar-se d'una estructura formalitzada com és una Associació de Veïns és una mostra tan del caràcter àcrata del grup com de la seva convicció que tota reivindicació política havia de subordinar-se a allò que na Rosa anomena ‘dinamització’: la creació d'una dinàmica creativa pròpia del barri, arrelada en la pertinença al barri i en les seves pràctiques i a la vegada creadora d'aquestes.

El primer que els tres amics necessiten, un cop constituïts en una difusa Comissió de Festes, és un enllaç amb les festes d'antuvi: els falta informació sobre com es feien i aquesta informació la poden trobar a Can Curt el bar per antonomàsia del barri, aquell on es reunien els homes per cantar havaneres, jugar i fer la copa. Aquests homes una generació major que ells els explicaren com es feien aquelles festes on hi havia vàries figures claus, en especial la de *sobreposat* que eren aquells que en forma de donatius sufragaven les festes, quelcom cabdal per en Toni atès la seva mentalitat llibertària i el seu èmfasi autogestionari. Cal aquí fer un incís: les festes de Sa Calatrava acabaren sent molt

deficitàries, de la qual cosa se'n ressentiren moltes butxaques (i la d'en Toni especialment); aquest és un dels punts que explica que el record de les festes de molts calatravins (com en Miqueló que encara hi té diners enterrats) tingui un regust amarg i que s'evoquin amb més nostàlgia les festes dels 50, més modestes i més pròpies. Tornant als nostres amics, aquests començaren a elaborar la llista dels sobreposats i varis d'aquells homes de Can Curt i altres bars de la vora s'adheriren a la Comissió de Festes:

“Totd'una que vàrem dir de fer això, amb aquesta memòria de disset anys jo vaig dir uep, i aquests els trobaves a Can Curt. Després vàrem arregar gent des barri. I els vàrem anar a cercar perquè mos contassin i molts van ser col·laboradors. I ses coses que mos contaven jo també les recordava de nin i es carrers s'enramellaven molt”.

Un cop superat l'enllaç intergeneracional hi havia un altre enllaç que calia fer: en Toni, en Josep i n'Andreu eren del carrer Berard, i en un indret tan marcat i compartimentat simbòlicament l'espai es densifica i s'estira fins al punt que altres zones del barri (Porta de Mar, Sant Jeroni, Santa Fe) els eren gairebé alienes. Així doncs, feren córrer la veu i tot de gent inquieta, sobretot de Porta de Mar, s'atansaren a la Comissió, de tal manera que ja abans de celebrar-se i com havia passat d'antuvi, les festes servien per a aglutinar el veïnat. Aquest èxit de convocatòria comportava, però, un nou problema: els feia falta un espai on reunir-se, experimentar i preparar les festes. Els tres dissenyadors varen anar a fer un aparador per una botiga que s'obria al Carrer Sindicat que s'anomenaria *Bandido*. El seu amo era en Mercadal, propietari de la fàbrica d'estores, s'Alfombrera, que hi havia al final del carrer Berard i que duia una quinzena d'anys tancada. I li varen dir al Mercadal: “Ei mos podries deixar això, que hem de fer unes festes des barri”, i com que aquest estava molt content de la feina que havien fet els digué que sí. A partir de llavors s'Alfombrera passà a ser *Sa Fàbrica* [AF: 6], seu de la Comissió, lloc de trobada del barri on s'organitzaven tallers i cursos, punt de reunions polítiques i d'organització de mobilitzacions, espai d'experimentació artística. Amb les festes, doncs, el barri s'apropiava d'un espai barrat i clos i el feia el seu centre, de tal manera que el que era un procés d'obsolescència era aprofitat en benefici del barri que aprofitava els espais buits que havia deixat la indústria per a renéixer; així ho diu en Toni⁵⁴: “Instal·lació a 'Sa Fàbrica' i conversió en Centre de Cultura Popular”. L'obsolescència (Weber 2002) es pot entendre com una inadaptació de l'entorn construït a una modificació de la geografia d'una ciutat que impedeix a una determinada situació ser funcional, una funcionalitat que ha de ser vista com una adaptació dels valors d'ús d'un lloc al valor de canvi (a la geografia del capital). Front aquesta l'obsolescència dels espais, expressada en termes de valors d'ús però explicable a partir de la lògica del valor de canvi, els calatravins els omplien d'ús i vida i projectes, com ho mostra també l'exemple de Sa Botigueta. L'any 76 en Miqueló tancà el seu colmado,

la botigueta del carrer Berard, davant l'arribada dels primers autoserveis i sobretot davant la pèrdua de població de la barriada. El 78 en Toni li demanà a en Miqueló si podia agafar la botigueta per a col·locar-hi material de les festes que recollia (pòsters, cap-grossos, pamflets,...) i a la vegada muntar-hi "una espècie com de gestora d'activitats". Anomenà la botigueta, en un clar homenatge al veïnat i el record creatiu, *Sa Botigueta de Sa Calatrava* i hi allotjà exposicions d'artistes que pul·lulaven per la zona, actuacions teatrals per a personatges com en Leo Bassi, que vivia a la barriada, o col·laboracions estretes amb causes socials com l'Assemblea d'Aturats, dirigida per Jaume Santandreu i que tenia seu La Sapiència.

A més d'aquests moviments dins Sa Calatrava, els nostres amics també volien fer córrer la veu més enllà d'ella, i així en Toni aprofità la seva presència a l'OCB per anar comentant que en el seu barri estaven preparant unes festes, que hi posaven moltes ganes, que quedarien molt guapes i que tothom qui volgués s'hi afegís. Arran d'aquí i de l'èxit que acabarien tenint les festes en aquell moment històric d'efervescència, que esdevingueren la festa major popular i antioficial de Palma, Sa Calatrava (i Sa Fàbrica, el seu centre) esdevingué el punt de reunió dels inquiets i creatius, entre els quals destaquen noms coneguts com en Miquel Barceló, el ja anomenat Leo Bassi o tota una fornada d'artistes exiliats xilens i argentins entre els que destaca n'Horacio Sapere⁵⁵. Així conta n'Àngel l'ambient que es respirava en aquella Calatrava de finals dels 70, a la qual ell no dubtà a mudar-s'hi:

"Per aquí hi havia Sa Calatrava que era com una bomba realment, era una porta ben grossa i ben oberta, amb puestos molt nous i molt agradables, i ja varen ser una partida d'anys així mateix, i hi havia molta d'activitat i molta de juerga també a la vegada. (...) I vaig agafar un pis directament i hi vaig estar una bona temporada allà visquent al carrer Botons. I s'experiènci era de contacte amb gent i de pensar que junts podíem anar a qualque puesto, que era sa part així, que en aquests darrers anys s'ha començat a llevar molt, molt".

Com es pot observar, Sa Calatrava s'estava convertint en un cau per a artistes, agitadors i experimentadors culturals, que també aprofitaven la fugida de molts habitants i els sostres alts de tallers i factories abandonats per a dur-hi a terme la seva tasca. Aquesta arribada de població jove troba el seu punt d'arrencada en les primeres Festes, les del 76, i amb les seves paraules na Mari, llavors just una al·lota i filla de calatravins, ens evoca l'impacte que representaren:

"Després sa meua cosina me va cridar i me va dir que se preparaven unes festes molt guapes i que convencés a ma mare per davallar [de Manacor a Sa Calatrava]. (...) Sí que la vaig viure perquè va passar tot just davall ca sa meva tia Maria. Me'n torn a Manacor però jo ja tenia clar que es puesto on volia viure

era aquí. (...) La situació cultural devora aquells melenuts, com li vulguis dir, jo ja l'havia tinguda aquí i tenia molt clar que volia viure aquí”

Però, què foren i com foren aquestes festes? Foren senzillament i vera unes festes de barri, “lliures, apostòliques i anàrquiques”. Lliures perquè proclamaven la llibertat d'expressió i no rendien deutes a ningú que no fos el propi barri i el seu fer quotidià, i d'aquí ve això d'apostòliques, i anàrquiques perquè tot es féu des d'una profunda convicció de rebuig als servilismes i de prendre la pròpia veu, de conquesta del propi veïnat, de fer barri pels del barri i pels de fora. En Toni sempre recorda, a més, que el 1976 tingueren un avantatge que els permeté superar les dificultats institucionals. El Governador Civil era el Duque de Maura:

“Al 76 jo crec que vàrem tenir una certa facilitat pel fet de que varen anomenar en Maura governador civil de Mallorca, i ell es considerava calatraví supòs. I fins i tot mos va rebre es governador civil i molt bé i endavant. I tenim unes fotos molt guapes que aquest primer any vàrem fer un ‘Homenatge a sa Vellesa’ en el centre de ses monges (...) i aquí va venir es governador civil amb es seu guardaespalles darrera i tot això”.

La família Maura és una d'aquelles famílies de calatravins força rics propietaris de fàbriques d'adobat de la pell que vivien al carrer Calatrava, en les cases grosses que van de carrer a carrer i donen a la mar i que en Manolo deia que no eren Sa Calatrava. A partir de l'ascens d'Antonio Maura en la política de la Restauració, que el va dur a ser president en dos períodes diferents, la família s'anà traslladant a Madrid però mantingué vincles amb Palma i Sa Calatrava⁵⁶. Així, a part de mantenir el casal familiar i el bloc adossat dels masovers, continuen estant al darrera de la fundació que dirigeix el Centre Eucarístic (Ca ses Monges), un convent a tocar del casal familiar i també a primera línia de mar que ens haurà de tornar a sortir més endavant. Com ens deia en Toni la familiaritat del Duque amb Sa Calatrava els facilità els tràmits i aquest assistí a l'Homenatge a sa Vellesa' que la Comissió organitzà per les festes, un acte que a part de rendir tribut als calatravins deixa constància del progressiu envelliment que patia la barriada i que 20 anys després l'hauria de fer la zona estadística més envellida de Palma. Aquests actes clarament de barri, com els balls o els partits de futbol entre Sa Calatrava sud i Sa Calatrava nord a Dalt Murada, s'ajuntaven amb d'altres que volien reviure i recuperar la tradició suprimida o desnaturalitzada pel franquisme com tocades de xeremies, ball de bot, cap-grossos i gegants o concerts d'Uc i Maria del Mar Bonet (calatravina del carrer Pelleteria, per cert), i també amb altres actes vinculats a l'experimentació teatral i a la reivindicació com actuacions d'Els Comediants (a qui en Toni conegué gràcies a la seva activitat a l'OCB) o una representació de La Torna (el 77) dels Joglars. Volien fer i feren un programa divers⁵⁷ [AD: 15] que contenia una forta càrrega política⁵⁸, barrejant per exemple la missa a l'església de Santa Fe amb tot tipus de murals de pintors que residien al barri, però

el sentit fonamental de les festes queda resumit en l'activitat que en Toni sempre em recorda amb més afecte, li deien Calatrava Show i es feia en una tarima instal·lada a la plaça Santa Fe. Consistia en què cadascú pugés a la tarima, calatraví o no, professional o amateur, i mostrés als assistents el que volgués: un gag, una cançó, un poema, una glossa, un crit, una declaració d'amor. [I potser res millor que unes fotos per a veure què i com foren aquelles festes: AF: 7-10].

Les festes de Sa Calatrava foren el paradigma del que Prat i Contreras (1984) caracteritzen com a festes populars⁵⁹ on regnen la igualtat, l'espontaneïtat i la participació⁶⁰, i que tenien per objectiu l'agitació cultural' i no pas de l'avui sovintejada 'animació cultural' (Moya 1985). Aquesta darrera actuaria com a pròtesi, com a esfera exempta, com unes crosses que calen a la societat per a donar-li allò que li falta: festa, cultura. Per altra banda, l'agitació consideraria que a la societat li falten medicines o un parell de sotracs, és a dir, que la cultura és part de la societat, i que el que cal és una ignició, sacsejar les consciències ben pensants, la festa com a creació i purificació, com a lloc on intuir un món millor per a construir-lo. En l'agitació tothom participa de la festa, en l'animació passa allò que en Toni avorreix tant: uns actuen i els altres miren, uns són especialistes i els altres espectadors; en les Festes de Sa Calatrava tothom fou protagonista, i en primer lloc el propi barri. Les festes impliquen un trencament del temps i l'espai ordinaris, de tal manera que "en el decurs de la interrupció festiva [...es crea] un espai que esdevé, per l'acció de la comunitat suscitada, un territori provisionalment *propi*, és a dir apropiat" (Delgado 2003: 46). Les Festes, més enllà de la provisionalitat, cercaren i crearen una comunitat duradora, de la mateixa manera que cal veure les seves apropiacions de l'espai com a alliberacions de l'espai per a fer-lo públic, i així és com comprenem que les festes fossin tan rellevants en el Moviment Ciutadà de Palma, ja que com hem dit aquest pot ser comprès com un procés de conquesta del carrer i de la pròpia veu. D'altra banda, i com emfasitza el mateix Delgado, el que acabem de dir confirma en un pla teòric el que és una evidència històrica, a saber: que entre la festa i la revolta media una frontera làbil i borrosa. A partir d'aquí podem entendre com el territori apropiat que era Sa Calatrava, i el seu territori apropiat per antonomàsia que era Sa Fàbrica, esdevinguessin focus des dels quals es desencadena la pràctica d'un pensament reivindicatiu que pensa la ciutat des dels seus marges, des dels barris desfavorits, que cerca un món millor des de la consciència pràctica i que vol un canvi polític:

"A Sa Fàbrica també fèiem recitals i reunions quan hi havia mogudes: moguda llibertat d'expressió després de lo que t'he contat de Joglars, moguda pes Parc de la Mar, moguda per lo de Dragonera que se feien assemblees i sortíem de sa fàbrica en manifestació, o també que ara hi ha PACs⁶¹, però abans no hi havia PACs i se demanava que cada barriada tingués un centre d'assistència i vàrem fer una manifestació de Sa

Fàbrica a Plaça Major que sa policia mos va aturar a Cort. I això era gent de Sa Calatrava, des Molinar, des Puig de Sant Pere”.

2.3. EL PUIG DE SANT PERE I L'ANTIURBANISME DEL MOVIMENT CIUTADÀ

En Toni i la Comissió de Festes, com a Associació de Veïns oficiosa, a més d'estar en el nucli on es generaven les mobilitzacions de la ciutat (PACs) o l'illa (Dragonera) reclamaven a l'administració que millorés la barriada i tingués cura de les seves malmeses edificacions o bé es queixaven d'aquelles construccions urbanístiques que els afectaven (el pàrking del Parc de la Mar⁶², els Pavellons Militars de la Porta des Camp) i que es feien al marge de la vida dels calatravins i així aquests “ho vèiem com una cosa imposada”. Això fa que quan li dic a en Toni que inclouré en la seva història de vida un apartat dedicat a la rehabilitació del Puig de Sant Pere aquest em respon: “clar, és sa mateixa cosa, estàvem en sa mateixa lluita”. Aquesta identitat, al meu parer, no rau tant en el suport que un barri i altre es poguessin prestar mútuament o pel fet que ambdós estiguessin en el mateix Moviment Ciutadà, sinó en què compartien una mateixa lògica des de la que pensar l'urbanisme i que convertí les seves demandes en el que anomeno un *antiurbanisme*, per referir-me al fet que aquestes demandes requerien que l'urbanisme oblidés la lògica del plànol i, el més important, entorpís la mobilització lucrativa de la geografia del capital. Il·lustrarem aquesta lògica antiurbanística del Moviment Ciutadà a partir del còmic *Sa Calatrava Story*⁶³, editat per en Toni el 1977 i protagonitzat per un al·lot desgarbat i de nas gros darrera del qual s'endevina la seva pròpia biografia⁶⁴.

La presa de la paraula

Exposarem el bessó del còmic a partir de tres imatges consecutives, que venen precedides de la vida d'un al·lot avorrit de treballar que veu com el país està convuls després de la mort del dictador. Primera imatge: per tota la plana pintades i consignes contradictòries, trets, lemes i mobilitzacions... paraules buides i contradictòries; en primer pla uns quants nins i nines juguen per Dalt Murada mentre a l'horitzó es veuen excavadores i bulldozers que amenacen el barri, retallades en un horitzó solcat d'avions, senyals del dòlar i contaminació; en un racó el nostre al·lot, capficat, remuga “no és això, no és això”. No és què? L'anelhada arribada de la llibertat s'està escrivint a partir de frases buides que pronuncien altres i confonen, mentre el valor de canvi segueix campant sense problemes i amenaça la vida d'aquells carrers plens de jocs i rialles. En fi, una imatge contundent de la dicotomia valor d'ús/valor de canvi.

Segona imatge [AD: 16]: un paio pijo i amb ray-band, mescla de periodista i sociòleg, arriba a la barriada amb un micròfon a la mà i pregunta als transeünts “¿Qué cree que le falta a la barriada?” Les dues primeres respostes que troba són: “i que vol que li digui?” i “pues... jo, verà, no sé...”. A

continuació, en un guirigall, una munió de calatravins comencen a respondre tot de coses diverses: que els reparin la font, que no es venguin les cases, que els nins puguin estar a lloure a la murada. En una tercera vinyeta, el pijo els diu que ara els faran un pàrking (el del Parc de la Mar), i tots queden sorpresos. Els calatravins estan dominats per l'altre, incapaços d'articular una veu pròpia només poden aspirar a l'*opinologia*: no saben què dir ni creuen tenir competència per parlar i quan comencen a fer-ho és desorganitzats i a partir de la pregunta de l'altre, i el domini es fa palès quan ni tan sols saben que 'els' fan un pàrking a ells que ni tan sols tenen cotxe. En fi, una imatge del ventriloquisme a què el poder sotmet els calatravins furtant-los la seva consciència pràctica.

Tercera imatge: els ulls de l'al·lot, cansats sota un front arrugat, van obrint-se fins a esbatanar-se en uns ulls grossos i plens d'il·lusió: ha tingut una idea; al costat ens apareixen les festes de Sa Calatrava: xeremies, recitals, ballades, tonades d'amor. Les festes són una apropiació de la pròpia vida en una cerca d'una vida més feliç, són la presa de la pròpia experiència a partir de la qual fer valer la pròpia condició, els significats propis, els valors d'ús. A partir de les festes els calatravins poden expressar-se des d'ells i poden articular una veu pròpia des de l'orgull de ser qui són, una veu que s'articula en la pràctica, inseparable de la pròpia vivència⁶⁵, un món millor que es demanda mentre es viu. Serà des d'aquesta veu que es formularà una ciutat nova creada a mida de la vida i a partir de l'experiència i que tindrà a Palma la seva expressió urbanística més clara al Puig.

El Puig de Sant Pere

En iniciar-se els anys 70 el Puig de Sant Pere patia dos tipus d'amenaques: per una banda una degradació arquitectònica profunda i una manca de serveis que feia que, a part de la incomoditat, s'hi donessin condicions d'insalubritat i les rates campessin pel barri; davant aquestes condicions molts habitants en fugien i els que es quedaren veieren com arribava població immigrada d'ingressos baixíssims, en especial una partida de gitanos portuguesos. Per altra banda, el Puig estava en el punt de mira d'interessos immobiliaris que valoraven la seva situació privilegiada sobre la mar i al costat de Jaume III, la zona on a partir dels 60 s'havia anat traslladant la població benestant de Palma (PGOU 1985); darrera aquests interessos hi havia la idea, en una espècie de retorn del Pla Alomar, d'arrasar el barri i fer-hi apartaments a l'estil de l'època. Així les coses, pareix que en un primer moment els antics habitants del Puig donen les culpes als nous:

“En el barrio de San Pedro, Palma de Mallorca, donde los problemas de suciedad y proliferación de ratas (se trata de un barrio antiguo) fueron durante mucho tiempo atribuidos por la población autóctona (y, en general, de más edad) a los recién llegados al barrio: familias gitanas y portuguesas; cuando en realidad se

trataba de la degradación general del barrio agravado por el estado de ruina y abandono provocado por intereses especulativos” (Oliver i Garcia 1977: 96).

És a dir, els veïns es donaven les culpes entre ells mentre l'origen de la primera amenaça s'havia de cercar en la segona. Succeeixen llavors alguns fets que canviaran el panorama. En primer lloc es destapa una maniobra immobiliària (la declaració com a zona verda d'una mançana habitada) i es fa evident la total manca d'actuació de l'administració davant les successives denúncies de perill per amenaça de runa⁶⁶. Arran d'aquí, estem al 74, es crea una Associació de Veïns⁶⁷ que ha vist la causa del problema i que trobarà un suport enorme, sovint orgànic, en els arquitectes joves, molts d'ells amb idees d'ultraesquerra⁶⁸ i implicats amb el Moviment Ciutadà, que omplen el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears (COAB⁶⁹). El segon fou un fet luctuós: dues cases cauen en la demolició negligent dels seus edificis adjacents i moren dues persones. Els veïns a partir d'això reaccionaren:

“Por fin, a través de la comprensión del problema particular de especulación inmobiliaria sobre una parte del barrio, se pudo pasar a una cierta comprensión de los problemas generales de un barrio degradado, de propiedad atomizada, y de una Administración poco favorable (lógicamente) a la conservación de un barrio para sus habitantes” (Oliver i Garcia 1977: 97).

A partir d'aquí l'Associació de Veïns del Puig, en íntima col·laboració amb el COAB i amb el suport del conjunt del Moviment Ciutadà, endegarà una mobilització sota el lema 'El Puig pels seus habitants'. El primer fruit d'aquesta mobilització fou que s'aconseguí que l'Ajuntament declarés tots els habitatges de la zona en runa i es procedí al seu apuntament, de manera que es posaven fora del mercat i per tant lluny de possibles interessos lesius. Aquesta mobilització se suportà en una anàlisi acurada de la situació: no volien seguir degradant-se, no volien l'arrasament destructor i no volien gentrificació o un barri turístic⁷⁰, sinó que volien una “intervención consistente en intervenir en el barrio para conservarlo, remodelarlo y equiparlo manteniendo su carácter tradicionalmente popular” (Alemany 1986: 668⁷¹). Cal remarcar que aquest llenguatge amb tons patrimonials no ens ha de fer sospitar, ja que en aquell moment els drets de la població sempre es posaren per sobre dels valors patrimonials⁷², com es palesa en el redactat final dels objectius del PERI: “Salvaguardar el derecho de los actuales moradores a permanecer en el barrio, estableciendo las condiciones que permitan asegurar la continuidad de su residencia” (PERI del Puig de Sant Pere 1977-80⁷³); paral·lelament s'insistia en la necessitat que els arquitectes treballessin colze a colze amb els habitants del barri⁷⁴, és a dir, amb l'Associació de Veïns. La narrativa patrimonial, a banda de ser un objectiu en si, havia estat un instrument dels arquitectes del COAB per a guanyar el pols, és a dir, la creació d'una *narrativa legitimadora* potent que anés contra l'urbanisme oficial: allà on aquest només considerava una *situació* el Moviment Ciutadà no veia un

entorn, sinó un espai social dels veïns⁷⁵. Així consta en el catàleg de l'exposició que el COAB allotjà el 1975 per a posar els palmesans a favor de la causa del Puig:

“El problema de la salvaguarda de los centros históricos no es simplemente estético, sino un problema social y político. Efectivamente, en la mayoría de los casos las operaciones de rehabilitación y salvaguarda, se traducen en términos de reconquista del Centro por la burguesía y la deportación de la población que ocupaba tradicionalmente los barrios históricos más antiguos, normalmente una población de escasos medios económicos” (COAB 1975: 32)⁷⁶.

Finalment l'any 80 es procedí a la tramitació del PERI del Puig, emblema del Moviment Ciutadà, que serà el primer en ser aprovat a tota Espanya (González 2002b; Ajuntament de Palma 1999). El PERI es realitzà a base d'una forta inversió pública, guiada pel Patronat Municipal de l'Habitatge, i s'adreçà a resoldre els problemes de *consum col·lectiu* del Puig. Així es milloraren les infraestructures, es crearen zones verdes i s'edificaren 108 habitatges i 15 locals (en un barri que en el cens de 2004 té 468 habitants) de manera que s'acomplí la demanda fonamental de l'Associació de Veïns: que *tots* els residents poguessin quedar. La figura del PERI neix doncs com una forma d'*antiurbanisme*: a) s'elimina, o limita enormement, la possibilitat d'aconseguir plusvàlues; b) les actuacions, pensades en termes de consum col·lectiu, s'adrecen al resident i no al propietari; c) s'actua a partir de les demandes dels habitants; d) es delimita la unitat d'actuació a partir de criteris d'experiència i projecte dels habitants, representats per l'Associació de Veïns i no pas a partir de particions que seguirien criteris abstractes en termes urbanístics o de mercat.

Ara a Sa Calatrava

Eufòric per l'èxit al Puig el COAB decideix traslladar l'experiència a altres zones de Ciutat, aprofitant a més el fet que amb l'Ajuntament d'esquerres el grup d'arquitectes joves referit ha obtingut càrrecs en el govern municipal. L'ocasió es presentarà el 1980 quan el Ministeri d'Obres Públiques i Urbanisme (MOPU) participa en una campanya organitzada pel Consell d'Europa, anomenada “*Campaña europea para el renacimiento de la ciudad*”, i encarrega 30 estudis sobre barris espanyols, un dels quals correspongué a Palma: el COAB d'acord amb l'Ajuntament elegí Sa Calatrava i el responsable de l'estudi fou Pedro Rabassa. L'elecció de Sa Calatrava no fou en absolut casual⁷⁷ i es basava en tres fets. El primer que es tractava d'un veïnat integrat, amb una identitat definida: “*excepto el Puig de St. Pere y la Calatrava [los barrios de Palma] no cuentan en la actualidad con una personalidad propia y límites definidos*” (PGOU 1985⁷⁸: 159). En segon lloc Sa Calatrava és l'única part del Centre Històric, junt amb el Puig, que compta amb Associació de Veïns i que protagonitzà el Moviment Ciutadà (el que en el fons fa que aquesta característica no sigui separable de l'anterior), com ens recorda en Toni:

“El Pla existeix per una combinada coincidència durant els moviments socials que es produïren en el seu moment, quan es començava a parlar des de la Comunitat Europea de projectes de rehabilitació dels cascs urbans envellits de les ciutats antigues. Amb moltes activitats crítiques reivindicatives, sovint duites a terme lúdicament mitjançant festes, pòsters, còmics es va aconseguir que es presentàs un projecte urbà de rehabilitació a Brussel·les”

El tercer motiu que cal destacar és que Sa Calatrava també patia, bé que menys que el Puig, una important degradació del seu parc edificat i una manca de serveis, a la vegada que un progressiu abandonament de la població, passant de 2211 habitants el 1970 a 1750 el 1981. Aquest descens de població fou general del centre històric (de 27.161 a 21758), però mentre en les seves parts centrals es dóna la responsabilitat a la terciarització i monumentalització (Brunet i González 2002b; Ruiz Viñals⁷⁹ 2000), a Sa Calatrava el que es produeix és una degradació i un bandeig. A principis dels 80 el 89'2% del parc immobiliari de Sa Calatrava té més de 100 anys, només superada per la Seu però sense comptar amb els palaus i edificacions luxoses i monumentals d'aquesta zona. A això cal afegir que només el 16'9 dels residents habiten en règim de propietat, de manera que els inquilins no poden abordar obres de rehabilitació i als propietaris absents no els surt a compte fer-ho⁸⁰. Davant aquest panorama i encara en els darrers cops de cua del Moviment Ciutadà, la intervenció que es plantegen el COAB i l'Ajuntament segueix aquella idea de “tot per a (tots) els habitants”, com s'evidencia en les paraules de Pedro Rabassa:

“Hemos preparado nuestro estudio con un objetivo previo y es conseguir rehabilitar La Calatrava conservando su población y el carácter que tiene actualmente. El plan de revitalización de La Calatrava no ha de implicar un *vaciado* de su población y su sustitución por habitantes de un estrato social alto, sino que debe conservar su carácter popular”⁸¹

Amb aquesta idea al cap ja l'any 81 el Patronat compra un primer edifici per a rehabilitar-lo i convertir-lo en habitatges de lloguer protegit. No obstant això, i com veurem en el proper capítol, aquests objectius i idees inicials de caràcter *antiurbanístic* anaren essent desplaçades per d'altres molt més sensibles a la mobilització del capital en procedir-se a l'aprovació del PERI que s'allargà fins el 89. El més important a tenir en compte és que la transformació gradual que es produirà es troba continguda en les idees referides del Moviment Ciutadà. Així si en el Puig la carta patrimonial es juga contra el capital i la seva lectura en termes de *situació*, poc a poc el discurs patrimonial anirà bastint una lectura en termes d'*entorn* molt atractiva pel capital. És a dir, si inicialment es veu que aquests barris conserven vida per haver quedat fora del mercat i la conseqüència dolenta ha estat la seva degradació, el que es farà és aprofitar aquesta vida com a *caràcter* a ser mercantilitzat pel capital⁸². Aquesta transformació es recolza també en la ‘personalidad propia’ de Sa Calatrava i anirà paral·lela a una reformulació de les

relacions entre administració i residents i en especial amb l'Associació de Veïns com a interlocutor i representant, en un procés que desplaçarà la font de la legitimitat. Tot això, tanmateix, correspon a un altre capítol. Cal doncs que tornem a la vida d'en Toni tot fixant algunes conclusions del que fou el Moviment Ciutadà.

2.4. EL CARRER JA ERA NOSTRE I L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS DE SA CALATRAVA

Analitzant el moviment veïnal de finals dels 70 Jordi Borja (1988, especialment 135-258) diu que la seva radicalitat i aparença revolucionària no són més que una mostra del seu primitivisme, considerant-los una fase incipient i ingènua de la lluita pels drets urbans i sobre el consum col·lectiu i, fent un paral·lel amb el moviment obrer i la seva lluita, compara l'estat de lluita i consciència a la dels luddites, en una crítica que ens recorda altres debats sobre el caràcter mil·lenarista, primitiu i prepolític de determinats moviments socials com els anarquistes andalusos⁸³ (Hobsbawm 1969 [1958], Frigolé 1989, Moreno 1993). És a dir, que segons aquest autor, el moviment és en essència feble perquè no ha desenvolupat una consciència clara (li faltarien les paraules, que diria Marx) i perquè no ha assolit posicions institucionals reconegudes des de les que poder negociar globalment i en bones condicions. Dins aquesta crítica realitza, tanmateix, una concessió en lloar la capacitat del moviment veïnal de crear "vida social col·lectiva", o sigui, la capacitat de les Associacions de Veïns per a crear xarxes socials, comunitàries i associatives en el context d'una societat capitalista i un Estat autoritari que empenyien cap a "la atomització sociocultural" (1988: 229). Aquesta interpretació de Borja es deriva tant d'una comprensió estreta i institucionalista de la política que el condueix a veure aquesta creació de sociabilitat com un epifenomen del Moviment Ciutadà, així com del desconeixement de conceptes com el de 'consciència pràctica' tal i com és plantejat per autors com Raymond Williams. Ensenms, el desenvolupament posterior del moviment veïnal ha mostrat errònia aquesta anàlisi i invalidat l'estratègia a què condueix. Així, Sánchez Molina (2004) ens explica com la construcció de canals de participació institucionalitzats ha conduït al "desencanto vecinal" i al "reencantamiento institucional". En la mateixa línia es mouen varis dels articles que componen el llibre polifònic *Barcelona, un model per desarmar* (UTE 2005: sobretot 327-342), on s'observa una crítica a la pèrdua de contacte amb la realitat que ha afectat moltes Associacions de Veïns històriques malgrat (o degut a) haver obtingut posicions reconegudes.

Altres lectures del moviment veïnal de finals dels 70 sí emfasitzen el que Borja considera secundari. Així Alabart ens diu que les Associacions de Veïns foren 'autotèliques', o sia, que tenien per objectiu la

seva pròpia existència, el seu propi funcionament intensificador de les relacions socials i que això és el que els dóna la seva capacitat de tenir uns horitzons i no ser un simple grup d'interès que mira d'aconseguir avantatges. O com diu Ribas Molina "la finalitat no era altra que la de crear consciència crítica, teixit social, sentiment de solidaritat, i de pertinença al barri, fent així poble" (1989: 36). Sens dubte aquest tipus de lectures més holístiques ens apareixen com a més apropiades, i tanmateix creiem que encara es podria anar més enllà, veient les conquestes polítiques del Moviment Veïnal no com a quelcom que es dóna junt amb la feina quotidiana de les Associacions de Veïns, sinó entenent aquesta feina com el bessó del que emergeix una nova forma de política.

En Toni sol citar l'arxiconeguda frase d'en Fraga de "La calle es mía", i diu que quan sortien al carrer ells volien mostrar que anava errat, que el carrer era d'ells, del 'poble'. Tanmateix hi ha un punt fonamental a considerar: el carrer *ja* era seu. Com hem vist, els calatravins ja efectuaven una apropiació permanent de l'espai públic, a través de jocs, festes, brasers, crits, marcatge simbòlic, delimitant el barri, etc. O per dir-ho en un altre llenguatge: Sa Calatrava ja era un veïnat. Com hem d'entendre, per tant, aquesta voluntat de prendre el carrer i de posar el nom de Sa Calatrava arreu que ens conta en Toni? La resposta que defensem és la següent: no prenen el carrer, el *polititzen*. Aquesta politització pot entendre's de manera estreta, que és el que fa Borja, considerant que es dota la presa del carrer de continguts polítics relacionats amb la lluita per la democràcia i drets civils i amb la redefinició de les polítiques urbanístiques i els criteris que les guien. Entès així, el moviment veïnal és merament una de les potes de la lluita contra el règim, una estratègicament adequada abans de l'entrada dels partits, i malgrat que això succeï⁸⁴, considerem que és un punt de vista insuficient. Entenem que el que succeeix és que l'apropriació del carrer esdevé en si mateixa una presa de consciència⁸⁵, una presa de posició enfront de la ciutat anònima i burocràtica, regida pel valor de canvi, i això queda clar en comentaris de l'època com el següent en referència a les festes de Sa Calatrava: "El plaer de les nits d'estiu amb balls i abraçades, amb esperit i ganes de viure, només confirma l'homenatge a la vida que molts dels mallorquins desitjам com un desarrelament de la misèria quotidiana, però també *com un combat*⁸⁶" (Cort 1976: 9). El nostre punt de vista queda perfectament il·lustrat en les següents paraules d'en Toni:

"Hi va haver una cosa vivencial de dir: 30 anys, tio! Casa del Hierro, feina, feina, casa. I això també te dóna una marxa. Va servir per ser feliç i ballar, i fer sopars i conèixer gent. Vull dir que no va ser una festa amb interès polític, sinó que *se va donar tot junt*. I a més jo sempre he estat introvertit. Estàvem a dins s'olla i estàvem conscienciats per sa llengo, i a més cerc veïnats. Primerament va ser un enyorament de 'te'n recordes quan jugàvem i tal' però després va sortir *no te diré la nostra ideologia però consciència. Però és que ademés la vàrem anar agafant fent*".

La consciència política emergeix com una consciència pràctica derivada de l'experiència compartida de sortir al carrer, vinculada a un lloc i a unes relacions socials específiques: 'tot s'agafà fent'. El que succeeix, doncs, és que la vida s'oposa a la dominació i per això la vida es polititza, i per això el barri esdevé fonamental, perquè és el lloc d'aquestes relacions quotidianes i esdevé la base a partir de la qual oposar-se a la política existent i a la lògica de l'acumulació. D'aquesta manera el barri esdevé projecte: es construeix un projecte polític i de vida (i des de la vida), lligat a la idea de barri com a font de significats legítims enfront dels del guany i el saber tècnic⁸⁷. El projecte pel barri és sempre en el Moviment Ciutadà un projecte de societat (Obrador 1989), un projecte de societat que s'estructura a partir del barri perquè és el lloc de l'experiència. La vida quotidiana, lligada al barri i les seves relacions socials i valors, entra en relació amb els processos de poder, sense sotmetre's a les regles del sistema polític institucionalitzat. És a dir, en construir un projecte pel barri, el barri es fa projecte en un procés actiu que es dona en la pràctica ja que en el moment que un barri adquireix la dinàmica que li permet definir els seus valors d'ús es fa obligatòriament projecte, en tant que descobreix que aquests no encaixen amb els de la racionalitat econòmica imperant, interessada primerament en el valor de canvi. A això cal afegir que aquest projecte que ja és en si polític agafa continguts explícitament polítics, atesa la conjuntura excepcional en què es trobava Espanya, i d'aquesta manera referma la seva politització.

Arribats aquí podem definir les fonts de legitimitat i representativitat, incomprendibles per separat, que en aquell moment històric aconseguiren les Associació de Veïns (i el barri), sense oblidar que 1) és gràcies a aquest moment històric que avui existeixen i gaudeixen de les quotes de poder institucional, limitades, i prestigi que avui tenen; 2) que és a partir d'aquestes legitimitat i representativitat que es creen instruments urbanístics com els PERI i la idea de les intervencions de barri. La representativitat els prové a) de la seva base territorial, i per tant la seva inclusivitat al marge de qüestions, p.e. de classe, alienes a la relació amb l'espai, a la condició de veïnat; i en segon lloc de b) la seva connexió amb un moviment polític general (la lluita per la democràcia i les llibertats polítiques). La legitimitat els prové de poder recolzar-se en unes relacions socials (valors d'ús) i de trobar un antagonista. És a dir, la legitimitat els prové de les relacions i els valors sobre els que s'assenta la seva acció i que la seva mateixa acció crea, i en aquest moviment en definir-se des de si mateixes, per a si, descobreixen un antagonista (la ciutat entesa com a valor de canvi) i el barri esdevé una base organitzativa.

L'Associació de Veïns de Sa Calatrava

El curiós és que com s'ha comentat la Comissió de Festes mai no es transformà en Associació de Veïns, tot i que segons en Toni els hagués agradat muntar-la⁸⁸:

“Jo sempre dic de que es fet de que continuàssim tant de temps com a Comissió de Festes és perquè no anava bé fer una Associació de Veïns amb quatre capdavanters, naltros érem assemblearis. En parlàvem, de l'Associació de Veïns, i ho convocàvem, però érem els mateixos sempre”.

El que succeïa, doncs, és que en Toni i els de la Comissió eren tan àcrates i assemblearis que es negaven a parlar per boca de ningú, i negant-se a constituir-se en una avantguarda es limitaren a intensificar la dinàmica creativa pròpia de Sa Calatrava⁸⁹. D'altra banda en Toni no amaga que, com sol passar, no tot el barri estava al seu costat i que alguna gent els veia massa peluts:

“Naltros mai vàrem dir que parlàssim en nom des barri. Hi havia gent que mos mirava malament i hi havia ets senyorots que ni els vàiem. I llavor gent d'aquests desconfiadots que hi ha. Llavor hi havia gent des barri i s'hi va afegir gent d'aquí i d'allà, se'n va parlar molt, vàrem fer molt. Però sí parlàvem des del barri, perquè estàvem orgullosos de ser de Sa Calatrava”.

La Comissió de Festes plantejava i realitzava un projecte de barri, però foren conscients que mai no construïren un projecte del tot hegemònic i durador dins el veïnat que progressivament s'anirà allunyant de les festes, a la vegada que els de la Comissió de Festes aniran convertint-se en un grup més especialitzat, com s'anirà veient. En aquest sentit hi ha una anècdota reveladora que en Toni em contà. Sa Calatrava patia uns problemes de sanitat pública menys acusats però semblants als que hem vist al Puig. Lluny de buscar responsables entre els veïns, la Comissió de Festes féu varies accions per a reclamar a l'Ajuntament que dugués a terme les seves obligacions i netegés el barri, amb tanta cura com netejava els llocs turístics o els portals dels senyors o de l'administració. Sentint aquestes reivindicacions algunes de les seves veïnes de Berard, acostumades a fregar l'entrada del carrer com a part de la neteja de la casa, li demanaven: “Que mos dius brutes!”, igual que d'altra gent, potser els mateixos, sembla que criticaven el fet que melenuts i bohemis anessin arribant a la barriada. Entre en Toni i aquestes veïnes s'obre un abisme en la manera d'entendre la política i allò públic, abisme que es posarà en evidència quan aquestes madones entrin, a mitjans anys 80, a ocupar dins l'Associació de Veïns rols decisius que avui encara mantenen.

El 1979 na Maria Plaza, farmacèutica del barri que vivia al barri de la Seu, sí aconseguí aglutinar gràcies al seu ascendent un bon nombre de veïns entorn un mateix projecte que es traduí en una Associació de Veïns. Donya Maria era una històrica dirigent socialista⁹⁰, fortament vinculada a l'escola republicana i al seu moviment pedagògic, casada amb el també històric i fortament represaliat dirigent socialista Andreu Crespí Salom⁹¹. El fet que fos farmacèutica, d'esquerres i vinculada a la pedagogia és clau per a entendre com finalment es funda l'Associació de Veïns. De fet, com ens diu n'Andreu⁹², fill de Donya Maria, sa mare creia profundament en la idea de botiga⁹³. Aquesta idea passava, em conta,

perquè la farmàcia estigués disponible 24 hores al dia i pogués atendre una barriada amb problemes de barri pobre. A més, una botiga havia de tenir rebotiga, una rebotiga on segons n'Andreu s'hi feien tot tipus de reunions polítiques clandestines. Li vaig demanar a n'Andreu per la relació entre aquestes reunions polítiques i l'activitat de consellera del barri de la seva mare. Ell em va respondre que en principi eren dues coses separades, però que "ma mare no era com jo, ma mare arengava sa gent". Referint-se a aquestes arengues pedagògiques en Toni diu que Donya Maria feia de "consellera familiar" ("digues en es teu homo que no begui tant i se preocupi més des seus fills") o bé servia per a ajudar en els tràmits de paperassa, tals com formularis de la seguretat social, a la gent, molta de la qual era analfabeta o semianalfabeta, com la mare d'en Toni. Cal recordar, en aquest sentit, que la casa dels Crespí Plaza fou una de les primeres en què la senyora Dolores serví. Així, la farmàcia era tant un punt al voltant del qual es cohesionava el barri, com un punt a través del qual els habitants de Sa Calatrava es relacionaven amb l'exterioritat abstracte i sobretot amb l'administració. Fou d'aquí que l'Associació de Veïns apareix com una formalització d'aquesta àgora, com explica esplèndidament en Ramón, actual president de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava:

"El punto de encuentro del barrio era la farmacia. (...) Era una institucionalización de algo que estaba ocurriendo, es decir que alrededor de la farmacia se estaba generando el punto de encuentro de solución de los problemas del barrio. (...) La función era muy clara. La gente alrededor de la farmacia se encontraba para plantear los problemas del barrio y lo que había que hacer era darle un cuerpo jurídico que pudiera hacer de interlocutor con la administración, con el Ayuntamiento"

Així, doncs, l'Associació de Veïns neix més per a servir com a interlocutor amb l'administració (fet que queda molt clar a les Actes de l'Associació⁹⁴) que no pas com a generador de sociabilitat, ja que bàsicament el que fa és donar categoria jurídica a una sociabilitat que ja existeix, i així des del 79 fins al 81 la farmàcia fou la seu de l'Associació, fins que aquesta es traslladà a l'antic local de l'escoleta pels infants (s'escola des pamboli') per la qual l'any 96/97 l'Associació de Veïns cobrarà uns diners que, com hem vist a l'inici i ja en el nou mil·lenni seran font de polèmica. Bona prova d'aquest enfocament fou els límits que l'Associació de Veïns definí en els seus estatuts, molt més grans del que es considerava Sa Calatrava. ja que agafava la zona que, almenys oficialment, es coneix com a Monti-Sion. A en Toni mai no el convencé aquesta *Calatrava Gran*, però Donya Maria féu prevaler el seu punt de vista, basat en la idea que abraçant més territori i població s'aconseguïen més socis i més força davant l'administració. Aquesta extensió de Sa Calatrava es realitza en paral·lel a mar, és a dir, en direcció a les zones centrals i mai cap a altres zones perifèriques o bandejades com Sa Gerreria/Barri Xino i es tradueix en la incorporació dins l'àmbit territorial de l'Associació de la zona de Monti-Sion, una àrea força deteriorada (PGOU 1985) però prestigiosa i plena de palaus senyorials⁹⁵. Les diferències entre en

Toni i Donya Maria al voltant d'aquesta qüestió es deriven d'una diferència radical a l'hora d'entendre el que ha de ser una Associació de Veïns: mentre Donya Maria pensa en termes de la seva relació amb l'administració i amb la possibilitat d'obtenir força en aquesta negociació institucionalitzada, que s'acabarà concentrant en la gestió dels plans de reforma urbanística, en Toni pensa en termes d'experiència, de Sa Calatrava viscuda i sentida i per tant en termes d'intensificar la sociabilitat i el barri, sent això el que permetria una autonomia respecte de l'administració que es traduiria en força. Sigui com sigui, en els primers 15 anys d'existència de l'Associació de Veïns els seus socis i els membres de la Junta Directiva surten de Sa Calatrava petita, i és sobre aquesta que s'apliquen les seves accions, en bona part perquè és aquesta Calatrava petita aquella que té problemes de consum col·lectiu propis de veïnat pobre i aquella que reivindicà l'atenció de l'Ajuntament respecte d'aquestes mancances. A pesar del que venim dient erraríem de mig a mig si deslliguéssim la creació de l'Associació de Veïns de la Comissió de Festes. La primera llista de socis s'elabora a partir del llistat dels sobreposats de les Festes, i l'acte fundacional de l'Associació de Veïns, com recorda en Toni, es féu a Sa Fàbrica:

“L'acte fundacional de l'Associació de Veïns es fa a Sa Fàbrica. Se fa a través d'una reunió a Sa Fàbrica però ja a Sa Fàbrica com a activitat ja no s'hi fa res. Només se va aprofitar perquè havia estat un lloc d'encontre on sortien ses històries i des d'allà Donya Maria va cridar es Batle⁹⁶ Aguiló i va cridar veïnats i llavor si hi va haver quòrum. Però Donya Maria la va ubicar l'Associació de Veïns a la seva farmàcia”.

En bona mesura la legitimitat de l'Associació de Veïns provenia de la Comissió i la seva tasca, i sembla evident que fer anar l'alcalde, correligionari de partit de Donya Maria, a Sa Fàbrica era una manera d'abaixar-lo a peu pla, de fer-lo entrar en territori apropiat. A la vegada la Comissió no desaparegué, sinó que s'integrà, dirigida per en Toni, dins l'Associació de Veïns com a responsable de les festes, una Associació de la que en Toni en fou el primer secretari i en Jaume, un altre al·lot del barri i de la Comissió de festes, fou durant temps mà dreta de Donya Maria i membre important de l'Associació de Veïns. Tot i això és indubtable que l'Associació de Veïns fou el principi del final del Moviment Ciutadà a Sa Calatrava i de la seva explosió de vitalitat, i l'emblema d'aquest trencament és la desaparició de Sa Fàbrica, ja que en Mercadal⁹⁷ a finals del 79 li digué a en Toni que l'havien d'abandonar perquè “hi volia fer coses”; a l'hora de la veritat en aquest edifici a primera línia de mar només “s'hi faran coses” a finals dels 90 amb el Pla Urban. En efecte, la creació de l'Associació de Veïns marca el principi de la compartimentació. Per una banda l'Associació de Veïns anirà perdent autonomia respecte l'administració i contacte amb la resta del moviment veïnal, en un procés de cert tancament i concentració en els afers de la barriada que comporta una despolitització, qüestions aquestes que seran abordades principalment en el següent capítol. Per altra banda els de la Comissió d'alguna

manera també aniran parcel·lant-se, especialitzant-se en la cosa festiva i propagant la seva manera d'entendre-la a la resta de la ciutat i l'illa. Així explica en Toni el canvi que es produeix en crear-se l'Associació de Veïns:

“Ah molt bé, Comissió de Festes, però ara ja hi ha Associació de Veïnats que dins ella hi ha d'haver una comissió de festes o una vocalia per les festes. Oh, i què fem? Nos convertim en Grup d'Animació de Sa Calatrava, i podem fer més que transcendesqui en es barri. I llavors qualcú de naltros va dir: i es carnaval? Vam investigar com era i vàrem fer fulletes explicant-ho [AD: 18] i vàrem fer una crida 'tothom en es born'”.

A partir de llavors el grup d'en Toni tindria dues cares: per una banda la Comissió de Festes dins l'Associació de Veïns que seguiria organitzant, els anys 80, 81 i 82, les Festes de Sa Calatrava, i per l'altra el Grup d'Animació de Sa Calatrava que es dedicava a l'organització d'activitats festives i reivindicatives per l'illa amb l'objectiu de sacsejar les consciències benpensants. Progressivament, doncs, en Toni i els seus anaren allunyant-se de Sa Calatrava i de l'Associació de Veïns, el que es fa palès en el fet que el 83 en Toni hi abandonà la seva activitat. El nostre repàs a la vida d'en Toni haurà per tant de seguir veient l'activitat del Grup d'Animació de Sa Calatrava.

3. ESCAMPADISSA I ESPECIALITZACIÓ. PROJECTES I DESENGANYS (1980-1985)

El 1979 està marcat per múltiples mutacions en la vida d'en Toni que prefiguren una sèrie de canvis en el moviment cultural, social i reivindicatiu en què ell s'ha alineat i que ell ha intentat construir, uns canvis que no afecten només Palma i Sa Calatrava sinó que succeïren per tota Espanya. En el període que hem vist fins ara tot s'havia donat plegat: reivindicació i cultura, tradició i modernitat, barri i ciutat. Ara, aquestes diferents idees començaran a parcel·lar-se. A això s'uneix que es produeix el que en Toni anomena una escampadissa: les diferents persones que havien format part del moviment ciutadà comencen a especialitzar-se i a construir la seva parcel·la, fonamentalment en els terrenys polític i cultural. Així, amb la constitució dels ajuntaments democràtics molts membres actius s'enrolen en la política professional, bé com a polítics bé com a tècnics. A la vegada, les caixes d'estalvis i les institucions comencen a elaborar programes culturals i necessiten gestors culturals i diferents 'experts', molts dels quals sorgeixen d'aquest moviment. En consonància amb això es produeix un procés pel qual la cultura va constituint-se com a àmbit exempt, i molts artistes i gent vinculada amb la cultura va tancant-se en el seu camp i deixa de banda l'acció social. Davant d'això en Toni se sentí descol·locat i bastant sol:

“A Sa Botigueta jo estava bastant tot sol perquè hi va haver una escampada i fins i tot jo mateix me plantejava després d'aquests anys Sa Calatrava què ha estat, un bluf?, perquè què ha quedat? Una Associació de Veïnats i res més? Això són ses reflexions que me feia però amb el temps veig que sa gent recorda tot allò. Es darrers temps d'estar a Sa Botigueta ses actuacions ja les feia jo com a sortida per fer una cosa que no vaig arribar a fer, una promotora d'activitats”.

Així en Toni conta, amb una mescla de sorna i recança, que en aquesta època quan portava nòvies a ca seva sa mare les espantava: “aléjate de mi hijo porque es tonto”. Na Dolores deia això perquè es queixava que en Toni no havia sabut col·locar-se, no havia sabut fer carrera quan començà el “sálvese quien pueda” i arribà a rebutjar suculentos ofertes per a assumir tasques de direcció cultural⁹⁸. En Toni se n'adona que ha estat el que ell anomena un ‘possibilitador’, és a dir, ha creat els marcs perquè d'altra gent triomfés i ell en canvi a sobre de quedar-se en res (ni és bon dibuixant, ni té cap habilitat artística singular ni cap càrrec institucional) ha acumulat una gran quantitat de deutes degut als crèdits demanats per a finançar les festes. Aquesta precarietat econòmica s'accentua quan el 1979 en Toni es veié empès a comprar el seu pis. Tota la renglera de cases del carrer d'en Berard on vivia en Toni (“les cases petites” o “les cases barates de Berard”) eren propietat d'un home que vivia en un casal del carrer del Vent. El 1979 aquest senyor féu una oferta a tots els seus inquilins: la casa seria seva si li pagaven 200.000 pessetes, o si li pagaven 1.000 pessetes al mes durant 20 anys. En Toni s'acollí a la segona de les fórmules, el que com veurem li acabà comportant més d'un maldecap.

De fet, els problemes econòmics encara s'agreugen per la intensa activitat que marquen aquests anys (1979-1985) en la vida d'en Toni: dirigeix el Grup d'Animació de Sa Calatrava recuperant el Carnaval, munta la impremta-fotocopisteria Sa Palla, és el responsable de l'espai Ses Voltes i dirigeix la revista Lavativa, per esmentar només el més rellevant. Tot i així el període es clouria amb un sentiment de crisi, d'haver perdut el tren, ja que aquesta gran quantitat de projectes es concreten en altres tantes decepcions. Al meu entendre, el que succeeix és que en Toni no sap col·locar-se perquè ell mai cedeix a la parcel·lació, mai no entén que per pensar la ciutat hagi de deixar de pensar com un calatraví, que es pugui fer festa sense reivindicar, que es pugui fer cultura sense fotre's amb els que manen, que es pugui mirar endavant sense partir de les tradicions, que es puguin recuperar tradicions sense reviure-les creativament. Intentarem mostrar com cadascun dels canvis que es donen en aquest període aprofundeixen en aquesta parcel·lació, que és en bona mesura un procés de *despolitització* ja que la política formal reclama l'exclusivitat de la representació i legitimitat política (reclama *ordre*) i sega tota aquella política no formalitzada que li pugui fer ombra. Aquesta segregació permet la reconstitució del capital que el Moviment Ciutadà, almenys en el terreny urbanístic, havia supeditat al valor d'ús. Si bé aquesta reconstitució no és clarament observable en aquests primers anys 80, més enllà de la

consolidació de la cultura com a mercaderia suprema, sí es crea un panorama de desmobilització de la ciutadania i de les seves bases organitzatives que afavorirà en el seu moment la tornada de l'urbanisme del capital.

3.1. EL CARNAVAL, SES VOLTES I EL GRUP D'ANIMACIÓ

Com hem dit el 1979 la Comissió de Festes/Grup d'Animació es veu empesa a abandonar Sa Fàbrica. Llavors l'Ajuntament recentment constituït li dóna a en Toni les claus de Ses Voltes, un antic quarter militar a la murada, devora la mar, a davant de la Seu o Catedral, ben a prop de Sa Calatrava. Ses Voltes passarà a ser la base d'operacions des de la que el Grup d'Animació organitzarà les seves activitats, que com veurem sovint col·lisionaran amb els interessos de l'Ajuntament⁹⁹. Així ens explica en Toni l'arribada a Ses Voltes en sortir de Sa Fàbrica:

“I vàrem anar a parar a Ses Voltes. Moltes de ses coses que ara circulen a Palma: Festes de Sant Sebastià, es Carnaval i totes aquestes coses varen sorgir de sa nostra inquietud i de ses nostres idees estant a Ses Voltes. I ja teníem una idea (...) que allò era un lloc ciutadà on fer-hi coses”.

Ses Voltes, doncs, foren un espai que havia romàs sempre allunyat dels ciutadans i que el Grup s'apropià i obrí a la ciutadania, a tot aquell amb ganes de fer coses diferents i experimentar: dissenyadors, músics, gent del teatre, etc. Cada dissabte s'hi feien festes/ball per a “autosubvencionar-se”, ja que eren autogestionaris, i hi feien tallers i festivals infantils gratuïts. El Grup d'Animació havia sortit arran de la feina en les festes, on varis d'aquells al·lots havien adquirit habilitats en el món de l'espectacle (fer cap-grossos i gegants, dur xancles, teatre al carrer, etc.), i la feina que emprengueren els dugué, seguint l'estela del Gener a Palma, a mirar d'organitzar activitats per tota Ciutat i per pobles. A banda del Sant Sebastià, la principal feta que es recorda del Grup d'Animació és la recuperació del Carnaval, i allà es toparen amb l'Ajuntament. Així, quan l'Ajuntament democràtic assumeix l'organització de les festes de Sant Sebastià ells consideren que aquella festa s'ha oficialitzat massa i que no és el que volen:

“Llavors quan s'Ajuntament ho va agafar ja llavors naltros férem un poc el que fan els de Sant Canuto¹⁰⁰, mos convertírem en contestataris. Férem un pirata amb una pota damunt una illa com una falla rotllo Dragonera. I si no haguéssim fet així i haguéssim anat a darrera a la millor ara haguéssim estat col·locats”.

Després els del Grup d'Animació s'integraren dins el programa oficial, però la seva manera crítica d'entendre la festa sempre va xocar amb les institucions. Així ho mostra el que passà l'any 1980. Per Sant Sebastià és costum col·locar foguerons al carrer i que la gent s'hi torri allà carn i fer una costellada

(torrada) comuna. D'altra banda, l'Ajuntament havia endegat per aquella època una campanya que s'anomenava Palma Neta, destinada a conscienciar la ciutadania de mantenir la ciutat polida. Des de Ses Voltes els del Grup d'Animació varen tenir una pensada:

“Ja mos havíem fet Grup d'Animació i des d'allà estant a Ses Voltes vàrem proposar de fer al mig de sa plaça una revetlla, una cremada, no una falla, no, era fer una torrada. I vàrem construir un poal gegant i en es poal en blanc hi anava pintat Palma Neta però a dedins hi havia míssils i polítics i no sé què i vàrem cremar”.

És a dir, amb els nostres amics el missatge ple de consens i innòcues bones intencions de Palma Neta es convertia en una denúncia política. Tanmateix, cal entendre que per en Toni la festa és això, ha de ser radical, o com diu ell: la festa “ha d'enfotre-se'n del sant i sa festa”, com tractarem més envant en parlar de la cultura popular. En una línia similar, pel carnaval del 81, tot just dies després de l'intent de cop d'Estat, en Toni sortí dalt d'una carrossa disfressat de Tejero, el que caigué malament a més d'un. De fet, és amb aquest esperit rupturista que els del Grup d'Animació, un cop constituïda l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, decideixen conquerir la ciutat a través del Carnaval. Organitzen una rua pensada per a què tothom s'hi disfressés, per a què tothom es mesclés, per a servir de porgant, per a provocar. Així ens conta la revista *Brisas* (1998) el que significà aquell Carnaval recuperat:

“[Toni] En el 79 dejó bien claro ante todos los mallorquines que la calle no era de Fraga sino del pueblo, y en compañía de otros miembros del colectivo cultural [Grup d'Animació de Sa Calatrava], optó por disfrazar de nuevo el Born durante las fiestas de Carnaval. No fue fácil pero la respuesta popular fue tan entusiasta que al tercer año, resucitó el espíritu festivo en el seno del Ajuntament y se hizo cargo de la convocatoria. La postura del Grup frente al *intrusismo* oficial se tradujo en forma de Rueta que, con el tiempo, acabó corriendo igual suerte que la primera”.

En Toni avui és molt crític amb la manera com ell considera que les institucions s'han apoderat de les festes populars, buidant-les de tot contingut crític i transgressor (buidant-les de càrrega crítica i política), organitzant-les i manllevant-les de les mans de la gent, creant animadors i espectadors. En Toni té la sensació que ells crearen unes formes i un impuls i que després les institucions han aprofitat aquestes formes i l'impuls que ells crearen tot pervertint-ne els continguts i el sentit. I per en Toni això no només succeí amb les festes, sinó també amb els espais que ocuparen, com Ses Voltes, espai de trobada pel jovent palmès amb inquietuds fins que un dia els de l'Ajuntament s'adreçaren a en Toni i li digueren que havien d'abandonar Ses Voltes, perquè havien d'arribar els arquitectes a fer el pla de rehabilitació de la murada, un pla encaminat a fer de la murada una plataforma bella des de la que

poder passejar arran de la mar [vegeu 'murada a *Glossari*]. Ses Voltes passaren llavors a ser el que són avui, un espai més mort que viu on fer-hi exposicions i algun concert:

“S'idea de que fos lo que és és perquè naltros dèiem que a Palma falta un lloc on hi hagi una animació, on hi hagi uns grups que assagin, i no ha acabat de ser això, és un lloc d'exposicions que és fatal per un lloc d'exposicions perquè fa molt mal anar-hi. S'hivern perquè és hivern i s'estiu perquè es estiu allò està buit. I s'hi fa alguna cosa, però molt espaiat, massa espaiat”.

En Toni veu doncs com aquells espais que ells s'apropriaven, reanomenaven (de s'Alfombrera a Sa Fàbrica, de *Bóvedas* a Ses Voltes) i els convertien en llocs d'experimentació i intensa activitat van sent dominats per una oficialitat que l'ha aprofitat a ell i d'altres per a revitalitzar els llocs i després prendre'ls-els i manllevar també el seu esperit creatiu i crític. Una decepció semblant li passà a en Toni el 1985 en motiu del Saló del Còmic de Palma. La primera meitat dels 80 coincidí amb l'obertura de centres de culturals nous i oficials (com acabarà sent Ses Voltes), el més emblemàtic dels quals fou el Casal Solleric, un centre d'exposicions situat en un gran casal restaurat en ple Born. El 1985 la seva comissària d'exposicions era una tal Sierra, que havia estat locutora de Ràdio Popular. Aquesta ràdio tenia la seva seu, fins que l'abandonà als 80, a la casa de l'Església (Seminari Vell), és a dir, a Sa Calatrava (petita). Na Sierra, com a locutora, sempre cridava als del Grup d'Animació per a què s'expressessin, i especialment per a què critiquessin l'Ajuntament en els seus conflictes entorn el Carnaval i altres esdeveniments: quanta més llenya al foc millor. Un dia, però, l'Ajuntament la cridà per a ser comissària del Casal Solleric i la seva actitud canvià. El 1985 el Solleric hospicià el Saló del còmic i en Toni s'hi presenta amb els seus amics i un munt de paperassa. En Toni tornà a topar amb la nova cultura oficial. No li donaren lloc, mentre la progresia de la ciutat celebrava que les revistes més modernes de Barcelona i sobretot de Madrid, lligades a La Movida, visitaven l'illa. En Toni féu un acte reivindicatiu al mig del Born, però sense gaire suport se sentí com una pelleringa, i aprofundí en el sentiment que el seu moment havia passat, i que molts havien aprofitat la seva empenta i ara el volien fer callar. Aquest acte del Solleric, de fet, ens mostra que en Toni no només s'anava quedant sense espai degut a l'administració municipal socialista sinó també per l'empenta d'uns nous aires en el món de la cultura que es recolliren en el que s'anomenà La Movida, un nou moviment que des de la cultura reivindicava l'autonomia d'aquesta respecte de la política, l'universalisme i la forma per sobre del contingut.

3.2. DE JO VINC D'UN SILENCIA UN PAGÈS AMB MOTORINO¹⁰¹

L'últim acte que es féu a Ses Voltes, el gener del 1984, fou un comiat ben sonat: el concert de debut dels Peor Impossible. Peor Impossible era un grup de tretze d'aquests joves inquiets que pul·lulaven

per Ses Voltes, entre els quals es trobava na Rosy de Palma, i que obtingueren un enorme èxit amb les seves cançons, clars exponents del corrent de La Movida, que al cap de poc començaren a triomfar a Madrid. En Toni va viure aquell concert amb una mescla d'alegria per la festa i frustració. Una frustració que no només li venia del fet que havien d'abandonar Ses Voltes, sinó de veure que el món havia canviat, que les seves històries amb els cap-grossos i els tallers per nins i la sàtira política havien passat de moda, que ja no és el que la gent volia, que ara la gent volia ser *moderna* i que a aquests moderns les seves històries els sonaven a folklorada.

El 1981 en Toni se sentia molt sol a Sa Botigueta i obrí una impremta-fotocopisteria a la Plaça des Pes de sa Palla que anomenà Sa Palla, un negoci que també li fou una ruïna perquè “no me vaig menjar caramelos sinó que vaig tenir la continuació des grups alternatius: antinuclearització, assemblea de dones, assemblea de gais, grups alternatius...”. Per aquell llavors Sa Palla s'havia convertit en un punt d'encontre dels *moderns*. Malgrat que els moderns poden semblar una continuació del ressorgiment cultural vinculat al Moviment Ciutadà que protagonitzà en Toni però, i a pesar d'algunes evidents continuïtats, cal advertir que ens trobem davant dos moviments diferents. Na Mari mostra clarament la continuïtat i la ruptura: en fer la carrera i rondant els 20 se'n va a viure a Sa Calatrava, i ho fa perquè en assistir a les primeres festes de Sa Calatrava s'enamorà del lloc, i tanmateix quan hi arriba té clar que es troba amb una altra cosa:

“Què passa, comencem a viure aquí i se torna a despertar un altre moviment cultural força fort que va ser s'època de Peor Impossible en el qual naltros hi vam participar amb un grup que se deia Imàkines. I vàrem tornar a viure aquest altre moviment que se va desenvolupar a Ses Voltes. Què passa, que Ses Voltes estaven abandonades. Ningú va pensar en donar espais per a què se desenvolupin processos culturals huevo, germen, però en estar abandonat mos ho deixaven. Vàrem aprofitar, com es gitanos xerrant clar¹⁰², lo que estava abandonat. Ses cases estean totalment deteriorades, no te podien cobrar gaire, crec que pagàvem 15000 pessetes entre quatre”.

Li pregunto a na Mari si hi ha alguna continuïtat de persones entre els dos moviments, i na Mari em respon: “en Toni” i el seu grup: en Toni, el guardià de Ses Voltes, el que en el llibre homenatge de Peor Impossible és anomenat “el Papa de Sa Calatrava” (CIM: 2004). A part de Ses Voltes, l'altre punt d'encontre d'aquest grup de gent era la Plaça de Sa Palla, especialment l'Assistència Palmesana i el bar La Percha, com ens conta na Mari: “Al matí anàvem a fer el cafè amb llet a s'Assistènci i a la nit el lloc que recollia la gent era la Percha. Allà te podien confondre, però no s'hi atracava tothom, m'has d'entendre. Però sí s'hi atracava penya de Barcelona, de Nova York, de París, penya que ja sentia parlar de tot aquest assumpte. Esteam més relacionats amb el món que amb Mallorca, t'ho dic de veres”. Una idea destaca poderosament en el relat: hi havia més connexió amb el món que amb

Mallorca. Considerem que això, aplicat al nostre cas, és congruent amb el fet que aquest moviment ocupava Sa Calatrava, però no sortia ben bé d'ella. O més que ocupar Sa Calatrava la vorejava. Si mirem un mapa [p.e. Mapa 4 o 5], veurem que Sa Palla i Ses Voltes queden just als vorals de Sa Calatrava, a més en llocs on s'hi pot arribar sense trepitjar els barris populars, només anant pels carrers residencials, pels carrers senyors. Mentre hi havia aquesta moguda a les vores de Sa Calatrava, aquesta vivia els seus pitjors moments de degradació arquitectònica i problemàtica social. Aquesta idea confirmaria la tesi que Martínez Veiga llança pel cas madrileny:

“La movida en su conjunto y como fenómeno urbano instala sus lugares de consumo y producción de ideología en la periferia o borde del centro. No es una ideología que brota de una comunidad (entendiendo por ella al menos un conjunto de individuos con una cierta implantación territorial dentro del espacio urbano) que estuviera asentada en el centro mismo o en parte de él. Este movimiento nunca penetra espacialmente en el centro mismo y en este sentido juega un papel de frontera entre el centro propiamente dicho (con su violencia, decaimiento urbano etc.) y las zonas residenciales de la parte norte de Madrid” (1991: 245).

De fet, segons Martínez Veiga La Movida era portadora d'un nou discurs ideològic, un que trencava amb la politització de les reivindicacions ocorregudes en la Transició. Aquesta disparitat ideològica es palpa en la tensió que impregna una revista underground de la qual en Toni edità cinc números, entre el 1983 i el 1985, i que obtingué una considerable repercussió¹⁰³:

“Una revista que li vaig dir lavativa. *Lavativa*, que era un poquet escatològic, però en el sentit de mantenir s'esperit crític de quan sa festa no només era festa sinó que era reivindicació i que lavativa purifica”.

Per un cantó en Toni volia mantenir “s'esperit crític”, però en les seves pàgines hi cabia tothom, també els *moderns* de Sa Palla, i a aquests els semblava que aquestes paraules d'en Toni no eren modernes. Així es desprèn de l'entrevista que es fan a si mateixos els Peor Impossible en el tercer número de la revista:

“Pregunta: ¿respecto a lo que queréis decir?/ Respuesta: ¿A lo que queremos decir, de qué? Respecto al mensaje (carcajadas). No hay mensaje. Sí, pero está en clave. Son melodías divertidas/ Pregunta: ¿Qué relación tenéis con la supuesta intrascendencia de la modernidad?/ Respuesta: Total. Había mucha gente que se estaba poniendo pesada, siempre repitiendo lo mismo. No se divertían. Bastaba verles las caras”.

No hi ha món millor possible, aquell món millor que en Toni creu que es pot fer. L'èmfasi en l'estètica ha desplaçat una preocupació més ètica, i els barris on va tenir més força el Moviment Ciutadà aprofundeixen la seva degradació. Hi ha un hiat o ruptura evident entre els antics moviments ciutadans i aquesta Movida, una ruptura que es manifesta ideològicament i espacialment. Segons Martínez Veiga,

i estem d'acord amb la seva anàlisi, hi hauria una concordància entre l'actuació de l'administració socialista i La Movidia, que si bé a primera vista poden ser interpretats com una continuació dels moviments ciutadans del final dels setanta són més aviat un tall fort, i representen "culturalizaciones de la protesta"¹⁰⁴. Així doncs, podríem dir que "la intranscendencia de la modernidad" no era tan intranscendent, i que maldava, conscient o no, per a evacuar la política de la cultura, per fugir d'aquell moment on les qüestions de la vida quotidiana es posen en relació amb els processos de poder, i consolidar la cultura com a mercaderia¹⁰⁵. O sigui, per crear la indústria de la cultura, la cultura com a mercaderia suprema.

3.3. *LO NOSTRO*

Encara hi ha un tercer desplaçament que acabarà de sumir en Toni en el desconcert al final d'aquest període. Aquest tercer desplaçament és la folklorització de la identitat i la cultura, una folklorització que fa que a ell mateix els cap-grossos i les xeremies li comencin a sonar a folklorada. En aquells primers 80 les caixes d'estalvis endegaren una política cultural forta amb una voluntat d'adaptar-se als nous temps i de visibilitzar-se. La recuperació del que s'anomenà cultura popular jugà un paper important en la seva tasca. Llavors passà, segons en Toni, una cosa perversa. Les dues caixes d'estalvis fortes de Balears eren la Caixa d'Estalvis i Pensions de Catalunya i Balears ("La Caixa") i la Caja de Ahorros y Montepío de Baleares. Un dels col·laboradors més directes d'en Toni a l'època de les festes de Sa Calatrava entrà a treballar en aquesta segona, i poc després aquesta adoptà el nom pel qual se la coneix popularment avui: "Sa Nostra". En aquella mateixa època el govern autonòmic conservador ja havia emprès una tasca de reivindicació de "lo nostro", les nostres tradicions: xeremies, gegants i ball de bot s'estaven posant de nou al servei d'un projecte conservador, regionalista i excloent que Unió Mallorquina acabaria duent al seu paroxisme al capdavant del Consell Insular de Mallorca (CIM). En Toni se sentia entremig de l'universalisme vacu de La Movidia i l'Ajuntament d'esquerres, i l'estretor de mires folklòrica dels bancs, el Govern i el Consell:

"Si això és *lo nostro* no pot ser lo meu. Vaig veure que jo ja no podia seguir parlant de recuperar lo nostro, que això ja ho fa na Munar¹⁰⁶, que en tot cas podíem mirar de parlar de reviuere, de reviscolar, amb creativitat i amb això que dic jo d'enfotre-se'n des sant i sa festa. Però és que lo popular s'ha convertit en 'lo nostro', tancat, beato"¹⁰⁷.

Diguem quatre paraules sobre la cultura popular (Llopart, Prat i Prats 1985a; Certeau 1999 [1974]¹⁰⁸). El terme és sens dubte problemàtic i gastat¹⁰⁹, però creiem que Frigolé (1985) ens en dóna unes notes encertades que s'adiuen a la idea que en té en Toni i que intentà, i segueix intentant, dur a la pràctica. Segons Frigolé el terme només es pot entendre a partir de situacions històriques concretes i en una

situació d'estructura de classes. A més és un concepte relatiu o posicional, ja que depèn de l'establiment d'una frontera principal en el si de la societat que assenyali "una situació d'antagonisme radical i profund" (1985: 87) entre els dos cantons de la línia i alhora uns interessos comuns entre aquells que cauen en el mateix cantó. És a dir, es construeix horitzontalitat. O sia, es marca una oposició i una solidaritat i el complicat és que les persones percebin aquesta línia. Així la cultura popular, lluny de ser definida per uns continguts específics, serà aquella que expressa i promou la solidaritat i la unió entre els segments heterogenis integrants del cantó dominat ("el poble") i que permetin articular una oposició al grup dominant. És a dir, el *quid* de la cultura popular seria aconseguir posar en evidència l'antagonisme en el si de la societat, *marcar la divisòria*. La solidaritat i l'oposició només serien separables analíticament: en promoure la solidaritat entre els diferents segments dominats m'oposo a la dominació i mostro que dominen, mostro la desigualtat estructural en què reposa la divisió. En el seu estudi clàssic sobre la cultura popular del Renaixement, Bakhtin (1971) ens aporta algunes idees que serviran per a complementar el que hem dit fins aquí. Per l'autor rus el principi de la cultura popular es caracteritza pel seu realisme, o sia, per la materialitat i el rebuig a tota *separació*, a qualsevol abstracció: "se opone a toda *separación de las raíces materiales y corporales del mundo*, a todo *aislamiento y confinamiento en sí mismo*, a todo carácter ideal abstracto" (1971: 24). El principi de la cultura popular és el principi de la festa, de l'alegria de viure, basat en l'experiència i el contextual i que s'oposa a "las pretensiones de significación incondicional e intemporal y liberan a la vez la conciencia, el pensamiento y la imaginación humanas que quedan así disponibles para el desarrollo de nuevas posibilidades" (1971: 50).

Com ens deia en Toni quan parlàvem de les festes, tot "s'anà fent", tot es donà plegat. Per en Toni la recuperació d'elements populars només tenia sentit fent un projecte, mostrant l'antagonisme, agafant materials anteriors per a fer coses noves. De fet, les xeremies i cap-grossos d'en Toni foren cultura popular perquè fou un acte de desfolklorització i al servei d'un projecte. Les xeremies o el ball de bot no havien desaparegut a Mallorca sinó que, en forma de bucòlics pagesets i pagesetes, s'havien posat al servei del règim i de la indústria turística. En Toni agafà aquests materials i els retornà al seu poble, a la seva Calatrava on se'ls bufà nova vida. Una de les coses que en Toni recorda amb més orgull de les Festes és quan el 1976 feren venir un xeremier vell de Sineu i la gent gran plorava en veure-ho després de tants anys, i l'important és que això passava en uns carrers plens de tot tipus de gent, al costat d'actuacions teatrals que fugien del costumisme servil i de concerts reivindicatius. Així és com en Toni, i en general el Moviment Ciutadà, entengué la cultura popular, com una apropiació per la vida que rebutjava tota abstracció i tota veritat massa seriosa, que només podia venir d'un *altre* (*marcar la divisòria*) que volia dominar. La conquesta principal del Moviment Ciutadà (de Sa Calatrava) fou la de

generar aquesta solidaritat entre segments heterogenis i mostrar l'antagonisme que els oposava al que emergiren a la llum com a formes de dominació: si tenim les cases que cauen és perquè el capital, en aliança amb l'Estat, les ha abandonades perquè no pot treure'n beneficis. Pel capital, doncs, nosaltres només som un tros de sòl estratègicament apropiat, o no, per a obtenir-ne valor de canvi. Però en generar solidaritat a partir de relacions preexistents i de noves que es creaven (que prenen l'experiència i el seu vincle espacial com a punts claus), Sa Calatrava emergia com un barri, no com una *situació* estratègica més o menys privilegiada o un *entorn* a ser folkloritzat, patrimonialitzat o capitalitzat, i així el barri, ser nosaltres, conèixer-nos, es constituïa com un orgull, un valor previ a cap altre valor. El 26 de setembre de 1999, en Toni diu al Dominical del *Diario de Mallorca* que "yo era un 'al-lot' de barrio que aprendió a vivir jugando", i no ho diu per a penjar-se una medalla o per a parlar d'un passat superat, sinó perquè creu que només des d'aquesta experiència del barri es pot canviar alguna cosa. Així es mostra quan més endavant, en la mateixa entrevista ens diu:

"Cuidado, que sólo soy un libertario sin proselitismos. No quiero destruir nada, a no ser el servilismo a jerarquías anacrónicas injustas. No soy revolucionario. Además, los anarquistas solían ser españoles y yo adoro mi núcleo, mi casa, mi barrio".

Per en Toni cultura, política, Sa Calatrava, tradició, festa i reivindicació només fan sentit si van plegades. Però després del Moviment Ciutadà, en aquests primers 80 es començaren a articular una sèrie de processos i moviments que tendien a separar aquests elements. La cultura es convertia en indústria o en transgressió estetitzant en mans de La Movida; les festes es convertien en agent per a construir un innocu i seguidista orgull ciutadà; les 'tradicions' articulaven un projecte conservador i estàtic de comunitat. Aquests processos troben el seu complement en la pèrdua de dinamisme, la verticalització i el replegament (especialització) en el propi barri que patiran les Associacions de Veïns en arribar la democràcia:

"Es perd la visió de la societat. Es viu i es treballa de cara al problema local de la barriada i el 'problemet' local o personal és més important que la visió global de la ciutat i la societat en general" (Ribas Molina 1989: 34).

Aquests conjunt de processos, estretament relacionats, engegaven una despolitització més profunda del que hom podia imaginar-se. Aquesta profunditat rau en el fet que no s'estava procedint solament a una despolitització de l'experiència, és a dir, a una evacuació de continguts polítics, sinó que es posaven les bases per a soscar la possibilitat de fer significativa l'experiència, de fer-se-la pròpia i compartida¹¹⁰, un procés que hem tractat teòricament en parlar de la governamentalitat i que reprendrem en els propers capítols, especialment en el 5 i el 6.

4. EDICIONS *ES PES DE SA PALLA*¹¹¹

El 1985 en Toni es trobava força perdut i a més sentint que ningú li reconeixia cap mèrit pel que havia fet. Però a més de perdut i sense reconeixement en Toni es troba arruïnat ja que la *Lavativa* havia estat un èxit de crítica però un sonor fracàs empresarial. Una precarietat econòmica que començà l'any 78 amb el crèdit que demanà per a fer les festes i que el féu entrar en un espiral on ha anat "matant amb un crèdit es crèdit anterior". A canvi d'emportar-se els crèdits en Toni s'emportava el material: pòsters, pamflets, programes de festes, cap-grossos, i anà acumulant, junt amb la seva fal·lera per aglapir tot tipus de llibres i revistes, una muntanya de paper que no sabia on ficar¹¹². D'aquesta manera, en Toni sempre ha tingut un problema financer doble, ja que a més d'haver de fer diners per sobreviure ha de fer diners per trobar sostre on col·locar els papers que s'acaramullen sense aturador i per pagar els crèdits acumulats. Així, a principis dels 80 ja llogà un pis al número 10 del carrer Botons, entre el seu pis i Sa Palla, per a emmagatzemar-hi papers i tenir una certa autonomia personal respecte de la seva família, que a més li servia com a lloc on hostatjar gent que venia d'altres bandes a col·laborar amb el Grup d'Animació:

"Com que jo coneixia sa madona propietària de Botons i la coneixia de quan abans hi havia sa Casa des Ferro, i jo sempre he necessitat un lloc per posar les coses que havia arreplegat amb aquests anys. Ten compte que ca nostra molt guapa perquè dóna a la mar però és petita. A més na Maria Antònia feia dansa i volia venir aquí però al final no hi va venir a viure, però després ho anava deixant per gent que venia a fer coses com Els Comediants. El compartia i el deixava a gent".

Convé subratllar un punt: en Toni lloga el pis a través de coneixences personals, en aquest cas a partir de la seva activitat laboral a la Casa del Ferro. En Toni explica, a més, que vàries persones vinculades al món cultural li demanaven, en l'època d'auge, de trobar un pis a Sa Calatrava (com hem vist pel cas de n'Àngel) sabent que ell tenia contactes i coneixia la gent del barri. En Toni conta que alguns amics seus li deien que era estúpid, ja que havia de quedar-se comissions d'aquestes gestions i així solucionar els seus problemes econòmics, però ell mai no ho féu. En Toni anava sorteiant els seus problemes econòmics gràcies a la seva fotocopisteria, que durà fins el 1994, un treball que li duia pocs beneficis però que estimava. A banda dels "caramelos"¹¹³ que es menjava, allò que li donà més fruit fou la feina que féu per l'OCB. Gràcies a haver estat vinculat a l'OCB ("encara que no te pensis, també em punyien perquè ho fes barat") aquests li duien a imprimir les fulles que eren la base pels seus cursos de català per a adults. Llavors ell tingué la pensada d'ajuntar-les i fer uns llibrets i els imprimí durant anys.

També feia feines per entitats del barri, com el Col·legi de la Sapiència (escola d'estudis catòlics) o per l'Associació de Veïns, com per exemple els seus programes de festes. Una Associació de Veïns que des de mitjans dels 80 estava atabalada amb el PERI de Sa Calatrava i embolicada en una croada antidroga que ja comentarem més tard. Arran d'aquestes impressions i d'algunes altres col·laboracions molt puntuals en Toni figura a les actes d'aquesta època de l'Associació de Veïns amb l'estatus de col·laborador. Malgrat aquests treballs els ingressos no bastaven i en Toni a finals dels 80 es volia comprar una copiadora nova, i va recórrer a l'únic que posseïa, el seu pis. Tenia el pis mig pagat i arribà a un acord amb el banc: aquest acabava de pagar el pis i feia una hipoteca, sobre aquesta hipoteca en Toni demanava un crèdit per comprar la màquina. No massa després, a principis dels 90, la renglera de cases on viu en Toni fou la primera restauració de façana de casa que es féu a Sa Calatrava¹¹⁴. La seva família sempre li ha retret amargament el que féu.

5. EFÍMERES

L'any 95 en Toni decideix tornar a Sa Calatrava. Creua la Plaça del Pes de sa Palla i obre, al carrer Pelleteria, *Es Racó de Sa Calatrava* [AD: 19], un nom al que en Toni posà dos subtítols: *Revivals i nonous* i *Botiga, encontres i serveis*. Així explica en Toni què era aquest local:

“Jo ja tenia quadernets i quatre coses i vaig voler muntar un lloc que tengués una copiadora però que no només fos sa copiadora. Serveis, allò de serveis, el que passa és que mai he sabut cotitzar això. I me'n vaig anar al racó aquest de Pelleteria, a Sa Calatrava, i vaig muntar *El Racó de Sa Calatrava*: documentació, proposta d'activitats, copiadora i venda de material de segona mà. Passa que el local era gros i vaig tenir idea de fer exposicions i a l'espai aquest de ses exposicions li vaig posar *Efímera*. Vaig estar només dos anys, però s'idea aquesta la vaig traslladar a *Efímera 2* on ja sí vaig combinar bastantes exposicions amb gent des barri molt guapes amb lo que te deia, venda de material de segona mà”.

En efecte, arplega tot el material que té i munta una botiga de vell on també fa còpies i que vol que li serveixi per a fer exposicions i diferents actes¹¹⁵ i animar el barri. Animar el barri ens diu que és el seu objectiu, i així apareix reflectit a la premsa, que el qualifica de “esa especie de raro mecenas con la caja de caudales llena de telarañas”¹¹⁶. Així, diu: “Una de las cosas que me gustaría es que sirviera [el Racó] para dinamizar un poco el barrio que ahora es una de las zonas con menos actividades de Palma. (...) Los que están viniendo son yuppies y gentes de ésas”¹¹⁷. I en Toni concep aquest projecte d'animar el barri com un projecte endegat abans. Així quan, aclaparat pel lloguer, abandona l'Efímera 1, diu al diari: “No fue el inicio de una aventura, sino la continuación de una idea, lo mismo que ahora, que no muere, sino que se traslada a otro espacio más de acuerdo con mis posibilidades”.

Efectivament en Toni traslladà la seva botiga i punt d'encontre una trentena de metres més enllà, al Carrer Ramon Llull, on obrí Efímera 2, que acabaria tancant a finals del 99¹¹⁸. Poc abans de tancar la premsa l'entrevistà, i allà carregà contra la rehabilitació que es duia a terme a Sa Calatrava i l'actuació de l'Associació de Veïns: “*me toca es nas tener la asociación de vecinos más carca de Mallorca. Sólo valoran los conventos, sin darse cuenta de que éste es un barrio de currantes*”. Aquestes declaracions despertaran una agra discussió entre en Toni i en Climent en forma de cartes al director que marca un dels primers senyals evidents de la divisió oberta que s'anirà gestant dins Sa Calatrava i que esclatà com hem relatat.

En aquests anys passà encara una altra cosa rellevant. El pis del carrer Botons fou adquirit per en Fernando, un promotor immobiliari, que li digué a en Toni que se n'havia d'anar. A més d'ell, però, hi havia a la finca una sèrie d'okupes que es negaven a anar-se'n. Aquest cas que acabà en els tribunals i mobilitzà varis dels agents protagonistes de la barriada serà tractat en el capítol 5, però és un punt digne de menció que, en part gràcies a les *Efímeres*, en Toni coneix a tot el jovent inquiet que es mou pel centre de Palma, com els del Loco Circo. Aquest jovent, com en David, està orgullós de tenir la seva seu i focus d'activitat a Sa Calatrava, i així encara que no hi ha una continuïtat directa entre la seva activitat i la del Grup d'Animació saben que Sa Calatrava fou algun dia un referent i els agrada evocar-ho com a precedent seu.

6. DE PORTERET A VICEPRESIDENT

L'època final de les *Efímeres* és l'època, del 97 al 2002, en què es duu a terme la iniciativa comunitària URBAN, que té com una de les seves realitzacions més ambicioses el *Passeig per l'Artesania*, espècie de carrer comercial al cor de Sa Gerreria, contigua a Sa Calatrava i la zona més degradada arquitectònicament de Palma. La idea, inscrita en un projecte global per Sa Calatrava i Sa Gerreria, era construir un motor per a regenerar el barri i recuperar l'activitat artesanal de la zona, encara que com ens diu en Toni: “abans no hi havia artesans; hi havia un cadirer, un matalasser, un fuster, un ferrer... hi havia oficis”. A en Toni, malgrat no ser ni voler ser artesà, li proposaren d'entrar en un dels locals del Passeig. El Passeig, però, s'inaugurà després que en Toni tanqués, a pesar del qual ell ens diu que no hi hagués pogut entrar pas, ja que demanaven unes condicions financeres que ell mai no podria reunir, i a molts altres, artesans com na Pau o n'Ivan, els passà el mateix. Tanmateix el contacte amb els responsables de l'URBAN tingué repercussió, ja que entrà a treballar d'informador¹¹⁹ al Centre Social Flassaders, a Sa Gerreria, un dels edificis emblemàtics del pla de regeneració:

“En aquell moment se parlava de Sa Gerreria i una assistenta em diu que vagi a veure s'empresa que coordina les activitats socioculturals, i me contractaren a Flassaders de porteret, que no sé si se deia informador. Amb això crec que se va utilitzar sa meva imatge bastant, deixa'm que també bravegi d'imatge. Quan se va inaugurar allà hi va haver gent que me coneix, que sa imatge d'allà no era només que s'Ajuntament hagués fet un centre social, era que allà hi havia un porteret que era en Toni que havia fet tal i tal. I en Pep Roig va fer una contraportada que deia 'Renacimiento de Sa Gerreria' perquè hi ha en Toni que tal, tal i fins i tot va venir sa televisió i me van fer una entrevista”¹²⁰.

En aquests anys, fins el 2002, en què en Toni estava a Flassaders la seva mare s'havia posat malalta. En Toni es reclougé a casa mig deprimit, tenint cura de la seva adorada mare i intentant expiar culpes. En Toni anava a dormir d'hora, cap a les 11, i s'aixecava devers les 6 per assistir sa mare abans de ser a les 9 a Flassaders. Un dia, però, un rebombori el sobresaltà. A les 12 de la nit pel carrer de Berard hi passava una confraria que assajava, a la tardor i amb el suport de l'Associació de Veïns, la processó de Setmana Santa. Aquest fet indignà en Toni i molts d'altres que no podien entendre que una Associació de Veïns que prohibia els bars i les festes, donés permís a una confraria (“una animació beatera”), que a més no era del barri per a armar xivarri¹²¹. Arran d'aquesta indignació compartida en Toni entrà en contacte amb varis veïns nouvinguts, alguns dels quals acabarien sent els que després es convertirien en els *dissidents*.

Així mateix, la previsible mort de sa mare portava a en Toni altres preocupacions a banda de la pena, el patiment i tal volta els remordiments. En els seus problemes econòmics, en Toni un dia es trobà que no podia pagar la hipoteca, i no era la primera vegada que li passava. La seva mare patia i creia que la pobresa crònica, la deixadesa i la manca de realisme del seu fill la conduiria a haver de passar els seus últims dies sense casa. Sembla que ho anava dient pel barri, i una senyora comprà el pis per a què ella hi pogués viure. Explica en Toni que es tractava d'una senyora, de bona posició econòmica, que es dedicava a anar a fer companyia i caritat entre les famílies amb més problemes econòmics. En comprar el pis posà, però, una condició: només hi podrien viure mentre ella fos viva. Així, en Toni ja veia com quan morís sa mare a més del dol es trobaria sense sostre. La mare d'en Toni morí el 2003. Llavors en Toni va anar a parlar amb aquesta senyora, qui li digué que es duria bé amb ell, de manera que li proposà de revendre-li el pis per allò que li havia costat a ella, uns 7 o 8 milions de pessetes. Però en Toni no els tenia. Per aquell llavors en Toni havia demanat la jubilació anticipada en veure que a Flassaders les coses anaven mal dades:

“Quan se va acabar s'històri que era es Consorci [l'URBAN], menos pressupost perquè Consorci volia dir duros. En aquella època, en passar a s'Ajuntament menos pressupost i vàrem passar a ser menos i també va venir una altra empresa i hi va haver reestructuració, i jo hi vaig estar com a de pont entre les dues

empreses, que me demanaven si me volia quedar un poquet més, però jo sabia que allò no es podia estirar. A part que allà què te penses, jo era porteret i cobrava molt poquet, i vivia per les hores extres des cap de setmana si hi havia una activitat”.

I com que cobrava poquet, la pensió també va ser poqueta. En Toni, doncs, es trobava amb les butxaques escurades, però sabia que el pis que li revenien era una bona oportunitat, i que tal vegada algun parent seu el podia salvar, més tenint en compte que era una bona oportunitat d'inversió atesa la revaloració del sòl de Sa Calatrava en aquells darrers anys. La vengué al seu cosí Pepet, 20 anys més jove i veí de tota la vida, un dels seus fillons, que ha prosperat gràcies a què a partir de les festes aprenqué a tocar la xeremia, i avui forma part dels *Xeremiers de Sa Calatrava*, probablement el grup de xeremiers més afamats i innovadors de Mallorca. Així en Toni segueix vivint a la casa on es mudà als cinc anys amb son pare i sa mare i es tio Jaume. Una casa petita que *donava* a la mar... Davant seu s'hi ha estat construint aquests dos darrers anys un edifici de 24 habitatges de luxe l'intent de paralització del qual fou la principal tasca de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i la seva nova junta durant una partida de mesos. Les obres suposaren la demolició d'un parell de cases petites com les d'en Toni, i ho feren amb tan mala jeia que la casa és plena de crulls (“aqueixes parets són com paper de fumar”), i així de les obres no se'n ressent només la casa o la vista a la mar, sinó la pròpia salut d'en Toni, qui pateix una bronquitis que l'ha dut a un rosari de consultes mèdiques provocada pel corrent d'aire que entra per les esquerdes i bretxes en l'humit hivern mallorquí.

Una Associació de Veïns de la que en Toni figura com a vicepresident, en ser el segon més votat en l'Assemblea General Extraordinària de febrer de 2004 on s'escollia la nova Junta de l'associació, després que l'antiga hagués dimitit en bloc. Tanmateix, segueix anant bastant per lliure, i sovint em comenta que li agradaria donar-se de baixa per poder dir la seva sense lligams i fer broma d'uns i altres a través d'alguna nova publicació. Mentrestant segueix arruïnant-se amb nous deutes que maten l'anterior. L'últim és per pagar el lloguer d'un pis al capdamunt del carrer Berard, que val 500 € (“i encara perquè me coneixen”) on hi va posant, poc a poc, tots els llibres i papers que té acumulats en varis llocs. I què hi vol fer en aquest pis de 500€? Mirar d'escriure un llibre-memòries aprofitant que el 2006 farà trenta anys de les primeres festes de Sa Calatrava¹²². Espero que te'n surtis, i sigui com sigui aquí tens això que he fet tan bé com he pogut¹²³.

Postil·la

En haver escrit el capítol que acabeu de llegir vaig passar-n'hi una còpia a en Toni per a veure què li semblava i per a què em corregís probables errors en noms o dates. Al cap d'unes setmanes ens veiérem a Can Salat. Ell tragué un paperet amb una llista anotada a mà on es consignaven alguns errors ("això que dius d'aquesta festa no va ser el 82 sinó el 81") i un munt de 'comentaris'. Entre aquests n'hi ha un que destaca poderosament i que m'ha dut a afegir aquests postil·la. Em comenta que jo acabo el capítol dient que ell vol fer aquesta commemoració dels 30 anys i em demana que canviï aquest final per a fer constar que:

"Ara ja dubt de si vull fer-ho o no perquè de vegades me queg [cago] en les festes de Sa Calatrava i en totes les mogudes, perquè de què han servit? Perquè molts de pics pens que han servit per fer sa façana aquesta així guapa, i que vagi arribant cada cop gent més bufa [=botifarra, vegeu *Glossari*] i coses com l'edifici de davant ca meva i per donar un nom a tota aquesta cosa, i quan pens això me queg en ses Festes i no vull encara seguir alimentant un nom que serveix a aquests altres, que encara els don com una història de què ventar-se".

Capítol IV: DE LA CALA VERGE A L'ARENA PURIFICADA

Las Islas Baleares son, a final de milenio, la nueva frontera. La compra y apropiación privada de los paisajes insulares es la nota dominante ante un planeamiento que, con un boom turístico de retraso, empieza ahora tímidamente a reclasificar suelos urbanizables, cuando la demanda ya se ha desviado hacia el rústico y el urbano, con cierto valor añadido, como el casco antiguo de Palma y los pueblos de interior. Aquel espacio urbano al que la población había dado la espalda a partir del primer boom turístico ahora será revalorizado y europeizado.

(Onofre Rullán, 1999, "Crecimiento y política territorial en las Islas Baleares", p. 423)

Aquest capítol recorrerà els darrers 20 anys (les nostres segona i tercera fase) de plans urbanístics a Sa Calatrava i la manera com el capital immobiliari ha respost a ells. En aquest camí mostrarem els mecanismes pels quals Sa Calatrava de ser un barri de classe baixa, poc prestigiós i fins evitat i temut passa a ser una arena purificada pel capital. Usant els termes de l'excel·lent obra col·lectiva *Producteurs de territoires* (Bleton-Rouget, Caritey i Fortunet 2003) podem dir que Sa Calatrava com a territori popular és posada sota sospita, vista com un perill, i convertida en un territori institucional i instituent. Aquest procés no és abstracte, sinó que es duu a terme a partir d'una sèrie de mesures palpables que són exigides, aplicades o legitimades per una sèrie d'actors, entre els quals hi trobarem l'administració (les diferents administracions i les diferents parts de l'administració, de fet), els portadors de capital (gentrificadors), els representants del capital immobiliari (constructors, promotors, immobiliàries), els mitjans de comunicació i les imatges dels palmesans, així com diferents entitats, especialment l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i posteriorment també la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, sense oblidar el conjunt de la població resident.

Aquest capítol vol mostrar una doble transformació. En primer lloc aquella ja insinuada en el capítol anterior i que es farà més patent en la nostra segona fase, és a dir, el desmuntatge de bona part del que significà el Moviment Ciutadà, que té una translació en les polítiques urbanístiques, i el reposicionament dels diversos actors, fonamentalment l'administració i l'Associació de Veïns. Aquesta

transformació es pot expressar a través de dues idees: el replegament i la verticalització de l'Associació de Veïns i l'exigència d'atraure capital que es plantegen els plans urbanístics (ens referim al binomi PERI/PGOU 85). Malgrat això es pot traçar una continuïtat entre aquesta etapa i l'etapa anterior que es fa manifesta en varis aspectes com en l'actuació a partir de les demandes veïnals i en termes de consum col·lectiu dels plans urbanístics o el manteniment de l'hegemonia de l'Associació de Veïns. Aquesta continuïtat fa que si bé la idea del barri com a projecte s'ha esvanit sí podem parlar d'un projecte pel veïnat/barri al voltant de l'Associació de Veïns, un horitzó de millora més o menys compartit i al voltant del qual hi ha un cert acord.

Contràriament, la transformació que es produirà a mitjans 90, coincidint amb el tercer boom turístic (Seguí Ramon 1998¹), serà molt més profunda. Tres fets que es donen el 97 expressen perfectament aquesta transformació. En primer lloc s'inicia el Pla Urban (que fa parella amb el PGOU del 98) que oblida les qüestions de consum col·lectiu, les demandes veïnals i l'existència de Sa Calatrava com una unitat específica i se centra en l'embelliment i la turistificació, pensades no tant pels residents actuals com per residents potencials (compradors de cases) i turistes. En segon lloc el 97 una promotora immobiliària adquireix per uns 40 milions de pessetes Ca n'Estarillas (als baixos de la qual hi tenia el local l'Associació de Veïns), un casal a primera línia de mar, al cor de Sa Calatrava, per a rehabilitar-lo, quelcom que es féu possible gràcies als avantatges que l'administració havia previst per a real·lotjar inquilins de lloguers antics i atreure el capital. Aquí començava a evidenciar-se que l'objectiu de l'Ajuntament, que no havia volgut comprar uns anys abans aquesta casa per un preu cinc vegades inferior per a fer-hi habitatge públic, s'acomplia i s'inaugurava el camí que fa que avui Sa Calatrava sigui la zona amb uns preus immobiliaris més elevats del centre històric de Palma. El tercer fet és l'expulsió, mediada i defensada per l'Associació de Veïns, del Club d'Esplai de Sa Calatrava del seu local de la placeta de Santa Fe per a situar-hi un vestidor pels agents que vigilen els parquímetres, una expulsió que es justificà en termes de seguretat.

Aquests fets representen un canvi profund que dinamitarà qualsevol projecte compartit entre els residents a Sa Calatrava (que, i no és casual, ja no se sap ni quins límits té) i socavarà la mateixa possibilitat que aquest aparegui. El més rellevant però és que aquesta sèrie de transformacions paral·leles que marquen un rotund canvi d'etapa són en tots els casos presentades com a positives i naturals, com una conseqüència lògica i desitjada d'una dinàmica engegada anys ha, és a dir, que el canvi d'etapa no és presentat ni visibilitzat com a tal. Així l'embelliment urbanístic es presenta com la guinda a una millora de les condicions d'habitatge, com una millora de la qualitat de vida; la revalorització immobiliària es ven com la prova de la millora cercada del barri i la superació definitiva dels seus problemes; el 'desnonament' del Club d'Esplai com la continuació d'una lluita contra el

desordre i una demanda veïnal, quan el desordre és ja inexistent i la demanda sorgeix de l'Ajuntament. Sigui com sigui, i malgrat la ruptura que defensem, el que és innegable és que a) els elements a partir dels quals es produeix la transformació esmentada ja existien en la fase anterior i per tant cal veure com es resignifiquen i rearticulen i b) el mateix fet que s'oculti la ruptura és un fet de primera transcendència per a la nostra anàlisi. Veurem doncs en aquest capítol aquesta doble transformació tot deixant pels dos darrers capítols el gruix del que correspon a l'Associació de Veïns a partir del 97, l'actuació de la qual podrà ser interpretada amb més fermesa un cop coneguem el profund canvi de posició en la geografia del capital que haurà viscut Sa Calatrava.

1. FER NETA SA CALATRAVA

El PERI de Sa Calatrava és definit en el PGOU de 1985. Aquest PGOU, el primer de la democràcia i sortit d'un remarcable procés de participació, es posa per objectiu rectificar els efectes nocius que l'urbanisme especulador i expansionista del franquisme havia generat. En consonància els dos eixos bàsics d'actuació seran: a) aturar el creixement extensiu cap a la perifèria i equipar les barriades obreres construïdes a cuita-corrents en el primer boom turístic (55-73) i mancades de serveis bàsics; b) aturar la degradació i l'èxode poblacional que afecta el centre històric, i en especial aquelles zones més marginals per a les quals es preveuen o recullen plans espacials, entre les quals trobem Sa Calatrava² [Mapa 2]. Com es pot observar, doncs, el PGOU adreça aquelles parts de Palma on havia florit el Moviment Ciutadà. Seguint el camí iniciat en el Puig de Sant Pere el Patronat Municipal de l'Habitatge (l'agència pública creada en la primera legislatura de l'ajuntament democràtic encarregada de gestionar aquests plans) s'adreça a Sa Calatrava per a resoldre aquells problemes de què es queixaven els seus veïns, fonamentalment deteriorament de l'estat de les edificacions i manca de xarxes de subministrament i serveis públics. Així queda recollida la demanda de l'Associació de Veïns en el propi PGOU:

“En Sa Calatrava es necesario elaborar un Plan de Ordenación donde se regularicen todos los aspectos: usos, infraestructuras, características edificatorias, etc. Todo está por definir y supone un freno para la mejora del barrio. Hay deficiencias en el saneamiento del barrio y en los servicios en general. Contribuye esta situación a dar una imagen de *barrio sucio*” (PGOU 1985: 24)³.

1.1. CONSUM COL·LECTIU

Ja a mitjans anys 80, abans d'aprovar-se el PERI, el Patronat comença a comprar parcel·les (a baixíssim cost) bé per a rehabilitar-les bé per a fer-hi obra nova quan el cost de rehabilitació fos massa alt. En total el PERI ha significat fins a dia d'avui l'execució de 70 habitatges de lloguer (construït pel Patronat, agència de l'Ajuntament) i 11 en venda (construïts per l'Instituto Balear de la Vivienda, IBAVI, agència de la Comunitat Autònoma), havent-hi encara prevista la futura realització de 15 habitatge de lloguer, tot plegat repartit en 12 edificis [Mapa 3]. L'adquisició de la totalitat d'aquestes parcel·les i l'inici de la seva construcció (fonaments, consolidació, etc.) tingué lloc durant el període que va fins el 96. Una trentena d'aquests pisos foren edificats pel Pla Urban, es tracta dels pisos en propietat del teatre i dels 19 micropisos adaptats per gent gran que es construeixen al centre de serveis socials de Botons sobre els que tindrem ocasió de tornar. A més de la construcció de cases amb el PERI s'endega la millora i renovació de varis serveis públics: enllumenat, empedrat, clavegueram, etc.

En les seves realitzacions urbanístiques, doncs, el PERI de Sa Calatrava es concentra en solucionar, a partir d'inversió pública, problemes de consum col·lectiu, i a més ho fa procurant respectar la imatge de l'entorn construït, primant la rehabilitació per sobre l'obra nova, si bé cal dir que tingueren ben poca cura a conservar les traces de la indústria assaonadora. És en aquest sentit una rehabilitació que pren la del Puig com a model: A) actuar a partir d'una demanda veïnal, col·laborant amb els veïns (p.e. l'Associació de Veïns té veu en la distribució de les cases) i mantenint la unitat social que és el barri (com ho prova el fet que agafessin els límits de Sa Calatrava petita); b) l'actuació es destina a proporcionar béns i serveis als veïns, que tenen unes mancances derivades de l'abandonament del capital, només interessat en la plusvàlua. Així, doncs, si pensem en termes de consum col·lectiu el principi que guia l'actuació és: els veïns tenen dret a aquestes millores pel sol fet de ser veïns, pel fet de ser residents i aquest dret està per sobre de qualsevol altre. Tanmateix a Sa Calatrava, i contràriament al que havia passat al Puig, un axioma es posa per davant de tota altra consideració, com escriu el llavors cap del Patronat:

“Debemos subrayar que la misión de todo programa de rehabilitación tiene como fin poner en el mercado áreas que, por diferentes motivos, han quedado fuera del complejo entramado que es, en esencia, una ciudad” (Fortuny 1992: 103).

Aquesta exigència de mobilitzar Sa Calatrava per a atreure capital i generar plusvàlues influirà enormement la reforma urbanística de Sa Calatrava i transformarà decisivament els principis, heretats del Puig, que fins aquí hem comentat. N'Emili, un dels màxims responsables del Patronat municipal de l'Habitatge en aquella època, m'explica els dos defectes del PERI del Puig que es voldran resoldre a Sa

Calatrava: 1) el capital privat no arriba; 2) gràcies al PERI, en mantenir tots els habitants, es crea un "ghetto"⁴. Caldrà per tant resoldre ambdós problemes amb un sol moviment, un moviment que es presenta a través de la narrativa legitimadora que s'estructura al voltant del terme patrimoni social.

1.2. PATRIMONI SOCIAL

Pels motius tàctics i conjunturals que ja hem explicat la fórmula urbanística que s'empra en el Puig de Sant Pere per a garantir el dret de *tots* els habitants a quedar-se i beneficiar-se de millores fou el terme de *patrimoni social*⁵. En el PERI de Sa Calatrava⁶ el terme es manté intacte, però incorpora dos matisos decisius: 1) ja no es parla de "salvaguardar el derecho" dels habitants, sinó de "conservar una identidad histórica"; i 2) ja no es parla d'"actuales moradores" sinó del "entramado poblacional que está arraigado al barrio". Hem passat d'un dret a un privilegi, i d'una mesura universal a una de condicionada. Aquesta diferència subtil, aparentment negligible, ens indica un profund canvi d'orientació que subjau sota tota la qüestió del consum col·lectiu i que queda palesa en la definició de patrimoni social que Fortuny (1992) exposa en unes jornades sobre rehabilitació de centres històrics que tingueren lloc a Palma el 1992. En aquest text, i també en l'entrevista a n'Emili, el patrimoni social té tres moments: 1) Conservar part de la població ('els arrelats'), a la que es dota de béns i serveis de consum; 2) Incentivar l'arribada de la inversió privada, el que es tradueix en l'arribada de nova població de major poder adquisitiu, és a dir, en gentrificació, el que en termes de patrimoni social es descriu com la recuperació de la mescla de classes socials d'antuvi; 3) Expulsar un volum de població, expulsió que es legitima dient que són indesitjables, es justifica negant-los-hi l'arrelament i es motiva en la necessitat de facilitar l'entrada a la iniciativa privada, el que a la seva vegada vol dir dues coses: a) cal buidar el barri a fi que la iniciativa privada trobi espai; b) cal canviar la imatge de Sa Calatrava, cal esborrar el seu estigma que espanta els palmesans i el capital, i la manera de fer-ho és eliminar aquells habitants que són portadors de l'estigma (sobretot gitanos). Anem a veure els tres moments del patrimoni social tot mostrant com aquestes mesures, basades en una voluntat de guany, influeixen enormement en la posició de l'Associació de Veïns.

Acoso y derribo

El que aquí anem a explicar és un procés contrari al que hem vist que passà al Puig. Allà els antics residents culpaven del mal estat i la brutor del barri als nouvinguts, i fou quan aquesta divisió se superà que es pogué exigir una actuació urbanística en termes de consum col·lectiu per a tots els habitants. A Sa Calatrava el que comença sent un problema vist com a general i patit per tots els habitants esdevé un conflicte en què s'acusa a alguns de ser-ne els responsables, de tal manera que es trenca la universalitat de la demanda, de manera que es despolititza i es moralitza fins a extrems insospitats, i

això comença en bona mesura perquè l'administració decideix subordinar la qüestió del consum col·lectiu a la creació de valor de canvi. Anem a veure-ho.

A la segona meitat dels 80 Sa Calatrava esdevingué, com ja s'ha comentat, una de les zones de Palma on es concentrava la venda de droga, com ens confirmen varis testimonis⁷, i aquest fet creava conflictes quotidians entre els nouvinguts, molts d'ells gitanos, i els residents d'antic⁸. L'administració i l'Associació de Veïns actuaren de bracet per a expulsar aquella població que es considerava problemàtica, problematització que es basà en una extrema moralització. Evidentment l'agent clau en aquesta expulsió era l'administració que és qui comptava amb els mecanismes legals per a dur-la a terme. Com ens conta n'Emília, arqueòloga municipal en aquells anys, l'administració féu ús de tots els mecanismes a l'abast:

“[Els gitanos] els va treure s'Ajuntament amb perdó amb una acció de acoso y derribo que no sé com. (...) *Jo me vaig inventar unes runes romanes a casa d'en N que en N va fugir corrensos, i mos vàrem presentar amb en N amb calçons i sa dona tallant un jamón*”.

Més clar l'aigua, vaja: l'Ajuntament s'inventa unes restes patrimonials per a dir a l'inquilí que ha d'abandonar la casa. No podem perdre de vista en cap moment el motiu últim pel qual l'Ajuntament expulsa aquesta població, que és el d'animar l'arribada de capital. Expulsant els indesitjats s'aconsegueixen dues coses: es creen forats per a què tingui lloc el capital a venir i s'eliminen aquells elements que repel·leixen el capital, i els gitanos en són el paradigma. A banda de runes romanes inventades l'Ajuntament utilitzà altres procediments menys rocambolescos però igualment categòrics, com foren les expropiacions forçoses (més endavant ho veurem pel cas de Botons). En aquesta dinàmica l'Associació de Veïns jugà un paper clau ja que era l'agent que apuntava amb el dit el malfactor, aquell la porta del qual havia de ser tapiada⁹, encara que diversos veïns també ho feren de mutu propi¹⁰. Aquest rol actiu de l'Associació de Veïns en apuntar el *bo* i el *dolent* prengué rang institucional amb la concessió de les cases, però això ho veurem més endavant.

L'Associació de Veïns tingué un paper clau en la construcció d'una imatge negativa de Sa Calatrava a partir de les seves crítiques i queixes que es traduïren en nombroses pàgines i columnes a la premsa local, especialment entre el 88 i el 93. En aquesta època trobem titulars sucosos com els següents: “La muralla del delito. La Asociación de vecinos de Sa Calatrava pide a Cort que actúe de manera eficaz contra la prostitución”¹¹, “Los vecinos de Sa Calatrava ven limitada su aspiración de cambiar la imagen de su barrio”¹², “Los vecinos de Sa Calatrava ya están hartos de esperar la ayuda de los políticos”¹³, “Queremos seguridad y mejoras en la infraestructura de la barriada”¹⁴, o “No somos delincuentes”¹⁵. D'aquesta manera el que s'havia iniciat com un problema de consum col·lectiu es transfigura en un

problema d'ordre públic gràcies a l'acció de l'Ajuntament i l'Associació de Veïns, ajudats per l'àvida premsa local. La rehabilitació urbanística es transforma en una eradicació de determinades persones i determinats comportaments, com conta na Teresa, llavors presidenta de l'Associació de Veïns:

“Vostè sap que noltros hem llevat el tema de la prostitució, noltros hem llevat el tema de la droga, que era el tema més delicat i més greu a més! ¡els robos que eren a punta pala! ¡els clans gravíssims que hi havia a Sa Calatrava! ¡allà no s'hi podia viure! ¡noltros ressuscitàrem perquè estava morta Sa Calatrava! ¡la ressuscitàrem!, la posàrem, la sanejàrem, férem tots els fonaments perquè Sa Calatrava el dia de demà pogués ser un barri”¹⁶

Aquesta imatge tremendista calà fondo en la ment dels palmesans, que si històricament ja havien evitat Sa Calatrava, com ens contava na Maria Àngela, ara trobaven que aquesta es 'gerreritzava', o sia, els era presentada com el Barri Xino [AD: 13]. Cal dir tanmateix que molts calatravins conten que la situació no era pas tan exagerada¹⁷, i no podem oblidar que el poema que dóna nom a aquesta tesi i que descriu Sa Calatrava com una 'cala verge' plena de jocs està escrit l'any 89. Sigui com sigui tots els informants concorden a dir que la situació mai no fou comparable a la de Sa Gerreria¹⁸, i no obstant això tots consideren que hi havia un volum de població que pertorbava la convivència. El que cal destacar, doncs, és que gràcies al PERI i a les actuacions i declaracions de l'Associació de Veïns es produeix un desplaçament on Sa Calatrava passa de ser un barri fora de pas o de classe baixa i degradat a un lloc estigmatitzat i els seus problemes passen a ser moralitzats en la ment dels palmesans, una moralització que sovint s'expressa en termes d'higiene social. Aquesta estigma tindrà una presència duradora, de fet arriba fins a dia d'avui, malgrat que els testimonis reiteren que ja a mitjans 90 a Sa Calatrava s'havia acabat el tràfic de drogues i que la major part de la població gitana havia estat expulsada¹⁹; és a dir, l'estigma s'estendrà a la fase 97-05 en què ja no hi ha motius materials per a sostenir aquest estigma [AD: 28]. Un incís: no pretenem dir que hi ha una homologia entre població gitana i tràfic de drogues, i de fet molts informants insisteixen a trencar aquesta associació²⁰, estem dient, per una banda, que l'administració²¹ i l'Associació de Veïns feren aquesta associació gairebé total i, per l'altra, que en els propòsits de canviar la imatge i apujar el valor immobiliari de Sa Calatrava que tenia l'administració la població gitana, amb independència de la seva relació amb coses com les drogues, era entesa com un obstacle. Es produeix, doncs, un gir total en la comprensió del problema de la degradació urbanística, que passa d'un problema polític i econòmic a un problema conductual i com a molt assistencial, el que fa que es tergiversi la causa i l'efecte: no és que Sa Calatrava s'omplís de marginals perquè estigués degradada, sinó que es degrada perquè s'omple de gent marginal!²².

L'estigma que es posà damunt Sa Calatrava té molt a veure amb la manera com l'Associació de Veïns enfoca el problema del barri que passa a ser entès en termes d'ordre públic, seguretat i neteja, el que es posa en evidència en els verbs que s'empren com a sinònims de la rehabilitació: 'fer net', 'sanejar', 'granar'. Entesa d'aquesta manera la rehabilitació, allò a eliminar, s'estén a un concepte de brutor moral que es fa palès en l'èmfasi de l'Associació de Veïns en combatre la prostitució, per la qual s'arribaren a crear una sort de patrulles urbanes, com ens conta na Bàrbara, membre de la junta directiva:

"Per llevar sa prostitució de sa murada imagina't lo que fèiem. Els hi feies sa vida impossible. No hi ha cap tio que quan estigui en es cotxo amb una dona que li vagis a obrir sa porta i el desbaratis; te vendrà una vegada però la següent vegada no vendrà. Tothom sortia, una vegada sortirem a patricular i hasta es ninets petits duien un palo de fregona".

La degradació de Sa Calatrava ha esdevingut una qüestió de *desordre* i l'Associació de Veïns està disposada a decidir què és l'ordre a través d'una tasca de marcatge de bons i dolents. D'aquesta manera "se quedava sa mateixa gent que és sa que havia quedat i aguantat", ens diu na Bàrbara. Això ens condueix ja a la qüestió dels real·lotjaments, no sense abans recalcar que aquesta operació de marcatge forjà una definició de calatraví, com ens conta en Climent:

"L'objectiu era que els calatravins quedassin i tornassin i ets altres és que no ho eren de calatravins, no ho eren de calatravins. Jo me'n record que vaig anar a una ràdio i ho vaig dir que aquesta gent no ho són calatravins, sinó que és gent que empra Sa Calatrava per fer negoci, brut a més a més. Però se va aconseguir, si no no estaria com està. Perquè el Puig se va rehabilitar i varen tornar ficar sa mateixa gent, a posta es Puig està tan deteriorat".

El veïnat replegat: pors i favors

Anem ara a veure els arrelats, és a dir, aquells que formarien el bessó del patrimoni social. El motiu pel qual l'Ajuntament vol mantenir aquesta població ja no és únicament el de la justícia social sinó que ha virat cap a qüestions de 'caràcter del lloc', 'tradició'... és a dir, que els bons veïns són tractats com a capital social i Sa Calatrava com un entorn (una *entornalització* que s'aconseguirà també amb un èmfasi conservacionista que es tradueix en la implementació d'una sèrie de normatives i ajuts per a la rehabilitació de façanes i altres elements ornamentals²³). L'ús patrimonialista del veïnat que fa el PERI s'observa en les paraules de n'Emili:

"Sa idea era tornar a que fos *un barri normal de Palma*. (...) que la gent pugui real·lotjar-se és un motiu per no rompre amb la tradició, un barri que romp totalment, ha passat a Les Halles de Paris, barris on estan molt bé son barris molt macos que tornen tenir vida però no tenen res a veure amb es que era antigament"

L'Ajuntament compta altre cop amb els instruments per a fer que els que convenen es quedin i es mantingui aquest 'caràcter'. L'instrument fonamental eren les cases i els reallotjaments. Com conten en Joanet i na Maria, dels primers a ser reallotjats (89-90), el bloc on ells vivien al carrer Calatrava fou expropiat, demolit i reconstruït. A canvi a ells els oferiren un pis de propietat pública ja rehabilitat dins el PERI a Porta de mar on encara viuen. Altres veïns del seu bloc no corregueren la mateixa sort. Aquí l'Associació de Veïns fou de nou l'agent clau sobre el terreny, i la seva imbricació en el procés fou tal que durant anys fou l'única entitat amb representació a la Junta Rectora del Patronat Municipal de l'Habitatge, ens encarregat, entre altri, de dirimir els reallotjaments²⁴. Això donà una gran força dins el barri a l'Associació de Veïns i aquesta no té cap vergonya a dir que foren ells, i no la intervenció pública, qui donà les cases: "Hem fet de tot. Hem fet que la gent tingui vivendes dignes! Hem llevat tota sa rataria que hi havia dins el barri!" diu na Teresa o na Bàrbara: "Llavor *vàrem* fer cases i pensa tu una persona que li dones una casa amb tres habitacions amb un aseu amb un bany, amb banyera, lavabo, bidet i molt bé de renda, clar, sa gent te beneïa". Clar que beneïen, perquè sabien que obtenir casa depenia en bona mesura de la voluntat de l'Associació de Veïns, sobre qui l'administració havia delegat el criteri de decidir qui era l'arrelat, qui tindria casa i qui no, qui queia bé i qui no²⁵.

L'Associació de Veïns té doncs la potestat de dir qui és calatraví i qui no i què vol dir la calatravitat, que equival a antic resident amant de l'ordre, la pau i la tranquil·litat. Un incís: com veurem més endavant l'argument de la pau i la tranquil·litat es girarà; retinguem que fins aquí recuperar la pau i la tranquil·litat només vol dir eliminar els problemes de violència i ordre públic i de passada esborrar aquell record de Sa Calatrava com un lloc cridaner i d'intensa activitat al carrer. L'Associació de Veïns es presenta com la recuperadora d'aquesta pau i tranquil·litat i d'alguna manera posa sota sospita gent com en Toni, és a dir, tots aquells que donaren peu al moviment veïnal a Sa Calatrava, a qui s'acusa obertament de no haver fet res per resoldre el problema de la droga i veladament d'haver participat, amb el seu fer liberal, en la dispersió de la droga i tots els altres comportaments que es persegueixen. Així ho diu en Climent:

"En Toni és una persona que per qüestions d'organitzar saras molt bé, (...) però arriba un moment que quan na Teresa va entrar, que és que fent festes no feim res. Aquí hem d'agafar es bou per ses banyes. I durant 20 anys tots aquests no han corregut davant des gitanos".

En canvi les diferents institucions eclesiàstiques sempre són considerades, junt amb l'Associació de Veïns, els primers dels calatravins, amb l'argument que duen a la barriada més temps que ningú altre. En definitiva, l'Associació de Veïns, gràcies al monopoli dels béns institucionals que reparteix com a favors, pot definir la calatravitat, i queda clar que aquesta no xoca amb el que volia l'Ajuntament, ja

que aquest no només vol deixar espai al capital privat sinó que el lloc aparegui com a controlat. Un punt important que complementa aquesta centralitat de l'Associació de Veïns és el que els seus membres anomenen 'tasca social'²⁶, és a dir, ajudar la gent, o com diu en Miquel: "fèiem molt per ets veïnats, naltros mos agradava molt *fer favors*", el que fonamentalment volia dir aconseguir assistència per gent gran, redistribuir aliments i roba que repartien institucions de caritat com Càritas, etc. Això succeïa en una Calatrava que ja a finals dels 80 iniciava un procés d'envelliment alarmant paral·lel a la pèrdua de població que s'agreujarà encara en la següent dècada. Així, del 81 al 91 Sa Calatrava passa de 1750 habitants a 1428, i la variació en els grups d'edat és tremenda: els menors de 15 anys passen del 21'96% al 13'2% i els majors de 65 del 15'5% al 19%²⁷.

Ens trobem doncs un panorama de replegament. L'Associació de Veïns es concentra en els afers de la barriada (de fet ja comença a mantenir males relacions amb la FAVP) i identifica qualsevol que no sigui conegut d'anys o sigui una persona ben posada (com veurem) com un agent extern de desordre. A la vegada la població, cada cop més envellida, té por a l'espai públic, per on es mou gent que no coneix i activitats que rebutja, i en aquestes circumstàncies l'Associació de Veïns no només té potestat de decidir qui és calatraví, sinó que a més arriba a suplantar el veïnat. Atesa la distinció entre calatravins i no calatravins queda clar que l'Associació de Veïns abandona la idea que tot resident és un veí i per tant s'articula com un grup d'interessos per aquells que sí ho són, un gir que es reforça degut als privilegis que l'administració els concedeix. El veïnat se sent indefens per a organitzar la seva quotidianitat com ho prova la permanent demanda de policia que fa l'Associació de Veïns²⁸ i que contribueix a fer dependre la seguretat d'agents externs, i per extensió de l'Associació de Veïns, ja que aquesta s'ha constituït en l'únic interlocutor amb l'exterioritat abstracte que és l'administració²⁹. A aquesta tasca de mediació amb l'exterioritat abstracte, en què ja no es distingeix si s'actua de baix a dalt o de dalt a baix, cal sumar-hi el fet que l'Associació de Veïns s'ha convertit en l'esfera de circulació de béns i serveis: a través de l'associació circulen els real·lotjaments, els favors, l'assistència i les informacions de tota mena, des de qui és un traficant fins qui es ven una casa, passant per tota xafarderia intranscendent. En aquestes circumstàncies es produeix un doble moviment: *el barri es converteix en veïnat i aquest és assimilat a (o substituït per) l'Associació de Veïns*. Cal remarcar, doncs, que l'Associació de Veïns congrega al seu voltant un projecte que si bé potser no és de barri degut al replegament en xarxa, sí que és hegemònic, i en aquesta època no se senten veus obertament discordants.

Abans de passar al tercer component del patrimoni social serà bo tocar un darrer punt. Com hem dit la fortalesa de l'Associació de Veïns fou creada en bona mesura per l'administració en donar-li el monopoli sobre la calatravinitat i en delegar-li l'assumpte clau que són les cases. A l'Ajuntament això li

reporta varis beneficis, per una banda aconsegueix mantenir la 'tradició' del barri com a forma de capital social i per l'altra el legitima a expulsar gent, ja que si 'els calatravins de veres' reclamen mesures d'urgència es pot mostrar l'actuació municipal purament com una demanda de benestar dels veïns i no com allò que és en última instància: una exigència d'ordre i rentat amb mires al *capital que ha de venir*. Hi ha però un altre benefici que es fa sobretot evident a partir de 1991. Les tres primeres legislatures (79-91) l'alcalde de Palma fou el socialista Ramón Aguiló, qui perdé les eleccions davant Juan Fageda del PP després d'una darrera legislatura plena de problemes que coincidí tant amb la recessió que acompanya la fi del segon boom turístic (74-88) com amb varis problemes urbanístics i mobilitzacions, per exemple contra el PERI de Sa Gerreria (*Rehabilitar no és destruir*³⁰). En aquesta darrera legislatura l'Associació de Veïns de Sa Calatrava va a veure el cap de l'oposició en varies ocasions a fi que posi pressió per a què s'aprovi un PERI que no acaba de sortir mai i per a lamentar-se dels seus problemes d'inseguretat i brutor. Aquí se segellà un pacte de col·laboració intensa entre ambdues bandes, una col·laboració que agafà rellevància quan Fageda arribà a l'alcaldia i que superà aquella que l'Associació de Veïns havia tingut amb el PSIB (que l'havia tingut) en els anys anteriors.

Aquesta col·laboració suposarà varis avantatges, indesvinculables, pel PP i l'alcalde. En primer lloc aconseguirà portar al seu costat una Associació de Veïns històrica (creada en el context del Moviment Ciutadà) i per tant prestigiosa, un fet important atès que la major part d'Associacions de Veïns històriques, associades a la FAVP, mantenien posicions d'esquerres. Cal situar aquesta importància en l'intent del govern municipal conservador de dividir el moviment veïnal, animant la duplicitat d'Associació de Veïns en els barris i creant el 1994 la FEPAE, una 'contrafederació' d'entitats que sistemàticament s'alinea al costat de les decisions municipals. En segon lloc dóna a l'Ajuntament un aliat ferm en el centre històric, l'àrea de major activitat urbanística a partir dels 90 i on es donen varis conflictes veïnals, el que a la vegada explica el poder que aconseguí l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, aconseguint de vegades imposar el seu criteri contra el dels tècnics municipals³¹. En tercer lloc el PP assegura un feu de vots, gràcies en bona mesura a la campanya que li fa l'Associació de Veïns. Un exemple mostrarà clarament aquest fet. El 9 de març de 1995, en plena campanya per les eleccions municipals, es fa un acte a l'Associació de Veïns organitzat pel Partit Popular, és a dir, un acte de campanya electoral en el que intervenen la Junta Local del PP i el Grup Municipal del PP a l'Ajuntament. Tanmateix la cosa és enganyosa. És enganyosa perquè l'acte, intitulat *Sa Calatrava. Passem comptes*, juga amb l'ambigüitat de ser un acte oficial: "consell obert per a informar als veïns de la gestió duita a termini al govern de l'Ajuntament de Palma a la legislatura 91-95". Però és més enganyosa encara quan membres de la junta directiva de l'Associació de Veïns, com en Miquel, reparteixen els pasquins. Seguim en la lògica dels favors que cal retornar³².

L'a-venir

Com s'ha mostrat el PERI té per objectiu l'arribada de capital, és més, el fet que es produeixi aquesta arribada serà el raser amb el qual es mesurarà l'èxit o no del pla³³. Aquest capital immobiliari es voldrà residencial ja que s'intenta revertir la pèrdua de població que ha estat afectant el centre des del primer boom turístic. Així, com ja s'ha mencionat, l'arribada de nova població (gentrificació) es defensarà com a part del patrimoni social, ja que implica la recuperació d'un barri més o menys fictici previ a la degradació i l'arribada dels marginals on rics i pobres conviuen. D'aquesta manera, com que els pobres ja hi són (aquells que s'han mantingut amb fins a què el barri mantingui el caràcter) aquells que arribin caldrà que siguin rics. Tanmateix cal insistir que aquesta narrativa prendrà pes especialment a partir del 97, quan els gentrificadors comencin a arribar en major nombre. En aquesta època, però, es posen els fonaments per a què aquesta arribada es produeixi, i això es fa a través d'una sèrie de procediments que van més enllà de la simple expulsió dels indesitjats. Així en el text de Fortuny ja comentat es parla de "la primera etapa" del patrimoni social (mantenir part de la població: s'amaga l'etapa 0 que és expulsar-ne) per a donar pas a la segona etapa que consisteix a:

"paralelamente se ha de incentivar la iniciativa privada, para que participe en la rehabilitación del barrio; para ello hay establecidas una serie de ayudas y préstamos. (...) En algunos casos estas medidas todavía no son suficientes, como es el caso de propietarios, que desearían rehabilitar, pero que tienen sus viviendas ocupadas por inquilinos antiguos. (...) En este caso, el Ayuntamiento ha iniciado una serie de experiencias (...) mediante el establecimiento de convenios con los propietarios e inquilinos, facilitando a éstos una vivienda municipal a unos precios asequibles" (1992: 105).

O sia, que les cases ja no es fan només com una dotació de consum col·lectiu, sinó com una manera d'alliberar edificis amb un alt potencial de valor per a què el propietari el pugui realitzar. És el que n'Emili anomena "actuar estratègicament", o sigui, realitzar rehabilitacions en alguns punts del barri a fi de mostrar a la iniciativa privada el compromís de l'administració en la regeneració de la zona, en altres paraules, el compromís de l'administració en assegurar els seus guanys. Amb la tècnica que ens explica Fortuny fonamentalment el que es fa és alliberar el que havien estat casals senyorials, molts d'ells en primera línia, i col·locar els seus inquilins en habitatges municipals construïts en altres situacions menys privilegiades i que s'havien buidat dels indesitjats pels mètodes ja detallats. Aquesta forma de procedir, de deixar forats preparats per a l'arribada de capital, tindrà conseqüències molt controvertides dins el barri.

La primera d'aquestes conseqüències controvertides té el seu cas emblemàtic en projectar-se la demolició de Sa Fàbrica. Fins el 1996 el PERI es dedica fonamentalment a la construcció de cases i

xarxes de subministrament, però no obstant això ja projecta una sèrie d'equipaments col·lectius i canvis en les alineacions dels carrers. Els equipaments col·lectius són definits genèricament com un centre assistencial i un altre de sociocultural, i serà amb l'Urban que es traduiran en el centre de serveis social Ciutat Antiga (a Botons) i el Teatre. Més endavant tractarem aquests equipaments però hi ha una pregunta que cal que ens fem ara: per què el centre sociocultural no es féu a Sa Fàbrica tenint en compte la seva trajectòria que el gruix dels calatravins, sigui quina sigui la seva relació amb qualsevulla Associació de Veïns, consideren que hagués estat el millor lloc? La resposta és molt fàcil: la primera línia era el millor esquer pel capital, i l'Ajuntament no es volia permetre el luxe de malgastar els metres de façana marítima que aquesta ocupava, o com diu n'Emili: "vàrem dir que sa primera línia pel fet d'estar davant la mar es revaloritzarà de seguida". D'aquesta manera es prescindeix de la tradició que significava Sa Fàbrica, lloc on començà a demanar-se la millora del barri, i s'escull una mançana de cases (la mançana H³⁴ [Mapa 3]) en segona línia i de factura barata que haurà de ser demolida. També és amb aquest mateix criteri que un solar que històricament havia estat buit davant de can Toni serà requalificat com a residencial, el que donarà peu a la polèmica promoció de Dalt Murada de la que parlarem en el capítol 6. Aquests grans forats (com Sa Fàbrica o Dalt Murada) no es basaran en la rehabilitació sinó en la construcció de nova planta, i per la màxima comentada en el capítol 2 permetran l'arribada de majors volums de capital i des de més lluny.

L'altra conseqüència és que contribueix decisivament a l'èxode comercial que s'estava produint. El PERI diu que el 50% de les plantes baixes de les noves edificacions, incloses les que construeix o rehabilita l'administració, s'han de destinar a usos no residencials, però accepta els garatges o aparcaments dins aquesta categoria. A l'hora de la veritat això s'ha traduït en què els aparcaments han monopolitzat els baixos d'una Calatrava que ha anat aprofundint en la seva desertització comercial³⁵, ja que amb l'arribada dels segons 90 del tercer boom, basat en el residencial, el capital explotarà únicament aquest factor residencial. S'addueixen varis motius per a justificar la decisió que es va prendre, com la intenció social del PERI que volia donar plantes baixes per la gent gran, o l'obsessió del Patronat per a aturar la terciarització del centre històric, un motiu que si és cert parteix d'un error d'apreciació ja que el que produïa la terciarització eren oficines i serveis institucionals o corporatius d'abast ciutadà i no pas les botiguetes de barri i pel barri que hi havia a Sa Calatrava. Sigui com sigui el motiu fonamental creiem que es troba en un altre lloc: la por al carrer, la por al territori popular on tota activitat és vista com a pol·lució, com a potencialment perillosa, i així consta en disposicions del PERI com aquella que es fa en parlar dels espais públics: "se permiten exclusivamente los usos públicos, con carácter de esparcimiento y la práctica del deporte al aire libre" (PERI de Sa Calatrava 1989-93: 55). El 'barri normal' cercat tindrà doncs alguna cosa de barri on res no passa al carrer, és a dir, tindrà poc de

barri, normalitzar serà des-barriar. O dit amb més precisió: per a afavorir un canvi d'imatge i l'arribada del capital se soscaven els espais i les pràctiques del veïnat, i de pas s'erosiona la possibilitat de l'aparició del barri, que és aquell que podria contradir el PERI, que podria exigir-li una comprensió política i des dels valors d'ús dels problemes i el destí del lloc.

2. LA DINÀMICA DEL CAPITAL

Hem vist en l'apartat anterior com els plans urbanístics es projecten a partir de l'exigència d'aconseguir l'arribada del capital, i hem vist també les conseqüències que això té en la dinàmica de Sa Calatrava i en la posició que adopta l'Associació de Veïns. En aquest apartat volem fer un repàs ràpid de la diferent percepció que el capital té de Sa Calatrava des dels finals dels 80 fins l'actualitat. L'objectiu central d'aquest repàs és permetre'ns posar en paral·lel aquesta dinàmica amb els problemes entre veïns, l'actuació de l'Associació de Veïns i els plans urbanístics. L'apartat estarà dividit en dues parts. La primera mirarà enrera, cap al període ja explicat que arriba aproximadament fins el 96 i procurarà entendre els arranjaments que es produeixen entre l'administració i el capital i la manera com aquest va inventant-se la seva Calatrava. La segona part mirarà endavant, fins l'actualitat, i té per objectiu prefigurar (a través de la Calatrava que s'ha inventat el capital i les exigències que això crea) el que seran els plans urbanístics d'aquesta fase, que es presentaran en el següent apartat, així com la rearticulació que es produirà en l'Associació de Veïns i els conflictes entorn l'espai, objectes aquests dels capítols 5 i 6. Procedint d'aquesta manera volem posar de relleu un punt fonamental: serà el capital immobiliari el factor clau per a entendre el camí que segueix Sa Calatrava. En la nostra hipòtesi hem posat com a causa inicial o desencadenant els plans urbanístics, però entenem que això és així en tant que aquests es posen com a objectiu primer l'atracció de capital i la generació de plusvàlues immobiliàries. D'aquesta manera un cop el capital comenci a arribar, especialment a partir del 96, serà ja aquest el que prengui la iniciativa, és a dir, el que directament o indirecta actuï com a principal factor desencadenant.

2.1. GENTRIFICACIÓ DIFUSA

Podem dir que a finals dels 80 comença a donar-se a Sa Calatrava una gentrificació difusa, entenent per aquesta l'arribada de persones a partir de decisions individuals, no coordinades i on no intervé capital immobiliari organitzat, és a dir, no hi ha ni promotors, ni immobiliàries, ni constructores implicades. Quatre dels entrevistats responen a aquest perfil (n'Edi, na Jeanette, na Maria Àngela i

n'Olivier, si bé aquest darrer amb matisos) i les seves històries guarden varis punts en comú. Es tracta de persones de professió liberal, sovint relacionades amb l'art, la restauració, etc. i, si més no en comparació amb els altres residents, amb una bona posició econòmica. Els seus relats sobre com troben les cases i les arreglen també presenten fortes semblances. En primer lloc cap d'ells cercava Sa Calatrava, sinó que se la troben. N'Edi és un bon exemple del que volem dir: ella cercava un pis a la façana marítima del centre històric, amb vistes sobre la Badia, i va intentar comprar pisos per la zona de la Seu o Monti-Sion però no li sortien els tractes i finalment es va quedar el primer que va poder comprar que estava a la façana marítima de Sa Calatrava. Així veiem com ja es prefigura, a partir de la cerca d'una *situació*, el que serà Sa Calatrava Façana. O a partir de la cerca d'entorn el que serà Sa Calatrava Seu: na Jeanette, restauradora de pintura que vivia en un pis de lloguer a la Seu, no cercava la façana sinó un lloc amb l'encant de la pedra vella, un bon entorn, i trobà una planta baixa encantadora vorejant els límits de Sa Calatrava estricta:

“nos llevó aquí y yo me encantó. Era sólo hasta esta parte de aquí. Esto era cerca, pero en aquella época la gente despreciaba Sa Calatrava, la gente me decía ay Sa Calatrava, y yo buscaba una casa en el centro pero no en Sa Calatrava. Y era porque había muchos gitanos”.

Na Jeanette apunta un altre punt en comú: tothom els deia que estaven bojos, que Sa Calatrava era un mal lloc, i de fet aquests primers gentrificadors solien veure els problemes d'ordre públic com el principal defecte de la casa barata i potencialment fantàstica que havien adquirit. Així doncs seran tots ells partidaris (encara que amb èmfasis molt distints en els quatre casos referits³⁶) que el PERI actuï enèrgicament per a realitzar el valor de Sa Calatrava. En relació a això apareix també insinuada Sa Calatrava gerrerenca. Recordem que na Maria Àngela ens ha servit en el darrer capítol per a establir els límits de Sa Calatrava estricta des de fora, en explicar-nos com els anys 60 els seus pares no li permetien entrar més ençà de l'arbre. Doncs bé, en preguntar-li els motius em digué varies coses, que si era un lloc brut, que si hi baixaven les aigües de la indústria, ... i que “allò era un formiguer de droga”... als anys 60!!! La gerrerització de Sa Calatrava és una expressió de com s'oculta la qüestió de classe (i la geografia del capital) que feia de Sa Calatrava un territori marginal i de com es pot eufemitzar la por i el rebuig que els palmesans centrals sentien cap a les zones populars, una eufemització que esdevé gairebé una medicalització, Sa Calatrava com a lloc ple de vicis. Com veurem gran part del que passa a Sa Calatrava troba empara en aquesta lògica que en confondre els continguts populars de Sa Calatrava pre-gerrerització amb aquelles característiques que la gerreritzen (fonamentalment venda de drogues) estigmatitza el seu caràcter popular. Així s'obren les portes a poder presentar Sa Calatrava com un territori senyor, ple d'història i patrimoni que un dia fou descentralitzat/degradat per l'arribada d'unes malalties socials que convé extirpar a fi que Sa Calatrava

torni a ser un lloc decent. És a dir, gentrificar Sa Calatrava serà *tornar-la a la normalitat*, en termes de valor del sòl, de recuperació de la seva història (no la industrial sinó la medievalitzant i sense temps). Aquesta normalització troba consistència amb un altre punt en comú en tots ells: les seves narracions tenen sempre quelcom de relat de pioners i aquesta condició sol fer-se especialment visible en la manera com expliquen els esforços que van haver de fer per a rehabilitar la casa, per a treure-li postissos i brutor, és a dir, per a *polir-la*, per a posar-la en valor, estètic i de canvi.

L'interessant en aquesta gentrificació difusa és que s'hi prefiguren ja els punts bàsics al voltant dels quals el capital articularà les seves exigències. Això encara pren més força pel fet que tant na Maria Àngela com na Jeanette entraran, a finals dels 90, a formar part de la junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, en un moment en què aquesta vol ampliar els seus horitzons espacials a la vegada que atansar-se a les classes benestants. O com ho diu en Toni, quan les madones de tota la vida de Sa Calatrava van començar a desclassificar-se. Hi ha un últim punt interessant en aquesta primera gentrificació. Les cases que compraren aquests primers gentrificadors eren molt barates, i amb poc temps s'han revaloritzat enormement. Alguns, com n'Olivier, ja s'ho imaginaven, atès l'esforç que l'administració prometia fer-hi, i van anar a Sa Calatrava a fer negoci. El cas de n'Olivier que mirant de fer negoci va viure-hi varis anys ens mostra contundentment dues coses amb les que clourem aquest apartat. 1) l'Associació de Veïns fou fonamental per n'Olivier o qualsevol que volgués fer-hi negoci, ja que en controlar la informació (la quotidiana del barri i fins a cert punt la del PERI) ells són qui saben els pisos que es venien³⁷. 2) És molt complicat distingir entre especulador i gentrificador³⁸. Na Maria Àngela ho conta amb certa gràcia. Jo li pregunto si a mesura que "ells [l'Associació de Veïns] arreglaven el barri anava arribant gent nova", i em respon:

"Sí, cada vegada arribava gent nostra diguéssim, culta, que estimava ses pedres, que estimava es patrimoni, i que anaven rehabilitant, però es mateix temps arribaven també es especuladors, que encara hi són".

2.2. LA PRODUCCIÓ DE BOTONS (I): BUIDAR I OMLIR

El 2005 han començat les obres per a la construcció de nova planta de 60 habitatges de luxe i dimensions reduïdes a la mançana A del PERI [Mapa 3], que s'integraran dins un complex residencial tancat amb vigilància i més de 100 places d'aparcament al subsòl. El procés pel que s'ha arribat a aquest punt arrenca a finals dels 80, amb l'inici del PERI i de l'interès de la iniciativa privada per Sa Calatrava. Cal subratllar que aquesta mançana, delimitada pels carrers Botons, Seminari, Pelleteria i la

plaça del Temple, i a la que anomenarem (la mançana de) Botons ocupa una posició estratègica dins Sa Calatrava. Així si bé es troba dins Sa Calatrava estricta limita tant amb Monti-Sion com amb Sa Gerreria com amb el Temple, a la vegada que reuneix aquelles parts de Sa Calatrava que més es degradaren (p.e. el carrer Botons) amb altres de caràcter senyorial i amb un fort pes patrimonial i eclesiàstic (p.e. la plaça de Sant Jeroni). La producció al llarg de quinze anys llargs de Botons ens mostra els mecanismes i processos bàsics a través dels quals es va operant la producció de Sa Calatrava com una arena purificada pel capital. Aquest procés no apareixerà ni com estrictament lineal, ni lliure d'oposició, i a més assistirem a discursos i a aliances canviant a mesura que també els interessos, però especialment l'experiència dels calatravins, es vagin modificant i en conseqüència variï la seva consciència pràctica. A fi de mostrar amb claredat com se succeeixen aquests canvis i realineaments hem optat per a dividir el conjunt dels quinze anys de procés en 3 apartats que s'avenen respectivament amb la segona etapa i les dues subfases de la tercera de la periodització que hem proposat. Abordarem ara el primer d'aquests apartats, un apartat que cronològicament cobrirà fins el 1996 i que ens ajudarà a mostrar fonamentalment dues idees: a) Com la iniciativa privada i la intervenció pública col·laboren per a aconseguir parcel·les d'espai racionals des del punt de vista del capital; b) Com la voluntat d'extreure valor va associada a una transformació semàntica de l'espai i de les relacions que hi tenen lloc.

Una trobada i uns *arreglos*³⁹

A finals dels 80 i primers 90 es donen dos processos paral·lels a la mançana de Botons. El primer d'aquests dos processos és el desenvolupament públic del PERI. La manera com l'Ajuntament comença a rehabilitar Botons és un exemple típic de la doble cara de la reforma que hem explicat anteriorment. El PERI defineix tres Unitats d'Actuació (UA) dins la mançana, encara que les tracta diferentment, ja uns es podran quedar perquè són gent "normalitzada" i els edificis tenen valor patrimonial i els altres se n'hauran d'anar perquè el lloc està degradat i perquè són uns indesitjats:

"La unitat 1-A amb façana a Pelleteria i al fons de Dragona a executar per Compensació, atès que es tractava d'edificis amb valor patrimonial que donaven a un carrer en bon estat, i un tipus de població normalitzada i amb càrregues que es consideren assumibles pels particulars i per tant executables per la iniciativa privada. [Unitats 1-B, 1-C] del carrer Botons i Seminari-Dragona es trobaven en un estat de degradació elevat casi en runes i ocupats per persones de ètnia gitana en bastants casos dedicats a venda d'estupefaents (es tenien localitzats tres pisos amb persones dedicades a aquesta activitat), i per persones d'edat avançada i escassos recursos econòmics. Atesa aquesta situació es va considerar oportú delimitar les dues unitats a executar pel sistema de expropiació" [AD: 20-26].

Els plans incloïen la cessió d'una parcel·la de 122 metres quadrats (a la 1-A) a l'Ajuntament per a la construcció d'una "Residència Col·lectiva per a la tercera edat, atès l'alt índex d'aquest de població dins el barri. (I per compensar a l'Ajuntament de les càrregues de rehabilitar la resta de la illeta en greu estat de degradació física i social" [AD: íbid]. Paral·lela a aquesta actuació de l'Ajuntament trobem els moviments d'en Fernando.

En Fernando és un promotor immobiliari especialitzat en rehabilitació d'edificis en centres històrics que començà a mitjans 80 la seva activitat a Madrid, d'on és originari, i avui té repartit el seu negoci al Nepal, el Perú, el sud d'Itàlia amén de varies ciutats espanyoles entre les quals es troba Palma. Allò que cerca són llocs on es prevegi la possibilitat d'una alta producció de plusvàlua immobiliària, i així fou que a finals dels 80, amb la imminència dels Jocs Olímpics i la implicació de les autoritats en la reforma de la ciutat, traslladà el gruix de la seva activitat de Madrid a Barcelona⁴⁰. El 1989, mentre això està succeint, un amic d'en Fernando que viu per Sa Calatrava el truca i li diu si està interessat a comprar coses per Palma, que n'hi ha d'interessants. En Fernando compra llavors una sèrie d'edificis, entre els que cal destacar algunes parcel·les de la mançana H (la del Teatre) i especialment una casa noble de la mançana de Botons (carrer Pelleteria) que rehabilitarà i en la que hi posarà les oficines d'una promotora (*Building Calatrava*). Aquest amic seu és un escultor francès que feia part de la nebulosa que conformava La Movida i que es reunia a llocs com La Percha i l'Assistència, ambdós vorejant la mançana de Botons. Aquest escultor era parella de na Sierra, la locutora de Ràdio Popular que entrà al Solleric i amb qui en Toni s'enfadà, i segons expliquen alguns dels seus companys de peripècies d'aquella època fou un dels joves artistes que pul·lulaven per Sa Calatrava de l'època que s'adonà del potencial lucratiu que presentava la zona i que intentà treure'n benefici sense massa fortuna.

Tanmateix fins el 92 la prioritat d'en Fernando és Barcelona on rehabilità 62 edificis. Passats els Jocs Olímpics Barcelona es troba en plena ressaca immobiliària i en Fernando necessita nous horitzons. Paral·lelament com sabem l'Ajuntament buscava la implicació de la iniciativa privada en la reforma de Sa Calatrava, i així serà com el 93 els dos processos descrits es trobaran. Segons en Fernando fou en aquest moment que alts responsables de l'Ajuntament van posar-se en contacte amb ell i negocien un acord; segons l'Ajuntament fou a l'inrevés⁴¹; sigui com sigui es trobaren. L'Ajuntament vol les parcel·les que en Fernando té a la mançana H (on haurà de fer un centre sociocultural que amb el temps es definirà com a teatre), i a canvi d'això li ofereix de permutar-les amb les que l'Ajuntament té a la mançana de Botons. A la vegada el govern municipal vol que en Fernando s'impliqui inversorament en el PERI i li proposa redefinir les unitats d'execució de la mançana de Botons (que ocupen al voltant del 60% de l'àrea de la mançana) com a 'unitat d'actuació de desenvolupament privat'.

Fos qui fos qui prengué la iniciativa, el cas és que en Fernando i l'Ajuntament s'entengueren i l'acord es féu constar en la revisió del PERI que es fa el 1993⁴² i en l'acord de permuta de 1994, anys a partir dels quals en Fernando centrà la seva activitat empresarial a Palma i s'hi mudarà. Un punt que cal destacar és que s'introduïren altres modificacions a part de les cessions i permutes de parcel·les. En primer lloc la residència de la tercera edat es traslladà a l'altre costat del carrer Botons. En segon lloc, i més important, s'ajuntaren les tres unitats d'actuació en una de sola i es modificà la qualificació d'algunes parcel·les que havien de ser rehabilitades, unificant-se totes com a construcció de nova planta. Aquest darrer és un fet decisiu ja que el que es fa és fer la unitat més gran, abstracte i informe, el que com hem assentat permet que arribi capital en quantitats més grans i des de més lluny, és a dir, sense coneixement del lloc.

A partir d'aquí en Fernando es trobarà amb tres feines: A) executar les compensacions⁴³ que el PERI preveia, cosa que veurem en propers capítols; B) esperar el moment òptim per a treure el màxim valor dels nous immobles; o sia, que l'Ajuntament volia que en Fernando fos un motor de la rehabilitació, però el cas és que ell esperarà a què el valor de Sa Calatrava pugi ja que això li multiplicarà la plusvàlua i per aquest motiu, sumat a altres problemes que veurem més endavant, la construcció s'endarrerirà una partida d'anys, fet que no agradarà a l'Ajuntament⁴⁴. C) mirar de donar valor al que té, que és el que anem a veure.

De la situació a l'entorn

Com s'ha vist en Fernando compra bàsicament una situació i una garantia de plusvàlua que li ofereix l'Ajuntament, qui li fa eminent el compromís que assumeix en fer que Sa Calatrava (i també altres zones degradades del centre on s'intervenien) pugi de valor, reverteixi el seu signe. Diguem-ho clarament, per en Fernando no té res d'especial Sa Calatrava, res que vingui d'ella mateixa, és simplement una bona situació: "No son unos genios [es refereix als veïns] que han hecho algo aquí, lo han hecho los constructores, ha subido porque el barrio tienen una calidad arquitectónica y es *una situación tan privilegiada* que parece mentira que haya empezado a subir ahora"⁴⁵. O sigui, que en Fernando compra una situació que l'únic valor intrínsec que té és certa qualitat arquitectònica i la seva única especificitat la promesa institucional de plusvàlua. Però si bé això pot ser suficient per a comprar no serà suficient per a vendre: caldrà afegir-li valor, el que es farà emfasitzant la seva condició d'entorn.

El 1995 apareix publicat a l'*Última Hora* (27 d'agost) un article intitulat "Nuevas perspectivas para Sa Calatrava" [AD: 27], espècie d'anunci publicitari amb forma de notícia. L'article explica l'arribada d'un promotor immobiliari (en Fernando) que a partir de la seva rehabilitació pretén transformar Sa Calatrava, i es proposa la seva arribada com la promesa per a què "el barrio [inicie] el nuevo siglo

dejando atrás de forma definitiva su etiqueta de barrio degradado”. D’aquesta manera ell diu que donarà vida al barri a través de la creació, als baixos de la nova promoció, de “un espacio que acoja una colección de arte contemporáneo de autores de la denominada “movida madrileña” de los años ochenta y, a su vez, sea un centro en el que se realicen actividades culturales y artísticas”. Després d’aquesta exposició dels plans que en Fernando té al cap es passa a una descripció del “encanto y el valor histórico” de Sa Calatrava:

“Sa Calatrava, cuna del político conservador Antonio Maura, reúne en sí misma un encanto considerable que invita al paseo por las viejas callejas. El horno de Sa Calatrava, uno de los comercios centenarios de nuestra ciudad, oferta los clásicos *cocarros* y empanadas de pequeño tamaño, que son una solución ideal para muchas fiestas. Renacimiento, barroco y Edad Media están espléndidamente representados en este barrio, que acoge en su seno uno de los pocos restos árabes que quedan en pie, los baños árabes de la calle Serra, la primera sinagoga de la ciudad, de la que hoy sólo nos queda el nombre Montisión, y en cuyo solar la Compañía de Jesús ha construido una iglesia barroca de advocación mariana, el Casal de Cas Marquès del Palmer, en la calle del Sol, que presenta una fachada manierista”.

... i segueix una bona estona anomenant laudatòriament altres monuments i museus. Aquesta operació d’entornalització, basada en la lògica del paisatge i l’atribució de continguts culturals que eufemitzen el valor econòmic es basa en un profund desconeixement i arraconament del barri. Ho assenyalarem per tres vies diferents. A) la pràctica totalitat dels monuments destacats estan fora de Sa Calatrava estricta a més de ser completament aliens a la seva vivència (res de patrimoni industrial per exemple). Darrera aquesta monumentalització senyorial hi ha la possibilitat d’aplicar la idea de la gerrerització que vèiem anteriorment i així en Fernando em diu que Sa Calatrava abans de degradar-se era un lloc “de señores, de gente educada”. B) Es detecta una evident patrimonialització del veïnat, que esdevé entorn, capital social. El veïnat només serveix en aquells elements folkloritzables com el forn, sobre el qual no es mostra cap interès ja que no hi ha “empanadas de pequeño tamaño” sinó ‘panades’ (d’habitud farcides de carn de xot i/o pèsols), producte de forn molt arrelat en la gastronomia mallorquina i en el seu calendari festiu (es mengen en cloure’s el període de la quaresma). Intueixo que qui escriví l’article coneixia aquesta diferència, i és que la clau no és el que sàpiga aquell que escriu/ven sinó aquell que llegeix/compra. El paisatge que s’està produint des de la propietat del lloc és un paisatge per a ser mirat des de fora, per a ser entès per aquells que han de venir, del que s’elimina aquella lògica que es deriva de l’experiència quotidiana: els forns viuen perquè tenen clients que hi van cada dia a comprar pa i coques i no perquè s’hi comprin panades quan es fan festes. Sa Calatrava s’ha d’acomodar a un ordre imposat des de fora que afecta les seves pràctiques i els espais de relació. C) Diu en Fernando que li interessa potenciar la cultura. El 1995 en Toni havia obert a la mateixa mançana l’*Efímera*, i en

ella hi feia exposicions, conferències i altres activitats, però en Fernando mai no l'anà a buscar. No sabem si això de la cultura era una excusa, ja que mai no es féu, o s'ho creia, però en tot cas aquesta cultura no és aquella que venia de dins Sa Calatrava i a la que en Toni procurava donar sortida a través, per exemple, de recitals poètics on es llegien poemes com el que dóna nom a aquesta tesi. A partir d'aquí i en entrar en el lapse temporal que privilegiem la lògica del paisatge es generalitzarà i començarà a dominar la situació.

2.3. ETIQUETA IMMOBILIÀRIA

Com hem apuntat en començar el capítol el 96-97 es posa de manifest que el capital té la voluntat d'explotar Sa Calatrava, quelcom que queda molt clar en l'experiència d'en Miquel Àngel. El 1994, solter i amb 25 anys, en Miquel Àngel es comprà un pis a Sant Jeroni. Com veurem el seu relat s'assembla bastant al de la gentrificació difusa anterior, però l'hem de considerar com un cas primerenc, quasi inaugural, de la tercera fase i la gentrificació generalitzada, ja que ell ja compra el pis rehabilitat a una immobiliària. Explica que la zona tenia mala fama i mala gent i que, de fet, quan es va comprar el pis els seus amics no s'atrevien a visitar-lo de nit⁴⁶, però de sobte tot canvià al cap d'un parell d'anys:

“Perquè a la millor en es principi eren individualitats que anaven a comprar sense cap motiu inversor, però després sí hi ha entrat es inversors perquè han dit ‘òstia en es centro de Palma aquí tenim un tresor’. *A partir d'aquí comencen a entrar no persones sinó diners*, és a dir, aquí ahora vamos a invertir. Aquí va ser quan tothom, *va ser quan ja venien es meus amics*. ‘He visto que allí se construía un montón, tio puta mare quin negociarro que has fet’. Va haver-hi una època aquests dos, tres anys que te tocaven a sa porta es estrangers per comprar, te tocaven sa porta ses inmobiliaris, y ‘¿quiere usted vender?’”

En Miquel Àngel no només ens serveix per mostrar el boom que comença a donar-se al voltant de Sa Calatrava sinó també el tipus de lloc que han comprat aquells que aniran arribant i la seva posició respecte els plans urbanístics. En Miquel Àngel valora Sa Calatrava perquè és un lloc silenciós⁴⁷ i per a ser gaudit a través de la mirada, o sia, a través de la lògica del paisatge, com es reflecteix en la seva resposta a la meua pregunta sobre el seu racó preferit de Sa Calatrava:

“Sa font, per jo sa font de Sant Jeroni és algo impressionant i també probablement li tinc una estima perquè la sent cada dematí i en anar a dormir també me'n vaig a dormir amb s'aigua. És *sa foto*”.

En relació amb això el molesta que hi hagi xivarri al carrer o nins jugant a futbol perquè embruten la paret, i també, podem deduir, perquè no estan a la seva foto, perquè no està a cap de les fotos amb que les immobiliàries venen l'encant i el caràcter de Sa Calatrava. En consonància amb aquestes idees

veu amb molt bons ulls els plans de reforma urbanística ja que són els que han creat aquest lloc tal i com és ara, que és com ell el vol. Aquest barri més imaginat que real serà aquell que pugnarà per a existir, per a eliminar allò que va contra seu i que es veu com a vestigi d'un passat brut i desagradable i trobarà un bon aliat en l'Associació de Veïns.

De fet, l'Associació de Veïns en aquests anys es mostra eufòrica amb l'arribada de les inversions, com digué na Teresa en la darrera assemblea de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns: "este barrio ahora está en la cúspide. Tenemos un barrio residencial para todo el mundo. Seguiremos defendiendo el tema de la prostitución (...) no tenemos que ir atrás". De fet, l'Associació de Veïns interpreta aquesta arribada d'inversors i gentrificadors com la prova del seu èxit en la conducció de la rehabilitació, com es mostra en varis titulars que l'Associació de Veïns, ja en ple climentisme (vegeu proper capítol), dóna a la premsa: "El casal de Can Vilallonga es converteix en habitatges de luxe", "Sa Calatrava: un milió per metre quadrat"⁴⁸ o "La Calatrava: 6.000 euros el metre quadrat"⁴⁹. Així, en aquesta darrera notícia, sens dubte informada per la pròpia Associació de Veïns, llegim:

"La Calatrava és l'exemple més clar que trobam dins Palma de com un dels barris més degradats de Ciutat es pot rehabilitar si s'executa una encertada actuació per part de l'administració local. I aquí sí que no s'ha d'oblidar l'esforç dut a terme per l'Associació de Veïns (...) Sense dubte aquest moviment associatiu ha estat decisiu a l'hora de recuperar la barriada. Els veïns en són conscients de la seva victòria"⁵⁰.

Cal remarcar que aquestes cases que es venen per dinerals i agafen ressò mediàtic es troben quasi sempre fora de Sa Calatrava estricta, en els casals senyorials de Monti-Sion, i caldrà per tant llegir l'ampliació dels límits que duu a terme l'Associació de Veïns com una aproximació a zones benestants i als inversors⁵¹, ja que aquelles zones pel fet de ser de tradició benestant quedaren en el seu moment fora de la geografia del Moviment Ciutadà de Palma. Per altra banda, i com veurem en el proper capítol, l'Associació de Veïns tingué influència en què Sa Calatrava prengués el camí immobiliari que prengués, però el factor clau l'hem de trobar en un altre lloc, en concret en el tercer boom turístic de les Balears i en la manera com l'administració l'anima. El tercer boom turístic (Rullán 1999 i 1997; Seguí Ramón 1998) es comença a detectar a la segona meitat dels 90 i significa que el turisme es concentra en la compra de propietats immobiliàries:

"En las Islas Baleares, después de más de cuarenta años de crecimiento y desarrollo turístico, el urbanismo, el turismo, el territorio, la conservación de espacios, la política inmobiliaria etc. resultan difícilmente desligables. (...) Hoy empiezan a confundirse conceptualmente términos como turismo, urbanismo y actividad inmobiliaria y, de seguir la tendencia, tales vocablos pronto serán intercambiables con la propia denominación de Islas Baleares" (Rullán 1997: 403).

En efecte això és el més interessant de Mallorca; en un moment on les ciutats competeixen aferrissadament per a atreure turisme, Mallorca, destinació turística per antonomàsia, ens descobreix el fons de l'assumpte: la qüestió és urbanística i immobiliària, i encara cal afegir que aquest auge immobiliari està restant competitivitat i productivitat a l'economia balear (Mateu, Riera i Ripoll 2005⁵²). Aquest auge immobiliari i la seva inseparabilitat del turisme es comprova si hom compara allò que llegeix sobre Palma en, per exemple, el suplement 'Overseas Properties' del Sunday Times⁵³, en la pàgina web d'una agència immobiliària⁵⁴ o en la revista d'EasyJet⁵⁵ al respecte del nou perfil turístic de Palma, més centrat en un turisme d'espais naturals, patrimoni i qualitat. Són indistingibles. En tots ells hi trobem unes mateixes paraules, sempre per a parlar del seu centre històric: "Mediterranean tradition", "narrow streets", "art, culture and shopping scene", "city sophistication", "art galleries, modernista architecture, a magnificent cathedral", "tapas bars, excellent restaurants", i així podríem anar fent sense aturar.

Què estic volent dir, on vull anar a parar? Vull posar en evidència tres idees interrelacionades que ja s'han esmentat en el capítol 2. A) el panorama, l'entorn que se'ns presenta, legítimat a partir d'idees com un nou espai urbà⁵⁶, turisme de qualitat o valor patrimonial ("hoy jóvenes y no tan jóvenes vuelven a vivir aquí, atraídos por la historia de estas calles y edificios que asoman sobre la muralla"⁵⁷), és sempre una imatge reductiva de la realitat social i sovint una representació falsa, que no existeix, però té poder performatiu, és a dir, és un discurs que pugna per a fer el lloc tal i com el defineix en els pasquins de promoció turística o en les fotos (quietes i sense gent) de les agències immobiliàries. B) Entre visitant i resident no hi ha diferència, el que significa que les coses es fan pels visitants (per aquell que ha de venir) i que el resident s'ha d'acomodar a aquesta categoria, el que és una estratègia de governamentalitat. C) Sovint seran aquests visitants (portadors de capital), aquests a-venir, els que exigeixin aquest espai, els que dotin de poder performatiu el discurs i el lloc inventats, o si més no es fa en el seu nom. Tanmateix a qui es defensa no és al portador de capital, sinó el sistema d'acumulació i aquells que en poden extreure plusvàlua, fet que es veurà clarament a Sa Calatrava quan els primers gentrificadors vegin que aquella rehabilitació que celebraven no es fa per ells (capítol 6), ara que ja han aportat el seu capital, sinó per aquells que encara han de venir.

Tornant al nostre lloc, quin paper li correspondrà a Sa Calatrava dins aquest tercer boom? Sens dubte un paper rellevant, i per descomptat serà una Calatrava inventada. Per una banda podem observar aquesta rellevància en el fet que Sa Calatrava esdevindrà l'àrea més cara de Ciutat, amb una forquilla de preu per metre quadrat segons les immobiliàries de 3000-6500 €⁵⁸ (depenent de si dona a la mar o no). Per l'altra banda Sa Calatrava esdevé una etiqueta immobiliària que arriba fins la Catedral, i en alguns casos fins abasta quasi la totalitat del centre històric de Ciutat⁵⁹. Sa Calatrava perd doncs tots

els seus límits i esdevé una fantasmagoria caracteritzada pel seu ambient únic, la seva calma i els seus carrerons estrets:

“Most historically interesting area surrounding the cathedral, but narrow, labyrinthine streets with restricted access. However, exceptionally quiet”⁶⁰ o “Calatrava is the real Old Town [where] majestic town palaces line the quiet, narrow alleyways. (...) The medieval old town with its beautiful squares, cafés and bars has a unique atmosphere”⁶¹.

El problema apareix, doncs, perquè el capital forçarà Sa Calatrava a ser un *paisatge* tranquil i defensem que ho farà per dos motius indestriables: a) en primer lloc perquè li interessa defensar aquest espai tranquil ja que el pot vendre a millors preus; b) en segon lloc perquè abaixant la intensitat de l'espai públic prevén la possibilitat que aparegui discrepància o rebuig entre els calatravins, un tipus de discrepància com la que ens exposa n'Asun:

“Por qué se le tiene que dar a Sa Calatrava un carácter elitista, si no lo ha tenido nunca, y es artificial, postizo? ¿Por que hay que hacer barrios residenciales en mitad del centro de la ciudad? Además la Calatrava ha sido precisamente un sitio de gente humilde y sencilla ¿Por que hacer ahora esa sensación de élite que me parece totalmente artificial? Especulación pura y dura, a la cual me niego. Si te dicen 100 metros 100 millones. Eso es una vergüenza, me parece tremendo, eso destroza cualquier barrio, claro no quieren nada, porque ellos se cogen su jaguar y se van a comprar al sitio más caro que haya, sabes, y no quieren ruidos, no quieren nada de nada, yo tampoco quiero ruido me encantan los pajaritos, pero tenemos que vivir y si no vete al campo a vivir en un chaletarro y hazte una casa rústica maravillosa Estamos en una ciudad y en una ciudad se necesitan servicios”.

Aquesta discrepància és indesvinculable del fet que Sa Calatrava, en especial l'estricta, no és un lloc totalment reformat i gentrificat. Només cal donar una volta amb el cap aixecat per adonar-se que hi ha, a banda dels habitatges públics, una bona quantitat d'habitatges humils i d'altres per rehabilitar, el que reforça l'argument que el discurs vol imposar-se sobre la realitat i no pas reflectir-la. Les dades censals confirmen allò que suggereix un passeig. Agafem les dades de nivell d'instrucció que ens proporciona el cens de 2004⁶² per a mostrar les diferències entre Sa Calatrava i les zones benestants circumdants, i de passada la diferenciarem també de Sa Gerreria. El percentatge de gent amb estudis primaris o sense estudis a La Seu és un 11'59, a Sa Calatrava, un 14'11 i a Sa Gerreria⁶³ un 23'84; el percentatge de població amb estudis superiors és de 30'66 a La Seu, 16'40 a Sa Calatrava i un 9'68 a Sa Gerreria. Unes diferències prou clares, en què Monti-Sion queda a una certa equidistància entre La Seu i Sa Calatrava (15'68 i 24'95). Si mirem les estadístiques sobre la població estrangera i la dividim en dos grups, per una banda països dels 15 de la UE més Suïssa, Noruega, Estats Units, Austràlia i Canadà, i

per l'altra la resta de països, majoritàriament de Llatinoamèrica i Àfrica, els números també són prou dispars. A La Seu els dos registres són 8'13/3'50, a Sa Calatrava 6'00/6'93 i a Sa Gerreria 5'31/21'68⁶⁴. Monti-Sion quedaria altre cop en una certa posició intermèdia entre Sa Calatrava i La Seu, amb 8'30/8'01.

L'important és que malgrat aquesta discrepància entre la realitat i el discurs del capital, aquest darrer trobarà a Sa Calatrava potents aliats, especialment els nous plans urbanístics municipals i l'Associació de Veïns, i és cap a aquests aliats que ens dirigim, començant per l'urbanisme, per a veure com pugnen per a fer realitat aquesta Calatrava d'agència immobiliària, aquesta Calatrava feta paisatge.

3. L'URBAN

Del 1997 al 2002 es duu a terme sobre Sa Calatrava el Pla Urban-El Temple, un pla finançat en el seu 50% per la Unió Europea que encaixa perfectament dins el nou urbanisme (Smith 2002) que dibuixàvem en presentar el nostre problema. En altres paraules, el Pla Urban mostra el gir urbanístic, que es començarà a apreciar arreu a la dècada dels 90, que duu d'uns plans fordistes i amb certa idea redistributiva a plans centrats en la imatge i destinats a produir plusvàlua:

“Los intereses por entrar en los circuitos nacionales e internacionales de turismo cultural creando un nuevo espacio para el turista, los deseos por recuperar el principal escenario urbano de Palma, ciertas intenciones especulativas mostradas por los agentes públicos o privados, explican los actuales planes de reforma interior” (González 2000a: 143-144).

En el fonamental, doncs, aquest gir no s'origina des de dins l'urbanisme sinó que respon a unes exigències del capital i a la competició entre localitats impulsada per la neoliberalització, de manera que és un gir urbanístic en l'accepció àmplia del terme, és a dir, entenent l'urbanisme com el saber i el mecanisme destinat a mobilitzar l'espai amb fins d'acumulació. Així, doncs, el gir que apreciem en el Pla Urban ve definit en instàncies superiors i es fa molt palès en el PGOU del 98, que pretén revisar i desmantellar la contenció i certa rigidesa del PGOU del 85 per a adaptar-se al 3r boom⁶⁵. Aquesta revisió planteja una recepta molt clara pels barris dels centre històric on hi ha en marxa PERIs:

“En la gestión de los Planes Especiales, existe otra importante omisión: el de medidas de fomento para la instalación de capas de población medio-altas, que junto con la población social albergada, produzcan la mezcla de la que gozaba anteriormente el Centro Histórico y *que lo hacía socialmente vivo*. La normativa de los PERIs del Puig de Sant Pere, Calatrava, y Sindicato no impedía hacer esta política de integración poblacional ya que, salvo priorizar el objetivo de mantener a la población arraigada en el barrio, no se es

excluyente con otro tipo de población. Sin embargo, las actuaciones del Patronato Municipal de la Vivienda han ido totalmente dirigidas al tipo de población social residente hasta el momento. Falta consecuentemente más dinamismo y agilidad de gestión para llevar a buen puerto la rehabilitación de la Ciudad Histórica”⁶⁶ (PGOU 1998: 80)”

Com es pot comprovar, doncs, les directrius urbanístiques dictades pel PGOU del 98 el que faran serà donar cobertura al tercer boom i convertir en norma el seu desig de cases amb encant en el centre de Palma siguin bones inversions. És a dir, el PGOU del 98 dirigeix les inversions cap al sòl urbà, aquell sòl que havia quedat desaprofitat en els booms anteriors⁶⁷, i serà aquesta idea rectora la que marcarà el Pla Urban. No obstant això podem observar en la cita com aquesta exigència del capital es legitima a partir de nocions extraeconòmiques i l’apel·lació a un passat incert (“la mezcla... que lo hacía socialmente vivo”), i no obstant això mostrarem d’aquí al final de l’obra que el que s’aconsegueix no és precisament fer a Sa Calatrava *socialment viva*.

3.1. LA REGENERACIÓ: ARTESANIA I ASSISTÈNCIA

El Pla Urban-El Temple es presenta com una iniciativa comunitària “para actuar en los barrios de Sa Gerreria y La Calatrava, con la finalidad de convertir una zona en proceso de degradación *en un barrio más de Palma*” (ConSORCI Mirall Palma Centre 1998⁶⁸: 6). De fet la primera mostra que l’Urban ja ha deixat enrera qualsevol compromís amb allò que significà el Moviment Ciutadà és la zonificació que planteja: el barri com a unitat sui generis ja no importa, ara el que es fa és ajuntar una àrea que allò que té en comú és trobar-se fora del mercat i ser vista com a perillosa i bruta pel gruix dels palmesans⁶⁹, dos objectius que s’adreçaran a plegats a partir de polítiques contundents i d’imatge. La unitat que crea el pla⁷⁰ és per tant creada des de fora i pren només sentit des d’aquest defora (tònica aquesta que serà omnipresent), de tal manera que fins i tot per a evitar possibles malentesos entre les dues àrees s’elimina el seu nom i es denomina al pla Urban-El Temple, essent el Temple una illa de cases que separa o ajunta els respectius PERIs de les dues àrees. Sa Gerreria i Sa Calatrava ni s’assemblen avui, com ja hem vist, ni s’assemblaven abans que comencessin els plans de reforma o regeneració⁷¹.

De fet, l’Urban és un pla concebut per a actuar sobre Sa Gerreria que aprofita l’arribada de diners europeus per a acabar de polir el PERI de Sa Calatrava. L’actuació de l’Urban sobre Sa Calatrava es concretarà en dues línies bàsiques difícils de separar: embelliment/turistificació i construcció de grans equipaments, és a dir, de l’equipament social i del sociocultural que el PERI havia definit. Amb aquestes dues línies es volen aconseguir els cinc objectius que l’Urban (vegeu Ballester i Orte 2001:

12) es marca ja de partida: a) Recuperar el centre històric per a la ciutat; b) Promoure el retorn de la població al centre de Palma; c) Potenciar el turisme de qualitat; d) Recuperar la població marginal; e) Reactivació econòmica. Ens centrarem per començar en la primera d'aquestes línies, la de l'embelliment.

Aquest embelliment es concretà fonamentalment en: a) la remodelació d'espais públics com Dalt Murada⁷² o Sa Palla⁷³; b) una àmplia gamma d'ajuts per a la rehabilitació d'edificis, una rehabilitació amb èmfasi façadista⁷⁴; c) L'elaboració d'un circuit turístic-patrimonial [AD: 29; AF: 14]; d) indissociable de l'anterior, un discurs sobre el caràcter artesanal de la zona que s'ha materialitzat en la construcció d'equipaments com el passeig per l'Artesania [AF: 16]; e) una sèrie de mesures disperses, que afecten únicament Sa Calatrava, relacionades amb la idea de neteja i paisatge com la instal·lació d'un sistema de recollida pneumàtica d'escombraries o la peatonalització. En conjunt el que ens trobem és el paroxisme de la lògica del paisatge, que actua a través del polít dels elements arquitectònics de la zona i de la invenció d'un barri que ni existeix ni existí mai. Resulten al respecte especialment reveladors els èmfasis en el patrimoni i l'artesania. Dins Sa Gerreria, però limítrof amb Sa Calatrava, es muntà, a base d'esponjaments i eixamplaments, un carrer ple de locals comercials al que s'anomenà Passeig per l'Artesania, un espai que volia ser l'emblema i el punt nodal de tot un nou barri inventa. L'operació, basada en la lògica del paisatge, queda palesa en un dels primers documents interns de treball de l'Urban⁷⁵:

“El Paseo por la Artesanía constituye uno de los ejes vertebrales en la promoción y dinamización del barrio. Y en este sentido juega un papel decisivo en la recuperación de su carácter artesanal. El componente básico lo constituyen los locales habilitados al efecto y entregados a la actividad artesanal-comercial. A partir de esto cabe considerar que estos dos componentes resulten insuficientes para *dar al barrio su 'aspecto-carácter' artesanal*. Por esto cabría reforzar esta presencia viva *creando en torno un escenario estable más amplio, un mercado más extendido*”⁷⁶

Aquest 'escenari' serà el barri sencer, de manera que el Passeig no es posa al servei del barri, sinó que és el barri (capital social) que s'ha de posar al servei del projecte, un projecte que com conta n'Emilià no es basava en un interès pel patrimoni⁷⁷ ni se cercava la promoció de l'artesania ni res per l'estil, sinó la reactivació econòmica de la zona⁷⁸, una reactivació que serà sobretot immobiliària. Tota aquesta operació de canvi de caràcter de la zona Urban, inclosa Sa Calatrava, en un barri amb imatge artesanal es basa en un seguit de supòsits erronis i missatge equívocs. En primer lloc hi ha una injustícia històrica. A banda de la creació d'una història confusa i sense conflictes hi ha l'ocultació de la condició de zona industrial de Sa Calatrava (i també de Sa Gerreria) que se substitueix per un innocu i vendible

'barri artesanal'. Aquest oblit de la qüestió industrial troba el seu origen en el primer boom turístic, on l'illa havia de vendre's amb una imatge més bucòlica:

“L'agrariisme generava una visió idíl·lica de les illes, tradicionals i conservadores, regulades per pautes culturals aristocràtiques i pels rituals de la pagesia, on els conflictes es manifestaven poc o eren gairebé inexistents. L'eslògan turístic sintetitzava, així, una realitat històrica, harmoniosa: hom tractava de les illes de la calma. La indústria no gaudia de cap oportunitat explicativa en aquest discurs” (Manera i Petrus, 1991b: 13).

Llavors a mitjans 50 la indústria es camuflà com a activitat artesanal aprofitant el peculiar procés d'industrialització mallorquí (Manera 1990) que donà peu a un teixit industrial basat en el taller (Escartín 1999), i es reconvertí en indústria auxiliar del turisme emergent, com mostra el cas de la Casa del Hierro que feia els forjats per les discoteques i hotels, avui mítics, que inauguraven el Passeig Marítim. Així, doncs, creure que Sa Calatrava havia estat un lloc predominantment artesanal és, en el millor dels casos, desconèixer aquesta operació ideològica de maquillatge de la història⁷⁹ i no pas recuperar-ne el caràcter.

En segon lloc, i ja en una altre ordre de coses, ens trobem que malgrat es parli de reactivar econòmicament, revifar el comerç, etc. el comerç local no interessa, i fins diria que fa nosa i, de fet, mai no s'oferiren mesures importants de suport o algun tipus d'ajut al teixit comercial de la zona, que es troba en franca davallada⁸⁰. Si bé aquest tema serà abordat amb més deteniment en el proper capítol, cal apuntar que la desídia cap al comerç local, evident en el PERI i l'Urban, s'apuntala en una idea que l'Urban i el PGOU del 98 deixen ben clara: cal centralitzar Sa Calatrava, cal dur-la al cor del circuit turístic i de valor de Palma. Si centralitzar Sa Gerreria significarà obrir-la com a lloc de pas pels ciutadans, centralitzar Sa Calatrava voldrà dir fonamentalment dur-la al centre de valor, en termes immobiliaris i de turisme dit de qualitat. Aquesta centralització passa, entre altres, per a) una ruptura dels seus límits (la major part dels elements patrimonials del circuit turístic fan part de Sa Calatrava Façana/Seu [vegeu Mapa 2]) i per tant de la seva autonomia⁸¹ i b) per una erosió d'aquelles estructures que tenen sentit en termes locals i que estructuren l'autonomia d'aquesta localitat, una autonomia central en la idea de barri que es posa sobre la taula amb el Moviment Ciutadà. Així, doncs, parlar d'un barri artesanal que ha de satisfer les necessitats dels que vinguin i no les necessitats locals dels residents és una manera de pretendre que aquest escenari es produeixi i d'afavorir la caiguda del comerç local, el que contribueix a desfer el lloc, essent per tant, igual que la gentrificació, una mesura de domini i control.

En tercer lloc, ens trobem que aquesta revitalització artesanal tampoc no satisfà els artesans, perquè el fet és que no estava pensada per ells. El següent testimoni de na Pau, enquadernadora, mostra clarament la lògica del paisatge, on l'activitat no hi té cabuda però el capital, el visitant i la mirada sí:

“Sa moguda de ses tendes des Passeig, això se va vendre com a que aquestes tendes eren tallers pets artesans. (...) Vaig pensar quina bona idea inclús a mi me pot interessar. (...) Anam a buscar ses bases i dic aquesta gent no sap què és un artesà. I estava en obres i vàrem anar a veure es locals i vaig dir això no és un taller això és una boutique. Per començar necessites un magatzem pel material, i després necessites molt espai perquè un taller és una cosa bruta. Després el lloguer tampoc no era gaire suculent per lo que és sa realitat econòmica d'un artesà. Però després era que ajuda no n'hi havia cap. Havies de ser una empresa. (...) Tot és mentida, eren boutiques perquè volien, aquest barri ni serà artesà ni res, serà un barri residencial”.

El testimoni de na Pau posa en evidència que el guany no es pretén per artesans, sinó per empreses més grans que puguin treure profit d'un espai que es vol que esdevingui propici pel capital. És cert que a la zona de Monti-Sion s'obren cada dia botigues de caire cultural i és possible que això algun dia es pugui a produir a Sa Calatrava si la seva condició residencial no segueix ofegant qualsevol iniciativa que aparegui, però aquesta no és la qüestió. El guany és en primer lloc immobiliari i és en funció d'aquest que s'organitza tota la resta, ja que l'objectiu és una operació de canvi d'imatge que permeti l'obtenció de ràpides plusvàlues, i això si cal implicarà, com veurem, la destrucció de patrimoni o de comerços. D'aquesta manera es pugna per a la consecució d'un espai que s'adiu poc a una ciutat: “un casco antiguo y un primer ensanche que parecen querer convertirse en un PRYCA más (aparcamientos, postalización, encarecimiento de la vivienda, acceso particular, etc.)” (Taula d'arquitectura 2003: 15). En efecte el que veiem no és una museïtzació sinó una commodificació que es pensa per a clients, pels portadors de capital: turistes i gentrificadors potencials. Es fa evident que l'Urban es pensa amb l'exigència que marcava el PGOU en el cap i que es tradueix en un nou subjecte de les polítiques públiques, un client que completa aquell anhelat grup de gent que havia de completar el patrimoni social. I aquesta és una conseqüència general de l'urbanisme neoliberalitzador que Swingedouw, Rodríguez i Moulaert descriuen perfectament:

“Repositioning the city on the map of the competitive landscape meant reimagining and recreating urban space, not just in the eyes of the master planners and city fathers and mothers, but primarily for the outsider, the investor, developer, businesswoman or -man, or the money-packed tourist” (2002: 545-546).

El que veiem és com s'esborra totalment la idea del resident com a subjecte amb drets pel fet de ser resident, s'oblida el consum col·lectiu i s'oblida qualsevol valor d'ús que vingui d'una experiència

compartida, per a respondre només a valors d'ús lligats al valor de canvi (bellesa, encant i valor històric del lloc). Aquesta conversió troba la seva contrapartida en l'assistencialització com a forma de gestionar els antics residents. El Pla Urban és el primer pla urbanístic de Palma que incorpora un equip de serveis socials, fet que condueix a què els defensors de l'Urban diguin que és un pla integral que té en compte la ciutadania i que adopta un enfocament social (Ajuntament de Palma 1999). En canvi, però, aquesta assistencialització és una alterització del pobre, qui de resident amb drets passa a malalt subsidiat, un procés que Gregory descriu amb termes precisos: "the poor had become the Other –the object rather than the subject of neighborhood activism" (1992: 56). Es produeix per tant un doble procés, corresponent als dos grups que formen el patrimoni social, que fa d'uns uns no-residents i als altres ara decorat pel que ve de fora ara un subsidiat, abolint-se el resident com a subjecte polític, un subjecte polític amb drets inalienables pel fet de ser resident o que si més no podia exigir aquests drets a partir d'una consciència que es vinculava a la seva experiència⁸². Aquest doble procés de transformació donarà peu a Sa Calatrava a unes paradoxes que es fan molt evidents en els equipaments que l'Urban construeix en sòl calatraví.

3.2. EQUIPAMENTS

Ens centrarem en els dos equipaments que ja s'havien previst en el PERI i que amb l'Urban obtindran forma i contingut específics. El centre social serà el Casal Ciutat Antiga, ubicat al carrer Botons, just al davant de la mançana d'on fou desplaçat per a fer lloc a en Fernando, i l'equipament sociocultural serà un conjunt de realitzacions entre les que destaca el teatre, i serà en aquest darrer que ens concentrarem, ja que al seu voltant cristal·litzen de manera especialment reveladora les paradoxes i contradiccions del Pla Urban. No obstant això serà bo dir abans algunes coses sobre el centre social Ciutat Antiga.

L'equipament és doble, per una banda hi trobem el casal pròpiament dit, que és el centre de referència dels serveis socials de l'Ajuntament en un important sector del centre històric, per altra banda tenim 19 micropisos adaptats per a gent gran i públics, el lloguer dels quals el tramita i decideix serveis socials i no pas el Patronat Municipal de l'Habitatge (com és el cas de la resta de lloguer públic de Sa Calatrava). Això significa per un costat que l'Associació de Veïns no pot mediar per a l'adjudicació dels pisos i per un altre costat que qualsevol persona de Sa Calatrava, visqui o no a Sa Calatrava, té els mateixos drets per a accedir-hi. A això encara hem de sumar-hi que en la delimitació de barris que realitza serveis socials Sa Calatrava s'acaba a Sant Jeroni, en altres paraules, que el centre social i els micropisos es fan dins el PERI de Sa Calatrava però els gestiona serveis socials com si fossin part de

Sa Gerreria. Amb tot això cal afegir que aquests micropisos toquen de ple el tema més preocupant de Sa Calatrava: l'envelliment, que és el més alt de ciutat. Així el 2001, quan el centre ja estava rodat, ja que s'havia inaugurat l'any 98, Sa Calatrava té un 22'3% de persones majors de 64 anys i un 9'4% menors de 15, decalatge que s'equilibra en el cas de Sa Gerreria fins al 17'1% i 16% respectivament⁸³. En efecte, doncs, Sa Calatrava pateix un greu problema d'envelliment, i molts dels entrevistats recordaven que allò que més els havia afectat aquests darrers anys era veure com morien gran quantitat dels seus veïns. Doncs bé, en tots aquests anys ben pocs calatravins han estat en aquests micropisos, i actualment no n'hi ha cap.

Preguntats els serveis socials sobre aquesta paradoxa no me'n van saber treure l'aigua clara, es van limitar a dir-me que ells tramiten els expedients que els arriben i que els jerarquitzen amb un barem que tenen establert i que mira d'esglaonar el grau de necessitat de cada persona. No tinc motius per creure que no sigui tal i com diuen, però la paradoxa roman allà, i considero, després de parlar amb calatravins i de conèixer algunes dades suplementàries que aportaré, que les explicacions han d'anar per dos camins. La primera és bastant previsible, i és que altres zones del centre històric de Palma, i en especial Sa Gerreria, presenten uns graus de demanda social molt més elevats (Ajuntament de Palma 1998), de manera que als sol·licitants calatravins els toquen llocs baixos de la cua, de manera que els calatravins a més de calatravins els toca pagar el beure. És a dir, es construeix un centre social en el seu sòl perquè és una demanda interna del barri (PERI), el centre social es paga amb els diners d'un pla que els assimila indirectament al Barri Xino, assimilació que servirà d'excusa per a moltes coses, però a l'hora de la veritat el centre és pels d'una altra àrea i ni tan sols pot atendre aquella demanda social (l'ajuda a la gent gran) en què Sa Calatrava supera a qualsevol altra part del conjunt de Ciutat.

El segon motiu es deixava intuir en varis fragments de les entrevistes, però Ballester i Orte (2001: 102-122) aporten unes dades tan clares que em centraré en aquestes. En el seu informe d'avaluació sobre els efectes de l'Urban Ballester i Orte fan una enquesta a 79 calatravins i 202 gerrerencs sobre el grau de coneixement i satisfacció dels equipaments realitzats. En general els gerrerencs els coneixen més i els valoren millor, fet que s'explica tant pel fet que els equipaments es pensen amb Sa Gerreria al cap com pel fet que la majoria d'aquests equipaments es realitzin dins el que és Sa Gerreria. En canvi els calatravins, que no han demanat l'actuació de l'Urban com sí demanaren la del PERI, veuen aquests equipaments com a aliens, fets al marge d'ells i pensats per a unes persones que no són ells. Això explicaria perquè només 2 dels 79 entrevistats han usat el centre (a Sa Gerreria 26) i només 4 (inclosos els dos darrers) diuen conèixer-lo, amb tres d'ells que en fan una valoració regular i un molt negativa (a Sa Gerreria predomina la valoració positiva). Altres dades de Ballester i Orte (2001) confirmen el desconcert i alienació que senten els calatravins. Així pregunten a gerrerencs i calatravins sobre els

problemes i les mancances dels seus barris i, contràriament al que fan els gerrerencs, menys d'un terç dels calatravins diu trobar cap 'problema' al barri. Això ens podria donar la impressió que els calatravins tenen el barri que volen, una impressió que es revela falsa quan el 85% d'aquests (respecte un 30% de gerrerencs) diuen trobar greus mancances al barri (on destaca la qüestió del comerç). Fa la impressió que els calatravins han vist com a paral·lelament a treure'ls els problemes els han anat traient el propi barri, i és que de fet ha estat així, perquè els problemes no els han tret per a afavorir-los a ells sinó als que han de venir. Aquest sentiment d'alienació respecte del propi barri quedarà reflectit en el punt al que ens adrecem, on aquelles coses que se suposa que han de cobrir carències no fan més que augmentar aquest sentiment d'*alienació*⁸⁴.

Teatre: "Inundar Sa Calatrava de Ciutat"

La realització més important i vistosa de l'Urban a Sa Calatrava és el Teatre Xesc Forteza, que a més del propi teatre, amb capacitat per a 300 persones, inclou els següents elements a) El centre cultural de Sa Calatrava; b) La construcció de sis habitatges públics de venda; c) Aparcaments subterranis sota el teatre; d) La plaça Prevere Miquel Maura fruit d'un esponjament; e) Quatre locals de lloguer als baixos dels habitatges i mirant a la plaça. Cadascuna d'aquestes parts permet desplegar pràcticament la totalitat de les qüestions que ens afecten. Així els pisos ens informen sobre una novetat d'aquesta època: la tensió entre els tècnics municipals d'urbanisme, els responsables de l'Urban, i l'Associació de Veïns, que malgrat això manté unes més que esplèndides relacions amb els polítics de l'Ajuntament. Com ja s'ha dit l'Associació de Veïns controlava l'adjudicació dels pisos i locals, i així na Sofia ens conta com traslladà l'oficina de Greenpeace que dirigia a un dels locals perquè un dia es trobà en Climent pel carrer, li ho proposà i li digué que ells la recolzarien... i ella sabia que això anava a missa. Els tècnics de l'Urban consideraven, emperò, que per a revertir l'envelliment els pisos s'havien d'adjudicar a gent jove i amb fills, fossin o no de Sa Calatrava, com diu n'Emili: "Hi va haver conflicte perquè és una gent [l'Associació de Veïns] que de cada vegada són més tancats. Només es nostros, es fill des nostros. En el fons hi havia una tendència que només fossin es seu cercle". Ens és convenient retenir aquesta tensió perquè s'enllaça amb la manera com es justifica la conveniència del Teatre, tal i com ens explica n'Emilià:

"Quan neix Urban no neix per la Calatrava, neix per Sa Gerreria. Naltros no havíem estudiat, els tècnics, la Calatrava, l'única qüestió que teníem clara era la necessitat d'obertura de la Calatrava. Crèiem que havíem entrat dins un cercle de tancament i de tornada enrera. I vàrem pensar que tenim l'oportunitat, en ser un barri veïnat, de ficar un equipament que podia rebentar aquesta tendència d'aïllament (...). Que el tipus de barri de centre no era un tipus de barri residencial a les afores de la Ciutat sinó que era un barri on hi havia

d'haver vida. (...) I vàrem posar un teatre de ciutat amb tota sa mala llet del món per obrir, per inundar de ciutat la Calatrava”.

En altres moments de l'entrevista n'Emilià arribà a dir que Sa Calatrava era un barri racista i xenòfob. Com ja s'ha insinuat en el primer capítol a Sa Calatrava hi haurà conflictes entre l'Associació de Veïns i una sèrie de veïns que voldran un barri més animat i amb més activitat de carrer, però no és en aquests termes que haurem d'entendre la tensió entre l'Urban i l'Associació de Veïns, que en general s'entengueren molt bé. Així mateix, és ben desmemoriat que n'Emilià es queixi de l'actitud exclouent de l'Associació de Veïns, quan fou l'administració qui la dotà de mecanismes, diguem xenòfobs, per a excloure, i així l'enfortí. De fet, en la cita de n'Emilià apareixen les pistes adequades per a entendre la tensió: no han estudiat Sa Calatrava, no la coneixen, i el que volen és inundar-la de ciutat, no volen que aparegui la vida des d'ella mateixa sinó donar-li una vida planificada des de fora. D'aquesta manera encara que aparentment el discurs dels tècnics de l'Urban pugui coincidir en alguns punts amb el dels dissidents, ens trobem davant idees completament diferents, ja que l'Urban crea una alienació que serà aquella que els dissidents vulguin combatre, i més enllà d'això aquella que es troba a l'origen del conflicte veïnal.

Els informants coincideixen unànimement a tractar el teatre com un cos aliè, i molts com en Joan es queixen que podrien donar-los informació a la gent del barri sobre la programació que s'hi fa. El que passa, però, és que el teatre no és pels calatravins, com li varen deixar clar a en José: “el teatro está montado como un local cultural y yo pregunté de donde vas a sacar la gente? La traeremos de fuera. Pues entonces sácalo fuera”. De fet, el teatre Xesc Forteza fou definit des del primer moment com un equipament per la ciutat, i això es contradiu amb la mateixa estructura viària amb encant que tant admira l'Urban, com conta en Ramón:

“se convierte en algo desproporcionado, además quieren aprovechar para hacer un aparcamiento subterráneo y trasladan la caja técnica, y además las actuaciones sólo tienen sentido para toda la ciudad, y entonces no está en el sitio adecuado. Si el teatro funcionara estaría bien, pero es que no puede funcionar. Es que no pueden llegar los camiones con el atrezzo, o los bomberos en caso de emergencia, es un teatro que no está hecho a escala del barrio”

En Salvador porta la seva crítica més enllà i posa una esmena a la totalitat de les intencions per les que es posa el teatre, ja que relaciona el teatre amb l'embelliment i l'expropiació que suposa això per la vida dels veïnats:

“Això no dóna més vida social, no dóna gens de consciència de barrio. Hi ha molta de gent externa que sempre te trobes, abans només te trobaves gent, guiris que deien 'Katedrral, Katedrral'.. per cert, ho pots

apuntar: es turisme és es càncer de Mallorca. (...)Sa Calatrava es fa un poc parc temàtic, que s'ha de rehabilitar vale, però es que més que fer falta rehabilitar ses pedres cal motivar sa gent perquè tingui consciència de barri, de poble. (...) Mira una de ses més grans crítiques que he llegit mai a una obra de teatre deia: 'fulanito de tal ha estrenado su obra tal tal tal, ¿por qué?' Doncs igual: s'Ajuntament inaugura tal, un gran teatre, un gran casal cultural, ¿per què? És més culta sa gent ara?"

De totes maneres si el Teatre és un equipament concebut per a tota la ciutat, el centre cultural, integrat en el mateix edifici, està pensat en termes de barri. Tot i això, com ens comenta en Biel, el seu responsable, els calatravins no l'empren. El mateix Biel dirigeix un centre cultural a Santa Catalina i hi té 1500 persones apuntades a fer-hi activitats, mentre a Sa Calatrava en té cinquanta, i la major part no són de Sa Calatrava. I és que el cas és que els calatravins tampoc no consideren el centre cultural com a propi, com exposa na Sofia:

"I el centre de cultura és un centre de cultura com si no fos calatraví, té una concessió a una gent que fa unes activitats mediocres. Una cosa com a molt... no és per naltros, no sé què dir-te. Hauria de ser es barri es que programés les activitats que se volen fer. S'hauria de donar la possibilitat a sa gent de sa barriada a que dissenyessin ells les activitats socioculturals. O sia tipus agenda local 21. (...) Pens que és una pèrdua d'espai sobretot per habitatge per la gent que no pot".

En el mateix sentit s'expressa n'Edi: "jo hagués preferit una cosa més pel barri, més a mida pel barri que per la ciutat. una cosa molt casolana i molt a la mida de la gent que vivim aquí. Però és un mamotreto en tots els sentits. Un sitio para la gente del barrio, y para las necesidades del barrio". És convenient fer un petit repàs sobre la història dels centres culturals de Palma a fi de veure per què això no és possible. Aquests nasqueren a Palma de la mà de la FAVP amb la intenció que servissin de centre de trobada, reflexió i divertiment dels residents i les entitats del barri. A mitjans dels 90, però, la política dels centres culturals canvià i aquests, que havien estat dirigits per l'associació Arrabal vinculada a la FAVP, passaren a ser concedits a empreses privades que n'havien de treure algun lucre, de manera que es convertiren en espais on consumir cursos i tallers. És cert que les entitats del barri hi poden accedir per a organitzar activitats i reunions, però com hem vist en el primer capítol sempre amb petició prèvia, de manera que esdevenen espais inapropiables. De fet, com assenyala en Pepet, el centre cultural es construí damunt l'expropiació al barri d'un espai que havia estat apropiat: "Además perquè no se va comprar Sa Fàbrica i se va fer es centre cultural a Sa Fàbrica. Per què? Perquè han estat tota sa vida afavorint ses inversions privades, inclús ara"⁸⁵. Aquest darrer testimoni ens posa en evidència l'íntima relació que hi ha entre 1) la cosificació de la cultura, quelcom a donar a la gent i no pas que surt d'ells ('animació cultural'); 2) la mobilització urbanística de l'espai per a aconseguir plusvàlua i 3) el profund desconeixement del veïnat i la seva lògica interna. El cas és, però, que la

paradoxa arriba fins al punt en què es vol utilitzar el veïnat, a l'estil capital social, per a donar sentit a les inversions fetes, que no volien fer veïnat sinó reactivar el mercat immobiliari i centralitzar/desbarriar. Així ens ho conta en Salvador, responsable del Club d'Esplai de Sa Calatrava:

“A naltros com a grup d'esplai no mos afecta ni per bé ni per mal. Vull dir, no ho necessitam per res. Tot i que mos volen oferir sales i possibilitat de fer tallers i tal, és que no ho necessitam. Seria com vale, com fer un favor. El favor no mos el fan ells a naltros, ventura els hi fem nosaltres a ells si accedim a participar a una de ses coses que fan. Per fer tallers ja fem tallers al club d'esplai, per fer qualche obra de teatre ho podem fer perfectament a ca ses monges. O a sa plaça Sant Jeroni amb un tablado com altres vegades, per fer un pase de modelos ja l'hem fet a sa plaça Sant Jeroni”

El mateix Biel, responsable del centre cultural, és conscient de l'externalitat que els calatravins senten cap al centre, i reparteix culpes a vàries bandes, plantejant allò que l'Urban mai no s'ha plantejat, a saber, que tal vegada l'activitat no l'hagi d'anar a cercar en allò que ha creat sinó en allò que ha tret i el tipus de barri que està creant, i que parteix de l'exigència del rentat de cara i la generació de plusvàlua:

“Si [l'Ajuntament] volien dinamitzar el barri a lo millor el barri no necessita ser rehabilitat culturalment. A lo millor el que fa falta és vida, vull dir botigues, si no hi ha botigues no hi ha barri. Però aquí hi ha hagut una Associació de Veïns que ha estat molt preocupada només per llevar sa prostitució o per llevar forasters de baixa categoria i ara lo que volen és això, i no volen res més. Això s'ha llevat i ha quedat un barri mort”.

Tornem altre cop sobre aquella tensió que comentàvem anteriorment entre Urban i Associació de Veïns i que es mostra en tota la seva dimensió amb la plaça del Teatre, oficialment anomenada Prevere Miquel Maura. La mateixa qüestió del nom és ja reveladora, amb el seu to clerical que a bon segur agradà a l'Associació de Veïns i no tant a altres com en Toni. Ara bé, allò que més molesta a en Toni és que el Teatre porti el nom del màxim representant d'un teatre costumista que ell intentà superar: “a mi em toca els nassos que li hagin posat al teatre el nom de Xesc Forteza, quan la seva obra ha estat la d'un teatre costumista i reaccionari. Més si tenim en compte totes les mogudes que nosaltres hem fet relacionades amb aquest tema”⁸⁶. En canvi en Climent el troba un nom més que encertat i es preua que el decidiren entre ell i l'alcalde. De fet, l'Associació de Veïns, digués el que digués n'Emilià, oficià ufanosa d'amfitriona en la solemne inauguració del teatre (2002), i les paraules que en Climent emprà per a justificar la conveniència del teatre bé les podria haver firmat n'Emili:

“Perquè es casc antic estea degradat i el recuperam. Li volem donar vida. (...) Semblava que lo més fàcil era muntar bars, així ha passat a sa Llonja i han hagut de tornar enrera. Aquí un barri necessitàvem algo para atraer, els monuments, patis i tot això, són privats, no els pots visitar, i els convents també estan

tancats i ses monges tenen por. Havíem de menester algo per a atreure la gent. Però costarà, i a més sa política teatral no està ben feta. Vàrem pensar que es teatre seria un reclam”.

Veiem ja que el Climent sembla que gestioni el barri com si fos un empresari, pensant en el negoci (l'atracció) que es pot fer, quan en realitat l'únic negoci que vincula els calatravins amb Sa Calatrava és el valor immobiliari del sòl. Anant ja a la plaça, la que detonarà el conflicte amb les firmes falses, aquesta apareix com a resultat d'un esponjament en el mateix procés de construcció del teatre. Al voltant de la plaça aparegué una nova tensió entre Urban i Associació de Veïns, ja que aquests darrers no volien que el teatre tingués bar i menys que ocupés la plaça. En el proper capítol ens centrarem en la qüestió dels bars, però el que cal retenir és que l'Associació de Veïns aconseguí imposar el seu punt de vista. Això ens indica dues coses: a) la proximitat de l'Associació de Veïns i el govern municipal; b) alguns sectors de l'Ajuntament es prenen més seriosament la idea de residencialitzar i tranquil·litzar Sa Calatrava que no els tècnics de l'Urban, que d'alguna manera volien que al carrer de Sa Calatrava hi passessin coses. Més enllà de l'absència de bar, però, tampoc no es posaren bancs a la plaça i la plaça apareix crònicament deserta, i és que l'Urban volia gent al teatre, però no volia que la plaça fos un punt de trobada i de jocs, volia programar aquest espai públic d'acord amb l'horari del teatre. I és precisament per això que n'Emilià és presoner de la intel·ligent reflexió que llança:

“La Calatrava és un barri definit. La gent sap que viu a la Calatrava, i això és molt important, que la gent té identificació amb el seu propi espai. Lo que passa és que només hi ha una identificació de nom, no de projecte. La Calatrava hi va haver una època, en les Festes, que tenia un projecte, va ser un barri pioner en aquest sentit, i tenia segurament pitjors cases i pitjors veïnats, però era un barri més poble”.

En efecte, Sa Calatrava no té projecte, i això és en part culpa de l'Urban, obsessionat amb l'embelliment, que creia saber allò que Sa Calatrava necessita, mentre les coses que hi construïa eren alienes i alienants, però no és tan sols culpa de l'Urban. En un article afinat Miquel Payeras ens exposa la situació en què es troba el centre de Palma:

“El centre històric de Palma s'està convertint en un museu, on resideix –sense fer-hi vida- gent molt rica. (...) Perdem el centre antic, l'estan convertint en un museu sense vida al carrer, en el qual només hi resideixen, cada cop més, els nous rics, que s'emmural·len en les seves cares residències. (...) Assistim a un procés de canvi radical del centre històric que afecta el conjunt de la ciutat, gairebé sense que s'exciti debat. Estam perdent la *vida* en el centre” (2003: 82).

La pregunta que envolta tot l'article és per què els palmesans, i en especial els habitants del centre històric, no reaccionen, per què no es queixen i miren de canviar la situació, una pregunta que encara

seria més pertinent en el cas específic de Sa Calatrava atesa la seva memòria i trajectòria. Aquesta és la pregunta vertaderament central i posa en evidència el doble vector (disciplina de mercat i despolitització) de la neoliberalització que s'enfronta a la vida. A fi de respondre a aquesta pregunta caldrà que adrecem la nostra mirada a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, que converteix en oportunitats les possibilitats del mercat.

Capítol 5: UN BARRI D'ESTRANYS, UN BARRI SENSE ESPAI

“Sa necessitat pot ser acabar d'establir uns límits. Dir, això és es nostro barri, saber quina gent som. S'altra associació va a buscar una classe social o ideològica semblant a ells i van a buscar altres àmbits i altres socis. Se'n van a Sant Francesc, no cerquen lo que és el barri sinó una classe de gent. L'interessant per mi és es barri perquè el que hem de compartir tots és un espai, un espai exterior per compartir; i lo que interessa per compartir-lo interessa gent que estigui conscienciada d'on es viu. Per jo lo que falta és s'àmbit en es que està i tenir consciència d'aquesta àmbit i això poder-ho compartir amb es teus veinats. I com que hi ha molta feina per fer hi ha moltes possibilitats. Perquè aquí hi ha gent de tot tipus: creatius, treballadors, vividors, hi ha de tot i jo crec que entre tots se pot fer una activitat mínima social i compartida”

(Pedro)

1. EL CLIMENTISME

A partir de mitjans 90 s'observa una transformació en l'Associació de Veïns de Sa Calatrava que queda exemplificada en un fet que succeí el 1997. El Club d'Esplai de Sa Calatrava, fundat el 1989, és una entitat de base cristiana amb una forta de vocació d'implicació amb el barri, i així el primer dels set punts del seu ideari diu: “Conocer y amar nuestra barriada”. En un moment donat l'Associació de Veïns s'adreça al Club d'Esplai i els diu que haurien d'abandonar el local municipal que tenen cedit a la placeta de Santa Fe perquè allà s'hi ha d'instal·lar la policia nacional. Na Teresa explica així aquesta mesura:

“En es Club d'esplai jo els hi vaig dir, naltros ara com que tenim molta prostitució a sa Porta des Camp i molta droga, jo els hi vaig proposar que entràs sa posició de s'ORA perquè cercaven un local. (...) Si naltros posem sa policia aquí que era un local que tenien a sa porta des camp, naltros podem luchar, podem reclamar a sa policia de s'ORA pues mos forçaven cotxos, hi havia prostitució... Encara que no siguin policies aquella policia frenava”.

Com diu na Teresa en aquell local no s'hi ubicà mai la policia, sinó un vestidor per l'ORA, el sistema de parquímetres i zones blaves de Palma, i arran d'això el Club d'Esplai estigué dos anys sense un local. En Salvador, el seu responsable, se'n queixa amargament i no sap si responsabilitzar-ne l'Associació de Veïns o l'Ajuntament, i en una entrevista al diari⁸⁷ decideix carregar contra el procés que viu la seva Calatrava:

“Cuando las casas estaban hechas polvo aquí había más vida. Ahora está todo muy bonito, se han rehabilitado los edificios, pero han echado a los vecinos de siempre porque ya no pueden pagar las viviendas restauradas. Hay una invasión de gente pudiente que no se implican. (...) Se preocupan más de las piedras que de las personas. No es lo mismo vivir en Sa Calatrava que ser de Sa Calatrava’, afirma Salvador mientras recuerda cuando Toni organizaba las fiestas”

Descontent amb l'administració i l'Associació de Veïns a en Salvador i el Club d'Esplai encara li surt un altre enemic en la figura d'alguns dels nousvinguts en els darrers anys, i ens conta els problemes que li començaren a aparèixer a partir d'aquell moment:

“Ara darrerament no, però fa un parell d'anys que eren constants ses queixes de que fèiem molt de renou. Fèiem molt de renou des de ses deu, deu i mitja, es dissabte es dematí! O quan anam a sa plaça Sant Jeroni, jugam allà,... o un dia que mos trobam allà a les 8 des matí per anar a una excursió vàrem fer es punt de trobada a sa plaça de Sant Jeroni quan no teníem local, una de ses dones, una senyora d'una família que ja no viu allà, un d'aquests nuevos ricos, va sortir en es balcó: 'parece mentira, siempre armando jaleo'. A damunt que naltros som voluntaris, per un pic! Un pic que mos citam a les 8! I a mi me va sortir sa vena radical i li vaig contestar cosa que no hauria d'haver fet., que naltros érem es Club d'Esplai de Sa Calatrava, que això no ho fèiem cada dia, que naltros érem voluntaris, que aquests nins ho han de menester, que perquè no du es seus nins en es club d'esplai, que si ella no vol conèixer es barri que què fa aquí, ciudad dormitorio”.

1.1. LA REARTICULACIÓ DE L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS

Aquesta anècdota posa de relleu les característiques fonamentals que adoptarà l'Associació de Veïns a partir d'aquestes dates. De fet, en Climent descriu així els eixos de la seva etapa de president (99-2003):

“Los pilares d'aquesta època són urbanisme i policia, a lo demás hi dedicava poc temps. L'important era urbanisme, policia, trànsit. I moltes reunions i... hilo directo amb sa policia. Molta col·laboració, sa veritat”

Ens referirem a aquesta època com a climentisme amb motiu de l'enorme projecció que assolí en Climent, el seu president des del 99 al 2003. En efecte en Climent, que arribà a Sa Calatrava via matrimoni a principis dels 90 i el 95 se sumà a la Junta Directiva, aconseguí unes quotes de poder institucional, audiència mediàtica i capacitat d'influència extraordinàries. Així, abans de la seva caiguda en desgràcia presidia l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, entrava a les llistes municipals del PP sent l'home fort d'aquest partit en el centre històric⁸⁸, anava a convertir-se en president de la FEPAE (tot i que la seva Associació de Veïns era de la FAVP, la seva rival) i presidia una entitat anomenada Plataforma pel Progrés del Centre Històric que dugué endavant campanyes de força abast. Les entitats

aglutinades en la Plataforma, totes elles afins al govern municipal, es poden dividir en dos grups: Associacions de Veïns de zones benestants del centre històric (p.e. La Seu) que no aparegueren amb el Moviment Ciutadà i amb una forta component nimbysta⁸⁹, i per altra banda associacions de comerciants de la zona de Sa Gerreria que demanaven accions contra la delinqüència i coses per l'estil i que exigien una execució contundent de l'Urban. De fet, i és una dada significativa, en Climent considera que les Associacions de Veïns no tenen futur, i que cal anar cap a agrupacions d'entitats més grans, on la qüestió residencial no pesi tant i es puguin planejar polítiques junt amb l'administració. La plataforma fou clau en l'organització de campanyes de suport a les accions municipals i a la seva influència sobre Sa Calatrava destinarem el gruix d'aquest apartat. Abans però intentarem definir les línies bàsiques del climentisme.

L'etapa que anomenem climentisme es pot definir, més enllà del fort personalisme, com una rearticulació (Omi i Winant 1986⁹⁰) de l'Associació de Veïns, és a dir, un procés pel qual es dona un nou contingut, un nou objectiu i/o una nova posició a aquells temes, interessos i valors ja presents anteriorment (i presents en la consciència) de tal manera que obtenen nou sentit, nou significat i nova coherència. Aquesta rearticulació es fa patent en varis aspectes, i si ens fixem en l'afer del Club d'Esplai veurem que a) la policia ja no serveix per a vigilar els elements indesitjats, sinó que amb la retòrica que es discriminava aquests (droga, prostitució, etc.) ara es vol controlar quelcom que ve de fora; b) que si la rehabilitació servia per a donar casa als 'bons calatravins' ara aquests poden ser desnonats per imperatius majors; c) que si en l'anterior etapa trobem exigències de l'Associació de Veïns a l'administració, o com a molt col·laboracions íntimes, ara ja no se sap de qui prové la demanda, i sembla que l'Associació de Veïns assumeix com a pròpia una conveniència de l'Ajuntament; d) la mesura adoptada per l'Associació de Veïns es fa consistent amb l'actitud d'alguns dels nouvinguts (altre cop els que venen de fora) i la seva voluntat de rebaixar l'activitat al carrer per a què es faci realitat la pau i la tranquil·litat que compraren.

Sistematitzarem una mica millor aquest procés de rearticulació que pren el seu sentit si el posem en relació amb les diferents característiques que presenta Sa Calatrava respecte del període anterior: molt baixa presència dels no desitjats (que ja han estat expulsats), arribada de gentrificadors, gran pressió immobiliària i mesures d'embelliment i tranquil·litat relacionades amb l'Urban. Així, l'Associació de Veïns del climentisme és aquella que pensa el barri en termes semblants als que en el capítol anterior hem vist que el pensaven l'Urban i el capital immobiliari, el que repetim que no és una manera de veure el lloc, sinó una visió que es vol imposar. Així descriu en Climent aquest barri:

“Sa Calatrava se ha caracterizado históricamente por la convivencia entre la clase alta mallorquina y los *menestrals*. (...) Nuestro barrio contiene un patrimonio artístico muy importante, por ser la parte más antigua de la ciudad y además es únicamente residencial. A esto le añadimos un componente comercial muy concreto que se centra en el tema de la artesanía”⁹¹.

En el climentisme, doncs, no trobem ni el barri com a projecte, ni el projecte pel veïnat, sinó un barri inventat que serveix a un projecte d'entorn, tenint en compte que la resignificació i l'apropiació de Sa Calatrava que fa l'Associació de Veïns actuen com a mesures per a evitar la formació d'un projecte pel veïnat i des del veïnat que pugui donar lloc al barri. I tot això succeeix de tal manera que el climentisme s'apropia del concepte de Sa Calatrava. Això es mostra en l'entrevista que se li fa a en Climent al *Diario de Mallorca* (13 de maig de 2001) intitulada “Primero limpiamos y luego empezamos la rehabilitación” [AD: 30]. En aquesta entrevista en Climent defensa la mà dura, opina sobre Sa Gerreria, es vent de com han pujat els preus dels pisos i defensa mesures de tranquil·lització de l'espai públic (p.e. matar gats, vegeu més endavant), una entrevista que duu el subtítol “Climent, Sa Calatrava mon amour”. Fos idea d'en Climent o la periodista, el que aquest subtítol fa palès és que aquell barri cantat per en Salvador, un barri que es defensa de “la ciutat que el voreja” (de la lògica abstracte del poder), que “no és retornable” (no és intercanviable o quantificable) i que s'identifica per estar “ple de vida” i de jocs, ja no és la versió oficial de Sa Calatrava [AD: 31], una Calatrava que ha passat a ser dominada⁹² per l'Associació de Veïns i posada al servei d'un projecte aliè a la lògica i l'experiència dels habitants de Sa Calatrava.

La rearticulació que duu a terme l'Associació de Veïns parteix de dues idees ja presents abans (la lluita contra la degradació i els indesitjats per a aconseguir un barri tranquil) però que esdevenen ara un alineament *tout court* al costat de les exigències del capital i aquells que en són els portadors o els facilitadors (l'administració). Més enllà de l'entrada de gentrificadors emparentats amb les classes altes de l'illa a la junta directiva, l'aproximació als sectors benestants s'ha d'entendre a tres nivells entreteixits. S'observa en primer lloc en la col·laboració amb entitats de zones benestants amb una trajectòria de demandes nimbystes i no alineades amb el moviment veïnal que arrenca a finals dels 70. D'aquesta manera l'Associació de Veïns de Sa Calatrava legitima i dona tradició, orgànicament a través de la Plataforma, a unes entitats a les que manca una trajectòria històrica que les legiti. En segon lloc el creixement dels límits també implica un atansament a zones benestants que no havien disposat d'Associació de Veïns. El fet que no tinguessin Associació de Veïns fou degut a què no tenien problemes de consum col·lectiu i a la vegada és una de les causes per les quals aquestes zones mai no s'havien articulat com a barri. D'aquesta manera l'Associació de Veïns sorgida en bona mesura degut a la seva posició marginal en la geografia del capital, es reposiciona i defensa els interessos

d'aquells que rebutjaven explícitament i sovint amb menyspreu ser calatravins, a l'hora que descuida la base social d'on surt, Sa Calatrava estricta, amb uns interessos i desitjos ben diferents. En tercer lloc trobem una consistència entre el tipus de mesures executades a través de l'Associació de Veïns i les demandes dels gentrificadors que volen el barri de la pau, la tranquil·litat i la inversió immobiliària realitzada garantida. D'aquesta manera el que començà essent la cerca d'una tranquil·litat perduda és transformat en una cerca de silenci i de manca d'activitat. En consonància amb el que vèiem amb l'Urban, que en polir s'havien tret massa coses, ara acabar amb els problemes d'ordre públic no significarà tornar a aquell barri cridaner i popular, sinó crear un barri desert i silenciós que alguns dels nousvinguts fan intrínsec a la definició de Sa Calatrava com es veu en les paraules d'en Miquel Àngel:

“Una de ses característiques des barri de Sa Calatrava és es silenci, crec que és un des factors que jo per jo marquen Sa Calatrava, poder anar i sempre sentir silenci, no sentir cotxos, no sentir.. és com un espai fora de contaminació acústica. Crec que posar bars que puguin afectar, que a més s'ha demostrat que és impossible que no sigui així, que puguin afectar en es veïnats, crec que hi ha que estar en contra”⁹³.

Clarament l'Associació de Veïns s'inventa un barri que no existeix⁹⁴, i tanmateix, i malgrat el que pugui semblar, al costat de qui s'alinea l'Associació de Veïns no és d'una classe social o una altra, sinó al costat del tipus de barri que interessa al capital (i que per aquest mateix motiu interessa a l'administració). Per altra banda, d'aquí es deriva una altra mostra de la rearticulació mencionada, com és el fet d'actuar a partir de les peticions de l'administració o, per ser més exactes, podem dir que la connivència, comunió d'interessos i entreteiximent entre l'Associació de Veïns i l'administració és tal que ja no se sap d'on surten les mesures, si és l'administració que accepta allò que planteja l'Associació de Veïns o aquesta que simplement, en tant que apèndix de la primera, executa sobre el terreny unes mesures paraurbanístiques dissenyades i decidides en despatxos municipals. Un altre aspecte d'aquesta rearticulació, ja apuntat, és l'ús que es fa de l'amenaça de gerrització de Sa Calatrava, de la tornada del desordre. Aquesta amenaça i el manteniment de la por que comporta no són emprades per a lluitar contra el desordre sinó, amb la més pura lògica del paisatge, contra l'activitat, com ha quedat clar en el cas del Club d'Esplai. Aquest ús de la por i dels dispositius de seguretat s'alimenta fins a tal punt que la Plataforma es permet el luxe de demanar mà dura a l'administració en la seva actuació a Sa Gerreria, i no ho fa pas tant per a fer pressió sobre aquesta sinó per deixar fora de joc l'Associació de Veïns de Canamunt/Sa Gerreria⁹⁵ que fa part de la FAVP (federació amb la que en Climent, especialment a través de la Plataforma inicià una guerra cruenta). És a aquesta operació que anomenem la lògica de Sa Calatrava immensa.

Vista aquesta rearticulació cal posar de relleu un altre punt: en aquesta etapa l'Associació de Veïns ha perdut la seva hegemonia, com s'ha posat en evidència amb les paraules d'en Salvador. En aquesta època comencen a sentir-se vàries veus que critiquen l'Associació de Veïns i/o el procés de rehabilitació, el que en bona mesura ve a ser el mateix, perquè l'Associació de Veïns també ha modificat el seu període legitimador, que ja no és el de la mobilització política per un barri i un món millors del que ser protagonista que fou el Moviment Ciutadà, sinó la lluita policíaca contra el desordre i el patiment que significà. D'aquesta manera, s'entén que el que legitima l'Associació de Veïns sigui considerar que la Calatrava és la millor de les Calatrades possibles ("està en la cúspide" que deia na Teresa), i així tota crítica a Sa Calatrava és vista com una crítica a l'Associació de Veïns, i aquestes són sovint respostes de males maneres. És destacable que aquestes veus crítiques sempre neixen de Sa Calatrava estricta, aquella amb més sentiment de pertinença, més diversa socialment (i menys gentrificada), la que compta amb un bagatge de barri i aquella que es veu menys afavorida per la lògica de Sa Calatrava immensa.

Arran del que hem exposat afirmem que l'Associació de Veïns esdevé amb el climentisme un *contramoviment social*, o sigui, que dificulta l'aparició i articulació de cap moviment social i la possibilitat del barri com a projecte. Aquest contramoviment funciona a partir de varis mecanismes que ja hem comentat (trencament de la base social i dels límits, foment de la por i la narrativa legitimadora que s'hi associa, apèndix de l'administració, etc.) però és especialment efectiva a partir de dos processos que solen passar més ocults i que tenen molt a veure amb el tipus de lloc que es crea i la governamentalitat que s'hi associa: a) es dificulta la possibilitat d'una experiència compartida que sigui significativa per a pensar el barri que es vol, el que s'aconsegueix fonamentalment amb l'erosió de l'espai públic i de comunicació; b) els debats i problemes de la barriada se situen a partir d'uns termes externs a l'experiència que fa aquesta poc significativa i intensifica l'atomització (en bona part creada per l'erosió de l'espai públic), el que s'agreuja amb l'enfortiment de la categoria de visitant que estructura la realitat a partir d'una mirada allunyada de l'experiència. Aquests processos donen suport a la nostra hipòtesi que fa homòlegs el procés d'intensificació de la plusvàlua amb el de despolitització de la societat que caracteritza la neoliberalització.

Tot el contramoviment que és el climentisme es fa palès en les dues gran campanyes que tira endavant, entre el 2000 i el 2002, l'Associació de Veïns (dins la Plataforma) del climentisme: les restriccions de trànsit i la prohibició de la instal·lació de bars. Amb aquestes campanyes es veurà el tipus d'espai i de relació social que promou el climentisme i la seva lògica compartida amb l'espai del capital i de l'Urban que hem vist en el darrer capítol.

1.2. "NO ALS BARS" I TIPUS DE BARS

La campanya contra els bars l'engegà l'Associació de Veïns del Puig de Sant Pere per a mirar de resoldre els problemes que l'especialització de La Llotja com a zona d'oci nocturn estava provocant. Així, a finals dels 90 i després d'articular la campanya en base a la qüestió de la contaminació acústica s'aconseguí que l'Ajuntament declarés La Llotja i el Puig Zona Acústicament Contaminada (ZAC), figura que restringia els horaris d'obertura dels establiments d'oci nocturn i incrementava les multes en cas del seu incompliment. Aquesta campanya ha de ser entesa fonamentalment, per bé que no única, com una campanya contra el capital empresarial del sector de l'oci nocturn i l'especialització funcional de la zona⁹⁶. La campanya del Puig, doncs, és, si més no en el seu inici, una campanya que demana la diversitat i l'ús mixt dels barris⁹⁷, és a dir, que el problema que veu en la ciutat és que els barris tendeixen a convertir-se en monolítics: els barris rics posen un guarda a la porta, els barris pobres es degraden i es marginalitzen, o les zones s'especialitzen funcionalment com a comercials o com a d'oci nocturn, la qual cosa malmet l'espai i deteriora la convivència. Tots aquests processos tendeixen a la degradació dels llocs que havien tingut un tramut social ric i una gran activitat de carrer. En mans de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i la Plataforma aquesta campanya esdevindrà no pas una defensa d'un barri mixt, sinó la defensa d'una zona especialitzada funcionalment en l'ús residencial per a rics, fins a tal punt que es demana l'especialització de la zona com a zona de no bars. La campanya contra els bars s'endegà el 1999 quan els rumors diuen que ja hi havia sol·licitades set o vuit llicències d'obertura de bars a la zona, sobretot per Sant Alonso i Santa Clara, un moviment que es devia a les restriccions que s'havien dictat a la Llotja. D'aquesta manera les Associacions de Veïns de Sa Calatrava i La Seu demanen la modificació del PERI d'usos en el centre històric sota el lema que no volen que el seu barri es converteixi en una segona Llotja. Finalment s'aconseguí aquesta modificació però d'una manera sorprenent: a partir de llavors a Sa Calatrava (incorporada Monti-Sion) no es podran obrir bars, no ja nocturns o musicals, sinó de cap tipus.

Aquesta campanya contra el capital del sector de l'oci nocturn tingué un gran suport dels residents, i de fet fou un grup d'aquests el que començà a recollir les firmes. En aquest grup hi havia na Jeanette i vista la seva empenta en Climent li oferí, a ella i la seva parenta Maria Àngela, d'entrar a la junta directiva. En Liberto i na Carme, que acabaven d'instal·lar-se a finals del 99 en un pis de propietat al carrer Berard després d'haver viscut el que ells qualifiquen com "el suplici de La Llotja", afegiren convençuts la seva firma junt amb un parell de centenars de firmes més que, com hem vist en encetar la tesi, acabarien desfermant la caixa dels trons en ser usades amb posterioritat de forma fraudulenta.

Així doncs, la por a l'efecte Llotja, distorsionador de la convivència i devaluador del preu dels pisos, congria una ampli suport a la campanya d'oposició als bars. A aquesta qüestió de La Llotja se n'hi va afegir una altra: la sempiterna por a la droga i la prostitució. Segons n'Emili aquest és el motiu fonamental pels quals els veïns s'oposaren als bars, fins i tot als que proposava l'Urban: "se va intentar fer un estudi de veure ses possibilitats. Però hi ha influït molt els veïns perquè no han volgut cap bar, perquè elles ho han viscut en l'època decadent. Això ve d'aquell temor que tenien de l'època de la droga". Tanmateix hi ha alguna cosa més que aquesta por al tema de la droga, com es desprèn de les paraules de na Maria Àngela:

"Naltros voldríem poder passejar-mos pues igual que com està a Venècia o a Roma, a tots els barris antics d'Europa tu pots anar pes barris antics, i hi ha bars però no hi ha tràfic. I els bars que hi ha tenen un horari i no hi ha droga. Pot haver un piano bar, però són bars que estàs a gust, jo aquí m'agradaria perquè si no no veus una ànima a partir de les 9 des vespre llavor, m'entens, però aquest tipus de bars. Entonces ja tremoles perquè penses si me diuen que sí a un bar què passarà, llavor el podré controlar jo, jo me referesc a tota la barriada, que té una imatge, aquest barri tothom l'enveja i l'envejava, era de ses millors Associacions i de tot lo que hem fet. No tenc confiança suficient en ses institucions, en sos permisos, per triar si no me donen unes seguridats m'estim més dir cap, ara si me donen unes seguridats firmades (...) jo si m'agradaria un piano bar, *un baret mono amb categoria*. Es mateix Pes de sa Palla això per jo és un 10 i no dóna cap problema".

En les paraules de na Maria Àngela s'observa que el problema no és tant l'existència de bars a Sa Calatrava com el tipus de bars i el tipus de clientela d'aquests, i que l'argument ajunta moralisme i estètica de forma indissociable. Això s'aprecia clarament en el conflicte al voltant del bar de Santa Fe, un bar que no deu fer més de 12 metres quadrats útils. En Vicenç, fill de Sa Calatrava, havia treballat a Can Curt, el bar on d'antuvi s'havien ajuntat els homes de Sa Calatrava, on els pescadors es trobaven i cantaven, on en Toni anà a buscar informació i col·laboradors per a reviscolar les festes. A la segona meitat dels 90 Can Curt tancà i en Vicenç agafà el bar de Santa Fe. Coincidint amb la lluita de l'Associació de Veïns contra les noves llicències de bars, aquesta estengué la seva campanya a aquest bar, com explica na Bàrbara, tesorera de l'associació:

"El Bar de Santa Fe que no sé quants de propietaris ha tengut, però això són baruchos de mala pinta, que van de mal en peor i no els deixen posar taules defora, m'entens, perquè posar taules d'allà, allà se muntaria, allà se muntaria, allà varen agontar carros i carretes els veïnats, tota sa illeta va protestar contra aquell bar, perquè com que allò és una placeta com a reservada no hi volen taules, s'Ajuntament, una plaça com a catalogada"

Sens dubte les dues idees centrals aquí són “mala pinta” i la confusió entre qui és que no vol el bar, si els veïns, l'Associació de Veïns o l'Ajuntament. Però el punt central és el que ens aporta n'Apol·lònia en parlar del mateix fet:

“No hi deixen posar cadires. Es que va posar aquest bar era un que ara està a sa gasolinera, en Vicenç (...) i va posar aquell bar allà i va demanar es permís per defora, però na Teresa no li va consentir. Dissabtes que sa gent que anava en es Baratillo allà s'hi podien posar bastantes cadires i seure es estrangers. Na Bàrbara anava a demanar firmes pes veïnats de per allà perquè li firmassin, això ho sé cert, i jo crec que no molestava ningú, i a més era de dia, no era de vespre. Aquí no varen venir a demanar-me res perquè no sóc de per allà, és en es quatre veïnats de sa plaça que podia molestar i no crec que molestessin. I es estrangers que passen per aquí no fan renou, no són gent jove, es que fan renou van a s'Arenal. Així que no sé perquè, *volen tenir un barrio tranquil*”

Un barri tranquil, un barri mono, un barri miracle, un barri residencial,... i també un barri pel capital, per a què aquest estigui còmode. Així, en Climent entén la restricció als bars dins un calendari estratègic. Un cop s'ha allunyat la por a la Llotja i Sa Calatrava ja està molt gentrificada comença a ser hora que a Sa Calatrava hi hagi alguns establiments tranquils i arreglats per a un nou tipus de públic:

“El Duque [de Maura] jove ara s'ha tornat especulador. Ha tret ets inquilinos i vol reformar la finca de dalt a baix. Vol fer viviendas de lujo. Els va traient des que va morir el Duque [son pare] ja fa tres anys. Perquè m'ho va dir ell en una entrevista que tenguérem. Inclús me va demanar si sabia d'algun local per posar un restaurant, jo li vaig dir que sí però sé que no se pot posar allà. Però és un tema que jo ara crec que potser s'hauria de revisar el PERI, i obrir una mica es grifo. Tipo restaurant, perquè aquella plaça Llorenç Villalonga, un restaurant ben posat, tipus el passeig marítim, a lo millor també seria bo per donar un poc de vida”.

De fet, l'Associació de Veïns ja féu la vista grossa a un dels establiments que havien demanat la llicència en l'època de la campanya antibars: la Taberna del Caracol. Aquest restaurant de tapes per a turistes se situa en el que havia estat el Forn de Seguí, a la cantonada Santa Clara/Sant Alonso i l'Associació de Veïns el considerarà aliè a la marxa nocturna que explícitament es perseguia. Tant a en Salvador com a en Miquel Àngel els agrada anar-hi i que estigui al costat de ca seva, tot i confessar que se'ls fa estrany ser els únics que xerren el mallorquí en un local on l'alemany és la llengua dominant, i així en Miquel Àngel, en preguntar-li sobre la mancança o no de bars diu:

“Es restaurantet d'aquí, es Caracol, està molt bé, però està ple d'estrangers. Que això també és s'altra part que no m'acaba de convèncer, que en es final muntam coses i no les muntam per naltros. El Caragol

sempre està ple de turistes. I això demostra que no és pes barri, el barri l'empleam per guanyar-mos la vida, i això també te condiona, dius òstia, pues ja esta bé, amb un que n'hi hagi ja n'hi ha prou”

En efecte, el tipus d'establiment que defensava l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i que avui defensa la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns no és només un bar tranquil, no és només un bar de categoria... és un bar que no sigui pel barri o on sigui difícil enfortir les relacions del barri. Serà interessant aquí introduir una anècdota. Quan vaig posar-me en contacte amb n'Andreu per tal de xerrar sobre sa mare, Sa Calatrava i l'Associació de Veïns aquest em va dir que m'atendria gustós a la vegada que m'instava a trucar-lo en un parell de setmanes a fi que ell tingués temps per fer memòria. Al cap d'aquest temps el vaig trucar i vàrem trobar-nos en un bar de davant del Parlament Balear, al costat de La Seu, on ell treballa. El primer que em digué fou que no havia estat capaç de fer memòria. La manera com havia pensat fer memòria era posar-se en contacte amb calatravins d'aquella Calatrava dels 70 i primers 80 que ell recorda de quan anava a la farmàcia a ajudar sa mare, però li fou impossible trobar ningú, i diu: “Abans a davant d'on té el local en Joanet [o sia, la farmàcia] hi havia un bar i allà és on se trobava sa gent, però ara no sé on són ni com anar-los a buscar”. Thurén (2002), en un article que parteix de les seves recerques sobre els moviments veïnals a Madrid i sobre un barri obrer de València, concedeix una enorme importància als bars en la vida dels llocs en tant que són eines fonamentals de socialització i de negociació cultural: “El bar és una institució important en la vida espanyola. És un oasi omnipresent, un espai de socialització i de vida social, i un indret pràctic on dirigir-se si es vol cercar coneguts, rebre missatges, descansar una estona...” (2002: 139)⁹⁸. Aquesta anàlisi que fa Thurén es reflecteix en la vida diària dels calatravins, que trobaran a faltar els bars com a espais on descansar i socialitzar.

Així, el barri tranquil, mono, residencial i sense bars és un barri que planteja problemes pràctics, molts prosaics i molt reals a alguns veïns. En José, que fa quaranta anys que té la barberia just al costat de Santa Fe, comenta indignat: “Esto es una vergüenza, el día que me quiero tomar un café me lo tenía que hacer mi mujer. Pero la cosa ya no es como antes. (...) Yo lo que digo es que a las doce hay que irse pues irse. Pero aquí si quieres comer un bocata no hay nada”. N'Asun, arribada al barri només fa 7 anys troba a faltar un lloc on trobar-se, on socialitzar:

“Una cafetería, que abra a las seis de la mañana y cierre a las doce de la noche, a las doce cerrado, que puedas decir venga quedamos en el bar Mari Carmen y nos vemos luego, que tengas que irte a Santa Eulalia...! Y no hace falta ser ruidoso ni ser alborotador, ni que sea el bar de Palma, que sea el bar del barrio, que la gente que va a la catedral pasa y se toma algo, un bar tranquilo que los turistas también tengan un punto donde sentarse a la fresca, y hacer un poco de barrio, y hacer aquello un poco humano, porque aquello parece un poco una ciudad del oeste”.

En Pedro, en un comentari llarg, sintetitza els punts claus de les divergències:

“Es que estan en contra des bars sa por que tenen és que això se converteixi en una Llonja. Sa Llonja ha estat un precedent molt negatiu. Això ha estat sa preocupació o com a menos s’excusa (...) [però] un bar és un bar, un restaurant és un restaurant, i un barri de bars i restaurants és un barri de bars i restaurants. A mi m’agradaria com a veïnat tenir sa placeta aquesta des teatre amb un baret. Viure en es carrer, a mi es que m’agrada d’aquest barri és es carrer (...) i per tant tenir un bar, és que és una cosa de cajón. Es bar és es punt de reunió, sempre ha estat es punt de reunió, en aquest barri hi havia bars a cada cantonada i se reunien es veïns allà. El que passa és que es que han quedat són bars antics molt populars i hi va gent molt humil. Però per què han de ser tancats? Aprofitar l’espai que ara tenim. Es bar és un punt de reunió de veïnats i de gent que ve. Es que passeja si veu un bar on fer una Coca-cola queda. Però és que s’ha perdut”.

Na Mari diu que a Sa Calatrava els carrers són molt estrets i que el mínim soroll se sent, i que per tant ella és contrària als bars de nit: “un bar de nit, val, pot ser que no, però un puesto on fer un berenar o un esmorzar⁹⁹. Encara que no hem d’exagerar, bars n’hi ha, el que són un poc guarritos, han quedat com a...”. A Sa Calatrava hi havia, encara a mitjans dels 80 una gran quantitat de bars, on es concentrava la vida del veïnat, o si més no dels homes, com recorda en Pepet: “A sa cantonada de Can Mateu n’hi havia tres: Can Curt, Can Mateu i Can Blanc, hi havia sa Bodega d’en Pepe, hi havia el Bar San Alonso, Ca n’Àngel, Can Salat, sa Bodega l’Arco, la tasca devora s’entrada de gràfiques Miramar. Sobretot Can Blanc i Can Curt eren plens. Can Curt obria a les cinc des dematí i es pescadors anaven a comprar allà”¹⁰⁰. És cert que molts d’aquests bars avui són desapareguts, però alguns continuen oberts, el que passa és que calatravins com en Pedro o na Mari consideren que no són pels nous habitants, que són rònecs, bruts,... Aquesta percepció és especialment remarcable per provenir de qui prové. Tant en Pedro com na Mari voldrien que a Sa Calatrava hi hagués un bar on es pogués potenciar la vida social i ambdós s’alinearan decididament, encara que sense un rol protagonista, al costat dels dissidents, és a dir, contra l’Associació de Veïns i les seves idees. No volen un bar de luxe, no volen un bar per turistes, però els bars que hi ha (a excepció de Sa Palla) no els veuen capaços d’esdevenir aquest punt d’encontre. És hora que vegem quins bars hi ha a Sa Calatrava estricta.

A Sa Calatrava hi ha cinc bars¹⁰¹: els supervivents Can Salat i Can Mateu, el mencionat de Santa Fe, el de la Porta des Camp i Sa Palla. Can Mateu, situat a la que havia estat la cruïlla dels tres bars, acostuma a anar fluix de clientela i la finca ha estat adquirida recentment per una immobiliària. En Joanet comenta que Can Mateu té els dies comptats i sospita que la immobiliària farà tot el possible per a accelerar aquesta fi. Fou ell qui de fet em féu observar com al mig del mes de març les finestres dels habitatges desocupats de la finca es trobaven obertes de bat a bat. Segons ell això ho fa la immobiliària

per a què la finca es degradi i els inquilins que resten, com el bar, se n'hagin d'anar. Sigui aquest motiu cert o no, el que és rellevant és que en Joanet ho pensi, és a dir, que cregui que les immobiliàries vulguin acabar amb qualsevol establiment propi del barri. Més rellevant és encara que en Joanet té fonaments per a alimentar aquesta sospita, ja que no seria aquest el primer cas d'atac de les immobiliàries als negocis del barri, com veurem més endavant pel quiosc del Temple. Per altra banda, el bar de la Porta des Camp tanca a les sis de la tarda, i és un local que bàsicament viu de la població de pas que aparca a la Porta des Camp o a Bala Roja, de la gent que va a l'INEM o a la Delegació del Ministeri de Defensa (situats a la Porta des Camp) o de qualche turista despistat. Si aquests dos bars, junt amb el de Santa Fe, van més aviat fluixos de clientela i ambient, Can Salat i Sa Palla són sens dubte els dos bars amb més vitalitat del barri. Anem a veure'ls:

Can Salat i Sa Palla es troben l'un davant de l'altre a la plaça fronterera del Pes de Sa Palla, punt de confluència de Sa Calatrava petita, Sa Calatrava Immensa (Monti-Sion i Sant Francesc) i Sa Gerreria¹⁰². Són dos espais completament diferents. Sa Palla, el bar que aplaudia na Maria Àngela en el seu fragment, és on hi havia l'antic cafè de l'Assistència Palmesana, lloc on fonamentalment es reunia gent major. Després el local fou agafat per AMADIP, una entitat sense ànim de lucre per a la inserció de disminuïts psíquics, i el bar desaparegué. Amb l'Urban la plaça es renovà, una operació d'embelliment que no amagava una voluntat de rebaixar-hi l'activitat, com es mostra en els bancs que s'hi han col·locat i que impedeixen que les persones es puguin mirar els uns als altres, o com diu na Miriam: "Y aquí han puesto los bancos aquí para que la gente no se pueda ver, es como un tren". Na Marga també es queixa que amb la renovació van eliminar la fonteta que hi havia i al voltant de la qual la gent es reunia. Queda clar que l'Urban, en sintonia amb les idees de l'Associació de Veïns, veu l'activitat com a pol·lució, com un perill potencial. Tanmateix la plaça del Pes de Sa Palla segueix sent un lloc on s'hi reuneix gent, molts d'ells gitanos que viuen a Sa Gerreria, i on també s'hi dona un conegut tràfic d'haixix. Amb la renovació AMADIP aprofità per a obrir el bar i decorar-lo amb gust, a la vegada que aprofitava la plaça com a terrassa. Dos detalls són importants: el bar és car (menú de migdia de més de 10 €), no obre els diumenges i sol tancar a les cinc la resta de dies, a excepció dels dijous on ofereix un menú nocturn per més de 20 €. A l'altra banda hi ha Can Salat, un bar en la més típica tradició del bar espanyol, no massa net, ple de gent a la barra (a Sa Palla no hi ha tamborets a la barra) i on sol armar-s'hi guirigall.

El seu amo, en Gabi, que no viu a la zona, explica que el negoci ja no li va tan bé com li havia anat anys enrera, on es nodria de gent del barri però també dels treballadors de la Casa del Ferro i altres fàbriques, que es portaven l'entrepà i pagaven la cervesa, el cafè i la copa. Segons ell allò que el salva són els paletes de les innombrables obres que s'han anat fent per la zona els darrers anys i que

majoritàriament acudeixen a Can Salat. Per altra banda al carrer Botons ja no hi viu gairebé ningú, i d'ell sortien molts dels seus clients. No obstant això, els caps de setmana molts d'aquests antics residents, que amb el PERI es veieren empesos a abandonar Sa Calatrava, tornen a Can Salat, en un exercici entre la nostàlgia i la necessitat de tenir un lloc on trobar-se amb aquells que foren els seus veïns. També hi acudeixen els treballadors dels petits tallers que perviuen a Sa Calatrava i la zona del Temple, com el matalasser, l'ebanista i el ferrer. A banda d'això hi van residents de tota la vida com na Marga, en Joanet, na Maria i en Toni o el món del petit tràfic de la plaça de Sa Palla. Són molt pocs els nous residents que hi van, i dels que aquí hem considerat només hi he vist na Miriam, en Pedro i en Liberto, i aquest darrer només hi ha anat quan m'hi ha vist a mi a dins, xerrant amb en Toni o qui fos, ja que el bar al que ell sol anar és Sa Palla.

Qui va a Sa Palla? En primer lloc hi va gent de pas, sobretot turistes. També s'hi adrecen els treballadors de les oficines que s'han instal·lat amb l'Urban (IMFOF, Casal Ciutat Antiga, etc.), i els estudiants de Monti-Sion i Sant Francesc, així com treballadors de l'àrea de Ramon Llull-Sant Francesc. Aquesta sèrie d'estudiants i treballadors fan el tipus d'horari que fa Sa Palla, és a dir, treballen de matí i com a molt van a Sa Palla a dinar. És un bar que no està pensat pel temps de lleure dels calatravins (i menys dels gerrerencs) i per a què aquests es coneguin i hi facin barri, sinó pels treballadors de l'administració que han arribat a la zona, pels passejants o els turistes accidentals i per la gent que va a fer gestions a les oficines esmentades. A Sa Palla també hi van un bon nombre de nouvinguts, als que els succeiria allò que deien en Pedro o na Mari, que els bars que han quedat els veuen intimidadors, foscos, bruts. Can Salat obre de dilluns a dissabte, sol tancar devers les 10 i, sobretot a les tardes, la seva entrada està plena de gent dreta, xerrant i apropiant-se de l'espai, fet que intimida encara més aquesta població més o menys benestant de nouvinguts. La qüestió central aquí és que si aquesta població és intimidada per la gent del bar és perquè no els coneixen. Així, en Fernando té l'oficina ben a prop de Can Salat i ell sempre va a Sa Palla, i a més no estalvia la lògica pròpia de Sa Calatrava Immensa: "ese bar de la esquina es un bar de aluvi6n, allí ninguno de los que para es del barrio, viene de no se sabe donde en coches y en motos". Si en Fernando parteix de la base que els calatravins són gent senyora, no pot concebre que aquella gent sigui de Sa Calatrava, però molts sí són de Sa Calatrava i Sa Gerreria, i molts ho eren.

Aquesta explicació ens mostra dos fets cabdals per a entendre el conflicte que ha de manifestar-se a Sa Calatrava entre les Associacions de Veïns i les diferències entre aquestes. El primer fet cabdal és que la gent no es coneix, que s'ha produït una ruptura entre les diferents onades de població, i que tampoc els nouvinguts no es coneixen, i quan es coneixen, com veurem, és per relacions externes al barri o creades abans que s'hi mudessin. El segon fet cabdal és que personatges que es vincularan als

dissidents, com na Mari o en Pedro, difereixen respecte del climentisme entorn la qüestió dels bars i la manera de viure l'espai públic, però manifesten uns judicis respecte dels bars de tota la vida anàlegs als que tenen els de l'Associació de Veïns. Així, tant en Climent i na Maria Àngela com en Liberto i en Ramón (secretari i president de la nova junta directiva apareguda arran de l'escissió) consideren que l'únic bar atractiu de Sa Calatrava és Sa Palla (que curiosament cau fora dels límits de Sa Calatrava que cadascun d'ells dibuixa).

El tema dels bars ens tornarà a aparèixer més endavant, arran del conflicte que es crearà quan en Lolo decideix obrir i posar terrassa al Bar de Santa Fe, aquell que havia regentat en Vicenç, un conflicte en el qual les dues Associacions de Veïns hauran de prendre posició. Anirem ara a veure la qüestió del trànsit, l'altra gran campanya del climentisme, no sense abans apuntar una idea. En iniciar aquesta tesi hem esmentat els diferents tòpics, sovint contradictoris, que acostumen a saturar les valoracions sobre Sa Calatrava: "Sa Calatrava està morta", "Sa Calatrava és el barri de la pau i la tranquil·litat", "Sa Calatrava és com un poble", "A Sa Calatrava estan tot el dia barallant-se". Estem arribant a la capa profunda de la que emergeixen aquests tòpics i que ens permetran entendre, en la seva articulació, les dificultats per a crear una acció col·lectiva a Sa Calatrava. Així, l'argument que ara intentarem exposar té el següent esquema: la manca d'activitat a Sa Calatrava i el fet que els calatravins no es coneixin entre ells són dos fets que s'alimenten recíprocament, en un espiral d'erosió de l'arena pública, és a dir, dels canals i espais de comunicació dels calatravins, de manera que el conflicte i l'enfrontament serà el ressort últim en què es podrà crear la comunicació (Simmel 1988 [1908])¹⁰³. O en altres paraules: no hi pot haver una veu hegemònica a Sa Calatrava perquè no existeix la possibilitat d'una experiència compartida, i per això serà tan difícil, com es preguntava en Miquel Payeras, que la gent reaccioni.

1.2. RESTRICCIONS DE TRÀNSIT: PORS I FAVORS. EL CARRER ES PERD.

Hi ha dues característiques que marquen decisivament aquesta campanya. La primera és que en Climent la rep d'encàrrec de l'administració. La segona és que, malgrat l'entusiasme d'alguns i la ferocitat d'altres, és complicat explicar el suport o rebuig a la campanya a partir de categories sociològiques o xarxes socials relacionades amb el barri (la qual cosa en bona mesura també passa amb els bars), llevat de l'oposició més o menys oberta dels comerciants. Ambdós vectors es troben íntimament connectats. A les preguntes sobre el trànsit que feia a les meves entrevistes solia trobar-me o bé respostes abstractes ("un centre històric ha de ser peatonal") o bé unes opinions diverses i híbrides entre l'adhesió i el rebuig, on generalment es deia que hi ha massa cotxes i que ells han de poder arribar a casa en cotxe. Aquesta manca de definició concorda amb les dades que ens ofereixen

Ballester i Orte (2001): el 33% dels entrevistats voldrien més aparcaments, només un 2'9% demanen la peatonalització i 4'3% es queixen del funcionament dels pilons retràctils que restringeixen el trànsit.

Vaig trencar-me el cap per a intentar trobar lligams que permetessin entendre aquestes opinions en termes de xarxes de relació i finalment he arribat a una conclusió: aquest és un fals problema analític. El problema analític és un altre i es pot desdoblar en dos: a) per què el model de barri i la convivència a Sa Calatrava s'ha d'analitzar a partir de qüestions com aquestes?; b) per què aquests problemes semblen poder abordar-se només a partir de la recollida d'opinions disperses, només utilitzables a mode d'enquesta? La resposta es troba en l'origen de la campanya, és a dir, en què aquesta és un encàrrec de l'administració, una campanya que en Climent engega per a donar suport als plans de l'administració i que té per objectiu convèncer els contraris a la mesura i deixar-los sense arguments, ajudant-se d'aquells que manifesten un criteri abstracte i ideològic, no necessàriament lligat a la vivència, que li fa costat. Així els termes del debat són creats des de fora, lluny de l'experiència, i el problema és per tant voler entendre el problema a partir d'aquests mateixos termes, o la barriada a partir d'aquests 'problemes' que converteixen els residents en *opinòlegs*. Amb aquest monopoli dels termes del debat, lligat a la seva verticalització, el climentisme contribueix a mantenir els calatravins separats, i aquest, com demostrarem, és el vertader problema analític.

L'ACIRE és una normativa de restricció del trànsit que ve a ser un sistema de semipeatonalització. Sa Calatrava fou declarada zona ACIRE el 1981. Teòricament l'ACIRE implica que els residents poden usar l'automòbil per entrar i sortir de la zona, així com aparcar-hi, mentre que els no residents ho tenen vedat. Tanmateix, aquesta normativa mai no es dugué a terme a Sa Calatrava, ja que no s'arbitraren mesures per a impedir l'entrada i sortida de tot tipus d'automòbils que de forma abundant empraven l'eix Montserrat-Sant Alonso per a travessar el centre històric. El 2001 l'Ajuntament elabora un pla de mobilitat que preveu l'aplicació real de l'ACIRE a través de la instal·lació de pilons retràctils, que els residents podrien abaixar a través d'una targeta que acreditaria la seva condició. Aquesta nova normativa afectava a diverses zones del centre històric de Ciutat, sobretot les que queden més a prop de la Façana. De fet, la geografia d'aquesta implantació palesa una estratègia, ja que no s'aplica a Sa Gerreria, i la Plataforma tampoc no la demana per aquesta zona, que es concep com una zona que haurà de ser comercial i de pas, però sí a Sa Calatrava que és la perla residencial. Així, si bé aquesta mesura no forma part explícitament de l'Urban cal veure-la com a summament coherent amb l'Urban i el Consorci i els seus propòsits de residencialitzar, turisticar i embellir.

L'Ajuntament encarregarà a en Climent i a la seva Plataforma pel Progrés del Centre Històric aconseguir consensos i fer una campanya mediàtica. Aquest encàrrec s'ha d'entendre tant a) a nivell

de ciutat, on l'objectiu és articular una veu que faci de contrapès a la de les federacions de comerciants (AFEDECO i PIMEM):

“Després també és a dir, és una de cal y una de arena, si després ells [l'Ajuntament] te demanen, a mi una vegada me varen demanar que amb els tema de sa peatonalització, pues hem de fer una sèrie de pressió a sa premsa per contrarestar els comerciants. Jo no tinc cap problema a fer una carta al director o escriure un article, perquè havia d'apoyar sa peatonalització i ...o sigui jo ajudo el regidor de tràfic en un moment donat perquè ell m'ajuda a mi”.

Com b) a nivell de barri, on es tracta de convèncer els residents que veuen la mesura amb recel, uns residents que en Climent identifica amb els residents de tota la vida, aquella gent cada cop més major que formava el nucli del veïnat que a partir dels 80 s'articulà a partir de l'Associació de Veïns:

“Record que en es tema des tràfic curiosament es que més en contra estaven eren ses persones més majors, ses famílis des PP. I llavors es des PP estaven assustats perquè creien que perdrien base, i no se va perdre. Creien que no podrien arribar a ca seva... fantasmas, humo”.

Aquests fets evidencien que en Climent ha passat a encapçalar el que Stone (1989)¹⁰⁴ anomena un “urban regime”, o sia, una coalició de govern difusament estructurada que coopera en la governància diària de la zona¹⁰⁵. Per una banda, si l'Associació de Veïns de Sa Calatrava havia estat històricament una entitat fortament arrelada que havia estat capaç de representar, si potser no un barri, un veïnat, el climentisme es caracteritzaria per una difuminació d'aquesta base social, que es porta al seu paroxisme en el solapament i confusió entre l'Associació i la Plataforma. Per altra banda, si l'Associació de Veïns és cert que havia tingut un comportament fortament vertical en el període anterior, aquí amb el climentisme ja es consolida com un apèndix de l'administració i els seus interessos, com la corretja de transmissió d'aquesta en els afers diaris de Sa Calatrava, la seva oficina sobre el terreny (aquesta conversió es farà evident en l'actuació de l'Associació de Veïns en l'afer dels okupes de Botons que aviat es veurà). Per tal de dur a terme aquesta governància sobre el terreny, l'Associació de Veïns empra una sèrie d'arguments, de narratives legitimadores, per a convèncer els que s'oposaven a les restriccions de trànsit, que es poden resumir en progrés i por. La idea del progrés és ben simple: hem de seguir millorant el barri, i ara el que toca és peatonalitzar. Aquesta lògica general tanmateix va més adreçada al debat públic que no a convèncer els propis calatravins. Per a aconseguir l'adhesió d'aquests l'Associació de Veïns pitjà el ressort sensible, la tecla de la prostitució i la droga, i per exemple na Teresa diu que les restriccions són bones per a què no s'instal·lin “bares ni cafetuchos de mala muerte al barrio”. Així a finals del 2002 i de forma seguida en Climent, a través de la Plataforma, dóna una sèrie de titulars a la premsa que presagiaven el retorn dels problemes com

“Los vecinos de Sa Calatrava y Gerreria piden más presión policial contra la venta de droga”¹⁰⁶, “Ofensiva contra los traficantes en Sa Calatrava”, “Los pilones como medida disuasoria”¹⁰⁷ o “Si vuelve la prostitución saldremos a la calle”¹⁰⁸. Segons explica en Climent els pilons serviren per a acabar amb la prostitució:

“El que enteniem és que no era només fer festa que era sa filosofia que tenia en Toni i companyia. I naltros havíem de llevar sa droga, sa delinqüenci, havíem de llevar sa prostitució. Saps com vàrem llevar sa prostitució? Molt fàcil. (A parte de que ella anava a tocar el vidre des cotxos) posant s’ACIRE i enviant sa policia. I sa policia saps què feia? Se n’anava en es conductor i li deia ‘usted está en zona ACIRE y las denuncias seran enviadas a domicilio’. I se va acabar. I quan vàrem tenir un rebrote de prostitució fa set o vuit anys ho vàrem solucionar d’una manera tan senzilla com tancant Porta de Mar, perquè la prostitució mos venia de la porta de Sant Antoni [a Sa Gerreria]”

Com veiem altre cop el barri es mostra indefens per a arreglar els problemes i depèn de la policia. De totes maneres en aquest cas cal tenir cura per a interpretar aquestes paraules. Costa de creure que la prostitució s’acabés gràcies a l’ACIRE, però tant si és cert com si no en Climent no posa l’ACIRE per acabar amb aquesta, sinó que li dóna suport perquè li ho demana l’Ajuntament i usa la prostitució per a deixar sense arguments als reacis. En Climent encara féu una altra cosa per a guanyar-se els descontents i a la vegada tenir favors a ser retornats: repartí personalment les targetes de resident a tot quiski, sovint donant-ne un plec de 7 o 8 a cada persona per a què aquesta pogués fer el seu repartiment també entre els seus amics. A la vegada donà targetes a gent que duia els seus fills als col·legis de la zona (la llar d’infants de les Serves, Monti-Sion) i que no són pas barats. Altre cop, doncs, el que hauria de ser una relació administració-ciudadà queda totalment mediatitzada per l’Associació de Veïns i els seus favors. Esquerra Unida-Els Verds es queixà d’aquesta concessió indiscriminada de targetes i portà l’assumpte a plenari de l’Ajuntament¹⁰⁹.

La idea del progrés del centre històric es complementa encara amb un altre argument, el de que la zona i en especial Sa Calatrava s’ha de convertir (ha de tornar a ser, diria en Climent i l’Ajuntament) en una àrea artesanal i pel turisme patrimonial. Així, els termes amb què na Jeanette defensà la necessitat de la peatonalització encaixen amb aquest barri patrimonial, turístic, embellit i artesanal: “Sa Calatrava es uno de los barrios más bonitos del Mediterráneo para los extranjeros. Hay gente como yo que quiere pasear y no puede”. Aquesta frase ens posa de relleu un detall en comú a les dues campanyes i en general al que s’ha estat fent a Sa Calatrava a partir del 97: tot es fa pels de fora. En efecte, les dues campanyes es basen en una por cap a quelcom que no existeix a Sa Calatrava sinó que ha de venir de fora (bars de La Llotja, drogues de Sa Gerreria) i el barri que es vol també es pensa

en termes de satisfer el que vingui de fora. El calatraví resident queda atrapat i emmudit entre aquests dos extrems.

De fet, alguns calatravins troben problemes ben palpables amb l'ACIRE, com en José amb els clients de la barberia, als que paga l'estacionament als parquímetres de la Porta des Camp, o en Ramón:

“La actividad que hacemos nosotros aquí, restauración de cuadros. Pues te viene un cliente y es un problema. O si me traigo un cachivache tengo que dar unas explicaciones que no debería, 'oiga es mi vida, yo para que tengo que darle explicaciones a usted’”¹¹⁰.

Darrera aquests problemes el que apareix és una crítica al tipus de barri cap al que es va i que concordaria amb el que evocava na Jeanette, on la defensa de la restricció de trànsit entén Sa Calatrava com un *paisatge* i s'adiu als motius pels quals l'Ajuntament vol implantar la peatonalització i als relats amb què el capital immobiliari vol fer el seu reclam. Aquests raonaments, si més no en boca de na Jeanette, signifiquen una valoració, en el seu cas molt sentida, del patrimoni (“a mucha gente le molesta el patrimonio. Y el gran problema de Sa Calatrava es la ignorancia y la falta de respeto para el antiguo y la gente si quiere bares y vida y cosas modernos que vaya al ensanche”) indesvinculable d'una voluntat de rebaixar l'activitat en el paisatge, que fa que na Jeanette, davant les queixes dels comerciants, em digui: “Menos mal [que no hay tiendas], yo no quiero tiendas. Mejor que no haya tiendas. Yo voy andando hasta la plaza Mayor”. Per contra a alguns els entristeix que el barri estigui tan buit d'activitat, tan mort, com en José, que ho relaciona amb l'arribada de nova població:

“Ahora da miedo el barrio. De diez veces nueve volvemos por las Avenidas o por el Parque del mar. Porque no hay ni una persona, aquí hasta llegar a Santa Eulalia no ves una persona. (...) Está muerto. Las pocas ciudades que yo visito te vas al casco antiguo y aquí no es así. Esto en mi opinión se ha convertido en barrio dormitorio. Aquí hay gente que se ha gastado fortunas en arreglar casas, en comprarlas, y tengo algún cliente alemán que se pasa dos meses aquí y el resto en Alemania. Y esta finca de aquí al lado la van a reformar y ahora ya no hay nadie. O fincas pequeñas que he visto que las han comprado y las han modificado pero para él, ya no viven tres familias, no hay gente en este barrio”

En José viu com un problema aquesta manca de vida, però de fons hi ha també sempre present un altre problema, que és que al preu que s'estan posant les cases els calatravins de tota la vida i els seus fills no hi podran accedir. El mateix rerafons es troba en la cita d'en Pepet, on bars i trànsit apareixen de bracet i en què es responsabilitza l'Associació de Veïns del fet que el barri estigui buit:

“Aquesta gent són es que se van preocupar de que no hi hagués cap comerç en es barri, que fos un barri dormitori, mira, una cosa significativa, es dia de reis d'enguany ha estat sa primera vegada que m'he

aixecat a les nou des demati he fet una volta pes barri i no he vist ni un al·lot jugant pes carrer, i això crec que és bastant significatiu. S'excusa és que no volen una segona Llonja, i una Llonja a Sa Calatrava és inviable perquè no hi ha lloc, a no ser que empleïs ses esglésis i es convents per fer pubs. I clar, no volen cap comerç, volen gent de professió lliberal que vengui a dormir en es barri i punt i volen un barri mort, i ho han aconseguit. Què passa? Es transport urgent no vol venir, el butano ve quan li don la gana, ONO no vol instal·lar, tot són pegues i tot són problemes”

Na Jeanette es mostra indignada davant aquella gent que diu que el barri està mort: “No está muerto. Porque el ruido no es la vida. Hay gente que le gusta el silencio”. Un silenci que evidentment no lliga amb l'activitat i sí amb el paisatge. Estrangers rics, Associació de Veïns, capital immobiliari, actuacions urbanístiques, totes apareixen, lligades de maneres específiques, com a responsables del fet que a Sa Calatrava no hi hagi activitat. Cal però procurar anar més enllà. Ultra les mesures urbanístiques, les campanyes de l'Associació de Veïns i les pressions del capital immobiliari com es dóna el descens de relacions socials, com es trenca l'espai de comunicació? Anem a esbrinar-ho analitzant més específicament la qüestió del comerç, el que ens lliga amb el punt del trànsit ja que el dels comerciants fou l'únic grup que clarament s'oposà a l'ACIRE, entenent que perjudicaria l'activitat comercial.

2. BOTIGUES, ESPAIS I XARXES DE RELACIÓ

L'espai en què s'està convertint Sa Calatrava és un espai que s'ajusta al que vol el capital immobiliari, a qui no interessa la vida del barri i que no té cap temor a mentir, com es posa de manifest en la publicitat que realitza la nova promoció de luxe de Dalt Murada. Aquesta publicitat té dues imatges. La primera és una barana blanca amb la mar plana al fons i dues llegendes: “Su balcón al mar” i “El último balcón abierto al Mediterráneo”, una imatge que mostra que l'únic que interessa és la situació i no pas el barri que queda a l'esquena [AF: ≈13]. La segona imatge però s'adreça a la creació d'entorn, al paisatge: una recreació de l'edifici envoltat dels campanars de la zona, en un muntatge impossible ja que cap perspectiva enquadra tants campanars. El més greu, però, és la llegenda que acompanya aquesta imatge i que vol convèncer el comprador:

“La zona de la Catedral, con sus insignes edificios y palacios señoriales constituye hoy uno de los centros de confluencia política y turística con más proyección de Palma. Adosada a uno de los extremos que hoy restan de la muralla se encuentra La Calatrava, uno de los barrios más entrañables de Palma, que se integró en la ciudad hacia el siglo XI. Hoy jóvenes y no tan jóvenes vuelven a vivir aquí, atraídos por la historia de estas calles y edificios que asoman sobre la muralla para contemplar el mar. *Un paseo por estas calles descubre cada día servicios nuevos, comercios recién estrenados y edificios acabados de rehabilitar*”

Com dèiem, cap pudor a mentir, ja que si alguna cosa no hi ha a Sa Calatrava són botigues i serveis en general¹¹¹. El 40% dels enquestats per Ballester i Orte (2001) diuen que allò que més troben a faltar a Sa Calatrava són comerços i serveis (compari's amb el 2'9% de la peatonalització o el 4'4% que demana més seguretat!) i en les entrevistes i conversacions que he realitzat, només dues persones, na Jeanette, com ja hem vist, i en Manolo, m'han dit que no hi volien botigues a Sa Calatrava. La resta, fessin suport a l'Associació de Veïns que fos, tinguessin les idees que tinguessin sobre el barri, fes el temps que fes que fossin al barri, lamentaven que les botigues haguessin anat desapareixent, planyent-se tant dels problemes d'aprovisionament pràctics com de la relació humana implicada. Només la queixa pel preu exorbitat dels pisos i el perill que els fills dels calatravins no puguin seguir vivint a Sa Calatrava pot rivalitzar amb aquest maldecap.

2.1. DIFICULTATS

Na Miriam, nordamericana, ens explica la manera com l'any 80, venint de Barcelona, s'instal·la a una zona de la tothom qui podia fugia, i la compara amb el que es troba passada la reforma urbanística, que per ella no ha donat sinó que ha llevat caràcter, i relaciona això amb les botigues que hi havia¹¹² i l'actual encariment dels preus immobiliaris:

“Esto era más barato que otras partes. Esta casa la conseguí porque conocía la gente que vivía aquí, eran de Barcelona y se volvían. (...) Es las oportunidades, pero era también más barato, y además aquí en este plaza había cuatro colmados, un lechería, había más bares que hay ahora, dos o tres más, una carnicería, una pescadería, era un ambiente más de barrio que es ahora. Había más carácter que hay ahora, y los alquileres eran muy bajos”.

La desaparició progressiva del comerç comporta dificultats reals als calatravins, en especial si són gent major i/o no tenen cotxe. La mare d'en Pepet, n'Isabel, que passa la setantena, per anar comprar ha de fer un camí llarg que l'obliga a, des del carrer Berard, travessar les Avingudes, un camí que ha de fer ben carregada atès que compra no només per ella sinó també per altres veïns que tenen dificultats de mobilitat majors que les seves. En Joan sentència: “si vols una aspirina quan arribes a la farmàcia ja se t'ha passat el mal de cap”. N'Apol·lònia que fins fa dos anys regentava el Forn de Sa Calatrava tenia a la botiga varis articles, i explica que allò que més havia de reposar eren les garrafes d'aigua, ja que si no la gent les havia de carregar des de ben lluny. N'Asun tampoc no entén que Sa Calatrava s'estigui quedant sense comerços. En la seva queixa es pot veure com les dificultats pràctiques pesen més que el model de barri en abstracte:

“¿Por que tengo que irme al Carrefour a comprar? ¿Por que no puedo comprar en mi barrio yo una barra de pan, o una docena de huevos o un pollo, o una revista? Menos mal que tengo al Manuel que es mi salvación. Y espera que Manuel está en los juicios y todo. Las panaderías que había se van, el Manuel sale, ¿qué queda? Esto se va a convertir en un suburbio”

A en Liberto aquesta manca de serveis el porta a dir que “pràcticament Sa Calatrava està morta com a entramat de barri on la gent hi poden complir les seves necessitats vivencials quotidianes, és que no poden ni omplir la senalla, ni anar a l’apotecari, ni tenir un bar propi per poder ajuntar-se... no no, en això està mort”. Així, doncs, Sa Calatrava no sembla ésser aquell ‘barri normal’ de què ens parlaven els tècnics municipals sinó un barri residencial sense cap autonomia, un barri mort per a satisfer les necessitats pràctiques i fer relació, com diu na Sofia:

“Jo crec que una cosa que l’ha matat molt és es tema des comerços. Clar, te força a ..., dinamitza a què sa gent passegi i faci tertúlies, a què te’n vagis al forn de Can Miquel i t’asseguis amb ell a menjar es cocarroi. No només és s’intercanvi econòmic, possiblement si ets des barri hi intercanvies més a nivell humà. Humanitzen”.

En Climent i els membres de la junta directiva de Sa Calatrava, avui de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, no estarien d’acord a dir que Sa Calatrava està morta, però com ja s’ha dit sí reconeixen que la manca de comerços és un problema, malgrat veure-ho com un procés natural i na Teresa arriba a dir que si els botiguers tanquen és perquè volen. Escoltem en Climent:

“És un procés imparable, el centro en general... quin tipus de comerç hi havia a Sa Calatrava: sa típica botiga de queviures, forns i artesans. Però és que tot això s’ha mort tot sol perquè sa societat ho ha mort. Naltros vàrem intentar sempre reviuire es tema artesà. I qualche cosa vàrem aconseguir però al final no surt bé”¹¹³.

És però tan natural? I per què és natural o vist com a tal? I per què en Climent considera que les restriccions de trànsit seran bones pel comerç artesanal que ha de venir però en el mateix “progrés natural” seran dolentes per altres comerços? Anem a intentar entendre tot aquest seguit d’idees a través dels propis botiguers.

A Sa Calatrava estricta només hi ha una botiga de productes alimentaris: el Forn de la Pelleteria, un forn que data de 1642 (Zaforteza i Musoles 1953: 360) situat al carrer d’aquest nom i regentat per en Miquelot, qui l’heretà del seu avi que l’adquirí l’any 1914. Fins fa dos anys hi havia obert també el Forn de Sa Calatrava, regentat per n’Apol·lònia, que tancà quan aquesta, ja en edat de jubilar-se, es féu una ferida al dit amb la màquina de tallar el pa. A banda a Sa Calatrava estricta hi trobem també una

perruqueria i una barberia, la d'en José, que junt amb una immobiliària i els tallers de na Pau i el ferrer són els únics negocis amb porta oberta al carrer que hi ha a Sa Calatrava estricta. En els límits d'aquesta Calatrava estricta trobem encara, a la zona del Temple, dues oficines bancàries, una barberia, un estanc, un quiosc, una botiga de productes dietètics i *S'illa verda*, una botiga amb productes d'agricultura ecològica, propietat d'AMADIB. A això cal afegir a la cantonada Sant Alonso/Santa Clara Can Bruno, una botigueta de queviures, un colmado. A la zona de Monti-Sion hi trobem un tipus d'establiments que no tenen una vocació de barri, és a dir, que no poden viure dels residents, sinó que es conformen com un menut però creixent cluster cultural (molts d'aquests negocis han obert en els darrers anys o mesos) que aprofita l'encant de la zona, la presència de l'Escola de Turisme i la seva proximitat al circuit turístic: tallers dedicats a la restauració de mobles, tallers de fang i pintura, o botigues de productes de disseny, dues, una cereria restaurada i un estilista, a més d'una llibreria recentment inaugurada. Si ja ens arribem a Santa Eulàlia podem començar a trobar de tot: bars, forns, joieries, botigues de roba... però caldrà anar fins a la Plaça Major o Sindicat per a tornar a trobar alguna cosa de menjar.

Intentarem comprendre el comerç de Sa Calatrava a partir dels testimonis d'en José el barber, els forners Miquelot i Apol·lònia i na Toñy que regenta el quiosc del seu nom al Temple¹¹⁴, tots ells negocis amb un fort arrelament de dins Sa Calatrava estricta, a més del fet que tant en Miquelot, com en José com n'Apollònia són residents d'antic. En concret cal que intentem comprendre què representen aquests comerços més enllà dels productes i serveis oferts i el tipus de vincle que creen amb el territori, i mirar de relacionar l'èxit comercial i aquest vincle amb el barri.

2.2. ESPAIS DE RELACIÓ

Cal d'antuvi partir d'una idea: els comerços són espai públic, espai de relació. Així, quan hom pregunta a un calatraví d'antic com ha canviat el barri apareixen de seguit una sèrie d'idees concatenades: la gent es coneixia més, hi havia més botigues, la gent estava més al carrer:

“En aquell temps sa vida era molt diferenta des barri, entre altres coses perquè mos trobàvem amb un poble. Però completament dins un poble. És a dir, nosaltres no havíem de menester sortir des barri absolutament per res, a cada carrer hi havia una botiga, hi havia carnisseria, es peix mos venia, hi havia una des barri que s'homo era pescador i ella venia es peix pes carrer amb es carro. Sa gent vivia en es carrer, era molt més, molt més, mediterrània, molt més sicilians per entendre-mos, eh, sa gent vivia en es carrer, sa gent pegava crits en es carrer” [Pepet]

Són molts els estudis que han emfasitzat la importància del comerç de proximitat com un element clau en mantenir les ciutats vives¹¹⁵, els carrers animats i en afavorir les relacions socials entre els habitants,

però sens dubte és el llibre de Jane Jacobs, *Death and Life of the Great American Cities* (1961), el que ha tingut una major influència i persistència al llarg dels anys. A pesar del to romàntic¹¹⁶ Jacobs presenta una sèrie d'idees que ens seran molt útils. Per Jacobs, que s'oposa a l'urbanisme entenent la ciutat des de les relacions socials, les botigues són claus a l'hora de crear aquestes interaccions personals:

“Getting advice from the grocer and giving advice to the news-stand man, comparing opinions with other customers at the bakery...hearing about a job from the hardware man and borrowing a dollar from the druggist (...) The sum of such casual, public contact at a local level –most of it fortuitous, most of it associated with errands, all of it metered by the person concerned and not thrust upon him by anyone –is a feeling for the public identity of people, a web of public respect and trust” (1961: 56).

Aquí la idea de confiança és clau, una confiança que s'adiu a aquell 'reconeixement' que per Mayol caracteritzaria el veïnat i que Putnam defineix com “Thick trust...embedded in personal relations that are strong, frequent, and nested in a wider network” (2000: 136). En el fons on anem a parar és a la idea que la gent es conegui i pugui entrar en relacions de solidaritat i articular-se com a grup, allò que a la literatura anglosaxona se sol anomenar *sense of community*.

“Shopping, although only one aspect of community life, is important for its role in strengthening our bonds with each other and our communities, as we all have to shop, sometimes on a daily basis, and usually in real stores. Our shopping experiences, our repeated face-to-face encounters with clerks, fellow costumers, neighbors, and strangers, can enlarge our worlds, strengthen our trust in each other, and help create a sense of community. (...) Trivial encounters day after day with the same clerks, and with familiar and random customers, build a sense of familiarity and belonging. A trust develops” (Satterwhaite 2001: 308-309).

Per concloure aquest incís teòric cal potser tornar al significat bàsic que ens vol transmetre Jacobs: per aquesta autora que els comerços i les seves característiques associades desapareguin no fa que la vida a la ciutat canviï, sinó que són aquestes característiques les que fan, o feien, la vida a la ciutat una vida social¹¹⁷. Així doncs, la seva desaparició és paral·lela a la del veïnat, com diuen Mas i Verger per Santa Caterina a Barcelona:

“La desarticulació del taller artesà i del petit comerç ha repercutit enormement en la cohesió social ja que exercien d'eix vertebrador de la vida del veïnat. Actualment, el tipus de comerç que es promociona no compleix aquesta funció, ja que està orientat no al consum dels veïns sinó a una clientela de fort poder adquisitiu aliena al barri” (2003: 313)

Moltes d'aquestes idees troben el seu reflex en les narracions dels botiguers de Sa Calatrava. Així, en Miquelot conta com el forn [AF: 16bis-17] era un punt de reunió on els veïns venien a coure els guisats o les panades, a cercar gel a l'estiu, caliu pels brasers a l'hivern o estenien les granotes de la feina a la buada, la part de dalt del forn, per a què aquestes s'eixuguessin. Però aquestes ajudes mútues i aquesta relació no és quelcom d'èpoques passades i avellutades pel record, com ho prova la meua experiència. El forn d'en Miquelot és el comerç que queda més a la vora de ca meua i al que vaig més sovint, a comprar pa, aigua i alguna pasta si s'escau, però també compleix moltes més funcions. Així quan amb la calor decideixo escapar-me de l'escriptura a la platja de Can Pere Antoni és ell qui em guarda les claus, o fou ell qui m'oferí la furgoneta de repartir per a enllestir la mudança o qui m'ha suggerit més d'una recepta ben interessant. A més és un espai obert i de convivència, com ho fou aquest darrer Sant Sebastià (20 de gener), la festa major de Palma que en Toni ajudà tant a reviscolar. Era de matinada, les 5 o les 6, i acompanyat de dos amics, un del barri i un que no, tornàvem a casa després d'una nit de festa i beguda pels carrers de la ciutat. En aquestes vàrem veure que el forn d'en Miquelot es trobava ja en marxa i vam entrar-hi a comprar pa i així tenir-lo ja a mà l'endemà en llevar-nos, probablement ben tard. Entràrem i fórem rebuts amb afecte pel Richard, l'ajudant d'en Miquel, i sense saber com vàrem acabar asseguts fullejant els diaris del dia que hi havia estesos a la taula, situada al mig del local, on en Miquel esmorza i berena. Un dels dos amics va treure llavors de la motxilla que duia uns trossos de carn que li havien sobrat dels foguerons¹¹⁸, en Richard va treure una graella i vàrem fer la carn al forn de llenya, amb un resultat exquisit, si més no a aquella hora on el cos demana. De sobte va aparèixer n'Arcadio, a qui hom sovint anomena Arcadia ja que té entre les seves afeccions passejar-se per S'Arenal transvestit¹¹⁹. Havíem coincidit algun pic per Can Salat però mai no havíem xerrat. N'Arcadio s'assegué un moment, i començà a fer broma, sobretot amb els dos a qui tenia vistos, o sia, els que vivíem al barri. El punt culminant de les bromes fou quan decidí valorar el nostre atractiu i virilitat, valoració on vaig endur-me la pitjor part. Alimentats, cansats i contents ens en vam anar a dormir al cap d'una estona, però la història, com hom pot imaginar-se, cuejà. En tornar al cap d'un parell de dies a Can Miquelot aquest no parà de fer befa del que havia succeït, i els altres clients que hi havia per allà entraven en la conversa. I aquesta befa durà una partida de dies, i en un d'ells en Richard, comentant la figura de n'Arcadio, digué: "qué aburrida sería la vida en el barrio sin gente como él"¹²⁰.

Can Miquelot també és un bon lloc on assabentar-se de xafardejos i informacions diverses, com si tal casa l'han comprat per a rehabilitar-la o si en els últims temps hi ha hagut robatoris. N'Apol·lònia conta també que quan tenia el forn obert sabia tot el que passava al barri:

“Senties es temps que s’esperaven que contaven i xerraven. Ara no m’enter de res, però lo que sentia jo no ho contava mai. I ma mare me deia ‘I això ho sabies tu, i per què no ho has dit? Si hagués de contar tot lo que xerren aquí dedins’. Ara mir es diari, ses notícies des veïnats no les sé, però es veïnats no són com antes, es veïnats d’antes eren com a família, ara no. Ara en es costat n’hi ha un i jo potser fa mig any que no l’he vist. I sa majoria de cases que han fetes que hi viuen estrangers no els veus mai tampoc, n’hi ha que només hi venen qualche temporadetes i no els veus mai tampoc”.

2.3. NOUS I VELLS VEÏNATS

Aquí apareix un punt fonamental. Tots els comerciants remarquen aquesta idea que els veïnats ja no són com els d’abans, i aquesta constatació es fa sobre una base doble: es relacionen menys i a la vegada compren menys, són menys fidels, venen menys sovint. En Miquel diu que el nou client té cultura de supermercat:

“Entonces hi havia clients, no com ara que cultura de supermercat: entro, compro y me voy. A mi m’ha costat molt eradicar aquesta cultura, no vull dir que ho hagi aconseguit però procur que si sa gent vol algo que m’ho comani per tenir-ho fet, perquè jo sé lo que tinc que fer i ells s’enduen lo que volen. Això és lo més important de tot, i no això de tenir fet-fet ...de totes maneres jo no ho puc tenir tot fet perquè si no se ven demà ja no serveix. [Pregunto: I has aconseguit tenir clients?] Sí, sí, es meus clients... però ara aquests telefonen i me diuen “per demà vull això”, muy bien, saps; antes no, antes tu feies pa i sabies que aquesta gent te vendria a cercar es pa”.

Quin és però aquest ‘abans’? En boca dels comerciants ‘abans’ no vol dir en el passat, sinó en aquells clients que provenen del passat, és a dir, que els clients que són diferents són els que han/hem anat arribant els darrers anys. L’interessant aquí és veure els clients que tenen aquests comerços. Escoltem en José:

“La silla del peluquero es la repera. El barrio te das cuenta y se van perdiendo muchas cositas. Aquí la juventud tenia una cosa importante que era el Patronato, donde la gente jugó, se conoció y era su punto de encuentro. Y yo hay una cosa que he visto: los primeros años que desapareció el Patronato la gente hacía su vida y se conocían menos. Ahora mucha nostalgia, pero yo les digo que son unos hipócritas. Y el día que vienen y no se encuentran con alguien conocido es que no se van a gusto. Parece muchos clientes que vienen a encontrarse con alguien del barrio. Es que antes se convivía más. Nosotros hemos salido 22 personas de Can Curt para ir al campo del Mallorca”

Aquests que en José diu que vénen i s’enfaden quan no troben ningú són antics residents que abandonaren el barri en els 80 i primers 90, quan el barri es buidà, i que ara retornen. De fet, en José

explica que la seva clientela és bastant fixa: "a mí en los últimos años se me han muerto, la gente que tenía 35 o 40 años cuando llegué, yo en estos 3 años últimos se me han muerto 50 clientes, no te exagero. Yo trabajo con gente que ha vivido en este barrio. Hombre se va renovando la gente, pero yo sigo trabajando con un 90% de gente fija". N'Apollònia explica el mateix. És a dir, que aquests comerços viuen a través d'unes relacions socials creades abans, en el barri/veïnat previ a la nova Calatrava. Aquests comerços tenen sentit en articular i ser articulats per les xarxes antigues de veïnatge, d'aquells que foren veïns i que avui són residents i exresidents. I l'èxit d'en José no depèn només del fet que sàpiga afaitar i tallar els cabells, sinó que aquests antics veïns veuen l'oportunitat de retrobar-se allà.

Tornant als arguments que manejàvem, ¿és la desaparició del petit comerç allò que causa el distanciament entre la població o és a l'inrevés, que el fet que la població sigui estranya dificulta la solvència d'aquests establiments? Les dues. En realitat ens trobem, en un context marcat per moltes pors i l'arribada de molta nova població, una espiral d'erosió dels espais de relació i de la relació entre la gent on ambdós pols es reforcen mútuament. Hi ha però més coses darrera d'això? Sí. En José té la barberia en propietat, comprada pel seu pare amb el que a Albacete li havien pagat de vendre's la casa, els animals i les terres. En un parell d'anys es jubilarà i sap que allà una barberia no s'hi posarà perquè aquest diu que és un tipus de negoci en decadència, però també sap que tampoc no s'hi podrà posar cap tipus de negoci, perquè el preu que tindrà com a habitatge farà impossible que un negoci hi competeixi. On hi havia Sa Fàbrica s'han fet uns pisos nous molt cars (l'àtic costà 900.000€) que tanmateix trobaren comprador ràpidament. Als baixos s'hi féu un garatge i un local comercial que, tres anys després de concloure's, segueix buit, i això malgrat que la murada s'ha convertit en un lloc cada cop més concorregut per turistes i passejants.

El nou espai que s'està creant a Sa Calatrava, car, luxós i paisatgístic, fa difícil la vida a les botigues. La següent anècdota que ens conta en Miquelot reflecteix perfectament aquesta contradicció:

"Això també és una conseqüència d'una degradació de barri. Quan tens una degradació de barri, si se degrada t'hi entra de tot. Es veïnat que tens de tota sa vida pues sempre està acostumat a que a les sis des dematí, pues, segons quins dies aquesta xumenea tirarà fum. En tira sempre però hi ha segons quins dies que es vent bufa cap a s'altre costat i li pega a ell. Com va venir no fa molt una sueca i me diu:

"I què passa, que se pega foc algo?"

"No

"Com que no!?"

"No. Se pega foc lo mateix de cada dia [el pa].

"Però és que a mi..." -però histèrica va venir, o sigui que tota alterada de com així.

“Pues miri es vent avui bufa de s’altre costat i avui li ha vengut cap a vostè.

“I això no pot ser.

“Com que no pot ser senyora? Està des de l’any 14 estam cremant llenya. O siga que vostè ara fa un parell de mesos que és aquí, o dues setmanes que és aquí, i avui li ha pegat es fum, però naltros feim de tota sa vida” (...) De totes maneres, després es dia siguint o això li comences a explicar un poc sa cosa i li dius: “senyora que és un forn de llenya”. O sigui, forn de llenya tradicional de fa ...això, que tens de... que tothom te diu que ho has de conservar...!

Com es pot observar la lògica del paisatge, anàloga a la lògica del plànol, s’oposa a una lògica de l’espai viscut, on l’ordre dels elements no apareix a partir de la mirada (“la foto”) sinó que “the order is embedded in the logic of daily practice” (Jacobs 1961: 136). El més interessant però, en la cita d’en Miquelot, és el seu encapçalament: “conseqüència d’una degradació de barri”. Als anys 80 el forn va començar a anar malament: “Ets anys 80 vàrem estar a punt de tancar per mor de que era quan hi va haver sa baixada des barrio que sa gent se n’anava a son Gotleu i tots aquests barrios nous que se feien, i com que eren cases molt velles...”. Als 80 comença, doncs, una degradació del barri que ja hem tractat i que en Miquel, almenys pel que fa al seu negoci, relaciona més amb la pèrdua de població que no amb la droga o la població incòmode¹²¹. El rellevant és que quan els darrers anys el barri, encara que tímidament, comença a guanyar població, una població benestant que fa que l’Associació de Veïns es pengi la medalla d’haver fet un barri miracle, de portar el barri a la cúspide... en Miquelot segueix parlant d’una degradació de barri. Allò que es degrada és el vincle de barri i parafrasejant el que comentàvem al respecte de Jacobs no és que amb la desaparició dels comerços i dels vincles que els possibiliten i que reforcen el barri canviï, sinó que s’erosiona la mateixa possibilitat del barri, ja que el veïnat s’esllangueix i descompon en un agregat. I sobretot el que es fa difícil és que la nova població participi d’aquest vincle, el que posa dificultats als negocis, com diu també na Toñy:

“Però és que sa gent amb més doblers se’n va en es Corte Inglés, no compra a sa barriada, en es petit comerç, se’n va en es Corte Inglés. Jo tinc agendas a s’escaparata a 10 euros i sa mateixa, de sa mateixa marca, en es Corte Inglés són a 25, i la compren allà. I jo aquí no puc tenir coses més cares de 12 euros. I claro sa gent d’aquestes viviendas tan cares sa majoria són estrangers i què fan? Puestos més cars a comprar ses coses, maldament valgui es mateix a sa meva tenda se’n van a gastar es doble en un altre puesto, No compren en es barri, en es barri compram es més normals, per dir-ho de qualche manera, es més senzillats”.

Aquest tipus de relats on apareix l’estranger com un personatge asocial abunden a Sa Calatrava, uns relats que reflecteixen un profund desconeixement i recel mutu¹²². En Toni ens conta un cas, el dia que diu que se sentí més ofès i més tractat com un estranger al seu barri, és a dir, a ca seva. Era un vespre

d'hivern i baixava el carrer Salom quan, en voler trencar pel carrer Calatrava per anar a ca seva, veié una persona sortint de Ca n'Estarellas, un estranger. En Toni es disposava a dir un "bon vespre" quan se n'adonà com l'home, en veure'l, donà mitja volta i s'arraulí al portal fent com si no l'hagués vist, esporuguit per la visió d'en Toni.

Multitud d'històries i comentaris pareguts abunden en el tòpic de l'estranger. En Joan, un home d'*armas tomar*, explica que uns alemanys que viuen a prop de ca seva surten sempre amb el cotxe en direcció contrària, i ell els ho recrimina i diu: "Els pareix que són els amos, encara te criden". En Pepet és taxatiu quan li pregunto pels estrangers que han comprat les finques cares de la murada: "No se fan veure gaire, i de fet no, jo mai m'he fet amb aquesta gent, vull dir, no m'he fet vol dir que ni hola bon dia ni òsties, no m'interessen, simplement. Igual que a ells no els interessa sa gent des barri a mi no m'interessen ells". Na Bàrbara es mostra contenta per l'arribada d'aquests residents (de fet aquesta és la postura de l'Associació de Veïns) però diu: "Tenim molta de gent estrangera que ha vingut i ha comprat. Però aquesta gent ha respectat molt. Però sa pena es que no s'integren gens i és una pena". Na Mari es mostra contenta amb l'arribada d'estrangers al barri, ja que segons ella això dóna a Sa Calatrava aquell dimensió intercultural i diversa que la va atreure 20 anys enrera, però quan li pregunto si entren en la vida del barri em respon: "No entren gaire. Avassallen un poc. No és sa primera vegada que me conten... vaig pujar que el veïnat havia agafat l'antena i se l'havia posat. Un veïnat suec va agafar una taula i s'hi va passar tot s'estiu. Allò de que perdona, me deixes estendre. A vegades avassallen un poc".

Aquests problemes evidencien que Sa Calatrava, 'aquell barri que és com un poble', s'està convertint en un barri d'estrany, i fins i tot na Bàrbara, coneguda per ser la persona que millor s'assabenta d'allò que ocorre a la barriada, en arribar a fer-li l'entrevista em diu: "Segons quin al·lot no el coneixerem. Naltros aquí coneixem sa gent antiga". En Pedro és clar a l'hora de valorar el que succeeix: el barri s'està fent segons els interessos de les immobiliàries i per a satisfer una població que no vol vincle social, sinó que vol una bona inversió i que les seves xarxes ja les té a una altra banda:

"Jo pens que es que fa promoció immobiliària de luxe en aquest barri el que li interessa és que es barri segueixi sent es que és ara: un barri dormitori. Aquests alemanys estaran molt millor si no els hi molestes i ells són pràcticament anònims i són els propietaris d'un lloc privilegiat, i a més un búnker tancat i aquesta gent no se relacionen amb ningú. Aquesta gent si se'n van a prendre una copa se'n van on sigui, a Portals o puestos d'aquests, no vindran aquí, van a puestos més importants. Per lo que és la promoció de luxe i tal i per aquest tipus de residents no és interessant, perquè aquests no crec que tinguin gens d'interès d'integració des barri, *además vamos aquí lo que se ven és una situació privilegiada no un barri, no*".

2.4. L'ELIMINACIÓ DE L'ESPAI PÚBLIC

Aquí podem començar a situar la qüestió en els termes més precisos. El bessó de l'assumpte no és que els que arriben no vulguin integrar-se, sinó que a la promoció immobiliària de luxe això no li interessa. De fet, és un error situar la culpa en el fantasma dels alemanys. En Manolo, fill de Sa Calatrava, diu que no hi vol res a Sa Calatrava, que ell ja té gresca durant tot el dia a la feina, i que si vol relacionar-se ja sap on anar: quan arriba a casa vol repòs, i si no hi veu ningú tant millor. Fer recaure els problemes en els alemanys és ocultar el *locus* del problema: l'espai com a valor de canvi ha de sotmetre tot valor d'ús a la seva llei, i aquesta és despietada. L'espai com a valor de canvi ordena que Sa Calatrava s'ha d'especialitzar com a barri residencial. Perquè, de fet, podem preguntar-nos, i si un alemany vol integrar-se i fer vida de barri, com ho ha de fer? I els que arriben en cases menys luxoses, o fins i tot en finques públiques, aquests s'integren? I com ho fan? Escoltem les reveladores paraules de n'Apol·lònia. Ella m'està parlant que al seu carrer, el carrer Calatrava, s'han fet rehabilitacions molt cares i que clar això només ho pot comprar gent molt rica, i que la majoria són estrangers, i la majoria alemanys. I llavors li demano si els alemanys no s'integren, i em respon:

“Jo trob que no,... és que te vaig a dir una cosa, que es mallorquins tampoc, sa gent moderna tampoc. I en aquest barri com te pots integrar, on t'has de reunir amb s'altra gent per conèixer-la si no hi ha cap puesto, on has d'anar, avón? A sa botiga no t'hi trobes, en es bar avui en dia no hi va quasi ningú, on t'has de trobar. A missa tampoc no hi va gaire gent, a ses monges hi ha vegades que som 7 o 8. Naltros coneixiem molta gent, coneixiem tots es capellans de Monti-Sion, ses monges d'aquí deçà, perquè venien, però tampoc ara jo no veig ningú, i si surts en es carrer no trobes ningú pes carrer, i es cap de setmana menos. Per això no sé com t'has d'integrar”.

Aquí està. A Sa Calatrava s'ha eliminat l'espai públic, l'espai de relació. No hi ha un lloc, un canal a través del qual sigui possible entrar en relació amb els altres, llevat potser de l'Associació de Veïns, que continua sent l'únic canal d'informació. L'urbanisme ha contribuït directament a eliminar alguns espais públics com Sa Fàbrica, i l'ha substituït per cinc espais diferents. On era Sa Fàbrica hi ha fet una finca de luxe i un carrer¹²³, que més que un carrer és una perspectiva, ja que no té altre ús que abellir la mirada i permetre la sortida de garatge de la finca. A la mançana H hi ha col·locat allò que havia de substituir la funció de Sa Fàbrica: un teatre, un centre cultural i una plaça. El teatre no és pels calatravins, el centre cultural sí és pels calatravins, però aquests el veuen com a forà ja que no hi tenen cap control, i la plaça està buida. Tanmateix tota la culpa de l'eliminació de l'espai públic no és de l'urbanisme estricte. El capital immobiliari ha venut el lloc en termes de patrimoni, bellesa i tranquil·litat, i les actuacions fetes s'han ajustat a aquest comprador de residència potencial o al visitant, el turista.

Aquest capital immobiliari a la vegada ha estat desprietat amb espais com les botigues i les ha sotmès a la seva llei. A la vegada l'Associació de Veïns no només ha donat suport a la tranquil·lització de l'espai i a les inversions, sinó que per a aconseguir aquest suport ha jugat la carta de la por i ha alimentat una percepció de l'espai públic i els encontres en ell com a perillosos, i la policia s'ha vist com l'única solució. Així, si el mal podia venir de fora (del Xino) calia evitar l'espai on podia haver-hi la trobada, i la trobada s'acaba fent impossible amb qualsevol que vingui de fora, com els nouvinguts, alguns dels quals volien trobada i altres no, i aquests darrers s'ajuntaven amb el zel purità de l'Associació de Veïns per a desertitzar l'espai, i els primers no sabien ni per on engegar les relacions, ni amb els antics residents ni entre ells.

En els darrers anys Sa Calatrava ha guanyat espai de carrer, però tot el carrer, i els seus trams nous especialment, ha perdut la seva capacitat d'espai de relació, a pesar, o degut a, els esforços per a renovar-los i embellir-los d'una administració que seguia pensant en termes de barri Xino i de fer 'un barri normal', però sobretot en termes d'atreure la inversió. Això s'ajunta a la desaparició d'alguns espais com l'Assistència Palmesana, el Patronat, la farmàcia o Sa Fàbrica, i aquest trencament de la relació ha estat un dels motius principals que ha anat fent desaparèixer espais de relació com els bars o les botigues, que s'han anat convertint en espais per una xarxa prèvia de veïnatge. Ens preguntàvem amb anterioritat per què no hi havia resposta davant aquesta manca de *vida* al centre històric. La resposta és tautològica: perquè només des de la vida es pot demanar aquesta, es pot reaccionar. En els següents apartats veurem com a partir d'aquesta situació la dissensió només podrà esclatar a través del conflicte, una de les poques vies per què pot donar-se comunicació. Posteriorment esperem demostrar, a partir de la situació de conflicte, que el que ha passat a Sa Calatrava no és producte de privilegiar uns determinats grups de població envers altres, ni tan sols de privilegiar un model de barri i no un altre, sinó que allò que realment s'ha privilegiat a Sa Calatrava és la possibilitat que el capital immobiliari tingui les mans lliures, a Sa Calatrava i també al seu entorn, i sí és cert que per a aconseguir-ho sovint s'ha jugat a enfrontar diferents grups.

3. L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS, ELS ANTICS VEÏNS I ELS QUE QUEDEN FORA

En descriure la manera com el PERI i l'Associació de Veïns se suporten i transformen mútuament, hem emfasitzat que l'Associació de Veïns arriba a substituir el veïnat en articular a través d'ella, en un context de desconfiança, la xarxa de favors i ajuts. Aquest procés s'ha anat refermant amb posterioritat. Si bé les activitats il·lícites han desaparegut de Sa Calatrava i bona part de la població considerada perillosa ha estat expulsada, el record d'aquestes activitats i la por associada ha estat emfasitzada per

part del Climentisme com a mecanisme per a aconseguir hegemonia, en la maniobra que hem anomenat rearticulació, i agreujada pel desconeixement entre els veïns (Merry 2002).

Aquest replegament del veïnat al voltant de l'Associació de Veïns ja no descriu, com ho feia 10 o 15 anys enrera, els calatravins de veritat (la bona gent que mereixia casa) enfront dels problemàtics i no calatravins (els que calia aviar), sinó que descriu el conjunt d'antics veïns, cada cop més vells i molts dels quals ja no són residents, en una Calatrava on ha anat arribant una important quantitat de nova població, més rica, menys arrelada i més jove. Aquests antics veïnats han mantingut, mal que bé, les seves xarxes i les seves relacions, com n'Isabel que va a comprar pels seus veïns, i enemistats o no es consideren a si mateixos els vertaders calatravins. Així, per posar un exemple extrem, en Pepet i na Teresa poden odiar-se i cridar-se al mig del carrer, però ambdós reconeixeran de l'altre que és calatraví, i aquesta condició incontrovertible passa per davant de moltes coses. A la vegada cal tenir en compte que aquesta xarxa dels calatravins de tota la vida inclou també als antics calatravins que marxaren, aquells que quan poden segueixen anant a comprar a n'Apol·lònia o a afaitar-se amb en José.

Els antics veïns, doncs, si bé no mantenen una xarxa de relacions massa denses es reconeixen els uns als altres i troben en bona mesura els seus espais i canals de relació, siguin aquests les poques botigues que perduren, el Club de la tercera edat (no podem oblidar que es tracta d'una població extremament envellida), i en molts casos l'Associació de Veïns, cap a la que molts mostren agraïment i un deute contret per haver fet net el barri. Les festes de Sa Calatrava, que se seguiran celebrant al voltant del 10 de juliol, il·lustren perfectament un d'aquests espais de trobada i el replegament del veïnat, com hom pot observar a partir dels programes de festes [AD: 32] i l'observació directa del 2004 i el 2005.

Les paraules que els presidents de l'Associació de Veïns, tant na Teresa com en Climent, adrecen als calatravins són sempre variacions a partir de dos temes. Per una banda l'èxit de la rehabilitació, el mèrit de l'Associació de Veïns i la tranquil·litat guanyada¹²⁴. Per l'altra la unió que existeix entre els calatravins, com es llegeix al programa de 1997:

“SA CALATRAVA es un barrio diferente, es la joya de la ciudad, es una gran familia donde se ha sabido conjugar la convivencia entre clases sociales distintas y donde esa conjunción ha favorecido que *los vecinos seamos como una gran familia, tengamos intereses comunes, canales de comunicación comunes y una fuerza tal* que ha hecho posible que los cambios producidos y la transformación de estos últimos veinte años sea hoy una realidad”¹²⁵.

Aquesta família de què se'ns parla, que té interessos compartits i canals on crear aquesta comunió, no és el grup dels veïns de Sa Calatrava, sinó el grup dels antics veïns, la major part dels quals vells¹²⁶ que, paradoxalment, no es reuneix per a celebrar la rehabilitació del barri, sinó per a recordar nostàlgicament el seu passat. El pregó de 1992, escrit per en Guillem [vegeu *Dramatis Personae*] recorda la gran quantitat de bars i comerços que hi havia i els personatges singulars, tots morts, que l'habitaven, des del metge fins al Jaume el pescador, barrejat amb una celebració de la gran presència eclesiàstica a la zona i del passat adober de Sa Calatrava, la dels calatravins. De fet, aquest pregó i els dels anys 93, 94 i 95 foren escrits per en Guillem, el pare d'en Salvador, i com ell m'explica el seu objectiu és "espigolar", agafar d'ací i d'allà per a què les coses del passat no es perdin.

Si hom repassa els actes pot comprovar que són unes festes exclusivament pensades per i per a aquests antics residents. Així, a les misses, beneïdes i altres celebracions religioses, cada any s'hi afegeix teatre i un de les companyies que ve sol ser "Vostè perdoni", el grup d'en Miqueló, qui regentà la botigueta del carrer Berard fins a finals dels 70, quan abandonà el barri i fou llavors que en Toni l'agafà i per celebrar la importància i l'estima cap aquests llocs muntà un espai d'agitació cultural anomenat Sa Botigueta. Els altres actes habituals són un berenar, on en Miquel i n'Apol·lònia serveixen coques, cremats i panades, aquelles que celebrava en Fernando, als veïns, aquells que van a comprar-los cada setmana les mateixes coques, panades i cremats. El 2001 veiem com un dels actes és una exposició anomenada "El comerç en el temps", preparada per en Guillem, que fou també una celebració d'aquest comerç que ja no existeix, una nostàlgia que convertia els mateixos forns d'en Miquel i n'Apol·lònia en vestigis, supervivències destinades a l'extinció en un barri destinat a l'extinció. A aquests actes cal afegir-ne algun que se celebra en el Club de la tercera edat, estil una exposició dels tallers de manualitats que s'hi fan, és a dir, els calatravins d'antic ensenyant-se a si mateixos allò que fan en el lloc on es troben.

A aquests actes s'hi suma la sempiterna paella i una revetlla amenitzada per bandes de música amb noms com Sangre Española o Juan el Hombre Orquesta. Com hom pot imaginar a en Toni el teatre costumista i grups com aquests, així com el fet que molts programes siguin en castellà, el revolten. En Toni, i molts d'altres, perceben que l'Associació de Veïns té un to carca que no va amb ells, i ho lamenten. Malgrat això en Toni està connectat amb aquesta xarxa, ell forma part del veïnat, com es veu en fets com que mentre tingué la impremta ràpida fou ell qui s'encarregà de la impressió dels programes, o que aquest estiu de 2005 en Miqueló el truqui per a dir-li que, ell que té traça a dibuixar, l'ajudi a prepara la seva nova obra. A en Toni alguns anys li fa mandra baixar a la paella popular, però si hi baixa coneix a tothom, i s'hi retroba amb veïns de dos carrers més amunt a qui tal vegada fa anys que no veu o amb antics residents que veié el darrer Sant Cristòfol per últim cop. En mateix Miqueló

conta que enyora tremendament el carrer Berard i Sa Calatrava (“Sa Calatrava és es meu barri”), i que l’alegria de veure per les festes els seus antics veïns (la major part dels quals tampoc no hi viuen) no encobreix la pena que sent de veure-la tan morta (“és que no hi ha ningú pes carrer, me fa cosa hasta passar-hi de la pena que em fa”).

En canvi, els que han arribat, majoritàriament a partir del 95, no hi coneixen ningú i les activitats que s’hi fan no els resulten gens atractives. De fet, varis d’aquests arribats de nou em comenten com per Sant Cristòfol, quan es fa la paella, veuen tot de gent gran que s’aplega a Dalt Murada i no només no els coneixen, sinó que no tenen vistes aquelles cares i es pregunten “d’on surt aquesta gent”. Els nous habitants, com en Miquel Àngel, diuen que “jo no he viscut a Sa Calatrava un gran associacionisme”, quan el poder de convocatòria de l’Associació de Veïns de Sa Calatrava (avui la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns) sempre ha estat contundent. El fet, però, no és tant que ell no hi estigués interessat, sinó que ell no formava part d’aquesta xarxa de la qual l’Associació de Veïns n’era el pivot¹²⁷.

Aquesta circumstància serà fonamental a l’hora de comprendre la formació del grup dels dissidents que prendran el control de l’Associació de Veïns de Sa Calatrava: persones que no troben una xarxa on encaixar o un espai on construir-la i, el més important, que ho volen, que pretenen que el barri i els veïns siguin un lloc trenat per denses relacions socials, que el carrer sigui un espai d’activitat, que l’Associació de Veïns sigui un mecanisme de trobada. És necessari distingir, analíticament, dos plànols de l’Associació de Veïns, si volem entendre adequadament el que està succeint i haurà de succeir. Per un cantó l’Associació de Veïns és el gestor, impulsor o legitimador de determinades polítiques i actuacions; seria aquesta la seva cara pública, aquella que es veu fora de Sa Calatrava, la que apareix als mitjans. Per un altre cantó l’Associació de Veïns és l’articuladora d’una xarxa cap endins, l’entitat que agrupa i celebra el veïnat format pels antics residents, els calatravins (els que en Climent anomenava “ses famílies des PP”), que s’ha quedat congelat 20 anys ha. Ara bé, si analíticament aquesta distinció fa sentit, a la pràctica ambdós plànols s’entretreixen.

Com a gestor de polítiques el climentisme té per objectiu defensar les actuacions de l’Ajuntament i facilitar la gentrificació i els interessos del capital, aplanant-li el camí en no poques ocasions. El tret fonamental d’aquesta cara de l’Associació de Veïns és tranquil·litzar l’espai públic i aconseguir consensos de la població, de manera que s’entra en una espiral enverinada, ja que els consensos s’obtenen a partir de la por al carrer i al desconegut, el que reforça l’erosió de l’espai públic i el replegament de la xarxa d’antics residents i el seu comportament centrípet, però també afavoreix el ‘paisatge’ desitjat per les immobiliàries i l’arribada de nova població. Aquesta nova població,

econòmicament i generacional diferent de l'antiga, pot tenir unes experiències, gustos, inquietuds divergents de les dels antics, però a la vegada es veu incapacitada per a trobar un punt de contacte tant amb aquests com entre ells.

Alguns nous sectors de població se sumaran al climentisme perquè estan d'acord amb el tipus d'espai que proposen, i com hem vist allò que els guia ja no és la por a la droga i voler cases noves, sinó criteris de gust, un barri paisatge amb valor com a entorn. Alguns d'aquests habitants se sumaran activament i participaran en l'Associació de Veïns, si bé no acaben de formar part de la xarxa dels antics, i d'altres se sumaran passivament, mostrant el seu acord silenciós amb el barri que segueix assemblant-se a la foto de la immobiliària. Precisament, però, bàsicament qui se suma són l'administració i el capital. Ja que parlàvem de les festes, és interessant veure qui són les entitats que figuren com a col·laboradors en les festes. En la majoria d'anys hi trobem, per una banda, el forn d'en Miquel i el de n'Apol·lònia, és a dir, els espais de l'antic veïnat que perduren, i per l'altre l'Ajuntament, Bancaja, entitat on treballava en Climent i que s'encarregà dels crèdits de moltes de les rehabilitacions i promocions, i Cala24, la primera empresa rehabilitadora que es volcà i implicà en el barri, és a dir, que al costat dels antics espais, amenaçats de desaparèixer pel replegament del veïnat, hi trobem els agents del nou espai residencial i embellit, l'administració, el capital financer, el capital immobiliari.

Aquí rau la dificultat amb què s'aniran topant els dissidents, en aquest doble plànol entreteixit. Per una banda, trobem aquells, com en Toni, en Pepet o en Salvador, que no estan d'acord, per un cantó, amb el seu to beat i conservador i, per l'altre, en el seu replegament, on ambdós cantons són fruit d'aquest entreteiximent. El to beat i conservador no és tan resultat dels gustos o preferències ideològiques immediates de la junta (en Toni s'enorgulleix d'haver fet misses de Sant Cristòfol) sinó de la seva concepció de l'acció col·lectiva, del fet que el barri, el barri com a projecte, ha desaparegut per a deixar pas a un veïnat sense projecte, a mercè del projecte d'altres. La politització de l'experiència quotidiana que havia marcat el Moviment Ciutadà ha donat pas a una condemna a la politització que sanciona les forces existents, a la vegada que l'experiència comuna va tancant-se, va fent-se cada cop menys possible. Aquí és on entren en joc altres descontents que es comptaran entre els nouvinguts. Ens trobem davant unes persones que voldrien tenir una vida social en el barri i que veuen que aquesta no és possible ja que la xarxa integrada és tancada i els espais de trobada inexistents. Bé, sí, hi ha un espai de relació, l'Associació de Veïns, que a la vegada és aquell que defensa unes polítiques que eliminen aquests espais de relació i que articula una xarxa tancada.

La dificultat amb què es trobaran els nouvinguts serà que només podran canviar la situació si inverteixen ambdós plànols (l'espai per al capital i el veïnat tancat) i la natura d'allò que els cimenta (la

despolitització i manca d'experiència compartida). La dificultat rau que per a invertir cada plànol cal invertir l'altre: per a invertir el primer plànol no és suficient denunciar el tipus d'espai que es crea a Sa Calatrava i les mesures per a aconseguir-ho, sinó que a més cal convertir el seu espai públic en un espai de relació i generar nous espais de comunicació i trobada; per a invertir el veïnat replegat no n'hi ha prou amb crear espais de comunicació, sinó que caldrà entendre que, de la mateixa manera que la separació beneficia al nou espai i al capital, l'experiència comuna que es trobarà aquesta gent tan diferent és precisament aquest espai que no afavoreix la relació. Per a dir-ho en altres paraules, a la vegada que hauran de crear una experiència compartida, hauran de dotar de contingut polític a aquesta experiència, ja que el té.

Si no se sap crear aquesta inversió apareixeran una sèrie de desviacions unilaterals. Els dissidents poden fer un altra xarxa d'acord amb els seus gustos: la gent major de Sa Calatrava al voltant de l'Associació de Veïns volen paella i ball de bot i allà es troben; els altres volen teatre experimental i plats ètnics i allà es troben. Una altra desviació serà caure en una denúncia de les il·legalitats urbanístiques o les irregularitats immobiliàries, marcada per l'alineament d'esquerres de molts dels seus membres, que serà rellevant en el joc de forces polítiques de la ciutat o fins l'illa, però que no serà significatiu dins Sa Calatrava, que no crearà una experiència comuna. Poden caure en postures nimbystes, on gentrificadors que han arribat a través d'immobiliàries es queixen que ara arriben altres gentrificadors i que això farà el barri menys tranquil. Aquestes que hem anomenat, seran desviacions precisament si són unilaterals, és a dir, si no es juguen en un mateix pla experiència i política, és a dir, si no es concep, realitza i vindica un nou espai des de l'experiència, des del propi espai viscut, si els problemes quotidians dels calatravins per a ser feliços com a calatravins no es lliguen a una economia política de l'espai. No hi podrà haver un barri, un barri com a projecte, sense recolzar-se en un veïnat o crear-lo, i només podran crear un veïnat, una experiència compartida, des de la comprensió estesa que el barri no s'està construint per ells. Com veurem, aquesta comprensió que el barri no és per ells anirà produint-se a Sa Calatrava a partir d'una sèrie d'onades que ens guiaran l'exposició i l'anàlisi. Serà en el següent i darrer capítol que mirarem d'avaluar fins a quin punt es cau en les unilateralitats descrites.

4. LA PRODUCCIÓ DE BOTONS (II): OKUPES I EL LOCO CIRCO

Fem memòria: en Fernando i l'Ajuntament baraten propietats i s'encarrega al primer procedir a la rehabilitació de la mançana de Botons, de manera que se li encarrega l'execució, privada, del PERI en aquesta mançana. Per a què li fos rendible se li concediren algunes prerrogatives, com la possibilitat d'ajuntar les tres unitats d'actuació que conformaven la illeta en un sol desenvolupament. Per aquesta

mateixa lògica d'aglutinar l'espai, en Fernando intentarà en els anys posteriors al 93, data del baratament, adquirir la resta de parcel·les de la mançana. En aquest procés es trobarà un problema que és l'objecte d'aquest apartat: els okupes de Botons. En els fets hi prendrà un paper rellevant, encara que força de retruc, en Toni. A principis dels 80 en Toni llogà un pis al número 10 del carrer Botons, aquell pis on havia fet plans d'anar a viure però que sempre quedà com a dipòsit d'andròmines i paperassa. En Toni coneixia la propietària, na Bel, de quan treballava a la Casa del Ferro, i a principis dels 90 aquesta li oferí a en Toni de comprar el pis que llogava i el pis contigu del mateix replà per un milió de pessetes. En Toni no tenia un duro, i li digué a la propietària que s'esperés, que havia sentit que hi havia un empresari de fora que estava comprant totes les finques, i que li podria vendre a ell, però que no fos beneïta i li demanés més d'un milió de pessetes.

4.1. BOTONS 10

Devers l'any 93 en Simon, un jove anglès que vivia pel Temple vinculat a mogudes alternatives li féu una proposta a en Toni: ell li pagaria la meitat del lloguer i així podrien compartir el pis, un com a magatzem i l'altre com a habitatge. En Toni coneixia en Simon de veure's per la zona i del fet que en Toni, a través de les Efímeres, sempre estigué en contacte i donà aixopluc als inquiets i les seves propostes. Quan aquest pacte es duqué a terme a la finca ja hi havia molts pisos que estaven buits. Així amics d'en Simon okuparen altres pisos, que estaven tancats, als que accedien a través del pis d'en Toni i en Simon. D'aquesta manera Botons 10 es convertí en un emblema de l'okupació, en un espai social okupat on cohabitaven vàries persones amb inquietuds culturals (un feia escultures, l'altre pintava, l'altre escrivia, etc.). Així ho explica un text d'un d'aquests okupes:

“Fueron para algunos muchos años de convivencia allá en ese edificio ubicado en la calle Botones. (...) El 'jipi' que pinta, la Mari que cocina, el niño que berrea, el almacén de ropa encontrado en la calle que nos regalaba un día zapatos nuevos y una fiesta de disfraces, y los putos músicos de la azotea que no dejan dormir la siesta y a Pepito encerrado en el piso para así terminar su hallazgo con el barro. (...) Desde allí manchamos la ciudad para protestar por el barrio, para protestar por su agonía. El nuestro era un tirachinas de ocurrencias teatrales, que a la sociedad alarmaban. ¡Se nos muere el barrio. Hoy fiesta popular! (...) También tenía sus días de calma y tranquilidad... hasta que llegaron las máquinas y arrasaron el suelo de su calle y un yuppi empresario con sus prisas por echarnos y reformar. (...) Han pasado ya dos años y nuestra manera de entender y hacer cultura popular sigue buscando un espacio”¹²⁸.

Seria erroni considerar el moviment que es creà a Botons com un moviment calatraví, o amb certa consciència de calatravitat, si més no d'entrada. De fet, en el text es pot veure que es parla de 'barrio' i mai de Sa Calatrava, un 'barrio' que inclouria totes les parts no rehabilitades del centre

històric, un barri semblant a aquell que defineix l'Urban¹²⁹. Tanmateix el moviment sí arrelà en el territori, i després de ser desallotjats varis dels okupes s'allotjaren a àrees properes, i mantingueren la zona com el seu focus d'activitat. Per altra banda agafaren la plaça de Sant Jeroni com el lloc on dur a terme la seva festa anual, la festa de Sant Canuto, una festa alternativa i crítica amb el Sant Sebastià oficial, que d'alguna manera agafava la torxa de la trajectòria d'en Toni¹³⁰, qui sempre veié amb bons ulls les activitats dels okupes i les seves demandes, per bé que mantingué una relació més o menys distant amb ells. Botons 10 esdevingué el maldecap d'en Fernando:

“Llega un momento que se desata aquí una guerra a muerte porque yo voy comprando esta manzana poco a poco, porque me vienen a ofrecer los pisos¹³¹. Y un día me encuentro con que tengo unos okupas: ese es el inicio de mi desacreditación. Me encuentro aquí que se me meten unos tíos y ‘qué hacéis aquí macho, os tenéis que marchar’; ‘No, no tenemos viviendas, somos gente joven’. Les dejo estar. Incluso los vecinos protestaban y yo les protegía. Hasta que un día ‘mira, que tengo que empezar a construir que lo necesito’, y me dicen que no, que tienen derechos adquiridos que han estado seis o siete años allí que tienen un abogado de la CNT y tal. ‘Joder, pero vosotros que creéis en otro mundo y otro tal ahora me venís con la peseta. Estáis porque os he dejado, joder’. Entonces conseguí que los sacaran por la fuerza, no los eché porque de derecho tengo alguna idea pero conseguí que un vecino me denunciara como que se había caído una cornisa. Entonces con esa denuncia el Ayuntamiento me obligaba a desmontar las cornisas, y cogí no solamente desmonté las cornisas sino que desmonté todos los tejados de tres edificios y se quedaron sin techo. Entonces llegaron los bomberos, dijeron que estaban en ruina y los bomberos los sacaron. Y entonces me dijeron que era un sinvergüenza y me denunciaron”¹³².

Aquests fets ocorregueren entre novembre i desembre de 1999, just uns mesos després que l'Ajuntament hagués inaugurat, a l'altre cantó de carrer i on hi havia hagut la Casa del Ferro, el Casal Ciutat Antiga amb els micropisos. Aquests fets adquiriren una important repercussió mediàtica, on l'Associació de Veïns prengué cartes en l'assumpte posant-se al costat d'en Fernando, en una actitud que en Toni qualifica de carca, i lamenta que no s'escoltessin les dues parts. En efecte, l'Associació de Veïns, encapçalada per en Climent, elabora un escrit [AD: 35] que difon als mitjans de comunicació i que aquests recullen com ‘l'opinió dels veïns’¹³³. En l'escrit es descriu l'actuació incívica que els okupes han tingut al barri, composta per festes a Sant Jeroni, embrutar el carrer i fer pintades. De fet el comunicat s'esplaia en aquestes pintades, dient que costaven diners als contribuents i que l'Associació de Veïns havia hagut de cridar varis cops a EMAYA¹³⁴ (l'empresa municipal responsable de la neteja) per a esborrar-les, i afegia que aquestes pintades anaven en contra de la rehabilitació de les cases i monuments del barri que tant havia costat fer. Na Cèlia, una d'aquelles okupes, explica les pintades des d'un altre angle. Les pintades les feien a una paret de formigó a peu de carrer al costat de Botons 10 que havia fet la constructora per a barrar el pas. Allà cridaven contra en Fernando i exposaven la

seva situació. No entenien qui ni per què tenia tan zel a esborrar ràpidament aquelles pintades que per ells eren el seu mitjà d'expressió, la seva tribuna pública. Anomenaven a aquella paret "el mur de les lamentacions". Al carrer Botons hi ha una d'aquelles obertures a la paret on hi figuren imatges de sants, però que ja fa anys que no té sant; fins fa pocs mesos en aquesta obertura hi havia una foto d'en Fernando i unes paraules on se l'acusava d'especulador. Curiosament, un cop expulsats els okupes, romangué allà anys.

En l'escrit en Climent pren partit pels constructors perquè segons ell això és la garantia per a la recuperació de Sa Calatrava. Apareix aquí de nou l'esquema ja enunciat. Per una banda qualsevol que vagi contra els criteris de la rehabilitació i el capital és titllat de brut, il·legal, antidemocràtic i alterador de l'ordre públic. Per contra els constructors contribueixen a la normalització del barri:

"No apoyamos ni apoyaremos ¡¡JAMÁS!! Estas formas antidemocráticas de vida y que atentan contra la convivencia pacífica de nuestro barrio. Un barrio como Sa Calatrava ha sido estandarte de la recuperación urbanística y social y ha sido modelo de como se debe rehabilitar un barrio. (...) La recuperación de estos edificios [els de Botons] junto a la recuperación global de nuestro barrio es sin lugar a dudas nuestra mayor preocupación, (...) los promotores han actuado en todo momento en la forma más correcta y legal permitida y han sido siempre los primeros interesados en que estos edificios no fuesen objeto de especulación alguna. Hace unos dos años fueron ocupados de forma ilegal por estas personas y en todo momento han actuado en contra de la normal convivencia en toda sociedad"

Na Maria Àngela, que viu ben a prop de l'edifici, explica la seva opinió sobre els okupes:

"A jo no m'agradava veure-ho, perquè veia gent que venia droga, i feien molt de renou, i anaven molt bruts, però clar, això dona inseguretats a un turista que ve a passejar es vespre, en canvi si hi ha un bar mono i te veuen a tu sortir que vas a passejar etcètera, duu turisme de qualitat. Tot això no ho haurien de permetre. Ara, aquesta gent ha de tenir un lloc".

Com podem observar les paraules de na Maria Àngela ajunten coses diferents. Per una banda l'omnipresent qüestió de la droga, operació amb la qual s'assimilen els okupes als traficants de droga contra els que el PERI i l'Associació de Veïns lluitaren i per extensió es posa en joc la lògica del 'tot s'hi val'; per una altra banda apareix un rebuig en termes estètics, en termes de paisatge; i el més interessant és que afegeix la inseguretats però "pel turista", pel que ha de venir... altre cop el que ha de venir (sobretot si és 'de qualitat') és el que justifica i explica les decisions que es prenen al barri i que afecten els seus residents.

Per la seva banda els okupes també reaccionaren, i a més d'organitzar una diada popular per a discutir el problema a la plaça de Sant Jeroni difongueren la seva situació a través d'una sèrie d'escrits que adreçaren als veïns [AD: 34]. En aquests comunicats es critica les institucions i en especial el Pla Urban, al que acusen de ser un pla d'expulsió. A la vegada diuen que denuncien els fets

“com a persones, i no com a integrants de cap moviment “okupa” marginal i violent, imatge que s'han encarregat de difondre el sr. Fernando, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i els mitjans de comunicació que els han recolzat. (...) Gran part dels habitants de Sa Calatrava no se senten representats per aquesta associació, amb els seus dirigents actuals, de caràcter absolutament elitista. Per tot això continuarem amb tasques que fomentin el moviment social espontani del nostre barri”.

A finals de 2001 s'inicia el judici en què els okupes demanden en Fernando per haver ordenat la demolició de l'edifici amb persones a dins, entre ells una al·lota embarassada. En el judici el testimoni d'en Simon fou crucial, ja que ell podia aportar proves de la legalitat de la seva residència, com el fet d'estar empadronat a l'edifici i el testimoni d'en Toni confirmant que ell, que disposava d'un contracte d'arrendament, rebia uns diners d'aquest. A finals del 2003 aparegué la sentència del judici: en Fernando era inhabilitat com a promotor i com a constructor per un període de temps determinat i havia d'indemnitzar a la dotzena de demandants.

Els demandants entengueren la seva victòria judicial com una victòria sobre l'especulació. Així, el dia que sortí la sentència em vaig trobar un dels demandants en un bar, i em va explicar el resultat. Exultant em va dir que aquest era un primer pas, que ells entenien allò no com una victòria personal sinó com una victòria pel barri, i que ara se sumarien a altres lluites similars com la de na Toñy, en Manuel i na Miriam a les Torres del Temple, que més endavant tocarem. És important subratllar la implicació que els desallotjats de Botons 10 adquireixen amb l'àrea on es troben (que no podem assimilar exactament a Sa Calatrava) i la postura crítica i elaborada que adopten envers els diferents plans i actuacions de reforma que s'aniran succeint amb posterioritat a la seva expulsió el 99. Així el 2002, i davant les actuacions dutes a terme a tota la zona Urban i especialment l'actuació 2B de Sa Gerreria, un dels habitants de Botons 10, en V. C. López publica un poema anomenat “La flor y muerte de un barrio” on hi podem llegir:

“Excavadoras hambrientas/ se nutren del encanto del empedrado/ y andamios especuladores/ repasan la pintura de lo que fue un alquiler asequible,/ razonable, en fin, barato/ dejando de color mierda todo nuestro casco antiguo/ ¡Socorro! (...) pues desde ayer, el sol en el barrio,/ es sólo de quien pueda pagarlo”¹³⁵.

En una mateixa línia, el febrer de 2003, quan es publica el PERI del Temple en fase d'esborrany (avanç de planejament), apareixen unes esmenes encapçalades pel 'Col·lectiu contra l'especulació'¹³⁶ on hi participen alguns d'aquests desallotjats, com en Simon que s'ha instal·lat al Temple. En aquestes esmenes es realitza una crítica ben fonamentada al pla que parteix d'una deslegitimació de la lògica del plànol ("aquí on els arquitectes parlen d'interès arquitectònic pur els veïns portem a terme pràctiques socials concretes i rets de relacions socials"¹³⁷) i on se situa bona part del problema al voltant del tipus d'espai que es vol construir i l'ús que es fa de l'argument patrimonial: "volem fugir dels discursos patrimonialistes que només responen a una voluntat de rentabilitzar a través de les constructores immobiliàries i el turisme uns espais". Aquestes crítiques al pla del Temple s'han de posar en relació també a què en Fernando era propietari de part dels terrenys i es denunciïn les seves maniobres. S'observa en aquestes esmenes una incitació a la mobilització col·lectiva¹³⁸. L'interessant és que, encara que sobre bases força diferents, l'acció col·lectiva acabarà emergint al voltant del Temple i la nova Associació de Veïns de Sa Calatrava, i que l'aparició d'aquesta nova junta és indesvinculable del Loco Circo, sort d'epígon de Botons 10 al que tot seguit ens adrecem.

4.2. LOCO CIRCO

El 1992 en David, fill de Berga, estava de porter voluntari en un concert de la Polla Rekords a Madrid contra l'atur i la pobresa. Allà va trobar-se amb un grup de gent de Palma que li van caure bé i els va colar. Alguns anys després en David torna a coincidir amb aquestes persones als Sanfermines i li diuen que tenen un local de conya a Palma on estan fent mogudes molt guapes. Aquest lloc era Botons 10. D'aquesta manera neix una amistat a distància que el 99 es fa presencial quan en David decideix desplaçar el seu projecte de circ educatiu de Gijón, on segons explica plovia massa, a Palma. En arribar-hi es posa a viure a Botons 10 però aviat decideix canviar d'allotjament perquè diu que ell no està fet per aquesta vida comunal. No obstant això seguí totalment vinculat a la gent de Botons 10 i als seus projectes, entre els quals es trobava un viatge de cooperació i animació cultural a Bòsnia en què en David participà el 2001.

Ja el 2000 en David crea, acompanyat d'amics del Coll d'en Rabassa, una àrea perifèrica de Palma, els estatuts del "Loco Circo de la Vida. Associació de Malabaristes i Bufons de les Illes Balears" i la inscriu en el registre d'associacions com a entitat sense ànim de lucre de cooperació, situant la seva seu social en uns baixos del carrer Montserrat, amb el vist-i-plau d'un grup de teatre que l'utilitzava pels seus assaigs. En tornar de Bòsnia els del teatre han abandonat el local i li diuen a en David si li interessa a ell fer-se càrrec del lloguer, davant la qual cosa aquest diu que sí, de manera que un local que fins

aquest moment servia només per a figurar als estatuts i rebre correspondència esdevé el punt on el Loco Circo desenvoluparà i organitzarà les seves activitats. Paral·lelament en aquest 2002 en David, que se n'havia anat a viure als afores després de Botons 10, decideix agafar un pis al carrer Santa Clara, considerant que si la seu del seu local està a Sa Calatrava ell ha de viure a Sa Calatrava, ja que el seu projecte, generar un punt d'efervescència cultural a partir d'activitats de tipus circenc ("hacer cultura y circo, no quiero hacer política, quiero hacer un circo plural con una dinámica guapa"), implica una dedicació completa, implica viure'l sobre el terreny: "No es una simple asociación, es crearlo o no crearlo, y dar la vida por eso". Per aquest mateix raonament es desencadenarà el conflicte amb l'Associació de Veïns al voltant de la celebració dels aniversaris del Loco Circo:

"El aniversario es una cosa que hago aquí y lo volveré a hacer el año que viene aunque tenga que emplear un gabinete de abogados, porque es el barrio donde reside el Loco Circo y yo no me puedo ir a celebrar el aniversario a Puigpunyent o a Ses Voltes. O a Ses Voltes! Porque ya queda apartado del barrio donde reside una asociación que para muchos es reconocida en Baleares, y entonces como poco, le guste o no le guste a los vecinos, le guste o no le guste a la Asociación de Vecinos, yo el aniversario mientras resida en la Calatrava lo voy a seguir haciendo en la Calatrava"

El 2000 en David ja havia volgut fer una trobada de malabaristes a Sant Jeroni, però l'Ajuntament li denegà el permís, segons ell perquè relacionaven l'encontre amb Sant Canuto. Llavors l'enviaren a Ses Voltes. A parer d'en David dur-los a Ses Voltes és una manera d'apartar el col·lectiu, i malgrat tenir èxit de públic diu que "el éxito verdadero es hacerlo en el barrio donde reside la historia". Com a part de l'encontre el 2000 es féu una cercavila pels carrers de Sa Calatrava on varen tenir problemes:

"El primer año hicimos un pasacalle y un hombre agredió una de las chicas que estaba haciendo el pasacalle. Nosotros como éramos chicos nuevos, unos del Coll d'en Rabassa que nunca habían estado en la Calatrava, y otro yo que era el director que venía de Asturias, que en la vida había estado aquí, pues no sabíamos quien era este hombre. Este hombre era Climent. (...) La tirria viene porque a este hombre no le gusta la gente con pelos de colores ni las rastas ni..., a él le gusta tener el poder del barrio"¹³⁹.

El 2001 i el 2002 en David es troba amb el mateix problema, és a dir, l'envien a Ses Voltes, quan ell vol fer la festa a Sa Calatrava, i si és possible a Sant Jeroni. Un incís: li pregunto a en David, com a tots, quin és el seu racó preferit de Sa Calatrava, i em respon, com d'altres, que la plaça de Sant Jeroni, i més concretament la font. El lloc és el mateix que el d'en Miquel Àngel, però a en Miquel Àngel li agradava la foto i el soroll de l'aigua en la calma i el silenci del vespre o del matí en despertar-se, mentre que en David entén la font d'una altra manera: "mi rincón favorito es Sant Jeroni pero sólo los días de verano en los que está todo el mundo ausente y tengo el placer de bañarme en la fuente,

porque aquí en Palma hay pocos lugares donde haiga agua y es superguay, vas con el bañador ahí y te refrescas" [AF: ≈10].

El 2003 en David té decidit que la festa d'aniversari la farà a Sa Calatrava, legalment o il·legal. Va a veure els partits polítics i els explica la seva voluntat, i aquests li diuen que l'única solució que té és aconseguir el suport dels veïns. En David es troba llavors amb dos obstacles. El primer és que veu que li convé demanar la festa a la Plaça del Teatre i no pas a Sant Jeroni, ja que la primera queda molt més a prop del seu local. El segon problema amb què es troba és que els calatravins, els seus veïns, no el coneixen. Malgrat això fa un escrit i recull firmes:

"Con la duda de la timidez, de que no me van a firmar, de que todo el mundo estoy ahí pero hasta el vecino desconoce mi historia. Entonces recojo las firmas con un escrito muy plural que no dice nada de conflicto y en el escrito ponía que la asociación de malabaristas residía en el barrio y que para mostrar su trabajo quería la autorización de los vecinos para hacer la diada de aniversario. Obtengo firmas de todo el mundo y al día siguiente me levanto y en *El Mundo* sale publicado lo de las firmas de Climent".

Per aquí havíem començat: les firmes del diari resultaren ser falses, o més aviat il·legítimes ja que havien estat obtingudes en la campanya d'oposició als bars. A partir d'aquí es desencadena tot el procés que duu, el desembre de 2003, al desdoblament de les Associacions de Veïns i, el juliol de 2004, a què es destapin els negocis fraudulents d'en Climent. En David considera que en Climent se'l va carregar ell, i diu que ho féu obligat, davant el fet que aquest s'enfronta amb ell "porque su rollo era limpiarnos, su rollo era especulativo". Tanmateix aquí comencen dues històries diferents. Per una banda comença el conflicte directe dins el barri que se centra al voltant de l'Associació de Veïns, un conflicte que serà conduït pels que hem anomenat dissidents, aquells que s'anomenaren 'Veïns per Sa Calatrava' i que acabaran fent-se amb el control de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. En el proper apartat abordarem la formació d'aquest grup dissident, que arrenca abans que els fets de la plaça del Teatre i les firmes il·legítimes, i procurarem comprendre les maneres i els motius com aquest grup es forma i els objectius que plantegen per Sa Calatrava. L'altra història és la del Loco Circo, que mai no formarà part de cap de les dues Associacions de Veïns, tot i trobar-se més còmode amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, o més ben dit: amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava hi parlen, encara que no combreguin, mentre que amb la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns ni parlen, i en David diu que ni tan sols sap qui són. La trajectòria del Loco Circo, des del 2003 fins avui, haurà de tornar-nos a aparèixer en el proper capítol ja que el març de 2005 la policia precintará el seu local i aquest fet obligarà a les Associacions de Veïns a prendre posició.

Allò que cal retenir per ara és el fet que, l'abril de 2003, el Loco Circo, sort d'hereu de Botons 10, i els dissidents es troben, coincideixen. El punt d'encontre és l'oposició a l'Associació de Veïns presidida per en Climent, i el fet que articula aquesta oposició és l'ús de l'espai públic, i no de qualsevol espai, sinó d'aquell, la plaça del teatre, creat de nou per l'urbanisme amb l'argument de fer de centre del barri i de reclam pels visitants, i que l'Associació de Veïns s'havia encarregat sempre que no fos un espai amb ús, sinó una mera prolongació del vestíbul del teatre, el lloc on el públic fa cua per a entrar, i l'únic ús permès era el de contemplar la perspectiva. En aquesta línia cal també retenir que els del Loco Circo i sobretot els de Botons 10, després de l'expulsió legal ocorreguda amb el PERI a finals dels 80 i primers 90, foren els primers calatravins que es veieren forçats a enfrontar-se a l'Associació de Veïns i el capital, una oposició en la que es trobaren sols ja que ni tan sols coneixien la resta de calatravins. Cal aquí retornar a aquella pregunta de n'Apol·lònia ("on podrien conèixer algú?") però cal afegir que Botons 10 i el Loco Circo pretenien crear-se com a espais de trobada i on fer activitats. Aquí avançar el testimoni de na Pau, que formà part dels "Veïns per Sa Calatrava", ens pot servir per a suggerir algunes idees:

"Tenc ganes de que se facin coses. No m'involucr perquè no tinc temps. Però és que aquí un cine... Aquests tios del Loco Circo tenen un projector, i passen una peli cada setmana. Naltros hem estat temptades qualche vegada. Però vàrem anar qualche vegada però pensàvem aquí ventura agaf puces o algo. Te dona mal rollo que són prejudicis, però tampoc està molt net i si tens pixera has d'anar a ca teva".

5. ELS DISSIDENTS

L'objectiu d'aquest apartat és investigar la manera com es forma aquest grup vagament articulat i heteròclit que hem anomenat els dissidents i com es fan amb el control de l'Associació de Veïns. Fugirem aquí de repetir aquells fets i idees que han estat exposats en el primer capítol, és a dir, fugirem de qüestions com les eleccions, la polèmica del local o els desfalcs, per a endinsar-nos en el procés pel qual emergeixen veus crítiques i aquestes es van configurant en un corrent, a la vegada que interpretarem aquest sorgiment a la llum de les idees que hem anat exposant al voltant de l'espai públic, el trencament de la comunicació, el projecte de barri i el barri com a projecte.

El 1997 en Salvador s'exclamava als diaris davant les injustícies del que anomenava la nova Calatrava. El 1999 en Toni entrava en un carteiig amb en Climent a través de la premsa on es confrontaven diferents visions del barri i es criticava allò que cadascun havia fet¹⁴⁰. El 2001, en les entrevistes que l'Urban feia a 21 residents de Sa Calatrava varis d'aquests mostraven el seu

descontent davant l'actuació de l'Associació de Veïns, el desconcert pels seus límits o la queixa que al barri li faltava activitat; de fet, una àmplia majoria dels entrevistats es queixava que al barri hi faltaven comerços, que les obres es feien interminables i que els preus s'estaven posant impossibles¹⁴¹. Aquest seguit de fets, i encara els de Botons, mostren un cert descontent o fins una crítica ferotge, però no deixen de ser posicions individuals o si més no individualitzades, que no entren en contacte entre elles. Cal doncs que investiguem com es passa a la veu col·lectiva, i cal fer-ho tenint en compte les dificultats existents a Sa Calatrava per a compartir, per a comunicar-se.

5.1. VEUS, XARXES

L'articulació d'aquesta veu col·lectiva ha de ser compresa a partir d'un eix doble: (1) es funciona a partir de xarxes prèvies o externes al barri, és a dir, creades fora de l'espai i el temps de la Calatrava sense espais de comunicació; (2) els excessos de l'Associació de Veïns crearan un fons comú, un element compartit entre els diferents descontents. Aquest darrer punt ha de ser entès de dues maneres: a) el fet que hi hagi un element compartit (la crítica a l'Associació de Veïns) farà que veïns amb experiències molt diferents puguin sentir-se part d'un mateix grup; b) en els seus intents per a tranquil·litzar i eliminar l'espai l'Associació de Veïns farà reviscolar aquest com a espai de contacte. Anem a veure aquest punt.

A finals de l'any 2000 passà a Sa Calatrava un fet que mostra l'extrem fins al qual ha arribat la voluntat de rebaixar l'activitat a l'espai públic. En el seu llibre sobre Mallorca *L'illa de la calma* Santiago Rusiñol (1982 [1922]) remarcava que l'estampa típica del barri de la Seu era un portal (una postall!) amb un gat (moix). Aquesta imatge podria ser transposada a Sa Calatrava sense problemes, i així com és totalment infreqüent veure-hi cans petaners els moixos abunden. Doncs bé, a finals de l'any 2000 es produí una matança de moixos amb verí, que tingué com a resultat l'enverinament de qualche gos. Aquesta acció fou duta a terme per la brigada de mediambient (!) de l'Ajuntament, i si bé no es pot afirmar que fos l'Associació de Veïns qui l'encarregà sí que és indubtable que aquesta la justificà amb comunicats a la premsa on es deia que hi havia massa gats, que eren perillosos i que la gent els alimentava. Aquesta preocupació pels moixos segueix ben viva i en la seva darrera assemblea la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns destinà, a demanda d'un assistent, més de 20 minuts a discutir aquest 'problema', dient la junta directiva que tenien constància que la brigada tornaria a actuar i que els semblava bé. Com es pot imaginar aquesta acció suscità un reguitzell de crítiques i la unió dels amos dels gossos afectats, la qual cosa cristal·litzà en una carta al diari amb 11 firmants, on a part de denunciar l'afer dels moixos es criticaven actuacions i actituds de l'Associació de

Veïns. La resposta d'en Climent fou que els firmants estaven polititzats i eren uns rojos, ja que hi havia persones de la corda d'en Toni, per a què ens entenguem.

Un cas encara més clar succeí al voltant de l'Església de Santa Fe. Aquesta és l'església patronal dels calatravins i aquella que aquests consideren pròpia. L'Associació de Veïns encapçalà la seva rehabilitació a finals dels 90 i primers de la present dècada però aquesta, un cop restaurada, seguí sense ús, ja que el bisbat no l'obrí pel culte i refusà peticions d'altres confessions i fins de l'Opus Dei¹⁴², de tal manera que Santa Fe seguia obrint-se només el 10 de juliol, dia de sant Cristòfol, on es feia la missa i on el sindicat de taxistes organitzava la beneïda d'autos. L'Associació de Veïns, per tal de dinamitzar el temple el cedí a dues confraries de Setmana Santa, ambdues radicades a barriades perifèriques i de tradició andalusa, ben diferent de la mallorquina, més austera i també fortament arrelada. Aquest fet suscità un allau de crítiques de part de persones que creien que aquest ús de l'Església de Santa Fe era una manera de furtar-los-la, un aprofitament que no aportava res a la barriada. Així consta en una carta al director del dia 1 d'octubre de 2002:

“Santa Fe es de los calatravins. Santa fe es algo más que un garaje de pasos de Semana Santa y es más que una oficina para una cofradía con sus doseles y toda su parafernalia. Santa fe es para este barrio un sentimiento tan especial que sólo los lugareños de Sa Calatrava entendemos. (...) Y yo me pregunto, ¿qué han aportado de positivo al barrio estos intrusos? ¿Dónde estaban para las Fiestas del Barrio, para dar una mano a la Asociación de Vecinos y a los vecinos?”¹⁴³

Opinions com aquesta sovintejaren la tardor de 2002 i el motiu és que aquestes confraries començaren a assajar, de nit i amb mig any llarg d'antelació, les processons. Com es pot comprendre això molestà aquells que volen un barri de pau i tranquil·litat i també a aquells que volien un barri més viu i que no entenien perquè a la confraria se li permetia un ús de l'espai públic que es vedava als residents, refermant aquelles veus que consideren l'Associació de Veïns un cau de beateria i pensament conservador. Escoltem en Toni:

“A la primeria s'argument de que animarien es barri el degueren tenir. Però estem en les de sempre, una animació a Sant Jeroni, no, o a la plaça bla, no. Però una animació beatera... (...) I això ho feien, essent Pasco pes març, ho feien novembre, desembre, gener. (...) Tot això va dur que una primera vegada varen passar pes carrer Berard una banda de cornetes i tambors i darrera una tarima sense res damunt, però sa tarima amb la gent duguent-la i a darrera els de la junta [de l'Associació de Veïns]. I bé... Però un altre dia a les onze i mitja i un poc més, i m'aixecava a les 5 per atendre ma mare, i en aquell hora vaig sentir el prum, prumpum, i surt en es balcó i tenim conflicte perquè me surt un i me diu que tenim permís de s'Associació de Veïnats. I els de la junta darrera se van amagar i me van deixar a mi esbarallant-me. I des de dalt va aparèixer un crit i era en Liberto, i aquí el vaig conèixer. I llavors en Pepet me diu que denuncià. A l'endemà

dematí la Jacinta de dalt i tots me varen dir que vares fer bé, perquè aquests que s'han cregut que són ets amos des barri!?”.

L'interessant aquí és que els veïns que es coneixen de tota la vida (Pepet, Jacinta, Toni) actuen conjuntament davant el que no els agrada i a més consideren il·lògic, és a dir, que es faci una cosa pels de fora, per uns a-venir, i no pels que hi són, però el més interessant és que és el primer cop que en Toni i en Liberto, que feia tres anys que eren veïns, entren en relació. En estirar la lògica de fer les coses pels de fora i en contradir la tranquil·litat de l'espai públic l'Associació de Veïns ha creat un conflicte però també un espai de comunicació, on els diferents grups desagregats que conformen la barriada poden entrar en contacte.

Altres veïns passen a tenir una actitud obertament crítica respecte de l'Associació de Veïns degut a que aquesta s'ha fet una xarxa closa, l'únic espai de comunicació dins el barri que a més queda restringit a algunes persones, aquells que combreguen. Així, en Joanet en voler exposar la queixa per lo dels moixos en una assemblea des de la mesa rebé un “tu calla que t'hem donat casa”¹⁴⁴. En Ramón acudí a l'Ajuntament per a resoldre un problema (que no m'explicà) i a l'Ajuntament li digueren que la política que seguien, i que en Ramón trobà encertada, era que en aquelles barriades que comptaven amb Associació de Veïns les queixes dels residents es canalitzessin a través d'ella. Llavors en Ramón, que fa trenta anys que viu a Sa Calatrava, a Ca n'Alomar, es trobà amb dues sorpreses. La primera és que malgrat que ell i la seva dona haguessin estat presents en el moment fundacional de l'Associació de Veïns i hi haguessin col·laborat en els inicis, ara no constaven com a associats, el que impulsà en Ramón a pensar que això era perquè ell no era de la seva corda, no era dòcil i a més era militant d'Esquerra Unida: “ellos han hecho un coto a parte. Han impedido a personas que paguen su cuota para hacer socios. Ellos hacen una exclusión”. L'altra sorpresa fou que, en fer-se soci de nou, demanà el llistat de socis perquè volia posar-se en contacte amb altres persones que ell creia que podien tenir el mateix problema que ell i mirar de fer un front comú, demanda davant la qual es trobà amb la negativa de l'Associació de Veïns.

A tot això encara hem d'afegir el tema del trànsit, que com ja hem vist despertà l'oposició dels escassos comerciants de la barriada. A més el 2002 alguns veïns, encapçalats per na Cecília, que havia estat membre de la junta directiva fins que l'abandonà descontenta de la gestió, començaren a recollir firmes de mutu propi, o sigui, al marge de l'Associació, ja que creien que els pilons els havien perjudicat, sobretot pel fet que en Climent repartia targetes de resident indiscriminadament als usuaris, que no residents, de Sa Calatrava. Aquest grup anà a demanar firmes porta per porta i allà es trobaren en Liberto i na Carme. Arran d'això aquesta parella que feia tres anys que s'havia instal·lat al pis que ella

havia comprat a mitjans 90¹⁴⁵ a Berard començà a implicar-se en els afers públics de la barriada. Bé, arran d'això i d'una altra cosa que ajuda a comprendre el moviment que s'està produint. En Liberto i na Carme vivien a la Llotja on havien col·laborat amb l'Associació de Veïns però en mudar-se a Sa Calatrava en Liberto volia concentrar-se en els seus afers privats, en la seva família (dona i filla) de portes endins, i dedicar-se al que ell anomena 'vestir la casa', arreglar-la, posar-hi parquet, reformar el lavabo, etc. El 2002 conflueixen dos fets que el condueixen a canviar d'actitud i mirar cap enfora. Per una banda els ja mencionats del trànsit i les processons, i per l'altre el començament de la construcció d'una promoció de pisos de luxe de nova planta davant de ca seva (Dalt Murada) que, emparant-se en arguments de dubtosa legalitat, construirà per sobre del que la normativa permet i li obstruirà la vista immillorable sobre la Badia de Palma de què disposa, a més de devaluar-li el valor de la casa. Davant aquest fet cerca suport en una Associació de Veïns que no li'n dóna prou, ja que com hem vist en última instància sempre acaba fent costat al capital¹⁴⁶. Més endavant haurem de retornar a la promoció immobiliària de Dalt Murada i a la manera com en Liberto entén tots els factors que s'hi congrien, però per ara cal que ens quedem amb què en Liberto troba motius per estar descontent i troba altres descontents amb qui començar a parlar sobre les coses que cadascú creu que no funcionen a la barriada.

S'està produint, doncs, un moviment en què molts calatravins estan descontents amb les coses que passen a la barriada i la responsabilitat que hi té l'Associació de Veïns, i el més important és que aquest malestar troba fets molts concrets (gats, trànsit i pilons, processons, llistes amagades, noves promocions) a través dels quals manifestar-se, i no ja aquella retòrica que es podia veure com a crítica política i que expressava abstractament el barri que es volia i el barri que hi havia. A més, aquests fets afecten a prou persones i es donen de tal manera que permeten la creació efímera d'espais de confrontació però també de comunicació que trenquen el monopoli que tenia l'Associació de Veïns, ja que, en ser quasi l'únic espai públic existent, té el monopoli de la relació tant amb els antics veïns com amb els nous, i per descomptat amb l'administració. Tanmateix, el grup de dissidents que s'està formant seria incompreensible sense posar-lo en relació amb altres xarxes que bé fan referència a l'antic veïnat bé a relacions que es mouen al marge del veïnat.

Agafem n'Asun. N'Asun va arribar el 98 a Berard a través de la recomanació de n'Edi, a qui coneixia d'anys enrera, de fet des que ella visqué un parell d'anys a Barcelona i hi coincidiren, i avui ella porta el bar de Flassaders, mentre n'Edi és la cap de l'empresa de gestió sociocultural que dirigeix el centre. A mitjans 80 n'Asun, que és de Bilbao, es mudà a Palma, on al cap de poc obrí un local nocturn, el Mínim's, que es convertí en la referència esquerranosa, bohèmia i de diners de la nit palmesana, i allí conegué en Ramón, que era un dels clients habituals. A la vegada n'Asun conegué en Vicente (que

acabarà sent membre la nova junta directiva) a Bilbao, on aquest visqué molts anys. N'Asun també conegué na Pau ja que abans de viure a Sa Calatrava un dia li comentaren que hi havia una noia que donava classes d'enquadració de llibres, ella s'hi interessà, féu el curs i ambdues feren amistat; na Pau és de Ca n'Alomar, de manera que és neboda de la dona d'en Ramón i cosina de na Sofia¹⁴⁷. Amb en Joanet, el màgic, també diu que durant anys han anat coincidint i que "lo conozco de toda la vida de hacer de mago y después de verlo por el barrio", o sia, que el coneix i té vist de sempre, i que en venir a viure al barri això s'intensifica. Tota aquesta gent és més o menys d'una mateixa generació (entre els 40 i els 55) i tots formaran part dels dissidents. I podem seguir la veta. En Joanet, home de na Maria, és un dels fillols ficticis d'en Toni i gran amic d'en Pepet, que és un fillol vertader d'en Toni, i na Mari havia estat parella d'un altre dels fillols ficticis d'en Toni. En Joanet, a més, va cada dia a esmorzar a Sa Bodegueta, a la plaça Santa Eulàlia, un bar de trobada d'aquells que protagonitzaren la moguda festiva i que encara és un pol sense comparació el dia de la festa de Sant Sebastià. A Sa Bodegueta sol coincidir amb n'Emiliana, a qui explicà que volien fer un gir en l'Associació de Veïns i que aniria bé que ella que és resident s'associés per així poder tenir més pes. En Ramón, en Toni, en Joanet, na Maria, na Cecília i en Vicente acabaran formant la junta directiva junt amb el Liberto, i totes les altres persones mencionades faran part, amb d'altres, dels dissidents.

Però no tot és tan exacte. Na Maria Àngela és cosina de la dona d'en Ramón, d'en Vicente i de l'home de na Jeanette, i en canvi en Ramón i en Vicente fan part d'un cantó mentre que na Jeanette i na Maria Àngela fan part de l'altre. En Pedro ajudà a na Bàrbara en fer-li el certificat que digués que la seva casa estava en condicions massa precàries per habitar per tal que pogués accedir d'immediat i fora de termini a un pis públic al carrer Berard, però en Pedro i na Bàrbara també faran costat a diferents associacions. El cas d'en Salvador també ens confirma que si bé no es pot comprendre el que succeeix sense aquestes xarxes tampoc no podem fer dependre d'elles els grups que es formen i els bàndols del conflicte. Així, en Salvador coneix en Toni de les Festes i també de quan aquest col·laborà amb l'assemblea d'aturats capitanejada per Jaume Santandreu que s'establí durant uns anys al Col·legi de la Sapiència, on en Guillem, pare d'en Salvador, era el cuiner i junt amb la seva dona i el seu fill íntim col·laborador d'en Santandreu, el capellà comunista i homosexual. I tanmateix en Salvador està amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i en Guillem amb la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. A la vegada en Toni arribà de Múrcia la mateixa època que ho feren en Manolo i na Teresa, que són de la seva edat, i les famílies dels quals es coneixien ja a Múrcia i un cop a Sa Calatrava entraren en relacions d'ajuda mútua constant. Aquests tres, malgrat conèixer-se de sempre, des que jugaven plegats (en Manolo era l'ariet dels Leones) no estan en la mateixa associació. Aquestes xarxes de coneixença doncs no ho expliquen tot, però certament els sentiments de solidaritat,

confiança i afecte ajuden a explicar la manera com es formen els grups, i així en Manolo diu que no sap quin nom té cada associació, quina és la vella i quina és la nova ni si hi ha dues associacions o una, però que “yo y Teresa somos como hermanos, y donde esté ella estará yo”. En un to similar n’Asun explica que ja veus qui és dels uns i qui és dels altres, que els identifiqués:

“Es que eso es una actitud en la vida, cariño, tu lo sabes mejor que yo. Canta muchísimo cuando uno tiene una actitud liberal y dialogante, no llevas la cara constreñida, no vas restreñido por la vida, ni de prepotente, vas de hola qué pasa, tranquilo, yo creo que a estas alturas de la vida ya sabes. La gente que se apunta a algo, la que no se apunta, que son mil detalles que los ves”¹⁴⁸.

Podem concloure, doncs, dient que aquestes xarxes exteriors o preexistents al moment d’erosió de l’espai públic i els canals de comunicació a Sa Calatrava no predeterminen la formació de les diferents Associacions de Veïns a Sa Calatrava, si bé és a través d’elles, de la seva activació selectiva, que es formen aquests grups.

5.2. QUIN BARRI VOLEN?

El 14 de febrer de 2004, després d’escollir-se la nova junta de l’Associació de Veïns de Sa Calatrava, un soci envia un missatge al correu electrònic compartit que actua com a fòrum i punt d’informació. En ell hi llegim:

“La felicidad es algo escurridizo, intangible y un concepto indefinible (...) sobre todo tiene que ver con la aceptación y reconocimiento del fruto de mis sentimientos, y ayer tarde lo pude respirar...junto con todos los que compartimos ese momento común en la sala del centro cultural, recorriendo un trecho más de un camino que se ha ido labrando a veces de encuentros, llamadas, "emilios", sonmis, lluites, y un sueño común de algo una miqueta más millor per cada uno i per els altres que tenim aprop...i vos sento ben aprop. (...) Bueno os propongo un juego de acertijos, a ver quien los acierta, la pregunta es: ¿QUE BARRIO Ó BARRIOS QUEREMOS? (...) BONA NIT SA CALATRAVA”

Això: quin barri volen? En aquest apartat abordarem aquesta qüestió per a donar una resposta: no hi ha un projecte de barri, el que hi ha és un intent de construir el barri com a projecte. Hi ha, com diu el missatge, la felicitat d’estar junts, de dur quelcom endavant col·lectivament, de poder construir el lloc on es vol viure a base de fer aquest lloc significatiu. En Liberto ho explica en una frase breu però rotunda: “No m’interessa la meta, m’interessa el procés, el camí. Fer barri, que mos coneguem”. Tanmateix aquestes idees hauran de superar alguns obstacles que presenta la situació del barri i que podem sintetitzar en tres premisses que en realitat són quasi coincidents: a) aprehendre la pluralitat del

barri i les seves veus i no convertir-se en un grup que representa el mateix grup; b) crear uns canals de comunicació i uns espais de relació on puguin trobar-se els grups i individus; c) generar una experiència compartida a partir de la qual es pugui articular una consciència pràctica, el barri, a partir de la qual emetre valoracions. Només trencant la dinàmica precedent i aconseguint aquestes tres fites, que en realitat se solapen ja que per exemple no hi ha experiència compartida sense comunicació, serà possible aconseguir hegemonia, és a dir, representar legítimament el barri, posar les pràctiques, significats i experiències dels residents que conformen el barri, els seus valors d'ús, davant d'altres interessos de grup o subordinats a, quan no manifestació directa de, el valor de canvi.

Pluralitat

Els dissidents vindrien a ser una barreja d'antics residents que no estan d'acord amb la direcció que duu el barri i nouvinguts que tenen ganes de construir un barri, que precisament escolliren per viure Sa Calatrava perquè creien que els oferia una promesa de vida amb altes dosis de sociabilitat. Allò que els uneix, més enllà dels tripijocs d'en Climent, és la sensació que l'Associació de Veïns els ha deixat fora, que no és per ells, que s'ha convertit en una xarxa tancada que enlloc d'actuar en bé del barri actua com a pantalla davant dels problemes d'aquest:

“Hi ha crispació i envés de fer una moguda social veïnal de dir-li a la batlessa que no tots som alemanys ni de Can Berga, saps, pues aleshores estava tapat per aquest senyor que ja els anava força bé. (...) No se pot pretendre fer ses coses cap a un col·lectiu de gent tan diversa amb dos o tres gustos. No se pot fer una paella per 10 euros i un pic l'any. Com no se pretendre fer un concert de punk i prou. Cal crear coses que se te vagin enllaçant i que la gent se torni a relacionar”

Na Mari toca dos punts claus: pluralitat i node de relació. En efecte, en construir-se, el grup dels dissidents que passen a ser la part visible de la nova Associació de Veïns de Sa Calatrava volen emfasitzar que el barri és divers, plural, i més que plantejar un model de barri es plantegen com el lloc on la gent pot fer sentir la seva veu. Aquests dos punts apareixen reflectits en un comunicat que els dissidents [AD: 38-41]¹⁴⁹ reparteixen pel barri a principis de febrer de 2004, i que vol servir per a preparar l'assemblea constituent de la nova etapa de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. El text conclou així:

“Ens demanam i us demanam que centrem els nostres millors desitjos i energies per crear i omplir un espai en el barri en què es reflecteixin *la diversitat i la pluralitat de veïns* que hi viuen i hi vivim i que hem fet i feim d'aquest lloc la nostra llar i la nostra manera de viure. Per això és necessari que, com a tot poble, comunitat o barri, *funcioni la comunicació directa i veraç, ja que no hi ha cap altra manera millor de generar la*

confiança necessària per posar-nos a treballar junts en la creació d'un espai comú de trobada que ens representi i que es pugui dir de veres Associació de Veïns"¹⁵⁰

Ens centrarem més endavant en la idea de "l'espai comú de trobada" per a abordar ara aquesta idea de diversitat que queda molt ben il·lustrada en una anècdota que succeí el dia de les eleccions. A aquestes eleccions s'hi presentaren una dotzena de persones, de les quals només se n'escolliren vuit ja que s'havia acordat que a banda de president, vicepresident, secretari i tresorer només hi hauria quatre vocals. Els vots determinarien qui serien aquests vuit i a la vegada els jerarquitzarien en els diferents càrrecs esmentats. En Ramón sortí escollit president, en Toni vicepresident, en Liberto secretari, na Maria tresorera i després quatre vocals entre els quals figurava en Vicente, membre d'una casa destacada de l'aristocràcia mallorquina ubicada a la zona que toca a La Seu. En produir-se les votacions alguns s'adreçaren a en Toni i li suggeriren que renunciés al seu càrrec a fi que hi accedís en Vicente, davant la qual cosa en Toni preguntà, estranyat, per què, i la resposta que trobà fou "perquè és de dretes". En Toni, que fàcilment s'hi podria haveravingut, davant el motiu esgrimit es girà en banda i digué: "donau-me una altra raó". A partir d'aquest mateix raonament en Pepet explica perquè no volgué formar part de la junta directiva:

"No m'hi he volgut immiscuir gaire, som soci, però basta saber que jo estic completament en contra de la política d'aquesta gent i no volia que fos un motiu. Jo crec que sa gent opositora havia de ser una gent de diversos colors polítics i estatus social, amb una cosa comuna que és voler un canvi en es barri".

Rumors

L'anècdota contada reflecteix la voluntat dels dissidents de construir una junta directiva i una Associació de Veïns plural on cabessin totes les veus, és a dir, fugir de ser un grup construït per afinitats per a esdevenir una representació dels residents de Sa Calatrava. Aquest és un punt fonamental, i d'aquí al final de la nostra indagació haurem de decidir si s'ha reeixit, però procurar que hi hagués algú de dretes responia també a la voluntat de defensar-se de les acusacions que els llençaven l'antiga junta. El mateix febrer de 2004 vaig quedar amb en Liberto per a demanar-li una entrevista, i entre cafè i cafè vàrem estar dues hores a Sa Palla. En sortir en Liberto es trobà na Jeanette, a qui jo encara no coneixia, i hi volgué enraonar. En Liberto li deia a ella que se n'adonés que en Climent era un mafiós i que era un home del PP i que l'estaven manipulant, a ella que no era de dretes i que era sòcia del GOB i totes aquestes coses. Na Jeanette li deia que la deixés en pau, que no en volia saber res d'ell, que ella ja sabia que l'única intenció 'd'ells' era omplir el barri de bars i drogaaddictes. En efecte aquesta era la casta de rumors que l'antiga junta directiva, la que s'hauria de constituir en la junta de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, difonia pel barri. Així, en la seva

captació de socis aquests deien als veïns que si volien que es mantingués la pau i tranquil·litat al barri que s'ajuntessin amb ells, ja que els altres eren uns eixelebrats, uns independentistes i uns comunistes, i que vindrien els bars de nit i les drogues¹⁵¹. A l'hora de desprestigiar i aconseguir suport per la nova associació els membres de la junta directiva empraran els dos models d'arguments que ja ens han de sonar. Per una banda reclamar la pau i la tranquil·litat per a no ofendre la gent de classe bona, en paraules de na Teresa:

“En Toni sortirà amb ses seves pallassades de quatre revistes i coses que ja feia l'any 40 i obrirà un abisme a dins ses associacions. I no, hem d'anar a sanejar, a donar un poc exemple, a no polititzar. (...) Aquells que són d'Esquerra Unida, i no és que jo estigui en contra d'Esquerra Unida, però has de tenir molt coneixement per tenir una Associació de Veïnats, no pots estar sempre d'escàndol en escàndol, no pots estar sempre amb aquests escàndols, a sa gent no li agrada, a més sa nostra gent des barrio és molt especial, tenim molta gent des clero i *tenim molta gent senyores que els agrada sa pau i que són gent tranquil·la que no els agrada el jaleo*”

A la vegada, quan hi ha el trencament la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns rep el suport de determinats personatges benestants, com el Duque de Maura, aquell a qui el propi Climent acusava d'especulador, i que, sigui com sigui, sense haver estat mai de l'Associació de Veïns i vivint a Madrid, en aquest moment en què volia fer negocis immobiliaris prenia posició, com conta na Teresa: “S'altre dia el Marquès de Maura va seure amb noltros, vam fer un cafè i ‘si hay cualquier cosa estoy con vosotros y lo que sea, queremos ser socios, y tal y cual, hemos de mejorar el barrio’ i jo encantada de que aquest home vengués i participàs”. Per altra banda la por a les drogues i el reconeixement de la tasca feta, com es dedueix de les paraules d'en Miquel:

“Jo he estat amic amb tots i dic res d'un ni de s'altre, però aquí na Tere i aquest d'aquí dalt [en Toni] no s'han pogut veure mai. Una vegada me va dir ‘¿que te penses que ara si ells entraven donarien aquestes cases en aquells veïnats que han vengut que no tenien casa? Això no ho saben fer, i n'han de sebre’ [saber]”

Na Pau té una manera de contar el que ha passat amb la junta de tota la vida de l'Associació de Veïns que és ben interessant. Per una banda considera que bona part de la junta, sobretot els membres històrics i nascuts al barri com na Teresa i na Bàrbara, foren enredades per en Climent; per altra banda aquests mateixos membres veieren l'arribada dels dissidents com un atac personal, ja que elles personalitzaven el barri, en l'altra cara de la moneda de la lògica del ‘fer net’:

“Clar, què ha passat, que per elles es barri era ca seva. Era com si estiguessin construint ca seva. Era seu, era ca seva. I clar de cop, ‘¿com, esos intrusos, qué hacemos con esos intrusos?’. Ha estat difícil per elles això, i poc a poc han de veure que no són intrusos, i això és el temps”.

Consciència de barri

En Pedro explica que aquest comportament dels membres de la futura junta de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns li portà algun problema:

“Vaig tenir problemes amb es veïnats antics que te vigilen, que ells tenen es seus privilegis i que si tu aparques en es seu puesto avisen a la policia. M’han vingut a retirar un cotxo a la una de sa matinada. Posen traves a sa gent que ha anat arribant. Se troben com a invadits, estan com assustats. No posen traves en es alemanys. Es que venen a viure a ocupar es carrer, es que venen viure en es barri. S’altre dia es conflicte que va tenir aquesta dona amb es nins és perquè es nins jugaven en es carrer. I com que ells són es residents de tota sa vida es carrer és seu i que tu vinguis a ocupar es carrer no”.

Queda clar que si en Pedro tingués garatge i els nins juguessin a un terrat que no té, o si menyspreés els bars de la zona i preferís Puerto Portals, no tindria aquests problemes. En explicar aquest problema en Pedro exposa què és allò que vol del barri i perquè connecta amb la nova junta de l’Associació de Veïns de Sa Calatrava: ell vol viure *el* barri, i precisament es troba problemes per aquest fet. En casar-se, en Pedro i la seva dona decidiren anar a viure a Sineu, ja que preferien viure en un entorn rural i formar allà una família, considerant que un poble els oferiria un entorn més humà pels seus fills, que podrien jugar al carrer amb altres nins i nines. La seva segona filla va néixer amb una minusvàlua, el que comportava que necessités una assistència difícil de trobar en un poble i varen decidir traslladar-se a Palma, i dins Palma no li va costar gens decidir-se per aquell barri en el PERI del qual havia participat. Certament en Pedro valora l’entorn patrimonial de Sa Calatrava (“hem trobat aquí un forn d’àrabs i a mi aquestes coses m’atreuen, m’agraden”), la seva tranquil·litat (“aquí està molt bé, és molt tranquil”) i la seva esplèndida situació (“viure en es casc antic de Palma tenguent sa sortida tan directa i tan fàcil, estant tan a prop de la mar i tan a prop des centre”), però sens dubte allò que el fa decidir és la promesa de vida de poble i de carrer que Sa Calatrava li ofereix:

“Jo me’n vaig anar a Sineu perquè m’agradava sa vida de poble i quan vaig venir a Palma lo primer que vaig venir en aquest barri. Jo me vaig establir aquí després d’estar a un poble, i vaig trobar que això era lo que més s’assemblava a un poble. Ses nines poden baixar en es carrer i estar amb la bicicleta, i això a Ciutat no se pot fer enlloc”

En Pedro doncs cerca que el barri sigui un lloc on compartir un projecte de vida portes enfora, i com diu a la cita que encapçala aquest capítol el que cal és que la gent es conscienciï d’on viu i dels límits

d'aquest espai en comú, i aquí, en Pedro, no pas casualment, escull els límits més petits de Sa Calatrava estricta. En Pedro doncs planteja un projecte de vida a Sa Calatrava amb els seus veïns, on l'espai i la co-residència es transformin en un lloc de convivència, un lloc on arrelar. En Pedro més que dir el barri que vol, més que plantejar un projecte pel barri, planteja el barri com a projecte.

Na Pau va néixer a Sa Calatrava on hi visqué fins als 18. Des de llavors i fins a la quarantena estigué vivint la major part del temps a altres indrets de l'illa, malgrat que sempre mantingué un fort contacte amb el barri, tant a través dels familiars que hi quedaren com pel fet que el seu taller d'enquadernació, que muntà a mitjans 80, sempre ha estat a Sa Calatrava. El 2002, i després de parlar amb l'Associació de Veïns (ja se sap com van aquestes coses) accedí a un dels habitatges públics de compra que es feien dins l'Urban al costat del Teatre, a la vegada que traslladava el seu taller a un dels locals, de lloguer, que s'havien fet als baixos de la mateixa finca. Na Pau entén que allò que dugué a la formació dels dissidents fou el mal que havia fet en Climent, que amb les seves actituds dividí els habitants, a la vegada que lamenta el malestar i l'enfrontament que s'anà generant :

“aquí el que ha fet mal de veres és en Climent. Ell sap divide y vencerás, elles no sabien res, és una maniobra de dretes de tota la vida. (...)Hi va haver un moment d'una tensió molt potent. I me deien que si m'han vist amb els altres i jo els deia jo som na Pau que aquí no hi ha buenos ni malos, jo no som ni de ellos ni de vosotros ni de nada, hi ha d'haver bon rollo”

De fet, na Pau explica que és en tornar a viure a Sa Calatrava que realment valora allò que té: estar en el que ella anomena 'un lloc especial' que a més és preciós, el lloc on havia nascut, on coneixia la gent, on portava 40 anys trepitjant el mateix terra i veient les mateixes cares. És en fer-se gran que agafa aquesta consciència i valora això, ja que de jove diu que no n'era conscient, i que a ca seva tampoc no ho respirà. La caracterització que fa na Pau del barri no és però idealitzada i essencialista: el barri no 'està allà', “el crees tu si vols” em remarca, entrant en aquesta vida de proximitat i amb ganes de conèixer la gent de les diferents classes i generacions, conreant aquesta vida de l'ajuda, la xafarderia, el comentari i pots decidir no fer aquesta vida. En consonància, el motiu que duu a na Pau a sumar-se als dissidents és la il·lusió d'unir la gent:

“Aquestes coses fan que te vegis i saps. Ara en Ramón diu que volen muntar una revista perquè és un lloc on tu pots sobre què opina s'altre. Es una manera d'encontrarnos, una manera un poc virtual, perquè no mos veim però és una manera de començar. Crec que sa gent se coneix poc. Se coneixen de vista tots, tu ets d'aquí o ets d'allà i més de lo que mos imaginam. Però no saben cómo eres, ni lo que piensas ni a lo que estás dispuesto. Te coneixen de qui ets però no saben com ets”.

Na Pau clarament, doncs, creu que l'Associació de Veïns ha de ser un lloc d'encontre i en la seva argumentació hi podem trobar la idea del barri com a projecte, la idea del conèixer-nos, saber qui som, saber què volem, poder construir la nostra vida des del nostre lloc, fent el lloc nostre. Si en Pedro representa el nouvingut i na Pau es trobaria a cavall entre de tota la vida i nouvinguda, en Salvador és un cas de tota la vida i amb una forta implicació en la vida social de Sa Calatrava que també se sumarà a la nova etapa de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. El seu testimoni sintetitza a la perfecció els motius que impulsen a la formació del grup dels dissidents, la promesa que encarnen, així com els problemes que hauran de superar. Acull el gir en l'Associació de Veïns com una promesa per a superar la divisió que s'havia creat en el barri:

“Jo mai havia estat soci de sa de sempre, però ara m'he fet soci de sa de sempre. Sa directiva d'ara són de Sa Calatrava de tota sa vida però no són de sa línia des altres, però a mi me convencen, ja sé que gent, són diferents des altres, i amb gent com es meus pares no connecten massa, i es meus pares són de sa gent més oberta que hi ha a sa barriada, eh! (...) Ells [els pares] saben xerrar amb uns i es altres, que hi ha gent que només sap xerrar amb es seu redol. [L'antiga junta és] molt parcial, parcial no, molt sui generis, o estás conmgio o estás contra mi, molt gregària, conservadora. Com si diguéssim naltros som consciència de barri des PP, no volem saber res de comunistes”

D'aquesta manera, com els testimonis que hem vist prèviament, en Salvador considera que la missió de l'Associació amb la qual ell s'ha alineat ha de ser crear consciència de barri i recuperar l'esperit de l'època de les festes:

*“Revitalizar de bell nou socialment el grup humà de gent que viu a Sa Calatrava. S'antiga no ho sabia fer. Ventura un des seus objectius era fer això, però ses coses que feien no eren atractives per tota sa gent. Pseudoatractives per una porció de gent: gent gran, conservadora, gent que no vol molt de barullo. Però s'associació d'ara un poc cull s'esperit de sa revolució que va sorgir a Sa Calatrava amb en Toni i s'Associació de Veïns i quan fèiem aquelles festes populars. Trob que sa d'ara recull aquell esperit i un poc intentarà dinamitzar, adaptar-se en es nous temps però un poc crec altra vegada consciència de barri i més social. *Consciència de bari*”.*

Els dos reptes doncs que se'ls plantejaran als dissidents és evitar constituir-se en una xarxa, en un grup basat en relacions prèvies i/o externes per a articular-se a partir del ser veïnat. Concatenadament, per a què això sia possible és necessari que es creï una experiència compartida que pugui servir de base a la consciència pràctica dels seus habitants, i l'Associació de Veïns només podrà escometre aquesta tasca constituint-se ella mateixa en l'espai de relació, en l'espai públic que no existeix.

Espai de comunicació

En l'època en què la situació es troba més tensa a Sa Calatrava, i que podríem definir des de les firmes falses (abril de 2003) fins a l'escàndol d'en Climent (juliol de 2004) els que primer foren Veïns per Sa Calatrava, després socis promotors i finalment Associació de Veïns de Sa Calatrava es caracteritzaren per una contínua activitat informativa, tant dintre Sa Calatrava com a fora. A fora fonamentalment a base de travar contactes amb periodistes i publicacions, com ja hem tractat en el primer capítol; a dins el barri a base de comunicats, notes informatives, papers repartits, pòsters als comerços, etc. [AD: 36-41]; i encara dins dels associats, on les eines fonamentals foren una llista de correus electrònics, no molt nombrosa però sí activa, i un llistat de telèfons mòbils al qual s'enviaven informacions que urgien. Aquesta xarxa de comunicació fou el fet més rellevant dels que es dugueren a terme i ells mateixos eren molt conscients de la seva importància, i així un comunicat de març de 2004, just estrenada la junta, clou d'aquesta manera: "la idea és aquesta: establir uns canals de comunicació permeables perquè es pugui parlar d'autèntica representació". Aquesta idea partia d'una consciència molt clara que precisament el mal que hi havia era que no hi havia comunicació i que a algú li interessava que fos així, com exposa en Liberto: "A Sa Calatrava s'han volgut repartir el pastís suculent que era Sa Calatrava i l'estratègia que han utilitzat ha estat trencar la comunicació dins el barri". Aquesta potenciació de la comunicació, en un indret on els canals de relació i comunicació s'havien anat erosionant és fonamental, considerant la comunicació en tota la seva extensió:

"Communication is the process of making unique experience into common experience, and it is, above all, the claim to live. For what we basically say, in any kind of communication is: 'I am living in this way because this is my experience'... Since our way of seeing things is literally our way of living, the process of communication is in fact the process of community: the sharing of common meanings, and thence common activities and purposes; the offering, reception and comparison of new meanings leading to the tensions and achievements of growth and change" (Williams 1984: 55¹⁵²).

La comunicació en efecte és l'element bàsic per a poder convertir l'experiència en quelcom compartit i col·lectiu, i per a què el barri atenyi categoria com a tal, és a dir, com a projecte compartit. De fet, el procés de formació dels dissidents és llegible com un procés d'intensificació de la comunicació, de manera que l'Associació de Veïns es configurarà com un espai per a la comunicació. Aquesta idea queda reflectida en el testimoni de na Sofia. El seu cas és semblant al de na Pau la seva cosina: nascuda a Sa Calatrava en marxa a la primera joventut i hi torna a principis dels 90, tot i que, com ella comenta, no fou fins el 2001 en què l'oficina de Greenpeace on treballava es traslladà a la barriada que començà a tenir una vivència més pròxima que la porta a valorar el lloc on viu, a considerar-lo especial,

a voler fer alguna cosa amb els seus veïns. En l'entrevista li demano si ella s'assabenta de les coses que passen al barri, de les xafarderies, i em diu:

“Sí, però clar és que joestic molt relacionada amb gent que mou xafarderies. Hi ha gent més discreta i gent que cada dia te n'explica una de nova, depèn de la persona. Però clar és que tenir devora en Ramón o en Liberto o en Joanet... és que t'ho conten tot. S'Associació serveix de font de xafarderies. Però hi ha gent que no te diu mai res, hi ha gent que la conec de vista de tota la vida però que mai hem intercanviat res”.

Tanmateix l'Associació de Veïns haurà de superar alguns problemes per a fer possible aquesta comunicació, i haurà de lluitar per a aconseguir espais públics. La tensió al voltant del local de l'Associació de Veïns expressa això. El local era el lloc que es podia convertir en la casa del barri, un cop els intents per a convertir el centre cultural en aquest espai es veieren avortats per les traves administratives i també perquè els calatravins, que el senten com un cos estrany, no se l'han sabut apropiat. D'aquesta manera el local que ha servit com a punt de reunió per la junta directiva ha estat el local de feina d'en Joanet, situat on hi havia la farmàcia, l'únic lloc de Sa Calatrava on un diumenge al matí pots fer una cervesa, que en Joanet i na Maria sempre ofereixen gentilmente. Tanmateix, el local d'en Joanet pot servir com a lloc de trobada per aquells que el coneixen, pot ser el lloc on es duguin a terme les juntes directives, però, a part que en Joanet n'estigui fins al capdamunt, no serveix com a lloc on tota la gent d'un barri, o si més no tots els membres d'una Associació de Veïns, es troben. De fet, els èxits i fracassos de l'Associació de Veïns, és a dir, les seves passes endavant o enrera en el camí per a crear una experiència compartida i fer un projecte del barri, es podran llegir respectivament com la seva capacitat d'obrir espais per a ser apropiats o el seu replegament en la xarxa de la que provenen.

El mail sí ha estat un lloc on compartir informacions dins del barri i fora d'ell. Així, en els moments de màxima tensió es constituí en el lloc on fluí la comunicació, i així, per exemple, una envia un missatge on diu que va a tal botiga i en ella li diuen que els de l'altra associació diuen. A més és el lloc on es debaten, o com a mínim mostren, els documents abans de ser difosos. A la vegada el mail també ha servit per a marcar una política d'aliances amb altres entitats, de manera que allà es rep informació sobre altres entitats i mobilitzacions, fonamentalment a través de la FAVP, amb qui s'han restablert les bones relacions, i fins en Ramón figura a la seva executiva. Cal destacar especialment el fet que el mail ha estat l'instrument bàsic a partir del qual l'Associació de Veïns de Sa Calatrava ha vinculat la seva lluita a la d'altres entitats i associacions veïnals, produint-se un front comú, que analitzarem en el proper capítol, estructurat al voltant de la noció de patrimoni. Així mateix, el mail ha estat un lloc on difondre problemes que estaven patint altres veïns com na Miriam, que també tractarem en breu, o per

a fer circular articles d'opinió contra el mobbing immobiliari, que alguns veïns de Sa Calatrava han patit. El correu electrònic ha estat, doncs, una eina molt important, però el seu èxit ha de ser entès com a fruit del fracàs d'altres mecanismes, ja que els veïns no haurien de dependre del mail per a assabentar-se de coses que els passen als seus veïns. A més, no tothom té mail, i encara que aquest ha estat molt útil per l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, com a canal d'informació ha quedat tancat a la desena de persones que hi solen escriure.

Els missatges sms, gràcies sobretot a en Liberto, també han estat molt útils per a moure algunes persones de forma ràpida, sobretot en la mobilització entorn qüestions patrimonials, o a l'hora de difondre notícies de diari que afectaven al barri i a l'hora d'informar sobre les accions de l'Associació de Veïns. Jo estava en aquesta llista de sms i he rebut un centenar de missatges en poc més d'un any, missatges com: "Diari Mallorca pg. 14, AVV denuncia usurpació local" o "Torres Temple BIC i prohibició ús residencial!! L'Ajuntament s'absté de votar". Sigui com sigui, sms i mails, a banda de ser molt útils, mostren la necessitat dels dissidents de crear-se com sigui espais de comunicació i d'establir relacions entre ells, especialment ateses les dificultats per a aconseguir apropiacions duradores dels espais públics del barri. El problema, però, és que aquestes eines poden intensificar la comunicació dins la xarxa però difícilment sumen nous membres, i és que els espais de relació existents i presencials, com les botigues, continuen sent bàsics i insubstituïbles, com ho són també els botiguers. Cal també destacar un error cabdal que cometen els Veïns per Sa Calatrava i posteriorment la nova junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava: no anaren porta per porta a informar de la nova etapa i a oferir la possibilitat de ser socis o de renovar l'afiliació. Així, varis casos mostraran que el problema de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava no és que la gent faci part d'ells, sinó arribar a conèixer aquesta gent, arribar a trobar-se. Aquest és el cas, per exemple, de n'Oswaldo, l'advocat resident al barri que els portà el cas dels diners 'perduts' i que avui és membre actiu de l'Associació de Veïns (si més no va a les assemblees). N'Oswaldo duia varis anys vivint al barri i ningú de la junta sabia de la seva existència, i només la conegueren a través d'en Manuel, l'home de na Toñy, que com a quiosquer sap de tothom, i que com a agreujat pel cas del Temple (Capítol 6) es trobava proper a la nova junta¹⁵³.

Clourem aquest apartat amb el primer acte públic i pel barri que féu l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, el vespre de la revetlla de Sant Joan de 2004 [AF: 18]. L'acte consistí en una trobada per a berenar (coques ofertes per en Miquelot) a la plaça del teatre amb una sèrie d'actes. En primer lloc xerrà el secretari, en Liberto, i digué que els reunits tenien la il·lusió de fer un nou barri, de conèixer-se, de compartir, i d'acabar amb els temps de tancament i tripijocs de l'anterior junta directiva. Emfasitzà, a més, que en els papers que anunciaven l'acte el lloc era anomenat plaça de la Torre de l'amor, i no pas plaça Prevere Miquel Maura, el seu nom oficial, ja que la idea de l'amor i els fets medievals que

evoquen li semblaven més dolços i motivadors per la nova etapa que volien obrir. En segon lloc es passà a la presentació del número 3 de la revista Índex, una revista d'esquerres que en aquest número se centrava en el tema de la participació ciutadana. En tercer lloc es passaren, sobre una pantalla, els vídeos en Súper 8 de les festes de Sa Calatrava, que serví per a què persones com en Toni somiessin que era possible tornar a fer aquell barri ple d'animació i il·lusions, i pels altres antics serví per a recordar bells moments i una experiència compartida i crear un moment on el grup se sentí unit.

L'estructura de l'acte fou canònica. Per una banda es prenia com a espai de trobada un espai crònicament buit i fins evitat com la plaça del teatre, al que en un clar intent d'apropiació simbòlica se'l reanomenava de la Torre de l'Amor. A més, es proposaven vincles tant amb altres entitats amb objectius afins (la revista, però també hi havia na Rosa de la FAVP) com amb un passat que havia de servir com a model i referència. Això no obstant a l'acte hi devia haver, sent generosos, una quarantena de persones. Significativament, a l'acte hi havia molts nins i nines, fills dels nouvinguts. De fet, l'acte representà bé els dos grups fonamentals que formen els dissidents. Per una banda els antics que rebutjaven les idees de l'anterior Associació de Veïns i que preferien connectar amb aquell barri del qual foren protagonistes, el de les festes; de l'altre els nouvinguts, que volen un espai on trobar-se, però que sobretot volen un espai on els seus nins puguin jugar al carrer amb altres nins, on el seu projecte de vida és un projecte de barri per la felicitat del seu projecte familiar representat en els seus fills. Diu en Liberto:

“Ara els únics que estan ocupant una mica l'espai és la meva filla i altres nins i nines, i a vegades aquests nins s'ajunten a jugar a la plaça del teatre de la Torre de l'Amor o a Dalt Murada. Jo tinc una cosa amb sa nina que és sortir a fer el barri, que és sortir a passejar i trobar-nos altres nins i que juguin i jo trobar-me amb altres pares i parlar, o fer una cervesa o el que sigui. Bé una cervesa és el Joanet que treu cervesa del seu local. (...) El projecte en majúscules que serà un barri amb vida pròpia a on cadascú pugui sortir al carrer i pugui conèixer qui és el que té davant, a baix, amunt, al costat i a més en un moment donat pugui donar un cop de mà a qualsevol altra persona i que els nins puguin coneixe's i anar a jugar plegats, aquest és el projecte, que digamos serà en contra de lo que serà un barri de segona residència, un barri dormitori de luxe, que precisament ara la lluita està en aquest intent de control del territori del barri per a definir una cosa o altra, perquè la vida se fa visquent i si un no ocupa un espai l'ocupa un altre. (...) Quizás mirat des de l'altra banda, gent que veu una oportunitat de negoci en invertir en una casa de luxe i rehabilitar-la i posar-la en el mercat internacional de vivendes de segona residència i que vinguin a passar uns mesos a Dalt de Murada en un sitio privilegiat, si aquella persona me mira a mi a lo millor me trobarà perverso a mi”.

Capítol 6: ALIANCES

"Such coalitions around some particular counter-project or counter-plan, promoting a counter-space in opposition to one embodied in the strategies of power, occur all over the world. (...) Typically the first group –the 'reactors'– oppose a particular project in order to protect their own privileged space. The second group –the 'liberals' or 'radicals'– will meanwhile oppose the same project on the grounds that it represents a seizure of the space concerned by capitalism in a general sense, or by specific financial interests, or by a particular developer. The ambiguity of such concepts as that of ecology, for example, which is a mixture of science and ideology, facilitates the formation of the most unlikely alliances. (...) What runs counter to a society founded on exchange is a primacy of use. What counters quantity is quality".

(Henri Lefebvre, 1974, *La producció de l'espai*, p. 381-382).

1. MOBILITZACIÓ PATRIMONIAL

1.1. CREIXEMENT I CONSERVACIÓ

El 14 de febrer de 2004 una colla d'entitats, encapçalades per l'Obra Cultural Balear (OCB) i el Grup Ornitològic Balear (GOB, entitat de referència a l'arxipèlag en qüestions mediambientals), convocaren a Palma una manifestació amb el lema *Qui estima Mallorca no la destrueix* que recorregué els principals eixos del centre històric i comptà amb un èxit de convocatòria que sorprengué unànimement¹. Aquest fou el primer acte massiu d'oposició a la política de les institucions balears i mallorquines des de les eleccions de maig de 2003 que dugueren el Partido Popular, en coalició amb Unió Mallorquina, a controlar les grans institucions com el Consell Insular de Mallorca (CIM), l'Ajuntament de Palma o el Govern Balear², on des del 1999 havia governat una coalició anomenada Pacte de Progrés formada per tots els partits polítics³ amb representació parlamentària menys el PP, partit que perdia el Govern de la Comunitat Autònoma per primer cop des de l'establiment de la democràcia. El Govern del Pacte es caracteritzà per la intenció de reparar i reconduir l'impacte de quasi mig segle d'indústria turística a Mallorca, en un procés la lògica del qual Lefebvre ens explica a la perfecció:

"Tourism and leisure become major areas of investment and profitability, adding their weight to construction sector, to property speculation, to generalized urbanization. No sooner does the Mediterranean coast

become a space offering leisure activities to industrial Europe than industry arrives there; but nostalgia for towns dedicated to leisure continues to haunt the urbanite. (...) Thus the contradictions become more acute –and the urbanites continue to clamour for a certain ‘quality of space’” (1991: 353).

L'espai abstracte, l'espai de la producció i la plusvàlua, és un espai quantitatiu, intercanviable, tot valor de canvi. Com s'ha comentat en el principi del text Espanya, i sobretot les seves costes, representaren des dels anys 60 un espai qualitatiu i pel lleure, un espai que no es mesurava tant per la seva quantitat com per les seves qualitats: sol, aire fresc, mar, repòs. Tanmateix la mateixa expressió d'indústria turística ja ens mostra que aquests espais són dominats pel valor de canvi, el que redunda en un decreixement de les seves qualitats: la costa es converteix en una paret d'edificis, els paratges queden travessats per carreteres, l'espai apropiat pel banyista en una platja es quantifica en metres quadrats (Farsari i Prastacos 2000; Blázquez, Murray i Garau 2002), etc. Aquesta contradicció inherent explica la importància de la qüestió mediambiental en la política i el debat públic en una illa on el turisme, basat en aquestes qualitats naturals, és la principal font d'ingressos, monopolitza portades de diari i penetra, subtilment o abrupta, tots els aspectes de la vida quotidiana.

Davant aquesta situació el Pacte proposava una limitació del creixement quantitatiu i expansiu i la solució plantejada ha de ser entesa a un triple nivell: a) reparar l'impacte sobre aquestes qualitats naturals, i així per exemple es demoliren algunes edificacions hoteleres en primera línia de costa que incomplien la normativa; b) introduir mesures que permetessin pal·liar els impactes en un futur, i així per exemple es potencià el transport per ferrocarril per tal d'evitar construir noves carreteres; c) posar en valor determinades qualitats que suposessin una oferta complementària al turisme i que a la vegada reorientessin el model turístic cap a un turisme autoanomenat de qualitat, i així per exemple es feren nous parcs naturals, es crearen rutes patrimonials o se subvencionà la pagesia per a què fes tasques de paisatgisme. L'eina mitjançant la qual es pretenia finançar la majoria d'aquestes actuacions era el Fons de Rehabilitació d'Espais Turístics (FRET) que recollia els diners de la derogada Ecotaxa, un impost que els turistes, entesos com a causants de l'impacte, havien de pagar per cada nit que s'allotgessin a un hotel. Tot plegat doncs es fonamentava sobre una combinació de mala consciència i sacrifici: la mala consciència del turista que pagava per compensar el mal que el seu gaudi comportava; el sacrifici del local que ha d'abstenir-se de comoditats, per exemple no agafar el cotxe sinó el tren⁴.

L'entrada del nou govern significà la supressió de l'ecotaxa, el desmantellament de les polítiques anteriors i l'aprovació d'una sèrie de plans de caràcter expansionista legitimats per la necessitat de creixement econòmic i la retòrica del *laissez faire*. D'aquesta manera es procedí des del CIM a la revisió de les DOT (Directrius d'Ordenació Territorial) en el sentit d'alliberar sòl considerat no urbanitzable, a la vegada que es relaxaven certes restriccions plantejades per la Llei d'Espais Naturals

(les àrees naturals protegides havien arribat a suposar un 40% del territori balear, Rullán 1997). Aquest procés queda reflectit en el Pla Territorial de Mallorca, un pla (organitzat per la mateixa consultora que féu el pla estratègic de Bilbao) que marca les directrius de creixement de l'illa i que bàsicament aposta per un turisme de segona residència a partir de la declaració de noves àrees urbanitzables, procés que també s'empara en la cerca d'un turisme de major poder adquisitiu, i així gran part del nou sòl urbanitzable es camufla via l'autorització d'instal·lacions esportives, fonamentalment camps de golf (però també un de polo!), que compten amb un complex residencial complementari⁵. Dins aquesta estratègia de creixement aquelles actuacions que fins ara s'han fet més visibles són el Pla de Carreteres i la conversió d'hotels en residències. El Pla de Carreteres és un pla de construcció d'autopistes que afecta sobretot el Pla de Mallorca, la zona central de l'illa i aquella que degut al fet d'haver quedat apartada del turisme ha sofert menys els seus impactes, a mantingut *més qualitat*; a més, la inversió en carreteres ha corregut paral·lela d'una desinversió en (i desmantellament parcial de) el transport públic, especialment el ferrocarril que havia estat una actuació emblemàtica de l'anterior executiu. La conversió dels hotels afecta les zones costaneres de turisme de 3S⁶ i consisteix en un procés doble: per una banda alguns hotels es requalifiquen com a residències, destinades a aquest nou model de segones residències, i a la vegada per a fer més atractiu aquest nou parc residencial es durà a terme la creació de zones verdes al costat, unes zones verdes que s'aconseguiran mitjançant esponjaments resultants de la demolició tant d'altres hotels com de blocs de pisos on fins ara ha viscut la mà d'obra de la indústria turística. Així, doncs, tot aquest seguit de mesures signifiquen facilitar el camí del 3r boom i el seu èmfasi residencial que les DOT, sense massa èxit, havia pretès no aturar però sí controlar.

L'abast i intensitat de les actuacions urbanístiques empreses en aquesta legislatura, i que tenien com a objectiu explícit recuperar el rol capdavanter de Mallorca entre les destinacions turístiques, queda palès en el fet que la licitació d'obra pública el 2004 representà un augment interanual del 628%. Això es tradueix en què el sector de la construcció en obra pública desbanca al turisme i a la construcció privada com a primer sector econòmic de l'arxipèlag, de manera que els indicadors econòmics assenyalen un repunt en el seu creixement, un creixement que tanmateix és totalment subvencionat per una administració que es presenta com a anti-intervencionista⁷. A aquesta vessant urbanística encara caldria afegir l'ambigüitat que el Govern Matas ha mostrat cap a qüestions sensibles com la llengua, fent bandera d'un bilingüisme certament asimètric, com es mostra en l'abolició parcial de la normativa que obligava els funcionaris de l'administració autonòmica i local a superar l'examen de nivell C de català.

La manifestació del 14 de febrer fou la primera acció d'oposició civil a tota aquesta sèrie de mesures dels nous executius, una oposició encapçalada per algunes entitats (GOB, OCB, ARCA, FAV, Unió de Pagesos i altres centrals sindicals, etc.) que s'havien mostrat molt pròximes al Pacte de Progrés, participant orgànicament en la gestió governamental a través de la seva presència en diversos consells assessors. Més enllà d'aquest rebuig, la idea marc que unia aquests diferents sectors no era tant l'ecologisme com la lògica del guardar, conservar: *Qui estima Mallorca no la destrueix...* qui l'estima la conserva. Tal i com es presentava aquesta lògica omnicomprensiva del guardar o conservar representava una impugnació del valor de canvi i la intercanviabilitat, un reclam de la unitat i la qualitat singular de determinats llocs. Així s'observa en la plataforma d'oposició al projecte de camp de golf, que inclou la construcció d'un hotel, que es preveu a Son Real, una Àrea Rural d'Interès Paisatgístic adquirida amb l'ecotaxa, i el lema de la qual resa: *Son Real no té preu*⁸. Cal a la vegada, en aquest cas específic, destacar que la defensa del paisatge ("Parlam d'una degradació de l'entorn, d'una pèrdua de qualitat paisatgística, d'un excés d'oferta turística... En resum, d'una societat d'excessos") si bé suposa una negació de les activitats ja que aquestes entorpeixen la mirada, no se situen de costat de la plusvàlua sinó que s'hi oposen, o tal vegada seria millor dir que s'oposen a la plusvàlua immediata per a mantenir en potència la plusvàlua que es troba en les qualitats de l'entorn (ja que no podem oblidar que l'auge immobiliari està afectant negativament el creixement de l'economia balear, Mateu, Riera i Ripoll 2005).

1.2. CIUTAT I PATRIMONI

Fins aquí el focus del debat s'ha situat en termes de mediambient i en espais marcadament rurals, i llavors, on queda Ciutat? Significativament ja el manifest que es llegí el 14 de febrer juxtaposava, al costat de la crítica al Pla de Carreteres o a la política lingüística, una menció a la destrucció de carrers de trama medieval a Sa Gerreria, però caldrà esperar uns pocs mesos per a què la coalició del guardar s'estructuri a Palma al voltant del patrimoni. En efecte, a partir de mitjan 2004 comencen a proliferar per Palma una sèrie de conflictes locals (La Real, Antoni Maura, la Síquia de la Vila i d'en Baster, Son Sardina i Sa Garriga etc.) que s'agruparan sota la rúbrica genèrica de la conservació patrimonial i en la qual s'alinejarà i prendrà un rol protagonista l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, duent el jaciment arqueològic de Dalt Murada al centre del debat i erigint-se en l'entitat que liderarà el conflicte antic de les Torres del Temple. L'argument que regeix de fons és el mateix que ens exposava Lefebvre de la pèrdua de qualitat de l'espai i que sovint es relaciona amb el turisme, com s'observa en les següents paraules del professor d'Història de la UIB i guia cultural Gaspar Valero:

“Mallorca s’ha convertit en un gran mercat on el patrimoni històric és una de ses grans víctimes, encara que com és obvi no és s’única víctima d’aquest gran mercat on val més, on creuen que val mes qui més se n’aprofita”⁹.

Patrimoni i canvi urbà

Palma ha viscut en els darrers anys una tímida proliferació de les polítiques encaminades a posar en valor elements patrimonials, tant per a atreure nou turisme com nous visitants. Parafraçant a Ashworth (1990) podríem dir que a Palma “la conservació ha estat l’instrument per a gestionar el canvi urbà”, de tal manera que l’èmfasi en qüestions patrimonials i culturals ha anat aparellada de la dominació urbanística de noves àrees de la ciutat. Aquest èmfasi patrimonial s’ha de situar en un context de creixent entreteiximent entre cultura i economia a les ciutats (Shields 1999), i en aquesta conjunció “the site-specific nature of the built environment is the key to the linking of tourism to the built environment and heritage” (Pratt 2001: 35). És a dir, la clau del patrimoni és que, en lligar-se indissolublement a un lloc, promet rendes monopolístiques a les ciutats en la seva competició per a capturar els fluxos globals de capital. Sabent això no és d’estranyar que la màxima autoritat en decisions patrimonials a l’Illa, la Comissió de Patrimoni del CIM, depengui de la Conselleria d’Urbanisme.

L’èmfasi en qüestions patrimonials fou encetat a Palma per l’acció del Govern del Pacte de Progrés, que entenia la recuperació d’edificis i la posada en valor de determinats elements patrimonials com una peça dins la seva estratègia per a fomentar el turisme cultural. D’aquesta manera junt a la compra d’alguns edificis emblemàtics i la planificació de nous museus i centres d’interpretació es confegiren una sèrie d’itineraris temàtics, finançats amb l’ecotaxa, que tractaven parts de la història de la ciutat com per exemple el seu passat jueu. L’Ajuntament, de majoria conservadora, mai no s’oposà a aquests plans, i bona prova d’això és que malgrat l’abolició de l’ecotaxa els itineraris culturals finançats per aquesta s’han mantingut. D’altra banda, l’Ajuntament ha participat en aquesta mateixa línia d’actuacions amb obres com les d’Es Baluard, un museu d’art contemporani construït al Baluard de Sant Pere (Puig de Sant Pere) que vol atreure el turisme combinant l’art i l’entorn patrimonial del propi Baluard. Així mateix, des de l’Ajuntament s’està intentant incorporar Palma dins la Red de Juderías Españolas, a la vegada que s’està elaborant la candidatura per la UNESCO del centre històric de Palma com a Patrimoni de la Humanitat¹⁰. Es tracta de vestir el nou turisme en la línia de la distintivitat i autenticitat que marcà la UE a finals del 90 a partir dels seus 15 principis; així, el principi de l’autenticitat diu: “Visitors are looking for genuine experience. Special heritage should be honoured and celebrated. It should be presented in a real way, which does not fabricate nor devalue its quality” (Klein 2001: 51). Aquí veiem doncs altre cop la contradicció que ens assenyalava Lefebvre entre allò únic i

qualitatiu i allò comercialitzat i mercadejat, remarcant que no ens trobem davant un conflicte sinó una contradicció, ja que cada terme socava i construeix el seu parell. Darrera aquests moviments hi trobem el 3r boom turístic i l'auge immobiliari del centre històric de Palma, aparellat a la construcció de nous hotels urbans cars i 'amb encant' en antics palaus i casals senyorials¹¹.

Aquests esforços culturals i patrimonials han de ser connectats amb altres projectes municipals, com el desenvolupament de la façana marítima de Llevant. Aquesta zona, contigua a Sa Calatrava, es vol constituir com el nou pol de creixement urbanístic de Ciutat [Mapa 1]. Així en ella s'hi preveu la construcció del nou Ajuntament i especialment la construcció d'un nou palau de congressos, una obra en la línia de l'arquitectura emblemàtica i del grans projectes. Aquest palau de congressos ha de crear una nova imatge per la ciutat i és la peça fonamental en la competició de Palma amb altres ciutats per a atreure capitals i visitants, i així per l'Ajuntament representa la referència clau en el seu objectiu, que es recollirà en el seu futur Pla Estratègic, de "convertir Palma en la ciudad de negocios, cultura y deportes del Mediterráneo"¹², i així es creu que "cuando esté finalizado el Palacio de Congressos, Palma se convertirá en uno de los principales enclaves del Mediterráneo para celebrar congresos y convenciones"¹³. A aquests projectes cal encara afegir encara la urbanització de noves àrees de la Part Forana de Palma i, sobretot, la construcció d'aparcaments en punts estratègics del centre històric que pretenen facilitar l'arribada de visitants al centre, uns aparcaments que es contemplen en el mateix pla de mobilitat que preveia la peatonalització de Sa Calatrava. Aquests dos darrers projectes, en relació als quals esclatarà el conflicte patrimonial, han de ser compresos en íntima relació amb els anteriors que feien èmfasi en la cultura i la nova imatge, en un doble moviment ben freqüent (Loyes 2000). Atesa l'aposta pel vehicle privat, els aparcaments representen la infraestructura necessària per a què arribin visitants, i la urbanització de noves àrees ha de ser posada en paral·lel al nou model de creixement econòmic que es planteja i que es vincula a les segones residències en àrees amb alt contingut qualitatiu: patrimoni i mediambient, cultura i natura.

El lloc de Sa Calatrava

La centralitat de Sa Calatrava en aquests intents d'activació patrimonial a partir del *pool* patrimonial (Ashworth 1994; Prats 1997) ens mostra que els plans urbanístics executats sobre Sa Calatrava, i en especial l'Urban, han de ser entesos dins aquesta política de posada en valor a partir de significats culturals o identitaris, com queda palès en l'itinerari turístic projectat per l'Urban i en intents per a inventar-se (recordem la 'ciutat inventada' de Provansal 2001) un passat de caràcter artesanal o en l'ús dels seus referents vinculables a un passat jueu o islàmic. Sa Calatrava, de fet, juga un paper de frontissa entre les tres vessants esmentades de les polítiques urbanes: a) en ella es concentren una bona part dels referents patrimonials activables culturalment; b) l'activació d'aquests referents i la

construcció d'una memòria, d'una ciutat inventada, són part de l'esforç municipal per a dominar Sa Calatrava o, per dir-ho en els termes municipals, per a normalitzar-la i centralitzar-la; c) Sa Calatrava ocupa una localització estratègica ja que connecta el centre existent amb la nova àrea de centralitat prevista per l'Ajuntament.

El primer punt, el de les activacions patrimonials, pot ser observat a partir de les qüestions jueva i islàmica, el patrimoni i la memòria de les quals és reclamat intensament i apassionada per entitats com ARCA o Llegat Jueu. La presència jueva a Palma està ben documentada i se sap que el Call Major es trobava a la zona de Monti-Sion/Sa Calatrava, de la qual cosa en queden testimonis toponímics com el carrer del Call (a la zona de Monti-Sion) o el carrer de les Escoles [Hebraïques] (a Sa Calatrava), de la mateixa manera que se suposa que l'antiga sinagoga es trobava on avui hi ha l'Església Barroca de Monti-Sion [AF: 19]. Així, llegim al llibre de la Red de Juderías de España: "La Judería o Call estuvo centrado en La Calatrava durante parte importante del siglo XIII. Las calles del Sol, Montserrat y Montesión evocan silenciosas y recoletas aquel tiempo lejano" (2005: 213). Això no obstant, els testimonis materials de la presència jueva, és a dir, aquells turisticables, són ben escassos, el que ha fet que els responsables municipals de la candidatura per entrar a la xarxa de calls hagin dut a terme una tasca de rastreig d'evidències per l'àrea de Monti-Sion que per exemple els dugué a ca na Jeanette per a recollir pel seu informe una inscripció paleogràfica amb caràcters hebreus. Per altra banda, la presència islàmica es troba recollida en la trama de carrers de Palma i en el bagatge islàmic d'icones patrimonials com l'Almudaina. Malgrat això, els vestigis islàmics que han estat conservats amb menys alteracions des de Madina Mayurqa (nom del regne islàmic de Mallorca) són els Banys Àrabs, als límits de Sa Calatrava Seu, i la fortalesa de Gumara o del Temple, el principal element de la qual són les seves torres (les torres del Temple)¹⁴.

Anem a veure el segon punt, el de la normalització i la centralització. Els intents de convertir la zona de Sa Calatrava i Monti-Sion en els punts on visitar la Palma islàmica i la Palma jueva són assaigs clars de guanyar noves zones pel turisme i augmentar el valor de les segones residències, i han de ser observats sota el mateix prisma que els intents de l'Urban per a identificar la zona amb un passat artesanal en paral·lel a la construcció de nous equipaments que atreguin nova població. D'aquesta manera s'inventa una memòria, o més ben dit un imaginari (Halbwachs 2004 [1925]) per Sa Calatrava vinculat als móns islàmic i jueu o a un món artesanal bucòlic i asèptic, mentre paral·lelament la memòria viva i l'orgull dels calatravins, vinculat al món manufacturer i especialment als assaonadors, no només és negligit, sinó que les seves evidències materials foren destruïdes sense miraments en el decurs de les reformes urbanístiques. Es construeix un 'temps monumental' (Herzfeld 1991) per una ciutat que actuant a partir de la lògica del paisatge substitueix per un discurs coherent les pràctiques,

ofegades sota l'entorn. De fet, l'expulsió de la població indesitjada, la tranquil·lització de l'espai públic, la valoració patrimonial i els discursos d'un passat més o menys inventat, l'enfilada dels preus, o el desconeixement entre la població són tots ells processos que cal considerar com un sol procés, aquell pel qual l'urbanisme i la ciutat (o sigui: el valor de canvi) domina un espai, que en aquest cas és Sa Calatrava, aquell que els mateixos tècnics municipals consideraren un temps un barri, és a dir, un espai amb certa autonomia i apropiat pels seus residents.

Aquesta dominació queda ben expressada en el procés del "polit" (Monnet 2002) i en la dicotomia vell/antic que ens presenta Guillaume en el seu llibre sobre la política del patrimoni (1980). Segons aquest darrer autor en els centres històrics hi trobem dos tipus de zones: aquelles velles i lletges, sense valor ni història però plenes de vida i aquelles antigues i boniques, plenes d'història i significats i mancades de vida pròpia, és a dir, sotmeses a especialitzacions funcionals. La conversió d'un tipus de zona a una altra s'efectua pel procés que Monnet, en la seva etnografia sobre la Ribera de Barcelona, anomena del 'polit': "en el interior del Casc Antic, la Ribera se distingue por su lado 'antiguo, renovado y embellecido', mientras que el sector estudiado pertenece al 'viejo-feo', *aún no pulido y, por lo tanto, no legible en términos de patrimonio cultural*" (2002: 50)¹⁵. Ens trobem doncs amb una lògica anàloga a la del paisatge on la doble significació del terme polit en català (lluient/net i educat/endreçat/pulcre¹⁶) ens parla de l'aterratge del capital i l'atribució de valor estètic/de canvi, o com ja deia Alomar: "Hay que optar entre la estética y lo social"¹⁷. No podem desatendre, a més, que les zones del centre històric (Sa Gerreria, Puig de Sant Pere i Sa Calatrava) on l'Ajuntament ha dut a terme PERIs són, per aquest ordre, aquelles amb un major nombre de residents que han estat detinguts per la policia (Sanz 2005). Aquesta dada no significa, emperò, que siguin actualment aquelles on es cometen més delictes, i així a Sa Calatrava el 2003 tingueren lloc menys delictes que a cap altra zona del centre històric de Palma (Sanz 2005).

El tercer punt, el de la localització estratègica de Sa Calatrava és també rellevant. Aquesta posició estratègica ha de ser compresa en com a mínim tres sentits: A) Sa Calatrava és la zona popular contigua a la zona de Monti-Sion, i tranquil·litzar Sa Calatrava garanteix que Monti-Sion pugui esdevenir el paisatge desitjat, el call turístic, el lloc dels referents islàmics, allà on es muntin hotels amb caràcter i de qualitat i on els gentrificadors delerosos de distinció comprin els seus palaus. B) Sa Calatrava és contigua a Sa Gerreria, és a dir, al Barri Xino, i polir-la significa sens dubte avançar la frontera i tancar Sa Gerreria. C) Per últim Sa Calatrava és la zona d'unió, per la façana marítima, entre el centre actual, centrat a La Seu, i el nou que es vol construir a la ciutat nova, i per tant incrementar el valor i l'interès per la façana de Sa Calatrava sembla una garantia per a poder dirigir fluxos cap a la nova àrea de centralitat. Aquesta distribució estratègica de les zones pretén crear unes categories de

valor immobiliari i a la vegada unes especialitzacions funcionals; qüestions com l'eliminació del comerç i els bars existents i les restriccions de trànsit, el fet que Sa Calatrava hagi esdevingut etiqueta immobiliària o el foment per part de l'administració de les promocions privades de luxe mostren que a Sa Calatrava li pertoca el rol d'especialitzar-se funcionalment com a àrea residencial exclusiva, si més no pel moment¹⁸.

La dominació político-econòmica exercida sobre Sa Calatrava a través del patrimoni no és un procés singular sinó ben generalitzat, i en bona part es troba incorporada a la mateixa noció de patrimoni, com ens explica Prats (1997). Segons aquest autor, el patrimoni sempre resulta d'alguna associació entre la iniciativa pública i la iniciativa privada, sovint de caràcter turístic, però com hem vist la gestió de la ciutadania cada cop s'adiu més a la genèrica d'usuaris o visitants, de tal manera que tota activació patrimonial ha de donar rendibilitat econòmica i/o política, el que sovint resulta en contradiccions i malentesos entre públic i població¹⁹. Prats conclou, en definitiva, que "*sin poder no hay patrimonio*" (1997: 35; 91). Un poder que, atès el rol estratègic que hem vist que s'assignava a Sa Calatrava, ha de ser entès com aquell poder estructural de què anteriorment ens parlava Wolf (1990), un poder que organitza la mateixa disposició dels elements, que converteix les contradiccions *en* l'espai en contradiccions *de* l'espai. I tanmateix el patrimoni servirà a Palma per a estructurar un moviment d'oposició [AD: 43] a les polítiques municipals que d'alguna manera atacarà aquells que dominen l'espai com a mecanisme de control polític i plusvàlua econòmica.

Conflictes patrimonials

Els dos conflictes inicials, els que destaparen el que s'acabaria convertint en un front opositor al voltant de la conservació patrimonial, foren Antoni Maura i La Real. La Real és una zona fora vila on hi ha un monestir dels primers temps de la conquesta catalanoaragonesa que és una icona catalanista i mallorquinista. En aquesta àrea s'hi preveu construir el nou hospital de Palma, en una operació cara que només és comprensible si s'entén aquest hospital com l'àncora, finançada públicament, que ha de permetre la urbanització dels seus terrenys circumdants que han estat degudament qualificats. Es tracta d'una operació destinada clarament a la producció de plusvàlues immobiliàries que ha aixecat l'oposició dels residents que han defensat la conservació del lloc com un paisatge d'interès. Per altra banda Antoni Maura és la construcció d'un aparcament a l'Avinguda d'Antoni Maura, continuació del Born i situada al bell mig del centre històric. Cal remarcar que si l'anterior mobilització fou duta a terme per una plataforma el gruix de la qual la constituïen residents, a Antoni Maura la mobilització fou conduïda per entitats, especialment per ARCA. El conflicte apareix quan per a la construcció de l'aparcament es destruïren les restes arqueològiques ben documentades (és a dir: se sabia que hi eren) que hi havia a sota, com el pont que comunicava les dues parts de la ciutat i pel qual els cristians

accediren a l'Almudaina en el moment de la Conquesta o el tallamar que protegia la ciutat de les investides del Mediterrani. Per a poder dur endavant aquesta destrucció patrimonial l'Ajuntament es valgué d'uns informes arqueològics molt discutibles que havien estat elaborats per un equip d'arquitectes de Granada que havia substituït els arquitectes mallorquins, ja que aquests havien arrufat el nas davant la poca consideració que l'Ajuntament mostrava. Ambdós conflictes trobaren en la reclamació patrimonial el seu nexa comú, i entitats com ARCA, la FAVP o el GOB feren costat i agruparen ambdues reclamacions, fent sorgir un debat patrimonial que durant uns mesos (i encara avui amb menys intensitat) monopolitzà les columnes d'opinió de les publicacions locals²⁰ [AD: 42] i els plens municipals. Ens apareix de nou la lògica del guardar connectada a les polítiques urbanístiques, i si aquestes actuacions urbanístiques es presentaven sota el paraigua de millorar la imatge de Palma i valorar el seu patrimoni cultural i natural, les mobilitzacions esmentades criticaven els perjudicis que aquestes actuacions realitzaven precisament sobre aquest patrimoni. De fet, es produeix la paradoxa que mentre l'estratègia de creació de plusvàlua passa per la valoració del patrimoni, aquesta també tendeix a l'homogeneïtzació i a la destrucció, el que explica que Pere Muñoz, portaveu del grup del PSM a l'Ajuntament, digués en un Ple municipal del darrer juny: "Deixin la seva política de crear en la ciutat allò que anomenam no-llocs; entorns, llocs on la seva identitat ha estat destruïda, on la memòria no existeix"²¹.

Doncs bé, en aquesta mobilització difusa que es començà a generar l'Associació de Veïns de Sa Calatrava trobà l'espai per a expressar la seva veu i traduir en termes abstractes i en el debat ciutadà uns problemes viscuts d'una manera molt local. Així, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava començà a trenar les seves aliances, i si com ja hem vist les relacions amb la FAVP havien millorat començarà una tasca per a aliar-se amb altres entitats com la Universitat (UIB) [AD: 49], ARCA, la Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats de Mallorca, la Societat Arqueològica Lul·liana, l'OCB i amb partits polítics com el PSM, Esquerra Unida i ERC. L'abast de la imbricació de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava en aquesta mobilització queda palesa en el Full d'Informació Ciutadana que el PSM edità a finals del 2004 anomenat *Palma: patrimoni en perill*. En aquest full se citen multitud de conflictes però només se'n detallen i expliquen quatre: els dos citats de La real i Antoni Maura i dos més situats a Sa Calatrava i destapats per l'Associació de Veïns de Sa Calatrava: les Torres del Temple i Dalt Murada.

Dues anècdotes aparegudes durant el treball de camp ens ajudaran a comprendre alguns detalls d'aquesta mobilització i ens serviran de referència més endavant. La primera succeí el setembre de 2004. Un amic meu, n'Álvaro, era membre de la junta directiva d'ARCA i a més feia de secretari de l'entitat, no secretari de la junta sinó aquell que s'està a la seu i fa coses com enviar la correspondència, agafar el telèfon, fer fotocòpies i rebre aquelles persones que s'adrecen a la seu per

a informar-se per qualsevol cosa. Degut al conflicte pel pàrking d'Antoni Maura n'Álvaro es veié obligat un matí a deixar la seu d'ARCA per anar a defensar la postura de l'entitat en relació a les restes arqueològiques davant el ple de l'Ajuntament. La nit abans em trucà i em demanà siusplau si podia cobrir-li el lloc, o sia, si podia fer guàrdia a ARCA per si arribava gent. Li vaig dir que sí i em vaig endur un parell de lectures per esperar-lo a ARCA fins que acabés el ple i ell vingués a tancar, i en aquestes quatre o cinc hores va passar un fet interessant. Aparegué una dona de trenta i escaig anys preguntant-me com estava la qüestió de l'aparcament: li vaig dir el que sabia, que no era massa, mentre m'excusava per ser un substitut fortuït. Malgrat això la dona es veia que necessitava xerrar i em començà a fer preguntes i a explicar-me la seva història. Vivia mitja setmana a l'Avinguda d'Antoni Maura, on hi tenia la casa familiar, i l'altra mitja en un poble de la Serra de Tramuntana. En veure des del seu terrat de la casa d'Antoni Maura el que li pareixia la destrucció de restes valuoses es posà en contacte amb ARCA, i de fet ella fou qui provocà que aquesta entitat s'impliqués en l'assumpte. Ella estava molt agraïda a ARCA però a la vegada veia que no era suficient, que ARCA tenia un enfocament molt tècnic, molt patrimonialista, i que estava massa involucrada amb les institucions i em demanava què creia que s'hi podia fer, com podia fer més pressió. Jo li vaig dir que no ho sabia massa, però que si a més d'ella la resta de veïns i comerciants del carrer feien un front comú probablement podrien fer més força. Llavors ella em respongué: "és que no conec ningú, no ens coneixem es veïns allà. Només ara arran d'aqueixa cosa que fan he anat a parlar amb es de sa meva escala i quasi que és es primer pic que hi xerr".

La segona anècdota fa referència al fet que els conflictes patrimonials que fins aquí hem explicat prenen per enemic l'administració, i la iniciativa privada només apareix indirectament quan s'acusa l'administració que les seves actuacions són per a afavorir les constructores i promotores i la indústria turística en detriment del bé comú. A Sa Calatrava però l'enemic és sempre directament la iniciativa privada, i l'administració només apareixerà per arbitrar aquests conflictes o com a legitimadora i possibilitadora de les actuacions immobiliàries privades. Situem-nos a la plaça de Santa Eulàlia on jo estic fent un cafè precisament amb n'Álvaro la mateixa tardor de 2004. En aquells moments l'Associació de Veïns de Sa Calatrava es trobava en l'intent per a inserir les seves lluites urbanístiques dins el marc general comentat i per a trobar aliats. Aparegué llavors en Liberto, qui s'assegué amb nosaltres i li explicà els seus problemes a Dalt Murada a n'Álvaro, que li donava la raó i li deia que miraria a veure si podia aconseguir que ARCA li fes suport. Passà llavors pel nostre costat un membre de pes de la Societat Arqueològica Lul·liana i també molt vinculat a ARCA a qui n'Álvaro convidà a què s'aturés i escoltés el problema que en Liberto contava. Quan en Liberto encara no havia acabat d'explicar-se el que acabava d'arribar el tallà: "però què vols fer-hi? Allà es promotor s'hi ha gastat una

milionada, què vols? que ara perdi tota aquesta inversió!?”. Evidentment la qüestió acabà amb un breu entrecreuament de paraules no gaire amables.

1.3. L'ALIANÇA DEL GUARDAR

Com s'ha dit a Palma s'estructura una sort de moviment heteròclit d'oposició a les accions de l'Ajuntament a partir del concepte de patrimoni. L'Associació de Veïns de Sa Calatrava buscarà recer en aquesta coalició per a fer sentir la seva veu sobre el que passa a Sa Calatrava i per a trobar un mecanisme on poder argumentar i crear el seu projecte. Aquesta lluita al voltant de la qüestió patrimonial ens servirà per a concloure el camí que aquesta tesi ha decidit recórrer, un camí que ha volgut analitzar dos vectors que mantenen una relació intrínsecament contradictòria: a) les possibilitats d'acció col·lectiva en relació a l'espai; b) la manera com el capital construeix el lloc amb propòsits d'acumulació i plusvàlua, mostrant com aquesta producció de l'espai es basa en la seva segregació. Fins aquí aquesta relació contradictòria ha estat només abordada de manera tangencial: els problemes entre diferents grups o xarxes han estat problemes que, si bé han tocat la qüestió de l'espai, han de ser encabits dins la segregació que es produeix en la producció de l'espai però que, precisament per ser conflictes que s'han estructurat a partir de xarxes socials, no han abordat l'arrel del conflicte, que és la mateixa producció de l'espai. És convenient, doncs, cloure aquesta tesi allà on el conflicte pren una sèrie d'elements que l'acosten a aquesta contradicció en la producció de l'espai, el que succeeix en la lluita de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava al voltant de la qüestió del patrimoni. Aquest apartat pretén acotar un seguit d'idees d'ordre teòric que ens mostrin en quin sentit el conflicte s'articula en relació a la producció de l'espai i que ens permetin interpretar els fets que s'exposaran a continuació.

“Les aliances més inesperades”

Al voltant de la noció de patrimoni s'articulen un moviment i unes reivindicacions que ens presentaran unes aliances sorprenents; això és vàlid pel conjunt del moviment i pels conflictes dins Sa Calatrava. Pel conjunt del moviment s'ajunten sectors de la ciutat tan diferents com La Real i el Born, associacions amb idees i competències tan dispars respecte del patrimoni com el COAB, ERC, la Secció d'Arqueologia, ARCA i la FAV, i s'agrupen qüestions aparentment tan disperses com la llengua, el mediambient i el patrimoni arquitectònic. A dins Sa Calatrava basti citar un parell d'exemples al voltant de l'edifici de Dalt Murada: les dues persones que personalment faran una lluita més forta seran na Jeanette i en Liberto, i en la seva contra hi presenten al·legacions, per separat però en contacte, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, ARCA i el promotor de Cala24.

Aquesta coalició sorprenent al voltant del patrimoni no és un cas excepcional, i autors com Borja (1988), Castells (2001a) o Mas i Verger (2004) ens en mostren casos comparables. En tots aquests casos, i Palma i Sa Calatrava no són una excepció, el que veiem és que la idea de patrimoni permet una base comuna a una sèrie de grups molt diversos amb idees molt diferents, i també unifica una sèrie de conflictes dispars cadascun dels quals té dificultats per anar més enllà de la seva especificitat i singularitat. El que cal preguntar-se, doncs, és quin és el punt en comú entre aquests seguit de diferències i perquè el concepte de patrimoni permet una unió, i la cita de Lefebvre que encapçala aquest capítol ens dóna les pistes adequades.

En aquesta cita se'ns diu que allò que uneix és l'oposició a un projecte urbanístic que pretén modificar l'espai existent, i els diferents conflictes es troben en una oposició general a la lògica abstracta que guia els diferents projectes als que s'oposen: els diferents grups es trobarien en el fet que ambdós reclamen la unitat, la idiosincràsia i irreproductibilitat del seu espai. Lefebvre ens diu que l'ambigüïtat de conceptes com el d'ecologia permet aliances sorprenents, i el mateix podem dir pel cas del patrimoni que, obert i manipulable per tots, es limita a afirmar categòricament l'especificitat i unitat d'allò que designa i la seva no intercanviabilitat, és a dir, aparentment nega que l'espai que és o que ocupa pugui ser considerat a partir de la lògica general i abstracta del valor de canvi. Contradient Lefebvre no considerem, tanmateix, que el concepte de patrimoni reclami o enuncii necessàriament la primacia de l'ús (recordem la idea de renda monopolística), i encara que fos així la variabilitat dels enteniments del valor d'ús i les extremament diferents relacions que manté amb el valor de canvi fa que l'anàlisi no pugui acabar mai en l'ús sinó que sigui allà on ha de començar.

La mobilització que es dóna al voltant del patrimoni a Palma i a Sa Calatrava concorda bastant bé amb el que autors com Benford i Snow (2000) qualifiquen com a *framing*²², és a dir, el treball de significació, de construcció de significat al voltant de determinats termes a fi d'adequar-los a la pròpia experiència, projecte o interessos. El *framing* s'esdevé generalment (i pren tot el seu sentit) al voltant de termes que tenen una validesa cultural o una força legal o moral no contestada, com seria el cas del patrimoni, però també l'ecologia o si es vol la qualitat de vida. Certament el cas del patrimoni mostra en varis sentits aquesta força fora de discussió: a) La política municipal el posa com un objectiu innegociable, com es mostra en l'intent de convertir Palma en Patrimoni de la Humanitat; b) Vàries entitats considerades d'interès públic i amb força en el debat públic palmèsà, com ARCA, l'Arqueològica Lul·liana o el COAB, el marquen com un interès de primer ordre quan no l'únic, i legitimen amb aquest concepte les seves accions; c) La legislació i la gestió municipals i estatals li donen força de llei, com s'observa en la Llei de Patrimoni de les Illes Balears (1999) o la Comissió de Patrimoni que ha de donar el seu vist-i-plau a qualsevol obra dins el centre històric (atès que aquest és assimilat a patrimoni, és a

dir, a un BIC) [vegeu *Glossari*]. D'aquesta manera els ciutadans es troben el concepte de patrimoni arreu i en qüestions molt quotidianes, com quan volen pintar la seva casa i la legislació patrimonial els restringeix la gamma de colors, o se'l troben en seccions fixes als diaris locals; de la mateixa manera com hem vist a Sa Calatrava tant els plans urbanístics com moltes rehabilitacions i noves promocions han justificat el seu procedir a partir de la noció de patrimoni.

Aquesta força del patrimoni precipitarà operacions i lluites de *framing*, on diferents grups amb diferents interessos intentaran fer valer una definició, atès el fet que el concepte sembla ineludible. Avancem un exemple: la promoció de nova planta de Dalt Murada construí una planta més del que la legislació d'altures permetia degut a (un ús de) la legislació de patrimoni; els de darrera, molestos per perdre la vista com en Liberto, acudirán a la legislació de patrimoni quan en l'excavació arqueològica prèvia a la construcció, requerida per la Comissió de Patrimoni, aparegueren restes arqueològiques rellevants. L'argument que en Liberto dóna per a articular la seva defensa al voltant del patrimoni deixa clara la força, en aquest cas legal, del concepte:

“Tornem a la llei de la selva i el més fort marca la llei. El tema del patrimoni el problema és el siguiente. Cual es el único marc legal clarísim, sense donar lloc a interpretacions ni a sortir-se d'aquest marc? Aquest és el problema. Lo més semblant és la llei de patrimoni. A partir d'aquí la utilització del tema patrimonial tant per part de l'Associació de Veïns com del promotor dóna per molt”

Tenim doncs un concepte mare i a partir d'aquí una lluita, unida a l'experiència i als interessos, on les diferents parts maldran per a donar significat a aquest concepte. Tanmateix hi ha dues mancances en entendre la situació a partir de la idea del framing. La primera rau en què ens invita a pensar en les diferents parts i actors com a moguts per uns interessos molt explícits i conscients, quan en realitat, com ens diu Godelier, la feina de l'antropologia ha de ser revelar “procesos y lógicas de las cuales los propios actores no tienen conciencia o al menos una conciencia clara. Los hombres producen permanentemente dobles imaginarios de sí mismos pero no pueden –o no quieren- reconocerse en sus dobles” (2000: 26). La segona, ben emparentada amb l'anterior, és que la idea de la lluita pel significat ens explica poc per què el concepte de patrimoni²³ té tal força, per què ocupa aquest lloc 'sagrat'; podríem dir que la cultura, vista com un pou cec, és posada com allò que explicaria la importància del concepte, quan en realitat el que cal explicar és la cultura. Resoldrem aquestes dues mancances endinsant-nos en el que hem anomenat la lògica del guardar.

La lògica del guardar

Emprarem la reinterpretació que Godelier (2000) realitza de l'*Assaig sobre el do* de Mauss (1971b [1921]) per a mostrar què entenem per la lògica del guardar. L'estudi de Mauss sobre l'intercanvi en el

que ell anomena les societats primitives pot ser comprès com el complement de l'anàlisi que Marx realitza de la societat capitalista partint de la natura de la mercaderia²⁴. La mercaderia és produïda per a l'intercanvi, per a funcionar en el mercat abstracte com un valor abstracte i quantificable (té un preu en diners), de manera que s'aliena completament del seu productor, és a dir, del treball que hi ha en ell (o sia, el seu capital, ja que el capital és treball acumulat), de tal manera que es produeix el fetixisme de la mercaderia, a saber: que l'intercanvi, que és una relació entre persones a través d'objectes, pot ser entesa com una relació entre objectes a través de persones. Mauss, en contraposició, ens parlarà del do, d'allò que es dona, de tal manera que mercaderia serà a do com intercanvi a reciprocitat. El do mai no és completament alienable per molt que canviï de mans, de forma que s'instaura una relació doble entre donant i receptor: donar és compartir allò que es té i simultàniament allò que un és i a la vegada genera obligacions en el que rep, és a dir, que donar implica l'obligació d'acceptar, de rebre i de retornar. Així, el do, a la vegada que ajunta, genera una relació asimètrica, una lluita pel reconeixement, una relació agonística, especialment visible en el *pottatch* kwakiutl, que serà el punt clau que obre l'assaig de Mauss a tota casta d'interpretacions polítiques²⁵.

Godelier comença la seva reinterpretació precisament en una observació de Mauss que suggereix una veta que aquest no segueix: els objectes més preciosos no entren mai a formar part del *pottatch*. Aquestes peces eren considerades sagrades i es trobaven immobilitzades (desades, guardades, *separades*) en els tresors dels clans i les tribus. A partir d'aquí Godelier indagarà sobre la natura ontològica dels objectes que no es poden vendre ni donar sinó que cal guardar, uns objectes sagrats que són inalienables i inalienats. Què és però allò sagrat? Allò sagrat és tot allò que no és allò profà (Durkheim 1986 [1912]), és a dir, tot allò que s'oposa a la vida normal, a la vida ordinària marcada per una sèrie d'estructures, divisions, categories, grups (Caillois 1984 [1939]²⁶). L'objecte sagrat, doncs, representa allò irrepresentable, seria la causa no causada, pura energia procedent dels déus de la que emergeix l'ordre social: "El objeto sagrado se presenta entonces como la síntesis "material" de los componentes imaginarios y simbólicos de las relaciones que organizan las sociedades reales" (Godelier 2000: 24). Tot això ens duu a considerar que la societat no és només un ordre de fenòmens, sinó un ordre de representacions (Cohen 1969; Durkheim i Mauss 1996 [1901-1902]). Allò que no es pot vendre ni donar, sinó que cal guardar, correspondria al mateix ordre social, al ser social de les persones, o si es vol a la seva memòria i la seva identitat:

"Vender es operar una separación total entre las personas y las cosas, dar es siempre conservar algo de la persona en la cosa dada. Guardar es no separar las cosas de las personas porque en esa unión se afirma una identidad histórica que hay que transmitir, al menos hasta que desaparezca" (Godelier 2000: 26).

Sent així es comprèn que el patrimoni s'ajusti a la categoria del sagrat²⁷, ja que el patrimoni representaria aquesta idea de l'objecte que ha estat separat per ser capaç de representar la identitat i encarnar la memòria, possibilitat que tindria en ser un objecte separat de la lògica de l'intercanvi i que afirmaria la seva inalienabilitat i incommensurabilitat. La lògica del guardar, fins aquí, seria la lògica que afirmaria una oposició radical al mercat i que a la vegada emfasitzaria la preeminència d'allò social, d'un vincle (social) més ençà de qualsevol intercanvi i moralment inviolable. Hi ha però algunes qüestions que aquí no queden resoltes: per què aquest és un terreny per la lluita, per l'agonístic? Per què agents de primer ordre del valor de canvi com els promotors immobiliaris usen el patrimoni per a augmentar (quantitativament) aquest valor? Per a contestar aquestes dues preguntes, molt més relacionades del que pot semblar, ens adreçarem a allò que assenyalen dos autors. El primer d'ells és Luque Baena (1995 [1984]), qui en un article que és una reinterpretació de l'*Essai sur le don* ens diu que ens quedem ben curts si diem que l'home és social: les abelles, animals amb una organització complexa i jeràrquica, són socials; l'home és més que social, és polític, ja que la política es presenta quan els membres poden canviar de lloc en una jerarquia com a resultat d'una lluita o una competició. Luque, doncs, posarà en primer pla la vessant agonística del do, i per extensió podem dir que també allò que es guarda implica una lluita agonística pel reconeixement. Si dèiem que allò que es guarda és la representació de l'ordre social que els homes s'han donat a si mateixos, presentat "en una forma tal que dissimula el hecho de que los hombres están en el origen mismo de lo que los domina y a lo que rinden culto" (Godelier 2000: 25), podem dir que en una societat complexa i jerarquizada (de classes) com la nostra allò que es representa és el mateix poder que organitza la societat (a la vegada que se'n dissimula el seu caràcter polític i social). En poques paraules, allò sagrat, allò que es guarda en la nostra societat, és la mateixa divisòria que organitza el poder, la divisió entre dominadors i dominats, i és per això que es guarda. Quin és llavors l'*agon* (combat) de què ens parla Luque Baena? Serà una lluita per posar el món a l'inrevés que no es tracta només d'una lluita per a canviar de cantó dominats i dominadors, sinó més aviat una lluita que s'adreça a allò simbòlic a fi de desafiar i moure aquesta mateixa divisió, i en la que en última instància apareixerà a l'horitzó la lluita per a la seva abolició i començar un ordre nou. I en què consisteix el fonament d'aquesta divisió que organitza el sistema social i econòmic i en la que el patrimoni ocupa un rol estratègic? Bourdieu, el segon autor que volem adreçar, ens permetrà respondre aquesta qüestió:

"Se han sustraído al 'gélido aliento' del cálculo egoísta aquellas prácticas y bienes intelectuales y artísticos que son el cuasi-monopolio de la clase dominante. (...) La economía se ocupa de preservar todos los ámbitos que deben mantenerse como *sacrosantos*. Pero, como es sabido, también las cosas aparentemente no veniales tienen su precio. La dificultad de convertirlas en dinero radica en que son fabricadas con la intención de *una expresa negación de lo económico*" (2001: 134²⁸).

Si els objectes que cal *guardar, separar* de l'intercanvi com a objectes sagrats aconsegueixen la funció de legitimar i preservar el mercat podem extreure 1) que l'objecte sagrat (en el nostre cas el patrimoni) se situa fora del mercat i la seva regla de l'intercanvi i la plusvàlua precisament perquè aquesta és la lògica a partir de la qual es reproduïx l'ordre social com a ordre polític de dominació. Expressat en terminologia gramsciana direm que el patrimoni (i el conjunt d'allò sagrat, és a dir, entès com a extramercantil, p.e. l'art) és el mecanisme pel qual l'ordre imperant aconsegueix l'hegemonia necessària per a la seva reproducció. 2) Allò que apareix fora del mercat és sempre en alguna mesura convertible en capital econòmic²⁹ i per tant estimulat pels agents del mercat (ja hem vist el joc de la identitat que es crea a partir de les operacions de reforma urbanística), encara que la conversió trobi dificultats a expressar-se nítidament en termes quantitius. Una casa situada en un entorn patrimonial/"amb caràcter" augmenta el seu preu de manera que a) el promotor maldarà, paradoxalment, per a emfasitzar la qualitat extramercantil d'aquest entorn però b) no es pot saber amb certesa quina part del preu és atribuïble a aquest caràcter. A partir d'aquí la lògica del guardar ens apareix com un territori ambivalent, una ambivalència que trobarem a Sa Calatrava i que afectarà a tots i cadascun dels actors i de la que Luque se'n fa eco:

"Por suerte o por desgracia, lo político, como lo sagrado, parece estar dotado de una inherente ambigüedad. Probablemente, como lo más noble y estrictamente humano. Quién sabe si a eso se refería Mauss cuando recalca el doble significado de la palabra *don* en alemán (*gift*): regalo y veneno" (1995: 45).

La lògica del guardar que estructurarà els conflictes serà un mecanisme per a guardar i emfasitzar el valor econòmic, un zel que protegiria el mercat i la plusvàlua de la seva pròpia incontinència i de l'objectiu immediat de plusvàlua. Una lògica que com hem vist en la cita de Lefebvre pretén protegir allò qualitatiu de convertir-se en quantitatiu precisament perquè la indústria pugui seguir reproduint-se i extraient plusvàlua. Així, com veurem en més d'un cas i en especial en El Temple, la pressió de caràcter patrimonial té com a resultat una posada en valor de l'espai reclamat, però no tant una posada en valor estrictament 'cultural' sinó un valor llegible en termes de plusvàlua econòmica que correrà en contra de les pràctiques i els espais de relació. Veurem doncs com en la seva reclamació els residents empraran uns criteris i es guiaran per objectius diversos com a) la defensa del valor de canvi de les seves propietats, b) o la defensa del *paisatge* i *l'entorn* a contemplar (de tal manera que les obres seran refusades en els mateixos termes en què es refusaven els bars o qualsevol tipus d'activitat)³⁰. c) També veurem l'ús de la lògica del guardar per a defensar vincles socials molt apartats de cap rendibilitat; posarem un exemple. Vaig tenir l'oportunitat de revisar les signatures recollides per ARCA entre els residents de Sa Calatrava en la seva campanya per a augmentar la protecció patrimonial de

les Torres del Temple; en una d'elles hi havia un escrit afegit a mà que deia: "el patrimoni no és lo que m'importa sinó que la gent que viu aquí pugui seguir estant-hi i una manera de fer front a tot el que està passant a Sa Calatrava". d) Veurem també com en alguns casos l'argument patrimonial s'empra per a defensar un model de barri que entra en contradicció amb els moviments del mercat immobiliari o e) s'empra per a oposar-se a les accions del capital a partir d'una ideologia abstracta³¹, com ens diu n'Edi:

"S'ha de fer algo amb això. Perquè ara aquí una casa de viviendas, más coches, más gente. Ahora ya oímos roncar al Miquel, pero... Hem de ser radicals amb això! Frente a estos poderes económicos de esta manera, esto hay que pararlo! No hi ha dret! Hay que pararlo el progreso!"

Aquestes diferents postures que podem trobar dins la lògica del guardar que s'estructurarà al voltant del patrimoni a Sa Calatrava (i a Palma) no s'exclouen entre elles, i veurem com els actors adopten híbrids entre elles o canvien de l'una a l'altra en funció de les circumstàncies, quelcom que és possible per l'ambivalència intrínseca de la lògica del guardar. Aquesta ambivalència que autoritza tot tipus d'equívocs té la seva força, no obstant, en la seva capacitat d'agrupar. Aquí apareixeria una sisena postura que cal exposar a part ja que considerem que articula un altre ordre de coses, que no representa cap mena de diferència de grau sinó una diferència de tipus. L'Associació de Veïns de Sa Calatrava preparà un power point amb text i fotografies per a distribuir entre la premsa i difondre tots els incompliments patrimonials i urbanístics de la construcció dels habitatges de Dalt Murada. Prèviament a distribuir el power point, l'Associació de Veïns convocà una sèrie de persones que ocupaven posicions més o menys destacades dins la 'coalició del guardar': membres de la FAVP, d'ARCA, membres de partits polítics de l'oposició, arqueòlegs, etc. i a mi també m'hi varen convidar. L'interessant és que el passi conclouïa amb un llistat d'agraïments on s'inclouïa la promotora de la següent manera: "al promotor de la construcció, Grup Castellví-Inmobiliaria Perú, per donar-nos una raó per lluitar i protegir el patrimoni i la història del nostro barri!"³².

El fet és rellevant, sobretot si es posa en relació amb altres idees de l'Associació de Veïns que veurem més endavant. Com hem dit la qüestió patrimonial ha tingut la virtut d'ajuntar grups i reivindicacions diverses arreu de Palma i mostrar una matriu comuna mínima entre aquests, i el que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava 'agraïa' era que fins a cert punt això mateix havia passat dins de Sa Calatrava: havia donat l'argument a molts veïns per a lluitar plegats, havia creat un estímul per a l'acció conjunta i una referència a partir de la qual trobar bases comunes en l'experiència de les diferents persones. La sisena postura a què ens referíem és doncs aquella que veu la lògica del guardar com una manera d'ajuntar. Aquesta òptica no elimina sinó que agrega i supera, o és capaç de superar i agregar, totes les altres. Per què?

Som altre cop al cap del carrer. La capacitat que conceptes com el de patrimoni tenen per a agrupar posicions diverses es deu a què planteja una crítica tolerable, com s'observa en el fet que es mantingui la figura de l'especialista que té competència (Bourdieu 1991 [1979]) per a tenir veu i judici (l'historiador de l'art, l'arqueòleg, l'expert local, el guia turístic, etc.); una altra mostra és que aquest tipus de crítica rarament arriba a les àrees humils i quan hi arriba són agents externs o persones arribades de nou qui en fan bandera; i la mostra concloent és que tothom sembla estar d'acord amb l'assumpte de la conservació i el respecte patrimonials. Un petit cas ens mostrarà clarament el problema de la competència. Na Catalina és professora de la UIB d'Història de l'Art i membre de la Ponència Tècnica de Patrimoni del CIM. En un moment donat es pronuncià en contra de la preservació d'una part del conjunt de restes arqueològiques romanes trobades a Dalt Murada. Al cap d'unes setmanes hi hagué assemblea de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava on la quarantena d'assistents estaven contra la construcció de l'edifici i per tant a favor de la preservació patrimonial que es veia com l'única manera d'aturar la construcció. Aprofitant que viu, des de fa uns anys, al carrer de Santa Clara, na Catalina anà a l'assemblea (mai no havia assistit a cap) i aixecà el braç per a explicar aquella decisió: "creieu-me, jo he vist moltes restes i sé de què va i crec honestament que no tenen prou valor per a ser conservades, la pedrera sí, però lo altre no". Ningú s'atreu a replicar-li ("ella era l'experta") per bé que a la sortida vària gent va recordar-se de la seva família. Cal parar atenció, per cert, a què volgué dir na Catalina. No tenen prou valor per a què, respecte de què, en comparació a què? No diu la gent del món de l'art que el patrimoni té un valor d'ordre diferent que el del mercat (valor de canvi)? No obeeix a unes motivacions i criteris extramercantils? Sí... menys quan es troba en una situació límit. En realitat el terme de comparació de na Catalina, i així ho féu constar, era el perjudici econòmic que tenia el promotor. I per què, en virtut de què, els dos termes esdevenien de sobte comparables? Per salvar el valor de canvi del promotor, per res més, mentre els perjudicis en els valors d'ús del barri i en el valor de canvi de les cases dels veïns resten oblidats.

La crítica que es pot fer amb el patrimoni és sempre una crítica tolerable perquè planteja la necessitat que el sistema funcioni bé i sense abusos, és a dir, reforça l'objecte sagrat que encarna el secret de l'ordre social i en dissimula els seus fonaments, i també, almenys a Mallorca, perquè en última instància sempre salvarà el valor de canvi. És una crítica tova perquè és una crítica despolititzada, en tant que el discurs patrimonialista és una ideologia mistificadora i tanmateix cal remarcar que com a qüestió pràctica expressa contradiccions reals i viscudes quotidianament pels actors i que s'expressen en les diferents postures mencionades: la queixa en termes patrimonials, per exemple, ha estat capaç de mostrar que a Sa Calatrava hi ha gent que es queda sense casa per la voracitat de les immobiliàries per a crear plusvàlua. Així doncs, la crítica patrimonial deixa entreveure una sèrie de contradiccions

entre el mercat i el lloc de l'experiència de les persones que no poden ser explotades i verament descobertes per la despolitització del seu discurs, que és precisament allò que li confereix la seva capacitat d'ajuntar i donar un sentit comú a contradiccions aparentment inconnexes... Què passa llavors quan algunes persones usen el patrimoni com a pretext no per a defensar cap de les postures anteriors sinó com a eina per a produir l'aplegament?³³

El que succeeix és que s'obre la porta a la politització, pel mateix raonament pel qual les idees patrimonials ('paisatge', 'ciutat inventada', 'polit') són eines de contramoviment social en abaixar l'activitat i promoure la separació. El que succeeix és que la reivindicació patrimonial entraria en el camp de la cultura popular tal i com la definia Frigolé: allò que ajunta horitzontalment i marca una divisòria en vertical. És cert, com ens deia Lefebvre, que darrera la coalició del guardar sempre hi ha un reclam de l'ús, però com hem analitzat amb detall el valor d'ús no té perquè desafiar el valor de canvi. Ara bé, quan l'ús que es reclama és el de l'acció conjunta i l'experiència compartida, llavors es planteja una preeminència del valor d'ús sense deutes amb el valor de canvi, de manera que es pot començar a pensar en una crítica a la lògica que organitza la divisòria en l'ordre polític de la societat³⁴. Ens podríem trobar de nou amb la formació del barri, quan l'experiència de viure en un lloc és defensada com a patrimoni, el valor sagrat d'un grup i la legitimació de la seva autonomia. I el més important és que tota aquesta sèrie d'elements no es van sumant a partir d'àrdues reflexions sinó que, parafrasejant el que ens deia en Toni, "tot se pot anar donant plegat en es moment d'ajuntar-mos", és a dir, quan la lògica del guardar és capaç d'unificar l'experiència i mostrar un antagonista.

Aquest procés no es donarà a Sa Calatrava, almenys no de manera completa i no fins avui, i caldria preguntar-se si el discurs patrimonial es presta realment a una pràctica polititzada que mostri l'antagonisme entre vida i capital. Tanmateix, alguns dels elements que hem descrit si es mostren i és indubtable que es produeix una progressió en les demandes patrimonials que suggereixen el camí esbossat. Anem a concloure el nostre camí veient el que succeeix i intentant subratllar aquells elements que fan que aquest procés que hem elaborat teòricament de vegades s'entrelluqui i aquells elements que l'erosionen.

2. EL TEMPLE I DALT MURADA: DUES REIVINDICACIONS AMB APARENÇA PATRIMONIAL

2.1. EL TEMPLE

Els problemes a les Torres del Temple [AF: 20] comencen quan en Fernando les adquireix el 2002 per a fer-hi, tal i com resa el cartell, "nueve viviendas de lujo", cadascuna rondant els 100 milions de pessetes. En un principi hi ha una cosa que el beneficia, el patrimoni, i una altra que el destorba, els inquilins. Les torres estaven dividides en quatre unitats: tres pisos (un per planta) i la papereria Toñy als baixos. En comprar les torres en Fernando es posa en contacte amb els quatre inquilins i els ofereix una quantitat per a què se'n vagin: els de la segona i la tercera planta accepten però na Miriam, la violoncel·lista nordamericana, i en Manuel i na Toñy, els propietaris de la papereria Toñy, la refusen. En Fernando aconsegueix llavors una ordre per a reparar les cornises, en una maniobra que els veïns sospiten igual de fraudulenta que la de Botons 10, i a partir d'aquí en Manuel, na Toñy i na Miriam comencen a denunciar tot tipus de barbaritats; com a exemple basti dir que a na Miriam se li inundà en un parell d'ocasions el pis d'aigua procedent dels pisos superiors o que en varies ocasions estranys entraren en el seu pis, escriviren notes amenaçadores o que li feren *luz de gas*: cops a les parets durant la nit, petits robatoris etc. que li feren pensar que estava boja. Arran d'això la papereria Toñy agafa un advocat a través de la federació de petits comerços i na Miriam va a cercar el mateix advocat, vinculat a la CNT, que havien tingut els okupes. En paral·lel els afectats comencen a buscar ajut en entitats, especialment les Associacions de Veïns de Sa Calatrava i de Canamunt (recordem que ens trobem en una zona limítrofa) i a ARCA. A partir d'aquí es farà un bloc comú que basarà la seva defensa en l'interès patrimonial. Les diferents entitats, sobretot ARCA, faran una campanya mediàtica i de recollida de firmes [AD: 45] per a destacar la rellevància patrimonial de les Torres del Temple i denunciar les irregularitats que el constructor està cometent, una denúncia que es fa en termes patrimonials, és a dir, dient que la seva rehabilitació es poc original amb el sentit històric i artístic de la construcció. A partir d'aquí els inquilins i les entitats demanaran a l'administració que adquireixi l'immoble, en una mobilització la rellevància de la qual es palesa en fets com que la notícia aparegués en varies ocasions en els informatius de TV3 o que ocupés una pàgina a *El País* del diumenge: "El Temple: una historia consentida de maltrato a la historia patrimonial y a un monumento (...) una supuesta especulación inmobiliaria y un agravio a la colectividad, perpetrados a plena luz del día"³⁵.

Si en aquest moment l'argument patrimonial comença a jugar en contra d'en Fernando cal dir que fins el moment l'havia fet valer al seu favor. De fet, la construcció dels habitatges de luxe trobava el seu sentit en relació al PERI del Temple, un pla especial que l'Ajuntament aprovà provisionalment el 2003

però que encara no s'ha arribat a aprovar definitivament. Aquest PERI és un clar exemple del que sol ser el discurs patrimonial i històric: una explicació del passat construïda per a defensar una actuació pel futur. El redactat del PERI és, doncs, una recargolada explicació històrica i patrimonial que justifica els seus objectius: èmfasi visual i via de penetració, o en altres paraules, una apropiació de l'espai a través de la mirada per part del capital i una apropiació de l'espai per part de la Ciutat a través de la peatonalització³⁶.

La segona idea és la que en un principi s'esgrimeix explícitament per a dur a terme el pla: es tracta de trencar la mançana per la meitat construint un pas peatonal que comuniqui el centre històric (Sa Calatrava i Sa Gerreria) amb la ciutat nova, i més específicament amb la zona de nou creixement que és la façana marítima de llevant. Es tracta d'un procés propi de l'urbanisme, en què sempre cal un nou projecte per a fer que l'anterior funcioni i aquesta obertura es justifica entre altres motius per a què el Passeig per l'Artesania pugui funcionar, és a dir, esquarterar el Temple per a què els turistes puguin arribar des de la ciutat nova més còmodament. En el fons del que es tracta és que l'espai no reposi mai, que sempre es trobi en una sort d'estat d'excepció que justifiqui accions excepcionals. Per altra banda la qüestió de la mirada ve a ser un paradiscurs que embolcalla tot això, i així el PERI es proposa l'objectiu d'embellir el skyline palmèsà. Per a legitimar aquest procedir el text no dubta a fer lectures tan forçades de la història com aquella que diu que el sentit històric de la plaça Llorenç Bisbal, un lloc ple de tot tipus d'activitats, algunes més legals que d'altres, és: “[d]un eixampla cap a la meitat del recorregut del carrer socors i la seva intenció no és altre que permetre una visió des de distancia mitja, de les façanes de les esglésies del Socors i Desemparats. Un altre valor urbanístic d'aquesta part de la ciutat antiga” (2003: 11). Al·lucinant: la plaça no fou concebuda per a trobar-se, o donar llum, o fer-hi mercat³⁷, o xerrar a la sortida de missa... sinó per a què la gent pogués contemplar en perspectiva els campanars de les esglésies! El PERI del Temple, que declara que incorpora les places circumdants en el seu planejament, porta al paroxisme tot el que hem exposat al voltant de la patrimonialització, la creació de paisatge i l'eliminació de l'activitat: l'espai que pren com a referència és la plaça Sant Jeroni, i el motiu al·legat és que hi ha tan silenci que s'escolta l'aigua de la font i tan poca activitat que el passejant es troba confrontat a la ciutat nua! Així, el PERI no només no preveu revitalitzar l'estructura econòmica de l'àrea, sinó que a més declara que els tallers i activitats industrials que s'hi troben (un matalasser, un ferrer) no són compatibles amb el pla i hauran de desaparèixer. Pel que fa al comerç (com na Toñy) diu que és compatible, però el titlla de poca entitat i es mostra poc preocupat per si es veu abocat a desaparèixer.

L'argument patrimonial al que els inquilins s'agafaran es troba doncs incorporat en el mateix cor del procés pel qual són perjudicats. D'aquesta manera na Maria Àngela i na Jeanette se sumen a la

mobilització en una línia afi a la d'ARCA, i es posen en contacte amb aquells que es proclamen hereus del templers a fi que s'instal·li en les torres el museu dels templers a Espanya. En Fernando, per la seva banda, replica a les entitats conservacionistes en termes patrimonials i esgrimeix, amb raó, que ell en comprar l'edifici havia ofert dret de tanteig a l'administració, i que per això no entenia el que succeïa. En bona mesura en Fernando està en el cert, i és que el que succeeix no està en el patrimoni, sinó en una altra banda, com ens diu en Toni:

“Però tant de sa banda des constructor com de sa banda d'ara si això llavors final arriba a ser oficial hi ha es perill de que aquest xiringuito [la papereria] d'aquí desapareixi. I tornam a s'histori de sempre, que en es final a dins es barri, centre social i oficina municipal i centre històric, que quedi tot molt copat per aquesta història, i lo que hi havia en es baixos que hi donava vida: un quiosquet, una botiga,... ho matiu. Mira quina coseta més senzilla, si ara això, tant si guanya en es final es constructor ho guanya o si ho agafa es Govern i diu aquí ara posarem s'oficineta per lo que hagi d'haver-hi aquí a dalt, això pot desaparèixer també, i és una llàstima”.

Un cop d'ull a la història de na Miriam ens permet entendre on està realment el cas. Na Miriam, que té vora 70 anys, és una exmilitant trotskista nascuda a Seattle que havia estat molt involucrada en la lluita contra la guerra del Vietnam. A principis dels 70 vingué a Espanya, en concret a Catalunya, convençuda que si la revolució havia de passar en algun lloc havia de ser aquí. L'any 80, vist que la revolució no succeiria i que li urgia tenir uns ingressos estables passats els 40 anys, acceptà una plaça de violoncel·lista a la Orquestra simfònica de Palma. Des de llavors ha viscut per la zona de la plaça de Sa Palla i des del 85 a les mateixes torres del Temple. En arribar a Mallorca, on no abandonarà la seva vena activista, explica que se sentí en un ambient hostil degut al seu conservadorisme i a la poca mobilització política, exceptuant les qüestions mediambientals, de la seva ciutadania: “y entonces Mallorca la sentía hostil, pero sentí que me protegía este edificio. Yo tengo una relación muy fuerte con este edificio. Yo hasta cinco años alquilaba habitaciones, y la gente que vivía aquí han tenido vidas interesantes”.

Si hem esquematitzat la vida de na Miriam és per dos motius. El primer és perquè ella basa la defensa patrimonial en aquests termes. Així, quan la primera setmana de gener de 2005 fa una roda de premsa a la seu de la FAV per a denunciar els abusos del constructor no s'empara en qüestions patrimonials, sinó que reparteix un text on explica la seva vida: que ha viscut 24 anys a Mallorca, 20 d'ells al Temple, que paga per ell 416€ al mes, que és violoncel·lista, etc. En el fons el que estava expressant na Miriam és el vincle personal i íntim que ella tenia amb la casa (“después de 20 años en el Temple, un edificio que estimo y que he intentado salvar, he acumulado muchas cosas: libros, cuadros, recuerdos, discos”) i per això que diu que “esta amenaza de desahucio, me ha hecho sentir poco valorada como persona”.

El segon motiu és que la seva lluita l'ha fet estimar Mallorca i Palma, reconciliar-s'hi. Per na Miriam el punt fonamental de la seva lluita és que ha estat una lluita que s'ha sumat a altres lluites i que ha aconseguit ajuntar gent. Així, després de 8 anys compartint edifici en Manuel i na Miriam tot just se saludaven i ara han fet amistat i s'estimen; a partir de la mobilització en Toni i na Miriam, després de ser veïnats durant 24 anys, es coneixen i van cada cap de setmana junts al cinema i arran de la mobilització na Miriam entra en contacte amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Curiosament el fet que l'Associació de Veïns faci arribar la seva lluita fins als confins gerrerencs del seu territori, no per a parlar de xeringues sinó d'abusos immobiliaris, confirma la relació entre barri i projecte. Fent cas a les delimitacions administratives estrictes les Torres del Temple es troben a Sa Gerreria, i com que a més l'Associació de Veïns de Sa Calatrava havia menyspreat els residents d'aquella part per a afalagar els de la zona de Monti-Sion, na Miriam, na Toñy i en Manuel sempre s'havien vinculat a l'Associació de Veïns de Canamunt, però amb la nova junta directiva i la seva mobilització els tres passaran a considerar-se vinculats a Sa Calatrava, com mostrarà una anècdota que succeirà el dia de Sant Antoni (17 de gener) en la festa que es farà a Dalt Murada i que celebrarà el que, en aquell moment, s'entendrà com una victòria del barri: a mitjan gener de 2005 l'Ajuntament de Palma, degut a les pressions rebudes, prohibeix l'ús residencial de l'edifici i es compromet a adquirir-lo. En aquesta festa m'acosto a en Manuel per a felicitar-lo i fem un cigarret plegats. M'explica que ell havia patit molt per na Miriam, perquè ell rai que era d'aquí i hi tenia família i recursos "pero yo sufría por esta mujer, mayor, jubilada, sin familia, que tampoco habla muy bien el castellano, la verdad es que lo hemos pasado mal". Mentre estem amb aquestes xucla el cigarret, alça la vista i diu: "mira que es guapo esto eh. Ahora entiendo porque los vecinos se quejan por esta mole que están haciendo aquí", referint-se a la promoció de Dalt Murada. Llavors jo li pregunto si era el primer cop que era allà, i em respon que sí: després de 8 anys amb el quiosc el primer cop que baixa a la murada és quan, a través de l'Associació de Veïns, els seus problemes es fan un problema conjunt amb els de la resta de Sa Calatrava, i quan per primera vegada veu que el que a ell li passa és semblant a allò que està passant a altres veïns, ara ja, seus.

La mobilització, el projecte, es mostra altre cop com una eina per a ajuntar, però l'argument patrimonial que serveix d'esquer propicia les aliances més inesperades (na Maria Àngela i els okupes en un mateix bàndol) i profunds malentesos. Allò que hi ha en comú queda però recollit en un breu comentari de na Toñy. En l'entrevista em parla a bastament de com s'ha arreglat la zona, que si l'han feta neta, que això ha estat bé perquè abans no era agradable perquè hi havia molta xusma... Llavors li dic "A tu també t'han volgut fer neta, encara que no siguis... aquesta xusma?" i respon "no, però m'hi consideren eh". Tot es fa per algú que a-venir, i sempre hi ha algú nou que, havent defensat que els d'abans sobraven,

se n'adona que ara el que sobra és ell, que la qüestió no està en ser xusma o no, sinó en interferir o ajudar els plans de l'urbanisme i la plusvàlua, que requereixen desunió.

2.2. DALT MURADA

L'expedient urbanístic de la promoció immobiliària de Dalt Murada és extraordinàriament extens i en ell se succeeixen els canvis de propietat, les tramitacions de llicències i les modificacions en el projecte, de manera que presentar-ne un resum exhaustiu es fa inviable, per la qual cosa subratllarem només aquells punts essencials³⁸.

Obres i restes

Entre la filera de cases d'en Toni i l'espai de Dalt Murada hi havia hagut des dels anys 40 un bloc de quatre plantes envoltat a cantó i cantó de respectius solars. Amb el PERI aquestes tres parcel·les, solars i bloc, seran considerades conjuntament la Unitat d'Actuació P del PERI, a executar per obra nova i per part de la iniciativa privada [Mapa 3]. Es tracta doncs d'un dels caramels que el PERI, juntament amb Botons i Sa Fàbrica, deixa a la iniciativa privada per tal que arribin els rics, aquells que falten per complementar el patrimoni social. El 2001 la immobiliària Vibelba sol·licita llicència d'obres per a demolir l'edifici i començar l'obra nova, després d'entendre's amb els inquilins, a qui se'ls comunicà que calia enderrocar l'edifici perquè aquest estava damunt d'un tram de murada, i que es faria un nou edifici més enretirat on tindrien un habitatge³⁹. El projecte que la immobiliària presenta, amb un pressupost inicial de 350 milions de pessetes, és en un principi refusat per la Ponència Tècnica del CIM per no ajustar-se a certs criteris patrimonials. Finalment se li aprova el projecte, que ha passat de 25 a 34 places d'aparcament, i demoleix l'edifici i un tram de la filera de cases d'en Toni, just fins a la seva, amb tan mala jeia que en demolir obriren un esvoranc a les parets de fullola del pis d'en Toni. Com que la immobiliària vol fer aparcaments subterranis es veu forçada a fer excavacions arqueològiques d'urgència i llavors es quan comença a passar i a trobar-s'hi de tot. Poc després de començar les excavacions la immobiliària Vibelba ven el solar a la Inmobiliaria Perú, que ràpidament retoca el projecte per a augmentar les places d'aparcament a 50.

El veïns que mentrestant anaven veient les obres i els anuncis de l'edifici que la immobiliària volia fer es mostraven molestos. Els motius que presentaven eren ben diversos. Na Paz per exemple al·lega la superpoblació: "És totalment insostenible pel barri construir 24 vivendes. Aquest barri no es pot superpoblar, per les seves característiques. La corrupció amb la qual han procedit mereix que la justícia faci qualche cosa. Si tornen a construir que deixin les mateixes vivendes que havia abans, exactament: 4". Altres, sobretot aquells que estan darrera, es queixen que els tapanà la vista, com en Pepet o n'Asun: "Eso es ilegal y eso va a ser el mamotreto que va a destrozar

toda la Calatrava. Primero porque quita toda la vista a la gente que lleva toda la vida, o que han comprado la vivienda, los millonarios y los que lo han comprado a un precio normal. Además cambia todo el entorno, todo el carisma que hay aquí. Una pantalla pal pueblo es lo que es, y esto no se para”. La majoria, com n’Apol·lònia, no entenen que aquell tipus d’edifici es pugui fer allà:

“Que serà estil antic? Tiren es pavellons perquè no ... i fiquen això aquí. Jesús és que no ho entenc. Es pavellons des de luego, son feos també per estar damunt sa murada però fa trenta anys per mi que hi són i ara les tiren i fan deixen fer això aquí, deu meu no ho sé. Es feo des de luego també. Antes hi havia una finca però era una finca namés de tres o quatre pisos i a més no agafava tot. Hi vivien 3 o 4 veïnats només. Antigament sa planta baixa era una fàbrica de cadenetes de plata”

En Pedro també mostra el seu desconcert davant el tipus d’habitatge, de luxe, que s’hi farà: “jo crec que un edifici d’aquestes característiques no s’hauria de poder fer. Fan vivendes de luxe i al mateix temps hi ha edificis abandonats i l’Ajuntament té un solar abandonat [on s’ha de fer habitatge públic]”. En el fons hi ha un rum-rum que ens expressa n’Apol·lònia dient dels que arribaran que seran rics i que “sa gent no se farà amb s’altra gent. Se faran amb sa seua gent, diguem. Això ha estat sempre, normalment serà així”. Com es pot observar això toparà amb aquell barri com a projecte que la recent constituïda junta de l’Associació de Veïns de Sa Calatrava vol conrear, de tal manera que aquesta es posarà mans a l’obra per a oposar-se a l’edifici, malgrat el poc eco inicial que com hem vist trobà la seva reivindicació entre les entitats ciutadanes. L’Associació de Veïns es mogué en varis fronts, però ateses les circumstàncies aquests diversos fronts acaben aplegant-se sota la rúbrica del patrimoni.

Hi ha tres motius essencials pels quals el patrimoni pren la centralitat de l’oposició. El primer és el que ja hem comentat, a saber, que a Palma s’està produint una aliança entre diferents entitats al voltant del patrimoni i l’Associació de Veïns veu l’oportunitat de trobar allà una tribuna adient. El segon és que a les excavacions arqueològiques anirà apareixent de tot. La tardor de 2003 s’hi troben centenars de cadàvers, sembla que vinculats al convent de santa Clara i a la pesta negra de 1348, i Dominique Castex, una arqueoantropòloga de Bordeus i pertanyent al CNRS, surt a la premsa dient que la troballa és de gran valor i que vol endur-se els cadàvers a França⁴⁰. Arran d’això la immobiliària, ara ja Perú, acomiada l’equip d’arqueòlegs per a què no xerrin amb la premsa i contracta un equip de Tarragona. Aquest serà un dels motius pels quals l’Associació de Veïns trobarà un aliat fort entre els arqueòlegs. El jaciment, però, continuarà donant troballes que desbordaran les previsions. Apareixen habitacles d’època romana amb forns, enterraments i restes romanes; aquestes troballes, ja de per si importants assoleixen màxima rellevància degut a dos fets interrelacionats: se suposava que la Palma romana no arribava fins allà, ja que quedava fora de la murada romana, i en el mateix nivell d’habitació que la

ceràmica romana es troba una llàntia amb inscripcions en hebreu. La hipòtesi que a partir d'aquí es pot plantejar és ben suculent: en època romana ja hi havia jueus a Mallorca i aquests vivien en un raval fora murs de Palma, en un proto-call⁴¹. Això farà que ARCA i Llegat jueu prenguin per primer cop el jaciment en consideració. I aquí no s'acaben les coses: apareix una pedrera romana en un estat de conservació immillorable [AF: 21]. Aquí la immobiliària ja estava començant a posar-se nerviosa. Cal observar que és indubtable que sense la pressió de l'Associació de Veïns aquestes restes no haguessin vist mai la llum. De fet, els arqueòlegs començaren l'excavació per la banda del Jardinet, i malgrat trobar restes com els morts o indicis d'un forn romà, la immobiliària aconseguí que l'edifici es pogués començar a construir per aquell cantó. Mentre això es feia els arqueòlegs seguiren treballant per l'altre cantó i fou per la pressió mediàtica i la presència física (constant presa de fotografies des dels terrats, per exemple) que la immobiliària hagué de descendir a altres estrats on apareixerien elements com la llàntia i la pedrera.

El tercer motiu pel qual tot deriva a la qüestió patrimonial té a veure amb la murada islàmica que encercla el solar. L'Associació de Veïns va anar a consultar el projecte a Urbanisme per a veure si hi havia cap anomalia o irregularitat i va trobar que l'edifici feia dos metres més del que en principi s'autoritzava, i la coartada era patrimonial. Els serveis municipals d'arqueologia en examinar el lloc veieren que un tram d'uns 25 metres, sobre els més de 70 que fa la façana, era la murada islàmica, i prohibí la seva demolició o que s'hi fessin obertures. Tal cosa obligava al promotor a perdre la planta baixa, si més no en aquests 25 metres, però en lloc de fer això proposà una trampa que li fou acceptada: la murada serà considerada planta subterrània, i enlloc de permetre-se-li fer planta baixa més quatre, se l'autoritza a fer cinc plantes. Conclusió: l'edifici és més alt i agressiu, guanya, pel mateix preu, 25 places d'aparcament i encara pot ventar-se que la murada islàmica forma part de l'edifici. Tot això encara és més xocant si tenim en compte que l'arquitecte del darrer projecte és Pere Rabassa, el mateix que començà l'estudi del MOPU pel PERI de Sa Calatrava i que en declaracions al diari fa 20 anys deia: "El plan de revitalización de La Calatrava no ha de implicar un *vaciado* de su población y su sustitución por habitantes de un estrato social alto, sino que debe conservar su carácter popular".

Tots aquests factors, units a una legislació (sobre el paper) força contundent, faran que l'Associació de Veïns articuli la seva posició al voltant de la qüestió patrimonial a través de diverses línies d'acció. Per una banda trobem aquelles de caràcter polític i administratiu: recursos administratius, visites a l'alcalde i als regidors, intervencions en plens municipals [AD: 46-48]. A això cal afegir-hi visites a totes les entitats amb veu en la Ponència Tècnica del CIM per a explicar el punt de vista de l'Associació de Veïns. Per altra banda hi hagué una campanya de difusió pública, que inclogué la participació en tot tipus de col·loquis, taules rodones i xerrades sobre patrimoni [AD: 44] que proliferaren en l'època i la

pressió sobre els mitjans de comunicació, de manera que s'aconseguí que el jaciment de Dalt Murada obtingués una important quota mediàtica en la premsa, la ràdio i la televisió locals. A això encara caldria afegir-hi el que es podria anomenar, depèn de l'òptica, petits sabotatges o accions de comentari cultural: s'entrava al jaciment i es treien les teles negres⁴² que el protegien, s'escriuien pintades invitant la població que passeja a veure el patrimoni i es fan enginyoses proclames com "Hey Bush! Ara que es president: Per que no vens a protegir-nos el patrimoni Històric de Ciutat", "P: Rabassa+ inmob. Peru&Castellvi+Goccisa= depredadors del Patrimoni Històric i Humà de Sa Calatrava. Arruix!" [AF: 13]. Després les pintades eren fotografiades, prest al matí per a què no estiguessin ja esborrades, i s'enviaven a la premsa⁴³. Amb tot aquest gruix d'accions l'Associació de Veïns va elaborant un discurs teòric cada cop més sòlid al que dedicarem un breu apartat.

La campanya de l'Associació de Veïns assolí un èxit parcial i provisional el mateix dia, a mitjans de gener de 2005, en què es prohibia l'ús residencial del Temple. Aquest èxit consistí en què la Comissió Política del CIM, a recomanació de la seva Ponència Tècnica, considerà que les restes havien de ser visibles, el que paralitzava les obres fins que no es redactés i aprovés un nou projecte d'edifici. Tot plegat es trobà en una festa sardinada a Dalt Murada que l'Associació de Veïns havia preparat per a celebrar el Sant Sebastià [AD: 50]. Tanmateix, cal recular uns mesos ja que entre novembre i desembre de 2004 succeí un fet que permetrà llançar molta llum sobre el que ha estat passant a Sa Calatrava.

De monges, associacions de veïns i gerents d'urbanisme

L'octubre de 2004 en Ramon, president de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, demana visita amb el Gerent d'Urbanisme de Palma. La visita tenia per objectiu conèixer l'actuació de l'Ajuntament davant qüestions com el Temple, Dalt Murada, els aparcaments del teatre, els plans d'equipaments per Sa Calatrava, etc. i per a demanar que faci una reunió informativa amb els veïns per a què aquests puguin conèixer el desenvolupament passat, present i futur del PERI, ja que l'Associació de Veïns sospita irregularitats i en tot cas troba a faltar informació. El gerent d'urbanisme accedí⁴⁴ i digué que aprofitaria per tractar un altre assumpte que incumbia la barriada.

L'onze de novembre l'Associació de Veïns de Sa Calatrava convocà aquesta reunió que fou molt mal difosa a través d'alguns cartells. A la reunió devíem ser 15 o 20 persones: el gerent, l'arqueòloga municipal, l'arquitecte municipal, la regidora de serveis socials, cinc membres de la junta directiva de Sa Calatrava, dos de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, dos membres de la Secció d'Arqueologia, l'advocat del Grup Castellví-Perú i la resta altres residents vinculats a l'Associació de Veïns convocant. Llavors el gerent anuncià el que era el seu interès: la requalificació de l'edifici de les monges. Annex al Centre Eucarístic, i tocant les obres de Dalt Murada, hi ha un humil

bloc de pisos que les monges compraren als anys 60 i que feren servir fins a principis dels 90 com a residència de pagament per a gent gran. El PERI qualificà aquest edifici, que per desídia havia mantingut la consideració de residencial, com a equipament social privat. Doncs bé, la Inmobiliaria Perú comprà l'edifici a les monges per a afegir-lo a la promoció de Dalt Murada, però amb la clàusula que per a pagar el total del preu acordat l'edifici havia de ser requalificat com a d'ús residencial. Llavors fou quan les monges li feren la feina bruta a la immobiliària i anaren a plorar al gerent, qui al seu torn decidí assumir la feina bruta i anar a enfrontar-se cos a cos als veïns, el que no havia passat durant mesos de disputes patrimonials i irregularitats urbanístiques.

La reunió es pot dir que anà com el rosari de l'aurora. El gerent defensà la causa de les monges i la regidora digué que el barri estava molt dotat d'equipaments socials i que si feia falta se'n farien més per a compensar la pèrdua: tant els que deia que existien com les ubicacions dels que s'haurien de construir estaven a Sa Gerreria. L'Associació de Veïns de Sa Calatrava bàsicament digué que ells no volien parlar de l'edifici de les monges i que no volien fer cap favor a la immobiliària, que el que volien és que l'edifici de Dalt Murada com a mínim rebaixés una altura. El gerent els digué que el promotor no ho volia fer això: "el ayuntamiento no tienen ningún problema a cambiar si todos estamos de acuerdo. Pero digo que el promotor no estará de acuerdo, porque el promotor hace sus números", davant la qual cosa quedava força clar que el gerent parlava en nom del promotor i no només de les monges. El gerent en un moment donat explicà com funcionava el negoci immobiliari:

"Te voy a decir una cosa. No me preocupa el futuro económico del señor Castellví, estoy seguro que todo lo que le ha costado, porque le ha costado, la inversión que ha hecho, porque tener un año y medio de excavación requiere inversión, pero todo eso lo va a cobrar hasta el último euro, con creces, al que vaya a vivir allí, de eso estoy convencido porque así es como funciona el negocio inmobiliario, entonces dices al final quien paga es el consumidor final"

En Ferran llavors li digué que això no era tan clar, que si era clar és perquè ells sempre intenten salvar l'edificabilitat, el lucre, i que per això el negoci sortia rodó als promotors, perquè allò públic sempre els absorbia els riscos:

"Això és un negoci privat, doncs es negocis privats impliquen un risc, i invertir en una promoció en es centre antic encara implica més risc. I això és un risc que han de córrer es promotors, es que no pot ser és si no li surt bé anar a buscar suport a s'Ajuntament. S'únic que s'ha anat a salvar és s'edificabilitat, i es patrimoni i tot lo altre ha estat secundari"

Quan la reunió ja concloïa per les presses del gerent en Toni demanà la paraula, però enlloc de dirigir-se al gerent es girà cap al costat esquerre, on hi havia na Teresa i na Bàrbara de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns i els digué:

“Alguna cosa haurem fet malament i hauríem de fer unes reflexions. No hem pensat realment quin barri volíem, o si ho hem pensat es altres no nos n’hem enterat. Perquè sobretot aquests darrers anys encara més amb es president que hem tingut i tot plegat: hem de cercar inversors en es barri, pes barri volem inversors, i hem convertit es barri... és que aquests inversors no venen per fer-se des barri, venen a fer duros, i hem convertit un lloc que... ara per exemple, aquest edifici: mira si és legal, és legal, però sa murada sempre havia estat un lloc de jocs, de festeigs i de passejar. Ara ja Berard és que pareix s’avinguda, i si a més amb aquest edifici hi ha 50 aparcaments més quin barri de Palma hem estat. A lo millor puc pixar un poc fora de test perquè podria haver estat jo en s’associació (...) Estimam molt a ses mongetes però mai han fet funció social pes barri, sempre han comptat duros, i mira hem fet cas a ses monges i ara es volen fer riques. I a posta dic que algo hem fet malament, que ara estem en un barri de yuppies, un barri de tal... *Sa lluita ha estat equivocada*”.

Aquestes paraules d’en Toni retronaren en el meu cap quan vaig assistir un mes més tard a una nova reunió informativa amb el gerent, aquest cop convocada per la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. La sala del centre cultural es troba aquest cop plena de gent, unes 80 persones. El gerent explica la qüestió de la requalificació i diu que el que es fa és normal, que abans eren habitatges i que ara tornaran a ser habitatges, i na Teresa deixa ben clar que serà “para gente adinerada que vendrá aquí”, que no es tracta d’obra nova sinó de rehabilitació i que no té res a veure amb lo del Castellví. En Liberto demanà la paraula i rectificà aquestes afirmacions.

“Usted ahora utiliza este lugar para decir antes eran viviendas ahora serán viviendas, pero lo que esta pasando en la promoción de Castellví es que él quiere hacer viviendas de lujo, es una promoción externa al barrio, con un tipo de clientela que no está integrada en el barrio, significa gente que viene al barrio a vivir aquí de cara al mar pero de espaldas al barrio. (...) Yo indiscutiblemente estoy a favor de cualquier cosa que sea revitalizar, animar, darle vida al barrio porque de hecho hay gente nueva que tienen niños y hay gente de toda la vida y esto es bueno, pero esta es una promoción tanto lo que están haciendo ahora como lo que se quiere hacer, todo de lujo, una promoción externa al barrio. O sea, si eso fuera recalificarlo para hacer viviendas de tipo social para traer gente que antes viviera en el barrio y vuelva otra vez al barrio, pero para hacer una promoción que siga haciendo un barrio dormitorio de lujo, pues no”.

De fet, la reunió no estava anant com el gerent volia i devia estar maleint aquells que li havien dit que aquesta Associació de Veïns era més dòcil o procliu: la gent s’aixecava i deia que n’estava farta d’obres, que l’edifici era molt lleig, que cada cop hi havia més cotxes... Així quan en Liberto digué el

que hem vist sobre el barri residencial el gerent respongué: “Yo no veo mal que la Calatrava se convirtiera en un barrio residencial...” i llavors vàries veus saltaren per a dir-li que “de coches se está llenando”. La crítica més contundent la féu en Pep, de Can Pou, qui en començar l'al·locució insistí que ell era de totes dues Associacions de Veïns, i que no tenia filiació política ni interessos econòmics:

“En primer lugar manifestar que no puedo entender, no puedo entender lo global por mucho que usted se esfuerce. Aunque no sea de uso residencial es todo lo mismo, tiene el mismo origen que es la especulación que estamos viviendo en este barrio (...) ¿Por qué echan abajo los militares y dejan esto? ¿Por el impacto visual? Nosotros hicimos la rehabilitación de nuestra finca y en la fachada la comisión de patrimonio no nos autorizó a poner piedra de Binissalem a 2 metros 10 por el impacto visual que tenía, y nos obligó a ponerlo a 1'80, supongo que por el mismo impacto visual (...) ¿Por qué tantas veces han cambiado el PERI de la Calatrava? ¿Por qué? ¿A conveniencia de qué? ¿Para que el promotor o el constructor estén dentro del tema legal? (...) ¿Me dejarán a mí levantar un ático de toda la comunidad para el disfrute de todos los vecinos? Yo no quiero ser ni menos ni más que cualquier otro vecino o cualquier persona que quiere promover, quiere especular y quiere hacer un negocio. (...) ¿Por qué han hecho esto con el patrimonio histórico?”

En acabar de dir això en Pep, cobert d'una claca d'aplaudiments, es girà a les monges i els demanà perdó. Les monges llavors agafen la paraula i comencen a dir, o més aviat renyar: “hemos pasado necesidades”, “rezamos por el bien de la barriada”, “allí hemos curado llagas”, “hemos trabajado hasta como peón de albañil”, etc. El gerent s'estava posant nerviós i digué que d'aquella manera no s'arribava a enlloc, que caldria que es votés, del que no se n'havia dit res en cap moment. Abans de la votació na Teresa tingué unes darreres paraules: “yo quiero que las monjas del centro se queden, a mi no me estorban, ni ellas ni nadie, pero menos ellas que llevan aquí más que nadie, que han pasado las de Caín y han sufrido aquí sus más y sus menos, y cuando este barrio ha pasado una necesidad ellas han sido las primeras”. Llavors s'obrí la votació: unes cinc persones votaren en contra de la requalificació i unes 20, entre elles en Pep, a favor, de manera que es donà com a fet que *el barri* havia dit que sí. Pocs exemples poden ser més contundents per a mostrar a) com el mercat no funciona autoregulat i lliurat a les seves pròpies energies i b) com no s'aplica abstractament sobre l'espai sinó que s'articula amb relacions i valors existents ben localitzats.

En sortir parlo amb na Jeanette i na Maria Àngela, membres de la Junta de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, i els dic que el que ha passat allà no m'ha semblat gaire ortodox, i mentre elles em donen la raó em presenten un home ben vestit, de la seva corda podríem dir, que viu al carrer Sant Alonso, qui sense temps a presentacions comença a xerrar:

“O a favor de las monjas o eres un canalla. Está bien yo he votado a favor de las monjas pero a mi me hubiera gustado más que esta reunión se hubiera hecho antes del trato. (...) Esta señora se ha comprado una casa en el barrio antiguo para vivirla, yo también, su marido también, pero comprar una casa para convertirla en un hotel de 15 habitaciones que si no va bien lo vendo y gano muchísimo dinero y me salto a la torera todo lo que está mandado... y eso es lo que está pasando!”

Com ja s'ha dit en més d'una ocasió el número de gent que va veient que el barri no es fa per ells és cada cop més gran. Aquest home comprà una casa i creia que Sa Calatrava l'havien arreglada i 'feta neta' perquè hi arribés gent de bé com ell, però cada cop veu més clar que la fan per algú altre, per algú que a-venir... i que sempre estarà per venir, ja que del que es tracta és de satisfer les immobiliàries i els clients que tindran, o els que fan hotels i els turistes que hi arribaran⁴⁵.

3. BALANÇ PATRIMONIAL

Vistos aquests dos conflictes patrimonials, que han ocupat l'Associació de Veïns de Sa Calatrava durant mesos, procedirem a avaluar-ne les seves conseqüències en la creació d'una veu i una acció col·lectives dins Sa Calatrava.

3.1. L'ELABORACIÓ D'UN DISCURS

L'Associació de Veïns de Sa Calatrava, i especialment en Liberto i en Ramón (secretari i president) aniran elaborant un discurs propi que lligui la qüestió patrimonial, el projecte de barri, el rebuig al tipus de promoció urbanística en voga a Sa Calatrava i els interessos per protegir les pròpies inversions, és a dir, les cases. Intentarem aquí sistematitzar aquest discurs per a poder comprendre que s'amaga darrera aquesta defensa del patrimoni, pel que cal fer d'antuvi dues consideracions. La primera és que aquest discurs es troba molt influït pels àmbits on intervé l'Associació de Veïns (Cicle de Conferències a La Caixa, plenaris de l'Ajuntament, rodes de premsa de la FAV, taula rodona a la UIB) i en els que arriba a adquirir una certa posició 'd'especialista a peu de carrer', i també està molt influïda per aquells professionals i tècnics als qui l'Associació de Veïns tracta de guanyar per la seva causa.

En segon lloc cal dir que és un discurs que presenta una constant tautologia: aparentment es presenta com allò que es pot fer des de baix, a peu de carrer, per a salvar el patrimoni de la seva destrucció, quan en realitat el que es vol fer és, emprant l'argument patrimonial, defensar allò que hi ha a baix enfront del poderós que els amenaça a ells i al patrimoni. Com hem vist aquesta ambigüitat es troba

inscrita en el mateix concepte de patrimoni, encara que aquí el factor decisiu són les circumstàncies que duen l'Associació de Veïns a valer-se d'ell. En Liberto és clar al respecte: ell comença a interessar-se pel patrimoni per a defensar casa seva, però creu que la seva lluita no ha de ser individual sinó col·lectiva ("fer tribu" diu ell), perquè així és més efectiva i a la vegada perquè considera que l'origen del seu problema, la impunitat i manca de respecte amb què actua el capital, és comú a molts altres veïns i un obstacle per la manera en què la nova junta directiva entén que ha de ser Sa Calatrava. A més en Liberto es declara inspirat en la seva utilització interessada i conscient del patrimoni pels constructors i l'administració: "Jo he utilitzat el patrimoni arqueològic romà per anar en contra de l'administració que ha utilitzat d'una forma perversa la llei de patrimoni, i el promotor que ha utilitzat d'una forma perversa el patrimoni per a potenciar els seus guanys". En Liberto i l'Associació de Veïns 'desvien' una lògica que els és contrària per a emprar-la en benefici propi, encara que com veurem aquesta desviació trobarà límits. Tot plegat fa que en bona mesura el que fa l'Associació de Veïns hagi de ser encabit dins el que de Certeau (2000 [1986]) anomena tàctica⁴⁶: la manera com el dèbil, sense aparells legals ni dispositius de saber que domini, aprofita les ocasions que es presenten de valer-se del discurs i les forces del poderós en benefici propi. La tàctica sempre serà una suma d'elements heterogenis i escassament estructurats, i cal dir que serà quan l'Associació de Veïns intenti estructurar massa el discurs, quan aquest es faci poderós i els seus locutors experts, que la força de l'ambigüitat que presentava el discurs s'anirà diluint.

Fetes aquestes dues observacions podríem dir que la idea inicial que permet trobar un encaix és que el patrimoni arquitectònic només té sentit en relació a un lloc i a un grup humà. Diu en Liberto a un plenari de l'Ajuntament del 28 d'octubre de 2004:

"Les restes arqueològiques s'expliquen i adquireixen un valor determinat no tan sols per la seva antiguitat, importància, monumentalitat o unicitat, si no perquè expliquen l'esdevenir d'un lloc concret i d'una comunitat humana concreta, i la gent s'ha d'identificar, que en el fons és un dels objectius de l'arqueologia, la divulgació del patrimoni passa per això, per què te puguis identificar perquè hi hagi una certa cohesió social. El patrimoni és un element de cohesió social...per tant el seu "valor" està intrínsecament lligat al lloc on es localitza".

A la vegada el patrimoni serà un element discursiu per a defensar la pròpia posició i fer demostracions de competència. Així, el Grup Castellví contractà una consultora de Barcelona (d'on és la immobiliària) per a negociar amb els veïns. Allà la consultora intentà acotar i fer discret el problema patrimonial a fi de poder controlar-lo millor; llavors els de l'Associació de Veïns alçaren la veu i digueren que a part de

les malvestats observables hi havia també una altra qüestió que era el 'patrimoni intangible', davant la qual cosa conten que la consultora es trobà encallada⁴⁷.

A partir de la idea inicial que vincula indissolublement patrimoni (lloc) i col·lectiu social, s'argüirà que la deterioració del grup humà (l'afebliment dels seus vincles i la seva pèrdua de dinamisme) es traduiran en una deterioració o pèrdua de sentit del patrimoni⁴⁸. A la vegada s'exposa que la principal causa que provoca aquesta deterioració és, en el cas de Sa Calatrava, el capital immobiliari i la seva dominació de la zona com a espai d'habitatges de luxe, com diu en Ramón en una cita llarga i aconseguida que és una clara denúncia de la lògica del paisatge:

“En mi barrio se está desarrollando un PERI (...) Lo que ha pasado en Sa Calatrava es un ejemplo de lo que ocurre en muchos centros históricos, el barrio está sufriendo una pérdida de actividades humanas, sobretudo los talleres que había, carpinteros, hornos, de todo, botiguetes ya prácticamente no hay, queda una que apenas tiene vida en el barrio. Sin embargo estos puntos de actividad anteriormente marcaban unos referentes y unos puntos de conexión que marcaban la trama humana que definía el barrio. Lo peor que está sucediendo y que sucede es que la administración no está apostando medidas para corregir esta evolución que no es natural, sino que parece natural. Al revés, pone obstáculos, quizás sin querer, y por otra parte hay una presión de los promotores que lo que les interesa a ellos es transformar todos los elementos del barrio en elementos que sean rentables, o sea construir viviendas, viviendas que dado el entorno privilegiado del barrio, a primera línea del mar y en un entorno con alto valor histórico, y pues se presta a hacer promociones con carácter de lujo, y interesa que estas viviendas, de lujo, los habitantes no se vean molestados por los habitantes tradicionales y sus actividades tradicionales. El barrio se está muriendo y se muere toda la razón de ser no ya de su entramado social sino que incluso de sus elementos arquitectónicos y históricos, y las señas de identidad que todavía quedan”.

El discurs segueix amb un nou argument que prendrà un caràcter circular: el patrimoni és una eina per a crear grup, i el grup és la garantia de preservació del patrimoni i que aquest tingui sentit; si les relacions socials són dèbils (com hem vist a Antoni Maura) el patrimoni està desprotegit; ergo, si el patrimoni és el grup humà per tal que tingui sentit i tingui continuïtat (es preservi) cal que el grup enforteixi els seus vincles, com diu en Liberto:

“Hem hagut d'aprendre a fer de tot, papers, observar, normativa de camions,... però és engrescador, perquè aquest tema dins es barrio ha fet cohesió social. Un barrio que intencionadament per interessos urbanístics se va desfer la cohesió social dins es barri, aquest tema jo he d'agrair al promotor perquè mos ha posat en safata un tema que ha lograt una cohesió social dins es barri entre gent que semblaven no tenir un punt en comú. Un passat comú on reflectir-se i fer-lo avui en dia un punt de trobada, fora pensaments polítics, fora pensaments religiosos, sinó el nostre barri i un patrimoni que és comú”

Es tracta doncs d'enfortir el grup i per a què això sigui possible cal que la informació flueixi. En Liberto sempre expressa aquesta idea: "que les coses se vegin, que les coses se sàpiguen". Per això posà tant d'interès en els sms i en el mail, per això treia la tela negra que cobria el jaciment o passava cada dia per ca na Toñy per a saber si havia passat cap altre incident desagradable que calgués propagar. Per això quan per Nadal estigué una setmana de vacances donà les claus de ca seva a unes quantes persones, entre les que em trobava, a fi que pugéssim al seu terrat i féssim fotos cada dia del que passava al jaciment, per no perdre gens d'informació. Per això es dedicà a recollir les fotos que tothom tingués del lloc i les ajuntà en un power point que va mostrar a l'Associació de Veïns, perquè tothom veiés el desastre, i després el repartí entre la premsa. I és dins aquesta idea que la informació es vegi que cal entendre, en part, l'interès perquè el barri atregui turisme i perquè els elements patrimonials, incloses les restes, siguin visitables:

"Una manera de poder defensar-nos és fer conèixer el barri, dins l'illa i cap a fora. La utilitat del turisme és si en el moviment d'aquest turisme hi està implicada l'Associació de Veïns. Un dels punts de Dalt Murada era fer-ho entrar en el tema dels calls. Atreure grups de gent d'aquí que ho vegi, com a forma de contraposar a l'Ajuntament i a la immobiliària gent que pugui parlar. El turisme és superimportant".

3.2. REVESSOS

Els èxits obtinguts en el camp patrimonial en els conflictes del Temple i Dalt Murada s'han tornat victòries ben amargues. Expliquem-les. Com hem vist l'Ajuntament es comprometé a comprar les Torres del Temple, però li exigí a en Fernando que els les vengués sense inquilins, ja que recordem que la compra es relaciona amb la prohibició del seu ús residencial. En Fernando ha negociat amb en Manuel i na Toñy i tots plegats s'hauran d'entendre. En Fernando però no negocià amb na Miriam, sinó que s'acollí a un pagament retardat que na Miriam féu, atès que es trobava a Seattle tenint cura de la seva mare, quasi centenària i malalta, i un jutge ha decretà el seu desnonament. Na Miriam recorregué la sentència, però a l'espera que aquest recurs es resolgui el 25 de novembre ha estat desallotjada. Si acaba guanyant el recurs, però, l'únic que pot esperar és una indemnització i no pas retornar al pis, de manera que ja se n'ha cercat un altre: com us podeu imaginar no n'ha trobat cap que pogués pagar per Sa Calatrava i s'ha mudat a un àtic devora la Plaça Espanya. L'Ajuntament diu que encara no sap què fer-ne de les Torres, que han assolit la màxima protecció patrimonial, la de monument, però suggereix la possibilitat d'ubicar-hi l'Oficina del Defensor del Ciutadà⁴⁹. Com temia en Toni tant si s'ho enduu el promotor com l'administració la botiga que dóna vida i na Miriam han d'anar al carrer. I en Fernando? Doncs en una operació que els diaris [AD: 53-54] titllaren de "Jugada perfecta del equipo de Cirer" se li permuten les torres per un solar perifèric de 4200 metres quadrats, on hi havia hagut la fàbrica de Flex,

uns terrenys que s'havien adquirit amb l'ecotaxa i que el Govern cedí mitjançant conveni fa uns mesos a l'Ajuntament. Dubto que els empleats de la nova Oficina facin el cafè a Can Salat, allà on na Miriam i en Toni es trobaven i llegien els diaris que havien comprat a na Toñy i en Manuel; ell llegia tots els diaris i prenia notes, ella llegia el *Herald Tribune* i es queixava d'en Bush.

Pel que fa Dalt Murada la història no és massa diferent. El CIM declarà les restes visibles, però no visitables, malgrat els esforços de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i els seus aliats. Cada dia que veig na Jeanette se'm desespera dient-me que l'edifici cada dia és més gros. I tant si és gros: el balcó d'en Toni ja no dona a la mar sinó a uns balcons que envolten el que serà un jardí interior; en Toni diu que els que entrin a viure es trobaran amb una desagradable sorpresa: un calatraví, vell, lleig i coix que sortirà amb roba interior al balcó i els fotarà carotes: una resposta individual. Això sense tenir en compte els esvorancs que segueix tenint a la paret, i pels que darrerament aquells que més s'han preocupat són els de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. Per altra banda, la pedrera està enterrada sota el pàrking, i se suposa que des d'allà deu ser visible. En Liberto està molt desil·lusionat perquè sent que ha perdut la batalla i a més està dolgut i decebut amb els seus veïns. Organitzà un pla per demandar el promotor i aconseguir almenys la rebaixa d'una planta o la pèrdua de l'aparcament. Dur el plet endavant requeria un milió de pessetes i ell cregué que el 50% l'havia de posar l'Associació de Veïns i l'altra meitat els veïns propietaris afectats, al voltant d'una desena. Així doncs es pretenia conjuminar allò que es considerava bo pel barri amb l'interès en termes de valor de canvi dels propietaris. En Liberto però es trobà amb la negativa dels altres propietaris a posar-hi 300€, cansats ja de lluita i sense ganes d'embolics. Així mateix hagué d'encaixar les crítiques d'alguns dels seus companys de junta, que l'acusaven d'instrumentalitzar l'Associació de Veïns en benefici propi, un benefici que ell mai no ha negat però que intentà entendre en un context més ampli. Per si tot això fos poc les obres a Botons per fer un complex residencial tancat començaran en qualsevol moment.

Com cal que entenguem aquestes lluites patrimonials i els fracassos a què donen peu? Una primera resposta sens dubte és que segurament eren unes batalles que no es podien guanyar. Hagués estat millor, llavors, no lliurar-les? Probablement, però la circumstància amb què s'ha trobat l'Associació de Veïns no és fàcil, ja que només en relació a aquests conflictes patrimonials ha aconseguit una mobilització més o menys estesa dels veïns. Només en els conflictes patrimonials veïns molt diferents han pogut compartir una consciència vinculada a una pràctica, ja que aquests conflictes han generat una certa politització, una presa de posició, poc buscada, respecte de la lògica del plànol en què es posa en evidència que voler compartir el carrer, voler viure com allò que creuen que és un barri, esdevé un projecte dins un joc de forces, esdevé un desafiament i una proclamació d'allò que consideren que és *ser un veí*.

La pregunta decisiva és: per què reivindicacions extrapatrimoniales (la vivència del barri, la cohesió social) s'articulen en el llenguatge del patrimoni? Reprement la troca que ja abans desfilàvem hem de donar una doble resposta. La primera és l'oportunitat oferta per les mobilitzacions que s'estan donant a Palma i sobretot pel marc institucional i legal. Aquesta resposta ens duu a la qüestió de la governamentalitat i el procés de despolitització: per què els residents d'un barri són escoltats quan parlen en termes de patrimoni, com ho podria fer un turista cultural, i no quan parlen des de l'experiència i la consciència pràctiques? Cal tenir en compte, així mateix, que el discurs patrimonial que elabora l'Associació de Veïns de Sa Calatrava sempre té dues línies: una empra el patrimoni per a parlar d'altres coses; l'altra va creient-se el discurs, evoca els móns medievals jueu i musulmà i contribueix a fer de Sa Calatrava un entorn. Així aquesta segona línia, encara que s'enfronti al capital immobiliari, aprofundeix en el barri inventat i si bé pot contribuir a refermar el valor de les pròpies cases no ajuda gens a crear una experiència compartida, a fer valer les pràctiques, ja que com ens diu Tuan: "A truly rooted community may have shrines and monuments, but it is unlikely to have museums and societies for the preservation of the past"⁵⁰ (1977: 198). La segona resposta és l'absència del veïnat. Si es parla de patrimoni quan es vol parlar de barri és perquè no se sap què dir del barri, perquè el barri no parla. Si el patrimoni ha estat una màscara o una entelèquia per a parlar de quelcom que hi ha a sota, el drama és que a sota només hi pot haver dues coses: una absència o un projecte. Posem un exemple. Els veïns han intentat mostrar els valors d'ús compartits que entraven en contradicció amb les promocions urbanístiques a què s'han oposat. Així s'han queixat intensament dels camions immensos que recorren la murada per a avançar les obres de Dalt Murada, uns camions que han estat denunciats per sobrepassar el tonelatge autoritzat. També s'han queixat que amb els camions per allà els nins no poden jugar a la murada, i aquí se'ns fa eminent que només podem estar parlant d'un projecte o d'una absència, ja que el cas és que a Sa Calatrava els nins no juguen a la murada, encara que a molts calatravins (com a mínim a aquells que tenen el barri com a projecte) els agradaria que fos així, tenen el projecte que sigui així [Fig. 3 i 4]. I precisament és l'atac urbanístic el que permet posar sobre la taula l'absència com un projecte.

Tenim altre cop davant totes les paradoxes del discurs patrimonial, que mentre és un discurs a) còmplice amb la lògica del paisatge i b) que encobreix que no hi ha barri, és capaç de bastir un projecte mínim que faci aparèixer el barri i ajunti varies persones procedents de sectors dividits. Aquesta és l'oportunitat del discurs patrimonial a Sa Calatrava, una oportunitat poc fructífera, si bé els temps limitat d'observació fa els nostres judicis arriscats. En els combats que hem mostrat ha obtingut dos revessos, com hem dit perquè difícilment podia guanyar, però no podem oblidar que ha creat unes xarxes de comunicació i col·laboració entre veïns que no existien. Però tal vegada on hi ha hagut la derrota més

important, si més no momentània, ha estat en no saber aprofitar l'embranchida i la capacitat d'ajuntar dels conflictes patrimonials per a generar una experiència compartida i una trobada, més enllà d'aquella derivada 'd'un enemic comú', és a dir, no haver fet un barri millor mentre es demanava un barri millor. La defensa contra les agressions de l'espai mercaderia (les mobilitzacions patrimonials) i la intensificació de la vida social han estat les dues potes de l'acció de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, però no ha sabut ajuntar-les. Anem a veure-ho.

4. LA INTENSIFICACIÓ DE LA VIDA SOCIAL

Des de la divisió la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns ha seguit en la línia que havia dut com a Associació de Veïns de Sa Calatrava: festa de sant Cristòfol amb paella on es troben els antics residents, oposició a qualsevol moviment, considerable poder de convocatòria en les seves assemblees i reunions, visites de cortesia als càrrecs polítics,... L'Associació de Veïns de Sa Calatrava amb la seva nova junta, a banda de les qüestions patrimonials ja ressenyades, ha intentat guanyar hegemonia dins el barri i fer del barri un projecte, és a dir, intensificar la sociabilitat, ampliar el grup de la gent que es coneix i generar espais de trobada on crear una experiència compartida. En aquests aspectes l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, malgrat se li hagin de reconèixer mèrits, ha reeixit poc, en bona mesura perquè no ha sabut ajuntar aquesta intensificació de la sociabilitat amb les reivindicacions patrimonials/urbanístiques, i especialment perquè no ha aplicat cap endins aquella lògica que fonamentava el seu discurs, pensat per a convèncer el defora (administració, opinió pública, etc.). Explicarem aquestes dificultats a través de dos casos: les festes que organitzen i la terrassa del bar de Santa Fe.

4.1. FESTES

El primer trimestre del 2005 l'Associació de Veïns de Sa Calatrava organitzà dues festes, totes dues a Dalt Murada. El 15 de gener, Sant Antoni, una sardinada, i el 19 de març una festa solidària amb el tsunami del sud-est asiàtic anomenada "Enfila't pel Tsunami" [AD: 51], coorganitzada amb els castellers de Mallorca i Bombers sense fronteres. La intenció que hi havia darrera aquestes festes era inequívocament la d'intensificar la sociabilitat i generar una experiència compartida, una vivència del barri com a espai públic, com es palesa en el mail de convit a la sardinada:

"Vols venir? estàs convidat a recuperar un espai de festa veïnal, només has de dur el teu espai de festa i compartir-lo amb els teus veïnats. Hem lograt recuperar un patrimoni econòmic del barri, estem treballant

per recuperar i protegir el nostre espai patrimonial històric i arqueològic...i ara ens manca fer-lo amb les nostres festes. Som capaços?”.

En efecte, a principis del 2005 els Veïns per Sa Calatrava que s'havien fet amb el control de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava havien obtingut consecucions que sorprenien el més optimista: recuperació dels 4 milions, guanyar el pols del Temple, una bona xarxa d'aliats i difusió pública dels seus problemes, aturar (pel moment) les obres a Dalt Murada, guanyar el pols del Temple. En aquest context, i ja a finals del 2004, es creà una Comissió de Festes, encapçalada per la 'vella guàrdia' (Toni, Joanet), que partia de la convicció que a part de les lluites burocràtiques i urbanístiques/patrimonials, que actuaven sobretot cap a fora del barri, calia crear espais de trobada en el barri entre els veïns i propiciar la seva coneixença, en especial entre antics veïns i nouvinguts, una idea que queda ben clara en el cartell que anunciava la creació d'aquesta Comissió de Festes:

“A més d'anar solucionant temes legals, econòmics i reivindicatius relacionats amb el benestar i patrimoni, hi ha la idea generalitzada de propiciar, de cada vegada més, el retrobament d'antics i coneixement de nous veïns mitjançant activitats/trobades lúdiques per a tothom”.

Tanmateix, i malgrat que les dues festes congregaren una bona audiència (especialment de gent de fora del barri), no despertaren eufòria sinó més aviat un cert cansament o desencant entre els organitzadors i parlant amb en Toni fa uns dies em deia que estava desanimat, que no veia el barri preparat o disposat per a fer “coses guapes”. Així, tal i com dèiem que els nouvinguts no entenien qui era aquella gent major que es congregava a Dalt Murada per a fer la paella de Sant Cristòfol, molts dels antics residents no saben ben bé qui són aquella gent que es troba a Dalt Murada per a menjar sardines a mig gener. A més hem de tenir en compte que tot això succeeix en un context on molts calatravins consideren que “tot és política”, i aquí Esquerra Unida feu un flac favor a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, ja que envià un mail a tota la seva militància convocant-los a la sardinada dient que era una “torrada reivindicativa per salvar les torres del Temple en el qual hi viu la nostra amiga i companya d'Esquerra Unida Miriam”. La junta directiva de l'Associació de Veïns reaccionà davant el que jutjaren com un intent d'instrumentalització dient que allò era una festa popular per a tothom, sense cap lema.

A banda però del cansament de la 'vella guàrdia', les instrumentalitzacions partidistes o la dificultat de moure els calatravins, el poc èxit d'aquestes iniciatives d'intensificació de la vida social tenen molt a veure amb el fet que els diferents grups heterogenis que havien vist quelcom comú per a ajuntar-se i armar una alternativa no sabran ajuntar-se. Dos exemples, les festes de Sant Cristòfol i el tancament del Loco Circo, ens permetran mostrar aquest extrem. El març de 2005 hi hagué assemblea de

l'Associació de Veïns de Sa Calatrava amb una assistència d'unes 40 persones Des de la taula es proposaren una sèrie d'activitats, de les que en destacarem dues. La primera fou una sèrie de berenars i sopars a la fresca a l'estiu que anessin omplint l'espai públic de Sa Calatrava. La proposta tingué molt bona acollida encara que com veurem només s'ha dut a terme un cop i en circumstàncies ben excepcionals. La segona fou el que s'anomenà una *Festa d'Estiu*. En realitat era un intent per part de l'Associació de Veïns de superar la idea de les festes de Sa Calatrava, vistes per alguns com a vulgars, carrinclones o políticament poc correctes ("per què fer una cosa cristiana?"), a la vegada que aquesta Festa d'Estiu implicava no haver d'entendre's amb la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, deixar-los a ells el tracte amb la gent major i la connexió amb el passat del barri i dedicar-se l'Associació de Veïns de Sa Calatrava a fer una cosa nova, moderna i 'més urbana'. En Toni, assegut entre el públic tot i ser el vicepresident, reaccionà i digué que no li semblava bé, que de sempre s'havia celebrat la festa de Sant Cristòfol i que calia buscar aquesta connexió. L'audiència es mostrà dividida (segur que molts ni sabien que Sant Cristòfol era el patró), però el rellevant és que no s'acabà fent ni una cosa ni l'altra, i així el juliol els únics que feren festes foren la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, en la seva línia de paella i teatre costumista.

L'Associació de Veïns de Sa Calatrava no està sabent organitzar aquella pluralitat que reclamava, i el grup de gent que hi ha anat dominant és aquell que entén el barri d'una manera més propera a l'entorn i la festa amb un cert regust elitista i d'una manera molt menys compromesa que aquella que li agrada a en Toni. Així en Ramón, com a president, presentà un projecte d'activitats culturals pel 2005 en què més que festes es plantejaven activitats més tranquil·les i més lligades a la creació d'entorn com tallers a l'aire lliure, exposicions sobre la història de Sa Calatrava o xerrades i conferències, ...a més d'unencontre de les tres cultures. Les festes apareixen aquí com un valor afegit del preciós barri on viuen, com un capital cultural que doni prestigi i que es valgui d'aquells professionals (els especialistes) en el camp artístic i cultural que viuen a la barriada. La cultura tendeix a entendre's com un camp exempt, com un aprofundiment en la ciutat inventada, aquella que s'oblida de les adoberies i se'n recorda del call, i ja tornem a trobar allò que hem criticat d'en Climent o de l'Urban, és a dir, la idea d'un barri cultural i artesanal on es fa una certa celebració de la identitat, la història i la cultura a partir de formes despolititzades i benpensants com visites guiades o la gastronomia.

Tal vegada aquesta manera d'entendre les festes no hauria de ser vista com un problema i quadra amb allò que volen gran part dels que s'apleguen al costat de l'associació: convertir Sa Calatrava en un barri amb encant i harmonia, paradís de la classe mitja. El problema està en què aquest fet és símptoma que aquell barri per a qualsevol que volia aplegar la seva pluralitat ja no està tan clar i que està cedint enfront una dinàmica d'un grup que en fa una celebració culturalera. I aquesta dinàmica de grups

acabarà guanyant pes sobre aquella altra inclusiva que havia donat peu als dissidents i que es basava en qualsevol que tingués un projecte de fer vida pel barri, qualsevol que volgués ser un veí que veïneja (que volgués fer del seu viure en un lloc junt amb els altres que viuen en aquell lloc quelcom significatiu) i que tingués una experiència comuna pel fet de trobar-se en relació d'oposició a l'espai mercaderia.

El local del Loco Circo servia un poc per a tot. Com a magatzem dels utensilis per a les actuacions, punt de reunió de joves "con rastas y los pelos pintados", lloc on es feien activitats com petits concerts i passis de cine i també servia com a bar (clandestí) i junt amb l'Aixopluc, situat a Sa Gerreria, conformava una espècie de ruta de marxa alternativa. Cada divendres hi havia concerts a l'Aixopluc i quan s'acabaven alguns dels assistents feien cap al Loco Circo que es convertia en el típic bar clandestí: barat, fosc, no massa ple i on la cervesa es pot acabar en qualsevol moment. La Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns feia anys que demanava a la policia que tanqués el local i les monges de la guarderia també⁵¹. El març del 2005 la policia es presentà en el local mentre s'hi visionava una pel·lícula i el precintà, al·legant que el local no disposava de llicència per aquestes activitats; en la denúncia es pot llegir: "que en el local se encontraban una decena de personas que minutos antes habían visionado una película, y que en esos momentos se encontraba charlando sobre lo visionado". Com diu en Kléber, soci d'en David: "Nos podían atacar por tantos lados y justamente por ese, el de la proyección, ...yo es que aún no lo entiendo". Això provocà que els del Loco Circo es mobilitzessin i de fet aconseguiren portar unes cent persones davant de l'Ajuntament equipades amb sacs de dormir i disposades a acampar fins que no es desprecintés el local. Això succeïa el dia 18 de març i el dia 19 els del Loco Circo s'havien compromès amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava a organitzar tallers de circ pels nins en la festa *Enfila't pel Tsunami*.

A part de promoure l'acampada davant de l'Ajuntament el Loco Circo, com a associació legalment constituïda, demanà a altres entitats que firmessin un document que havia escrit [AD: 52]. En aquest document el Loco Circo elaborava la seva defensa dient que totes les activitats que es fan al Loco Circo són internes de l'entitat, la qual cosa cal dir que no és gaire certa, i enumerant tots els seus mèrits en el camp de cooperació. Gràcies a les firmes aconseguides, la pressió al carrer i una sèrie de renúncies (sobretot que no fessin servir més el local com a bar) l'Ajuntament es féu enrera i retirà el precinte. La notícia tingué cert ressò en la premsa i en les seves declaracions els membres del Loco Circo posaven la seva imminent participació en la festa del tsunami com a evidència del seu compromís social. L'Associació de Veïns es trobava davant una ocasió on havia de manifestar-se en relació a un tema polèmic dins el barri i davant el qual els seus predecessors i ara la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns havien estat taxatius, i la seva reacció fou ambigua o indecisa. Es negaren a

firmar el document que el Loco Circo els oferia i feren una declaració on no es donava suport al Loco Circo sinó que merament es deia que el motiu que la policia havia donat els semblava antidemocràtic. La lectura d'això és força òbvia: contra aquells que volen pacificar el barri sense miraments però negant-se a reconèixer la calatravinitat del Loco Circo, ja que se'l tracta com un cos estrany, i en el fons se'ls està dient que el seu tipus d'activitat no va amb ells. L'Associació de Veïns s'està tancant (el Loco Circo també) i marca distància amb aquells que des d'un primer moment havien trobat els mateixos problemes i inconvenients que ells. Dins el barri l'Associació de Veïns de Sa Calatrava poc a poc va guanyant persones que s'interessen pel que fan però paral·lelament es va quedant sola, va perdent la capacitat de representar el barri, es va personalitzant i va convertint-se en una entitat que defensa els semblants: parelles amb canalla que han arribat i que volen fer de Sa Calatrava un paradís de classe mitja. Paral·lelament la seva activitat urbanística i patrimonial s'anirà convertint en una de posar draps calents, és a dir, de vetllar per a què no hi hagi abusos però sense plantejar cap alternativa ni politització. Estan convertint-se en el grup que els tècnics de l'Urban volien que habités Sa Calatrava, que fa festes per a atreure i animar els passejants però, i això és el més important, continua sent incapaç de generar espais de trobada del barri.

4.2. LA TERRASSA DE SANTA FE

En Lolo arribà a Palma, procedent de la província de Granada, als 60. Des de la seva arribada ha viscut a vàries zones de Ciutat i actualment resideix a Son Ferriol, una zona periurbana dins el terme municipal de Palma. Fa un parell d'anys es jubilà de la seva feina de mestre d'obres i es posà a cercar alguna activitat que li distraués la rutina. Un dia passejant per Sa Calatrava, que coneixia per haver treballat pels seus voltants, va veure un bar tancat a la placeta de Santa Fe i se li va ocórrer que podria ser una bona pensada agafar-lo i aprofitar l'ambient únic i reposat que destil·la la placeta, aquella on fa quasi trenta anys Els Joglars representaren La Torna. Es tracta del bar que havia regentat en Vicenç el tancament del qual impulsà l'Associació de Veïns de Sa Calatrava climentista dins la seva campanya antibars. Ateses les reduïdes dimensions del local, en Lolo des d'un primer moment tingué clar que l'èxit del bar depenia de què pogués posar quatre o cinc taules a fora la placeta on la gent pogués estar-s'hi relaxadament, fer petar la xerrada i si s'esqueia llegir, per la qual cosa omplí el bar de llibres seus, bastant antiquats. En Lolo creia que fent això "podria animar la zona" i tenia la idea de fer un horari més ampli que no el bar de la Porta des Camp que té al costat, i poder obrir els dissabtes i els vespres, sobretot a l'estiu on la placeta és un escenari sens dubte immillorable.

En Lolo comprà quatre taules i setze cadires i sol·licità a l'Ajuntament el permís per a instal·lar-les. En fer la sol·licitud hagué de pagar la quantitat que se li exigia en taxes (500 €) per l'ocupació de 20

metres quadrats. L'Ajuntament però li envià una carta al cap de pocs dies, el 2 d'abril de 2005, en què li denegava aquest permís. Els motius exposats foren els següents:

“La configuración urbana de la citada plaza, la ubicación de un templo religioso y la tranquilidad ciudadana existente en dicho lugar no aconseja la autorización de actividades al aire libre por extensión de actividades de bares y cafés. Mucho más si tenemos en cuenta que en dicha plaza no existe ninguna autorización de este tipo, con lo que sentaría un precedente negativo”.

El temple religiós al que es refereix és l'Església de Santa Fe, l'església que els calatravins consideren com a pròpia i que era la del gremi de blanquers i assaonadors, i que en l'actualitat recordem que només s'obre un dia a l'any, en honor del seu patró Sant Cristòfol, quan, coincidint amb les Festes de Sa Calatrava, el sindicat de taxistes organitza la beneïda d'automòbils. És a dir, que l'existència del temple no pot ser un obstacle pels seus usos, sinó per la imatge embellida que dona a la plaça. El més destacable, tanmateix, és el motiu que s'argüeix de la “tranquilidad ciudadana existente”, que bàsicament vol dir que no hi ha activitat, més enllà de les dones que van a la perruqueria. L'interessant, doncs, és que aquella tranquil·litat que tothom destaca de Sa Calatrava, i que els nouvinguts veuen com la seva principal característica, ha adquirit rang legal. Sa Calatrava era una barriada cridanera i plena d'activitat, això la identificava i això la feia estimada pels calatravins. Arran del malestar entre els veïns, el PERI, l'expulsió de gent i l'abandonament de les cases pels calatravins aquesta es va quedant deserta, de manera que quan arriben els primers gentrificadors es troben una barriada silenciosa que els donava el repòs que volien després de la feina, és a dir, en el seu temps lliure en què volien desconnectar. Però ara, aquesta tranquil·litat, aconseguida en bona mesura per l'acció de la lògica del paisatge i del climentisme, ja no només és quelcom intrínsec i de tota la vida, sinó un dret i una identitat a preservar a través d'instruments legals.

Davant la negativa municipal en Lolo s'indignà i es decidí a tramitar-hi un recurs en contra. De principi, però, i per mostrar la seva disconformitat, el mateix dia que rebé la carta instal·là les cadires i les taules i, en prestatges, llibres al costat. Aquell mateix dia hi anà la policia i li digué que havien de treure les taules i cadires, ja que no tenia permís, i a tal efecte duien una ordre a la mà. En Lolo demanà l'ordre i veié que hi posava que tenia 24 hores per a enretirar les taules, i així ho observà als policies. Aquests agafaren un bolígraf, tixaren el “24 horas” i escriviren “inmediatamente”. Acte seguit, i davant l'empenyament i impotència d'en Lolo, agafaren les taules i se les endugueren. Quina fou la reacció de les dues Associació de Veïns davant d'aquests fets? La Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associacions de Veïns defensà l'acció de la policia, digueren que ells no volien bars, que volen tranquil·litat, i que a més aquell bar, pel fet d'estar a tocar de les Avingudes i la Porta des Camp, on hi

ha prostitució nocturna, es convertiria en un lloc de mala gent quan no en un prostíbul encobert. És a dir, el restaurant arreglat sí, però aquest bar no els agrada, i si bé no poden tancar-lo si poden impedir que tingui taules a fora i que a la placeta de Santa Fe hi hagi vida per passejants, turistes (com desitjava l'Urban) i també pels residents com comentava en Pedro. Vegem l'explicació que ens en fa na Maria Àngela:

“Ara aquí mateix a Santa Fe hi ha un bar que és s'únic que queda amb droga i va col·locar cadiretes per sa plaça i que no les volia llevar, i que no les volia llevar, amb sa ràdio a tope, la televisió, diaris i tal, i en es final hem aconseguit que ho llevàs. Ara això ha estat lo darrer”.

Altre cop la droga, la mala gent i la por barrejada amb criteris de gust com la ràdio a tope... En Lolo es defensa girant l'argument: si a la plaça es respira un cert ambient de possible inseguretat no és perquè hi pugui haver un bar, sinó precisament perquè, especialment els capvespres i caps de setmana, no hi ha res:

“Eso es matar el comercio, eso es matar la ciudad, a las ocho de la noche esto es un desierto del que se apoderan los yonquis, la vida está muerta. Si yo tengo una terraza aquí a la noche para las personas, seguro que vigilarán más que si no hay nadie. Y no es que yo vaya a salvar nada, pero me ha tocado a mí. Este hombre de aquí al lado [el del bar de la Porta des Camp] cierra acojonado, de mala gente. Como no hay gente, está todo despejado, y quien hay, namás que los drogaos, de la Porta des Camp, que yo les sirvo y nos les voy a negar la entrada, pero claro la otra gente”.

I quina fou la reacció de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava? En Lolo hi entrà en contacte a través d'en Toni, qui li digué que ells li donarien tot el suport. Tanmateix la resposta de l'Associació de Veïns fou la següent: no donaren suport a les taules (tampoc no s'hi oposaren), sinó que es queixaren de l'actuació de l'Ajuntament i la policia, que jutjaren desproporcionada, i que al seu parer manifesta molt clarament una actitud de l'Ajuntament i una idea del barri amb la que no estan d'acord. Heus ací un fragment del mail en què en Ramón explicava la decisió de la junta als socis:

“Creo que el tema de la utilización de los espacios públicos para generar beneficios privados es un tema delicado. No hay una ley que lo regule y el ayuntamiento puede conceder los permisos de manera discrecional. Una postura totalmente cerrada conduce a una ciudad muerta. Una postura excesivamente permisiva puede transformar la ciudad en un casino (incluyo el significado italiano de la palabra: burdel). Sería un tema de debate de enorme interés. Lo he comentado ya con algunos profesionales y pienso en la conveniencia de organizarlo en nuestro propio barrio”

Com el mateix Ramón diu en el mail la resposta de l'Associació de Veïns fou "asèptica". Hauria estat però tan asèptica si s'hagués tractat d'un altre bar, un d'aquells bars més arreglats de què ens parlava na Maria Àngela com Sa Palla? Les històries que hem anat explicant mostren com la voluntat de crear paisatge i tranquil·litzar l'espai no és tampoc del tot aliena a la nova Associació de Veïns de Sa Calatrava. De fet, en Ramón té dubtes respecte la terrassa de Santa Fe perquè no vol que Sa Calatrava estigui morta ni sigui un disbarat, però el cas és que segons ells Sa Calatrava està morta, el que fa poc comprensible que no es posin a favor decididament de la terrassa, i encara més si atenem al seu discurs patrimonial: l'origen del problema d'en Lolo és el mateix que condueix els dissidents a crear-se, el fet que no hi ha espais on trobar-se perquè el capital no els vol; el problema d'en Lolo, doncs, tindria en el fons el mateix origen que el mobbing que se li fa a na Miriam. Si bé en el seu discurs patrimonial l'Associació de Veïns de Sa Calatrava realitza una lectura política de la situació del barri i posa a tots els residents dins un mateix sac, quan es tracta d'actuar cap a dins va a cercar, potser sense adonar-se'n, el sector social dels seus semblants i acaba actuant com un grup que es representa a si mateix.

En part, la sensació de decaiguda a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava es deu a aquest enfocament en les activitats i en la vida interna del barri, ja que si alguna cosa mostra el recorregut dels dissidents per a canviar Sa Calatrava és que no n'hi ha prou amb tenir un enemic comú sinó que a més cal generar una experiència compartida (comunicada). La vida només es defensa des de la vida. Però com hagués estat possible fer això? Probablement, repeteixo, si la qüestió burocràtica i la festiva no s'haguessin separat, ja que és en la reivindicació patrimonial o urbanística que aquells calatravins que es veuen tan diferents, que veuen per un cantó un alemany ric, per un altre un vellet que morirà aviat, per un altre un malabarista pollós que no respecta res, per l'altre una beata, o un bufa, per un altre un nouvingut revolucionari o un foraster que viu en un habitatge públic, o l'amo d'un bar rònc... s'haguessin vist els uns els altres sota un patró comú, agreujats per una lògica del plànol i una lògica del capital que fa l'espai per a extreure'n valor de canvi i que no cerca calatravins, ni residents, ni ciutadans, sinó que cerca clients, i tots ells estan per venir. En el proper i darrer apartat d'aquesta tesi exposarem el cas en què més a prop s'estigué de connectar les reivindicacions patrimonials, el projecte de barri i la creació d'un espai de trobada, tot superant a la vegada el discurs patrimonial.

5. LA PRODUCCIÓ DE BOTONS (III): *DRETS CONTRA DINERS*

Després del judici contra els ocupants de Botons 10 en Fernando quedà inhabilitat com a promotor i l'inici de les obres a la mançana de Botons no arribava. El matí del 13 d'abril Sant Jeroni, la joia de la corona, aquella plaça on es pot escoltar l'aigua, aparegué tancada i una placa anunciava l'ocupació de la plaça per a fer les obres de demolició de la mançana de Botons [AF: 22]. En Miquel Àngel, que viu a la plaça, preguntà que què era allò i els operaris li digueren que el que veia i que ells no sabien res, que eren uns *mandaos*. En Miquel Àngel anà a parlar amb varis veïns de la plaça i tots li digueren que no en sabien res i que estaven tan indignats com ell. Arribà al seu lloc de feina en una entitat bancària, on ocupa un alt càrrec, i comentà indignat a tots els seus empleats aquell fet miserable. N'Agnès, una de les empleades i membre dels dissidents, li digué que perquè no es posava en contacte amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava que estaven fent molta pressió per a canviar les coses al barri. Aquesta manera de fer el contacte és un detall rellevant: en Miquel Àngel un parell d'anys després d'entrar a viure al barri, a mitjans 90, s'associà a l'Associació de Veïns ja que ho veié com un deure; després mai no s'arribà a assabentar que hi havia hagut l'escissió i si hagués volgut posar-se en contacte amb l'Associació de Veïns de què era soci no hagués pogut saber com fer-ho de no ser per n'Agnès, ja que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava no disposa de local ni de telèfon. En Miquel Àngel, però, sí sabia pels diaris que l'Associació de Veïns havia estat fent molta feina per a oposar-se a la promoció de Dalt Murada, i per bé que ell diu que trobava que els veïns tenien raó mai no li semblà un assumpte de la seva incumbència ni mai no li anà ningú a demanar-li cap firma ni res semblant.

5.1. ENGANYS

N'Agnès li dona el telèfon d'en Liberto i els dos homes es troben. En Liberto li diu que l'ajudarà, però que què esta disposat a fer ell, que l'Associació de Veïns no té prou recursos ni li sembla bé anar a resoldre problemes personals sinó que es tracta que ell s'encarregui de mobilitzar els veïns de la plaça, i que l'Associació de Veïns tocarà les seves tecles amb la premsa i farà difusió entre els associats en l'assemblea que s'ha de celebrar en breu. A banda d'això en Miquel Àngel i en Liberto decideixen investigar què és el que passa allà, i descobreixen varies coses. Allò ho ha comprat una promotora catalana (Layetana SA) que ha creat una empresa per a dur a terme l'operació, Layetana Sant Jeroni SL, participada segons els rumors per en Fernando i per familiars de destacats dirigents polítics. El projecte és construir 60 habitatges d'alt standing, pisos petits pensats per a solters o parelles, i 108 places d'aparcament, tot plegat amb la forma d'un complex residencial exclusiu i excloent que només tindrà entrada pel carrer Pelleteria, una entrada custodiada per un guarda de seguretat que donarà a un pati central comú: la idea d'un barri de trobada sembla que se'n va en orris. També varen preguntar a la

promotora que per què havien fet aquella ocupació i que què hi volien fer. La promotora els digué que era com a base de camions pels enderrocs, i que era l'únic pas que tenien, ja que patrimoni els obligava a mantenir la façana del carrer Seminari i per tal motiu l'havien d'estintolar amb uns puntals metàl·lics la mida dels quals feia impossible accedir per cap altre carrer. Per tal que els camions poguessin entrar bé a Sant Jeroni caldria treure alguns pilons de pedra, desmuntar la font i enformigonar la plaça! A continuació la nostra parella va anar a veure l'IMOV (Institut Municipal d'Obres i Vials) on comprovà que l'empresa no tenia cap permís per aquella ocupació.

L'Associació de Veïns de Sa Calatrava demana llavors una reunió amb la senyora Arregui, regidora d'infraestructures de l'Ajuntament, que té lloc el 22 d'abril i a la que assisteixen dos membres de l'Associació, en Miquel Àngel i un vicari de la Sapiència, l'edifici religiós que ocupa tota la façana septentrional de la plaça. En aquesta reunió la regidora els diu que allò és un error i que miraria de solucionar-ho. Els veïns de la plaça i els membres de l'Associació de Veïns saben que l'acció era urgent ja que si s'encimentava la plaça allò que havia de ser una ocupació provisional per l'enderrocament es convertiria en una ocupació durant tota la construcció, i a la constructora els digueren que aquesta no duraria menys de 3 anys. Els nostres amics seguiren però indagant i descobriren una cosa que ho feia tot més pervers: la façana del carrer Seminari no tenia cap protecció patrimonial especial. Per què volien llavors protegir-la? A part que pugui ser bonica, perquè això els donava el motiu perfecte per entrar per Sant Jeroni. I per què volien entrar per Sant Jeroni? Doncs perquè Sant Jeroni servia materialment com a base per a camions de 26 tones, i legalment s'hi pot accedir amb camions de 16 tones, mentre que per les altres dues vies d'accés (Botons i Pelleteria) ni materialment ni legal els camions podien ésser de més de 6 tones, o sia tanquetes, el que encariria i allargaria molt l'obra. Indignats, en Miquel Àngel i els de l'associació varen anar a parlar amb varis responsables i en més d'un lloc es trobaren amb què els deien que pensessin en el promotor, que si no ho feia així hauria de gastar-se molts diners. Tota aquesta informació anava difonent-se puntualment pel correu electrònic.

Arribats en aquest punt l'Associació de Veïns decidí moure's en una sèrie de camins. En primer lloc explotà la via patrimonial i descobriren en un llibre editat pel propi Ajuntament que la Síquia Reial, que compta amb una protecció patrimonial especial, se suposa que compta amb un aljub just sota la plaça. Per aquí tenien una peça a moure. Per altra banda en Ramón, el president, envià una carta al director al *Diario de Mallorca*⁵² queixant-se de la situació d'abús i indefensió en què es trobaven els calatravins:

“Una vez más se produce en el barrio de Sa Calatrava el inicio de unas obras que conculcan la normativa urbanística y de protección del Patrimonio y que han necesitado la acción de los ciudadanos ante la

pasividad, cuando no la connivencia, de las instituciones (Ajuntament y Consell de Mallorca). Resulta extremadamente sospechoso el que algunos nombres relacionados con los promotores aparezcan en casos diferentes. (...) Yo acuso desde esta carta porque no lo puedo hacer en el terreno de la justicia. (...) No existe justicia gratuita para las asociaciones vecinales. Con esos medios a su favor, comprendo que algunos responsables políticos de nuestras instituciones actúen como lo están haciendo: con una falta total de respeto por los ciudadanos. Es igual, los ciudadanos les seguiremos ofreciendo nuestra confianza con nuestro voto dócil. ¿Hasta cuándo?”

El tercer camí que s'obrí fou una reunió al Centre Cultural, organitzada per l'Associació de Veïns, on assistiren veïns afectats, informats i cridats per en Miquel Àngel que era qui s'encarregava de les gestions en el terreny. En Liberto m'invità a assistir a aquesta reunió i cal dir que entre els assistents s'hi trobaven els representants d'institucions tan prestigioses i respectades a Palma com la Casa de l'Església o Seminari Vell (seu de varies institucions cristianes i del Museu Diocesà entre altri) i del Col·legi de la Sapiència. Tots els presents ho tenien clar: del que es tractava era d'aconseguir que els camions haguessin d'entrar per Botons. Amb això es treien el problema gros de sobre, és a dir, l'ocupació de la plaça. Na Paz, membre combativa dels dissidents i resident al carrer Pelleteria, ampliava l'abast del problema. Per ella calia oposar-se a projectes com aquest, no només espolsar-se'l de sobre. “Fa dos anys mos han peatonalitzat i ara aquests carrers no poden sostenir 100 cotxes més” deia, “es carrer Monti-Sion i es carrer Pelleteria seran com ses Avingudes”, “a més aquestes cases noves i tancades van contra qualsevol idea des barri”. Proposava oposar-se al projecte i mirar d'escriure una carta als diaris on a més de l'Associació de Veïns firmessin a títol personal els veïns que volguessin i les institucions eclesiàstiques, el que donaria força moral a la demanda i dificultaria la crítica d'aquells que s'esbandeixen qualsevol cosa que surti de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava com una cosa de rojos. L'Església podem dir que no va respondre i un veí va dir que ell no volia embolics que, total, els polítics sempre fotien el que volien.

5.2. UN MOMENT FANTÀSTIC

Els dies passaven i la contesta que la regidora els havia promès no arribava. El 19 de maig l'Associació de Veïns presenta al registre de l'Ajuntament un escrit sol·licitant la restitució de la plaça de Sant Jeroni a l'ús públic dels veïns i ciutadans, tancada per tanques metàl·liques des del 13 d'abril. Però de sobte en Liberto tingué una idea genial que trobà un ressò inesperat: agafà la proposta de berenar a la fresca per a convocar, via mail el 18 de maig, un berenar a la Plaça Sant Jeroni pel proper dissabte 20. El mail proposava fer un berenar i presentar-se a la plaça amb pa, sobrassada, formatge... i estenalles i mono d'obra, ja que per poder utilitzar l'espai hauríem de treure una sèrie de tanques que feien nosa. Amb cinc minuts de retard sobre l'hora concertada em vaig presentar a la plaça: una trentena de persones, a

les que em vaig afegir, estaven desmuntant les tanques i els suports i apilant-los, molt endreçadament, en un racó [AF: 23]. Allà hi havia la junta directiva de l'Associació de Veïns (Ramón, Liberto, Toni, etc.) i varis dissidents (Pau, Edi, etc.), però també personatges coneguts i estimats per tothom i sense filiació veïnal explícita com en Miquelot, i també tots aquells que en algun moment s'havien sentit agreujats: en Miquel Àngel, en Manolo de santa Fe, els arqueòlegs de la Secció, la sueca de què ens havia parlat en Miquelot, na Jeanette amb el seu amor pel patrimoni i l'entorn, i en David, que malgrat no estar informat en veure el que passava s'interessà i donà un breu cop de mà. Tots ells treballaven plegats mostrant que el problema de cadascun tenia el mateix origen, i alliberar Sant Jeroni era una manera de fer-hi front. De cop i volta Sant Jeroni, segrestat durant més d'un mes, es convertí en un espai apropiat on una pancarta que resava "Veïns per Sant Jeroni" intentava fugir dels sectarismes entre associacions. Allà coincidiren n'Arcadio i na Jeanette i al cap d'uns dies aquesta em comentava entre alarmada i divertida si el coneixia aquell home, que es va quedar molt sorpresa, que ella sabia que venia droga. L'endemà els diaris recollirien la feta dels Veïns per Sa Calatrava⁵³.

Després d'aquest moment fantàstic succeí una cosa sorprenent, o que si més no jo no esperava: quasi tothom se n'anà i quedàrem fent el berenar mitja dotzena d'adults i tres o quatre nins. Molts havíem estat d'acord en què Sant Jeroni s'havia d'alliberar, però pocs hi estigueren en què era imprescindible apropiat-se-la. I això que en l'horeta que durà el berenar passaren coses ben interessants: els nins descobrien un espai on jugar a pilota; en Jaume, nascut a la plaça i avui gerrerenc, passà per allà, féu un glop de vi i contà com son pare que era pescador teixia les xarxes al mig de la plaça mentre recordava històries de la Casa del Hierro amb en Toni; en Toni precisament va veure un jove de poc més de 20 anys que des de feia uns mesos vivia a sobre del pis on en Toni prepara les seves memòries i el presentà a la resta d'assistents: resulta que fa música hip-hop i que són un grup que fan coses i en Toni suggeria que es fes una festa amb ells a Dalt Murada dins les festes de Sant Cristòfol.

Aquest fet mostra el punt mort en què sembla que ha entrat Sa Calatrava, fins i tot quan un grup de gent decideix fer un canvi de timó. De fet, sembla que l'única cosa capaç de poder cohesionar és el rebuig a determinades accions vistes com a agressions i d'habitud procedents de fora, i que sense aquestes els calatravins es troben desarmats, incapaços de crear una experiència compartida a partir de la qual fer valer els seus propis significats. Es defensa la possibilitat de fer activitats i conèixer-se enfront un afany immobiliari separador i guiat per la lògica del paisatge, però a fi de comptes els calatravins no fan activitats, només demanen poder-les fer. Sembla que sense queixa urbanística no hi ha unió i experiència compartida, però sense aquestes tampoc no és possible plantejar uns valors d'ús alternatius o unes apropiacions significatives i duradores. Dues cartes que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava envià el setembre de 2005 a la Immobiliària Layetana i a l'alcaldesa [AD: 55-56] al voltant

de la promoció de Botons venen a confirmar aquesta idea. En aquestes cartes no es planteja un rebuig a la promoció, a la que fins i tot s'aplaudeix: "Es evidente que representa una mejora importante en cuanto a un equipamiento de viviendas y aparcamientos y que aumenta el nivel medio del existente actualmente". Sí es planteja, però, un rebuig a la forma de procedir, consistent aquesta en què la Immobiliària, una vegada se li prohibeix l'ús de Sant Jeroni com a base d'operacions, demana poder usar la plaça de forma ocasional:

"NO ACEPTAMOS el uso de la Plaza como vía de acceso ocasional. (...) El motivo de la no aceptación de su propuesta, es el rechazo vecinal a un uso privado de un espacio publico, rodeado de Bienes de Interés Cultural (La Iglesia Sant Jeroni y la Capilla de Santa Elizabeth), Elementos Patrimoniales destacables y catalogados (El Colegio de La Sapiencia y la fuente de la Plaza [etc.]) y a que, el tránsito ocasional que plantean excede al autorizado y previsto en la Ordenanza Municipal de Circulación del Ayuntamiento de Palma. (...) Esta Asociación de Vecinos entiende que, la Ciudad no se debe adecuar a un Proyecto de Construcción Urbanístico Privado (tal y como así solicitan, al querer hacer uso de un espacio de disfrute común), sino que son los Proyectos de Construcción los deben adecuarse a la Ciudad. (...) Los demás vecinos del Barrio así procuramos hacerlo y no entendemos que una entidad externa como es LAYETANA tenga motivos para incumplir una norma aplicable a todos los ciudadanos".

Aquesta carta ens serveix per a afirmar tres coses: A) L'Associació de Veïns torna a fer una defensa asèptica que la condueix a vetllar pel correcte funcionament de la ciutat, com es palesa també en la valoració positiva d'una promoció tancada. B) Els únics valors que es plantegen davant dels que defensa la immobiliària són els patrimonials i el del trànsit. C) D'aquestes dues anteriors es desprèn, com a corol·lari, que l'espai es defensa en els seus elements estètics i funcionals, un espai que s'adiu molt a aquell que els nouvinguts van comprar en la foto de la immobiliària, i molt poc a aquell de la trobada i la consciència de barri de què parlàvem en el capítol anterior. Més que una defensa del valor d'ús hi ha un rebuig, ratllant el nimbysme, a les deseconomies que la fam insaciable de plusvàlua genera i que la duen a devorar-se a si mateixa.

5.3. QUI SOBRA?

La història sencera de la mançana de Botons, al llarg dels 15 anys que hem traçat, ens ensenya vàries lliçons, que en realitat són una de sola: tothom sobra i l'únic que sempre hi té lloc és el capital, el que es posa en evidència quan al final la connivència entre administració i immobiliària no respecta ni la font que és l'emblema d'un espai fet entorn, tot ell paisatge, on ja ni tan sols hi havia activitat fora d'alguna capbussada d'en David i alguna pilotada d'algun al·lot despietat. Si cal aquest lloc que només fa sentit en la quietud i per a satisfer els sentits visual i auditiu (subtilment clar) de qui s'ha comprat una

casa rehabilitada també fa nosa. El problema és que els habitants no ho viuen així, sinó que tendeixen a enfrontar-se entre ells. Emprarem el testimoni d'en Miquel Àngel per a il·lustrar-ho:

“Ara hi ha un element diferenciador i aquí és quan s’han trobat amb es nostre rebuig. Perquè fins ara tot era rehabilitat: mira, rehabilitat vendre, bueno, val, no passa res. Es quasi normal rehabilitat una casa si és antiga, *jo no puc venir a viure aquí si no me l’arregla un poc*. Ara tomar per canviar totalment *sa fisonomia de s’entorn per fer coses noves és quan realment dius ara m’estàs canviant Sa Calatrava*. Ara ja, entram dins una altra dinàmica, i crec que és quan tots es veïns, i jo s’efecte associacionista l’he trobat ara, carrer Berard [Dalt Murada] i Sant Jeroni, perquè aquí dius, tio, si consentim això és que ja ho podem consentir tot, a partir d’aquí ja... Si deixam que facin això, o no lluitam contra això, és que ja pot venir lo que vulgui, ja mos poden fer lo que vulguin, no tenim arguments per dir això no. I si cedeixes en això dius què més podem defensar. Si no defensam un espai públic on uns tios poden estar jugant a futbol, encara que a jo personalment me molesti, sa gent ha de poder estar dins un espai públic. I no podem cedir un espai públic per un ús privat, per un benefici purament privat”.

A veure, fem repàs. En la primera part, a Botons a banda de “la gent d’edat avançada i escassos recursos econòmics”, sobraven els gitanos i gent vinculada a la droga. Per les immobiliàries i l’administració està clar que feien nosa per a aconseguir l’entrada en el mercat del lloc, però els veïns que es quedaren ho veïeren com un favor que se’ls feia a ells. A la vegada, podem deduir que a Sa Calatrava sobrava altra gent, com els forns, ja que eren vistos com a entorn on comprar panades per a fer festes, i no com a llocs amb activitat i on anar a comprar sovint; així mateix aquests forns no es veuen gens beneficiats pel retard de vora 10 anys amb què en Fernando construirà i que mosqueja el mateix Ajuntament, però per fer benefici haurà d’esperar que els preus s’elevin definitivament, ja que com ell diu fins el 98 costava molt vendre a bon preu. També sobraven els calatravins que feren la moguda festiva, ja que l’activitat cultural que s’anunciava en les “Nuevas Perspectivas” no incloïa les xeremies d’en Pepet, els jocs de mans d’en Joanet o l’activitat cultural que en Toni estava desenvolupant a l’*Efímera*. A la segona part veïem que comencen a sobrar ja totes les activitats que s’hi facin, i ja el 97 en Salvador es queixava que “sa nova Calatrava” havia perdut consciència i que els “nuevos ricos” els fotien bronca quan amb el club d’esplai quedaven a la plaça de Sant Jeroni. Tanmateix, la mirada es dirigeix cap a uns okupes, assimilats a l’onada d’expulsats anteriorment, assimilats a l’estigma que no permet a Sa Calatrava mirar endavant. Pel capital sobren perquè els impedeixen construir; pels veïns sobren perquè fan mala pinta, i com deïa na Maria Àngela perquè deuen traficar amb droga, i aquí es troben nouvinguts i antics, temorosos d’allò que no coneixen, perquè no es coneixen. Així mateix, aquests okupes s’instal·laven en les cases d’uns calatravins que també sobraven, encara que aquest cop no per la força: la gent com na Bel, llogatària d’en Toni, sobra,

donat que en Fernando necessita tot l'espai possible ja que com més gran sigui la promoció, atès que l'Ajuntament li ha permès ajuntar-la, més diners podrà fer. En Fernando els paga, però sobren. En aquesta tercera fase, el que veiem és que ja sobra tothom, fins la font, aquella esplèndida font d'estil italià que, amarada de silenci, convencé a tants gentrificadors primerencs que Sa Calatrava tenia un 'encant especial'. Els únics que no sobren són aquells que han de venir per a omplir els 60 pisos i més de 1000 aparcaments (i el guàrdia de seguretat que ha de custodiar la porta tampoc no sobra).

En Miquel Àngel diu que el que acabà passant el 21 de maig és perquè s'arribà massa lluny, perquè ja ens trobàvem en un moment en què era dret contra diners. Per ell abans no era així, sinó que s'havia invertit i rehabilitat per a millor, i gràcies a això ell era allà i la seva propietat havia pujat de valor. Com ens deia na Marià Àngela, en els primers temps no es discerneix 'la gent culta dels especuladors'. Ara en Miquel Àngel diu, amb raó, que no es pot cedir un espai públic a un ús privat com aquest: té raó, però, abans del tancament de Sant Jeroni quant valor donava a aquesta qualitat d'espai públic per la qual "uns tios poden estar jugant a futbol"? I des del 21 de maig fins ara? De fet, en Miquel Àngel en la cita referida diu que s'ha arribat massa lluny, però ja fa anys que a Sant Jeroni hi ha hagut problemes especialment per a aquells que han volgut fer coses al carrer. Molts calatravins han volgut qualsevol cosa fora: fora gitanos, fora bars, fora festes a Sant Jeroni, fora drogues, fora okupes del meu pati... fins que arriba un moment en què es veu que aquell pati que creien seu, el del caràcter, la història, la cultura, la pau, la tranquil·litat i el valor patrimonial del lloc no és el seu pati. A en Miquel Àngel li canvien la seva Calatrava, la dels que arriben amb les rehabilitacions, però no es pregunta si a algú ja li havien canviat Sa Calatrava abans.

El més interessant de la cita d'en Miquel Àngel és però la relació causa i efecte que fa: quan els promotors i urbanistes es passen la gent reacciona i esclata el conflicte urbanístic. Si més no en el nostre cas és al contrari. De la mateixa manera que diem que no és que la gentrificació, que en aquest cas representa el propi Miquel Àngel, afebleixi els vincles i buidi l'espai sinó que aquest afebliment i buidatge és una necessitat (crono)lògicament anterior a poder gentrificar, diem que no és, només, que els abusos immobiliaris creïn que la gent s'ajunti i protesti, sinó que és en el moment que la gent protesta i s'ajunta que apareix el conflicte immobiliari. En un any i mig d'una nova Associació de Veïns apareixen tres conflictes immobiliaris pels que alguna gent s'ajunta, mentre que en 13 anys anteriors de PERI i Urban no hi ha cap conflicte, tot i que es fan promocions immobiliàries tan discutibles com la de Sa Fàbrica (que sobrepassa amb escreix l'altura permesa); una altra evidència: a Dalt Murada s'actua un any i mig després que les obres comencin, a Sant Jeroni uns dies. O com deia en Toni, potser no és que una cosa vagi abans que l'altre, sinó que es dona plegat. Potser no és que s'hagi arribat massa lluny, sinó que degut a què els calatravins han començat mínimament a ajuntar-se, contrarestant la

separació que l'espai del capital cercava i imposava, han començat a visualitzar quelcom a què oposar-se, ja que si bé en Miquel Àngel reacciona en aquest moment determinat on creu que s'ha arribat massa lluny, sense l'existència de la nova Associació de Veïns de Sa Calatrava la mobilització no s'hagués produït. Potser un veí a través de contactes hagués aconseguit que Sant Jeroni es desallotgés, potser, però no s'hagués aconseguit que una munió de gent fes d'aquell problema el seu problema, d'aquella plaça el seu barri. I malgrat els emperons que hem posat a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava en l'anterior apartat aquest sol fet ja li atorga tot el sentit i li confereix tot el mèrit.

El cas de Sant Jeroni és ben clar al respecte de la relació causa i efecte que defensem. Òbviament els veïns volien fer quelcom més (i menys!) que un simple berenar, però imaginem que només volgut fer simplement un berenar: haguessin hagut d'enretirar les tanques i enfrontar-se amb aquell que les havia posat, i amb aquells que ho havien permès o feien la vista grossa. A Sa Calatrava ajuntar-se és una reivindicació política, tot i que els calatravins sovint no en siguin conscients. Si els veïns haguessin simplement decidit fer un berenar, que d'alguna manera ja és el que succeí, haurien vist com la seva experiència entra en profunda contradicció amb el capital i l'urbanisme. I la llàstima és que els veïns no duguessin anys fent berenars a Sant Jeroni o apropiant-se-la per qualssevol menesters perquè llavors sí haguessin vist clarament que de cop i volta la seva felicitat, la seva vida, la seva quotidianitat, el seu espai té un valor i que implica un desafiament polític. Tanmateix, a Sant Jeroni no s'han fet més berenars i els veïns podran segurament seguir escoltant la font, perquè els camions entraran per Botons. Però quan l'edifici estigui fet potser en Miquelot ja no podrà asseure's al portal perquè els cotxes no li convidaran, i potser els veïns es queixaran del fum del forn i el denunciaran, i com que no té diners per a adequar a la llei la sortida de fums d'un forn de llenya que té 350 anys, potser haurà de tancar com han fet totes les altres botigues de menjar a Sa Calatrava, i llavors en Miquel Àngel no podrà gaudir d'aquelles petites coses que tan valora i que li fan pensar que viu en un barri

"I sa gent se saluda, jo és des barris on encara te pots saludar amb sa gent i no passa res. Jo als matins vaig al Miquelot a les 7 i mitja des dematí a comprar un croissant i me través amb qualcú, és un puesto que te pots travessar amb monges perquè aquelles hores poco más, però tots mos saludam i això fa barri. Jo això no ho havia viscut, abans te cruzas amb la gente. Un barri és això, un lloc on tothom se coneix i conviuen plegats, conviuen en un entorn que es un barri, d'una manera plegada i cadascú amb les seves formes. I això sí, barri és en es moment en què tota aquesta gent se respecta, se respecta mútuament. I això està fallant en quant a les persones. Crec que lo que falla és que no tothom té sa mateixa fita. No volen arribar tots en es mateix puesto".

Un barri és més que no que la gent se saludi, un barri és que viure d'aquesta manera esdevingui una cosa a conrear i una fita en si mateixa a defensar.

Conclusions: *ELS VEÏNS VEÏNEGEN...?*

“En nuestra sociedad la forma fundamental de dominio se basa en la capacidad organizativa de la élite dominante, que va unida a su capacidad de desorganizar aquellos grupos de la sociedad que, aunque constituyan una mayoría numérica, ven sus intereses sólo parcialmente representados (cuando mucho) dentro del marco de la satisfacción de los intereses dominantes. La articulación de las élites y la segmentación y desorganización de las masas parecen ser mecanismos gemelos de dominación social en nuestras sociedades. El espacio desempeña un papel fundamental en este mecanismo. En pocas palabras, las élites son cosmopolitas; la gente, local. El espacio del poder y la riqueza se proyecta por el mundo, mientras que la vida y la experiencia de la gente se arraigan en lugares, en su cultura, en su historia. Por lo tanto, cuanto más se basa una organización social en flujos ahistóricos, sustituyendo la lógica de un lugar específico, más se escapa la lógica del poder global del control sociopolítico de las sociedades locales/ nacionales con especificidad histórica. Por otra parte las élites no quieren y no pueden convertirse ellas mismas en flujos, si han de preservar su cohesión social (...) y dominar al resto”.

(Manuel Castells, 1996, “El espacio de los flujos”, p. 487)

Aquesta tesi ha mostrat el procés pel qual Sa Calatrava viu *atrapada* en la geografia del capital, veient-se abocada a prendre aquella forma que permet al capital circular més còmodament per a produir plusvàlues i una disciplina de mercat. Dins la mobilització a gran escala de l'espai urbà que representa la neoliberalització, a Sa Calatrava li correspon el paper de zona residencial i tranquil·la, de zona amb una situació privilegiada, un entorn encantador i un silenci i quietisme proverbials. Per a comprendre el sentit i tramet significatiu que volem atorgar a l'expressió *atrapada* hem de girar la vista al títol de l'obra: *Sa Calatrava mon amour*. Aquest poema que encapçala el volum fou escrit el 1989, l'any en què comença el PERI i el moment en què el malestar i la degradació feien els seus majors estralls al nostre barri. Una degradació i un malestar que eren en bona mesura conseqüència del fet que Sa Calatrava es trobava atrapada en una configuració de la geografia del capital per la qual aquesta quedava plenament marginada, i fins s'arribà a la situació en què bona part dels calatravins que varen tenir l'oportunitat en fugiren. No obstant això, si bé els calatravins no tenien pràcticament cap control sobre els processos que estructuraven aquella geografia del capital que patien, el poema és una mostra de la seva capacitat per a superar aquell *atrapament*. Amb les festes dels anys 70 (i probablement les dels 50) els calatravins, a la vegada que demanaven cura i inversions a l'administració, van penjar ramells coloristes i murals lluminosos als murs grisos i clivellats [AF: 9] que feien el lloc propi i que superaven l'arraconament a què Sa Calatrava es trobava abocada. El 1989, i ja passat aquell esclat de joia, els

calatravins continuaven organitzant-se per a demanar que els agencessin el barri i paral·lelament, tal i com mostra el poema, fer de la desgràcia virtut (o poesia) tot proclamant que vivien en el millor dels llocs. Així, malgrat que el 1989 els calatravins no tinguessin cap control sobre els processos translocals que dominaven el seu lloc sí sabien apropiat-se aquest i d'aquesta manera afectaven la seva realitat.

De llavors ençà Sa Calatrava ha canviat molt, i en moltes coses a millor, però el seu atrapament en (una situació ara privilegiada de) la geografia del capital s'ha aprofundit: (a) segueixen sense control sobre els processos que guien el seu atrapament; (b) s'ha soscavat (i esmicolat) la seva capacitat d'organitzar-se col·lectivament; (c) no troben un horitzó que els permeti superar el seu atrapament i fer de Sa Calatrava un lloc apropiat. Aquest atrapament agreujat queda reflectit en la perplexitat i desconcert de les paraules d'en Pedro quan expressava que calia "saber qui som...saber quins són es nostros límits", d'en Miquel Àngel quan ens deia que "cal saber quines fites volem" o ara de na Mari:

"Ha guanyat, sí, i s'ha revaloritzat. També hi ha molta especulació i el PERI no l'han respectat, a primera línia s'ha apujat la façana. No han propiciat una vida de barri. Ara hi ha aquest bar però te'n vas cap allà i no hi ha res. I és degut en això que ho van aixecant tot. (...) I també ha anat anul·lant unes convivències mínimes"

Quins han estat els mecanismes pels quals Sa Calatrava ha anat trobant-se cada cop més atrapada? Provarem d'entendre-ho tot mirant el poema amb un poc més de cura. Tres idees travessen els seus versos: (1) Sa Calatrava és única, té una particularitat irreductible, no és intercanviable ("un casc antic no retornable"); (2) Sa Calatrava es caracteritza per la seva extrema sociabilitat, sobretot de carrer, i la densitat de les relacions socials ("clovelles de pipes", "al·lotea jugant a futbol", "Tan a prop de la gent!"); (3) Sa Calatrava és un lloc del que se'n recalca l'autonomia, i per tant la capacitat de tenir un projecte propi ("un poble envoltat de ciutat", "un barri sense voreres"), tot remarcant que aquesta autonomia és oberta al món ("tan a prop de la Mediterrània i del cel -no entre quatre parets"). El que ha succeït doncs a Sa Calatrava és que donar la volta a la primera idea, és a dir, fer Sa Calatrava intercanviable, ha comportat donar la volta a les altres dues, i així Sa Calatrava ha perdut, d'una banda, activitat i sociabilitat (vida) i, de l'altra, capacitat d'organitzar-se per a construir un projecte i superar el seu atrapament. Aquest doble capgirament no és una mera coincidència i posa al descobert el doble eix, tractat a la introducció, de la neoliberalització: extracció de plusvàlua (disciplina de valor) i despolitització (fragmentació i prevenció de l'acció i la consciència col·lectives).

En correspondència, defensem que tot intent per a comprendre els processos que afecten actualment les nostres ciutats ha de prendre en consideració, i adreçar de forma conjunta i interrelacionada, els tres vectors mencionats: valor (intercanviabilitat), vida (relacions socials) i politització (consciència i

acció col·lectives). És per aquest motiu que el procés d'erosió de l'espai públic que estem vivint actualment (Smith 2005; Deutsche 2002 [1996]; Mitchell 1997) cobra una importància tan estratègica, ja que escenifica el doble eix de la neoliberalització i congria tots tres factors, i així és a través d'aquesta erosió que s'actua a la vegada sobre la vida (la relació social) i la politització (l'acció col·lectiva), tot creant-se una política de la relació que és una forma expropiadora de govern que aliena, és a dir, que ens fa perdre control sobre el destí i les condicions de la nostra existència. En el nostre cas és en l'ús del carrer on es fa notori que l'increment de valor de Sa Calatrava ha corregut en paral·lel a l'abaixada de les relacions socials, i sens dubte aquesta abaixada i el desconeixement mutu que comporta ha estat decisiu en la fragmentació de l'acció col·lectiva. A la vegada, la manca d'ús del carrer ha soscavat les possibilitats dels calatravins de tenir una experiència compartida i de fer-se el barri propi, i construir des d'aquesta vivència un projecte.

La cita de Manuel Castells que obre aquestes conclusions és una afirmació bessona a la que aquí sostenim: la dominació rau en "la segmentación y desorganización de las masas", o com ja deia Debord "El urbanismo es la realización moderna de la tarea ininterrumpida que salvaguarda el poder de clase: *el mantenimiento de la atomización de los trabajadores*" (1995 [1967]: tesi 178). El primer que cal inferir d'aquesta afirmació de Castells és doncs que estar més junts, incrementar la densitat de les relacions socials (la vida), ha de contribuir a superar la dominació, o potser més aviat que aquesta només es pot desmuntar intensificant la vida. Castells complementa aquesta explicació de la dominació sostenint el raonament complementari que bona part d'aquesta dominació (segmentació) es deu a què els dominats viuen en llocs i l'espai del poder i la riquesa es mou en l'espai dels fluxos. A partir d'aquest raonament complementari la nostra inferència sembla trobar-se una bifurcació enmig del camí: ajuntar-se voldrà dir enfortir el lloc o pel contrari implicarà la superació del lloc ja que aquest és un dels mecanismes pels quals estem dominats? La lectura que es desprèn d'aquesta tesi, i la nostra aposta, és clara: cal enfortir el lloc; fer l'aposta contrària implicaria oblidar o deixar en segon terme un dels nostres tres vectors, el de la vida, la part pràctica de la consciència (la consciència com a pràctica, la pràctica com a consciència). De fet, l'única manera com la gent pot conèixer i experimentar l'espai globalitzat ("l'espai dels fluxos") és a través del lloc ("l'espai dels llocs"), i només a partir d'aquest coneixement es podrà guanyar control sobre ell. Així, contràriament al que afirma Castells el *locus* de la dominació no es pot trobar en què el que anomena masses visqui en llocs, sinó precisament en què aquests llocs són cada cop menys seus i tenen menys control sobre ells, i això és el que separa i permet la dominació.

El problema, de fet, no es troba en què la gent visqui en llocs, tampoc no es troba en què visqui entre llocs (no és la nostra intenció escriure una oda al sedentarisme), sinó en què com a part central del

procés d'expropiació que és la neoliberalització com a forma de govern hi trobem la substitució de categories com la de veïnat per altres com visitant, que expressen un enretirament, un domini i una dessubstancialització de l'experiència. D'aquesta manera aquell espai públic del reconeixement que és el veïnat, aquell espai eminentment socialitzat i significat sobre el que es té algun control tendeix a fragilitzar-se, a liquar-se com si fos un flux. En la nostra indagació hem pogut observar com Sa Calatrava, i especialment el seu espai públic, era redefinida en funció d'aquell que havia de venir, tant en positiu (aquell que completa el barri: el visitant, el client) com en negatiu (el que trenca la coherència i harmonia: el pollós, el drogaaddicte, la prostituta). En aquesta transformació es laminava la categoria mínima però omnicomprensiva i relacional (recíproca: s'estableix entre iguals) de veí o veïnat, tot soscavant els drets que té associats (potencialment desafiadors de la geografia del capital) i debilitant l'ús de l'espai públic i l'experiència que se'l pot apropiat. Així, a Sa Calatrava aquells intents d'enfortiment de les relacions socials basades en la co-residència o de creació d'espais públics de trobada i comunicació han entrat, volguessin o no, en el camp de la politització, és a dir, en una relació d'oposició a l'espai del capital i la lògica que l'ha de governar.

De l'anterior es desprèn que la manera de fer front a la dominació seria enfortir el lloc i allò que li és propi, un enfortiment encaminat a adreçar l'efecte, la causa i el factor mediador de la dominació que ens exposava Castells. Si bé tots tres elements es donen plegats i reforcen en espiral podem assignar-los així: A) La Causa: l'espai dels fluxos (de capital i informació), la geografia del capital; adreçar-la significarà guanyar control sobre aquests o subsidiàriament maneres de superar i/o mitigar les seves conseqüències. B) L'Efecte: la desorganització i fragmentació; adreçar-lo significarà crear moviments aglutinants, una resposta col·lectiva i amb vocació universalista. C) La Mediació: el fet que el lloc s'aliena de nosaltres, i amb ell la nostra experiència perd força; s'adreçarà a restituir al lloc el temps de l'experiència i no els "flujos ahistóricos" que el governen. Aquest factor mediador és la clau, el camp de batalla, i cal doncs fer-lo el lloc de batalla ja que com diu Deutsche la dominació es basa en "giving social space a 'proper', hence incontestable, meaning, thereby closing down public space" (2002 [1996]: 401); la dominació es basa en ocultar que el camp de batalla és tal.

Cal tenir aquest punt en compte a fi de poder encabir en la nostra interpretació una aparent contradicció que ens aporta la realitat, a saber: la proliferació de nous llocs. No ens referim simplement a espais que podrien ser considerats espais paradigmàtics de la globalització com els enclaus fortificats (Caldeira 2002; Davis 1992) o els parcs temàtics o centres d'oci (Medina Cano 1997; Lehtonen i Mäenpää, 1997; Sorkin 1992). En darrera instància aquests llocs vindrien a reforçar el nostre punt de vista ja que els podem qualificar, emprant una terminologia que no ens agrada però que ens permet aquí abreujar, de "no-llocs" (Augé 1993), és a dir, llocs que només fan sentit com a recer

de l'espai de l'espai dels fluxos; són aquests, llocs planificats i concebuts unitàriament de tal manera que les pràctiques i experiència que se'n pot derivar ha estat assumida en la pròpia planificació (Chivallon, Marme i Prost 1997) i incorporada com a part de la plusvàlua que aquests llocs cerquen. Tanmateix més enllà d'aquests espais que podem situar dins la nostra interpretació de manera còmode, ja que són espais dominats (si més no d'antuvi), assistim a un reforçament d'allò local més profund i esquiú:

“El territorio (transnacionalizado) se reafirma por el lugar, y no sólo por el nuevo fundamento del espacio, sino por los nuevos fundamentalismos del territorio fragmentado, en forma de nuevos nacionalismos y nuevos localismos” (Santos 1996: 129).

En efecte en l'actualitat assistim a nombrosos processos de construcció comunitària que creen una lleialtat localista que accentua la competitivitat i censura la diferència i, en conseqüència, reforcen la geografia del capital (Blomley 2004; Dolgon 1999; Lake 1996). Així, doncs, l'equació per la qual el reforçament del lloc ha de ser una manera d'oposar-se a la dominació del valor no pot ser sostinguda, si més no genèricament i sense ser complementada, ja que veiem com la mateixa separació per la qual dèiem que el lloc se'ns escapava de les mans es troba a l'origen d'una segregació espacial generadora de llocs que s'organitzen dins una eficient geografia divisa i diferenciada més que no diferencial. Aquest efecte ha estat evident a Sa Calatrava en la seva creació com a barri patrimonial o artesanal (sigui com sigui...amb encant) absolutament coherent. Tal procés representaria un reforçament del lloc en aquest sentit, ja que ens trobem davant una Calatrava inventada a imatge de les diferències induïdes que estableix la geografia del capital per a permetre diferencials de valor, uns diferencials de valor presentats com una epidermis distintiva i diversa. Com hem d'abordar aquests processos? És possible encabir-los dins el marc explicatiu que venim defensant i la proposta que estem realitzant? Sí, però caldrà que compreguem la seva generatriu i la seva força rectora.

Un article compromès de Young (1986) sobre la idea de comunitat ens serà d'utilitat. Diu aquesta autora que aquests localismes que enalteixen i essencialitzen la comunitat es creen a partir del que ella anomena la política de la identitat, una política que destemportalitza el lloc (prevén les pràctiques, prevén el canvi) i crea una 'comunitat' autoproclamada única a costa de construir un grup d'exclusos. Emprant una mateixa lògica argumental Delgado (2001) denuncia els intents (de dominació) per convertir l'espai públic en un lloc de comunió i coherència que ataquen el fonament de l'espai públic, el de ser l'espai de la comunicació i l'accessibilitat. Afegirem un altre punt al que diu Delgado, ja que l'espai públic és també l'espai del conflicte, un conflicte que no és aliè als intents crònics de limitar el caràcter accessible i comunicacional d'aquest espai. Aquestes idees han aparegut en el nostre treball.

Així el climentisme, a la vegada que com a contramoviment social es definí pel seu esforç de suprimir l'espai de comunicació, es caracteritzà per la recurrència amb què s'expressaven idees com "som un poble" o "som una comunitat"; i mentre aquestes frases es repetien, Sa Calatrava anava guanyant entitat com a lloc distintiu dins el mercat dels llocs disposats a rebre, organitzar i ser organitzats pels fluxos globals de persones i capitals.

Hobsbawm (1996) assenyala que la política de la identitat, aquella que ens ocupa per ser la que estructura aquests localismes, es basa sempre en una lògica dels interessos. El crucial d'aquests interessos no és que siguin d'un grup (i per tant potencialment excludents), sinó que llegeixen les persones en funció d'una sola condició, d'una sola identitat que exclou la pluralitat que ens conforma. Aquesta lògica dels interessos alimenta una competició que potencia "la segmentación de las masas"... perquè, per exemple, què és el nimbysme sinó l'expressió inequívoca de la lògica que fa que llegim la resta de ciutadans en termes de competició i a nosaltres mateixos com si fóssim una sola cosa? Aquesta lògica no és la del resident/veïnat ("que veïnegem") sinó la del propietari, i si bé no hi ha cap mal en ser propietari sí que n'hi ha en ser només això, en actuar únicament a partir d'aquesta condició, una condició coherent i monolítica (com tota identitat quan es fa exclusiva i sectorial) que no pot adir-se a la irreductibilitat i el pluralisme de l'experiència ni amb l'universalisme d'un horitzó de canvi social. Davant aquesta disjuntiva la mateixa Young (1986) remarca que qualsevol canvi social que es pugui produir (a) no serà el retorn a un 'món perdut', que no pot sinó esdevenir una mistificació que nega el conflicte al si del social i tendeix a crear la coherència ordenada des de fora i (b) es produirà mitjançant la creació d'un lloc a través de la seva apropiació, i per tant naixerà a partir de les condicions presents, de l'estat actual de l'espai i els processos que el dirigeixen.

Arribats aquí comencem a tenir els materials per a sortir de la via morta on ens hem anat endinsant passa a passa, ja que si bé el reforçament del lloc se'ns fa necessari a fi de conèixer els processos globals que ens dominen, aquest reforçament apareix condemnat a crear, com diu Harvey (1996) una dinàmica on els llocs es construeixen per a triomfar (aconseguir una posició privilegiada) dins la geografia del capital (i del poder, recordem Wolf 1990) i així es reforcin mútuament. Altre cop les paraules de Santos, ben escoltades, ens donen la pista fecunda per sortir d'aquestes aigües pantanoses:

"El Mundo, visto como un todo, en las condiciones actuales, es nuestro extraño. El Lugar, nuestro próximo, nos restituye el Mundo; si éste puede esconderse por su esencia, no puede hacerlo por su existencia. En el Lugar, estamos condenados a conocer el Mundo, por lo que él ya es, pero también por lo que aún no es. El

Futuro, y no el Pasado, es nuestro punto de referencia. (...) Siempre trabajamos mucho más con la idea de recursos que con la idea de proyecto" (1996: 148).

Així reforçar el lloc (vida) és necessari, però cal fer-ho projectant-lo al futur (polítització) i connectant ambdós factors entre si i amb els processos (l'espai dels fluxos, el valor, la geografia del capital) que ens dominen i que procuren evitar no tant la sociabilitat i l'autonomia com que ambdós es puguin donar plegats, ajuntar-se i esdevenir projecte. Una volta molt gran per arribar a allò que ja dèiem en la introducció: el lloc, la comunitat, és sempre un projecte, el que es tracta doncs és d'armar-lo com a projecte relacionat a aquell projecte que ja té incorporat com a peça dins la geografia del capital. Qualsevol canvi en el balanç de dominació, i en el nostre cas en l'atrapament de Sa Calatrava, ha de provenir de la comprensió i abordatge complex dels tres vectors que hem destacat: valor, vida i politització. Qualsevol intent de revertir les dinàmiques que estem discutint fracassarà si els aborda per separat o si aborda una determinada correlació de forces entre dos d'aquests elements sense tenir en compte el tercer.

El moviment que es produeix a Sa Calatrava a partir del que hem anomenat la lògica del guardar mostra clarament, en els seus encerts i fracassos, aquests punts. Per una banda ha partit de la configuració actual dels elements, de manera que ha posat en el seu punt de mira les dinàmiques de producció de plusvàlua. Per altra banda aquest moviment col·lectiu (o agregat!), dins el qual l'Associació de Veïns de Sa Calatrava troba un lloc pels seus problemes i anhels, expressa a la vegada una voluntat d'enfortir els llocs i un intent de dur aquests més enllà de la seva unicitat radical, de convertir els problemes locals i localistes en problemes generals i compartits fora dels interessos de grup. D'aquesta manera la mobilització patrimonial ha estat capaç de suggerir una comprensió i una connexió amb els processos translocals que governen el lloc i la cerca d'un llenguatge i una acció que afronti aquests processos i estructures i que vagi més enllà del lloc específic. En canvi, si bé s'ha insinuat la possibilitat de vincular la vivència a problemes generals (de connectar la quotidianitat i la felicitat amb processos generals, de polititzar la vida) això no s'ha aconseguit, i aquest fracàs impedeix qualsevol canvi en l'atrapament de Sa Calatrava, i només podrà fer més o menys privilegiada la situació dins la geografia del capital de Sa Calatrava i la situació de determinats grups (política de la identitat) dins aquesta. De fet, l'obstacle que ha trobat l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i aquesta lògica ha estat la dificultat de generar una experiència, una pràctica que flexibilitzés el lloc alhora cosificat i liquat, que superés a base de valors d'ús compartits i viscuts, que no de comunitats ideològiques, l'espai patrimonial, inventat i per a ser mirat, pura expressió camuflada, en el cas de Sa Calatrava si més no, de l'espai del valor de canvi i de la separació de les persones, espai dominat per a no ser apropiat, espai del valor i la disciplina.

Notes

Capítol 1

¹ Es tracta del projecte *Mediterranean Voices: Oral History and Cultural Practices in the Mediterranean* finançat per la Comissió Europea dins el programa Euromed Heritage II. Aquest projecte integrà 12 universitats o centres de recerca de 13 ciutats diferents a banda de Londres i Palma: Marsella, Granada, Las Palmas de Gran Canaria, Ancona, Istanbul, Hania (Creta), Alexandria, Nicòsia Sud, Nicòsia Nord, Beirut, Betlem i La Valetta. Jo vaig estar contractat per aquest projecte com a etnògraf i especialista (!) en noves tecnologies des de l'abril de 2003 fins a novembre de 2004. El principal producte resultant d'aquest projecte és una pàgina web que pretén mostrar i posar en relació aquesta història oral i pràctiques culturals de les diferents ciutats: www.med-voices.org

² Segons el Padró d'habitants de 2004 Sa Calatrava compta amb 1054 habitants. Cal dir, emperò, que aquesta xifra és discutible ja que els límits del barri desperten polèmica i molts consideren que no encaixa amb la zona estadística del padró. No obstant això cal dir que dins els límits de màxims que alguns defensen no hi viurien més de 2000 persones.

³ Cursives afegides. Com a convenció al llarg del text, si no s'indica el contrari les cursives de les diferents cites textuais seran originals. Les cites textuais es transcriuran en l'idioma original de l'edició consultada. En les transcripcions de testimonis orals les cursives sempre seran, òbviament, afegides.

⁴ Aquí espai urbà vol equivaler a expressions com ciutat o (procés d') urbanització

⁵ Les obres més representatives d'aquests autors en aquest període són: Harvey (1988) [1973], Castells (1979) [1972] i Lefebvre (1991) [1974].

⁶ Un exemple mostra aquest caràcter paradigmàtic. A finals dels 90 va tenir lloc a Còrsega un moviment d'oposició a varis desenvolupaments turístics costaners: el lema que l'encapçalava era "Stop Baléarization".

⁷ Aquest procés comporta una contradicció inherent que desenvoluparem especialment en el capítol 6 i que aquí ens limitem a apuntar. L'espai del turisme, el de les vacances, exigeix unes certes 'qualitats', una qualitat d'aquest espai. Tanmateix, com ja s'ha dit, un pic aquest espai és mobilitzat per la indústria turística entra a haver de complir les exigències del capital, de la mercaderia, és dir, ha de ser intercanviable, el que li fa perdre aquesta qualitat distintiva i *sui generis*. És a partir d'aquesta anàlisi que ha de ser interpretada la centralitat de la qüestió mediambiental en la política i el debat públic mallorquí. Per a exemplificar-ho bastin alguns exemples: la innovadora i extingida *ecotaxa*, l'important pes parlamentari del partit verd (com a mínim en relació a la resta de comunitats autònomes espanyoles), que l'actual president del Govern fos estratègicament nomenat Ministre de Medi Ambient, que les grans mobilitzacions populars a Mallorca hagin girat al voltant d'aquesta qüestió (per citar dos exemples distants, la de la Dragonera del 77 o contra el Pla de Carreteres el 2004).

⁸ Aquest terme és un manlleu de l'anglès *gentrification*. Encara que trobem traduccions d'aquest terme al català, tals com ennobliment social o elitització social, hem preferit "catalanitzar" el mot anglès. Tal tria es motiva perquè creiem que aquest terme originat en la literatura anglosaxona en ciències socials està prou arrelat a casa nostra, i entenem que utilitzar alguna traducció com les esmentades contribuiria a crear confusió. Per altra banda és convenient assenyalar que aquest terme serà explicat i analitzat amb més deteniment en el següent capítol de l'obra, així com serà ampliada gran part de l'explicació aquí exposada.

⁹ El terme procedeix de la locució anglesa 'Not In My Back Yard' (NIMBY) i fa referència a l'actitud de certes àrees benestants quan s'oposen a la ubicació en el seu territori de certes instal·lacions, generalment públiques, que es consideren negatives per la qualitat de vida dels residents i pel valor de les seves propietats immobiliàries. Aquestes instal·lacions poden anar des d'un centre d'atenció a toxicòmans fins a una planta de residus passant per habitatges de protecció oficial.

¹⁰ Aquesta primera part de la hipòtesis es postula com a causant primera. Cal tenir en compte que s'entén que aquesta causa primera no és la reforma urbanística sinó la lògica neoliberal d'obtenció de plusvàlues i de conversió extrema en valor de canvi que serveix a la vegada com a mecanisme de control social; aquesta lògica empra l'urbanisme com la seva eina.

¹¹ Subratllat meu.

¹² Creiem que el concepte de *topografies* tal i com és defensat per aquesta autora en aquest article s'adiu molt bé a allò que volem expressar, a la necessitat de construir teòricament llocs on s'assumeixi la tensió global-local a la vegada que vinguin

a reforçar allò local, o més aviat, la força d'aquells que viuen en el local i no tenen control sobre el global. A les conclusions mirarem de desenvolupar aquestes idees.

¹³ Castells ens confirma la necessitat de penetrar en aquesta anàlisi qualitativa en un estudi inspirador del nostre: "La observación directa [es refereix a "quantitativa"] del movimiento no nos permite extraer ninguna conclusión sobre su significado social. (...) ni las características urbano-sociales de los barrios ni la evolución de las luchas políticas pueden explicar su dinámica, sus intereses y sus efectos. Para entender el Movimiento Ciudadano de Madrid en cuanto proceso de cambio social, tenemos que emprender un recorrido analítico, y para que este sea fructífero, hemos de penetrar en la vida cotidiana del movimiento, entrar en contacto con algunas de sus experiencias" (2001: 198).

¹⁴ Aquest enfocament es reconeix deutor del que realitza E.P. Thompson (1980 [1963]) per la classe social, produïda a través de la pràctica, és a dir, que la classe objectivament definida no preexisteix la seva consciència. En el següent capítol (2) tornarem sobre aquest punt.

¹⁵ En les meves entrevistes sempre demanava als informants que em dibuixessin els límits.

¹⁶ La lògica que es posa en pràctica (i que arriba al seu paroxisme amb Sa Calatrava Immensa és molt similar a la que Deutsche exposa pels homeless: "The vision of the homeless person as the source of conflict in public space denies that there is an obstacle to coherence at the very core of social life. The homeless person embodies the fantasy of a unified urban space that can –must- be retrieved" (403).

¹⁷ En una línia de crítica similar s'expressa Fernández-Coronado en el cas de les rehabilitacions de centres històrics, partint del que analitza a la ciutat de València. Aquesta autora parla de 'participació passiva', 'participació tutelada' i 'participació activa' i diu que només aquesta darrera, que és inexistent en el cas estudiat, es pot considerar tal participació: "por tanto creemos que hay que desarrollar nuevos cauces de participación para desmontar el carácter falaz y equivoco de los actuales. Pensamos que lo novedoso es hacer de la intervención pública, menos pública, y más comunitaria, más con los ciudadanos" (Fernández-Coronado 2004: 133).

¹⁸ Durant el treball de camp o en el procés de redacció dues d'aquestes persones han abandonat el barri, els dos arran d'una separació matrimonial, el que els ha fet exresidents.

¹⁹ Una d'aquestes, n'Emiliana, és a més resident, i és per aquest motiu que els números no quadren. D'altra banda, hem considerat beneït no citar na Rosa, presidenta de la FAVP, i en Biel, responsable del centre cultural de Sa Calatrava, pels seus noms, ja que no parlem en aquest cas exactament de tècnics, i per altra banda la mera referència al seu càrrec singular ja els identifica tot d'una.

²⁰ N'Emília i n'Emiliano no foren entrevistats formalment,, però apareixen citats.

²¹ Els números tornen a no quadrar: na Pau i na Sofia són nascudes a Sa Calatrava però ambdues a finals dels 70 o inicis dels 80 abandonen la barriada, i hi retornen en la nostra darrera etapa. D'aquesta manera apareixen com a desdoblades.

²² A la vegada tres entrevistats més han viscut, a banda de a Sa Calatrava, a Sa Gerreria.

²³ He de mencionar l'ajut amb què he comptat de part de molts calatravins i algunes persones de l'administració a l'hora d'obtenir tota aquesta informació.

²⁴ Per a conèixer la figura del PGOU recomanem Fernández (2001 [1980]: 60-68) per a una visió jurídica i Pujadas i Font (1998: 301-309) des d'un angle més pròxim al planejament i l'ordenació del territori.

²⁵ El coneixement d'aquests plans s'ha basat en Ruiz Viñals (2000), Seguí Aznar (2001), Lucena et al. (1996), González (2002a) i l'estudi històric del PGOU de 1985., així com en l'apèndix documental d'Alemaný (1986: 664-667).

²⁶ Gràcies al Patronat Municipal de l'Habitatge he pogut disposar de les notes prèvies per a l'elaboració del PGOU, on consten una sèrie de dades i interpretacions valuosíssimes que no figuren en el text final. També es pot trobar informació important referent al pla a FAVP (1991), Carrer (1985), en el PGOU (1998), a Alemaný (1986: 641-659), a Carbonero i Roca (1983).

²⁷ Les fonts documentals i bibliogràfiques que he emprat per aquest pla són, a banda de la pròpia lectura del pla i dels catàlegs annexos, Punt i aPart (2003), Ruiz Viñals (2000) i Promomallorca (1994).

²⁸ La nostra anàlisi del Pla Alomar es basa fonamentalment en Alomar (2000[1950], 1986, 1980 [1947], 1980), Ruiz Viñals (2000: sobretot 97-116), González (2002a), Brunet i González (2002) i Seguí Aznar (2001).

²⁹ Per a conèixer la figura del PERI recomanem Fernández (2001 [1980]: 70-74) per a una visió jurídica i Pujadas i Font (1998: 313-317) des d'un angle més pròxim al planejament i l'ordenació del territori.

³⁰ En aquest sentit és interessant l'article de Roca (1998) sobre la rellevància dels PERIs en la recuperació dels centres històrics per provenir de qui prové. Joana Roca fou una de les arquitectes que liderà el procés per a reformar el Puig de

Sant Pere i l'article intenta fer una valoració de les actuacions realitzades a Espanya sobre els centres històrics a partir de l'esperit que guià el PERI del Puig. Tanmateix hem de recalcar que es fa evident que l'article ha estat escrit 20 anys després d'aquella lluita.

³¹ Els verbs que s'empren per a referir-se a aquesta acció formen una llista pràcticament interminable de mots encapçalats per la síl·laba *re*: remodelar, reformar, rehabilitar, renovar, regenerar, revitalitzar, restaurar, reconquerir, revaloritzar, requalificar, etc. Malgrat que alguns autors hagin procurat distingir entre els diferents termes (p.e. Ribas Piera 1982) i que els termes no són innocents i cadascun d'ells implica un camp semàntic gens neutre, preferim no entrar en una guerra nominalista que dubtem que ens conduís enlloc. Així empreurem, per a referir-nos a la voluntat política d'acció sobre territoris percebuts com a degradats o obsolets, els termes reforma, rehabilitació i regeneració i els empreurem com a sinònims. El primer el considerem apropiat per ser el més genèric i ampli, i si bé això no l'allibera de càrrega connotativa sí que la apaivaga (Martínez Rigol 2002). El terme regeneració l'utilitzarem perquè és el que avui sembla tenir més pes en les polítiques públiques de Nordamèrica i Europa (Gómez 98; Chaline 99; MacLeod 2002; Smith 2002). El terme rehabilitació és aquell que els diferents actors de la recerca usen amb més freqüència. Per bé que aquí ho negligirem, val la pena mencionar que el PERI de Sa Calatrava distingeix entre 6 d'aquests *re*- (renovació, restauració, rehabilitació, reforma, etc.) que suposarien diferents graus d'intervenció permesa.

³² La documentació disponible pel cas del PERI de Sa Calatrava és excepcionalment escassa. Més enllà del propi PERI (1999), força opac, la informació es limita a obres on Sa Calatrava és considerada dins el conjunt de plans especials realitzats a Palma. Entre aquestes obres cal destacar Ajuntament de Palma (1999), Promomallorca (1995), Fortuny (1990 i 1992) i Patronat Municipal de l'Habitatge (1986, 1990 i 2002). En altres obres com González (2002b), Ruiz Viñals (2000) o MOPU (1990: 30-45) la informació és mínima però molt útil. A banda d'això m'ha estat molt útil la consulta d'expedients relatius a unitats d'actuació específiques. S'han revisat els expedients complets dels edificis subjectes a polèmica i que seran abordats fonamentalment en el capítol 6, és a dir, el Temple, Dalt Murada i Botons.

³³ La documentació a l'abast respecte del Pla Urban és molt dispersa i complexa, i només Ajuntament de Palma (1999: 63-88) i la propaganda del Consorci (Consorci Mirall Palma Centre 2000) ofereixen una visió força clara i sintètica. Per altra banda per a conèixer el Pla Urban de la Unió Europea recomanem la visita a www.europa.eu.int/comm/environment/urban/home_en.htm on es pot trobar abundant informació complementària (objectius, avaluació, comparació de resultats, etc.) en diversos documents en format pdf. Per a una informació breu i concisa en castellà és d'utilitat la consulta de Comissió Europea (2003). Tanmateix he pogut disposar d'un parell de documents interns en Power Point que m'han permès ampliar la informació pel cas de Palma. També es poden trobar valoracions vagues a Ruiz Viñals (2000) i González (2002b).

³⁴ FEDER: Fons Europeu de Desenvolupament Regional; FSE: Fons Social Europeu.

³⁵ La nostra consideració parteix d'un error que obeeix a la voluntat de simplificar la terminologia. En realitat el Pla Urban només té per objectiu: 1) la renovació d'infraestructures i remodelació d'espais públics; 2) Programes d'ajuts per a millorar el teixit econòmic; 3) Construcció d'equipaments socials; 4) Programes de serveis socials; 5) Programes de formació i inserció laboral. A la vegada, però, el consorci assumeix, i en part finança amb fons europeus, tota una sèrie de plans i programes que es trobaven dispersos: a) Pla Mirall: rehabilitació de façanes i embelliment; b) implantació de la recollida pneumàtica de fems; c) dotació d'equipaments públics (jutjats, seu del Patronat, Casal Ciutat Antiga a Botons); d) recuperació del Baluard del Príncep; e) unitats d'execució d'iniciativa privada (dins el PERI de Sa Gerreria); f) Pla d'habitatge. El conjunt d'aquests plans, encapçalats per l'Urban i popularment coneguts com a Pla Urban o Pla Mirall, formen part del Pla Operatiu Global (POG) una sort de Pla Estratègic no definit com a tal, en sintonia amb el PGOU del 98 i dirigit pel Consorci Mirall Palma Centre. El Pla Estratègic és l'eina operativa habitual d'aquelles "ciudades aspirantes a triunfar en el mundo global mediante el discurso 'hipercompetitivo'" (Borja 2005: 17). Es tracta d'un tipus de pla no normatiu que aglutina un seguit de mesures diverses que tenen la imatge, l'atracció de visitants i la creació de plusvàlua com l'eix bàsic. Aquests plans es basen en una concertació de cúpules polítiques amb cúpules econòmiques i poden esdevenir "un proyecto político transformador de la ciudad o derivar en una cortina de humo llena de buenas intenciones sin otra función que legitimar las prácticas de poder" (Borja 2005: 17). A Palma grups com EU-EV creuen que a palma s'ha anat més per aquesta segona via, i així el seu butlletí ja de l'any 97 qualifica el Pla Mirall d'"inversió clientelista" que cerca vots i repartir "un troçet de pastís a cada barri sense una visió global i integradora de Ciutat" (Alternatives per Ciutat 1997: 4).

³⁶ Bàsicament ens estem referint a dos documents: l'*Informe sobre la situació social* (Ballester i Orte 2001) i els *Esquemes de les entrevistes realitzades a informadors qualificats del barri de La Calatrava*. El primer es tracta de l'informe final d'avaluació de l'impacte dels plans urbanístics sobre l'àrea Urban, desglossant-se Sa Gerreria (inclòs el Temple) i Sa Calatrava, i a banda de proporcionar informació estadística no disponible per altres fonts públiques ens proporciona una sèrie d'enquestes sobre una mostra de població de cadascuna de les dues zones que en alguns aspectes és prou concloent. L'informe s'elabora també a partir de treball de camp i qüestionaris força complets a diferents residents, una informació no publicada que quedà recollida en les *Entrevistes*, i que un amable veí entrevistat per mi i per ells em deixà consultar i fotocopiar.

³⁷ Més enllà de testimonis orals diversos, el gruix de la informació sobre la reivindicació per la rehabilitació del Puig i la pròpia rehabilitació es basa en COAB (1975), Oliver i Garcia (1977), Alemany (1986: 664-677), Roca (1992) i Ajuntament de Palma (1999), així com en la lectura del PERI del Puig (1977-80).

³⁸ A banda de la lectura de les diferents versions del PEPRI de Sa Gerreria (1995, text refós) hem basat la nostra informació en Gené (2002), Ajuntament de Palma (1999) i nombrosa documentació en forma d'algacions, denúncies, etc. facilitat tant per ARCA (Associació per a la Revitalització del Centre Antics) com la FAVP (Federació d'Associacions de Veïns de Palma). Cal dir així mateix que bona part de la documentació que es refereix per l'Urban, en assumir el pla com el seu predecessor, abunda sobre aquest PEPRI (Pla Especial de Protecció i Reforma Integral).

³⁹ No coneixem bibliografia sobre el pla, més enllà d'escrits de denúncia que es poden trobar a www.mallorcaweb.net. D'aquesta manera la nostra informació sobre el pla es limita a la lectura del PERI del Temple (2003, avançament), que d'altra banda cal mencionar que conté un estudi històric i una justificació i explicitació dels objectius perseguits molt complets que el fan molt sucós.

⁴⁰ He d'agrair a la Federació d'Associacions de Veïns de Palma (FAV) així com a l'Associació per a la Revitalització dels Centres Antics (ARCA) l'accés a gran part d'aquesta informació

⁴¹ Així ho diu la mateixa Rosa en el plenari municipal de 29 d'abril de 2004 en relació a l'esmentat conflicte del local: "Uns creuen que presidir una Associació de Veïns les converteix en el seu propietari, a la vegada que l'amo de la barriada i per tant prescindeixen pels mecanismes pel funcionament democràtic (...); creuen també que pel fet d'aquesta presidència o afinitat política tenen patente de corso per entrar als despatxos per dirigir què han de fer o on han d'anar alguns regidor. Una altres creim que presidir una entitat no és res més que treballar en equip (...) i sobretot afavorir la participació del conjunt mitjançant assemblees. (...) Sra Batllesa, vostè es sorprèn quan li diem que s'està fent una ofensiva per atomitzar i dividir el moviment veïnal".

⁴² Aquesta és la transcripció completa de la resposta: "El PERI de Sa Calatrava és des darrers a posar-se en marxa però no és un element important. Per què va tenir importància el del Puig? Perquè hi moren dues persones i perquè es va fer una operació especulativa de tomar-ho tot i los pescadores a la merda i fem un barri continuació de Jaume III. Aquí hi ha una gran mobilització dels veïnats i participam d'aquesta moguda. Després hi ha la gran lluita per a fer la rehabilitació. I per què també té importància Sa Gerreria? Perquè se vol fer una altra actuació de destrucció del patrimoni. No hi havia encara Associació [de Veïns] de Canamunt, se fa tot ARCA, Federació [FAVP] i GOB i tota aquella moguda de fer aquella tal, de connectar, de conèixer-mos... Vàrem fer una gran moguda per salvar Sa Gerreria perquè volien fer un polisportiu, volien... Només estaven d'acord en què hi hagués un motor que fossin els jutjats, maldita la hora, un motor que pogués generar la rehabilitació...i això que han fet de cap manera. Per això també va tenir una gran ressonància perquè ja no ens quedava, Sa Calatrava que estava en un procés de rehabilitació normal, ningú planteja una operació de molta transcendència a Sa Calatrava, en canvi si a Sa Gerreria perquè és segurament es barri més degradat, amb una situació social, amb un parell de carrers on s'exercia sa prostitució, hi havia una degradació urbanística, i una presència d'elements que distorsiona la convivència com sa qüestió de sa droga. A Sa Calatrava ja hi havia hagut un procés de rehabilitació que havia fet córrer la droga cap a Sa Gerreria".

⁴³ Tanmateix si hem de catalogar la delimitació de la zona estadística dins de les nostres tipologies sens dubte a la que més s'adiu és a la petita. Per altra banda la diferència entre les dues àrees s'observa si contrastem la informació de les dues fonts en l'únic any, el 2001, en què les podem fer coincidir.

⁴⁴ Cal dir que vaig decidir no afiliar-me a cap de les dues associacions per a què aquest fet no interferís la meva tasca. Tampoc no vaig assistir a les reunions de Junta Directiva per bé que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava m'ho oferí en alguna ocasió. Avui, mirant enrera, crec que hagués estat més afortunat afiliar-me a ambdues.

Capítol 2

¹ La caracterització que fa Mayol coincideix amb la coetània de Hannerz (1993 [1980]: sobretot 292:300) en la seva obra clàssica, i fins a cert punt fundant, de l'antropologia urbana, que un quart de segle després de la seva publicació continua vigent com a referència.

² Hannerz (1993 [1980]: 297) observa que la co-residència pot ser sovint un supòsit massa restrictiu i caldria estendre la condició de veí a aquelles persones que treballen dins l'espai delimitat. Estem d'acord amb aquesta observació que pren tot el sentit en el cas d'aquells treballadors els negocis dels quals tenen una gran importància en el desenvolupament de les relacions de veïnatge, com per exemple els botiguers. Tanmateix, i amb les salvedats esmentades, mantindrem la condició de la residència com a central pels motius que ja hem assenyalat en el capítol anterior.

³ Totes les definicions que hem situat entre parèntesi del terme "veïnat" han estat extretes del *Diccionari de la llengua catalana* de Santiago Albertí.

⁴ Són legió els autors que, des de diferents angles i perspectives, han posat en entredit o directament impugnat aquesta divisió. Vegi's Cucó (2004: especialment 115-213) per una compilació recent i exhaustiva d'aquestes diferents postures.

⁵ Vegeu l'anàlisi de Williams (2001 [1973]) sobre l'origen construït, profundament ideològic i fruit de l'emergència del capitalisme de la dicotomia camp/ciutat.

⁶ Ens trobem davant allò que Augé (1993) anomena *lloc antropològic* ("al mismo tiempo principio de sentido para aquellos que lo habitan y principio de ineligibilidad para aquellos que lo observan", 58), un lloc que aquest autor ens defineix com a relacional (construït a través de les pràctiques i relacions socials), identificatori (estructura de coneixement i reconeixement) i històric (s'organitza en la duració i a través de l'experiència). Si al llarg d'aquest text evitem la noció de lloc d'Augé és perquè aquesta s'associa i es construeix en relació al parell dicotòmic de *no-lloc*, un terme que considerem confús i poc operatiu. De fet, la mateixa definició negativa del terme (un no lloc és tot espai que no sigui ni relacional, ni històric ni identificatori) obstaculitza una anàlisi dialèctica i força l'autor a una culturalització-filosofització de fenòmens que requereixen un enfocament en termes d'economia política.

⁷ Cursives afegides.

⁸ Al respecte de l'oposició radical entre apropiació i propietat, vella distinció marxista, vegeu Lefebvre (1991: 164-168). Deutsche (2002) també procura ajustar el terme a partir dels usos que n'han fet autors com Certeau o Lefebvre.

⁹ Analitzant la controvèrsia entre residents, promotors i associacions conservacionistes al voltant de la instal·lació a Nova Orleans d'un centre comercial aquests autors diuen: "The developer, with its superior organizational and financial resources, was able to advance its particular "mixed-use" frame in press conference, paid advertorials, lobbying, and the local media. These multiple and consistent inputs into the "framing contest" allowed the developer continually to adjust to oppositional framing strategies" (Elliot, Gotham i Milligan 2004: 391).

¹⁰ La següent cita de Ruiz Viñals mereix ser citada *in extenso* degut a què ens posa sobre la pista de les desigualtats de poder que tenyiran tot el procés de reforma del centre històric de Palma que s'endegà a mitjans 80 i del que Sa Calatrava és només una peça: "L'arena política és dominada pels individus i pels grups amb més recursos i més poder. En el cas de la remodelació urbana, en les formacions socials europees occidentals, això no es dona tant a l'hora de formular les polítiques públiques, com a l'hora d'implementar-les. En la fase de formulació els criteris que se segueixen són d'ordre redistributiu. L'objectiu de la intervenció de l'administració pública en l'economia és assignar eficientment els recursos socials i preservar el llegat històric de la ciutat, redistribuint la riquesa col·lectiva. En la fase d'implementació, és on s'activa el procés de negociació social que destapa la política pública. En el cas de Palma, és en aquesta fase de la política pública quan es dona una concentració de les actuacions en els barris més benestants i en els barris més centrals de la ciutat, en perjudici dels barris més degradats urbanament. Els interessos privats especulatius s'imposen als interessos socials" (2000: 216-217).

¹¹ Són nombrosos els estudis que s'han destinat a analitzar críticament les narratives legitimadores i les seves pretensions de veritat, tot posant al descobert les fal·làcies, prejudicis ideològics i objectius lucratius en què es basen. Dins el camp de l'antropologia urbana a Espanya és especialment interessant el conjunt de treballs que s'han fet en els darrers anys sobre el centre de Barcelona, entre els quals destaquem Maza i Magrinyà 2001; Provansal 2001; Haba i Santamaría 2001; Monnet 2002; McDonough 2002; Aramburu 2002; Delgado 2005 (i tants d'altres).

¹² Cursives afegides.

¹³ La relació i inseparabilitat d'ambdós pols es fa palesa en nombrosos articles sobre l'emergència del capitalisme industrial (Donzelot 1979; Foucault 1979; González Ordovás, 1998; Harvey 1985b), encara que cal dir que l'urbanisme com a instrument de control polític i lligat al sistema d'acumulació és anterior al capitalisme industrial. Per altra banda, el Panòptic de Bentham (1979) és probablement l'invent especial que millor il·lustra la transformació de l'espai en un instrument de dominació i producció a través de la mirada, és a dir, a partir del mecanisme d'aturar el temps per a construir un espai propi, dominat, no apropiable. Per altra banda l'estudi de Benjamin (1998 [1940]) sobre els bulevards parisencs i la seva *correspondència* amb les mercaderies que s'hi exposen i els potencials compradors que s'hi passegen representa un clàssic fundant en relacionar els nous espais del capitalisme amb el tipus de pràctiques de consum que aquest requeria.

¹⁴ Diu James Scott (1998): "Stopping short of redesigning cities in order to make them more legible, state authorities endeavoured to map complex, old cities in a way that would facilitate policing and control" (54-55), i ens insisteix en la fal·làcia d'aquests plans, ja que "Strong neighborhoods, like strong cities, are the product of complex processes that cannot be replicated from above" (144).

¹⁵ Així ho exposa Lefebvre: “El urbanismo pretende ser doctrina. Tiende hacia la unidad: teoría lógica, estrategia. Pero cuando aparece una función unitaria y cuando se revela eficaz, no es creación del urbanismo. Es la estrategia del beneficio o la lógica del espacio industrial o bien la lógica de los intercambios del ‘mundo de la mercancía’” (Lefebvre 1972: 163).

¹⁶ Ell l'anomena *terra*.

¹⁷ Encara que Marx parli de l'espai com un dels tres factors bàsics de producció no arribà a analitzar aquest amb profunditat. Harvey ha estat sens dubte l'autor que ha realitzat un major esforç per a aplicar l'esquema interpretatiu marxista a l'espai, essent *The Limits to Capital* (1982) l'obra cabdal en aquest esforç. Així doncs serà a aquesta obra que ens haurem de remetre pel tractament aprofundit de la dicotomia valor d'ús/valor de canvi en relació a l'espai (vegeu especialment 5-23, 204-238 i 333-343); encara que menys sistemàtica l'anàlisi específica que realitza Lefebvre (1991: 337-352) també ha de ser subratllada.

¹⁸ “La utilitat d'una cosa en fa el *valor d'ús*. (...) El valor d'ús es realitza només en l'ús o el consum. Els valors d'ús constitueixen el *contingut material de la riquesa*, sigui la que sigui la seva *forma social*. En la forma de societat que hem de considerar constitueixen alhora els portadors materials del *valor de canvi*. El valor de canvi es presenta en primer lloc com la *relació quantitativa*, la proporció en què s'intercanvien valors d'ús d'una mena amb valors d'ús d'una altra mena” (68).

¹⁹ Així ho escriu Marx: “És només la relació social entre els mateixos homes allò que, per a ells, pren aquí la forma fantasmagòrica d'una relació entre coses. Per a trobar-hi una analogia hem d'escapar-nos a les regions nebuloses del món de la religió. Aquí els productes del cervell humà semblen figures independents, dotades de vida pròpia i relacionades entre elles i amb els homes. Això mateix passa als productes de la mà de l'home en el món de les mercaderies. D'això en dic el fetixisme que s'enganxa als productes del treball tan aviat com es produeixen com a mercaderies” (1983: 107).

²⁰ Vegeu Le Corbusier (1971 [1957]) per a conèixer els principis del seu urbanisme que obtingueren categoria de dogma a través de la *Carta d'Atenes*. L'enfocament reduccionista de la vida de l'urbanisme de Le Corbusier queda palès en la definició que fa d'urbanisme: “El urbanismo es la ordenación de los lugares y de los locales diversos que deben abrigar el desarrollo de la vida. (...) Es, por su esencia misma, de orden funcional. Las tres funciones fundamentales para cuya realización debe velar el urbanismo son: 1) Habitar; 2) Trabajar; 3) Recrearse. Sus objetos son: a) la ocupación del suelo; b) la organización de la circulación; 3) la legislación”. És també molt recomanable l'anàlisi aprofundit que Scott (1998: 103-132) realitza de les idees d'aquest urbanista i ideòleg francès, que ell entén com el paradigma de la tendència del poder a expropiar a la societat els seus valors d'ús per a aconseguir una dominació política; confirma aquesta interpretació un dels lemes de Le Corbusier: “Revolución o urbanismo. La revolución puede ser evitada” (cfr. a Ewen 1991: 243).

²¹ Som conscients que multitud de factors fan que aquesta correlació nítida entre recursos dels habitants i valor estigui lluny de produir-se. Entre aquests factors cal destacar el fenomen de la renda absoluta (vegeu Martínez Veiga 1999). Més endavant abordarem breument aquests processos monopolístics.

²² Per a una impugnació teòrica i acurada de les teories neoclàssiques que explicarien els diferencials de renda a partir d'aquests avantatges locacionals i del comportament economicista dels individus vegeu Harvey (1988b [1973]).

²³ Així de gràficament ho exposa Harvey: “para llenar el centro de convenciones necesitamos hoteles que a su vez exigen mejores medios de transporte y comunicaciones, lo que a su vez requiere una ampliación del centro de convenciones”... (2005: 45).

²⁴ Harvey (1988c: especialment 278-284) i Lefebvre (1991: especialment 331-334) ens ofereixen unes anàlisis reveladores sobre la idea de centralitat. Introduir aquesta discussió dins la nostra anàlisi significaria un marratge teòric que entorpiria la indagació, de manera que ens limitarem a un breu comentari. A primer cop d'ull els dos autors presenten visions enfrontades: mentre per Lefebvre la centralitat és la conquesta total de l'espai per part de la mercaderia, el que converteix aquest en un espai abstracte desvinculat de la vida, Harvey ens presenta el centre com una construcció semàntica vinculada a qüestions d'estatus i prestigi. A pesar d'aquesta primera impressió entenem que ambdues visions són consistents i fins a bon punt complementàries ja que el que Harvey planteja no és una impugnació de l'espai mercaderia sinó la capacitat que aquest adquireix per arribar a dictar qüestions no explicables en termes de capital econòmic. D'aquesta manera Harvey i Lefebvre ens plantegen dues etapes lògicament successives de la mercaderia espai que abordarem en la nostra indagació: en primer lloc el mercat buida l'espai de significats i qualitats per a fer-lo una mercaderia, pura quantitat, i un cop s'ha trencat el vincle entre l'espai i la vida és quan, com una extensió de la dominació de l'espai cap a la dominació de la vida, es pot procedir a determinar aquells significats i relacions socials que són apropiats a tal espai.

²⁵ Cursives afegides.

²⁶ Vegeu també Amin i Thrift (1994).

²⁷ Respecte d'aquests edificis emblemàtics i per a dues visions enfrontades vegeu Baudrillard i Nouvel (2000) i Silvestri (2002).

²⁸ Encara que és forçat traçar correspondències rígides, podem dir que el concepte de situació guardaria una continuïtat lògica amb la producció fordista, la d'entorn correspondria a la postfordista que ofertaria una major gamma de variacions estandaritzades i fa un ús major de la cultura i els significats. Els termes fordisme i postfordisme són aplicats seguint les caracteritzacions de Martínez Veiga (1991), Harvey (1989a i b) o Dolgon (1999).

²⁹ Amb el terme portadors volem congriar tant el capital econòmic com el capital cultural incorporat (vegeu Bourdieu 2001). Vegeu també Graeber (2001) sobre allò que s'ensenya i allò que s'oculta en l'intercanvi.

³⁰ La cita de Scott és prou eloqüent al respecte: "places with *unique local characteristics* and *traditional heritage* are modern tourism's latest products" (Scott 2001: 21).

³¹ Vegeu Schouten (2004) per a una intel·ligent posada en dubte del desprestigiat concepte d'autenticitat en el turisme cultural.

³² També és en aquest marc que cal entendre l'èmfasi posat en les denominacions d'origen i figures legals afins que procuren una vinculació necessària entre llocs i productes (vegeu Ilbery i Kneafsey 1998).

³³ El concepte de ciutat inventada s'adiu molt al de 'ciutat projectada' de Delgado (per exemple 2005).

³⁴ Corner (1999) o Mitchell (1997) plantegen el concepte de manera molt similar però sense citar a Williams. Mitchell oposa el concepte de paisatge al d'espai públic (Delgado 2001 diu quelcom semblant) i relaciona aquell, com hem mostrat, amb polítiques de regeneració urbana i lleis antivagabunds que pretenen tranquil·litzar l'espai públic: "landscape implies a particular way of seeing the world, one in which order and control over surroundings takes precedence over the messy realities of everyday life. A landscape is a 'scene' in which the propertied classes express 'possession' of the land, and their control over the social relationships within it" (1997: 324).

³⁵ Diu Williams: "no podemos separar su [del propietari] arte decorativo de su arte productivo (...). El desmonte de los parques para convertir-los en paisajes 'arcadianos' dependía del sistema ya consumado de explotación de las tierras agrícolas y genuinamente pastorales. También allí se estaba imponiendo un orden: un orden social y económico, pero también físico. Las cuadrículas matemáticas de los terrenos adjudicados por la privatización (...) son contemporáneos de las curvas naturales y la dispersión de los parques decorados. Y hasta son aspectos relacionados del mismo proceso: superficialmente opuestos en el gusto, pero sólo porque en un caso la tierra estaba organizada en pos de la producción (era el lugar donde habrían de trabajar los arrendatarios y los labriegos), mientras que en el otro, estaba organizada para el consumo: la vista, el reposo ordenado del propietario, el grato panorama" (2001: 168).

³⁶ La investigació de Caritey ha estat un model per aquest estudi fonamentalment per dos dels seus trets. El primer és l'anàlisi detallat que realitza dels diferents actors (grups d'excursionistes, penyes ciclistes, clubs automobilistes, l'administració, etc.) que van produint l'Alsàcia com un territori turístic (un paisatge) on sobren les activitats productives dels locals; a la vegada mostra com els diferents grups de productors de paisatge no solen tenir explícitament una estratègia comuna sinó que van coincidint, no sense enfrontaments, degut a què comparteixen la posició externa i l'objectiu lúdic dels que mirar i concebre. El segon és el diacronisme amb què estudia el cas i que li permet mostrar no només la transformació gradual sinó també, com hem dit, els diferents enfrontaments i aliances així com la manera com els nous desenvolupaments han d'actuar a partir del material creat al llarg del procés.

³⁷ Cursives afegides.

³⁸ Augé s'expressa en un sentit similar. Diu: "Esas agencias (de turismo) que cuadrículan la tierra, que la dividen en recorridos, en estadias, en clubes preservados de toda proximidad social abusiva, que han hecho de la naturaleza un *producto*, así como otros quisieran hacer un producto de la literatura y del arte, son las primeras responsables de la ficcionalización del mundo, de su desrealización aparente; en realidad, son las responsables de convertir a unos en espectadores y a otros en espectáculo" (1997: 16).

³⁹ Aquest punt té molt a veure amb la qüestió dels límits. De fet, l'etiqueta immobiliària "Sa Calatrava" s'aplicarà a una àrea indefinida del centre històric que sens dubte supera els límits amb què calatravins i fins palmesans la delimiten. Per altra banda, cal mencionar que el fet que Sa Calatrava es convertís en un barri (ja veurem més endavant en aquesta indagació què volem dir amb això) i celebrés la seva autonomia respecte del poder probablement ha contribuït a afermar el coneixement del nom de la zona i per tant ha facilitat que aquesta es convertís en una etiqueta immobiliària.

⁴⁰ Wallman emprarà el terme de "new localism" per a referir-se al procés de cerca d'identitat que caracteritzaria aquesta grups. Zukin expressa aquesta paradoxa dient per exemple que cal entendre com a part d'un mateix procés la gentrificació i la 'new cuisine' i diu que tot plegat s'ha de posar en un context en què "the disappearance of old sources of regional and local identity impoverishes others, leading to a new pursuit of authenticity" (1991: 214).

⁴¹ L'article de Butler i Robson és un treball comparatiu molt interessant de tres àrees de Londres que demostra feblement l'existència de gentrificacions diverses (òbviament cada gentrificació és històrica i per tant específica) que poden prendre

sentits completament oposats. L'article adopta un esquema d'interpretació basat en el concepte de capital social de Bourdieu i aporta una quantitat de dades remarcable però considero que comet errors en la seva lectura de la situació en privilegiar algunes dades i pràcticament negligir-ne d'altres. L'errada fonamental és que en analitzar els vincles socials i la manera com aquests es mantenen i utilitzen per a aconseguir determinats avantatges (capital social de Bourdieu) no els vincula al lloc ja que prescindeix totalment de la condició de *veinat*, això els impedeix atènyer el seu objectiu principal de crear el capital social i cada gentrificació específica vinculada a un lloc específic. Per altra banda tampoc no atorguen un pes explicatiu (que sí descriptiu) suficient a la relació entre els *veinats* i les autoritats i les seves polítiques urbanístiques.

⁴² Cal matisar que l'article de Mairal té un enfocament un poc diferent, més centrat en la història de la ciutat i en el seu patrimoni construït. Tanmateix el discurs que elabora s'encamina sens dubte a crear 'encant', 'misteri' i l'enganxifós 'caràcter'.

⁴³ "Lo realmente significativo no es tanto la antigua aldea o el antiguo barrio urbano, como la percepción o afirmación de un mundo en el cual uno mismo no es necesariamente ni un extraño ni un agente, sino que puede ser un miembro, un descubridor, en una fuente de vida compartida" (Williams 2001: 367).

⁴⁴ Aquesta és la definició, força vaga, que Foucault dóna del terme: "1) El conjunto de instituciones, procedimientos, análisis y reflexiones, cálculos y tácticas que han permitido ejercer esta forma específica y muy compleja de poder que tiene por blanco la población, por forma principal de saber la economía política y por instrumentos técnicos esenciales los dispositivos de seguridad. 2) La tendencia que en Occidente no ha dejado de conducir hacia la preeminencia de este tipo de poder que se puede llamar gobierno sobre todos los otros. (...) 3) El resultado del proceso a través del cual el Estado de Justicia del medioevo, convertido en Estado Administrativo en los siglos XV y XVI, se encuentra poco a poco 'gubernamentalizado'" (1981: 26)

⁴⁵ Diu Foucault: "la economía política había podido constituirse a partir del momento en que aparece un nuevo sujeto entre los distintos elementos de la riqueza: la población" (1981: 23).

⁴⁶ Diu López Petit: "*política de la relación*. Con este término se quiere indicar que el objetivo del poder no es tanto el secuestro del cuerpo o del tiempo de vida como el hecho de constituirnos en sujetos. Sujetos *sujetados*, *centros de relaciones* (de explotación, de sentido y de poder). Y esto sucede cada vez que el poder nos interpela en la empresa, en la calle, en nuestra casa, con sus llamadas/órdenes: "Sé autónomo", "Sé responsable"... "Sé solidario". Con la efectución de esta política de la relación que adopta la forma de *movilización total* por lo obvio (...) el dominio del poder se desplaza cada vez más hacia el interior de nosotros mismos" (1999: 10-11).

⁴⁷ Diu Foucault: "Este Estado de gobierno que se centra especialmente sobre la población y que se refiere y utiliza como instrumento el saber económico, corresponde a una sociedad controlada por los dispositivos de seguridad" (1981: 26).

⁴⁸ En un sentit similar s'expressa Koolhaas (2002), per bé que posant més èmfasi en la caducitat de les intervencions arquitectòniques i urbanístiques.

⁴⁹ Aquest ús de la cultura i la seva relació amb la governamentalitat i l'afany de plusvàlues immobiliàries prengué categoria de conflicte en ocasió del Fòrum de les Cultures de Barcelona celebrat el 2004. D'aquí sortiren diverses publicacions crítiques d'entre les que convé destacar Assemblea de Resistència al Fòrum (2004) i, amb un enfocament més ampli, Unió Temporal d'escribes (2004). M'agradaria dir que aquesta segona obra em pareix un llibre modèlic, és a dir, un model a seguir en un futur, i el seu plantejament i esforç holístic són del tot destacables. Considero que són fonamentalment dos els seus encerts: a) una comprensió de la ciutat molt en la línia de l'economia política que mostra la ciutat com una estratègia per l'acumulació del capital, i que intenta veure la ciutat en la seva globalitat, a la vegada com a realitat física i com a ideologia que marca un discurs del que ha de ser i el que no ha de ser; b) el que podríem anomenar una línia de recerca activista: el discurs acadèmic es posiciona des d'un angle reivindicatiu, i els capítols d'anàlisi distant es combinen amb aquells que mostren experiències reivindicatives i anàlisis d'objectius des del terreny.

⁵⁰ En aquest sentit Mitchell assimila el paisatge i els centres comercials i ens diu algunes coses que sens dubte tenen a veure amb la governamentalitat: "the sort of stage being constructed through the redevelopment of downtowns and their protection through anti-homeless laws, is, like the festivals marketplace or mega-mall which serve as its models, a theater in which a pacified public basks in the grandeur of a carefully orchestrated corporate spectacle" (1997: 324).

⁵¹ Putnam defineix el capital social de la següent manera: "Calificamos de capital social las redes sociales y las normas de reciprocidad asociadas a ellas, porque, al igual que el capital físico y humano (las herramientas y el conocimiento), crean valor, tanto individual como colectivo, y podemos 'invertir en construir una red de relaciones'" (2003: 14). Aquesta definició, però, ens informa bastant poc de l'ús específic d'aquest terme que ha fet cèlebre Putnam (de fet és pràcticament idèntica a la de Bourdieu 2001: 148). Des d'un punt de vista metodològic aquesta especificitat deriva del fet que el capital social no és quelcom que posseeixin els individus pel fet d'estar dins aquestes xarxes, o que per sinècdoque tinguin les xarxes socials, sinó que són les nacions o unitats polítiques aquelles que tindrien un capital social mesurable. Això obre la porta a què el que és quelcom que es dóna dins les xarxes i per a les xarxes, esdevingui quelcom vampiritzat des de fora, des d'un ordre

polític que només reconeix allò institucionalitzat i allò que el beneficia en el seu interès de control, benefici i estalvi. Per una revisió del concepte de capital social vegeu Portes (1998).

⁵² És de fet a partir d'aquest mecanisme que hem d'interpretar la mescla de resignació, impotència i frustració que sovint expressen els moviments socials quan aconsegueixen un cert grau d'institucionalització o de participació en mecanismes administratius formals (Sánchez Molina 2004; FAVP 1991).

⁵³ Agraïxo a Abdelmajid Arrif les reflexions i disquisicions conceptuals al voltant d'aquest punt.

⁵⁴ Cursives afegides.

⁵⁵ Diuen aquests dos autors en una obra teòrica general que pren com a realitat de referència la ciutat de Palma: "En este sentido no es absurdo considerar como medidas represivas (al tiempo que especulativas) la supresión sistemática de estos lugares de los centros urbanos llevada a cabo por la Administración, sustituyendo en los barrios centrales una población arisca y potencialmente insurreccional por capas de elevado poder adquisitivo más adictas al régimen establecido" (1977: 107-108).

⁵⁶ Diu Merry: "here, where neighbors are often strangers, a resident can rob or burglarize people close to home without fear of identification" (2002: 119).

⁵⁷ Diu Merry: "Social control is undermined by this structure of social networks since the implementation of sanctions, of punishments for rule-breaking, is unlikely across the social boundaries" (2002: 119).

⁵⁸ Harvey (1985a) dedica aquest article a mostrar el contingut inherent de classe que té qualsevol lluita al voltant de l'entorn construït.

⁵⁹ D'aquesta manera la definició estructural, comuna i simplista de classe com a relació respecte dels mitjans de producció quedaria inscrita en el territori i en la producció d'aquest, de manera que qualsevol lluita per a modificar aquest territori i la seva producció ataca potencialment el cor del sistema d'acumulació.

⁶⁰ Vegeu al respecte d'aquestes consideracions articles sobre el nimbysme com Dear (1992) o sobretot Lake (1996) i Harvey (1985a). Cal esmentar que aquest darrer no utilitza el terme nimbysme sinó que augmenta el problema per a entendre perquè es produeix 'community competition' i determinades àrees poden aconseguir rendes monopolístiques a costa d'altres.

⁶¹ Un terme que presenta evidents punts en comú amb el de 'situació' que plantejaren els situacionistes.

⁶² El contramoviment social en tant que tècnica o conjunt de tècniques estratègic dissenyat des d'instàncies de poder participaria de la governamentalitat que hem exposat amb anterioritat.

⁶³ En aquest mateix sentit s'han d'entendre propostes filosòfiques radicals i activistes com la de Martínez Márquez (1998) que ens situa el sentit de les *okupacions*. Ell proposa el terme *espaciar*: convertir el moment en espai. És a dir crear llocs regits per una lògica oposada radicalment a l'espai mercaderia fins al punt de negar-li a aquell la possibilitat de confrontació dialèctica. Així fins es renuncia a l'ús: "espaciar no es urbanitzar, no es hacer la topografía de lo que puede ser llenado con ciudadanos-clientes, sino lo que puede hacer una asamblea de cuerpos que se dan cita" (40). És una proposta intel·lectualment interessant. Tanmateix tenim dubtes al voltant de dos aspectes: 1) Entenem el barri com a tal quan és projecte; tanmateix sense l'estructura de convivència i conveniència que ens marca Mayol (el que anomenem veïnat) veiem difícil que es pugui articular el projecte. 2) De l'anterior punt es deriva que el projecte mai no pugui ser dialèctic, no es presenta com un valor d'ús davant el valor de canvi, sinó com una unicitat esclatada al voltant de la qual tot desapareix (López Petit 1999). I després?

Capítol 3

¹ Respecte de les seves cames en Toni ens diu: "Vaig néixer amb una cosa a ses cames, com a dèbil, i diuen que és perquè quan mu mare m'havia de tenir era època de fam, i mu mare me deia 'yo me alimenté de garrobas', no sé si és veritat però..."

² En referència a això en Pep Roig escriu a la pàgina 49 de *l'Última Hora* del 25 d'agost de 1995: "Toni es como la materia, que no desaparece, sino que se transforma". De fet, en aquest relat només inclourem una petita porció de les activitats i mogudes que ha conduït al llarg de la seva vida.

³ En Toni ha utilitzat diverses firmes, sent una d'elles la de "fill quasi bord de la Santíssima i Gloriosa Calatrava".

⁴ En Toni em va passar un CV seu, que ja tenia fet (o sigui, no és de broma) per a què jo tingués en negre sobre blanc algunes dades. En ell quan hi posa la seva adreça diu: "... C/ Berard, (Santa Calatrava Gloriosa)", i a finals dels 43 hi posa: "Trasllat a Palma (a Sa Calatrava)".

⁵ Els diferents testimonis mai no se'm posen d'acord de si eren 6 o 7 les famílies murcianes que vivien a Sa Calatrava.

⁶ Pel cas del Pla Alomar aquest propòsit és exposat clarament per Vaquer, qui diu que el Pla Alomar tenia "l'objectiu poc dissimulat de donar feina als soldats recentment llicenciats de la guerra, a sobre dels quals s'abocava una verdadera amenaça de fam" (2000: 7). Pel que respecta al suport financer el PGOU de 1985 és clar: "Dichas reformas pudieron llevarse a cabo no porque el Ayuntamiento llevara su gestión, sino porque se formó una Sociedad, EUSA, que pudo hacerlo, con la consiguiente especulación con los terrenos resultantes, y que dio grandes beneficios al grupo financiero que las promovía" (57). Per altra banda, González apunta els beneficis especulatius que aquesta col·laboració entre política i finances provocà: "los dos espacios modificados [Jaume III i Carrer Bonaire] se muestran como algunos de los más revalorizados del casco histórico, situación que contribuye a reafirmar la opinión sobre los intereses especulativos que motivaron este tipo de actuaciones, beneficiando al capital que los promovía" (González 2002a: 152).

⁷ Cursives afegides.

⁸ Així definia aquest terme el propi Alomar en un llibre que escriví per aquelles dates: "Zona de una ciudad densamente poblada por gente que vive una vida miserable. Vivienda sin las condiciones mínimas de habitabilidad" (1980 [1947]: 230).

⁹ Cal vincular la vida de n'Alomar amb Sa Calatrava. En primer lloc cal dir que en escrits posteriors insisteix a dir que ell no era partidari d'aquestes dues demolicions i que se les manegà per a què no es duguessin a terme: "Fragmenté el plan general en doce reformas parciales persuadido que más de la mitad quedarían en el papel. Varias de ellas (como las que pretendían la demolición de dos barrios llamados *Puig de Sant Pere* y *Sa Calatrava*) eran verdaderamente insensatas, pero me habían sido impuestas (por pretendidas razones higiénicas) por el Ayuntamiento" (1980: 49). Siguí com sigui, el que apareix com a indiscutible és que Alomar considerava que Sa Calatrava gaudia d'una posició privilegiada, i així el 1947 inicià la construcció d'una gran casa per ell i la seva família (Ca n'Alomar) just al costat de les parcel·les que havien de ser derruïdes. Avui, doncs, la família Alomar és una de les famílies il·lustres de Sa Calatrava i varis dels seus membres estan alineats en la nova Junta Directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava.

¹⁰ Joan Soler i Antich és un historiador calatraví que deixà Mallorca a finals dels 60 i aquesta obra que citem és inèdita, per bé que n'apareix un extracte a Cañabate (2004). Aquest original inèdit me'l prestà un veí junt amb el telèfon de l'autor, a qui vaig localitzar en terres de Castelló. Arran d'aquí vàrem mantenir un contacte freqüent via telefònica i epistolar. De fet, en Soler i Antich consta com un dels entrevistats per bé que mai no li vaig fer estrictament una entrevista, sinó que li vaig explicar el que jo volia saber d'ell i em va respondre a base de cartes que anaven contestant, més o menys, aquells interrogants que jo li havia plantejat. Agraeixo enormement la seva atenció i dedicació.

¹¹ Durant el règim franquista la plaça tenia el nom de Plaza Pizarro.

¹² Serà convenient resoldre un seguit de qüestions toponímiques. Dalt Murada és un passeig sobre la murada que s'estén des de La Seu (la catedral) i el Bastió del Príncep, que separa la ciutat nova de la vella. Tanmateix els calatravins no anomenen indistintament tot aquest passeig. Així separarem Dalt Murada en dues parts, la que es troba dins Sa Calatrava i la que es troba a fora, a la que anomenarem Passeig de Dalt Murada. Pel que fa a la part calatravina aquesta es pot dividir en tres parts ben diferenciades: el Bastió d'en Berard o Dalt Murada, el Jardinet de l'Amor o Plaça Llorenç Villalonga i el Baluard del Príncep.

¹³ Per una breu explicació històrica de la vinculació de Sa Calatrava amb les institucions religioses i els ordres de cavalleria a partir de la conquesta catalanoaragonesa vegi's Estelrich (2002). Per cert, el nom de Sa Calatrava deriva de l'orde de Calatrava que s'hi implantà al segle XIV.

¹⁴ A aquests edificis situats dins Sa Calatrava petita o estricta encara caldria afegir-ne d'altres ubicats ben a la vora, com el Convent de Santa Clara, les monges de la Puresa (al carrer Puresa) o els Sagrats Cors (Criança/Monti-Sion).

¹⁵ Diu per exemple en Joan: "Allà tothom era una família, tothom es prestava, no com ara".

¹⁶ En José, en referència a la seva arribada procedent d'un poble d'Albacete: "El barrio, prácticamente yo me trasladé de un pueblo a otro pueblo más grande. Yo aquí se encendían los braseritos, por las noches en verano la gente sacaba sus sillitas y hacíamos la tertulia aquí, esto era un barrio muy familiar, nos conocíamos todos".

¹⁷ Diu en Pepet: "Qualsevol persona adulta te podia fotre una òstia o fotre una bronca, era una altra moguda".

¹⁸ Diu na Bàrbara: "Tota sa gent de ses plantes baixes havia vinguda emigrada i clar cercaven casetes petites i tenien molts d'infants i els estius tothom sortia a sa fresca. I a s'hivern tothom feia un braser i tothom mirava qui el tenia més gros. Se barallaven: 'anda que esta leña que tienes no vale nada, mira la mía que hace más caliu'. Això era el divertiment de la

gent, de balcó en balcó conversaven, hi havia qualche brega de si m'has dit que si no m'has dit i això era es divertiment. Xafarderies qualcuna, però sa gent tenia una amistat molt guapa, molt hermosa, la gent s'estimava de veritat”.

¹⁹ Harvey (1989) assenyala un seguit de característiques que defineixen els barris amb pocs ingressos: a) relacions molt denses entre els habitants destinades en bona mesura a aconseguir valors d'ús i no exemptes de conflictivitat; b) Apropiació intensiva de l'espai públic a través de la pràctica i el marcatge simbòlic; c) Sentit exacte i restrictiu de les fronteres com a forma de control sobre l'espai i manera d'excloure els elements no desitjats. Com es pot veure aquestes característiques són ben presents a Sa Calatrava

²⁰ Soler i Antich (1984) o Llorenç Capellà (1997) ens parlen d'aquesta barreja entre pobres i rics, que després serà utilitzada des de diferents instàncies. Així diu Soler i Antich: “Sa Calatrava, el barri on vaig néixer, per la seva ubicació i per la conformació social del conjunt dels seus veïns, era un autèntic microcosmos. Això se comprèn molt bé si tenim present que en el seu si hi vivien les famílies burgeses, la majoria de les quals eren propietàries d'indústries assaonadores de la pell, i les dels propis treballadors d'aquestes últimes”. Capellà, en un article intítulat *De Sa Calatrava a Yupilandia* s'expressa en termes similars: “las estrechas calles de Sa Calatrava que tan bien conocieran Antoni Maura, Joan Alcover o Gabriel Alomar. [Allí] impartió sus primeras clases de honesta y sabia sabiduría mestre Llorenç Bisbal, un zapatero y líder de la UGT y del PSOE que fue alcalde de Palma (abril-mayo 1931). (...) Sa Calatrava era un prodigio de equilibrio social, pues allí se levantaban las casonas de los Maura, del Marqués de Palmer, del barón de Pinopar, a dos pasos de la fábrica de La Alfombrera y rodeados por infinidad de conventos y de talleres familiares que daban sustento y trabajo a una población básicamente roja. Esta amalgama social ayudó a que se configurara el carácter calatraví” (Capellà 1997: 21).

²¹ Per a conèixer la implantació de la indústria de la pell a Sa Calatrava en època contemporània recomanem la consulta d'Escartín (2001a: especialment 126-143). Així mateix, trobem bibliografia que ens situa la indústria de la pell a Sa Calatrava en èpoques anteriors: vegi's Barceló (1991) pel segle XV o Muntaner (1978) pel segle XVIII.

²² El llibre de 1885 l'higienista d'Eusebi Estada és un intent d'avaluar les condicions de vida de la classe obrera a Ciutat, avaluació que volia servir per a justificar la conveniència d'enderrocar la murada que envoltava la ciutat. És interessant que els límits que aquest marca per Sa Calatrava coincideixen nítidament amb els de Sa Calatrava petita, la de na Maria Àngela i en Manolo, la de les festes d'en Toni i les anteriors, les de la Reforma 9 del Pla Alomar.

²³ Són clares les paraules d'aquest higienista quan explica els llocs on s'amuntega la *pobrea* [pobrissalla]: “La formaven [la pobrea] totes les famílies proletàries que, per manca de recursos, se feien la vida en la indigència, incloent-hi els treballadors afortunats, els de poques manyes, els vagos d'ofici, i els qui, per causa de malalties o revessos de fortuna, eren venguts a menos i se deien pobres vergonyants i de solemnitat. Uns i altres maletjaven arredossar-se dins les cel·les més o manco ruinoses, dels ex-convents de Sant Francesc i la Mercè, subarrendant-les als especuladors d'aquells locals (sobrances de magatzems i estables), quan no trobaven accessibles els porxos i casutxos del Puig de Sant Pere, o els botigons i correlets dels carrers Bobians, la Ferreria, les Enrramades o es Jesuset de la Calatrava, etcètera” (Ferrà 1996 [1918]: 47).

²⁴ Això queda clar amb el testimoni d'en Jaumet, qui visqué tota la infància i joventut al límit de Sa Calatrava, qui amb unes paraules sorprenents ens manifesta la seva relativa exterioritat respecte d'un barri que estimava: “Autèntics, autèntics de Sa Calatrava, d'aquesta gent bastota, que fotia crits, i que eren calatravins vaja, era un poc s'imatge de lo que serien es típics calatravins d'un temps, no? Que eren gent d'aquesta que flastomava bastant, vull dir si havia de fotre un mecagundéu fotia un mecagundéu, cosa que no era molt habitual, per lo vist, en la resta de barris de Palma, ventura Santa Catalina o això, saps?”.

²⁵ Vegeu la notícia apareguda a la pàgina 14 del *Diario de Mallorca* del 19 de novembre de 2001, on els calatravins entrevistats associen la Calatrava dels seus records amb la forta olor a pell i les diferents fàbriques.

²⁶ Els parlants de mallorquí quan parlen en castellà solen fer les jotes castellaneres /X/ com si fossin ces /K/. A part que ell les fa així, la transcripció també rendeix un petit homenatge a en Toni, ja que en els seus còmics i historietes quan empra el castellà ell escriu ces allà on la norma prescriu jotes.

²⁷ He comès la frivolitat de comptar els passos que separen el piset d'en Toni de la Plaça de Santa Eulàlia (adossada a la de Cort). Són cinc-cents, més de tres-cents dels quals recorren per territori que en Toni considera calatraví, o sia, per Sa Calatrava petita. Molts altres informants també ens aporten testimonis d'aquesta distància psicològica, marcada per la distinció entre el territori de l'experiència i apropiat i l'extern, com per exemple en Pepet: “Era un altre món, de manera tant sa meva tia com ma mare quan se n'anaven a comprar deien: anam a Palma. I a jo de nin me duien a Palma a veure es llums de Nadal (i Palma era a partir des Call)”. També en José: “La vida la hacías aquí en el bar y el patronato y la gente se conocía todo el mundo. No nos faltaba de nada porque había tiendas, lecherías, si querías ropa o zapatos te ibas al centro”.

²⁸ Aquest és un punt interessant, ja que les festes amb la seva capacitat de transformar l'espai (Delgado 2003; Prat i Contreras 1984; Caillois 1984 [1939]), és a dir d'esborrar divisions i refermar-ne d'altres, superaven l'estreta

compartimentació de l'espai que feien els calatravins. Això queda clar en el testimoni de n'Apol·lònia, la fornera del carrer Calatrava: "Naltros no hi anàvem mai pes carrer Berard, a no ser que fos pes festers de Sant Cristòfol que hi anàvem a fer voltes. Anàvem més per sa murada amb ses amigues". Cal dir que entre el forn i el carrer Berard hi ha un centenar escàs de metres.

²⁹ "Mira si n'hi havia de nins a Berard –em diu- que mos bastàvem per fer un equip, i jugàvem contra es de sa Porta de Mar, per exemple".

³⁰ Llegim: "En Toniet' que era 'molt puta' hirió el amor propio del padre Ventura retándole al ajedrez. Si ganaba se le entregaría un balón de reglamento, si perdía, él y los 'leones' tendrían que buscarse una 'cueva'. La partida fue muy reñida, i al final 'en Toniet' ganó. Con la inclusión del equipo de fútbol, el Patronato cobró nueva savia, llegando a tener muchísimos seguidores" (1981: 177).

³¹ Així ho diu en Joanet: "Allò [el Patronat Obrer] ho empleàvem com a club, que hi havia el pare Ventura i tal i molt bé, una època molt hermosa. Teníem un campo de bàsquet i mos engrescava a tots ets al·lots des barri". I així n'Apol·lònia: "Anàvem en es cine: dues pessetes es dimarts. I quan érem jovenetes en es baloncesto, a mirar. S'Assistènci ja mos quedava més enfora! Tothom anava en es cine i en es baloncesto en es Patronat".

³² Na Mari ens explica com els seus pares, ambdós calatravins, es conegueren allà: "com a veïns de petits però es varen conèixer més bé, aquí, es que aquí hi havia a s'Assistènci palmesana devers es anys cinquanta feien balls i això, és que això era una locura".

³³ Així explica el se pas de mosset a administratiu: "Sa barrera de mosset a administratiu, entén-me, el fet que jo fos administratiu no vol dir que en possessin un altre de mosset. Lo que a lo millor ja no granava, i ho feia una de les mosses que despatxava".

³⁴ Així ho conta en Toni: "Hi va haver un moment de crisi devers aquests anys que et parl, el 73-74. Primerament perquè hi va haver una crisi conjuntural, però també per zona. Perquè en els 50-60 on hi havia botigues? A sa costa des duro i sa banda aquesta de dalt que hi havia Can Gordiola,... Però se va fer Jaume III i hi varen obrir botigues, i després al Passeig [Marítim] el Bahía Palace i l'Hotel Fénix als baixos hi posaven artesanía, també a s'aeroport posaven botigues i aquella zona va decaure".

³⁵ Més endavant anirem tornant sobre la idea dels booms turístics, però és convenient fer una petita periodització seguint a Rullan (1997; 1999). El primer boom turístic, basat en l'hotel, va del 55 al 73. El segon boom turístic, basat en el bloc d'apartaments, podem situar-lo entre el 74 i el 88. El tercer boom, basat en el xalet rústic o l'immoble urbà rehabilitat, va del 89 fins a dia d'avui. Aquesta periodització implica que els segons 70 i l'inici dels 90 són èpoques d'estancament del creixement que donen pas a períodes de fort creixement.

³⁶ El Pla General d'Ordenació Urbana de 1963 és l'emblema i la figura urbanística clau d'aquests creixement expansionista. Ruiz Viñals ens en diu el següent: "El pla de 1963, d'acord amb els plantejaments de l'època serveix els interessos dels grups organitzats amb expectatives especulatives de guany basades en la inversió immobiliària més que per regular la gestió urbanística i la remodelació ordenada de la ciutat (2000: 112).

³⁷ És remarcable que la persona clau en aquesta sol·licitud i en la seva concessió és l'arquitecte Gabriel Alomar. Vegeu Alomar (1980 i 1986).

³⁸ Són claus aquí algunes mesures que dicta el PGOU de 1973 i que té "la voluntat [que] el centre històric es converteixi en una àrea monofuncional especialitzada com a espai monumental i d'esbarjo (destinat al passeig i a l'oci cultural). Amb aquest motiu es projecten una sèrie de carrers peatonals que també cerquen l'especialització del casc antic com a espai d'ús terciari administratiu. (...) Amb això, àmplies zones del casc antic perden residents, perdent alhora el seu caràcter tradicional i entrant en un procés de degradació derivat, en part, del ràpid canvi d'ús" (Ruiz Viñals 2000: 116).

³⁹ L'Alfombrera desaparegué a principis dels 60, Can Gordiola es traslladà a Algaida el 1969, poc després també es traslladà la fàbrica de sabates, i la Casa del Hierro encara aguantà el taller fins a finals dels 70.

⁴⁰ Així ho mostra el testimoni de na Bàrbara: "Se'n va anar moltíssima de gent de Sa Calatrava. Perquè Sa Calatrava era molt vella i no hi havia m'entens i te feia més il·lusió anar-te'n. Sa meva germana se'n va anar a unes vivendes que feien en es Pont d'Inca noves. No els feia il·lusió quedar aquí. I feia més senyor, feia més bufat. Jo vaig quedar aquí perquè jo era pobreta i el meu home era portuari i no poríem fer segons què". En Salvador, respecte del que succeí ens diu: "gent que va fugir de sa degradació. Gent que se n'anava perquè volia una millora, i ara no poden accedir a sa millora en què s'ha convertit Sa Calatrava".

⁴¹ El Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN) és un partit internacionalista de base nacional, és a dir, amb vocació d'actuar arreu dels Països Catalans.

⁴² Així ho conta en Toni en una entrevista a *De barri*: “La meua militància era a dues bandes fins que ho vaig deixar perquè les activitats que fèiem a Sa Calatrava eren tan fortes que em sucaven tot el temps. Ens havíem instal·lat en una fàbrica a Dalt Murada i fèiem activitats tot l’any”. En un altre punt de l’entrevista diu: “Dins la clandestinitat no hi havia associacions de veïnats, que era el que m’interessava. En tot cas hi havia cèl·lules de comunistes, sindicats, ...”. En el seu CV hi llegim a l’any 1977: “Reflexió personal conduent a un deslligament a grups polítics, a fi de poder treballar per lliure amb quasi tothom com a activista ‘possibilitador’ i llibertari sense proselitisme”.

⁴³ Aquesta és una proclama que varen encunyar els del Grup d’Animació de Sa Calatrava i que es pot trobar en varis programes de festes i còmics.

⁴⁴ Així ens ho diu en Joanet, un dels fillons d’en Toni, en parlar de les festes: “vulguis o no tot això te dona una experiència i te duu a viure d’una manera completament diferent”

⁴⁵ Així entén moviment social urbà el propi Castells: “una práctica colectiva consciente que se origina en problemas urbanos y es capaz de producir cambios cualitativos en el sistema urbano, la cultura local y las instituciones políticas en contradicción con los intereses sociales dominantes institucionalizados como tales al nivel de la sociedad” (2001: 255; vegeu també 1987a [1973]).

⁴⁶ Així ho expressa Delgado: “El període que sol anomenar-se com *la transició política* (...) va ser l’escenari d’aquesta mena de reconquesta de l’espai”, mentre que la policia tingué una actitud d’oposició i actuà “contra persones que volien existir com alguna cosa més que com a vianants anònims que anaven amunt i avall” (2003: 311-312). En aquest fragment Delgado sembla referir-se exclusivament a aquell tipus de preses del carrer que adoptaren continguts polítics, però en el mateix llibre l’autor emfasitza que entre la manifestació, la festa i la revolta hi ha una distància formal mínima.

⁴⁷ Aquest fet es posa en evidència en el fet que a Catalunya el moviment veïnal s’erigís en el portaveu de l’Assemblea de Catalunya.

⁴⁸ Els partits es legalitzen el 1977, fet que autors com Alabart (1998) o Obrador i Bueno (1991) empen per a dividir el període que hem definit en dos.

⁴⁹ El que succeeix de fet és que es posa en evidència el que, com ens diu Harvey, hi ha sota qualsevol lluita urbanística: “The built environment requires collective management and control, and it is therefore almost certain to be a primary field of struggle between capital and labor over what is good for accumulation and what is good for people” (1985a: 47).

⁵⁰ Cursives afegides.

⁵¹ Aquesta topografia queda esplèndidament reflectida en un article firmat per Pep Roig i aparegut al dominical (pàgines X i XI) de *l’Última Hora* del 17 d’abril de 2005 intitulat “Cuando la ciudad se mueve” i que fa balanç de trenta anys d’acció veïnal a Palma: “El movimiento vecinal en palma era desconocido por no decir imposible hasta que en los últimos años del gobierno de Franco, y con el nacimiento de los barrios obreros en la periferia de la ciudad empezó a hacerse notar, más que nada impulsado por sectores de la izquierda que todavía permanecían en las catacumbas. (...) Sa Calatrava y el Puig de Sant Pere fueron otros dos claros ejemplos de acción vecinal. En el primer caso, se dejó notar una sorprendente ansia cultural, muy atrevida por los tiempos que corrían, y que nunca será lo suficientemente reconocida, especialmente por algunos de los que ahora gozan de situación privilegiada. En el Puig de Sant Pere, la reivindicación ciudadana se dirigió a salvar el antiguo barrio de pescadores que se estaba cayendo a pedazos (...) conservando la mayoría de fachadas, la misma tipología en las nuevas construcciones, y el mantenimiento de la mayor parte de los antiguos habitantes, muy al contrario de lo que sucede ahora con Sa Gerreria”. Cal per altra banda destacar que fins a cert punt aquesta topografia encara es manté avui, i que ja el 1985 preocupava la FAVP, com es pot llegir a la revista *Crida. Revista del moviment ciutadà*: “En aquests moments, el moviment veïnal actiu es componia d’una trentena d’associacions que cobreixen, pràcticament, tota la Ciutat. Només l’Eixample resta com un ‘punt negre’ on el moviment no s’ha desenvolupat amb força. Per contra, el Centre degradat (Jonquet, Calatrava, etc...) i les barriades perifèriques són, per raons òbvies, el seu “hàbitat” més propici” (1985: 3).

⁵² Agraeixo a la Federació d’Associacions de Veïns la facilitat que em prestaren per a consultar material documental, i especialment aquesta Tesi de Llicenciatura.

⁵³ Lema, transcrit literalment, amb què acaba el còmic *Calatrava Story* (1977).

⁵⁴ Així consta en el seu CV.

⁵⁵ Uns anys després aquest pintor diu en una entrevista respecte de Sa Calatrava: “He ido teniendo más amigos y muchos de ellos realizan trabajos creativos y esto le da al barrio cierto aire de Barrio Latino Mallorquín. Digo generalmente me siento bien porque a veces la atmósfera está un tanto cargada” (Lavativa 1985: 59).

⁵⁶ Per a una sintètica explicació de la relació de la família Maura, dedicada al negoci de la pell, amb la barriada de Sa Calatrava en el tombant entre els segles XIX i XX vegi’s Simó (1987). També pot ser útil la consulta de Verdaguer (1989

[1953]: especialment 116-121 i 152-156) per a veure, a principis de segle XX, la rellevància a la barriada de la família Maura i del seu cercle conservador, entre els quals es troben calatravins il·lustres com el poeta Joan Alcover.

⁵⁷ Seria bo tal vegada mostrar un programa de les festes de Sa Calatrava per a fer-nos una idea del ventall d'activitats que s'hi donaven. Agafarem com a mostra les del 1979 que van del 6 al 10 de juliol: Dia 6: Gran Cercavila, on es demana que la gent hi vagi pintada; Recital de Coral; Concert, bàsicament de música tradicional balear (Uc, Aliorna, Xeremiers). Dia 7: Espectacle infantil, amb Cucorba i Guillem d'Efak; Jocs de fira; concert de la calatravina Maria del Mar Bonet; La Sibil·la; Verbena amb sardinada i ball; Dia 8: Partit Show, partit de futbol; teatre infantil, amb l'obra 'Sa Dragonera'; Gran Exposició, de pintura infantil; Jocs de fira; espectacle de cabaret. Dia 9: teatre infantil i homentage a Lola Anglada; Gran Musical Mallorcatrava. Dia 10: coca de festa i menjar blanc per tothom tot el dia; Missa a Santa Fe; Circ infantil amb els germans Poltrona; Homenatge als jubilats; Concert de la Banda Municipal; Concurs de cançó infantil; Fi de festa, amb desfilada i castell de focs.

⁵⁸ Així ho expressa en Toni: "Férem un programa divers, i naltros sense especificar si allò era catalanisme o revolucionari o no, hi ficàvem na Maria del Mar Bonet i Uc d'Eivissa i teatre independent i una sèrie de coses. I en aquell moment ja se començava a reclamar que en es parc de la mar no s'hi fessin només aparcaments sinó que fos un parc i férem campanya".

⁵⁹ La caracterització d'aquests dos autors ens agrada especialment perquè no pretén ser una definició que per sobre hauria de ser tautològica o extremament ideològica i, en ambdós casos, poc operativa. Diuen així: "la igualtat hi domina enfront de la desigualtat; l'anomia, enfront dels rígids sistemes de nomenclatura; l'absència de *status*, enfront de la rígida estratificació social; la cosa pròpia, enfront de l'externa; la reivindicació, enfront del conformisme i el silenci; la llibertat d'expressió, enfront de la censura i de la repressió; l'autoorganització en comptes de l'organització imposada i jerarquitzada; l'espontaneïtat enfront del convencionalisme o l'encarcament; la identitat popular i de comunitat real, concreta i empírica, davant el patriotisme abstracte i buit.." (Prat i Contreras 1984: 12).

⁶⁰ Vegem com a prova el que es pot llegir al programa de festes de 1979: "En realitat això de fer un programa és un doi [besties] perquè no haurien d'existir (en som ben conscients). La festa s'ha de fer entre tots sense necessitat de que un cartell ens hagi de motivar la nostra assistència. La 'festa' és cada dia més imprescindible, degut als problemes que ens envolten. Però si és important la festa en sí ho és molt més la participació".

⁶¹ Acrònim de Punt d'Atenció Continuada, el que a Balears són els centres d'assistència primària.

⁶² Malauradament no tenim espai per a entrar en profunditat en la qüestió del Parc de la Mar que Borja considera, i així ho sol fer el moviment veïnal palmès, com una fita cabdal. A davant la catedral s'hi anava a fer un pàrking i les Associacions de Veïns, el GOB (Grup Ornitològic Balear) i altres entitats com l'OCB s'hi oposaren demandant un parc pel gaudi ciutadà amb la campanya 'Parc sí, Pàrking no'. La mobilització tingué efecte i el Parc de la Mar acabà sent un Parc, menys popular del que les Associacions de Veïns volien però que fins a cert punt fou fruit d'un procés de participació i consulta ciutadana que serví model pel PGOU del 85 (Alemany 1986). Tanmateix cal afegir algunes notes a aquesta victòria: en Toni i els de la Comissió no volien ni pàrking ni parc: "mos pareixia una cosa que no necessitàvem perquè naltros ja teníem sa murada". Entre el pàrking i el parc aquests s'inclinaren pel darrer un pic el primer ja s'havia començat a construir, però els calatravins no veien necessari ni l'un ni l'altre, i com 25 anys després es pot comprovar, intuïen que ni una cosa ni l'altre no era per ells, mentre que la platja que hi havia abans, anomenada s'areneta, sí que la gaudien.

⁶³ Aquest còmic no és un fet aïllat, ja que n'edità una bona partida, entre els quals trobem noms tan interessants com: "Estatutrutut per a una Santa Autonomia", "Sa Calatrava Cabalga de Nuevo", "Undergroundlylibre Comixs" o "Anarquista y español, cazi ná".

⁶⁴ Utilitzar un relat biogràfic i fins a cert punt íntim i subjectiu per a descriure un fenomen eminentment col·lectiu no ens sembla il·legítim. Com hem dit en aquests moments les dicotomies perden validesa i el moviment col·lectiu es dona en bona a mesura a partir de la cerca de cada persona d'una millor i més feliç vida pròpia. Per altra banda Levi-Strauss (1971: 23-27) assenyala que els fets socials totals es caracteritzen singularment pel fet que fan coincidir la dimensió fisiopsicològica i la sociològica. En relació a les Associacions de Veïns diu Ribas Molina: "Sempre s'ha tingut en compte que la transformació de la societat és efectiva quan recolza en uns canvis personals" (1989: 31).

⁶⁵ El testimoni de na Marga, que ara frega la quarantena, és molt clar respecte de com les Festes de Sa Calatrava significaren la creació d'una experiència compartida i la vindicació del propi ser, l'orgull de parlar des d'on es parla. A començaments dels 80, amb setze anys, la professora, una monja, els va fer fer un treball sobre el seu barri. Na Marga era mala estudiant però va gaudir fent aquell treball on explicava que Sa Calatrava era collonuda, que s'hi feien mil coses, i hi va posar fotos de Sa Fàbrica i de la carota per la Llibertat d'Expressió i altres emblemes del moment. I m'acaba dient: "I cal tornar a fer allò perquè llavors érem feliços, i perquè els que vinguin nous tinguin l'oportunitat de conèixer-ho i participar-hi". Una cançó de l'època d'en Raimon diu "a escola res no et varen ensenyar del teu món", i na Marga quan va tenir l'oportunitat de parlar del seu món va treure molt bona nota. Les festes van ser la reivindicació d'aquest món (des) de Sa Calatrava, i en reivindicar-lo es construïa

⁶⁶ El PGOU de 1985 denuncia clarament aquestes maniobres immobiliàries: "el Puig ha sido símbolo de las luchas urbanas en los años 1970-75 en nuestra Ciudad para evitar la invasión-sucesión de entes especuladores generados por su inmejorable situación y su proximidad al eje Jaime III" (169).

⁶⁷ En realitat s'anomenava Junta Promotora, una figura que s'adoptà a molts indrets ja que s'adaptava millor a la legalitat franquista. A partir del 75 les Juntas Promotores, la del Puig inclosa, canviaren el nom per el d'Associació de Veïns.

⁶⁸ Entre els qui cal destacar autors que aquí se citen com Roca, Oliver, Garcia, Rabassa o Fortuny.

⁶⁹ Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears. En aquell moment el seu nom era COACB, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, ja que no fou fins als 80 que es crearen dos col·legis independents pels dos territoris. Per a evitar confusions aquí emprarem sempre les sigles COAB.

⁷⁰ Val la pena llegir com s'expliquen els tres barris que no volen: "a) Dejarlo tal como está que siga sufriendo un proceso de degradación que se va multiplicando con el tiempo (...); b) Realizar una intervención a base de arrasar el barrio, y construir uno nuevo, ello lleva como consecuencia la desaparición de todos los valores históricos, arquitectónicos, de ambiente, etc.; c) Realizar una intervención de renovación pero sustituyendo la población y uso del barrio, con ello se elimina la población actual, transformando un barrio tradicionalmente popular en un barrio turístico de apartamentos, bares, etc. con lo cual además de dar pie a la especulación, conlleva un fuerte coste social al expulsar los habitantes de su barrio, y desde el punto de vista arquitectónico-urbanístico, carece de sentido puesto que variarían unos condicionantes fundamentales que formaban parte del barrio" (Alemany 1986: 667-668).

⁷¹ El text citat es tracta d'un escrit firmat per l'Associació de Veïns del Puig amb la col·laboració de membres del COAB adreçat a l'alcalde l'any 76 i que podem trobar a l'Apèndix II d'Alemany (1986: 664-672).

⁷² Així consta en el text que hem tot just referit: "ambos aspectos aunque parezcan distintos son uno mismo, pues un barrio debe ser considerado como algo vivo y es inconcebible contemplar un barrio sin tener en cuenta su ambiente y su vida, es decir su población" (Alemany 1986: 668).

⁷³ Les dues dates del PERI fan referència, respectivament, a la data de la seva redacció i a la de la seva tramitació i aprovació definitiva.

⁷⁴ Per exemple: "Procurar que todas estas acciones sean llevadas a cabo en colaboración con los habitantes del centro urbano a fin de que su conservación se adapte a su uso y necesidad" (COAB: 17).

⁷⁵ Com es pot veure a COAB (1975) i com m'explica n'Emili, un dels arquitectes promotors del PERI, el referent que tenien els arquitectes en aquell moment era Bolònia i el seu govern del Partit Comunista: "[El PERI del Puig] se va dur fins a tantes conseqüències perquè naltros érem arquitectes joves i estàvem influïts per les revistes i havíem llegit Bolònia, que era la primera ciutat on guanyava el partit comunista i es feia tot de cara a les classes populars. I una mica amb aquesta conseqüència vàrem anar a actuar i que els veïnats foren els que decidissin".

⁷⁶ Cursives afegides.

⁷⁷ L'absolut paral·lelisme entre la manera com s'enfoca en aquest primer moment la intervenció sobre Sa Calatrava i la manera com s'enfocà la del Puig queda palesa en el fet que el 1983 el COAB allotja una exposició anomenada 'Sa Calatrava, estudio básico de rehabilitación', que té per clar objectiu sensibilitzar els palmesans, igual que succeí 8 anys abans pel cas del Puig. Malauradament d'aquesta exposició no se n'edità catàleg.

⁷⁸ El PGOU en què em baso no és el definitiu, sinó les notes preliminars sobre el centre històric, molt més riques en informació sociològica (entrevistes i estadístiques a més de les valoracions d'aquestes). Voldria agrair immensament al Patronat Municipal de l'Habitatge l'accés a aquesta ingent informació. D'altra banda, i pel que fa a Sa Calatrava i el Puig, la informació que es recull en aquest Pla General es basa, respectivament, en l'estudi del MOPU i el PERI, de manera que malgrat la data de 1985 la cronologia real d'aquestes informacions s'ha de recular fins als primers 80.

⁷⁹ Així ho diu Ruiz Viñals: "es pensa en fomentar l'ús urbà per a servies administratius, tot pensant en els factors d'arrossegament d'aquesta activitat. Amb aquest motiu l'administració compra i rehabilita nombrosos immobles d'interès cultural. (...) Aquesta política pública potencia la centralitat administrativa del centre antic sobre la ciutat, que ja existia prèviament, però, canvia el caràcter dels barris, per no aconseguir atreure residents, sinó, tan sols, activitat terciària, que, en tot cas, contribueix a expulsar residents del casc antic cap a altres barris de la ciutat. El barri vell es terciaritzat i augmenta la seva centralitat" (2000: 121-122).

⁸⁰ Així consta al PGOU de 1985: "A pesar del interés de los residentes por mejorar sus condiciones de habitabilidad y su resistencia a abandonar el barrio, son muy limitadas sus posibilidades para abordar individualmente obras de consolidación y reforma de sus viviendas. Este hecho unido a las bajas rentas que satisfacen sus inquilinos es la causa que motiva el deficiente estado de conservación general de la edificación. Por una parte como ya hemos señalado los propios habitantes

no pueden hacer frente a costosas obras (...) y los propietarios no obtienen los suficientes beneficios de sus arrendadores para realizar inversiones de tal envergadura y esperan pacientemente el desalojo de sus viviendas” (PGOU 1985: 127).

⁸¹ *El Día de Baleares*, 4 d'octubre de 1981, pàgina 18.

⁸² El següent fragment del catàleg de l'exposició del Puig mostra clarament com es pot donar aquesta transformació de continguts a partir d'un discurs amb un sentit contrari: “En Palma y por fortuna, existen todavía muchos sectores que mantienen valores urbanísticos y culturales muy anteriores a la revolución turística. Sólo la ignorancia, la incultura o la insensibilidad de las personas que han tenido el poder de la decisión ha sido la causa de que se haya llegado en dichos sectores al actual estado de degradación y abandono, constituyendo incluso un peligro público. El Puig de Sant Pere es uno de estos sectores. Su trazado urbano es de clara factura árabe y las tipologías tradicionales de sus viviendas constituyen un dato para la historia de la Arquitectura y de la Ciudad que está en peligro de desaparecer, como tantos otros lo hicieron antes” (COAB 1975: 18)

⁸³ Hobsbawm (1969) és el màxim exponent de l'interpretació de l'anarquisme andalús (i altres moviments socials de protesta) com un moviment mil·lenarista, irracional i primitiu. Tant Frigolé (1989) com Moreno (1993) realitzen, al meu parer, encertades crítiques a aquesta visió que en bona mesura parteix del que era “la gran fuerza del movimiento jornalero anadaluz: (...) la fusión de la tradición comunitaria y la sindicalista militante” (Moreno 1993: 342). El bessó del debat rau en el qualificatiu de prepolític del moviment; segons Moreno aquest qualificatiu (i els associats de fanatisme o irracionalitat) deriva de a) la incomprensió de l'arrelament comunitari del moviment i b) del fet que el moviment sí se situava dins la política, el que passava és que era realment amenaçador del sistema, i així aquests qualificatius serveixen per a estigmatitzar-los i fer-los “no merecedores, por tanto, de adhesión ni incluso de respeto” (Moreno 1993: 346).

⁸⁴ I tant sí succeí. De fet, la història del moviment veïnal podria ser escrita com la història dels intents de la política formal (partits o institucions) per a instrumentalitzar-lo o cooptar-lo. En aquest sentit i pel cas de Palma, l'article d'Obrador i Bueno (1991) és ben revelador.

⁸⁵ Concordeu amb aquesta lectura les paraules les paraules que Francesc Mengod, històric líder veïnal de Son Rapinya, expressa en una entrevista realitzada per Eberhard Grosske intitulada “AA. VV.: Entre el semàfor i la utopia” quan diu: “El moviment veïnal es planteja problemes urbanístics, de zones verdes, semàfors, etc..., però també ha lluitat, tradicionalment, per una societat nova i una determinada filosofia de vida, per crear una consciència ciutadana que es distingeixi per la participació de la gent i la seva actitud crítica” (*Crida* 1985: 4).

⁸⁶ Cursives afegides.

⁸⁷ La cançó *Cada loco con su tema* de Joan Manuel Serrat il·lustra perfectament aquesta idea. Diu: “Puestos a escoger soy partidario de las voces de la calle más que del diccionario,/ me privan más los barrios que el centro de la ciudad,/ (...) el instinto que la urbanidad/ y un sioux más que el séptimo de caballería/ (...) y una mariposa al Rockefeller Center/ (...) bailar a desfilas/ (...) la revolución a las pesadillas/ y un lunar de tu cara a la pinacoteca nacional”. Com es pot veure el primer terme de la comparació inclou el barri, que s'assimila a l'experiència i la cultura viscuda més que no oficialitzada, a allò de deixat de la mà del poder. L'important és però la tria (“puestos a escoger”), és a dir, es fa bandera d'aquests termes i es reclamen com a intrínsecament més valuosos que els seus respectius.

⁸⁸ En Joanet, un dels fillons d'en Toni, confirma aquesta idea: “Naltros lo que teniem ganes és que sa gent s'engresqués a muntar una Associació de Veïns, a fer ses coses com pertocaven”.

⁸⁹ En Toni explica amb certa resignació algunes conseqüències del seu assemblearisme i el seu rebuig a institucionalitzar-se: “Això està passant bastant amb sa meva història. Es vera que com que érem un grupet que érem un poquet llibertaris, llibertaris sense proselitismes. I jo record que aquí darrera en s'Espai Llull [la Casa de Cultura del CIM] en un moment donat quan es fa una exposició de tot es Moviment Ciutadà, jo sempre he dit que se li dona cau només a ses coses que s'han institucionalitzat, i nosaltres que érem més hetero i no mos hem consolidat en un grup fermat amb unes sigles i amb un nom..., res. I això passa amb tot”.

⁹⁰ Una entrevista a la sèrie especial “Memoria. Mallorca en guerra civil” lliurada en fascicles pel *Diario de Baleares* (12 de gener de 1986) ens mostra el compromís i la trajectòria política d'aquest matrimoni. Un compromís polític entès com una forma de viure, com diu la senyora Plaza: “Ben aviat, quan vaig créixer, vaig comprendre que no m'agradava ser una senyoreta de la classe mitja alta mallorquina, Les diferències socials que detectava en la vida quotidiana em revoltaven. I aviat vaig comprendre que no em sentia identificada amb la meua família, religiosa, catòlica, d'ultradreta. Per això vaig prendre un altre camí, el de lluitar per la justícia, per la igualtat i contra qualsevol dictadura. La meua reacció em va portar a un desig profund d'igualitarisme...”.

⁹¹ Andreu Crespí Salom fou Tinent d'Alcalde a l'Ajuntament republicà de palma a partir del 14 d'abril i també ocupà càrrecs a la Diputació provincial durant la II República.

⁹² Atès que Donya Maria morí el 1989 vaig considerar, aconsellat per alguns informants, que parlar amb el seu fill, propietari encara del local on hi havia la farmàcia, era el més semblant a una entrevista impossible de fer a Donya Maria.

⁹³ Així consta en les actes, l'any 1982: "La farmacia de Dª Maria ha estado siempre abierta atendiendo a cualquier necesidad, queja, problema, etc... siempre que se presente con las debidas condiciones y la Asociación ya se cuida luego de tramitarlo".

⁹⁴ En la primera pàgina de les actes és on trobem l'acta fundacional i es diu: "Doña Maria se dirigió al público recordando el fin y la base principal por la que es necesaria una Asociación de Vecinos y de los problemas más inmediatos para solucionar. Además de otros e importantes aspectos, la A de V tienen entre otros la misión de asumir las quejas que se puedan producir por parte de los vecinos (basuras, escándalos, ...). También es importante informar al público de que la A de V tiene poderes para dirigirse al Ayuntamiento y exigir del culpable de tales efectos (Basuras, Escándalos,...), los motivos por los cuales actúa de aquella forma. (...) A continuación Dª Maria se dirigió al vecindario recordándoles que la labor de la A de V es cumplir y hacer que se cumplan los requisitos necesarios para que el barrio de Sa Calatrava sea llevado con la mayor pulcritud y también la de obligar al Ayuntamiento a hacer cumplir las sentencias o sanciones. También se informó al público que algunos de los retos de la A de V es la de crear un ambulatorio, una guardería, un alumbrado decente en las calles, una vigilancia municipal más acentuada, etc."

⁹⁵ Hem de tenir en compte que Sa Calatrava només es pot estendre en aquestes dues direccions, ja que per les altres dues queda encaixada. Pel Sud queda limitada pel mar, i per l'est per les Avingudes i la ciutat nova.

⁹⁶ "Batle" o "batlessa" és com a Mallorca s'anomena el que al Principat s'anomena "alcalde" o "alcaldessa".

⁹⁷ En Mercadal no havia estat el propietari de l'empresa, de s'Alfombrera, sinó que comprà l'edifici un cop el negoci havia plegat. Sembla, doncs, que en Mercadal ja comprà l'edifici per a fer negoci immobiliari, i a fe que el féu per bé que hagué d'esperar trenta anys llargs.

⁹⁸ Cal dir que arran de la seva tasca a la Comissió de festes i la seva posició en l'OCB, el 1978 se li va oferir el càrrec de Delegat de l'Obra Social de "La Caixa" per a Balears, però ell la rebutjà "perquè preferia treballar per lliure".

⁹⁹ El bessó dels problemes entre en Toni i l'Ajuntament queda ben definit en l'entrevista que Llorenç Capellà fa a Pep Antoni Rubio, xeremier i "componente emblemático de Ximbomba Atòmica". Així comença l'article: "Le hablo de Sa Calatrava, uno de los barrios de Palma con más historia en sus piedras. Cuando al morir Franco todos éramos autómatas, los de allí se encargaron de enseñarnos a los demás cómo se organiza una fiesta popular". Pep Rubio respon: "El alma de aquella movida era en Toni. Su único defecto, como animador cultural, fue que lo hizo tan bien que el Ayuntamiento quiso meter baza en el programa. Desde entonces dejaron de ser fiestas populares para pasar a ser fiestas institucionales" (Brisas, 1997).

¹⁰⁰ Festa que els *okupes* del carrer Botons organitzaren a la plaça de Sant Jeroni, com a alternativa al Sant Sebastià oficial, a la segona meitat dels anys 90. Més endavant tornarà a sortir-nos aquesta festa.

¹⁰¹ *Jo vinc d'un silenci* és una cançó del Raimon mentre que *Un pagès amb motorino* és de Peor Impossible. Mentre la primera cançó ("jo vinc d'un silenci antic i molt llarg, de gent que va alçant-se des del fons dels segles") empra un discurs polític i reivindica l'emergència del poble oprimint ('classes subalternes' diu la cançó) com a subjecte històric, la segona, en bilingüe, fa una proposta lúdica on el pagès es converteix en una icona sexual entre l'admiració i la burla.

¹⁰² Com s'explicarà en el següent capítol als 80 començà a arribar a Sa Calatrava un considerable flux de població gitana.

¹⁰³ Com a exemple, podem llegir a l'*Última Hora* del 9 de febrer de 1984: "Siempre me he apuntado a lo nuevo o a lo que intenta serlo porque es la única manera de que no te crezca el culo, estar en marcha. Lavativa lo pretende y lo consigue, y además de manera inteligente, pues combina un estilo cutre con una confección perfeccionista. (...) Decide romper a palo seco con las expectativas acomodaticias. (...) Lava, Lava, Lavativa, está presente para recalcar la mierda irónica y sádicamente. (...) Mi más rota enhorabuena por haber conseguido algo diametralmente distinto a cuanto se publica en las islas".

¹⁰⁴ Probablement no sigui aliè a aquest fet que el PSOE (o el PSIB, el seu braç a les Balears) fos un partit amb una implantació residual en el Moviment Ciutadà, ocupat per membres de partits més a l'esquerra. A Mallorca aquests partits foren el Partit Comunista d'Espanya, el Moviment Comunista de les Illes i el Partit Socialista de les Illes, antecessor del Partit Socialista de Mallorca (Alemany 1986).

¹⁰⁵ En Toni diu que allò que més li agradava del que feien els moderns era el disseny, que trobava molt meritòria la seva tècnica i la seva proposta estètica.

¹⁰⁶ Presidenta del partit regionalista Unió Mallorquina i, a través de múltiples i diversos pactes, presidenta durant diverses legislatures del Consell Insular de Mallorca, que és qui té les màximes competències en termes de cultura.

¹⁰⁷ Cal tenir en compte que l'any 1977 en Toni fou detingut i engarjolat per realitzar el disseny del programa dels *Darrers dies* (així s'anomena també al Carnaval a moltes poblacions mallorquines) de Montuïri. Se l'acusà de "agitador y responsable del aparato".

¹⁰⁸ Recomanem el llibre col·lectiu *La cultura popular a debat*, editat per Llopart, Prat i Prats (1985a) per a una visió general del concepte de cultura popular i per a contrastar diferents punts de vista. En especial recomanem la introducció de Llopart, Prat i Prats (1985b), i els articles de Juliano (1985), Prats (1985), Estivill (1985) i Romani (1985) per a veure la qüestió des de diferents angles. Per altra banda cal recomanar el llibre que Michel de Certeau (1999 [1974]) escriví sobre els conceptes i els usos de la cultura i en especial el capítol escrit conjuntament amb Julia i Revel (Certeau, Julia i Revel 1999 [1974]).

¹⁰⁹ És destacable l'esforç ben actual que es realitza a l'obra *La ciudad es para ti*, editat per Ortiz García (2004), per a rehabilitar conceptes com cultura popular o tradició, tot i que hi trobem a faltar una elaboració teòrica més aprofundida.

¹¹⁰ En una entrevista, firmada per en Pep Roig, concedida a l'*Última Hora* del 25 d'agost de 1995, en Toni diu: "No es lo mismo hacer cultura democrática que democratizar la cultura. La cultura no está democratizada porque siempre topamos con las medidas económicas y de espacio. Aquí, los pobres no pueden hacer cultura sino ir a la que hacen".

¹¹¹ A partir d'aquest punt cronològic el relat serà molt més sintètic i més descriptiu. Ja s'ha dit en el capítol anterior que la història d'en Toni ens interessava especialment per a comprendre el desplegament i replegament del Moviment Ciutadà i per a entendre el context en què es constitueix l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Molts dels temes que es tocaran a partir d'ara en la història de vida són d'interès perquè, de ple o d'esquiltlentes, ens tornaran a aparèixer en altres capítols, i per tant els exposarem força abreujats.

¹¹² Al seu CV en Toni qualifica aquesta fal·lera així: "Col·leccionista de publicacions especials (Hemeroteca pròpia)".

¹¹³ Així apareixen en el seu CV la gent per a qui va treballar: "Cursos de català per a adults OCB, Assemblea de dones, Casal de Joves central, Revistes d'Associacions de Veïns, Assemblea per la pau, Campanya per a la desnuclearització de la Badia de Palma, No sang per petroli... Publicacions alternatives de curt tiratge, poesia, etc.". O sia, que encara que es queixi en Toni no deixava d'entendre la seva feina de copisteria i maquetació com una forma d'activisme.

¹¹⁴ Així consta en el CV el moment que acabem d'explicar: "Ruïna Total: Pèrdua de la vivenda pròpia hipotecada". La família d'en Toni li retreu amargament que en Toni vengués la casa. De fet, degut a la seva natura somniadora i la poca habilitat amb els diners, en Toni ha posat en més d'una situació compromesa a la seva família, que a més li tira en cara que no hagués aprofitat les ofertes que li sorgiren per a ser responsable cultural en diverses entitats i organismes. Així, els seus familiars temen qualsevol pensada o projecte d'en Toni a qui titllen d'immadur.

¹¹⁵ Per a fer-nos una idea de l'activitat que en Toni duia a aquest *racó*, mostrarem el programa que va del 15 de juliol al 15 de setembre de 1994: dues presentacions de llibres, dues lectures poètiques, la presentació de l'assemblea d'estudiants de la UIB, una trobada de màgics, dues conferències, un concert i un espectacle poètico-musical. En el programa hi segueix apareixent l'escut de la *Santa Calatrava Gloriosa* i en lletra menuda una declaració d'intencions: "Es Racó de Sa Calatrava és un nou espai, lloc cívic, punt d'encontre, l'embrió de quelcom que ens recordi tantes coses com per a continuar fent avui".

¹¹⁶ *Ultima Hora*, 25 d'agost de 1995, pàgina 49.

¹¹⁷ *El mundo/El Día de Baleares*, 9 de febrer de 1995, pàgina 93.

¹¹⁸ Així consta aquesta situació en el seu CV: "1999.- Arreplegament (negocis ruïnosos)".

¹¹⁹ Així consta en el seu CV: "2000.- Contractat per a Centre Social Flassaders com a Ordenança/Informador (Porteret = Home de futur!)".

¹²⁰ L'article a què en Toni fa referència aparegué a l'*Última Hora* el 24 de setembre de 2000 amb el títol de "El renacimiento". En aquest article després de parlar del Centre amb bones paraules diu: "Para quien no lo sepa (conseller de Cultura y concejala de Cultura), Toni es, ha sido y será un auténtico dinamizador cultural que ha ayudado y alentado, dentro de sus exiguas posibilidades económicas, a mucha gente con inquietudes artísticas e intelectuales. Si me pusiera a relatar todo lo que ha hecho desde que hace 25 años nació el grupo de Sa Calatrava, no bastaría este espacio. Después de haberse arruinado más de lo que ya estaba, empeñado en sacar adelante diversos espacios en los que los artistas, poetas y escritores no instalados en la subvención pudieran desarrollar sus inquietudes, ahora lo descubro en el centro social Flassaders. ¿De director? ¿Consejero? ¿Gerente?. No, de portero a media jornada, vendiendo las entradas de la exposición. ¡Y pensar que son legión, los medradores caza subvenciones que han ocupado relevantes y bien pagados cargos de la Cultura Oficial!".

¹²¹ A més del xivarri queda clar en les següents paraules que el tipus d'acte que es feia no era de la seva corda: "una animació beatera com és una confraria que són una bandada de cornetes i tambors que sol ser un exlegionari que fa anar firmes es quatre petacos".

¹²² A principis del 2005 va quedar lliure un dels locals municipals que es construïren a tocar del teatre. Des que s'obrí, aquest local l'havia ocupat Greenpeace, però per decisió interna de l'organització decidiren tancar-lo. En Toni pensà que aquest lloc, més central en el barri que el carrer Berard i més barat atès que era de lloguer protegit, podria ser un bon lloc per a instal·lar-hi el seu quarter. Vam anar junts al Patronat de l'Habitatge a veure si el podia demanar, intentant de vendre'ls la conveniència d'un local allà al mig, obert tot el dia amb documentació de tota casta sobre Sa Calatrava que la gent podria consultar i que podria servir també, segons en Toni, de Biblioteca Popular. En el Patronat ens digueren, però, que varies agències municipals ja s'havien mirat llaminament el local. Després que correguessin varis rumors, com que esdevindria l'oficina de gestió dels teatres municipals de palma ha esdevingut un centre per a ajudar a prevenir el fracàs escolar. En Toni està satisfet amb aquesta idea ja que creu que persegueix un objectiu lloable i només hi posa un però que és el seu horari funcional que fa que tot sovint tingui les portes fermades i no contribueixi a l'animació del carrer.

¹²³ Hi ha una sèrie de publicacions que en Toni té en ment, i els seus títols consten en el seu CV. Són *Ciutat of Mallorca, història d'un calatraví quasi bord* (les seves memòries), *Pamflet contra processons i mercenaris a Sa Calatrava* (propera aparició), *Santa Calatrava Gloriosa...Santa Calatrava enrocada*, *Es calatravintexo de bona pell* (publicació periòdica) o *Calatrava Story 2*.

Capítol 4

¹ El fenomen més característic del tercer boom turístic i aquell que emfasitza Seguí Ramon (1998) és la compra de propietats immobiliàries rústiques i urbanes per part de ciutadans estrangers. Malgrat que això és cert considerem que quedar-nos amb aquest fet és incomplet i a més tendeix a crear la imatge de 'l'estranger ric que ens roba/compra la terra', una imatge que com intentarem mostrar en el següent capítol dificulta més que no revela l'anàlisi.

² Les altres són Sa Gerreria, el Temple i el PERI ja iniciat del Puig.

³ Cursives afegides. Aquestes paraules, insistim, són recollides en les notes del PGOU de què dispo com les paraules de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava.

⁴ Reproduïm l'extensa i sucosa cita de n'Emili on es fan eminents aquestes conclusions: "Es Puig va ser un primer model que va ser pioner a tot Espanya i sí en part sí, però va incidir en sa manera de fer després. Vàrem veure..., els polítics varen veure que allò valia burrades. Hi ha una sèrie d'errors pes fet de ser es primer laboratori. Per exemple l'Ajuntament va pensar que la iniciativa privada no participaria en res i ells dins l'Ajuntament varen aconsellar que es fes tot per expropiació. Havien invertit 100 milions de peles i no se treien els resultats immediats. Se varen començar a assustar i el pla següent que va ser el del Jonquet [1985] ja va ser més moderat, amb actuacions més petites. Però les actuacions petites és molt més lent el procés i el Jonquet s'ha torbat el procés. I es Puig de Sant Pere té una altra conseqüència: i és que com naltros vàrem agafar tota sa part alta com a zona operacional on se va expropiar tot llavonses allà, *tot el ghetto que hi havia allà o sigui, s'objectiu d'un pla és que una cosa que està fora de mercat i que ja no hi intervé sa iniciativa privada, torni a intervenir, des des moment en què fas una actuació tan forta és que no hi ha mercat. És que no podia vendre res perquè tot era de s'Ajuntament. A més en aquells moments, sortint del franquisme, va ser sa primera campanya electoral, va ser es Puig i el Parc de la Mar. Es va dur fins a tantes conseqüències perquè naltros érem arquitectes joves i estàvem influïts per les revistes i havíem llegit Bolònia, que era la primera ciutat on guanyava el partit comunista i es feia tot de cara a les classes populars. I una mica amb aquesta conseqüència vàrem anar a actuar i que els veïnats foren els que decidissin. Els veïnats al final te'n dones compte que decideixen en aquell moment perquè tenen necessitat de vivenda: uns, es que han pogut, han marxat del barri, ets que no viuen molt bé i se'n foten de tot lo demés. No és una ideologia. I evidentment tot això ha anat evolucionant. I tot això ha incidit. És el model perquè és el primer laboratori, però s'ha d'analitzar en el temps. Gràcies al Puig ha pogut ser més exitós els altres".*

⁵ Així consta en el PERI del Puig: "Salvaguardar el derecho de los actuales moradores a permanecer en el barrio, estableciendo las condiciones que permitan asegurar la continuidad de su residencia" (1977-80: 43).

⁶ Així consta: "se entiende como patrimonio social todo el entramado poblacional que habita el barrio y que está arraigado a él por vehículos emocionales y costumbristas. Hechos que son los que permiten tener interrelaciones sociales fluidas dentro de ese marco específico que las encuadra, y que a su vez los configura, ayudando a favorecer la constante revitalización y conservación del barrio. La conservación del Patrimonio Social viene dada como algo inherente al Patrimonio Cultural, base de la identidad histórica y antropológica de la población residente" (PERI de Sa Calatrava 1993: 56). La data del PERI que cito no és l'original de 1989 ja que la còpia de què dispo és un text refós fruit de la revisió del pla que es féu el 1993 per a incorporar una sèrie de modificacions puntuals sobre les que tindrem ocasió de passar.

⁷ Diu en Pedro: "Deien si vols LSD, heroïna, hatxís tot lo que cercassis aquí se podia trobar. El carrer Calatrava era famós, no sé si li deien es Pryca o algo així".

⁸ Vegem per exemple el que ens conta en Miquel: “Sí, aquesta part d’aquí tot eren gitanos, i estava ple de droga. Uhh, ets de ca nostra no volien venir, feia por. Hi havia qualche vegada que d’aquí es cotxos arribaven a dalt de tot, de cua eeh, que venien a comprar droga. (...) Era molt amatent però no tenia ànima. Un dia va dir a sa nostra nina que tenia devers 15 anys o 16 i li va dir: ges això, testa-ho i te ho regal. Tasta-ho i li donava com un xocolate, unes barretes i era droga! I sa nina va venir aquí plorant i li dic: què ha passat? El N, li deien el N, m’ha dit això i jo el vaig esperar i aquí hi tenia una planta baixa on hi feia canaris i no pagava renda ni res però me’n cuidava de tot. I el vaig esperar de dins el portal. I li vaig dir: escolta el dia que tornis dir res a sa nina, veus aquesta forca -una forca d’aquestes de fems que té unes puntes de ferro, quatre-doncs això anirà a sa teva panxa. I després me feia molt de cas”.

⁹ Vegem per exemple el testimoni d’en Miquel, membre de la junta directiva en aquella època: “I llavor quan varen començar a veure que hi havia tanta de droga a na Teresa tenia un cotxo un Diane 6 i li varen amollar per aquí la murada, i era perquè els feia fugir quan hi havia una casa un poc xareca feia venir els arquitectes de l’ajuntament, la donaven per... i la tapiaven. I d’aquesta manera se varen treure es gitanos”. O el de na Bàrbara, companya de junta directiva: “Sa gent des barrio estava molt inquieta i s’associació se va començar a moure per veure si se podia irridicar això, i el barrio va fer una *lluïta* tremenda, tremenda perquè se n’anassen. Sa sort va ser que molta de gent que venia droga eren de raça gitana, s’havien ficat dins cases que no tenien contracte ni tenien res, entoncs s’Ajuntament va poder expropiar per rehabilitar, això va ser una sort.”.

¹⁰ Així ho conta n’Emília: “Jo hi vaig venir a viure i vaig veure aquesta obsessió, jo tenia traficants en es davant. I lo que feia es barri lo que feien es veïnats era cridar sa policia, sa policia venia, sa gent se n’anava, tornava trucar sa policia fins que se donaven conte que ja no podien vendre perquè estaven controlats cada dia cada dia. Això era un mètode que varen emprar cantitat de veïnats eh, per treure es traficants des barri”

¹¹ *Diario de Mallorca*, 11 de setembre de 1991.

¹² *El Día 16 de Baleares*, 10 de novembre de 1988.

¹³ *Última Hora*, 14 d’octubre de 1988

¹⁴ *Última Hora*, 26 de març de 1992.

¹⁵ *Última Hora*, 9 d’agost de 1992.

¹⁶ Fragment extret del plenari municipal de 29 d’abril de 2004 on es discutí la tinença del local municipal, cedit en precari de Porta de Mar.

¹⁷ Per exemple en José, el barber: “¿Inseguridad antes? Pues yo creo que a parte de esta gentecilla, creo que fue una época corta, o yo no me llegué a enterar. Y lo que da miedo ahora es que no hay gente. Está muerto”. O n’Apol·lònia, la fornera: “es divendres feien coa de davant ses monges fins aquí es cotxos per anar a comprar-ne. La compraven allà davant des Xesc Forteza [Teatre], on hi ha ara s’edifici de s’Ajuntament. [Pregunto: I la gent, la molestava molt això?] Gens. Amem si mos entenem, es que anaven a comprar no feien gens de renou perquè no te diguessin res, i es que la venien menos, perquè eren gitanos, jo me’n record que un dia que la veïna en renyava un que feia renou, perquè deien ‘como le digáis algo viene la policía’. [Pregunto] O sigui no hi havia problemes amb això? Amb això no, lo que te feia daixona, perquè, no era agradable pes barrio, no ho era gens”.

¹⁸ De fet en Salvador en aquella època es mudà a viure just un parell de places damunt de la plaça Sant Jeroni on era nat, a la plaça Llorenç Bisbal ja en el cor de Sa Gerreria, i ens conta les grans diferències entre un lloc i l’altre: “He viscut 20 anys a sa plaça de Sant Jeroni. Després vàrem viure quinze anys a Sa Gerreria, a sa plaça Llorenç Bisbal, als límits del Bronx palmesano, en el ojo del huracán, quan el temps de sa droga estava més encès que mai. (...) Sa Calatrava és més poble, diguem que Sa Gerreria per jo va ser com un refugi per circumstàncies, un casco viejo totalment deteriorat però que servia de dormitori. (...) Quan naltros encara vivíem a Sa Calatrava també estava bastant deteriorat., però crec que no tant i jo puc dir per experiència i vaig poder contrastar amb Sa Gerreria i vaig poder veure que Sa Gerreria era una catàstrofe humana diària, el quart mon, i Sa Calatrava no”.

¹⁹ Així ho diu n’Edi en parlar d’un incident que li passà el 96: “Yo ara me acuerdo cuando me rompí la rodilla, em van tenir que treure per s’escala sense ascensor, y el médico, el traumatòleg, no quería venir, aquest tio l’odio, porque a la Calatrava no quería venir porque le daba miedo, y no quería venir el Félix Pons este. Imagina’t. Y al final fue el Pere a buscarlo y vino pero acojonado. Y se podía venir perfectamente, si ja quasi no quedaven ni gitanos ni quedava res”.

²⁰ Alguns entrevistats no només desmenteixen aquesta associació sinó que van més enllà. Així, mentre l’administració i l’Associació de Veïns es disputen el mèrit d’haver expulsat els gitanos, en José o en Ramón defensen una altra versió: els gitanos no vinculats a la droga foren els qui expulsaren, mitjançant mètodes expeditius, aquells vinculats al tràfic de drogues que estaven generant en els veïns un sentiment de rebuig envers tots els gitanos.

²¹ Pel que fa a l'associació que fa l'Associació de Veïns ha quedat ben palesa en algunes de les cites que reproduïm. Quant a l'administració aquesta es veurà quan parlem de Botons però m'agradaria dir també que se'm confirmà en entrevistar-me amb n'Emiliana, membre dels serveis socials de l'Ajuntament al centre històric que a més viu a Sa Calatrava des de fa una quinzena d'anys. Així, quan a n'Emília li pregunto per la validesa, en el cas de Sa Calatrava, de l'equació gitano igual a traficant ella em diu que "bàsicament era així". Sobre el volum de població gitana que hi havia en aquells moments a Sa Calatrava vàries fonts, entre les quals la mateixa Emiliana, parlen d'una trentena de famílies.

²² En Pedro treballà pel Patronat en l'elaboració del PERI i explica com el seu punt de vista, semblant al que defensem, li comportà algun problema: "Jo vaig tenir un petit problema polític quan vaig fer l'estudi del PERI. Inclús en sa memòria del PERI ja posava que sa degradació era per sa població gitana i tal. Sa meua teoria que tinc més que contrastada és que sa degradació ve de molt antes, perquè els gitanos van a viure allà on no vol viure ningú. Eren els únics disposats a viure en aquestes condicions. S'abandono era per part des antics propietaris, perquè no han fet cap manteniment i perquè aquest sempre ha estat un barri humil i els propietaris d'aquí pues eren gent que tenien varis edificis i arribava un moment que no tenien gent per mantenir-los i els tenien abandonats i de fet encara queden".

²³ De fet és a aquest tipus de normatives i reglamentacions que el PERI consagra la major part de les seves planes.

²⁴ I encara el 2002 només n'hi havia 2, a més de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava la FAVP (Patronat Municipal de l'Habitatge 2002: 79). Actualment, hi ha una espècie de buit creat arran de la divisió veïnal. El lloc a la Junta Rectora pertany a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, però la persona que havia ocupat aquest lloc està a la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, i si bé això no hauria de suposar un problema ja hem vist que l'Ajuntament s'ha negat a reconèixer i estructurar la dualitat. Fins ara això no ha suposat cap problema, ja que no hi ha cases a atorgar, i en un horitzó proper tampoc no se'n preveuen. Tanmateix queden un parell de solars que el PERI defineix com a habitatge públic de manera que és d'esperar que quan les obres d'aquestes es trobin avançades el conflicte de representació aparegui.

²⁵ Això queda palès en el testimoni d'en Miquel: "N'hi ha molts per aquí que tenen casa per mor de s'Associació de Veïns. Aquí en aquesta finca n'hi ha un parell. S'Associació de Veïns, na Tere, té molta de força dins s'Ajuntament i res la tenien... un homo que manava li deia sa meua nina. Aqueixa al·lota coneix ses regidores de tot de tot i lis deia en aquest li hem de donar una vivienda i en aquest la hi donaven. Hasta un dels quals no li volia donar li va dir et pegaré una galtada que no seràs home pus. Si me'n record, vatuadell". Per la seva banda n'Andreu em comenta una cosa que és *vox populi* dins el barri, és a dir, que curiosament "no tinc proves ni casos massa concrets, però que és sorprenent que a certs elements d'esquerres no els pugui tocar mai".

²⁶ Na Teresa és prou eloqüent al respecte: "noltros hem dut una rama de tipus social, hem anat a enterrar ses velletes que no tenien ningú, les hem trobades mortes en terra ¡han estat tres dies mortes en terra!, aquí tenc testimonis que ho poden dir! Hem tengut velletes que a les tres de la matinada hem anat i les hem dut a l'hospital perquè s'estaven morint!"

²⁷ En aquest sentit l'Associació de Veïns tingué actuacions destacades com aconseguir que Sa Nostra financés un Club de la Tercera Edat.

²⁸ Posarem un exemple d'un ple de l'Ajuntament de l'àrea de seguretat del 5 de març de 1990 on intervingué na Teresa en nom de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava amb les següents paraules: "Sabem que la policia està preocupada perquè creu que es podria fer un poc més, en quant a seguretat ciutadana (...) però tenen les mans fermades (...) la meua pregunta és si seria possible que tenguessin unes competències més àmplies. (...) En quant al tema de la droga, la nostra barriada ha millorat, ens han llevat llocs de venda de droga, crec que tots els polítics s'haurien de fer una reflexió, començar a fer feina de veres, sense tanta demagogia". Semblant és el testimoni de la intervenció de la mateixa Teresa en un ple aquest cop de sanitat i consum que té lloc el 22 de gener de 1990: "Sabem que hi ha gent que ven droga i que a més cobra de l'Estat, concretament de la Seguretat Social. Voldria saber si aquests casos s'investiguen. (...) La brutor és un desastre, ara que no reguen, fins que no plou no es fa net. Voldria saber si tenen vigilància dels bars, per exemple del carrer Socorro [fora de Sa Calatrava, a Sa Gerreria], si controlen la neteja, perquè és horrorós lo brut que estan els retretes".

²⁹ Malgrat que pel que sembla no era tan abstracte. N'Edi treballava en l'àrea de serveis socials i es mudà a Sa Calatrava a finals dels 80. De seguida es va apuntar a l'Associació de Veïns. Li demano si ella col·laborava amb l'Associació de Veïns. Em respon que no feia falta, que elles [l'Associació de Veïns] ja s'espavilaven molt bé i que ella "flipava", ja que ella que treballava allà no havia entrat mai al despatx de l'alcalde i en canvi elles ho feien tot sovint i en moltes ocasions de forma sobtada: "línia directa tenien, línia directa" em diu.

³⁰ La campanya fou encapçalada per la FAVP amb el suport del GOB i d'ARCA.

³¹ N'Emiliano és arquitecte del Patronat i participà tant en el PERI com en l'Urban. Em comentava que de vegades els arquitectes i l'Associació de Veïns de Sa Calatrava mantenien opinions diferents, però que el desig dels darrers tenia molt pes. Jo li demano com és que tenia tant de pes i em respon: "micropolítica".

³² La Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns mantindrà aquesta línia. En l'assemblea de 2005 en què na Teresa, la seva presidenta, diu davant una audiència d'una vuitantena de persones: "ya no tenemos ayuda de la izquierda, ningún partido de estos se ha preocupado de nosotros y lo poco que se ha preocupado ha sido el Partido Popular y por tanto yo lo hago público".

³³ Actualment el Patronat participa, junt amb d'altres ciutats, en un projecte finançat per la Unió Europea que s'anomena Valuo, que n'Emili em defineix de la següent manera: "valoració immobiliària dels efectes d'allà on s'actua i té a veure amb la manera com s'actua. No sabem calcular quina es sa intervenció de s'administració per a què sigui el màxim d'efectiva". Queda clar que la mesura de l'èxit i l'efectivitat d'un pla urbanístics és l'efecte que crea en els preus immobiliaris.

³⁴ La nomenclatura amb què anomenem les 15/16 mançanes de Sa Calatrava es basa en la convenció que disposa el mateix PERI. L'únic canvi que he introduït és substituir la denominació en números de l'1 al 15 per la basada en lletres de l'A a la P (he prescindit de la Q) tot mantenint-ne l'ordinalitat. Aquesta substitució s'ha realitzat per motius de claredat visual en els mapes.

³⁵ En un primer esborrany el PERI ni tan sols feia aquesta reserva del 50% de l'espai. En Pedro elaborà un estudi del PERI i detectà aquest problema, a partir del qual s'introduí la clàusula del 50%. Així explica en Pedro el problema que va trobar en el PERI: "lo primer que vàrem veure va ser que en es PERI, sa mancança que vàrem trobar és que l'ús permès a les plantes baixes era de vivenda. Si en aquest barri volíem mantenir un mínim d'activitat i un mínim de vida havíem de permetre la possibilitat que se montàs qualche negoci o qualche taller artesanal. I ara ja no queda res".

³⁶ És just fer constar que n'Edi manté una actitud molt menys censoradora i moralitzadora respecte d'allò que es trobà en arribar i a més cal dir que és força crítica amb el camí que anà prenent el PERI i el conjunt de la regeneració urbanística.

³⁷ Així ho explica na Bàrbara: "Un dia va venir la senyora de Cal Monjo. (...)No volem estar més dins ca nostra perquè hem aplegat una por tremenda. No podem estar més dins ca nostra. Però li vaig dir se farà net es barrio, es barrio se va fent net (...) li vaig dir jo si sé qualcú [comprador] ja li diré. Llavors ve un senyor que era arquitecte a xerrar amb jo i em diu, que era casat amb una al lota de Can Moragues, una casa noble, i ell era arquitecte. I me va dir 'vengo porque me gustaría mucho que me pidieras el precio de Can Monjo, porque me han dicho que tú y la señora sois amigas que te ha dicho para, y quiero que me pidas el precio tú'. Dic jo, 'ya lo pedirás tú que lo vas a comprar'. Diu 'no, porque si tu pides el precio será una cosa y si lo pido yo será otra'. (...) Li vaig dir ja li he trobat un comprador. 'Ah, quin miracle' va dir aquella dona. Però ara m'ha de dir què en vol. 'Si mos donen 12 millones demà mateix donam ses claus'. (...) Quan li vaig dir 12 millones ses sabates li sortiren, i em va dir 'lo has entendido bien'. I li vaig dir '12 millones es nada'. (...)I Can Monjo se va vendre per 12 millones. Demana lo que val avui.

³⁸ El mateix Tomàs Fortuny en una entrevista a l'*Última Hora* del 7 d'octubre de 1990 ja es fa eco d'aquesta ambivalència al voltant del nou interès que desperta el centre històric de Palma: "[esto se ha disparado] porque a los jóvenes les interesa volver, buscan viviendas por esta zona y, por otra parte, hay gente de Madrid y Barcelona que compra como negocio inversor, hay mucho dinero negro. Y lo mejor del caso es que aún se puede comprar, porque en Madrid y Barcelona el centro histórico está totalmente copado".

³⁹ La informació per confegir aquest apartat surt de l'històric que vaig aconseguir a través de les dependències d'urbanisme de l'Ajuntament de Palma. Dins aquest històric el document bàsic és l'"Informe sobre la modificació del PERI de Sa Calatrava, aprovada definitivament el 25 de març de 1993 en relació a la Unitat d'Execució U.A.1.", que podeu trobar a l'Apèndix Documental [AD: 20-26] i que citarem profusament..

⁴⁰ Així ens ho conta: "Yo soy un amante de la recuperación del centro histórico, empecé a hacerlo en Madrid donde hago cuatro o cinco edificios, y cuando Madrid ya se pone difícil a finales de los años 80, cierro mi oficina en Madrid y me voy a Barcelona y abro una oficina en la Plaza Real de Barcelona, en el año 88, compro los jesuitas, un edificio entero, con el importe como siempre he aplicado de una buhardilla en la calle Toledo, compras un edificio entero en Barcelona, por el descuadre ese en el tiempo, en el nivel de la cultura de los ciudadanos de Madrid"

⁴¹ En el mateix document que ja hem ressenyat llegim: "Els responsables de Building Calatrava, es varen personar a les oficines del Patronat Municipal de l'Habitatge, en diferents ocasions per interessar-se per l'estat d'execució del pla i el programa de Rehabilitació previst per l'Ajuntament, manifestant al mateix temps el seu interès i disponibilitat en participar en la rehabilitació del barri de Sa Calatrava i de manera especial dins la illeta 1 [H], on disposaven en propietat de una part important dels terrenys afectats per les actuacions previstes dins el PERI".

⁴² Aquesta revisió no té per objecte únicament aquesta mançana, sinó també canviar algunes altres actuacions, entre les quals la més destacada és la que afecta el bisbat. L'explicarem sintèticament. El PERI en un primer moment preveia l'expropiació d'una cantonada d'un edifici del bisbat (el Seminari Vell) per a fer-hi una petita plaça. El Bisbat s'hi oposà, de fet ho entengué com una agressió, i intentà recórrer la decisió a través de tots els mitjans a la seva disposició. Entre aquests es trobà l'Associació de Veïns, el suport de la qual jugà aquí un paper menut ja que el factor clau fou que tant la Comissió de Patrimoni com els tribunals fallaren a favor del Bisbat i l'Ajuntament no tingué més remei que fer-se enrera.

⁴³ Dins l'acord també es preveia que tot es realitzaria a través de compensacions. No obstant això cal remarcar que algunes de les parcel·les executades a través d'expropiació ja havien estat expropiades per part de l'Ajuntament i entraren en la permuta.

⁴⁴ En el mateix document assenyalat, datat el 16 de setembre de 2004, podem llegir: "Atès el retard de més de 10 anys que ha sofert el desenvolupament d'aquesta unitat des de la aprovació definitiva de la modificació a proposta de la promotora, es considera necessari prendre les mesures necessàries perquè no es produeixin més retards en el seu desenvolupament, exigint al Promotor un calendari de compromisos i terminis concrets i inajornables, pel desenvolupament del projecte amb penalitzacions o altre tipus de sancions en cas de nou incompliment manifest per part d'aquest".

⁴⁵ És curiós assenyalat un afegit del seu soci, que es trobava present en aquell tros de l'entrevista: "y también tiene mucho que ver el Pla Urban". En realitat digué "el Pla Mirall", però com ja hem dit i per a evitar un excés de termes hem agrupat tota una sèrie de plans gestionats pel Consorci Mirall Palma Centre i que s'aplicaven sobre Sa Calatrava sota la rúbrica de Pla Urban. Per altra banda probablement el soci feia referència també al mateix conjunt dispers de mesures però gestionat centralment que aquí anomenem Pla Urban i no pas al programa específic que és el Pla Mirall.

⁴⁶ Així ho diu: "Ets meus amics jo vaig estar dos anys sense poder convidar, bé els convidava, però no venien de cap manera i inclús tractant-me de loco. Ademés jo ho reconec, me vaig enamorar de sa casa i veure això des d'aquí me va encantar. A jo m'agradava es puesto i ets amics no volien venir. Sa família sí, perquè de dia..., però ets amics els convides de nit. Però durant anys ningú no podia entrar, ni aparcar es cotxos ni res".

⁴⁷ "Una de ses característiques des barri de Sa Calatrava és es silenci, crec que és un des factors que jo per jo marquen Sa Calatrava"

⁴⁸ *Diari de Balears* del 26 de novembre de 2000, pàgina 8.

⁴⁹ Respectivament: *Diari de Balears* del 15 de novembre de 2002; *Diari de Balears* del 26 de novembre de 2000, pàgina 8; *Diari de Balears*, 8 de desembre de 2002, pàgina 8. En la primera notícia és curiós l'èmfasi que es posa en ressenyar que la cantant Annie Lennox era una de les inversionistes.

⁵⁰ Molt semblant és el que es diu a la primera de les notícies referenciades, on a més es posa èmfasi en la qüestió patrimonial: "Els calatravers estan molt contents amb les rehabilitacions del seu patrimoni històric, un dels més rics de la ciutat, a càrrec de promotors i inversors privats". Per cert, el gentilici correcte és calatraví/calatravina.

⁵¹ Així n'Anton diu: "sí, no vindran aquí en es carrer Sant Bonaventura on visc jo a dir que és Sa Calatrava, aquí no, però per allà on hi ha palaus i botifarres és on van".

⁵² Vegeu el monogràfic de Mateu, Riera i Ripoll (2005) intitulat *Relación ahorro-inversión: clave de futuro*. En ell els autors diuen coses com "a partir de la década de los 90 la creciente orientación de los flujos de capital hacia la inversión residencial es uno de los principales factores que ha contribuido a reducir la productividad de las empresas de las Islas" o "desde el año 1998 se observa una aceleración de la inversión residencial en detrimento de la inversión productiva que está malogrando la contribución que tiene por definición la inversión en el crecimiento a largo plazo". Cites extretes de la notícia apareguda a *Última Hora* 13 d'octubre de 2005, pàgina 21.

⁵³ Vegeu l'edició del 25 de gener de 2005. Vegeu també el web www.spanishpropertyinsight.com

⁵⁴ Vegeu per exemple www.travel-guide.abc-mallorca.com o www.shortcutsmallorca.com entre tantes d'altres.

⁵⁵ Aquest és un fragment del que em vaig trobar en les pàgines centrals de la revista de bord del passat agost: "the good news is that Mallorca is enjoying a renaissance. With the increase of savvy, independent travelers whose idea of local culture extends beyond a pub-crawl around the haunts of Arenal, the island is perking up and responding to demand. Emphasis is now on quality, not quantity. New chic, boutique hotels, restaurants and bars have sprung all over the islands and locals feel that the art, culture and shopping scene in Palma, the island's capital, now has sufficient muscle to rival that of Barcelona" (Nicholas 2005: 35).

⁵⁶ Caldria que els antropòlegs i en general els científics socials reviséssim l'ús que fem de l'adjectiu 'urbà/na'. Aquesta és una feina que està per fer i de la que segur que en sortirem enfortits si no deixem passar massa temps. Intentaré donar unes breus notes, ben poc elaborades, per a motivar perquè crec que cal procedir a tal revisió i per on em sembla que caldria apuntar. Ja en el seu *The Country and the City* Raymond Williams advertia de la construcció discursiva de la dicotomia camp/ciutat i de la seva càrrega ideològica. Avui assistim a un rearmament i reconceptualització d'aquesta dicotomia, que ja no s'expressa en termes de ciutat sinó d'urbà i on camp es reanomena a partir de termes com natural, ecològic, etc. Si ens hi fixem veurem que el mateix terme urbà, que nosaltres estem difonent a partir d'un 'ús acrític (com en antropologia *urbana*) és 'tendència': tota desfilada de moda que es vulgui a l'última ha de parlar d'un 'home o una dona urbans', es parla de cultura urbana per a celebrar superficialment la diversitat (que oblida fins i tot tota pluralitat) i un llarg etcètera. Crec doncs que és moment que els científics socials comencem a avaluar l'ús que fem d'aquest adjectiu ja que a

banda del problema d'assimilar l'adjectiu a un comportament (un lifestyle) se sol caure en dos errors. Per una banda es parla d'allò urbà com a quelcom distintiu, de tal manera que es margina un no urbà a quedar a la reraguarda de la modernitat. L'altre error consisteix a dir que l'urbà no depèn de la metròpolis sinó que tot és urbà, especialment tot allò que es caracteritza per la manca d'estructura i la barreja. Operant d'aquesta segona manera el que es fa és donar recursos discursius a la celebració de la urbanitat com la celebració del desarrelament i la confusió entre visitant i resident, en un moment en què això és una estratagema de la governamentalitat. Tornant a l'obra de Williams el major problema és que com apuntava el galès aquesta construcció ideològica es féu des de posicions de poder lligades a un sistema productiu alienador que s'imposava, a la vegada que la mateixa dicotomia reforçava el sistema productiu i les seves posicions de poder; avui considero que està passant el mateix.

⁵⁷ Fragment dels pasquins que la Immobiliària Perú lliurava en la seva presentació per a captar compradors de la seva promoció de Dalt Murada.

⁵⁸ Vegeu per exemple www.thepropertyfinders.com. Només La Seu presenta una valors semblants. A www.abc-mallorca.com la forquilla de preus per Sa Calatrava varia mínimament: 3000-6000 €. He de dir que per les consultes que he anat fent i les coses que m'he assabentat que s'han anat venent em sembla una forquilla a la baixa. De fet els darrers pisos famosos que es venen, els de Dalt Murada, tenen un preu de 7000 € metre quadrat. Així el seu àtic té 216 metres quadrats més una terrassa de 140 i es ven per 2'5 milions d'euros.

⁵⁹ Vegeu www.mallorca-residence.com

⁶⁰ Vegeu www.thepropertyfinders.com

⁶¹ Vegeu www.travel-guide.abc-mallorca.com

⁶² Cal recordar que la zona estadística Sa Calatrava no es correspon als límits del PERI de Sa Calatrava (que és Sa Calatrava de les festes). És de suposar, encara que no ho podem provar, que el biaix resultant tendís a aproximar Sa Calatrava a La Seu més que no a Sa Gerreria, ja que la diferència entre ambdues àrees és el recanvi de les mançanes 1 i 2 del PERI, és a dir, la zona entre Sant Jeroni i Sa Palla per la zona, considerada més senyora, de Sant Alonso i part de Santa Clara.

⁶³ Com a zona estadística s'anomena El Sindicat, i els seus límits corresponen força ajustadament als que marca el PERI de Sa Gerreria.

⁶⁴ La distribució que hem fet de les nacionalitats només pot ser entesa com una aproximació discutible al nivell socioeconòmic dels residents. Aquesta rudesa de l'aproximació queda clara en el 5'31 de ciutadans del primer grup a Sa Gerreria, sobretot si tenim en compte que el grup que hi és majoritari, amb un 1'26% són els portuguesos, que raonablement pertanyen al grup de població gitana que és majoritàriament d'origen portuguès al centre històric de Palma.

⁶⁵ El procés de revisió del PGOU del 85 que donà lloc al PGOU del 98 fou fortament criticat des dels moviments socials i sectors d'esquerres. Així la Taula d'Arquitectura diu: "Nuestros actuales gestores no tienen un plan (...). Palma crece y crece y sus habitantes, colapsados en su centro y barriadas e incapaces de seguir el ritmo inmobiliario de la especulación, se topan con un abandono y dejación de la única herramienta de control política y social (...): el Plan General de Ordenación Urbana (Taula d'arquitectura 2003: 14). Cantarelles compara els dos PGOU i diu: "Tot allò que hi ha de bo en aquest darrer és còpia del primer. Una còpia, en la majoria dels casos, empobrida i trastocada (Cantarelles 2003: 12) .

⁶⁶ Cursives afegides.

⁶⁷ Diu Rullan: "La escondida labor de los planes de los 80 y 90 ha consistido en desplazar hacia el urbano gran cantidad de suelo (...). El urbano es sin duda la gran reserva blindada para futuras expansiones inmobiliarias" (Rullan 1997: 432).

⁶⁸ Aquesta documentació és inèdita, ja que es tracta de la impressió d'un document de power point.

⁶⁹ Això és així encara que l'Urban plantegi l'àrea com a natural (Ballester i Orte, 2001: 92-93 i nota a peu 25, pàgina 153). Els límits que es precisen són a) la mar, b) la ciutat nova, c) la zona comercial, d) la zona central-institucional. Obviament és una delimitació que obeeix a una mirada externa a les dinàmiques internes del conjunt de l'àrea i de cadascuna de les subàrees.

⁷⁰ Pot ser oportú fer una precisió. L'Urban trenca les unitats territorials viscudes al peu del carrer i no només pel fet d'ajuntar ambdues àrees. De fet, allò que més se li pot reprotxar és haver creat una àrea anomenada Sa Gerreria, eufemisme de Barri Xino, i que mai no ha tingut una unitat pels seus veïns. Serà a partir d'aquesta consideració substantiva i essencialista del Barri Xino que podrà prendre més cos la gerrerització de Sa Calatrava. Sobre la manca d'unitat de Sa Gerreria el testimoni d'en Pepe, criat a Sa Gerreria, és enormement gràfic: "Fins i tot, no, fins i tot eren carrers. Naltros quan jugàvem a futbol, per exemple, naltros jugàvem contra es des Carrer des Botons, o contra es de Sa Palla! Perquè... i a més, és tan pervers això. (...) Si ho fan [els polítics] que diguin: 'Naltros comandam i mos passa pes collons s'histori i tot això', però que ho diguin, que no me diguin: 'no, és que qualche cosa li hem de dir. A partir d'ara hem decidit entre tots es *consensó*'. A mi

me pareix molt bé posar Sa Gerreria, però què té que veure sa Porta de Sant Antoni amb Sa Gerreria, és una altra cosa! Es Carrer de Socors, fixa't, es Carrer de Socors, mira si era, es de Sa Gerreria dèiem: 'Anam en es Carrer de Socors. Anam en el Socors'".

⁷¹ Això s'observa a partir de tots els angles possibles. A) Sa Calatrava té una identificació històrica com a zona mentre que Sa Gerreria no. B) Demogràficament: Observant el cens de 1991, quan el PERI de Sa Calatrava es trobava tot just a les beceroles, s'observen ja importants diferències en el nivell d'instrucció tant en la part baixa (analfabets o sense estudis) com en la part alta (estudis superiors); les dades són 19'40/16'25 a Sa Calatrava i 30'54/8'27 a Sa Gerreria. Si agafem les dades que l'Urban ens ofereix pel 1996, aquí ja agafant les àrees en els seus límits com a PERIs, les diferències són paregudes, i ens diuen que a Sa Calatrava hi ha un 14% de població amb estudis superiors i a Sa Gerreria un 5%. C) El mateix ens diuen els testimonis, com en Jaume que el 1982 es mudà de Sa Gerreria a Sa Calatrava i li pregunto quin lloc li agradava més per viure: "A mi m'agradava més aquí, sí. Perquè aquí mos coneixíem tots. Allà no és igual. Aquí a Botons al manco hi vivíem 50 famílies, oi Toni? En Toni i jo treballàvem junts, bé ell treballava al despatx i jo aquí en es taller a la Casa del Hierro, com molts dels d'aquí".

⁷² En realitat el que fa l'Urban és finançar algunes fases, aquelles de Sa Calatrava, que estaven per concloure del Pla de Rehabilitació de la Murada. Aquest Pla s'havia iniciat amb Ses Voltes (1986). Hem preferit no parlar substantivament d'aquest pla ja que hem considerat que podia alimentar la confusió dels lectors. Tanmateix al Glossari (Murada) s'expliquen els seus trets bàsics.

⁷³ Sa Palla està a Sa Gerreria, però la seva situació límit ens la fa pertinent en especial en relació a la qüestió dels bars i l'espai públic, com es veurà en el següent capítol.

⁷⁴ Aquest es posa de manifest per exemple en la importància a la qüestió del color de les parets i a les normatives que el regulen i en la promoció de la qual l'Ajuntament de Palma s'ha deixat un bon pressupost en pasquins.

⁷⁵ El document, inèdit, es diu "URBAN-IDI: Primera entrega de materiales ideas y sugerencias susceptibles de ser aprovechadas en el trabajo de realce, dinamización y proyección de la zona de intervención Urban", i la nostra cita es troba a la seva pàgina 9. Agraïxo enormement a un veí que no sé com l'aconseguí que me'l deixés consultar i fotocopiar.

⁷⁶ Cursives afegides.

⁷⁷ Per altra banda això queda ben clar en l'actuació que es féu a Sa Gerreria i que suposà la devastació d'unes quantes mançanes de cases. Una de les entitats que es mobilitzà contra aquest fet, ARCA, l'entitat conservacionista de referència a la ciutat, escriu: "Només un baixíssim nivell cultural, la prepotència i la manipulació d'interessos expliquen que el Pla Mirall [=Pla Urban] hagi resultat la major agressió a Palma, sols equiparable a l'entrada dels pisans, dels catalans (1229) o la riuada de 1403. La tergiversació de les paraules ha convertit un miratge en un mirall i una devastació radical amb pèrdua de viari musulmà en Pla de Recuperació Integral de Sa Gerreria" (ARCA 2003: 10).

⁷⁸ Així es dedueix de la següent cita: "Naltros pensàvem que tot lo que era el centre de Palma està emmarcat dins un itinerari turístic que se ven en es turista, i que just devora hi havia unes zones que no podien entrar i que no es podien beneficiar del turisme per mor de que estava fora de ruta i perquè eren zones més marginals i llavors un poc la idea és que mitjançant la recuperació que nosaltros féssim físicament pogués beneficiar-se el barri també d'una certa recuperació econòmica a partir d'entrar en un circuit turístic. I així tot el tema del Passeig per l'Artesania o de l'itinerari turístic s'han d'emmarcar en això, i el barri que vulguis que no poden arribar baretos i coses, un cert descobriment que permetés al barri entrar en una certa dinàmica de reactivació".

⁷⁹ Cal sens dubte destacar la tasca que ha fet el Grup d'Estudis d'Història Econòmica de la Universitat de les Illes Balears per a des-cobrir aquesta ocultació. Per a més informació al respecte recomanem alguns monogràfics sobre la qüestió: Manera i Petrus (1991a), el número 1 de la revista *Estudis d'Història Econòmica*, el número 43 de la revista *Estudis Balearics* (1992) i el número 43 de la revista *Randa* (1999), així com també els notables treballs d'Escartín sobre la indústria del calçat (2001a i 2001b). Cal destacar així mateix l'enorme pes que l'agrariisme té en la construcció de la mallorquinitat, un fenomen que té la seva anàlisi de referència en l'obra de Miquel (2000). Sens dubte aquest agrariisme ha pesat en la forma com l'illa s'ha urbanitzat en els darrers anys que segueix negant allò que ja en el 1979 demostrà feaentment Quintana (1979), a saber, que Mallorca era un sistema urbà on Palma ocupava una posició macrocefàlica. A bon segur que caldria buscar per aquí la resposta a la pregunta que llencen els membres de la Taula d'arquitectura: "Palma es una gran ciudad que se cree pequeña. Alguna gente está interesada en esto" (2003: 14).

⁸⁰ L'únic suport que es dugué a terme, i només a les darreries del període d'execució del pla, fou la instal·lació de rampes en les botigues per a adaptar-les a cadires de rodes.

⁸¹ És molt interessant a aquest respecte l'article que firma el 1990 Francesc Mengod, llavors president de la FAVP, i que s'intitula "PERI Sindicato: crear una nueva centralidad". Mengod diu que la idea de crear centralitat va en contra del moviment veïnal i de la idea de barri en dos sentits: 1) fa dependre els barris perifèrics del centre i aquesta dependència els fa perdre autonomia; 2) els barris centrals, convertits en mer centre, perden les seves especificitats.

⁸² La nostra explicació de l'assistencialització és un poc reduccionista i amaga que, especialment a la zona de Sa Gerreria i durant els anys de durada de l'Urban, es dugueren a terme remarcables programes d'inserció laboral i dinamització reeixits que ompliren equipaments com el Centre Social Flassaders o l'Escola d'Oficis Artesans No obstant això és ben sabut que aquests programes funcionaren mentre hi hagué diners, és a dir, fins el 2002, en què es rebien els fons europeus de l'Urban, i que després han quedat com a testimonials, mentre que els edificis fets per a allotjar-los continuen allà. Un exemple d'això és Flassaders. Aquest Centre Social fou el projecte estrella del Pla i aconseguí atreure un gran nombre de població, de dins i fora de la zona, i actuar a mode de vertader centre social fins el 2002 (quan hi treballà en Toni per exemple). A dia d'avui, i a pesar dels encomiables esforços de la seva direcció, Flassaders disposa d'un pressupost molt limitat i escassetesa de personal de tal manera que ha esdevingut un espai mort dedicat al lloguer d'aules per a intentar compensar el pressupost. No obstant això na Juliana, una al·lota responsable de Flassaders, veu un altre problema a banda del retall del pressupost que ens connectaria amb el fenomen de l'assistencialització. Segons ella no es pensa en terme d'intervenció comunitària sinó en termes de donar coses, una diferència homòloga a aquella que subratllàvem entre agitació i animació cultural. De fet, n'Emilià em motiva la seva manca d'atenció a Sa Calatrava amb la següent frase: "la Calatrava me va preocupar menos perquè soc treballador social i me preocupava Sa Gerreria".

⁸³ Les dades estan extretes de Ballester i Orte (2001: 29-32) i si ens remuntem al 96 fan esgarripança, són, respectivament per Sa Calatrava i Sa Gerreria 34'1/5'2 i 26'1/13'1. Si agafem les dades que ens proporciona serveis socials aquest cop seguint la delimitació que fan aquests (Ajuntament de Palma 1998) els números ens ballen, però indiquen un mateix signe. Així per Sa Calatrava els registres són 22'25/8'81 i per Sa Gerreria (Sindicat) són 19'14/16'99. No estranya veient aquestes xifres que els calatravins remarquin el munt de veïns que han vist morir en aquests darrers anys.

⁸⁴ Emprem el terme alienació en un sentit ampli, com a pèrdua de referències i marcs interpretatius (Williams 1988). Tanmateix és obvi que en el nostre cas aquesta pèrdua de referències té molt a veure amb el concepte d'alienació pròpiament marxista centrat en la separació entre la persona i el món entès a partir de la mercaderia i el seu procés de producció. L'alienació de què parlem, doncs, és el complement viscut de la lògica i el procés de *separació* sobre el qual hem abundat en el capítol 2.

⁸⁵ Aquesta queixa que el centre cultural s'hagués hagut de fer a Sa Fàbrica és àmpliament compartida entre els calatravins, com per exemple na Mari: "No sé qui l'ha fet [teatre] però és per donar-li una pallissa. És un desastre. I perquè no arreglaven el teatre de l'Assistènci. Per què no invertien els diners allà? I el centre cultural per què no l'han fet a Sa Fàbrica? És lo que te dic que ho han netejat però no ho han fet del tot bé".

⁸⁶ Aquesta és una cita extreta de l'article d'Evarist Torres "Palma. Imagina (una altra) Ciutat. Un article sobre espais de participació ciutadana" (pàgines 4-13) que inclou una entrevista a en Toni. L'article es troba en el número 3 de la revista *Index*, que és un monogràfic dedicat a la participació ciutadana anomenat: "Pren l'Espai. Participació ciutadana a Palma".

Capítol 5

⁸⁷ *Última Hora*, 20 de juliol de 1997.

⁸⁸ De fet, l'afany d'en Climent per a defensar les postures del seu partit i guanyar-se els seus favors anaren tan enllà que arribà a publicar una carta al director (*Últim Hora*, 8 de febrer de 2003) intitulada "Nunca mais!!!!???????" on es criticava la postura, crítica envers el govern en relació al Prestige i a la invasió d'Iraq, que el món del cinema espanyol expressà en la gala de concessió dels premis de Goya de 2003 i que ens regala perles com les següents: "Nunca Mais de oportunistas encubiertos de "progreso". Nunca Mais de herederos cargados de nostalgia y de rencor acumulado. (...) Nunca Mais en definitiva al politiquero absurdo del séptimo arte español. Y sí, siempre sí al auténtico progreso de la sociedad española, a los logros sociales, a las libertades" i significativament conclou "El Cine Español se ha quitado la careta, el cine español se ha politizado, así les va".

⁸⁹ És suficient observar les actes d'algunes reunions de l'Ajuntament on l'Associació de Veïns i comerciants Zona Catedral participa per a veure que l'objectiu d'aquesta associació és el d'*aclarir* el carrer. Així, per exemple, en les propostes, datades el 23 d'octubre de 1996, pel Consell d'Àrea de Governació a celebrar el mes a sobre llegim: "En la zona continúan los problema de Claveleras, ACIRE (poco control). Excesiva circulación de motos. Revisar y poner al día la señalización referente a la prohibición de circulación de vehículos por sus dimensiones que estropean fachadas, balcones y canales. Vigilar su cumplimiento".

⁹⁰ Aquests autors defineixen el terme d'aquesta manera: "a practice of discursive reorganization or reinterpretation of ideological themes and interests already present in the subjects' consciousness, such that these elements obtain new meanings or coherence" (1986: 173).

⁹¹ Entrevista apareguda a la pàgina 9 del número 5 de la publicació quinzenal *Ciutat*, corresponent a la quinzena entre el 14 i el 27 de març de 2001.

⁹² Aquesta apropiació s'observa clarament en cartes al director firmades per en Climent en títols com "Defensa de La Calatrava" (*Diario de Mallorca*, 14 de març de 2002), "La verdadera realidad de Sa Calatrava" (*Última Hora*, 29 de maig de 2000) o "Sa Calatrava està com volen els veïnats".

⁹³ N'Edi expressa una cosa semblant. Li pregunto pels límits de SC i em diu que és en tal carrer, on de sobte nota el "plof, que tot s'atura, que la vida de la ciutat s'acaba".

⁹⁴ També cal dir que l'Associació de Veïns no té gaires problemes a inventar-se coses. Així a l'*Última Hora* del 14 de març de 1999 podem llegir la següent falsedat: "La AAVV de Sa Calatrava surgió como junta vecinal en la semiclandestinidad en 1974. (...) Con el comienzo de la democracia, en 1976, quedó inscrita en el registro civil. En 1979 la labor de Doña María fue continuada por Teresa, Bárbara y Magdalena".

⁹⁵ Això es fa ben palès en la notícia apareguda el dia 25 de setembre de 2002 a l'*Última Hora*, intitulada "Visitas indeseadas a Sa Gerreria". En Joan Serra, vicepresident de l'Associació de Veïns de Canamunt escriví una carta al director (*Ciutat* 32, gener 2003, p. 18) on es queixava d'aquesta distorsió dels límits i de la intromissió d'en Climent.

⁹⁶ Encara que en aquesta campanya es poden detectar actituds nimbystes, pesà més un enfocament global de la qüestió, atacant paral·lelament qüestions com el trànsit rodat i altres. La postura del Puig queda bastant ben sintetitzada en la següent cita llarga de n'Àngel, qui després de viure l'època bohèmia a Sa Calatrava es traslladà al Puig, segons ell el que avui hi ha més semblant a allò: "quan l'he viscuda [la contaminació acústica] és insuportable realment, és una cosa maligna, vull dir, és una cosa a eradicar, s'ha de llevar perquè fa..., acompanya un poc a tot lo que dèiem a una part més..., tot lo que dèiem del moviment de les ciutats. Per concentració, no ho sé, per moda se concentra una cosa en un parell de carrers, i clar sa gent que viu allà acaba... de cop te posen un parc temàtic baix de ca teva, perquè no és un bar, és discoteca, i sa gent, jo no ho sé, per tornar a xerrar de romanticisme, però un temps jo no record aquest desgavell, jo no sé si era millor o pitjor, si mos ho passàvem més bé o no quan..., però es una cosa.... bé, aquí i a Santa Catalina, i a Sa Llotja. Perquè clar són puestos que se van cremant., perquè són interessos, i són els mateixos que munten i desmunten bars, saps, que hi ha un interès maligne també darrera d'especulació de locals i tal, amb tot es renou que crea de carrer, saps, no només es locals que s'estan fins a les quatre, ni que estiguin fins a les 12 és s'activitat que s'hi fa, o es nivell de cosa; i per es carrers és això: són vomitats, són vidres, ja has suportat es renou d'antes i després suportes sa brutor, i és com cada dia de verbena".

⁹⁷ Cal destacar que aquest tipus de demanda lliga amb els moviments socials urbans que es produïren en la dècada dels 70, tal i com remarca Nys (1992) en el seu article sobre el cas específic de Brussel·les. La falsedat que plantegen els plans de Palma és parlar del caràcter mixt dels barris únicament en termes d'una barreja de sectors socials, i no pas en termes d'usos.

⁹⁸ Això mateix expressa, respecte dels cafès, Ramón Gómez de la Serna en una de les seves *gregerias*: "El Café me atrae como una plaza pública reservada, asientos cómodos y bajo techado. Sobre todo, en invierno, los Cafés son las únicas plazas públicas en las que se puede uno sentar en un cómodo banco público, sin dejar de estar guarecido" (1972: 25).

⁹⁹ Aquí apareix un petit exemple, anecdòtic, de com l'investigador afecta el camp. Na Mari diu "esmorzar o berenar", però és que en la variant mallorquina del català o mallorquí no es fa distinció entre l'àpat de mig matí i el de mitja tarda, i ambdós són anomenats "berenar". Na Mari doncs fa la distinció entre ambdós perquè sap que jo provinc del Principat i que allà sí es fa la distinció.

¹⁰⁰ Aquesta vida de bars queda recollida en un article de *Lavativa* que ja el 85 tracta aquests tipus de bars com a quelcom a punt de desaparèixer. En l'article apareixen una desena de bodegues i tavernes, entre les quals l'Assistència Palmesana i, junt a una foto de la madona, Can Curt, del que se'ns diu: "A la barriada de Sa Calatrava s'hi troba Can Curt. La seva clientela també s'ha vist afectada pels desplaçaments socials de la zona dels darrers anys. A primera hora hi trobarem treballadors de diferents servicis prenent un tallat i/o una calima d'herbes abans d'emprendre la jornada. Potser algun noctàmbul modern que hi acaba el dia quan altres el comencen. Les seves parets guarden els ecos de quan a primera hora s'hi venia puu per anar a pescar, les converses dels llops de mar, els tríos que es formaven per cantar havaneres, les guitarres, els barrejats degustats lentíssimament en interminables converses per un savi treballador de principis de segle...". (Gèminis 1985: 10). Aquest treballador és a bon segur en Llorenç Bisbal de qui ens parlava Llorenç Capellà en el capítol 3. D'aquesta manera l'articulista ens està suggerint que Can Curt, com a lloc de reunió, era al mateix temps lloc de contuberni polític, lloc de comunicació de l'experiència i per tant lloc de creació de consciència.

¹⁰¹ Cal afegir-ne tres més al voltant de la cruïlla entre els carrers Santa Clara-Sol-Call. Tots tres tenen un horari que s'ajusta completament al de l'Escola de Turisme que hi ha a la vora i són completament aliens a la dinàmica dels residents.

¹⁰² Tècnicament Can Salat es trobaria a Sa Calatrava petita, és a dir afectada pel PERI de Sa Calatrava, i Es Pes de sa Palla a Sa Gerreria, és a dir afectada per aquest PERI. Conseqüentment, ambdós se situen dins la zona de l'Urban.

¹⁰³ Aquesta manera d'entendre el conflicte és inspirada per l'assaig "La lluita" de Simmel (1988 [1908]). Així s'enceta aquest assaig contradictori i revelador: "Que el combat té significació sociològica (...) és quelcom que ningú no discuteix de principi. En canvi ha de semblar paradoxal a la visió ordinària la qüestió referent a si el combat en si mateix, sense tenir en compte els seus efectes o els seus fenòmens concomitants, és ja una forma de socialització. (...). De fet, els elements dissociadors són les *causes* del combat: l'odi i l'enveja, la necessitat i la cobejança. Tanmateix, un cop ha esclatat el combat per aquestes causes, ell és pròpiament el remei contra el dualisme dissociador, com també el camí per arribar a qualche mena d'unitat" (241). Una altra idea d'aquest assaig ens serà aquí pertinent i complementarà l'esmentat. Hi hauria per Simmel un cas extrem de combat, aquell que ell assimila al tipus de l'"assassinat traïdorenc" en el qual no hi ha cap mena de norma o contenció i que no pot dur a altre lloc que a l'extermini, l'anihilació. En general, però, en tot combat hi ha alguna restricció, i llavors es pot dir que "així que existeix qualche respecte, un límit de l'acte violent, existeix ja també un factor socialitzador" (250). Aquesta idea pot ser estirada de tal manera que ens reveli quelcom pel nostre cas: serà precisament el conflicte aquell que crearà les bases per a la socialització, aquell a partir del qual es generarà la possibilitat d'un 'diccionari', un conjunt de termes a partir dels quals es farà possible el diàleg (Rabinow 1977).

És possible interpretar Clastres (1987) en un sentit similar quan parla sobre 'la guerra primitiva'. Reinterpretant a Levi-Strauss, Clastres diu que les tribus amazòniques bé comercien (i s'emparenten, ja que "intercanvien" també dones) amb la resta de tribus o bé hi guerregen. D'aquesta manera la guerra seria l'única socialització entre les tribus que no comercien, i d'alguna manera implicaria un reconeixement de l'altre, una unitat (esser del mateix tipus) que permetria una oposició dins el mateix pla.

¹⁰⁴ Citat a Gregory (1992: 58).

¹⁰⁵ Amb la fal·lera habitual en els autors anglosaxons, el terme que s'empra és el de *community*.

¹⁰⁶ *El Mundo/El Día de Baleares*, 3 de setembre de 2002.

¹⁰⁷ *El Mundo/El Día de Baleares*, 22 de setembre de 2002.

¹⁰⁸ *El Mundo/El Día de Baleares*, 6 de setembre de 2002.

¹⁰⁹ *El Mundo/El Día de Baleares*, 9 de febrer de 2002.

¹¹⁰ Al costat dels pilons retràctils hi ha un aparell on introduir la targeta de resident acompanyat d'un interfon que posa en contacte auditiu amb la policia local a aquell que vol passar si no té targeta. És a aquestes explicacions a la policia que es refereix en Ramón.

¹¹¹ Tampoc l'Associació de Veïns no tenia cap pudor a mentir al respecte. En una carta al director anomenada "Sa Calatrava està com volen els veïnats" enviada al *Diario de Mallorca* en Climent escriu: "A Sa Calatrava a més de un quiosk i un colmado, tenim 2 forns, 7 restauradors de mobles, 14 bars i restaurants, 5 peluqueries, 1 tenda de belles arts, 4 galeries d'art, 3 tallers de ceràmica, 1 tenda de regals, 1 llibreria, 1 quiosk, 1 cristal·leria, 1 editorial, 4 fusters, 1 ferrer, 1 cereria, 7 estudis d'arquitectura, 17 estudis d'artistes, 1 impremta i 4 tallers de pintura. Tot això conforma un equilibri sa i just". No cal ni dir que aquests números s'escapen més enllà de la indefinició dels límits i de l'exageració.

¹¹² El testimoni de na Sofia és molt semblant. Ella és nascuda a Sa Calatrava però l'abandonà als 18 anys i no hi tornà fins als 30 i escaig ja a primers 90 i diu: "Record es barri ple de colmadors i forns i carnisseries i lleteries. Hi havia de tot, i ha desaparegut tot. El tema de sa vivienda és un problema però per tots perquè l'han posat a tal preu que en aquest moment només gent que tingui moltíssims doblers. I llavors els tipus d'habitatges que mos trobam són palaus impressionants que te demanen 500 milions de pessetes, o cases magres que també te demanen una quantitat exorbitada".

¹¹³ Les paraules d'en Climent s'adiuen a aquelles que n'Emilià em deia respecte del fet que Sa Calatrava, gràcies a les intervencions urbanístiques, s'havia encarat, o, emprant la seva terminologia, la rehabilitació havia "disparat el desig", com un procés natural. N'Emilià potser no ho veu un procés natural però no ho veu com un mal col·lateral d'un procés que en conjunt jutja positiu: "Ara, com regules que sa gent pugui seguir visquent en aquests barris. Ara la gent ja no hi pot anar a viure a Sa Calatrava. Els fills de Sa Calatrava a on poden anar? És un tema mal de resoldre però jo crec que és un problema inherent en el sistema".

¹¹⁴ La tria no és casual, si bé podria haver-se ampliat amb la perruqueria, ja que es tracta de comerços amb una clara vocació de barri, que es consideren calatravins, que són importants llocs de reunió i que, llevat de na Toñy, viuen a Sa Calatrava d'antic. Les altres dues botigues de queviures, el colmado clàssic i *S'illa verda* presenten característiques que fan que els calatravins les considerin poc pròpies, la principal de les quals és el seu elevat preu, sobretot en el cas del colmado.

¹¹⁵ Recomanem l'anàlisi que Carreras, Domingo i Sauer (1990) fan de les àrees de concentració comercial a Barcelona. El més interessant de l'obra és la manera com es distingeix entre els diferents tipus de botigues en funció de l'abast que vulguin atènyer i com això es relaciona amb el tipus de població que habita les àrees on es dona la concentració comercial.

¹¹⁶ Lefebvre (1991: 363-366) i McMorrough (2001) realitzen unes crítiques interessants al llibre de Jacobs que d'alguna manera hem pretès recollir mitjançant l'adjectiu 'romanticó'. Per Lefebvre la postura de Jacobs és petit burgesa, i sobretot

aliena a la verdadera vivència, és a dir, que vindria a ser una mirada benintencionada però distant, il·lustrada. McMorrough segueix aquesta línia, i reconeixent les bones intencions la titlla d'ingènua. De fet, aquest autor mostra la relació entre la crítica de Jacobs i l'aparició d'un comerç propi de la gentrificació, és a dir, que Jacobs presenta un discurs que acaba sent utilitzat en termes de gust i distinció, i probablement això és possible per la mirada petit burgesa de què l'acusa Lefebvre. A pesar d'aquestes crítiques cal reconèixer, tal i com ho fa Scott (1998) el mèrit de l'anàlisi de Jacobs que és capaç d'oposar una lògica propera a la visió tecnocràtica i funcionalista de la ciutat. En aquest mateix sentit s'expressa Rae (2003) que reclama un gir en la planificació urbanística: "Strategies for the urban future should focus instead on nurturing the unplanned civic engagements that make mixed-use city life so appealing and so civilized. Small scale retailing, neighborhood clubs, informal enforcement of sidewalk civility" (3).

¹¹⁷ Encara que tal vegada forçant més del compte i amb un enfocament bastant americanocèntric, és interessant que en analitzar les darreres tendències en el creixement de les ciutats Koolhaas, Leong, Chung, i Inaba (2001), considerin que anar a comprar és quasi l'únic vincle social recurrent que uneix en les ciutats contemporànies: "Shopping is arguably the last remaining form of public activity. (...) The voracity by which shopping pursues the public has, in effect, made it one of the principal –if only– modes by which we experience the city. (...) Perhaps the beginning of the twenty-first century will be remembered as the point where the urban could no longer be understood without shopping" (2). Vegi's en aquest mateix llibre l'interessant article de Leong (2001) sobre la manera com s'està esborrant la línia entre espai comercial i espai no comercial, i en espacial les conseqüències que això té per a l'espai públic.

¹¹⁸ L'acte central i inicial de Sant Sebastià, el 20 de gener, és la torrada. Per tota la part central de Palma se situen foguerons, és a dir, bidons partits on hi ha caliu i una graella i on la gent torra la carn que s'ha dut de casa, i així tothom dret i amuntegat fa un àpat de carn de porc i vi negre.

¹¹⁹ N'Arcadio és de fet tota una perla, ja que els rumors diuen que a més de ser un petit traficant d'haixix és delator de la policia.

¹²⁰ N'Arcadio fou apresat amb 16 anys i, aplicant-se-li la Ley de vagos y maleantes, inicià un periple de 4 anys per diverses presons espanyoles. El passat setembre de 2005 fou un dels homenatjats per la Generalitat de Catalunya, en un acte de desgreuge per tots aquells homosexuals als que se'ls truncà la vida a causa d'un sistema polític i legal que ni acceptava l'homosexualitat ni veia en un homosexual altra cosa que un malalt i un perill.

¹²¹ De fet, n'Apol·lònia declara que aquesta població li anava molt bé pel negoci, que mai havia anat tan bé com aquella època que es gastava molt.

¹²² Pot ser interessant dir unes paraules sobre la manera com els mallorquins categoritzen i classifiquen les persones segons la seva procedència. Per començar tenim la categoria pròpia, la de 'mallorquí'. Dins aquesta categoria hi ha la divisió ja mencionada entre Ciutat i Part Forana, la primera de les quals encara es pot dividir en els diferents barris i la segona en els diferents pobles i possessions. La següent categoria que trobem és la de 'foraster' o 'peninsular', essent la primera denominació més despectiva, i anàloga a la de 'xarnego' al Principat. La categoria es refereix als castellanoparlants de la Península, o als residents de l'illa amb aquest origen, i és que de fet la categoria és molt més lingüística que no geogràfica. Així, un català o un valencià no són considerats forasters ni peninsulars, sinó 'catalans' o 'valencians', de la mateixa manera que els 'eivissencs' o els 'menorquins', que mai són anomenats 'balears'. D'entre aquestes darreres categories la més complexa és la de 'català'. Així, com a 'català' hom pot trobar-se, especialment si s'expressa en aquesta llengua, actituds oposades, que poden oscil·lar des del rebuig de l'interlocutor a parlar en català/mallorquí i passar al castellà, esgrimint que es tracta de llengües i identitats completament diferents, fins a aquell que et diu que ell també és 'català', on 'mallorquí' seria una modalitat de ser 'català'. La següent categoria és la d'"estranger". Si bé tothom qui no sigui espanyol pot ser considerat estranger, aquesta és una categoria que pràcticament es reserva pel turista o aquell que se li assimili. D'aquesta manera el terme 'estranger' evoca un ciutadà de l'Europa no mediterrània, predominantment alemany, amb un poder adquisitiu major al del 'mallorquí'. A aquesta classificació bàsica encara caldria afegir-hi la categoria d'"immigrant", que faria referència a un ciutadà no espanyol i no estranger que ha arribat a l'illa per motius laborals i amb un poder adquisitiu menor que el del mallorquí.

¹²³ El carrer s'inaugurà a mitjan 2003 en honor a Xam, un pintor mort recentment que tenia el seu taller al carrer Torre de l'Amor. La mostra que allò no és ben bé un carrer és que en Joan, la família del qual havia estat molt vinculada al pintor, considera que l'Ajuntament tractà molt malament en Xam, ja que el carrer que duu el seu nom no té categoria.

¹²⁴ En el de 1997 podem llegir: "El trabajo realizado ha sido duro y conocido por todos, hemos sido un grupo de personas que hemos antepuesto los intereses de nuestros vecinos y de nuestro barrio de una forma especial por las características y circunstancias de nuestro barrio. Hemos levantado, todos los vecinos, un barrio aquejado por innumerables problemas, droga, delincuencia, prostitución, etc... y hemos iniciado con la ayuda de la Instituciones Públicas la rehabilitación de nuestras casas y edificios".

¹²⁵ Cursives afegides. L'escrit, del 97, s'intitula "Vint anys fent barri" en un clar exemple de com la junta s'apropià del bagatge que representà el Grup d'Animació de Sa Calatrava, ja que l'Associació de Veïns no es crea fins el 79. Confirma

això el fet que en començar i parlar d'aquest fet dels 20 anys l'escrit, firmat per na Teresa qui hi entrà a principis dels 80, digui: "un grupo de personas sensibilizadas por la realidad de nuestro barrio nos pusimos a trabajar a la par que nuestro país recuperaba sus libertades".

¹²⁶ Recordem que el 96, i d'acord amb les dades de l'Urban (Orte i Ballester 2001) és la zona més envellida de Palma amb una taxa d'envelliment de 644'12. Aquest any, a Sa Calatrava el 18'4% de la població té més de 75 anys, el 36'1 supera els 65 i el 53'7 és major de 50.

¹²⁷ O diu en Pedro: "jo quan vaig entrar com a resident, sa veritat l'Associació de Veïns no era gens atractiva per jo, perquè aquesta gent era gent que jo no connectava gens".

¹²⁸ Una còpia d'aquest text apareix a la pàgina 3 de *La Almudaina*, dominical del *Diario de Mallorca*, del 9 de desembre de 2001.

¹²⁹ En Víctor, un dels okupes, em prestà un vídeo d'elaboració pròpia, fresca i casolana, intitulat "Mi barrio" que durava una hora. En aquest vídeo es recorrien diverses parts del centre històric, principalment de Sa Gerreria, però també de zones de Cort i Sa Calatrava, i totes elles s'encabien dins "mi barrio". Per altra banda, cal assenyalar que com ja s'ha mencionat la zona de Botons, Sant Jeroni i Pelleteria es troba en el límit de Sa Calatrava petita i forma una zona de contacte tant amb l'àrea de Monti-Sion com amb la del Temple/Sa Gerreria.

¹³⁰ L'article citat de l'*Almudaina* s'intitula "25 años de okupación". Els antecedents que permeten parlar a la periodista, Marisa Goñi, d'aquest quart de segle són en Toni i el Grup d'Animació de Sa Calatrava i la seva activitat a Sa Fàbrica i Ses Voltes. Comentant-ho amb en Toni cal dir que ell no se sent massa còmode amb l'etiqueta d'okupa, i tampoc no acaba de veure una genealogia entre els okupes i el que ells feren; tanmateix sí que pensa que hi ha un esperit i unes idees similars.

¹³¹ Aquí les versions discrepen, ja que en Toni i altres veïns contenen que era en Fernando qui s'adreçava a ells.

¹³² Un dissabte del juliol de 2005, quan em trobava escrivint aquest text, vaig anar a Can Salat a fer un cafè i, això que passa, en veus un que coneixes, hi intercanvies quatre paraules i un que coneix aquest i que tu coneixes de vista se suma i al final acabes xerrant amb un tercer que estava xerrant amb el segon, i que era en Chema. La conversa passà del futbol al bàsquet, del bàsquet al Patronat, del Patronat al centre cultural i el teatre, del teatre al Pla Urban, explicant-me que ell treballà per l'Urban en tota la demolició dels antics edificis, i d'aquí saltàrem als okupes de Botons. Segons en Chema la història era clara: almenys en un primer moment els okupes li havien anat de conya a l'empresa constructora ja que li havien servit per a crear una sensació d'ambient d'estranyesa entre els veïns que afavorí que aquests volguessin vendre-li els pisos. La frase d'en Fernando "incluso los vecinos protestaban y yo les dejaba estar" sembla atorgar consistència a aquesta interpretació.

¹³³ Com a exemple vegeu la pàgina 28 de l'*Última Hora* del dia 1 de desembre de 1999 on, en un article intitulat "Un grupo de 'okupas' denuncia la demolición del edificio donde viven", hi llegim: "Los vecinos, por su parte, están a favor del propietario y afirman que en los últimos meses han interpuesto más de 20 denuncias contra los 'okupas, según aseguró su presidente, Clemente".

¹³⁴ Les sigles es corresponen a Empresa Municipal de Agua y Alcantarillado.

¹³⁵ Cursives afegides.

¹³⁶ Per a veure aquestes esmenes consulteu www.mallorcaweb.net/canamunt.

¹³⁷ Dins aquest mateix pla de crítica se suggereix la importància de com es creen els límits com a element desmobilitzador: "aquest projecte ha estat redactat i decidit des de dalt absolutament i s'ha tractat el barri a la manera com es va dur a terme el mapa d'Àfrica"

¹³⁸ Tal vegada el fragment més interessant d'aquestes esmenes és el següent: "Volem un tractament com a col·lectiu, ja que es parla d'un barri del Temple, amb una atribució semblant de dignitat i capacitat jurídica com a habitants d'aquest nou barri d'inspiració medieval".

¹³⁹ Respecte de la manera com són rebuts per part de l'Associació de Veïns la gent que va arribant al barri en Pepet diu: "“ah no, com siguis un hippy ja ho tens clar”".

¹⁴⁰ No totes les cartes que en Toni envià el setembre de 1999 al *Diario de Mallorca* s'editaren. En una de les inèdites llegim: "Es veu que n'hi ha que voldrien un barri solitari, tranquil lament avorrit, quasi policial, carca, doïut... i n'hi ha que encara aspirem, somniem i feim amb lluminosa independència, un barri més vitenc, autènticament solidari, creatiu, reivindicatiu encara i, malgrat tot, amb bona convivència. Emperò uep aquí! Si cal amb contundent crítica"

¹⁴¹ El document al que he pogut accedir és a un buidat de les entrevistes, desagregades aquestes en 6 àrees bàsiques (necessitats i mancances, valoració de l'actuació municipal, identificació de l'Urban, qualitat de vida, model de barri i valoració general) i en funció de si les valoracions són positives o negatives. El document explica quins foren els 21

entrevistats, encara que les transcripcions es presenten com a anònimes, si bé en algun cas és ben fàcil intuir a qui corresponen. Nou dels 21 entrevistats han estat entrevistats per aquesta tesi: en Climent, en Pepet, en Toni, n'Edi, na Bàrbara, na Teresa, en Miquelot, n'Apol·lònia i en Salvador.

¹⁴² És complicat aquí separar el rumor dels fets. Es diu que entitats musulmanes i jueves havien sol·licitat l'ús del Temple, però no ho he pogut confirmar amb certesa, si bé he de dir que els indicis apareixen més sòlids pel cas dels jueus. Per altra banda fou el mateix Climent qui em digué això de l'Opus dient que s'havien posat en contacte personalment amb ell, si bé he de confessar que és l'única notícia que en tinc.

¹⁴³ Apareguda a *El Mundo/El Día de Baleares* i firmada per Juan Carlos Bauzá Jaume.

¹⁴⁴ Quelcom molt semblant succeí en el carteig entre en Toni i en Climent sobre el barri que es volia. En la carta d'en Climent que sortí publicada al *Diario de Mallorca* (8 de setembre de 1999). En Climent desacredita en Toni de dues maneres: a) "Posar-se un caparrot i cridar llibertat d'expressió no basta i b) dient-li que li havia fet caritat i que era un desagratit criticant-los. La caritat venia del fet que un dia en Toni es trobà na Bàrbara i aquesta li digué si volia alguna del plec de camises que duia al braç i que li havien donat a alguna institució de caritat de les del barri. En Toni, mala hora, digué que n'hi havia una que li feia el pes.

¹⁴⁵ Na Carme comprà el pis l'any 95, en el moment en què es començava a produir el punt d'inflexió en els preus a algunes parts de Sa Calatrava com Sant Jeroni però no a aquesta que sempre havia estat la més humil, de manera que el pis li costà 7 milions. Avui no en pot valer menys de 50.

¹⁴⁶ L'Associació de Veïns del climentisme presentà al·legacions contra alguns aspectes d'aquesta promoció. No donar suport a en Liberto no s'ha d'entendre com que no li donessin la raó o que no actuessin sinó que es vol impedir la politització de la qüestió, és a dir, els afers es fan de manera tancada i només dins la junta directiva.

¹⁴⁷ Ca n'Alomar són molts germans i vàries branques, de manera que les generacions se solapen. En realitat na Sofia és cosina germana del pare de na Pau, encara que ambdues nasqueren el mateix dia i per simplificar les anomeno cosines, encara que siguin neboda i tia de segon grau.

¹⁴⁸ Cosa similar em deia un dia en Toni. Segons ell a tot lloc i els "animats i festers i ets de l'ordre", i l'Associació de Veïns serà d'una manera o d'una altra si són aquests o els altres qui la duen. A Sa Calatrava el que acabarà passant és que es faran dues Associacions de Veïns, una dels animats i l'altra dels que no.

¹⁴⁹ En aquest text, datat el 2 de febrer, és a dir, després de la dimissió de l'antiga junta directiva, firmen ja com a "socis promotors". Aquests socis promotors són la trentena de socis que firmaren el document pel qual després de la dissolució il·legal que havia fet en Climent es demanava una assemblea general que havia d'escollir nova junta de l'Associació de Veïns davant el buit de poder que s'havia creat.

¹⁵⁰ Cursives afegides.

¹⁵¹ Arribà a córrer el rumor que finançaven la prostitució de la Porta des Camp.

¹⁵² Citat a Narotzky 1997: 174. Cursives afegides.

¹⁵³ Els motius de n'Oswaldo per a col·laborar també tenien a veure amb greuges. El seu soci havia estat un dels màxims dirigents d'Unió Mallorquina a Palma i en Climent fou trànsfuga; aquest soci, per circumstàncies completament alienes a l'afer, morí prematurament i n'Oswaldo, que sabia la traïció que aquest havia sentit, considerava que aquesta era una manera d'ajudar el seu amic mort

Capítol 6

¹ Ja se sap que en parlar d'assistència a manifestacions el ball de xifres està servit, i aquest cas no en fou una excepció i oscil·laren, en funció de les fonts, entre les 20.000 i les 80.000. L'única dada certa que puc aportar és que la Plaça Major, on es llegiren els manifestos i dissolgué la concentració, que és la plaça més gran del centre de Palma, s'omplí fins a tal punt que un bon nombre de persones no aconseguiren accedir-hi.

² I encara caldria afegir-hi el Consell Insular d'Eivissa i Formentera i els ajuntaments de la tres ciutats més grans de Mallorca després de Palma: Calvià, Manacor i Inca.

³ Aquests partits són el PSOE-PSIB, el PSM, UM i EU-EV. Algunes de les idees aquí exposades són ja esbossades en aquella ponència.

⁴ Els usos del terme mediambient en el discurs polític i la variabilitat de la seva definició foren explorats en una comunicació, presentada conjuntament amb Marc A. Morell, anomenada "The Polysemy of Environment in Current Balearic Tourist Policies" que fou presentada a la Universitat de Creta (Rethimno) amb motiu del congrés en honor a Charles Tilly: *Contentious Politics and the Economic Opportunity Structure: Mediterranean Perspectives* (17-18 d'octubre de 2003). Algunes de les idees aquí exposades són ja esbossades en aquella ponència.

⁵ Fent així bona aquella màxima que expressa van den Berg (2003) en un article del National Geographic precisament sobre l'ecotaxa: "A menudo el turismo masivo puede ser más sostenible que el disperso, o al menos puede ser más controlable".

⁶ *Sun, sea i sand* (i podríem afegir encara *sex i sangria*). Amb aquest adjectiu es defineix el tipus de turisme representatiu de l'etapa fordista basat en l'hotel i el touoperator.

⁷ Aquestes són dades del Centre de Recerca Econòmica, un organisme creat per Sa Nostra i la UIB. Vegeu *El Mundo/El Día de Baleares* i el *Diario de Mallorca* del 10 de novembre de 2004.

⁸ En el pasquí informatiu, a més, hi podem llegir frases com les següents: "Que Son Real continuï essent el lloc màgic que tots coneixem", "que es treballi per a tots els qui formam el poble i no des d'una perspectiva només econòmica" o "Més hotels, més residus, més consum d'energia que segueix apostant per un model desenvolupista i depredador de recursos que la nostra illa ja no pot suportar".

⁹ Aquestes paraules foren pronunciades en la conferència "Fahrenheit 1345 o quan les pedres es desfan" celebrades el 15 de febrer de 2005 en el context de la Setmana del Llibre en Català de Mallorca.

¹⁰ Vegeu per exemple *Diari de Balears* del 18 de juny de 2004, pàgina 18.

¹¹ En efecte es pot observar la tendència a la construcció d'hotels dins el centre històric, en especial en la zona de Montis-Sion. Així s'explica en la notícia apareguda a l'*Última Hora* el 13 d'octubre de 2005 intitolada "El Palacio de Congresos acelera los proyectos de construcción de hoteles urbanos en Palma. De totes maneres la notícia té trampa, ja que si hom llegeix la notícia amb atenció comprova que el boom anunciat no es detecta sinó que s'espera, de tal manera que ens trobem altra vegada amb la creació d'un discurs que no existeix que pretén tenir poder performatiu, tot marcant les directrius de creixement.

¹² Vegeu l'*Última Hora* del 24 de novembre de 2004.

¹³ *Última Hora*, 13 d'octubre de 2005.

¹⁴ Aquesta evocació d'elements àrabs i jueus, o cristians medievals, queda ben clara en publicacions sobre el patrimoni de Ciutat com Ferrà i Martorell (2004), centrat a Sa Calatrava, o, des d'una perspectiva bastant més informada Valero (1995).

¹⁵ Cursives afegides

¹⁶ En castellà el terme "pulido" fa referència al procés d'eliminació de les incorreccions de la superfície, a una eliminació d'impureses i irregularitats, a fi que agafi lluentor. S'usa en un sentit físic i només per extensió pot agafar un sentit més ampli que comprèn un judici de valors i que en català és del tot explícit. Així "una persona polida" és algú educat i pulcre. En aquest segon sentit la paraula també fa referència a la netedat, però algú polític no és algú que "està net" sinó que "és net".

¹⁷ Vegeu l'entrevista a Gabriel Alomar i Esteve a l'*Última Hora* del 6 d'octubre de 1993.

¹⁸ No podem oblidar que a Sa Gerreria no es legisla per a restringir-hi el trànsit ni es cataloga coma Zona Acústicament contaminada, i és que de fet a Sa Gerreria se li endossa el rol d'àrea comercial i de serveis i per això s'hi col·loquen tal número d'equipaments d'abast de ciutat: el Centre Social Flassaders, els Jutjats, el futur centre cultural per a les cases regionals al Quarter d'Intendència, l'Escola d'Oficis Artesans, l'IMFOF, el Patronat Municipal de l'Habitatge, el Passeig per l'Artesania... i tot això encerclada pel Corte Inglés, el Mercat de l'Olivar, les Avingudes i l'eix comercial del carrer Sindicat. Així succeeix allò que ens diu Santos: "El mundo ofrece las posibilidades; el lugar, las ocasiones. No se trata aquí de un "ejército de reserva" de lugares, sino de la producción razonada de un espacio, donde cada fracción del territorio es llamada a tener características precisas en función de los actores hegemónicos, cuya eficacia depende, en lo sucesivo, de una productividad espacial, fruto de un ordenamiento intencional y específico" (1996: 132-133).

¹⁹ Nosaltres diríem que el que succeeix és que es força la població a ser tractada i a actuar com a públic, el que és especialment delicat quan aquesta població és població resident en l'àrea en qüestió.

²⁰ Les notícies de premsa i altra documentació en relació als conflictes patrimonials de Mallorca es recullen en la següent pàgina web: www.iesjalcover.com/orientacio/maura1.html. A la pàgina web www.mallorcaweb.net també s'hi troba un recull similar però menys exhaustiu.

²¹ Cal dir a més que el Ple Municipal no fou qualsevol sinó el debat sobre l'estat de la Ciutat a què la nova normativa de grans ciutats obliga. Sobre les declaracions citades consulteu *Última Hora*, 29 de juny de 2005. Des d'un angle ben diferent aquest també és el motiu fonamental del remarcable llibre *La Ciutat tankada* (Noguerol i Sturniolo 2002). Aquest llibre, derivat d'una exposició homònima, juga de manera intel·ligent amb la confusió de significats històrics que s'està produint o com ho diuen els autors: "La nostra intenció no és altre que retre un homenatge a Ciutat, breu i modest, per mitjà d'una interpretació subjectiva d'espais objectius en aquesta Palma sacsejada, com tot, per la globalització del 2000" (9).

²² L'article que hem citat al capítol 2 d'Elliot, Gotham i Milligan (2004) utilitza aquest marc conceptual per a dur a terme la seva anàlisi. Goffman (1974) és l'autor que funda aquesta línia d'anàlisi a partir de la idea de "frame" que és definit com a: "schemata of interpretation that enable individuals to locate, perceive, identify, and label occurrence that occur within their life space" (1974: 21).

²³ En parlar del framing al voltant del patrimoni ens estem referint a la significació del mateix concepte de patrimoni, i no pas en els seus continguts i la manera com es fa la selecció dels elements patrimonials, al voltant del qual hi ha força literatura. Tanmateix aquesta distinció és més analítica (externalista/internalista) que no real, ja que a la pràctica els ítems que s'escullen, codifiquen i activen com a patrimoni depenen de la manera com s'entén aquest mateix concepte, com es mostra en articles tan interessants com el de Pettman (2004) o Johnson (1999), aquest darrer emprant la idea del framing.

²⁴ Autors com Gregory (1997) o Herrman (1997) intenten desrigiditzar l'oposició do/mercaderia (i la seva homòloga de reciprocitat/intercanvi) en unes aportacions molt interessants que presenten ambdós pols no com a membres irreductibles d'una oposició exclouent sinó com a pols lògics i simbòlics d'un *continuum*. No obstant això, com els autors assenyalen, aquesta desrigidització no posa en dubte ambdós conceptes sinó més aviat al contrari, ja que aquests se situen com a tipus ideals a partir dels quals es pensa i estructura el món de les relacions socials.

²⁵ En la seva introducció a la segona edició anglesa de l'Assaig sobre el do Mary Douglas (2004 [1990]: 207) diu: "la religion n'est pas l'objet de l'ouvrage. C'est d'économie et de politique qu'il parle".

²⁶ Llegim en aquest text clàssic: "Los dos géneros no pueden acercarse y mantener y conservar al mismo tiempo su naturaleza propia. [A la vez] ambos son necesarios para la vida: el uno como medio donde ésta se desenvuelve, el otro como fuente inagotable que la crea, la mantiene y la renueva. (...) Lo sagrado es el manantial de toda eficacia. Lo sagrado en el fondo siempre representa una energía peligrosa, incomprensible, difícilmente manejable, eminentemente eficaz. Todo el problema consiste en captarla y utilizarla a favor de los propios intereses. (...) No se la domestica, no se diluye ni se fracciona" (14-15).

²⁷ Cal dir que el vincle entre el patrimoni i el sagrat, i més específicament el vincle entre el patrimoni i el viatge als llocs sants ha estat emfasitzat per varis autors (p.e. Graburn 1992; Richards i Fernández 2004)

²⁸ Per a aprofundir en aquestes idees recomanem Bourdieu (1991, especialment 97-253).

²⁹ Des d'un enfocament diferent de l'exposat Appadurai (1991) diu que tots els objectes entren i surten del mercat i que totes les coses són potencialment mercaderies en algun moment de la seva "vida social". A la vegada, en consonància amb el que comenta Bourdieu afirma que el fet que es digui d'aquells objectes que aparentment se situen fora del mercat que tenen un "valor incalculable" i les batalles de valor (p.e. subhastes) que conciten són una prova de la seva convertibilitat en capital econòmic i no pas de la seva incommensurabilitat.

³⁰ D'una manera molt similar al que Mas i Verger (2004) i Provansal (2001) expliquen per les associacions conservacionistes de Santa Caterina, Barcelona, a qui Provansal no dubta, encara que s'oposin als plans de l'administració, de col·locar en el costat de 'la ciutat inventada', el mateix costat on hi ha el capital immobiliari i turístic i l'acció de l'administració.

³¹ Aquest darrer cas pot ser vist simplement com una variant del cas anterior, i de fet molts pics ho és. Tanmateix creiem que és més adequat entendre'l com un tipus diferent per dos motius: A) en moure's en un pla abstracte i descontextualitzat es pot desvincular del lloc específic de tal manera que segueix una lògica idèntica a la del mercat immobiliari; aquest biaix és especialment observable entre els nous arribats quan la seva crítica a les accions urbanístiques no pren com a mesura de comparació el que és Sa Calatrava sinó un genèric "centre històric" o "casc antic" que es correspondria a un determinat estil de vida i no tant a uns vincles socials específics i determinats. B) sovint expressa, com ho veïem pels preservacionistes socials (Brown-Saracino 2004), un enfortiment del tipus d'espai creat per l'urbanisme a la vegada que un refús als perjudicis derivats d'haver de compartir aquest espai amb més gent que arriben un poc més tard.

³² S'ha de dir que varis dels assistents mostraren la seva disconformitat amb aquest agraïment, tot argumentant que no en volien cap de raó per haver de lluitar, que simplement calia que es respectés la llei.

³³ Per a elaborar aquest raonament em reconec en deute amb l'article de Castells (1987b [1973]) sobre el moviment ecologista als Estats Units que succeeix els moviments més radicals (drets civils, pacifistes, etc.) de la dècada dels 60.

³⁴ I afegiríem que en última instància seria capaç de subvertir-la o desviar-la radicalment, tal i com Foucault diu al seu llibre sobre Nietzsche: “El gran juego de la historia es para quien se apodere de ellas [de las reglas], ocupe el puesto de los que las utilizan, se disfrace para pervertirlas, utilizarlas al revés y volverlas contra los que las habían impuesto; para quien introduciéndose en el complejo aparato lo haga funcionar de tal forma que los dominadores se encuentren dominados por sus propias reglas” (1992: 40-41). Quelcom d'això veurem en l'apartat en què presentem el discurs patrimonial que s'elabora per part de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, encara que el concepte de 'táctica' de Certeau creiem que s'adequa millor a la humilitat del que succeeix en el nostre cas (vegeu nota 39 d'aquest capítol).

³⁵ *El País*, 25 d'abril de 2004, article firmat per Andreu Manresa.

³⁶ Les idees generals del seu redactor, en Carlos García-Delgado, queden clares en el següent fragment d'un article seu en la més absoluta sintonia amb la lògica del paisatge: “En una ciudad histórica existe la posibilidad (suponiendo que eliminemos el coche) de vivir todavía con los cinco sentidos, no sólo visualmente. Uno está rodeado de un escenario que vale la pena, mucho más que cualquier autopista; no hace falta decir que las calles, plazas, etc., son un escenario que tiene algo de mágico, también los olores, los sonidos y el tacto. El centro histórico puede ser considerado como un lugar de evasión; significa un lugar para ser vivido de una manera mágica” (1995: 70).

³⁷ Avui s'hi fa el 'Baratillo', uns encants, un mercat de segona mà.

³⁸ Un nou gir, que no queda recollit en el text, s'ha produït en aquest expedient en entrar a la tardor de 2005: la promoció ha estat adquirida per la immobiliària Kuhn & Partner.

³⁹ Aquest fet també suposarà problemes a l'acció conjunta de l'Associació de Veïns, ja que varis dels antics inquilins es queixaren de la mobilització de l'Associació de Veïns que temen que, en impedir la promoció, els deixi sense casa. Tal és el cas d'en Manolo, que diu que les restes que s'han trobat no tenen cap valor, però no el de na Paz que com veurem es mostra manifestament contrària a la promoció.

⁴⁰ Vegeu per exemple l'*Última Hora* del 18 de novembre de 2003, on es llegeix en ressaltat: “El enterramiento de Sa Calatrava ofrece peculiaridades que Castex nunca había visto en Europa”.

⁴¹ La presència de jueus a Mallorca ja en època romana és quelcom que molts suposen però sobre el que no hi ha proves materials concloents, al contrari del que passa a Menorca.

⁴² L'Associació de Veïns de Sa Calatrava posava molt èmfasi en les teles negres que cobrien i tapaven el jaciment de Dalt Murada, que les veia com a contràries a la seva màxima que fluís la informació i la comunicació per dins el barri. És interessant en aquest sentit un article d'opinió (*Diario de Mallorca*, 22 de maig de 2004) firmat per Carlos Garrido intítulat “Tras la tela verde”: “¿Por qué las excavaciones arqueológicas de Palma están siempre ocultados a la vista de los ciudadanos? (...) Esa desconfianza enfermiza hacia la ciudadanía, unido con un concepto celoso y patrimonialista de la información histórica o arqueológica, nos ha conducido donde estamos. (...) Como ciudadano desconfío de cualquier obra pública o excavación que, para salvar parte de un patrimonio todavía por descubrir, empiece tapando el escenario con una doble tela”.

⁴³ Val la pena subratllar una de les accions d'aquest tipus per a mostrar el grau de sofisticació al que es va arribar. Un vespre rebo una trucada d'un informant i em diu que si vull veure una cosa que m'interessarà sigui a les onze a Dalt Murada. Hi vaig anar i em vaig trobar amb el que m'havia trucat i dues persones més. Duïen a les mans una enganxina amb lletres que devia uns dos metres per mig metre. Del que es tractava era d'aferrar l'adhesiu al cartell, el legal, de la promoció de Dalt Murada, un adhesiu que havia estat fet amb unes lletres blanques que imitaven les del cartell. L'acció es féu amb total impunitat, perquè se sentien, ens sentiem, com allò que diuen de qui roba a un lladre... si el cartell és el legal. Fins a tal punt els homes se sentien segurs i controlaven el terreny, sabien que de tal hora a tal hora la policia no passava mai, que es posaren armilles reflectants per fer broma i fer com si estiguessin fent una reparació. La gent que en passar els veia mirava estranyada però còmplice. S'enganxà l'adhesiu i els vaig tirar fotografies: les lletres deien “jaciment arqueològic romà s. I-IV. Patrimoni Històric”, de manera que feia un efecte certament curiós veure com es venia com a “de luxe” el patrimoni. El dia per a fer això no havia estat escollit casualment, ja que l'endemà la Ponència Tècnica del CIM anava a conèixer el jaciment *in situ* i no a través d'informes. En arribar els de la Ponència Tècnica, un component de la qual era en Vicente de l'Associació de Veïns, varis residents estaven allà mirant com anava la cosa. La Ponència féu la visita i en marxar en Vicente es mostrà sorprès davant el cartell i tots els mirons es posaren a riure davant la incomoditat i vergonya que mostraren l'arquitecte i el representant del promotor. Al cap d'una hora el comentari ja havia estat esborrat.

⁴⁴ El gerent del Patronat Municipal de l'Habitatge s'hi havia negat al legant que dir que sí implicaria legitimar *de facto* l'Associació de Veïns de Sa Calatrava enfront la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, quelcom sobre el que l'Ajuntament encara no s'havia decidit.

⁴⁵ Dins Sa Calatrava estricta no hi ha cap hotel, però a Sa Calatrava immensa se n'estan fent uns quants en antics casals senyoriais: al carrer del Sol, al carrer Morey, al carrer Sant Alonso, etc. Aquests hotels segueixen la idea de turisme de qualitat (o sigui, de diners) que vol un entorn privilegiat i molta tranquil·litat, com si allò no fos ciutat sinó un balneari.

⁴⁶ Així defineix de Certeau la tàctica, oposada a l'estratègia: "llamo táctica a un cálculo que no puede contar con un lugar propio (...) La táctica no tiene más lugar que el del otro (...) No dispone de una base donde capitalizar sus ventajas, preparar sus expansiones y asegurar una independencia con las circunstancias. Lo *propio* es una victoria del lugar sobre el tiempo. Al contrario, debido a su no lugar, la táctica depende del tiempo, atenta a 'coger al vuelo' las posibilidades de provecho. (...) Sin cesar el débil debe sacar provecho de fuerzas que le son ajenas. Lo hace en momentos oportunos en que combina elementos heterogéneos y móviles" (1986: L).

⁴⁷ El patrimoni intangible és el terme que la UNESCO emprà per a referir-se a allò que en altres àmbits s'anomena patrimoni immaterial o patrimoni etnològic. La definició que podem trobar a www.unesco.org és la següent: "los procesos asimilados por los pueblos, junto con los conocimientos, las competencias y la creatividad que los nutren y que ellos desarrollan, los productos que crean y los recursos, espacios y demás aspectos del contexto social y natural necesarios para que perduren; además de dar a las comunidades vivas una sensación de continuidad respecto a las generaciones anteriores, esos procesos son importantes para la identidad cultural y para la salvaguarda de la diversidad cultural y la creatividad de la humanidad"

⁴⁸ Això mateix diu Mason (2002) en un interessant article, encara que posant l'èmfasi a l'inrevés.

⁴⁹ *El Mundo/El Día de Baleares* del 20 de maig de 2005.

⁵⁰ Citat a Harvey (1996: 302).

⁵¹ No puc estar-me de fer referència al *flier* amb què el Loco Circo promocionà la seva tornada de vacances després de l'estiu de 2004. En ell s'hi veien unes monges amb escopetes que deien "El Loco Circo vuelve a abrir, prepárate. Nosotras ya lo estamos".

⁵² Que fou publicada el 27 d'abril de 2005.

⁵³ Al *Diario de Mallorca* la notícia, acompanyada d'una foto on aparec en primer pla, s'intitulava "Los Vecinos de Sant Jeroni retiran las vallas de la plaza" i diu "Los vecinos trabajaron codo con codo y retiraron las vallas en unos 20 minutos".

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ajuntament de Palma, 1999, *El centro histórico de Palma. De la rehabilitación monumental a la rehabilitación integral. Historia de un proceso*, Palma: Ajuntament de Palma
 -1998, *Dades per a un diagnòstic social de Palma*, Palma: Ajuntament de Palma/regidoria d'Acció social.
- Alabart, A., 1998, "Els moviments socials urbans a Catalunya" in *Revista catalana de sociologia* 7: 9-28.
- Alemany Morell, G., *Les Associacions de Veïnats a Palma (1973-84)*, Palma: Universitat de les Illes Balears (Inèdit: memòria de Llicenciatura dirigida pel Doctor Sebastià Serra i Busquets, llegida el desembre de 1986)
- Alomar, G., 2000 [1950], *La reforma de Palma. Hacia la renovación de la ciudad a través de un proceso de evolución creativa*, Palma: COAB.
 -1986, *Memorias de un urbanista (1939-1979)*, Palma: Miquel Font.
 -1980, "Treinta años después. Unas décadas importantes en el urbanismo español vistas a distancia por un testigo de las mismas" in *Teoría de la ciudad* [2ª Edició], Madrid: Instituto de estudios de administración local, 23-68.
 -1980 [1947], *Teoría de la ciudad* [2ª Edició], Madrid: Instituto de estudios de administración local.
- Alternatives per Ciutat* 3, 1997.
- Amin, A., 1997, "Placing Globalisation" in *Theory, Culture, and Society* 14: 123-137-
- Amin, A., i Thrift, N. (eds), 1994, *Globalisation, institutions and regional development in Europe*, Oxford: Oxford UP.
- Appadurai, A., 1991 [1986], "Las mercancías y la política del valor" en Appadurai, A. (Ed.), *La vida social de las cosas*, México: Grijalbo, 17-87.
- Aramburu, M., 2002, *Los otros y nosotros. Imágenes del inmigrante en Ciutat Vella de Barcelona*, Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- ARCA, 2003, "L'efecte més pervers", *Punt i aPart* 3: 10-11.
- Ashworth, G. J., 1994, "From history to heritage –from heritage to identity. In search of concepts and models" in Ashworth, G. J. i Larkham, P. J. (eds), *Building a New Heritage: tourism, culture and identity in the New Europe*, London: Routledge, 13-30.
 -1990, *Heritage Planning. Conservation as the Management of Urban Change*, Groningen: Geo Pers.
- Assemblea de Resistències al Fòrum, 2004, *La otra cara del Fòrum de les Cultures S. A.*, Barcelona: Bellaterra.
- Associació de Veïns de Sa Calatrava, *Actes*, manuscrit, 45 pàgines.
- Augé, M., 1997, *El viaje imposible*, Barcelona: Gedisa.
 -1993, *Los no-lugares*, Barcelona: Gedisa.

- Bakhtin, M., 1971, *La cultura popular en la Edad Media y el Renacimiento*, Barcelona: Barral Editores.
- Ballester, L. i Orte, C., 2001, *La iniciativa URBAN-El Temple. Medio urbano y contexto social. Informe sobre la situación social. Evaluación final*, Palma: UIB/Fundació Universitat-Empresa.
- Barceló Crespi, M., 1991, "Retrat de la ciutat cinc-cents anys enrere (aspectos urbanísticos)" in *Esudis Baleàrics* 41: 105-122.
- Bateson, G., 1991 [1972] *Pasos hacia una ecología de la mente*, Buenos Aires: Planeta/Carlos Lohlé
- Baudrillard, J., Nouvel, J., 2000, *Les objets singuliers*, Paris: Calmán-Levy.
- Benjamin, W., 1998 [1940], *Iluminaciones II: Poesía y capitalismo*, Madrid: Taurus.
- Bentham, J., 1979, *El panóptico*, Madrid: La Piqueta (La primera edició en castellà és de 1822).
- Berg, E. van den, 2003, "Ecotasa: un impuesto medioambiental", *National Geographic*, septiembre.
- Bestard, J., 1996, "Ideologías. La ideología posmoderna, el concepto de cultura y la antropología" in Prat, J i Martínez, A., *Ensayos de antropología cultural. Homenaje a Claudio Esteva-Fabregat*, Barcelona: Ariel, 222-228.
- Bestor, T. C., 2002, Networks, Neighborhoods, and Markets: Fieldwork in Tokyo" in Gmelch, G., i Zenner, W. P. (eds.) *Urban Life. Readings in the Anthropology of the City (4th edition)*, Long Grove: Waveland Press, 146-161.
- Blázquez, M., Murray, I. & Garau, J.M., 2002, *Tercer Boom. Els indicadors de sostenibilitat del turisme a les Illes Balears*, Palma: CITTIB.
- Bleton-Rouget, A., Caritey, B. i Fortunet, F., 2003, *Producteurs de territoires. Conjonctures, acteurs, institutions XIX-XX siècles*, Dijon: Éditions Universitaires de Dijon.
- Blomley, N., 2004, *Un-real Estate: Proprietary Space and Public Gardening*", *Antipode* 36(3): 614-641.
- Borja, J., 2005, "Prólogo: Revolución y contrarrevolución en la ciudad global" in Harvey, D. i Smith, N., *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*, Barcelona: MACBA/UAB, 9-27.
- 1988, *Estado y ciudad. Descentralización política y participación*, Barcelona: PPU (especialment els capítols VI-IX).
- 1976, *Qué son las Asociaciones de vecinos*, Barcelona: Gaya Ciencia
- Bourdieu, Pierre, 2003, "Participant objectivation" in *Journal of the Royal Anthropological Institute*, (N.S.) 9: 281-294.
- 2001, "Las formas del capital. Capital económico, capital cultural y capital social" in *Poder, derecho y clases sociales*, Bilbao: Desclée, 131-164. (La versió original apareix en anglès el 1985: "The forms of capital" in Richardson, J. G., *Handbook of Theory and Research fort he Sociology of Education*, New York: Greenwood, 241-258).
- 1998, *Acts of Resistance*, Cambridge: Polity Press.
- 1991 [1979], *La distinción*, Madrid: Taurus.

- Bourgois, P., 2002a, "Ethnography's troubles and the reproduction of academic habitus" in *Qualitative Studies in Education* 15(4): 417-420.
- 2002b, "Office Work and the Crack alternative in East Harlem" in Gmelch, G., i Zenner, W. P. (eds.) *Urban Life. Readings in the Anthropology of the City (4th edition)*, Long Grove: Waveland Press, 306-320.
- 1996, "Confronting Anthropology, Education, and Inner-City Apartheid" in *American Anthropologist* 98: 250-258
- Brenner, N. i Theodore, N., 2002, "Cities and the Geographies of 'Actually Existing Neoliberalism'" in *Antipode* 34(3): 350-379.
- Brisas* 566, 1998, "Retratos", Palma, 27.
- Brown-Saracino, J., 2004, "Social Preservationists and the Quest for Authentic Community" in *City & Community* 3(2): 135-156.
- Brunet Estarellas, Pere i González Pérez, Jesús M., 2000, "Desarrollo y transformación urbana de Palma" in Blázquez, M., Cors, M., González, J.M. i Seguí, M., *Geografía y territorio. El papel del geógrafo en la escala local*, Palma: Universitat de les Illes Balears, 407-420.
- Butler, Tim & Robson, Garry, 2001, Social Capital, Gentrification and neighbourhood change in London: A comparison of three south London neighbourhoods, *Urban Studies* 38, nº 12: 2145-2162
- Caillois, R., 1984 [1939], *El hombre y lo sagrado*, México: Fondo de Cultura Económica.
- Caldeira, T. P., 2002, "Fortified enclaves: The new urban segregation" in, Low, S. M, *Theorizing the City. The new urban anthropology*, New Jersey: Ritgers University Press, 83-107
- Calle Vaquero, M. De la, 2002, *La ciudad histórica como destino turístico*, Barcelona: Ariel
- Cañabate José A., 2004, *Les organitzacions juvenils i el règim franquista (1937-1960)*, Palma: Documenta Balear.
- Cantarelles, C., 2003, "Un balanç de deu anys. Del patrimoni monumental com a projecte al patrimoni monumental com a beateria", *Punt i aPart* 3: 12-13.
- Capel, H., 2002, "Redes, chabolas y rascacielos. Las transformaciones físicas y la planificación en las áreas metropolitanas" in ICCI, *Actas del seminario internacional El desafío de las áreas metropolitanas en un mundo globalizado. Una mirada a Europa y América Latina*, Barcelona: ICCI/IETUC, 17-56.
- Capellà, L., 1997, "De Sa Calatrava a Yupilandia" in *Brisas* 551: 21-22.
- Carbonero, J. i Roca, J., 1983, « Propuesta de revisión del plan general de Palma para el centro histórico" in MOPU (1983) *Planeamiento especial y rehabilitación urbana*, Madrid: Instituto de estudios territoriales, 93-109.
- Caritey, B., 2003, "La productions d'une définition touristique du territoire: source de conflits. L'exemple de l'Alsace (1872-1939) in *Producteurs de territoires. Conjonctures, acteurs, institutions XIX-XX siècles*, Dijon: Éditions Universitaires de Dijon, 39-56.

- Carreras, C., 1993, *Geografía urbana de Barcelona. Espai mediterrani, temps europeu*, Vilassa de Mar: Oikos-Tau
- Carreras, C., Domingo, J. y Sauer, C., 1990, *Les àrees de concentració comercial de la ciutat de Barcelona*, Barcelona: COCINB.
- Castells, M., 2001, "La formación de un movimiento social urbano: el movimiento ciudadano de Madrid hacia el final de la era franquista" in Ida Susser (ed.) *La sociología urbana de Manuel Castells*, Alianza: Madrid, 165-326. (La publicació original es troba a: 1983, *The City and the Grassroots*, Berkeley: University Of California Press).
- 1996, "El espacio de los flujos" in *La sociedad red*, Madrid: Alianza, 453-506.
 - 1987a [1973], *Movimientos sociales urbanos*, Madrid: Siglo XXI.
 - 1987b [1973] "Mixtificación ideológica y contradicciones sociales: el movimiento de acción ecológica en los Estados Unidos" in *Movimientos sociales urbanos*, Madrid: Siglo XXI, 63-85.
 - 1979 [1972], *La cuestión urbana*, Madrid: Siglo XXI.
- Certeau, M. de, 2000 [1986], *La invención de lo cotidiano. 1 Artes de hacer*, México DF: Universidad Iberoamericana.
- 1999 [1974], *La cultura en plural*, Buenos Aires: Nueva Visión.
- Certeau, M., Julia, D. i Revel, J., 1999 [1974], "La belleza del muerto" in *La cultura en plural*, Buenos Aires: Nueva Visión, 47-70.
- Chaline, C., 1999, *La régénération urbaine*, Paris: PUF.
- Chivallon, C., Marme, N. & Prost, D., 1997, "Artefact de lieu et urbanité" in *Les annales de la Recherche urbaine*, n. 78 : 28-37
- CIM (Consell Insular de Mallorca), 2004, *Peor Imposible, 20 anys*, Palma: CIM.
- Clastres, P., 1987, "Arqueología de la violencia: la guerra en las sociedades primitivas" in *Investigaciones en antropología política*, México: Gedisa, 181-216.
- COAB, 1975, *Exposició Puig de Sant Pere*, Palma: COAB.
- Cohen, A., 1969, "Political Anthropology: The Analysis of Symbolism of Power Relations", *Man, new series* 4(2): 215-235.
- Comisión Europea, 2003, *Cooperación con la ciudades. La iniciativa comunitaria URBAN*, Luxemburgo: Oficina de publicaciones oficiales de las Comunidades Europeas.
- Consorci Mirall Palma Centre, *EL TEMPLE (Sa Gerreria-La Calatrava). Iniciativa Comunitària URBAN. Presentació*, (arxiu de power point, 59 pàgines).
- 2000 Programa de Rehabilitación Integral. URBAN El Temple (Gerreria-Calatrava), Palma, fullets.
- Cooper, M., 2002, "Spatial Discourses and Social Boundaries: Re-imagining the Toronto Waterfront" in Low, S. M, *Theorizing the City. The new urban anthropology*, New Jersey: Ritgers University Press, 377-399.

- Corner J., 1999, "Eidetic Operations and New Landscapes" in Corner, J. (Ed.), *Recovering Landscape*, Princeton Architectural Press.
- Crida. Revista del moviment ciutadà*, 1985, número 1, març 85.
- Cort 761*, 1976, "Festes de Sa Calatrava: un guany", Palma, 8-9.
- Cucó, J., 2004, *Antropología Urbana*, Barcelona: Ariel.
- Davis, M., 2001, *Control urbano: la ecología del miedo*, Barcelona: Virus.
-1992, *City of Quartz*, London: Verso.
- De barri 9*, 2002, "Toni: la pràctica llibertària", juliol-agost 2002, Palma, 8-9.
- Dear, M., 1992, "Understanding and Overcoming the NIMBY phenomenon", *Journal of the American Planning Association* 58: 288-300.
- Debord, G., 1995 [1967], *La sociedad del espectáculo*, Buenos Aires: La marca.
- Delgado Ruiz, M., 2005, *Elogi del vianant. Del 'model Barcelona' a la Barcelona real*, Barcelona: Edicions de 1984.
-2003 (coord), *Carrer, festa i revolta. Els usos simbòlics de l'espai a Barcelona (1951-2000)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya/ Departament de Cultura.
-2001, "La disolución de las identidades. Espacio público y derecho a la indiferencia", *Astrágalo. Cultura de la arquitectura y la ciudad* 18 ("Espacios, culturas, alteridades): 33-46
-1999, *El animal público*, Barcelona: Anagrama
- Deutsche, R., 1996, "Evictions: Art and the Spatial Politics" in Bridge, G. i Watson, S., *The Blackwell City Reader*, Oxford: Blackwell, 401-409.
- Dolgon, C., 1999, "Soulless Cities. Ann Arbor, the Cutting Edge of Discipline: Postfordism, Postmodernism, and the New Bourgeoisie" in *Antipode* 31(2): 129-162.
- Donzelot, J., 1979, "Espacio cerrado, trabajo y moralización" in Foucault, M., et al., *Espacios de poder*, Madrid: La Piqueta, 27-52.
- Douglas, M., 2004 [1990], "Il n'y a pas de don gratuit" in *Comment pensent les institutions*, Paris : La Découverte, 201-218.
- Durkheim, É., 1986 [1912], *Les formes elementals de la vida religiosa*, Barcelona: Edicions 62/ La Caixa
- Durkheim, É. i Mauss, M., 1996 [1901-1902], "Sobre algunas formas primitivas de clasificación" in Durkheim, É., *Clasificaciones primitivas (y otros ensayos de antropología positiva)*, Barcelona: Ariel, 23-103.
- Edelman, Marc, 2001, Social Movements: changing paradigms and forms of politics, in *Annual Review of Anthropology* 30: 285-317.

- Elliot, J. R., Gotham, K. F. i Milligan, M. J., 2004, "Framing the Urban: Struggles Over HOPE VI and New Urbanism in a Historic City" in *City & Community* 3:4: 373-394.
- Escartín, J. M., 2001a, *La ciutat amuntegada. Indústria del calçat, desenvolupament urbà i condicions de vida en la Palma contemporània (1840-1940)*, Palma: Documenta Balear.
- 2001b, *El quefer ocult. El mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940)*, Palma: Documenta Balear.
- 1999, "El taller, base industrial a Mallorca", *Randa* 43: 45-79.
- Estada, E., 2003 [1892], *La ciudad de Palma*, Palma: Lleonard Muntaner.
- Estelrich, Josep, 2002, "Sa Calatrava: un barri peculiar" in *El monestir de Santa Elisabet. Beguins, terceroles, jerònimes. 1317-2000*, Palma: Documenta Balear. 19-26
- Estivill, J., 1985, "Dues princeses sense miralls. Cultura obrera versus cultura popular" in Llopart, D., Prat, J. i Prats, Ll. (eds.), 1985a, *La cultura popular a debat*, Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/ Editorial Altafulla, 90-99.
- Estudis Baleàrics* 43, 1996. Monogràfic intítulat "Història Industrial, història en construcció".
- Estudis d'Història Econòmica* 1 (1990). Monogràfic intítulat "Indústria a Mallorca: una perspectiva històrica".
- Ewen, S., 1991, *Todas las imágenes del consumismo*, México: Grijalbo.
- Farsari, Y. & Prastacos, P., 2000, *Sustainable Tourism Indicators: Pilot Estimation for the Municipality of Hersonissos, Crete*, Hersonissos: Municipality of Hersonissos.
- FAVP, 1991, *Ciutat compromís de tots. Els barris també som ciutat. 15 anys d'associacions de veïns a Palma*, Palma: Federació d'Associacions de Veïns de Palma.
- Feldman, R. M., 1990, "Settlement-identity: Psychological bonds with home places in a mobile society" in *Environment and Behavior*, 22(2): 183-229.
- Fernández, T-R., 2001 [1980], *Manual de derecho urbanístico*, Madrid: Abella.
- Fernández-Coronado, R., 2004, "El proceso de rehabilitación de los centros históricos: planificación urbana y participación ciudadana" in *Arxius de ciències socials* 10: 121-135.
- Ferrà i Perelló, B., 1996 [1918], *Ciutat ha seixanta anys, 1850-1900*, Palma: Miquel Font Editor.
- Ferrà i Martorell, M., 2004, *El call de Palma pas a pas*, Palma: Miquel Font.
- Firth, R., 1992, "A Future for Social Anthropology?" in Wallman, S. (ed.) *Contemporary Futures*, London: Routledge, 208-224.
- Florida, R., 2003, "Cities and the Creative Class", *City & Community* 2(1): 3-19.
- Fortuny, T., 1992, "La rehabilitación del Centro Histórico de la ciudad de Palma de Mallorca" in *1as Jornadas de rehabilitación. La intervención en el Centro Histórico*, Palma: COAB, 101-110.

- 1990, "La rehabilitació en els barris del centre històric de Palma" in *Alimara* 19-20 (maig-agost): 29-31.
- Foucault, M., 2000 [1975], *Vigilar y castigar*, Madrid: Siglo XXI.
- 1992, *Nietzsche, la genealogía, la moral*, València: Pre-Textos.
- 1981, "La gubernamentalidad" in Foucault, M. et al., *Espacios de poder*, Madrid: La Piqueta, 9-26
- 1979, "El ojo del poder" in Bentham, J., *El panóptico*, Madrid: La piqueta, 9-28.
- Fried, M., 1963, "Grieving for a lost home" in Duhl, L. J. (ed), *The Urban Condition: People and Policy in the Metropolis*, New York: Basic Books, 151-171.
- Frigolé, J., 1989. "Aproximación histórico-teórica a The People of the Sierra de Pitt-Rivers." *Folklore Andaluz: Revista de Cultura Tradicional*, no. 3: 41-49
- 1985, "Cultura popular i sistema de classes" in Llopart, D., Prat, J. i Prats, Ll., *La cultura popular a debat*, Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/ Editorial Altafulla, 87-89.
- García, S., 2001, "Valores del truísmo y del turista creativos" in *Turisme i cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural*, Barcelona: Interarts, 67-74.
- García, M. i Claver, N., 2003, "Barcelona: Governing Coalitions, Visitors, and Changing City Center" Hoffman, L. M., Fainstein, S. S. & Judd, D. R., 2003, *Cities and Visitors. Regulating People, Markets and City Space*, Oxford: Blackwell, 113-125.
- García-Delgado, C., 1995, "Ciutat de Mallorca. Evolución y permanencia del centro histórico. Los monumentos góticos. El Puig de Sant Pere" in *Revista 2C Construcción de la ciudad*, 13.
- Geertz, C., 1994, "'Desde el punto de vista del nativo': sobre la naturaleza de conocimiento antropológico" in *Conocimiento local. Ensayos sobre la interpretación de las culturas*, Barcelona: Paidós, 73-90.
- Gèminis, 1985, "Bodega-jant per Ciutat", *Lavativa* 5: 8-10.
- Gené, À., 2002, *Una pèrdua irreparable a Sa Gerreria*, Palma: Col·lectiu Mou-te per Sa Gerreria.
- Glass, R., 1964, "Introduction: aspects of change" in Centre for Urban Studies (ed), *London: Aspects of Change*, London: MacGibbon & Kee, XIII-XLIII.
- Gmelch, G. i Zenner, W. P., 2002, ". Urban Fieldwork. Anthropologists in Cities" in in Gmelch, G., i Zenner, W. P. (eds.) *Urban Life. Readings in the Anthropology of the City (4th edition)*, Long Grove: Waveland Press, 127-129.
- Gmelch, S. B., 1988, "An Urban Field Experience: Irish Travellers in Dublin" in Gmelch, G., i Zenner, W. P. (eds.) *Urban Life. Readings in the Anthropology of the City*, Long Grove: Waveland Press, 162-178.
- Godelier, M., 2000, "Acerca de las cosas que se dan, de las cosas que se venden y de las cosas que no hay que vender ni dar sino que hay que guardar. Una reevaluación crítica del ensayo sobre el don de Marcel Mauss" in *Hispania*, LX, núm. 204 (2000): 11-26

- Goffman, E., 1974, *Frame Analysis: An Essay onj the Organization of the Experience*, New York; Harper Colophon.
- Gómez, M. V., 1998, "Regeneración urbana" in González Ordovás et al., *El Malestar urbano en la gran ciudad*: Madrid: Talasa/Fundación Cultural COAM, 45-62.
- Gómez de la Serna, R., 1972, *Greguerías*, Estella: Salvat/Alianza.
- González Ordovás, M. J., 1998, "La separación espacial de los ámbitos de la actividad humana en la metrópoli" in González Ordovás et al., *El Malestar urbano en la gran ciudad*: Madrid: Talasa/Fundación Cultural COAM, 7-32.
- González Pérez, Jesús M., 2002a, "De la renovación urbana a las políticas de rehabilitación. El caso del casco histórico de Palma. I: 1836-1943" in Blázquez, M., Cors, M., González, J.M. i Seguí, M., *Geografía y territorio. El papel del geógrafo en la escala local*, Palma: Universitat de les Illes Balears, 143-153.
- 2002b"De la renovación urbana a las políticas de rehabilitación. El caso del casco histórico de Palma. II: 1943-2000" in Blázquez, M., Cors, M., González, J.M. i Seguí, M., *Geografía y territorio. El papel del geógrafo en la escala local*, Palma: Universitat de les Illes Balears, 155-164
- Goodwin, Philip, 1998, "'Hired hands or local voice': understandings and experience of participation in conservation" in Transactions of the Institute of British Geographers NS 23: 481-499
- Gough, J., 1996, "Neoliberalism and Localism: Comments on Peck and Tickell" in *Area* 28: 392-398.
- 2002, "Neoliberalism and Socialisation in the Contemporary City: Opposites, Complements and Instabilities" in *Antipode* 34(3): 406-426.
- Graburn, 1992, "Turismo: el viaje sagrado" in Smith, V. L. (ed), *Anfitriones e invitados* (2ª ed), Madrid: Endimión, 45-68.
- Graeber, D., 2001, "Action and Reflection, or Notes toward a Theory of Wealth and Power" in *Toward an Anthropological Theory of Value. The False Coin of our own Dreams*, New York: Palgrave.
- Greenwood, D. J., 1992, "La cultura al peso: perspectiva antropológica del turismo en tanto proceso de mercantillización cultural" in Smith, V. L. (ed), *Anfitriones e invitados* (2ª ed), Madrid: Endimión, 257-280.
- Gregory, S., 1992, "The Changing Significance of Race and Class in an African-American Community" in *American Ethnologist* 19(2): 255-274.
- Gregory, C. A., 1997, "Beyond Gifts and Commodities" in *Savage Money. The Anthropology and Politics of Commodity Exchange*, Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 41-70
- Guillaume, M., 1980, *La politique du patrimoine*, Paris: Galilée.
- Haba, J. i Santamaría, E., 2001, "Sobre espacio, distancia y hospitalidad", *Astrágalo. Cultura de la arquitectura y la ciudad* 18 ("Espacios, culturas, alteridades): 15-32.
- Hackworth, J. & Smith, N. 2001, "The changing state of gentrification" in *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* Vol. 92, No. 4: 464-477

- Halbwachs, M., 2004 [1925], *Los marcos sociales de la memoria*, Barcelona: Anthropos.
- Hannerz, U., 1998, "El papel cultural de la ciudades mundiales" in *Conexiones Transnacionales*, Madrid: Cátedra, 205-225.
-1993 [1980], *Exploración de la ciudad*, México DF: Fondo de Cultura Económica.
- Harvey, D., 2005, "El arte de la renta: la globalización y la mercantilización de la cultura" in Harvey, D. i Smith, N., *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*, Barcelona: MACBA/UAB, 29-57.
-1996, "From Space to Place and Back Again" in *Justice, Nature, and the Geography of Difference*, London: Blackwell, 291-328.
-1989a, "Flexible Accumulation Through Urbanization: Reflections on 'Postmodernism' in the American City" in *The Urban Experience*, Oxford: Blackwell, 256-278
-1989b: "From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism", *Geografiska Annaler* 71B: 3-17.
-1988a [1973], *Social Justice and the City*, Oxford: Blackwell.
-1988b [1973], "Use value, exchange value and the theory of urban land use" in *Social Justice and the City*, Oxford: Blackwell, 153-194.
-1988c [1973], "Urbanism and the city –an interpretive essay" in *Social Justice and the City*, Oxford: Blackwell, 195-284.
-1988 [1973], "revolutionary and counter-revolutionary theory in geography and the problem of ghetto formation" in *Social Justice and the City*, Oxford: Blackwell, 120-152.
-1985a, "Labor, Capital, and Class Struggle around the Built Environment in Advanced Capitalist Societies" in *Consciousness and the Urban Experience*, Oxford: Blackwell, 36-62
-1985b, *The Urbanization of Capital*, Oxford: Blackwell.
-1982, *The Limits to capital*, Oxford: Blackwell
- Henige, D., 1982, *Oral historiography*, New York: Longman.
- Herrman, G.M., 1997, "Gift or commodity: what changes hands in the U.S, garage Sale?" in *American Ethnologist*, (24)4: 910-930.
- Herzfeld, M., 1991, *A Place in History. Social and Monumental Time in a Cretan Town*, Princeton: Princeton University Press.
- Hitters, E., 2004, "The festivalisation of urban cultural policy: experiences from Rotterdam and Porto" in Richards, G. (ed.) *Cultural tourism: globalising the local-localising the global*, Tilburg: ATLAS/Tilburg University, 203-216.
- Hobsbawm, E., 1996, "Identity politics and the left" in *New Left Review* 217: 38-47.
-1968 (1959), *Rebeldes Primitivos*, Barcelona Ariel (especialment els capítols "Milenarismo II: los anarquistas andaluces" i "La turba Urbana, 102-124, 143-164.
- Hoffman, L. M., Fainstein, S. S. & Judd, D. R., 2003, *Cities and Visitors. Regulating People, Markets and City Space*, Oxford: Blackwell.
- Holston, J., 2002, "The modernist city and the end of the street" in Low, S. M, *Theorizing the City. The new urban anthropology*, New Jersey: Ritgers University Press, 245-275.

- Ilbery, B. i Kneafsey, M., 1998, "Product and Place: Promoting Quality Products and Services in the Lagging Rural Regions of the European Union" in *European Urban and Regional Studies* (5)4: 329-341.
- Jacobs, J., 1961, *The Death and Life of the Great American Cities*, New York: Random House.
- Janer Manila, G., 1988, *Palma. La ciutat i les ombres*, Palma: La Caixa.
- Johnson, N. C., 1999, "Framing the past: time, space and the politics of heritage tourism in Ireland" in *Political Geography* 18(1999): 187-207
- Juliano, D., 1985, "Una subcultura negada: l'àmbit domèstic" Llopart, D., Prat, J. i Prats, Ll. (eds.), *La cultura popular a debat*, Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/Editorial Altafulla, 39-48
- Katz, C., 2001, "Vagabond Capitalism and the Necessity of Social Reproduction" in *Antipode* 33 (3): 709-728.
- Keller, S., 1975 [1968], *El vecindario urbano. Una perspectiva sociològica*, México: Siglo XXI
- Klein, R., 2001, "Public Policies and Cultural Tourism –EU activities-" in *Turisme i cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural*, Barcelona: Interarts, 45-58.
- Koolhaas, R., 2001, "Junkspace. The debris of modernization" in *Project on the City. Harvard Design School Guide to Shopping*, Köln: Taschen, 408-421.
- Koolhaas, R., Leong, S. T., Chung, C. J. i Inaba, J., 2001, *Project on the City. Harvard Design School Guide to Shopping*, Köln: Taschen.
- Lake, R. W., 1996, "Volunteers, NIMBYs, and environmental justice: dilemmas of democratic practice", *Antipode* 28(2): 160-174.
- Lavativa* 3, 1984, "Peor Impossible", Març-Abril 1984, Palma, 49-51
- Lavativa* 5, 1985, "Pintando en Sa Calatrava", 58-59.
- Le Corbusier, 1971 [1957], *Principios de urbanismo*, Barcelona: Ariel.
- Lefebvre, H., 1991 [1974], *The Production of Space*, Oxford: Blackwell.
-1972, *La revolución urbana*, Madrid: Alianza Editorial.
- Lehtonen, T. K. & Mäenpää, p., 1997, "Shopping in the east centre mall" in Falk, P. & Campbell, C. (eds) *The shopping experience*, London: Sage.
- Leong, S. T., 2001, "...And Then There Was Shopping" in Koolhaas, R., Leong, S. T., Chung, C. J. i Inaba, J., 2001, *Project on the City. Harvard Design School Guide to Shopping*, Köln: Taschen, 129-155.
- Levi-Strauss, C., 1992 [1955], *Tristos Tròpics*, Barcelona: Anagrama.
-1971, "Introducción a la obra de Marcel Mauss" in Mauss, M., 1971, *Sociología y antropología*, Madrid: Tecnos, 13-42

- Llei de Patrimoni de les Illes Balears*, 1999, Palma: Govern Balear (Conselleria d'Educació, Cultura i Esports).
- Llompart, J. M., 1977, "Elogi del barri (Prego llegit amb motiu de les festes de son Espanyollet i son Cotoneret de 1976" in *Lluc* n. 675: 10-11.
- Llopart, D., Prat, J. i Prats, Ll. (eds.), 1985a, *La cultura popular a debat*, Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/ Editorial Altafulla.
-1985b, "Presentació" in *La cultura popular a debat*, Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/ Editorial Altafulla, 5-14.
- Lloyd, R., (2002) Neo-Bohemia: art and neighborhood redevelopment in Chicago" in *Journal of Urban Affairs* 24 (5): 517-532
- Logan, J. R. i Molotch, H. L., 2002 [1987], "from *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*" in Bridge, G. i Watson, S., *The Blackwell City Reader*, Oxford: Blackwell, 464-476.
- López, V. C., 2002, "La flor y muerte de un barrio" in *Rakia*, Palma: Ediciones Desesperadas, 34-35.
- López-Palomeque, F., 2002, "Turisme urbà i gestió pública: Barcelona com a escenari turístic" in Tello i Robira, R. (coord), *Espais públics. Mirades multidisciplinàries*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pp. 145-161.
- López Petit, Santiago, 1999, "De la realidad a lo social", article de treball no publicat. (Una publicació del mateix autor en la mateixa línia és 1996, *Horror Vacui*, Madrid Siglo XXI)
- Loyes, F., 2000, "Patrimoine urbaine" in Paquot, T., Lussault, M. i Body-Gendrot, S., 2000, *La ville et l'urbain. L'état des savoirs*, Paris: La découverte, 301-312.
- Lucena et al., 1996, *Guia d'arquitectura de Palma*, Palma: COAB.
- Luque Baena, E., (1995 [1984], "Sobre Antropología política (diálogo polémico con un viejo discurso)" in *Antropología política. Ensayos críticos*, Barcelona: Ariel, 17-45.
- MacLeod, G., 2002, "From Urban Entrepreneurialism to a 'Revanchist City'? On the Spatial Injustices of Glasgow's Renaissance" in *Antipode* 34(3): 602-624.
- Mairal, G., 2001, "Antropología de las ciudades históricas", *Revista de Antropología Social* 10: 9-15.
- Maitland, R., 2004, "Cultural tourism and the development of new tourism areas in London" in Richards, G. (ed), *Cultural Tourism: Globalising the local-localising the global*, Tilburg: ATLAS, 63-74.
- Mallart, L., 1995, *Sóc fill dels evuzok*, Barcelona: Altafulla.
- Manera, C., 1990, "Industrialització sense Revolució industrial. Mallorca, 1780-1880" in *Estudis d'Història Econòmica* 1: 7-32.
- Manera, C. i Petrus, J. M. (coord), 1991a, *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, Palma: Ajuntament de Palma.

- Manera, C. i Petrus, J. M., 1991b, "Introducció" in *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, Palma: Ajuntament de Palma, 13-54.
- Martínez Barceló, P., 1998, "Del Moviment ciutadà i de la democràcia local. Moviments socials i democràcia local" in *Revista catalana de sociologia* 7, 29-72.
- Martínez Márquez, A., 1998, *Manifiesto de la Ciudad Desobediente*, Barcelona: RAP.
- Martínez i Rigol, S., 2002, "Els nous espais públics en la reforma dels vells centres urbans" in Tello i Robira, R. (coord), *Espais públics. Mirades multidisciplinàries*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 163-186.
- Martínez Veiga, U., 1999, *Pobreza, segregación y exclusión espacial. La vivienda de los inmigrantes extranjeros en España*, Barcelona: Icària/Institut Català d'Antropologia.
- 1991, "Organización y percepción del espacio" in Prat, J., Martínez, U., Contreras, J. i Moreno (eds.) *Antropología de los pueblos de España*, Madrid: Taurus, 195-255.
- Martinotti, G., 1993, *Metropoli. La nuova morfologia sociale de la città*, Bologna: Il Mulino.
- Marx, K., 1983, "Capítol primer: La mercaderia" in *El Capital*, Barcelona: Edicions 62/ Diputació de Barcelona, 67-118.
- Mas, M. i Verger, T., 200, "Un forat de la vergonya al Casc Antic de Barcelona" in UTE, *Barcelona, un model per desarmar*, Barcelona: Virus, 309-318.
- Mason, R., 2002, "Assessing Values in Conservation Planning. Methodological Issues and Choices" in de la Torre, M.& Mason, R., *Assessing the Values of Cultural Heritage. Research Report*, Los Angeles: The Getty Conservatoin Institute, 5-30.
- Massey, D., 1985, *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*, London: Macmillan.
- Mateu, J., Riera, A. i Ripoll, A. M., 2005, *Relación ahorro-inversión: clave de futuro*, Palma: Centre de Recerca Econòmica UIB/ Sa Nostra.
- Mauss, M., 1971a [1950], *Sociología y antropología*, Madrid: Tecnos
- 1971b [1921], "Ensayo sobre los dones. Motivo y forma del cambio en las sociedades primitivas" in *Sociología y antropología*, Madrid: Tecnos, 155-267.
- Mayol, P., 1994, "Habiter" in Certeau, M. de, Giard, L. i Mayol, P. *L'invention du quotidien. 2 Habiter, cuisiner*, Paris: Gallimard.
- Maza, G. i Magrinyà F., 2001, "Inmigración y huecos en el centro histórico de Barcelona (1986-2000)", *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* 94 (62), 1 d'agost de 2001, Universitat de Barcelona. (vegeu: <http://www.ub.es/geocrit/sn-94-62.htm>).
- Maza, G., McDonough, G. i Pujadas, J., 2002, "Barcelona, ciutat oberta: transformacions urbanes, participació ciutadana i cultures de control al barri del Raval" in *Revista d'Etnologia de Catalunya* 21, 114-131.

- McDonough, G., 2002, "Discourses of the City. Policy and response in Post-Transitional Barcelona" in Low, S. M., *Theorizing the City. The new urban anthropology*, New Jersey: Ritgers University Press, 342-376.
- McMorrough, J., 2001, "Good Intentions" in Koolhas, R., Leong, S. T., Chung, C. J. i Inaba, J., 2001, *Project on the City. Harvard Design School Guide to Shopping*, Köln: Taschen, 370-379.
- Medina Cano, F., 1997, "El centro comercial: una burbuja de cristal", *Diálogos de comunicación*, p. 111-123.
- Melendez, E. i Coats, G., 2004, "Expanding the Frames: A Response to 'Framing the Urban'" in *City & Community* 3:4: 395-397.
- Merry, S. E., 2002, "Urban Danger: Life in a Neighborhood of Strangers" in Gmelch, G. i Zenner, W. P., *Urban Life. Readings in the Anthropology of the City (4th edition)*, Long Grove: Waveland Press, 115-126.
- Milligan, M. J., Gotham, K. F. i Elliot, J. R., 2004, "HOPE VI, New Urbanism, and the Utility of Frames: A Reply to Melendez and Coats" in *City & Community* 3:4: 399-402.
- Miquel, A., 2000, *El campo en la cabeza. Pervivencia del agrarismo en la construcción de la identidad*, Madrid: Catarata.
- Miralles, J., 1995 (2a ed), *Un poble, un temps*, Palma: Miquel Font.
- Mitchell, D., 1997, "The annihilation of space by law: the roots and implications of anti-homeless laws in the United States" in *Antipode* 29(3): 303-335.
- Moll, F., 1996, *Llengua o dialecte? Català o mallorquí?*, Palma: Govern Balear.
- Monnet, N., 2002, *La formación del espacio público. Una mirada etnológica sobre el casc antic de Barcelona*, Madrid: La Catarata/ICA.
- MOPU, 1990, *La política de rehabilitación urbana en España. Evolución, experiencias y efectos*, Madrid: Instituto del Territorio y Urbanismo.
- Moreno, I., 1993, "Cultura del trabajo e ideología: El movimiento campesino anarquista andaluz" in Sevilla Guzmán, E. i González de Molina, M (eds), *Ecología, campesinado e historia*, Madrid: La Piqueta: 335-356.
- Moya, B., 1985, "Animació cultural? Agitació cultural?" in Llopart, D., Prat, J. i Prats, Ll., *La cultura popular a debat*, Barcelona: Altafulla, 175-179.
- Muñoz, F., 2000, "La ciudad multiplicada: la metrópolis de los territoriantes" in *Revista de Arquitectura y Urbanismo del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid* 322.
- Muntaner Mariano, Ll., 1978, "Un model de ciutat preindustrial. La ciutat de Mallorca al segle XVIII" in *Trabajos de geografía* 34: 5-72.

- Narotzky, S., 1997, "Conclusion: Local Culture and Economic Models" in *New Directions in Economic Anthropology*, Chicago: Pluto Press, 190-223.
-2001, *La antropología de los pueblos de España. Historia, cultura y lugar*, Barcelona: Icària.
- Nicholas, A., 2005, "Mallorca Matures" in *EasyJet In-Flight*, august 2005: 34-41.
- Noguerol, J. i Sturniolo, P., 2002, *Imatges de 'La Ciutat Tankada'*, Palma: Es Tapiot.
- Nys, B., 1992, "Rehabilitación del patrimonio y renovación urbana en Bruselas" in *1as Jornadas de rehabilitación. La intervención en el Centro Histórico*, Palma: COAB, 37-50.
- Obrador, J., 1989, "La Comunitat com a recurs i com a projecte" in AAVV, *La comunitat*, Palma: Serveis Socioculturals de l'Ajuntament de Palma, 13-20.
- Obrador, J. i Bueno, R., 1992, "Història d'un projecte de Ciutat. Quinze anys de moviment veïnal a Palma" in *Ciutat compromís de tots. Els barris també som ciutat. 15 anys d'associacions de veïns a Palma*, Palma: Federació d'Associacions de Veïns de Palma, 39-58.
- Oliver, G. i Garcia, N., 1977, *Ciudad y sociedad capitalista*, Bilbao: Zero.
- Omi, M i Winant, H., 1986, *Racial Formation in the United States*, NY: Routledge and Kegan Paul
- Ortiz García, C., 2004, "Introducción" in Ortiz García, C. (ed), *La ciudad es para ti. Nuevas y viejas tradiciones en ámbitos urbanos*, Barcelona: Anthropos, 19-36.
- Pardalet Soterrani, Es, *Calatrava Story* (consultable a través del catàleg de la Biblioteca Bartolomé March de Palma)
- Paré, L., 1994, "Algunas reflexiones metodológicas sobre el análisis de los movimientos sociales en el campo" in *Revista Mexicana de Sociología* 61(2): 15-24.
- Patronat Municipal de l'Habitatge, 2002, *Memòria 2002*, Palma: Ajuntament de Palma.
-1990, *Rehabilitació del centre històric de Palma*, Palma: Ajuntament de Palma.
-1986, *Memòria de gestió*, Palma: Ajuntament de Palma.
- Paulsen K. E., "Making Character Concrete: Empirical Strategies for Studying Place Distinction" in *City and Community* 3:3 September 2004: 243-262.
- Payeras, M., 2003, "Palma antiga, viure en un museu per a rics", *El temps* 1012
- Peck, J. i Tickell, A., 2002, "Neoliberalizing Space" in *Antipode* 34(3): 380-404.
- PERI de Sa Calatrava. Normas Urbanísticas*, 1993 [1989], Palma: Ajuntament de Palma.
- PEPRI de Sa Gerreria. Text refós*, 1995, Palma: Ajuntament de Palma.
- PERI del Puig de Sant Pere*, 1977-80, Palma: Ajuntament de Palma.
- PERI Temple. Avanç de planejament*, 2003, Palma: Ajuntament de Palma

- Pettman, R., 2004, "The world politics of world heritage" in *Reason, Culture, Religion. The Metaphysics of world politics*, London: Palgrave.
- PGOU de Palma, 1985, Palma: Ajuntament de Palma.
- PGOU de Palma, 1998, Palma: Ajuntament de Palma.
- Pinson, D., 2000, "L'usager de la ville" in Paquot, T., Lussault, M. i Body-Gendrot, S., 2000, *La ville et l'urbain. L'état des savoirs*, Paris: La découverte, 233-243.
- Polanyi, K., 1989 [1944], *la gran transformación*, Madrid: la piqueta.
- Pomar, A., 1981, *Nuestra gente a punta de lápiz. Personajes de las Islas Baleares*, Palma: Cort.
- Portes, A., 1998, "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology" in *Annual Review of Sociology* 24: 1-24.
- Prat, J. i Contreras, J., 1984, *Les festes populars*, Barcelona : Els llibres de la frontera.
- Prats, Ll., 1997, *Antropología y patrimonio*, Barcelona: Ariel.
- 1985, "Sobre el carácter conservador de la cultura popular" in Llopart, D., Prat, J. i Prats, Ll. (eds.), 1985a, *La cultura popular a debat*, Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/ Editorial Altafulla, 72-80
- Pratt, A. C., 2001, "The Relationship between the City, Cultural Tourism and the Cultural Industries" in *Turisme i cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural*, Barcelona: Interarts, 33-44
- Provansal, D., 2001, "De la invención de la ciudad culta a las prácticas cotidianas", *Astrágalo. Cultura de la arquitectura y la ciudad* 18 ("Espacios, culturas, alteridades): 47-60.
- Promomallorca, 1994, *Els barris de Palma. Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana*, nº 3.
- 1995, *Els barris de Palma. Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana (Sa Calatrava)*, nº 15.
- Pujadas, J. J., 2001, "A propósito de Lisboa: espacios urbanos, historia y memoria", *Revista de Antropología Social* 10: 123-149.
- Pujadas, J. J. i Baptista, L., 2002, "Confronto e entreposição: os efeitos da metropolitização na vida das cidades" in *Forum Sociológico* (3-4): 293-308.
- Pujadas, R. i Font, J., 1998, *Ordenación del territorio y planificación territorial*, Madrid: Síntesis.
- Punt i aPart* 3, 2003.
- Putnam, R. i Goss, K. A., 2003, "Introducción" in Putnam, R. (ed), *El declive del capital social. Un estudio internacional sobre las sociedades y el sentido comunitario*, Barcelona: Galaxia Gutenberg/ Círculo de lectores, 7- 33.
- Putnam, R., 2000, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster

- Quintana, A., *El sistema urbano de Mallorca*, Palma: Moll.
- Rabinow, P., 1977, *Reflections on Fieldwork in Morocco*, Berkeley: University of California Press.
- Rae, D. W., 2003, "Living Local", "Civic density" i "A sidewalk republic" in *City. Urbanism and its end*, New Haven and London: Yale University Press, 113-211.
- Randa 43, 1999. Monogràfic intitulat "Exploracions en història econòmica contemporània II".
- Red de Juderías de España, 2005, "Palma de Mallorca" in *Caminos de Sefarad*, Madrid: Alymar, 204-223.
- Ribas Molina, J., 1989, "El projecte de societat que configuren les associacions de veïns de Palma" in AAVV, *La comunitat*, Palma: Serveis Socioculturals de l'Ajuntament de Palma, 31-38.
- Richards, G., "The festivalization of society or the socialization of festivals: the case of Catalunya" in Richards, G. (ed), *Cultural Tourism: Globalising the local-localising the global*, Tilburg: ATLAS, 187-202.
- 2001, "Creating a New Tourism?" in *Turisme i cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural*, Barcelona: Interarts, 59-66.
- Richards, G., i Fernandes, C., 2004, "Developing religious tourism in Northern Portugal" in Richards, G. (ed), *Cultural Tourism: Globalising the local-localising the global*, Tilburg: ATLAS, 159-174.
- Ritzer, G., 1999, *Enchanting a Disenchanted World: Revolutionizing the Means of Consumption*, Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Riutort, B., 1989, "Hipòtesi: Esquema d'alguns dels processos culturals recents a la societat mallorquina" AAVV, *La comunitat*, Palma: Serveis Socioculturals de l'Ajuntament de Palma, 21-30
- Roca, J., 1998, "El planeamiento municipal y la recuperación de la ciudad histórica" in *Estudios territoriales* 27: 119-140.
- 1992, "Baluarte de St. Pere, Palma de Mallorca" in *1as Jornadas de rehabilitación. La intervención en el Centro Histórico*, Palma: COAB, 125-133.
- Rodriguez, J. A., 1999, "Rapid Transit and Community Power: West Oakland Residents Confront Bart" in *Antipode* 31(2): 212-228
- Romaní, O., 1985, "Perquè els temps estan canviant..." in Llopart, D., Prat, J. i Prats, Ll. (eds.), 1985a, *La cultura popular a debat*, Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/ Editorial Altafulla, 100-109.
- Ruiz Viñals, C., (2000), *L'urbanisme de la Ciutat de Palma*, Palma: El Far de les Crestes.
- Rullán, O., 1999, "Crecimiento y política territorial en las Islas Baleares", in *Estudio geográficos* LX 236 (julio-septiembre): 403-442
- 1997, "De la Cova de Canet al tercer 'boom' turístic. Una primera aproximació a la geografia històrica de Mallorca" in VVAA, *El medi ambient a les Illes Balears. Qui és qui? Actes*, Palma: Fundació "Sa Nostra", 171-213.

- Rusiñol, S., 1982 [1922], *L'illa de la calma*, Barcelona: Editorial Selecta-Catalònia.
- Rutheiser, C., 2002, "Making Place in the Nonplace Urban Realm. Notes on the revitalization of downtown Atlanta" in Low, S. M, *Theorizing the City. The new urban anthropology*, New Jersey: Ritgers University Press, 317-341.
- Safa, P., 1998, *Vecinos y vecindarios en la Ciudad de México. Un estudio sobre la construcción de las identidades vecinales en Coyoacán*, México DF: CIESAS/ UAM/ Miguel Ángel Portús editor.
- Sánchez Molina, R., "Espacios institucionalizados para la colaboración vecinal: los Consejos de Participación Ciudadana en Madrid" in Ortiz García, C. (ed), *La ciudad es para ti. Nuevas y viejas tradiciones en ámbitos urbanos*, Barcelona: Anthropos, 135-146.
- Santos, M., 1996, *De la totalidad al Lugar*, Barcelona: Oikos-Tau.
- Sanz Gómez, Á., 2005, "Ciudad y miedo. Un estudio sobre seguridad ciudadana y miedo a la delincuencia en la ciudad de Palma" (pròxima publicació)
- Satterthwaite, A., 2001, *Going Shopping. Consumer choices and Community Consequences*, New Haven and London: Yale University Press.
- Schepper-Hugues, N., 1992, *Death Without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil*, Berkeley: University of California Press.
- Schouten, F., 2004 "Cultural tourism: Between Authenticity and Globalization", in Richards, G. (ed), *Cultural Tourism: Globalising the local-localising the global*, Tilburg: ATLAS, 13-22.
- Scott, James. C., 1998, *Seeing Like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven and London: Yale University Press.
- Scott, Julie., 2001, "Traditional Places, Modern Products. A Case Study of Tourist Images from the Mediterranean" in *Culture, Man and Tourism. Report on the Asia-Europe Seminar*, Hanoi. Vegeu www.ulg.ac.be.
- Seguí Aznar, M., 2000, *La arquitectura del ocio en Baleares. La incidencia del turismo en la arquitectura y el urbanismo*, Palma: Leonard Muntaner.
- Seguí Ramon, J., 1998, *Les Balears en venda. La desincersió immobiliària dels illencs*, Palma: Documenta Balear.
- Selwyn, T i Fsadni, C., 1996, "Introduction" in Selwyn, T. i Fsadni, C. (eds.) *Sustainable Tourism in Mediterranean Islands and Small Cities*, City of Valleta: Med-Campus in Euromed Tourism Project, 1-19.
- Shaw, S., 2004, "Inner city ethnoscaapes and cultural tourism: lessons from Canada and the UK" in Richards, G. (ed), *Cultural Tourism: Globalising the local-localising the global*, Tilburg: ATLAS, 89-108.
- Shields, R., 1999, "Culture and the Economy of Cities" in *European Urban and Regional Studies*, London: Sage Publications. Vol. 6(4): 303-311.

- SIEF/ADAM, 2004, *Entre Autres. Rencontres et conflits en Europe et en Méditerranée*, Marseille: Mission pour les musée national des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée.
- Silverman, S., 1986, "El patronazgo como mito" in Gellner, E. et al., *Patronos y clientes en las sociedades mediterráneas*, Gijón: Júcar, 17-34.
- Silvestri, G., 2002, "Un sublime atardecer. El comercio simbólico entre arquitectos y filósofos", *Punto de vista* 74.
- Simmel, G., 1988 [1908], "La lluita" in *Sociologia I*, Barcelona: La Caixa/ Edicions s. 62, 241-317.
- Simó, G., 1987, "Pròleg" in Maura, G., *Aigoforts*, Palma: Moll, 7-27.
- Simón, P., 2004, "Les muralles de Palma avui" in VVAA, *I Centenari de l'Enderrocament de les Murades de Palma 1902-2002*, Palma: Serveis d'Arxius i Biblioteques de l'Ajuntament de Palma, 119-173.
- Smith, N., 2005, "El redimensionamiento de las ciudades: la globalización y el urbanismo neoliberal" in Harvey, D. i Smith, N., *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*, Barcelona: MACBA/UAB, 59-78.
- 2002, "New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy" in *Antipode* 34(3): 427-450.
- 1996, *New Urban Frontier. Gentrification and the Revanchist City*, London: Routledge.
- 1990, *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*, London: Blackwell.
- Soler i Antich, J., 2002, "Atalaient el passat (records de joventut)", inèdit.
- 1984, "Sa Calatrava... entre la nostàlgia i la incitació", *Lavativa* 4
- Sorkin, M., 1992, "Introduction: Variations on a Theme Park" in Sorkin, M. (ed) *Variations on a Theme Park: The New American City and the end of public space*, New York: Hill and Gang, VII-XXIV.
- Stone, C. N., 1989, *Regime Politics: Governing Atlanta 1946-1988*, Lawrence: University of Kansas Press
- Swyngedouw, Erik; Moulaert, Frank & Rodríguez, Arantxa, 2002, "Neoliberal Urbanization in Europe: Large-scale urban development projects and the new urban policy" in *Antipode* 34(3): 542-577.
- Taula d'Arquitectura, 2003, "Palma. Una ciudad que crece a ciegas", *Punt i aPart* 3: 13-14.
- Terhorst, P., Ven, J. van de, i Deben, L., 2003, "Amsterdam: It's All in the Mix" Hoffman, L. M., Fainstein, S. S. & Judd, D. R. (eds), *Cities and Visitors. Regulating People, Markets and City Space*, Oxford: Blackwell, 75-90.
- Thompson, E. P., 1980 [1963], *The Making of the English Working Class*, London: Penguin Books.
- Thurén, B-M., 2002, "Conquerint els bars: plaer i poder en l'accés a espais de negociació cultural" in *Revista d'Etnologia de Catalunya* 21, 132-145.

- Torres, E., 2004, "Palma. Imagina (una altra) Ciutat. Un article sobre espais de participació ciutadana" in *Índex*, 2004 (3), 4-13.
- Tuan, Y-F., 1977, *Space and Place: The Perspective of Experience*, Minneapolis: Minn.
- Tucker, H., 2000, "Tourism and the Loss of Memory in Zelve, Cappadocia" in *Oral History*, Autumn 2000, pp. 79-88.
- Urry, J., 2002, *The Tourist Gaze (second edition)*, London: Sage.
- UTE (unió temporal d'escribes), 2004, *Barcelona, un model per desarmar*, Barcelona: Virus
- Valero, G., 1995, *Palma, ciutat de llegenda*, Palma: Olañeta.
- Vaquer P. P., 2000, "Per què avui *La reforma de Palma?*" in Alomar, G., *La reforma de Palma. Hacia la renovación de la ciudad a través de un proceso de evolución creativa*, Palma: COAB.
- Velasco, H., 1982, "A modo de introducción" in Velasco, H. (comp), *Tiempo de fiesta*, Madrid: Tres-catorce-dieciséiete, 8-9.
- Verdaguer, M., 1989 [1953], *La ciutat esvaïda*, Palma: Moll
- Vromen, Ariadne, 2003, "Community-Based Activism and Change: The Cases of Sydney and Toronto" in *City & Community* 2:1 March 2003: 47-69
- Wacquant, L., 2002, "Pensamiento crítico y disolución de la *dóxa*" in *Archipiélago* 53: 83-88.
- Wallman, S., 1993, "Reframing context: pointer to the postindustrial city" in Cohen, A. i Fukni, K., (comps), *Humanising the City. Social Contexts of Urban Life at the Turn of the Millenium*, Edinburgh: Edinbrugh UP, 52-66.
- Ward, K., 2003, "Entrepreneurial urbanism, state restructuring and civilizing 'New' East Manchester" in *Area* 35.2: 116-127.
- Weber, Rachel, 2002, "Extracting value from the city: neoliberalism and urban redevelopment" in *Antipode* 34(3): 519-540
- Williams, R., 2001 [1973], *El campo y la ciudad*, Buenos Aires: Paidós.
-1984, *The Long Revolution*, Harmondsworth: Penguin Books.
-1988, *Keywords*, London: Fontana.
-1980 [1977], *Marxismo y literatura*, Barcelona: Edicions 62.
- Wolf, E., 1990, "Facing Power –Old insights, New Questions" in *American Anthropologist* 92: 586-596.
- Young, I. M., 2002 [1986], "The Ideal of Community and the Politics of Difference", *Social Theory and Practice* 12(1).
- Zaforteza i Musoles, D., 1953, *La Ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponímico* (volum 1), Palma: Ajuntament de Palma.

Zukin, S. i Kosta, E., 2004, "Bourdieu Off-Broadway: Managing Distinction on a Shopping Block in the East Village" in *City & Community* 3:2: 101-114.

Zukin, S., 1991, *Landscapes of Power: From Detroit to Diney World*, Berkeley: University of California Press.

DRAMATIS PERSONAE

Al llarg del text apareixen citades un gran nombre de persones a través dels seus noms de pila, i aquest annex vol servir de guia al lector per tal de poder situar durant la lectura els diferents personatges. Abans de procedir a llistar-los desitjaria formular algunes consideracions ètiques i metodològiques.

Els diferents noms que apareixen en el text constitueixen els personatges de la narració que he construït, són la seva carn i li confereixen la seva vida. Dit això cal tenir en compte una sèrie de qüestions: 1) darrera aquests noms s'amaguen persones *reals* amb una existència que desborda el personatge; 2) totes aquestes persones, sens dubte algunes més que altres, m'han ofert part del seu temps i han col·laborat a fer aquesta tesi possible. Així, doncs, no es tracta de recordar l'obvietat que sense aquestes persones no hi hauria tesi (sense realitat no hi ha ciència, sense calatravins no hi ha Sa Calatrava, etc.) sinó de dir que sense la seva col·laboració, i en alguns casos el seu esforç i implicació amb la meua tasca, aquesta tesi no hauria pogut ser la que és. 3) És sabut que l'antropologia social és una disciplina de difícil adscripció i delimitació, que ens duu sovint a emprar la inquietant definició que diu que 'l'antropologia és allò que fan els antropòlegs'. Tanmateix hi ha una tendència a considerar que l'antropologia es caracteritza, entre d'altri, per un èmfasi en el treball qualitatiu i l'atenció al detall. Com he enunciat en el capítol 1 m'afegeixo a aquesta caracterització (parcial i no exclusiva) sempre que aquesta s'entengui d'una manera radical. Expliquem-nos.

Certament l'investigador social ha de sobrepassar el marc de la recerca qualitativa basada en les relacions personals i el marc estret del camp que ha triat com a unitat d'anàlisi empírica. Aquesta obligatorietat [vegeu el capítol 1] condueix a què el treball de camp i les tècniques qualitatives quedin tan sols com una part, més o menys considerable, de la recerca. Això es fa palès en varis aspectes dels quals ens interessa destacar-ne dos: a) en realitats complexes on hi ha gran quantitat de fonts és necessari ampliar les fonts de dades més enllà del treball de camp (censos, documents legals, premsa, estadístiques, etc.), ja que aquestes ens ofereixen una informació inaccessible a través del coneixement empíric del treball de camp; b) els problemes sociològics desborden la unitat d'anàlisi empíricament observada, de tal manera que, per una banda, la pròpia formulació del problema s'ha de fer aïllable del camp concret i, per altra banda, els propis actors sovint no disposen de la possibilitat, a través de la seva vivència, de detectar el problema sociològic o com a mínim de formular-lo en els termes fructífers de l'anàlisi social. Fetes aquestes consideracions disposem ja dels elements

necessaris per a explicar què preteniem dir en parlar d'enteniment radical de l'enfocament qualitatiu: l'anàlisi empírica dels fets, els valors i les relacions de les persones reals observades empíricament ha de ser el node des del qual organitzar la indagació científica. Això té dues lectures fonamentals. En primer lloc significa concedir primacia metodològica a les dades derivades del treball de camp respecte de la resta. És a dir, ha de ser en el camp on es desenvolupi el gruix del coneixement del que succeeix en el lloc, un coneixement que ha de ser enriquit, matisat o contradit (però no invalidat!) amb la resta de dades. Aquesta estratègia se situa a les antípodes de gran part de les investigacions en ciències socials que avui dia reclamen per elles l'enfocament qualitatiu i on el que veiem sovint és que el camp (les persones, relacions i situacions específiques) és emprat per a confirmar, exemplificar o il·lustrar el que s'ha treballat fora d'ell, quan no merament per a atorgar-li color, dinamisme o components dramàtics (o dramàtics). En segon lloc, i indissociable de l'anterior, un enfocament qualitatiu radical implica que el problema sociològic ha de provenir del camp, és a dir, ha de ser connectat amb el fet que (certs) actors visquin el problema. En altres paraules, cal connectar les dues accepcions (l'acadèmica i la col·loquial) del terme problema. Probablement aquest problema només serà viscut per alguna part de la població, i encara dins aquesta la vivència i la seva racionalització serà diferent, tant en la seva presentació com en el grau de racionalització, de tal manera que sovint només serà palpable com a impotència, desconcert o infelicitat. No obstant això, operar d'aquesta manera obre la porta a dues promeses: la primera no inventar-nos els problemes, la segona permetre que la nostra tasca, en tant que coneixement aprofundit vinculat a l'experiència dels processos i fenòmens que marquen el nostre temps, pugui inscriure's en un horitzó de canvi social.

Anem ja sense més dilacions a presentar els personatges, que s'han dividit en dos grups. En el primer hi trobem, ordenats per ordre alfabètic, els 40 entrevistats (inclosa la història de vida) i en cadascun d'ells situo les coordenades bàsiques que el lliguen a la recerca, a la vegada que intento aprofundir en alguns aspectes en què, per limitacions d'espai, he hagut d'obviar o tractar molt superficialment en el cos del text. A continuació presento 31 personatges més que són tots aquells que apareixen, sovint en notes, al llarg de l'exposició i que també he ordenat alfabèticament. En aquest segon grup m'hi entretingut molt menys i em limito senzillament a dir aquelles coordenades que permeten reconèixer o recordar cada persona a fi que aquest annex serveixi de guia a la lectura. He de fer menció, també a moltes persones que han estat fonamentals en la en la meua vida a Sa Calatrava i/o en la meua recerca: Mariano, Helena, Idaira, Carles, Toni, Marisol, Steffi, Joana, Joan, etc. Esbandits els preàmbuls anem ja a abundar un poc més en els nostres personatges.

I. ENTREVISTATS

Andreuet

Fill petit d'una de les famílies il·lustres de Sa Calatrava estricta, de les que viuen al carrer Calatrava i tenien adoberia, és membre de la junta de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava des de 1990 i actualment vocal de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. Pròxim als 40 anys es dedica "com a *amateur*" a restaurar mobles i a tenir cura de la casa i de la seva mare.

Es manifesta amant del patrimoni, que representaria el contrari de la barbàrie, on encabeix indistintament la "falta de gust dels espanyols", la desamortització decimonònica ("el que haurien d'haver fet és carregar d'impostos al clero, però això és robar, depredar") i en bona mesura els plans de reforma urbanística actuals. Aquest punt és rellevant ja que l'entrada de n'Andreuet a la junta de l'Associació de Veïns es produí quan es conegué que el PERI, a fi de trencar la immensa mançana Q [mapa 3], proposà una passarel·la peatonal on hi ha la casa familiar. Així, quan li pregunto per què entra a l'Associació de Veïns em respon:

"Molt fàcil. És per que fa 10 o 12 anys (en fa 14) volien fer una escala de formigó aquí on som ara. Llavors nosaltres vam pensar que si anàvem a veure l'AV podíem anar millor. Naltros sabíem que hi havia una AV, però com tantes coses que hi ha. Però llavors vam pensar que si hi érem podríem fer més pressió, perquè si la fa tot un barri és més".

En efecte l'Associació de Veïns féu causa pròpia de la conservació del casal de n'Andreuet, que se salvà per la presència d'uns grans arcs gòtics al soterrani on s'adobava la pell (uns arcs medievals d'una imponent bellesa austera que n'Andreuet em mostrà) que féu que la Comissió de Patrimoni desestimés la passarel·la. Un altre punt interessant de n'Andreuet i l'entrevista que mantinguérem fa referència a la qüestió de la 'calatravinitat'. Sens dubte, per ell, Sa Calatrava és l'estricta, i aquesta s'identifica amb l'activitat adobera, però contràriament a la veu popular i al que ens diu en Manolo, per ell aquesta identificació reposa sobre les famílies nobles, aquelles que el mite, i a voltes la història, fa recular als temps de la conquesta catalanoaragonesa (segle XIII).

Andreu

Fill d'Andreu Crespi i Maria Plaza, la farmacèutica de Sa Calatrava que fundà el 1979 l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Superats els 60 i químic de formació, ha exercit càrrecs polítics des de l'arribada de la democràcia, sempre en les files del PSIB-PSOE pel que avui és diputat autonòmic.

Habita al barri de La Seu, com ho feren els seus pares, i pràcticament no té en contacte amb Sa Calatrava, més enllà de cobrar la renda a en Joanet pel local del carrer Montserrat on hi havia la farmàcia que ja fa prop de 20 anys que tancà. Té una imatge un poc estereotipada i reductiva de Sa Calatrava com un barri que de ser popular ha passat a ser, com el de La Seu, d'estrangers rics ("un immigrant (alemany) amb Mercedes"). En aquest canvi considera que el barri ha perdut molts vida i a més s'ha fet de dretes, el que per ell és causa de presumibles irregularitats en la concessió de pisos públics a la gent d'esquerres: "no tinc proves ni casos massa concrets però és sorprenent que a determinats elements d'esquerres no els pugui tocar mai". Respecte del llegat associatiu de la seva mare considera que l'Associació de Veïns de Sa Calatrava (avui la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns) s'ha tornat una entitat totalment groga que fa el joc al partit Popular. Tanmateix és crític amb el conjunt del moviment veïnal, que diu que s'ha esmorteït i funcionaritzat ("es converteixen en una espècie d'annex que serveix per a tranquil·litzar la barriada, un element desmobilitzador") i que malauradament sol donar aixopluc a aquell que té ganes de grimpar: "els que avui toquen la porta no hi truquen només per la barriada sinó pels propis interessos".

Àngel

Aquest artista pobre i polifacètic (teatre, humorista, escultor, home bala, reciclador creatiu, etc.) que sobrepassa la quarantena és, precisament per la seva professió i aspecte singulars, un personatge conegut de Palma. En veure el moviment que es gestava a Sa Calatrava a finals dels 70 s'hi mudà a viure i formà part del Grup d'Animació, coneixent una Calatrava a mig aire entre el Moviment Ciutadà i La Movidà, uns anys d'il·lusió compartida: "s'experiència era de contacte amb gent i de pensar que junts podíem anar a qualque puesto, que era sa part així, que en aquests darrers anys s'ha començat a llevar molt, molt".

Actualment viu al Puig de Sant Pere, l'única part de Palma que segons ell manté alguna cosa d'aquell esperit de cerca permanent d'un món millor que impregnà Sa Calatrava fa 25 anys. Ha participat activament al costat de la seva Associació de Veïns en dues campanyes que s'han dut a terme en els darrers anys. Per una banda la demanda de La Llotja-Puig com a ZAC (Zona Acústicament Contaminada), una campanya que tingué unes connotacions diferents que la que poc després començà a Sa Calatrava-La Seu, entre altres coses perquè en el primer cas el problema era viscut mentre que en el segon era només una amenaça. La campanya no fou només, doncs, contra el soroll i l'ús nocturn del carrer, sinó l'especialització funcional de la zona com a àrea de marxa i el sector econòmic de l'oci nocturn:

Perquè clar són puestos que se van cremant,, perquè són interessos, i són els mateixos que munten i desmunten bars, saps, que hi ha un interès maligne també darrera d'especulació de locals i tal, amb tot es renou que crea de carrer, saps, no només es locals que s'estan fins a les quatre, ni que estiguin fins a les 12 és s'activitat que s'hi fa"

L'altra campanya en què participà fou la que inaugurà la patrimonialització dels conflictes socials a Palma. L'oposició a la construcció d'un aparcament subterrani sota la Plaça de la Porta de Santa Catalina, que implicava la destrucció d'aquesta, se suportà sobre la reclamació del valor patrimonial (de memòria) dels pins que hi ha plantats (una plaça coneguda entre altres coses per ser un lloc de tràfic d'haixix): "defensant el manteniment de la idiosincràsia de la plaça, perquè fa memòria, i per tant el manteniment dels pins" (*Punt i aPart* 3: 2). Així conta n'Àngel aquella experiència:

"va ser collonut, realment, com a lo que xerràvem antes de Calatrava que s'ajuntava una part amb una energia, aquí també, vull dir se va com ajuntar sa gent, perquè además se veia perfectament que eren interessos brutals, i es producte final te deixa una cosa desolada, arrasen allà on van".

Apol·lònia

Fa encara no dos anys n'Apol·lònia i el seu home tancaren el Forn de Sa Calatrava, situat al carrer d'aquest nom, un forn que la seva família feia 92 que regentava, des que el seu avi l'adquirí procedent d'Andratx. Encara que no ha pres partit per cap de les dues Associacions de Veïns aquesta dona afable i aguda no amaga que el barri, tal i com està, amb tan poca vida, li fa un poc de pena.

N'Apol·lònia viu a la botiga on m'atengué en una sala humil i curiosa presidida per un robust forn de llenya que parat feia certa angúnia. Quan ja portem una bona estona xerrant li pregunto que quin és el seu racó preferit de Sa Calatrava; sense dubtar ni trencar el seu to pausat diu: aquí. La seva vida. Després m'afegeix que de fora l'Església de Monti-Sion també li agrada molt. Cal explicar que si bé al llarg del cos del text hem atribuït el tancament de botiguetes com el Forn de Sa Calatrava a l'erosió del veïnat no podem oblidar que en aquest cas concret, que ha significat un punt d'inflexió, també hi ha el motiu que els fills no han volgut continuar el negoci.

Parlem de què es podria fer per a redreçar aquest esmorteïment progressiu del barri. Aquesta és la conversa que mantenim:

"Són es joves que ho han de treure. Ses seves idees no són com ses nostres. Aquí a s'arbre hi ha una gent [Loco Circo] que fa coses? Aquí a sant Alonso, a s'arbre, van dir [l'Associació de Veïns] que hi havia un grupo que tampoc no els agradava. I què fan? [Jo: malabars i aquestes coses] Però això tampoc no molesta

ningú, ho fan en es mig des carrer?. [Jo: de vegades]. Si fan qualque cosa allà, bueno, tampoc no molesta, en es carrer Sant Miquel i aquests puestos n'hi ha que toquen i que fan coses en es mig des carrer"

Asun

Atansant-se a la cinquantena i nascuda a Bilbao vingué a parar a Palma a principis dels 80 per recomanació de Biel Mesquida, on dugué varis negocis de lleure i restauració, el que, en aquells moments festa, glamour i Movidà, li valgué, sobretot entre els homosexuals, el sobrenom de "reina de la noche" (*7expres* 3, pàgina 8). El 98 es traslladà a Sa Calatrava i formà part dels dissidents:

"Nos reuníamos de vez en cuando en el moderno, yo les llamaba los lunes clandestinos porque me divertían mucho. Lo pasábamos muy bien, era enterarnos de lo que era y ellos se lo han trabajado como locos, la verdad es que yo sólo me he informado".

Arribà a Sa Calatrava pel consell de la seva amiga Edi, a qui conegué a Barcelona, on vivia abans d'anar a Palma. Fins fa poc treballava al bar/restaurant del Centre Social Flassaders, perla del Pla Urban a Sa Gerreria conduït per una entitat sociocultural que dirigeix n'Edi. A pesar dels problemes que veu a Sa Calatrava ("no hay nada, si hubiera un poco de servicios, un poco de actividad") li encanta viure-hi i de fet es lamenta que no pot comprar el pis del carrer Berard, ja que els propietaris, que viuen fora de l'illa, tenen l'estratègia de només llogar. Abans d'anar-hi a viure només coneixia Sa Calatrava com a lloc on es traficava amb droga, ara es lamenta dels preus immobiliaris ("eso destroza cualquier barrio") abusius que fan que es pregunti: "¿por qué se le tiene que dar a Sa Calatrava un carácter elitista, si no lo ha tenido nunca, y es artificial, postizo? ¿Por qué hay que hacer barrios residenciales en mitad del centro de la ciudad?".

Bàrbara

Ben passats els 70 anys és un dels personatges més coneguts de la barriada i que més informació em proporcionà amb el seu mallorquí riquíssim dolç i decidit. Des de mitjans anys 80 és membre de la junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i actualment de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, on és coneguda per haver encarnat la vessant més social i preocupada pel benestar dels més necessitats. Tal i com hem dit en el cas d'en Toni, sembla difícil reconèixer Sa Calatrava sense ella i ell sense Sa Calatrava, i és clar que és la persona que millor coneix la vida i les vicissituds dels seus veïns, un coneixement i una comunicació que es basa a parts iguals en els seus 70 anys de veïna, la seva posició a l'Associació de Veïns i el fet que sa mare i les seves germanes tingueren una perruqueria.

Visqué la seva infància al cantó pobre del carrer Calatrava on els seus pares es traslladaren procedents de la Part Forana (de Sant Llorenç des Cardassar). Abans de casar-se serví a les cases riques de Sa Calatrava, Monti-Sion i La Seu, com la mare d'en Toni i tantes calatravines:

“Sortíem que sabíem ses quatre regles, llegir i escriure i tal i llavors sorties i te n'anaves a fer feina, perquè sa gent pobra posava ets infants quan mos van treure de s'escola ma mare no mos volia dins fàbriques perquè les fàbriques eren massa liberals massa modernes i mos va posar llogadetes, estàvem a casa d senyors”

Malgrat la cita ella diu que no es considera pobra, sinó “classe obrera”. Les seves germanes marxaren de Sa Calatrava en casar-se, però ella no perquè el seu marit, de qui enviduà molt jove i amb fills, era portuari “i tenia un sou petit”. Les contradiccions, ambigüitats i transformacions que ha patit Sa Calatrava i la seva Associació de Veïns es fan paleses quan contrastem aquesta afirmació orgullosa de classe amb la resposta que em dona quan li demano pels límits de Sa Calatrava:

“Molta de gent de Monti-Sion no ho volen ser de Sa Calatrava. Però els calatravins mos sentim orgullosos de ser de Sa Calatrava. Però jo ho respect, que no voleu ser de Sa Calatrava doncs no ho sigueu. Però clar una associació ha de ser un barri, no pot ser només un carrer. Hi ha gent, sobretot sa gent estofada, sa gent botifarra, jo no ho som, jo som de sa gent treballadora. Bueno, molt bé no ho sigueu, però hi viviu”

Actualment viu sola al carrer Berard en una finca pública rehabilitada a la que accedí quan l'edifici on vivia començà a evidenciar greus problemes estructurals. En Pedro féu l'informe que certificava que l'habitatge no reunia les condicions d'habitabilitat.

Biel

A punt de jubilar-se dirigeix l'entitat Ramon Llull que té concedida la gestió del Centre Cultural de Sa Calatrava. Una de les raons per les que obtingué la concessió fou que la seu social de l'entitat es troba a Sa Calatrava, en un 'quarto' del carrer Montserrat que en Biel tenia llogat per a deixar-hi les maletes quan, abans de dedicar-se a la docència a secundària, exercia de viatjant. Malgrat que des de fa més de trenta anys manté aquest lloguer mai no ha viscut a Sa Calatrava, el que es fa manifest quan em dibuixa els seus límits de forma gegantina.

Es mostra molt crític amb la política municipal respecte dels centres culturals (“la política cultural és només marketing”) i diu que amb els diners que els paguen l'únic que poden fer és mantenir el Centre Cultural obert. De fet, per ell, tota la idea d'obrir un centre cultural a Sa Calatrava és forassenyada, ja que el barri no necessita que se li dinamitzi la seva vida, si no que en tot cas “a lo millor el que fa falta és

vida, vull dir botigues, si no hi ha botigues no hi ha barri". Aquest fracàs del centre cultural el vincula també directament a la gentrificació i l'acció de l'Associació de Veïns:

"La gent del barri perquè ha de venir aquí, si tots són estrangers i enginyers, perquè han de venir aquí? a veure cutrerio? A més l'Associació de Veïns antiga té molta de culpa. La seva idea és boníssima, no voler ningú, tothom està encantat en què sigui un barri tancat. Jo si tingués una casa d'aquestes a lo millor també no voldria que ningú me dinamitzàs, aquí la gent protesta perquè el grup d'esplai fan un passacarrers que fa renou dues vegades en s'any. Davant d'això que puc fer jo per dinamitzar? Res"

Climent

A principis dels 90, encara no amb trenta anys, i en casar-se amb una calatravina es mudà a Sa Calatrava, al carrer Montserrat (nasqué a La Llotja-Puig). Ja el 1995 entrà a formar part de la junta directiva de l'Associació de Veïns i a partir del 99 la presidí, convertint-la en l'entitat central d'una entitat inventada per ell mateix, la Plataforma pel Progrés del Centre Històric, amb una clara tendència corporativista que s'alineà permanentment al costat de l'Ajuntament i s'oposà a tot tipus de moviment crític. Ell creà, amb l'objectiu de desfer-se dels dissidents, la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, per bé que els escàndols financers feren que mai no exercís la seva tasca dins una junta directiva que en l'actualitat abomina d'ell.

Atès que durant el text s'abunda en la figura d'en Climent i la seva tasca al front de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava [especialment inici del Capítol 5] esmentarem aquí tan sols algunes característiques bàsiques. En Climent aconseguí acumular en les seves mans unes importants quotes de poder i arribà a monopolitzar la veu de Sa Calatrava (escriu articles intitolats "La realitat de Sa Calatrava" o "Sa Calatrava està com volen els veïnats") a partir de la seva participació en tot tipus de fòrums i entitats i la seva ubiqüitat en els mitjans de comunicació. Actualment, fora de la sucursal bancària, es dedica a dirigir una immobiliària i ha quedat relegat dels afers de la barriada, per bé que en la llarga entrevista que em concedí deia "estic molt satisfet de la feina feta, s'ha fet molta feina i ben feta i crec que el temps ja donarà la raó a qui l'hagi de donar". La major habilitat d'en Climent fou rearticular el moviment veïnal de Sa Calatrava, i sabent entroncar-se amb la seva memòria esdevenir un agent de primer ordre en la desmobilització veïnal i la consecució d'una arena purificada pel capital. La lògica d'aquesta rearticulació es fa palesa amb la seva resposta a una pregunta que li faig ("Tu creus que aquesta època de sa droga i delinqüència ha fet molt de mal en la ment de la gent, i que ara hi ha una excessiva por a què això es torni a reproduir?"):

"Si això ha passat, ara ja no tant. De totes maneres nosaltres també ho hem utilitzat això. Aquesta imatge que fins fa poc tenia Sa Calatrava, a nivell de Palma, naltros mos ha servit molt perquè hem pogut fer sa feina amb tranquil·litat, i això mos ha ajudat molt"

David

Vorejant els 30 anys en David, que des de fa tres anys viu al carrer santa Clara, és el fundador i *alma mater* de l'Associació de Malabaristas i Bufones de Balears, més coneguda com a Loco Circo (de la Vida). Aquesta associació, que té la seu social al carrer Montserrat, tocant a *s'arbre*, ha estat una peça clau (sobretot per l'organització de festes) a l'hora de desencadenar diferents moviments veïnals sense arribar a trobar mai un encaix satisfactori (així ho diu el propi David) dins la vida social de la barriada.

Nascut a Berga, aquest rodamón de la geografia espanyola anà a parar a Sa Calatrava gràcies als seus contactes amb els okupes de Botons 10 i està decidit a fer de Sa Calatrava l'hàbitat d'ell i la seva associació, malgrat els conflictes amb monges, administració, policia i veïnats i la manca de reconeixement que diu trobar al barri (i a la ciutat i l'illa):

"nunca han querido ver el lado cultural que tiene el Loco Circo., toda la juventud que mueve, todos los niños que vienen. Hemos traído el Django Edwards uno de los payasos más importantes del mundo, en Bunyola, gratis. (...) Los vecinos nunca han visto lo que hacemos, ni lo quieren ver. Ni siquiera los vecinos más tal lo reconocen. El Toni lo reconoce. Pero ni los escultores hippis ni nada de nada. Nunca se han informado de nuestra historia, nos ven como unos tarados. La gente nos ve como unos tarados, y nosotros en el mundo tenemos una canción editada por el grupo de Manu Chao que se llama el Loco Circo de la vida. Ahora tenemos un reconocimiento internacional que no tengo en la Calatrava. "

Actualment i arran dels problemes de la passada primavera el local del loco Circo ha quedat reduït a local d'assajos i ja no s'hi organitzen les festes, concerts, xerrades i passis de cine que el feien, a la vegada, un focus de disbauxa i trobada i un enemic per bona part dels veïns de Sa Calatrava. La seva singularitat dins una ciutat on l'escena alternativa és mínima i dins un barri barallat i en gentrificació, a la vegada que desmenteix la pretesa homogeneïtat de Sa Calatrava ha forçat les diferents Associacions de Veïns a prendre postura, especialment davant la proposta d'ocupació de l'espai públic que encarna el Loco Circo. De fet és totalment revelador que en David estigui mig renyit amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava però que ni tan sols conegui l'existència de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, que d'altra banda si el coneixen a ell i el Loco Circo i diuen sense embuts que volen que se'n vagi perquè és un cau de brutor, droga, vici i renou.

Edita

Probablement la primera gentrificadora, cap al 86, de Sa Calatrava, una circumstància que segons ella no es pot desvincular del fet de procedir de Barcelona (“a Barcelona ja es portava el rotllo de la rehabilitació”). Pròxima als 50 i psicòloga social de formació dirigeix una potent entitat de gestió sociocultural que treballa a les Balears i al Principat. Des de la seva arribada a l’àtic del carrer Calatrava que ha reformat amb gust exquisit al llarg de 20 anys (premi de rehabilitació Ciutat de Palma) s’ha vinculat, sempre amb certa distància, al moviment veïnal, de primer a través dels seus veïns d’escala membres de la junta directiva (en Ramírez i na Bàrbara) i actualment fent costat als dissidents i la nova junta directiva.

L’explicació que ens dóna de la seva relació amb Sa Calatrava és el relat d’una pionera que veu l’oportunitat d’una llar allà on el comú dels ciutadans veïen només brutor i lletjor:

“Jo no volia fer-me rica, jo volia viure-hi jo, rehabilitar-ho que no caigués, perquè era un edifici meravellós i tenir una vivenda estupenda i viure aquí que és lo que volia, viure aquí amb la mar i tal.”

Cap altre resident expressa les contradiccions del gentrificador com n’Edi. Ella no cerca un barri sinó la vista a la mar (Sa Calatrava Façana) i si acaba vivint a Sa Calatrava és perquè la major degradació d’aquesta li permet pagar els misèrrims preus de l’habitatge. Un cop allà li encanta fer vida veïnal i formar part d’aquell “sentit de comunitat, de barri popular”, i lamenta les actuacions dràstiques que s’emprengueren envers els gitanos i la poca cura que es tingué amb l’entorn construït del barri (en especial les referències al seu passat adober), però a la vegada sap que aquesta reforma pública, junt amb el seu esforç (“hi havia aquí dalt unes bovines enormes per descarnar la pell i era ficar la mà allà i treure-la amb un guant de puces”) és la que fa que ara tingui un palau i una fortuna. Coneguda i respectada pel conjunt dels calatravins manté bones relacions amb ambdues Associacions de Veïns i fou una de les persones que més lluità per a què es produís un canvi de rumb en l’Associació de Veïns sense que es donés l’escissió. Més enllà dels abusos d’en Climent, el canvi de rumb vol que signifiqui la possibilitat de ‘crear comunitat’, que la gent es conegui més i que el barri guanyi autonomia, encara que aquí apareguin altre cop les paradoxes del gentrificador, ja que és contrària a què s’instal·li cap bar, a què vinguin turistes o hi hagin botigues (“bueno, potser una botigueta així típica de barri, que la puguem dur *nosaltres*, que tingui les quatre coses i sigui un lloc on ens trobem els del barri”).

Emili

Arquitecte i membre del Patronat Municipal de l'Habitatge ha participat en tots els PERIs que s'han dut a terme a Palma i n'ha estat un dels ideòlegs. Els veïns de Sa Calatrava comenten que ja a principis dels 80 es passava moltes hores al barri prenent mesures, per a fer els mapes alçats del barri, i fent preguntes als veïnats. Segons explica el seu objectiu va ser sempre que els barris es rehabilitessin sense que perdessin "la seva tradició. Ho hem aconseguit? No ho sé, això toca que ho jutgin uns altres, com ara tu". Sens dubte no serà per culpa seva si no he sabut contestar adequadament la pregunta, ja que em proporcionà molta i molt bona informació sense regatejos i amb franquesa.

La seva trajectòria com a arquitecte del patronat és paral·lela a la d'aquest ens i l'Ajuntament i cal destacar que els canvis de paradigma, tècnics i ideològics, en la reforma urbana troba un correlat en una sort de desengany ideològic i emocional no exempt de ressentiment. Com ja s'ha explicat l'arrel de tot es troba en el PERI del Puig que encara que habitualment es presenti com el model a seguir fou agafat com l'exemple contra els errors del qual calia reaccionar. En termes 'tècnics' això s'explica dient que el PERI del Puig fou massa costós per l'erari municipal i que no s'aconseguí pujar els preus immobiliaris (la vertadera rehabilitació: "s'objectiu d'un pla és que una cosa que està fora de mercat i que ja no hi intervé la iniciativa privada, torni a intervenir"), però entre el grup d'arquitectes d'esquerra i amb idees radicals que concebé i executà aquell pla l'explicació s'atansa més a un desengany il·lustrat:

"Es va dur fins a tantes conseqüències perquè naltros érem arquitectes joves i estàvem influïts per les revistes i havíem llegit Bolònia, que era la primera ciutat on guanyava el partit comunista i es feia tot de cara a les classes populars. I una mica amb aquesta conseqüència vàrem anar a actuar i que els veïnats foren els que decidissin. Els veïnats al final te'n dones compte que decideixen en aquell moment perquè tenen necessitat de vivenda: uns, es que han pogut, han marxat del barri, ets que no viuen molt bé i se'n foten de tot lo demés. No és una ideologia".

Emilià

Treballador social és un dels màxims responsables del Consorci i per tant de la concepció i execució del Pla Urban. Encara que amb un cert distanciament que també mostrava n'Emili, confessa que veié l'arribada d'una nova junta directiva a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava com una "oportunitat que les coses canviessin i comencés una nova etapa d'obertura".

Per ell el problema bàsic de Sa Calatrava és "el desig, el desig de viure a Sa Calatrava. Però què fas? No intervens per no millorar? S'ha d'intervenir. Perquè el que és normal és que quan intervens hi hagi un desplaçament, i si no intervens hi haurà un desplaçament diferent". Sempre recalca que ell es

barallà pera aconseguir que l'Urban combinés allò "dur" (la pedra, l'arquitectura) amb allò "tou" (la gent, el social) encara que, probablement per la seva formació, concep allò tou de manera assistencialista i fins dirigista. Per altra banda, sempre entengué la revitalització del barri (sigui Sa Calatrava o Sa Gerreria) en termes de futur i no de present, és a dir, mai no pensà en termes de millorar el barri a partir dels seus habitants actuals sinó en l'horitzó de mescla entre antics i residents i nouvinguts que preveia (i promovia) en un horitzó d'uns deu anys. Això duu a actuacions com que s'intenti potenciar el teixit econòmic i comercial del barri obrint noves botigues sense ajudar a les ja existents.

Emiliana

Treballadora social de l'Ajuntament de Palma des de fa 20 anys, treballa des de la seva obertura (1998) al Centre Social Ciutat Antiga (Botons) a més de residir des del 86 al carrer Pont i Vich ("mos va costar nada, tirat de preu"), en la zona de Monti-Sion avui calatravinitzada (de fet no em sap dir els límits de Sa Calatrava). Encara que amb molta distància, féu costat als dissidents amb qui estava connectada per amistat més que no per veïnatge. Des de la seva posició laboral intentà implicar l'antiga Associació de Veïns de Sa Calatrava en la tasca dels serveis socials:

"En es inicis hi vam intentar tenir contactes. Però no ha anat bé. No ha fluit. Ara els tenim totalment oblidats. La nova també, no s'han vingut a presentar. Al principi tu fas el que has de fer, presentar-te amb les entitats que hi ha en el barri i conèixer la seva problemàtica. Però per lo que sigui, bé per la junta, o per lo que sigui no hem treballat mai junts. Amb la de Canamunt sí que hem fet feina".

Quan li demano què li sembla el canvi que ha experimentat el barri em deixa anar una declaració reveladora: "A mi se m'ha anat canviant davant els nassos, i efectivament no pareix lo mateix, i a mi m'agrada perquè no m'agrada lo cutre. Però ja no queden gitanos". Diu que ara al barri li falta "cohesió, botigues, un supermercat... fer vida, no?", que les dues Associacions de Veïns "són ideològicament molt diferents. Això hauria d'estar prohibit, perquè divide y vencerás (...) però tampoc veus un projecte fantàstic en sa nova associació".

Fernando

En Fernando és un promotor i constructor immobiliari, originari de Madrid i que s'aproxima als 50, que viu al centre històric de Palma des de la primera meitat dels 90, tenint les oficines centrals de la seva activitat immobiliària al carrer Pelleteria (*Building Calatrava*), zona en la qual ha dut a terme bona part de les seves operacions a Palma (malgrat que el seu negoci està diversificat per ciutats de varis

continents). En Fernando s'ha vist esquitxat des de fa anys per varis escàndols, sobretot en relació a Botons i al Temple i a la manera de desfer-se dels inquilins, i s'ha enfrontat a partits polítics de l'oposició i a entitats com ARCA, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava o l'Associació de Veïns de Sa Calatrava (nova junta directiva) que l'han posat en el seu punt de mira com a gran enemic. Cal dir que amb l'antiga junta directiva o avui amb la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns no ha tingut mai problemes, i ens diu que "la otra Asociación de vecinos son estupendas". Tanmateix l'Administració en general li ha fet costat, i de fet el seu desembarcament a Palma ja s'origina en una bona mesura en una entesa públic-privat entre ell i el Patronat. Així explica en Fernando aquestes relacions contraposades:

"Me he ido encontrado con un cierto resentimiento que se ha ido acumulando, en determinadas personas, en otras no, tengo que decir que en el ayuntamiento me apoyan de una forma muy importante, el Consell també. Saben lo que hemos hecho, y en los años difíciles, no ahora cuando viene todo el mundo aquí a descubrir el nuevo mundo".

La figura d'en Fernando i les seves idees es comenten a bastament al llarg del text, especialment en els tres apartats que dediquem a 'la producció de Botons', de manera que aquí no ens estendrem sobre punts ja comentats. Insistirem tan sols en el fet que ell considera que el vertader artífex de la rehabilitació del barri és ell i els del seu ram ("no son unos genios que han hecho algo aquí, lo han hecho los constructores"), la qual cosa no només comparteixo sinó que prenc com a pedra angular de la formulació de la hipòtesi. En sintonia amb això, diu que gràcies a ell moles gent ha augmentat el seu patrimoni i que això li ho han de reconèixer:

"Hemos hecho una labor muy importante contratando gente y dando trabajo. Hemos generado riqueza y sobretodo recuperación de barrio. Yo he hecho 200 pisos, 200 familias viviendo aquí, que han ganado un dineral gracias a mí, porque yo les vendía los pisos a 4 o a seis millones de pesetas, ocho el que más, y se han encontrado con que su piso se ha multiplicado por diez. Hay muchas familias que el gran negocio que han hecho en su vida ha sido creer en mí en un momento determinado, no han hecho ningún negocio más, pero ese sí".

Guillem

Nascut a s'Alqueria Blanca (Santanyí) ha viscut cinquanta anys (ara passa la setantena) entre Sa Calatrava i Sa Gerreria, encara que ell es considera calatraví, i més específicament de Sant Jeroni, on ha estat 40 anys com a coch (cuiner) del Col·legi de La Sapiència, sort de seminari autònom per a famílies amb pocs recursos amb cinc segles d'antiguitat. Pare d'en Salvador. Encara que no ha estat

mai part de cap junta directiva ha fet en vàries ocasions, en la seva condició d'historiador del barri, el pregó de les festes patronals de Sant Cristòfol, on ha deixat constància del seu amor pel passat viscut i pel llegat catòlic de Sa Calatrava. Un fragment extens del seu pregó de festes de l'any 92 ens ajudarà a entendre la Calatrava d'en Guillem i l'avellutament que acompanya el pas dels anys:

“Veurem també a mestre Miquel Ferragut del Forn de Sa Pelleteria, amb aquell somriure que sempre oferia als clients (...). De Monti-Sion cal recordar al Pare Montalvo i al pare Massanet, perquè tot quant tenien era pels més pobres. No oblidem tampoc al Pare Ventura, el qual recollia tots els al·lots i joves del nostre barri en el patronat (...). Altra distingida i digna de ser recordada és la farmacèutica Donya Maria, que pareixia com una mare o una padrina que tenia tota la barriada al seu cor. No menys distingit fou el metge Miquel Nadal, senyor molt Atent en els deures amb els malalts a ell confiats (...). Digne de menció és el cuiner mestre Jaume Obrador, que serví de coch a La sapiència, estimat de tots durant l'estiu l'home obria les portes del Col·legi de les 12 a les 2 de la tarda perquè els veïnats poguessin anar a cercar una gerreta d'aigua fresca. També recordarem a Jaume Amengual, el pescador, arreglant les xarxes a la Plaça de Sant Jeroni i tenint sempre una salutació per a tots, inclús pels turistes que passaven i li feien retrats (...). Pecat d'omissió seria no recordar n'Antònia Sancho “Sa cega”, la qual se feia sempre acompanyar per nins i anava vestida amb una falda llarga semblant a la mare de Déu dels Desemparats. (...) Una altra estampa del nostre barri són els cafès i les fondes. Qui no recorda els “callos” que amb tanta finura i gust preparaven a Cas Sogre. (...) O les animades tertúlies de Can Curt i Can Blanc d'aquells parroquians de diari, com també d'aquells pescadors de cap de setmana que allà preparaven la gamba per anar a pescar amb la barca que tenien amarrada abaix del Bastió del Príncep, ...i mar endins, sense deixar mai de vista la xemeneia de l'alfombrera; de tornada contaven la vida i miracles d'allò que havien pescat. Altre record són les manxetes [fonts] dels carrers” ... I el text segueix en aquest to encara molts més paràgrafs.

Jaumet

En Jaume, secretari d'un grup polític de l'Ajuntament que tot just sobrepassa la trentena, visqué la seva infància i adolescència a la part de les Avingudes que toca a Sa Calatrava. Fou la meva primera entrevista i em serví per a situar algunes coordenades bàsiques i els eixos centrals de l'evolució de Sa Calatrava en els darrers anys.

En el record de la seva infància calatravina destaca la gran quantitat de comerços que hi havia i els crits que s'hi sentien:

“Era Sa Calatrava power que dic jo... autèntics de Sa Calatrava, d'aquesta gent bastota que fotien crits i que eren ...calatravins vaja, era un poc s'imatge del que serien els típics calatravins d'un temps...que

flastomaven bastant, que si havien de dir mecagundéu ho deien, cosa que no era molt habitual per lo vist en molts barris de Palma, ventura Santa Catalina”

La seva infància estigué marcada, més que per les Festes de Sa Calatrava, per les activitats que la Comissió de Festes des de Sa Fàbrica i després el Grup d'Animació des de Ses Voltes realitzaven per la quitxalla del barri:

“Unes festes que eren una birgueria, deies aquest barri...gent un poc...com s'ho munta aquesta gent, no! Varen ser uns anys on al barri hi hagué un ressorgiment cultural (...) Volien moure es tema, i ho van fer amb sa festa que era la manera més fàcil d'arribar en es veïnats. Ets veïnats hi participaven en tot això, sobretot ets infants. Hi feien cap-grossos, també fogueres de Sant Joan, o xeremiers.: molt xulo. Avui Sa Calatrava està deserta”.

També recorda l'època en què l'ambient es va anar enrarint, perquè els seus pares per exemple no el deixaven anar a can José, el barber, a tallar-se els cabells quan feia fosca, o pels comentaris sobre les patrulles urbanes que sentia a la barberia:

El tema de la droga sortia explícitament. Sobretot perquè va haver-hi patrulles ciutadanes. Jo les conec de 'radio calle', sobretot de la barberia perquè allà te n'enteraves de tot el que passava en es barri. Des del futbol, amb la guerra balearicos i mallorquinistes. I els comentaris eren 'que se ve que hoy han salido los de la patrulla, han dejado a uno hecho polvo". O sia, que la gent sortia organitzada amb garrots anant a buscar camells”.

Jeanette

A mig aire entre els 50 i els 60, aquesta australiana restauradora de pintura viu a Sa Calatrava (quan aquesta ja es confon amb Monti-Sion) des de fa quasi 15 anys amb el seu marit, un mallorquí de casa noble que cresqué al barri de La Seu. El 2000, en el context de les campanyes per la peatonalització i la supressió dels bars de les que és fervent defensora, entrà a formar part de la junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i avui forma part de la junta directiva de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns.

Aquesta escocesa de Sydney va conèixer a Venècia, on perfeccionava la tècnica de la restauració, uns amics del que acabaria el seu marit (que vivia a Londres) i ja l'any 75 conegué per primera volta una illa de la que li havien dit que “era un paraíso”. Coneix el seu marit i al cap de poc ve a viure a Palma, a la casa familiar del seu home en ple barri de La Seu. Enamorada perduda del patrimoni i de l'encant de l'illa explica els seus quasi trenta anys de vida a Palma, repartits entre La Seu i Sa Calatrava, com una progressiva destrucció i desconsideració cap al patrimoni. Per a resoldre problemes de les seves

propietats no comptaven amb cap entitat que els pogués ajudar, ja que la seva casa quedava fora de la jurisdicció de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i com ja hem vist (i explicat) a La Seu no es formà Associació de Veïns. És a conseqüència d'aquest fet i en bona mesura al seu voltant que es munta ARCA (Associació per a la Revitalització dels Centres Antics), una entitat conservacionista que, especialment en els seus primers anys té un enfocament patrimonialista, en la doble accepció del terme, centrat en les grans propietats privades monumentals de les zones centrals del centre històric. Per na Jeanette el problema de Sa Calatrava, en una doble fase, es pot resumir, en una cita plena de suc, de la següent manera:

"A mucha gente le molesta el patrimonio. Y el gran problema de Sa Calatrava es la ignorancia y la falta de respeto para el antiguo y la gente si quiere bares y vida y cosas modernos que vaya al ensanche. El otro problema ahora de Sa Calatrava es que es el gran negocio, porque es el sitio más caro, porque ya la gente en La Lonja no puede luchar contra todos los bares y aquí es el único sitio tranquilo, y la primera línea aún está tranquilo, pero si esto Castellví mete 50 coches ...ah, y me indignó también. ¡Porque quieren reconvertir el edificio de las monjas para hacer más pisos de lujo!".

Na Jeanette mostra i exercita la seva lluita diària col·locant advertències i notícies a la tapa de les claus de l'aigua que hi ha al carrer al costat de la seva entrada.

Joan

Fa quatre anys, acabat de jubilar i havent patit un atac de cor es muda a Sa Calatrava, en el casal de les seves cosines que hi ha al capdavant del carrer Berard que feia façana amb la desapareguda Fàbrica. Pare d'en Pep. Ell i la seva família, que han viscut de prop tota la promoció de Dalt Murada, són dels personatges que més clar han tingut la necessitat d'acabar amb l'escissió veïnal i que el barri pugui actuar com un tot davant els afers transcendents. Respecte del promotor de la construcció de Dalt Murada (que qualifica de "pegote") diu: "Si el negoci li surt tort mala cosa, el negoci és així. A mi no me perjudiqui...i tanmateix no se lograrà res".

El més interessant d'en Joan, que ha nascut i viscut la major part de la seva vida a la zona de Cort, és que ha tingut un fort contacte amb Sa Calatrava en dues èpoques ben diferents. Quan era petit perquè passava moltes hores a ca els seus oncles i cosins i perquè anà al col·legi dels jesuïtes de Monti-Sion. Explica que Sa Calatrava era, com hem vist:

"Un lloc de gent molt humil, de gent treballadora, que a mig carrer hi havia una botigueta i també una manxa (una font). Que el carrer no estava pavimentat i que pel mig del carrer sempre hi baixava un reguerol d'aigües suposo que fètidés. "Allà tothom era una família, tothom es prestava, no com ara".

El segon moment en què més ha conegut Sa Calatrava són aquests quatre darrers anys, en què el barri és ja un altre i la gent no es coneix tant, però no obstant això diu que "m'han rebut com si fes 20 anys que visc allà". Aquest punt exemplifica a la perfecció aquell veïnat que intenta reproduir-se, congelat, com si res no hagués canviat en els darrers 20 o 30 anys [punt 5.3], de manera que se celebra algú que és conegut i se sap d'on ve com a part del veïnat de tota la vida encara que mai en la vida hi ha viscut.

Joanet¹

Fill d'un pescador i una peixatera que venia el peix que pescava el seu home, en Joanet és un dels personatges indiscutibles de Sa Calatrava, i de fet se'l coneix com a Joanet de Sa Calatrava. Ja ben passats els 40 es dedica a diverses activitats artístiques i festives (construcció de gegants i cap-grossos, tamborer dels actes solemnes de l'Ajuntament, professor de lleure i fonamentalment fer de màgic) que aprengué, sent un adolescent, al costat d'en Toni i de la Comissió de Festes i el Grup d'Animació. El local on prepara totes aquestes activitats és l'antiga farmàcia, un espai que serveix de punt de trobada i on com hem dit se celebren les reunions de la nova junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Tant ell com na Maria formen part d'aquesta junta i foren personatges centrals a l'hora de construir el grup dels dissidents, d'entre el bessó dels quals en Joanet representava la dosi més pura de la Calatrava popular i de tota la vida.

Com s'ha explicat en el text en Joanet, na Maria i el seu fill viuen en un habitatge públic (Porta de Mar) i darrerament han tingut problemes amb alguns veïns seus que sembla que es dediquen a negocis il·lícits. Personatge complex, tan conegut i estimat com odiat i evitat, està convençut que l'administració el represalia (no contractant-lo) degut a la seva participació en "el cop d'estat". Una anècdota personal ens servirà per a exposar el profund trencament i desil·lusió que s'ha apoderat d'aquells calatravins que tingueren un rol més important en l'època de les festes i que després han seguit sent (no han sabut no ser) calatravins. Els dissabtes i diumenges al matí sovint vaig a mercat i passejo per la murada i Sa Calatrava. Alguns cops aquest passeig inclou una cerveseta al local d'en Joan. Un dia em proposà que

¹ L'entrevista enregistrada amb en Joanet, com la de na Toñy, no la vaig dur a terme personalment sinó que les va fer en Marc Morell, en el marc de la recerca que em dugué a Mallorca i a Sa Calatrava i que s'explica en la primera pàgina del primer capítol. Tanmateix tant amb l'un com amb l'altra hi he mantingut nombrosos contactes i converses, i és en bona mesura en aquestes darreres que es basen les notes que presento.

l'ajudés a fer un tríptic per a presentar un nou espectacle de màgia. Em va donar unes quantes indicacions i al cap d'un parell (mallorquí) de setmanes li vaig mostrar el que se m'havia acudit. En conjunt, em sap greu, no li va agradar gens. L'interessant, emperò, és que dins el seu disgust hi havia el fet que jo l'anomenés "Joanet de Sa Calatrava", nom amb el qual el coneix tothom i que li serví, almenys en alguna època, de nom artístic. En Joanet, però, em rebutjava de ple l'apel·lació a Sa Calatrava, "n'estic fart d'això, què és Sa Calatrava? què n'hi ha d'allò?". El rebuig d'en Joanet es deu a una sèrie de motius: 1) la ràbia per un temps que no tornarà; 2) la sensació, que podríem anomenar la maledicció d'en Toni, d'estar-se quedant *atrapat* en aquell temps; 3) i el més important, la decepció, plena d'arestes, de veure que la nova junta directiva no estava servint per a retornar aquells temps, que el barri no s'unia, que molts dels seus aliats no volien que aquells temps tornessin... en el fons la frustració que no hi ha barri.

José

Nascut a un poble de la província d'Albacete tota la família es traslladà, fa 50 anys, a Sa Calatrava per a fer-se càrrec de la barberia del carrer Montserrat a tocar de la Plaça de santa Fe on ell, a punt de jubilar-se, encara treballa:

"El barrio, prácticamente yo me trasladé de un pueblo a otro pueblo más grande. Yo aquí se encendían los braseros, por las noches en verano la gente sacaba sus sillitas y hacíamos la tertulia aquí, esto era un barrio muy familiar, nos conocíamos todos"

Essent soci de les dues Associacions de Veïns i sense voler abundar en el tema, té clar que el camí que ha emprès el barri en els darrers anys no és desitjable. Sense negar els mals temps del tràfic de droga i lloant la tasca de "limpieza, que se lo curraron la Asociación de Vecinos, digan lo que digan", minimitza el seu impacte i la seva durada i diu que en gran mesura és un estigma assignat des de fora:

"Yo si he notado que la gente, yo he llegado a estar aquí hablando con una amiga mía y su suegra de la mano y 'au nena anam que mos confundiran'. Dic, oiga señora de qué le van a confundir, que esto no es el barrio chino, esto es la Calatrava, que me dice usted señora, y hasta me enfadaba. Y yo he tenido la suerte que he vivido aquí, no vivo al lado de la catedral. Ahora da miedo el barrio".

En aquest comentari hi ha una clara indicació dels límits de Sa Calatrava i la importància de marcar-los amb claredat: "la Calatrava es la Calatrava, yo no quiero ghettos ni mucho menos, y para mi Santa Eulalia nunca ha sido Sa Calatrava". Malgrat que en José té clar que Sa Calatrava és el millor barri del món té dubtes de si en jubilar-se hi viurà: és propietari de la casa que hi ha darrera la barberia, on es

crià, i d'una altra casa als afores. Per una banda veu que Sa Calatrava és cada pic menys la seva Calatrava, i per l'altra intueix, no sense certa sorpresa, que per la planta baixa escassa de Sa Calatrava li poden acabar pagant més diners que per la torreta, de manera que tal vegada... bé, té un parell d'anys per a decidir-se. En tot cas citarem perquè en José recalca que Sa Calatrava és, per ell, un barri especial:

“Sa Calatrava como todos los barrios lo que tiene de especial es el contacto humano y el trato de las personas, que pasan los años y te siguen recordando, que los que viven aquí siguen siendo tus amigos y los que no vienen a verte, y esto para mi no tiene precio. Y luego la tranquilidad del barrio y el haber estado toda la vida aquí. Para mi Sa Calatrava es el mejor barrio de Palma y lo ha sido siempre”.

Liberto

A punt dels 50, en Liberto, secretari de la nova junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, ha estat una figura cabdal tant en la constitució del grup dels dissidents com en el rumb que ha agafat l'Associació de Veïns de Sa Calatrava des de l'escissió. Nascut a Gran Canària arribà a l'illa fa uns 12 anys i en fa 6 que s'instal·là, amb la seva parella, na Carme (que és de Barcelona), i la seva filla al carrer Berard. Quan des de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns s'acusa els dissidents de ser uns nouvinguts és en Liberto qui sol concentrar totes les mirades. Treballa, amb plaça de funcionari, com a xofer pel Govern autonòmic, és militant d'Els Verds i membre dels Castellans de Mallorca (l'afecció castellera l'agafà en l'etapa en què visqué a Reus on també fou membre de la colla castellera de la vila).

En Liberto havia estat vinculat a l'associacionisme veïnal en el seu pas per La Llotja, enfrontat sobretot al món de l'oci nocturn que aclapara la zona. Des que els dissidents prenen cos (2002) i fins a l'actualitat ha estat, sense cap mena de dubtes, el personatge més actiu de l'Associació de Veïns i el seu tràfec pels passadissos de les administracions interposant recursos i requeriments, intervenint en plens, negociant als despatxos, etc. ha estat proverbial. També s'ha significat en la participació en diversos fòrums i en l'aparició als mitjans de comunicació, centrant el seu discurs al voltant de la qüestió patrimonial.

Dins el barri, fins i tot entre els que fan part de la seva pròpia Associació de Veïns se l'ha acusat de vetllar pels seus interessos personals i d'afany de protagonisme. En Liberto no entén però aquestes acusacions com a tals, ja que ell admet que defensa ca seva, el que succeeix és que creu que la defensa de les diferents cases ha de passar per un pacte col·lectiu que faci que cadascú pugui tenir

una vida plena dins el barri, el que bàsicament vol dir poder desfer-te de les amenaces urbanístiques i especuladores i apropiar-se de l'espai públic, l'espai de tots, com a manera de fer el barri propi. Sigui com sigui, és innegable que ha estat gràcies a ell que els problemes urbanístics de Sa Calatrava han adquirit rellevància pública, constituint el que ell anomena una "xarxa d'aliats" o "grup d'experts", entre els quals m'inclouria junt amb arqueòlegs, arquitectes, juristes i periodistes, etc. que han donat fonament i competència a les queixes veïnals. La seva lectura del problema del barri, malgrat sovint la vesteixi de ropatges esoteritzants, és clara "A Sa Calatrava s'han volgut repartir el pastís suculent que era Sa Calatrava i l'estratègia que han utilitzat a estat trencar la comunicació dins el barri". La resposta, el camí a seguir, només pot ser, per tant, refer aquesta comunicació, encara que sovint l'entusiasme el porta a parlar de "el barri" amb massa alegria, oblidant que "el barri" encara no és allà.

Manolo

En Manolo, tot just passada la seixantena, forma part, com na Teresa o en Toni, dels fills del contingent de famílies murcianes, de Caravaca de la Cruz majoritàriament, que s'instal·là a Sa Calatrava en la immediata postguerra. Ariet dels Leones, segueix vivint a Sa Calatrava, a les cases petites de Berard, i treball per una agència de publicitat. Encara que no fa part significada de cap de les dues Associacions de Veïns es confessa plenament al costat de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. Un altre fet que ens aquí rellevant és que ell vivia a la casa demolida que ocupava un terç del solar de Dalt Murada i que com a compensació li pertoca un dels pisos que s'hi fan, el que fa que s'indigni (i espanti?) davant les reclamacions de les Associacions de Veïns, especialment de la de Sa Calatrava, i qualifica la pedrera romana de "cantera romana entre comillas, porque aquí en Mallorca en el Arenal está lleno de canteras".

En sintonia amb la Plataforma d'en Climent, justifica les actuacions urbanístiques a Sa Calatrava a partir de la idea de progrés: "No puedes parar el progreso. Si paras el progreso 10 años luego ya no puedes volver, te vas atrás". Per ell, gran part dels problemes que hi ha es deuen a què els nouvinguts, més rics que els antics residents i amb més ànsies d'imatge, tenen enveja dels que han de venir, estrangers o no, que encara seran més rics que ells. No exposa cap nostàlgia per la Calatrava de la seva joventut i diu "era más oscuro, más pobre todo". Respecte de les Associacions de Veïns ell considera que el problema és la politització: "Sa Calatrava no me gusta porque se ha politizado". Quan li vaig demanar que què em volia dir, si eren uns que s'havien polititzat, o totes dues bandes, i que de quina banda era cadascú... em va dir "si me preguntas si soy de izquierdas o de derechas, evidentemente de derechas". Precisament en base a aquesta politització defensa la seva no implicació en els afers de la barriada: "antes eran fiestas populares de gente humilde. Son fiestas politizadas y por

eso no voy a comer una sardina ni a tomar un whisky". En conclusió, en Manolo emfasitza que a Sa Calatrava ell vol que no hi passi res: "Sa Calatrava es para descansar, está bien como está, yo no quiero ni comercios ni bares ni nada de eso".

Mari

Com ja hem explicat na Mari, orientadora cultural, en la seva quarantena, viu des de fa més de 20 anys a Sa Calatrava (d'on era la seva família) on anà a parar per l'efecte indeleble que l'esclat reivindicatiu i de vida que foren les festes li provocaren, i un cop allà, estudiant a la universitat, s'integra en la difusa Movidia i fa part d'un grup de teatre experimental. Sense prendre un rol significat féu costat als dissidents i a la nova junta, i es mostra amb més ganes que temps a tirar endavant activitats festives i culturals.

Un punt que voldria destacar de na Mari és la manera com començà l'entrevista. Encara que havíem parlat alguna vegada i per telèfon li havia comentat per sobre la idea de la tesi, en asseure'ns al bar de Santa Eulàlia li explico millor l'objecte de la tesi i els punts que m'interessa tocar a l'entrevista. Sense solució de continuïtat ella comença a xerrar explicant-me que de petita havia viscut els estius al carrer Calatrava, al cantó pobre, on ara hi ha el teatre, que és on vivien els seus oncles, i diu:

"Per què he començat per aquí? Perquè hi he jugat de petita. No molt lluny però sí a Dalt Murada. A vegades mos escapàvem i anàvem fins Can Pere Antoni. Jugàvem amb tota sa canalla, fora de casa, i mos trobàvem amb sa pandilla i jugàvem i teníem ses zones i tot"

Na Mari, doncs, em remarca que Sa Calatrava pot ser realment el seu lloc perquè *hi ha jugat*, ja que com diria en Salvador "no hi ha més pàtria que s'infantesa" o en Toni "un és d'allà on ha jugat [i fet festa, afegiria, festa com a joc]". Una infància viscuda al carrer, un carrer marcat simbòlicament ("teníem ses zones i tot") i inscrit perdurablement en l'intel·lecte i el cos. De fet, na Mari intentava especificar-me un vincle únic, social però íntim, que és el que confegiria el *place attachment* tal i com el definí Fried ja el 1963². Aquest lligam íntim, inexpressable, és el que probablement condueix na Mari a parlar de bubotes [fantasmes, esperits]:

² Els camins que posteriorment ha seguit el concepte, tant en la teorització com en l'aplicació, en mans de la psicologia social no tenim temps d'abordar-los, però certament es distancien de la simplicitat de la constatació de Fried (vegeu per exemple Feldman 1990, on el vincle a un lloc específic es converteix en preferència o inclinació per una idea, un imaginari, un espai catalogable, tipificable i produïble).

“Jo no sóc animista ni prejudicis ni som poruga, però un substrat que tenim... és a dir, no és el mateix viure a Troia que a Cáceres. M'entens? S'estructura, i un convent, i s'heura des convent. Hi ha estius que mor tot darrerament, i s'heura està allà. Coses que dius...”.

Maria Àngela

Historiadora de formació, aquesta filla de l'aristocràcia illenca i palmesana que supera els 50 es traslladà a viure a Sa Calatrava estricta, en un casal senyorial devora Sant Jeroni, a finals dels 80. Entrà el 2000, junt amb na Jeanette i com aquesta arran del trànsit i els bars, a formar part de la junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i actualment és la vocal de cultura de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns.

Na Maria Àngela pertany al sector de classe de l'aristocràcia vella, el que a Mallorca són sovint anomenats *botifarres*, mot despectiu amb idèntica arrel que botifler per bé que a Mallorca el terme no expressa necessàriament o directa prejudicis nacionals. És parenta de varis casals i famílies senyores de la zona (i per tant de na Jeanette, en Vicente, en Ramón, na Pau o na Sofia), ja que com diu na Bàrbara: “Tota sa gent noble era parenta”. Sense emprar el terme despectiu de botifarra, m'explica com es distingeix, si més no, aquesta riquesa vella i rendista d'aquella més especulativa i bruta, sovint vinculada al món del turisme, de les noves fortunes: “abans el poderós era ric, era respectat i no necessitava res, no havia de posar mà, ara el ric vol poder i vol posar mà”.

Amant del patrimoni cercava una casa pel centre històric, i la veritat és que el casal que comprà fa quasi 20 anys i que vaig tenir el gust de visitar l'ha convertit en un autèntic palau decorat al gust dur i preconiliar de l'illa. Fa uns pocs anys vengué la planta superior de l'edifici a una alemanys i aquests li han obert esquerdes al sostre i li han provocat goteres. Per ella aquest fet intolerable davant el qual les reclamacions legals i patrimonials (encara) no han fet efecte comparteix lògica, devastadora i encaparrada amb el lucre, amb els abusos que s'estan cometent sobre Sa Calatrava. Quan li pregunto sobre la divisió veïnal em diu:

“S'esplendor nostro no l'hem perdut, el tornam tenir, i tot seguirà com abans, perquè s'altra associació que s'ha muntat no té raó d'esser, sa feina l'hem feta naltros. Sa feina són 28 anys de feina, de llevar prostitució, de llevar droga. Es poble, es barri, està amb naltros”.

Miquel

Fa 45 anys, en casar-se, en Miquel i na Marina, avui septuagenaris i originaris de Sineu, es van mudar a viure a Sa Calatrava, al pis de sota del d'en Toni (Berard). El 1988 en Miquel, en jubilar-se anticipadament de l'empresa municipal de transports públics on havia treballat 30 anys llargs, entrà a formar part en qualitat de tresorer de la junta directiva l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, càrrec que ostentà fins al 94-95, quan en Miquel comença a tenir sospites ("vaig veure coses"), coincidint amb l'entrada d'en Climent a la junta, que els comptes no es fan clars. Malgrat haver pres distància respecte de l'associacionisme veïnal, en Miquel i na Maria fan costat a aquelles persones que millor coneixen o amb qui més pròximes se senten (o sia a la Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns):

"Amb na Bàrbara i na Teresa són ses dues que ho poren dur i que cèntim per cèntim sortiria (...) Una cosa dins un barrio tan petit i haver-hi dues associacions,...no. Això és política. Ara aquest en Pepet, en Toni i en Joanet jo no estic contra ells però sa gent està escalivada de s'altra vegada que ho va dur en Toni i que se va endeutar i sa gent ho veu en això".

Tant na Marina com especialment en Miquel tenen importants problemes de mobilitat (en Miquel va amb cadira de rodes) i viuen en un primer pis amb unes escales estretes i dretes. En Miquel presideix la comunitat de propietaris de les cases petites de Berard, de les que n'arribà a tenir tres gràcies a un important esforç i capacitat d'estalvi i a una relació excel·lent amb l'antic propietari, el senyor del carrer del Vent, per qui durant anys s'encarregà del manteniment de les finques i cobrà porta a porta els lloguers o més tard els pagaments a terminis. En Miquel és coneixedor que, sense parlar de fortunes, les seves propietats a Berard s'han revalorat enormement i que venent-se-les podria adquirir algun habitatge que s'ajustés millor als seus problemes i als de la seva dona i el seu fill (que viu amb ells). Tanmateix, na Marina no vol marxar de Sa Calatrava:

"Ui sa dona no se'n volen anar. Si ara jo volia vendre això i comprar una planta baixa. Però jo pas un poc de pena per pujar. [Jo: I per què li agrada tant aquí a sa seua dona?] I perquè és familiar, per aquí es puesto és molt familiar. Ara naltros a vegades hi ha s'al·lot que té mal de queixal i domés menja pa bimbo, idò hi ha sa mare de'n Pepet, aquesta sa tia de'n Toni, i Isabel mos poràs dur un pa bimbo. I jo sé cert que no hi perd perquè a Sineu tenc terra i un solar i hi fas bledes, cebes i coses així i cada vegada que vaig a Sineu, ara no perquè amb so fred, però duc un manat de bledes i julivert, i tinc marduix i herbes per fer ets aguiats [estofats] i les hi duc. I ella també me dona rovegons pets animals"

Els motius pels quals en Miquel i na Marina queden a Sa Calatrava no és, doncs, només un lligam abstracte o inexplicable al lloc o bé els vincles afectius, que hi són, amb els veïnats. Té a veure també amb què el valor de canvi que han acumulat en forma de propietats immobiliàries no substitueix uns

valors d'ús inscrits en les relacions socials de veïnat mantingudes durant vora mig segle que arrelen en aquella Calatrava de quan arribaren i que defineixen així: "Quan vàrem venir tothom era obrer. Hi havia senyors però sempre s'han fet amb sos probes. Tots érem com a germans. Hi havia un malalt i tohom t'ajudava, encara ara".

Miquel Àngel

Com s'explica en el text en Miquel Àngel, que frega la quarantena, compra el 94, solter, un pis a la plaça Sant Jeroni, sense tenir cap lligam amb Sa Calatrava i en un moment en què aquesta, almenys en la imaginació dels palmesans, era encara poc menys que el Barri Xino. Directiu de banca, ja fa anys que s'associà a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava en un gest de responsabilitat cívica que no l'impedí viure els afers del moviment veïnal des de l'absoluta llunyania. A partir de l'ocupació de la plaça Sant Jeroni per a fer les obres de Botons entra en contacte amb l'Associació de Veïns i esdevé l'home clau en les gestions a tres bandes entre l'Ajuntament/Partit Popular, la promotora i l'Associació de Veïns/els veïns afectats.

En Miquel Àngel és una persona intel·ligent i agradable amb qui vaig tenir una de les entrevistes més gustoses que he fet. Per ell bona part dels problemes que darrerament viu Sa Calatrava amb el seu entorn construït es deuen a què la gent amb poder no combinen la seva acció de rehabilitació amb un coneixement i estima dels llocs, ja que si fos així no es permetrien desastres com l'edifici de Dalt Murada o l'encimentació de Sant Jeroni. En la seva tasca respecte de Sant Jeroni ha procurat sempre que les dues Associacions de Veïns estiguessin informades i no s'oposessin ja que "si cada una se marca unes fites distintes, o inclús que siguin les mateixes però enfocades de maneres diferents, no s'aconsegueixen, perquè les forces se dilueixen". La manera com avalua les dues Associacions de Veïns em pareix ben encertada:

"No sé quins són els projectes d'uns i altre. Jo he de dir que la Sa Calatrava me dona la impressió que té un projecte de barri, de viure barri, però tampoc ho podria dir segur, i m'agrada molt sa feina com se fa. Però si ara me diguessin quins són per tu ets objectius d'aquesta associació, bueno... no ho sé. No podria dir-te són una associació creada exclusivament feta per aconseguir que el barri vagi a millor. (...) I a s'altra associació [la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns] crec que hi ha un tema molt personal, no crec que hi hagi cap altra fita que sobreviure, que mantenir una dignitat, un orgull personal. Són persones que en aquest moment no crec que actualment ni puguin ni tinguin la capacitat per construir un projecte. I tenen molta gent perquè els coneix molta gent, tenen més poder de convocatori, tenen una imatge política més en consonància amb so barri, no és un barri..., és conservador vaja, i això els fa més

fàcil representar. El problema és quin és el fi d'aquesta associació. Jo crec que no tenen cap altre fi que sortir airoses d'una cosa que els ha caigut damunt que també crec que no els han fet justíci”.

Miqueló

En Miqueló arribà l'any 52, procedent de la Part Forana, al carrer Berard es feren càrrec d'una botiga de vendre, el que s'anomenaven botiguetes o colmadors. A mitjans anys 70, i amb poc temps de diferència, ell es traslladà a Sa Palla i la botigueta tancà les seves portes, en bona mesura per la pressió de les primeres grans superfícies que començaven a aparèixer a l'illa. Fins als 90 seguí vivint a la zona de Sa palla on fou un dels fundadors de l'Associació de Veïns de Canamunt (Sa Gerreria), a través de la qual dugué a terme el seu somni, escriure obres de teatre i avui, passada ja la seixantena, dirigeix una companyia estable. Continua en contacte amb Sa Calatrava, el barri que duu al cor, i els darrers tres anys ha participat amb obres de teatre en les festes de Sant Cristòfol, de la mateixa manera que fa 25 anys col·laborà amb en Toni (on també s'hi quedaren enganxats alguns duros seus), tot i que ell les festes que recorda amb més entusiasme són les dels 50: “la gent se sentia més calatravina, eren més modestes però més nostres tal vegada”.

Quan li demano a en Miqueló com veu el barri avui no pot estar-se de dir-me que el veu molt trist, que enyora el temps que va viure a Sa Calatrava, i se li nota al rostre, però que avui Sa Calatrava la veu morta, sense vida, i que li fa pena, un greu terrible. De fet, ell durant anys es resistí a abandonar el centre històric, perquè encara que Sa Palla no és Sa Calatrava hi queda a prop i ell no se'n volia allunyar. El cas d'en Miquel explica clarament les dues fases de d'una degradació continuada amb aparença de trencament i redreçament. Així, acabà marxant en bona mesura perquè ja n'estava fart de gent anant a cercar droga als vespres al portal del costat i de crits i mal ambient, i avui diu que no vol tornar perquè tot està tan mort, perquè li fa llàstima que Sa Calatrava sigui tan i tan diferent de com fou:

“ara no hi tornaria perquè no hi veus ni una ànima i a mi m'agrada que hi hagi gent, com aquí ara que va passant gent. A altres ciutats no veus els carrers tan buits com aquí al vespre, sobretot al centre històric i a Sa Calatrava encara és més exagerat, a mi no m'agrada quedar tancat a casa”.

Miquelot

En Miquelot, en la línia dels 50, és el propietari del Forn de Sa Pelleteria, al carrer d'aquest nom [Fig. 16 i 17]], l'únic comerç alimentari obert a Sa Calatrava estricta, amb vora 4 segles d'existència. En Miquel és un personatge molt conegut a Sa Calatrava, on ha viscut tota la vida (actualment viu a un pis de l'IBAVI al carrer Calatrava) i sempre ha estat molt vinculat als seus afers públics. Malgrat no haver

estat mai part de cap junta directiva veïnal participa sempre en les seves celebracions i fins algunes reunions primerenques de l'Associació de Veïns, quan aquesta no tenia local propi, tingueren lloc al forn. Com tots els botiguers manté una relació de concòrdia amb ambdues Associacions de Veïns, per bé que creu que el barri necessita un canvi, una convicció que arrela en un enyorament del passat:

“Però *claro*, quants de galls sents cantar ara? Quants de galls sents cantar? Ets galls molesten, però que te passi una moto amb *escape libre* no molesta. O sigui, hem perdut es concepte. Una de ses coses que s’ha perdut, i que sa gent no ho arriba a creure són ses olors. O sigui, sentir una olor a terra banyada, sentir una olor de merda de cavall, o sentir es cant d’un gall o sentir tot això, tot això s’ha perdut, o sigui que...”

En Miquelot heretà el forn del seu avi qui el 1914 tornà d’una curta experiència a l’Argentina. L’avi tornà d’Argentina amb la convicció que no volia tenir més amos i amb unes idees obreristes (“duia quatre idees d’un altre sistema de fer feina”), catalanistes i republicanes que durant la guerra (Mallorca fou des del primer moment controlada per la revolta militar) li comportà problemes i fou empresonat a Can Mir. Aquests problemes feren que la postguerra, ja difícil per tots, fos especialment complicada al Forn de sa Pelleteria, i potser no haguessin pogut aguantar el forn obert de no haver estat per les institucions religioses que voregen el forn i especialment els jesuïtes de Monti-Sion:

“Se servia en es Seminari, que ara és sa Casa de s’Església. També se feia pa pes col·legi de Monti-Sion. Com que sempre hem estat rodejats de totes aquestes cases sempre hem tengut feina. En sa guerra si qualcú sempre tenia farina... sempre he sentit contar que es padrins tenien un suplement de farina gràcies a aquesta gent”.

Miriam

Aquesta dona de Seattle, jubilada de l’Orquestra Simfònica de Palma i quasi septuagenària, ha viscut 25 anys a la zona del Temple i Sa Calatrava (plaça palla, carrer Montserrat) i durant 20 anys ha estat llogatera d’un dels pisos de les Torres del Temple [Fig. 20]. En comprar-les en Fernando na Miriam és l’única resident que hi continuà vivint, i els seus problemes amb el nou propietari i la seva lluita han estat els factors claus que han dut les Torres del Temple, com a qüestió patrimonial, a les portades dels diaris i a buscar una solució institucional. El 19 de novembre vaig donar-li un petit cop de mà en buidar el pis; em va demanar que em quedés a la porta, no volia que veiés potes enlaire la que, hi visqui o no, sempre serà la seva casa. El 23 de novembre la desallotjaren, tal i com explica el sms que m’envia en Liberto: “Hoy a las 9.30 han desalojado por la fuerza a MIRIAM del TEMPLE con presencia judicial, policial y de FERNANDO”

Na Miriam ha tingut una vida complexa, plena d'alts i baixos i canvis residencials, tanmateix sempre l'ha guiada una militància política d'esquerra radical que arrenca fonamentalment dels seus anys en la universitat i el seu paper d'activista contra la Guerra del Vietnam i l'imperialisme del seu propi país. D'alguna manera, la seva lluita a les Torres del temple no pot ser entesa sense prendre en consideració aquesta circumstància. Un lloc és propi quan és apropiat a partir d'una lluita per a transformar-lo, diu l'ideari de na Miriam, i d'aquesta manera la lluita de na Miriam per les Torres ha estat una manera de fer-se-les pròpies i, com ella emfasitza, una sort de reconciliació amb una Mallorca conservadora a la que s'adaptà amb dificultats.

La zona del Temple, limítrof amb Sa Gerreria, fou una de les més castigades per la droga, i na Miriam s'instal·là a les Torres (1985) en el moment en què aquest problema era més acusat. Fixem-nos què em diu quan li demano a quin bar sol anar:

"Al que va Toni [Can Salat]. Porque el otro [Pes de Sa palla] no me gusta. Antes [Assistència Palmesana] era mejor, antes era un bar normal, con gente mayor. Pero están empezando a poner, bueno, ya sabes, de pobreza a lujo, sin pasar por la clase media. Había muchas drogas, gente abiertamente vendiendo heroína en la calle, y empecé a sentir un poco asco, y pensé en salir, por salir de este ambiente, porque me encontraba sangre en las escaleras, o no poder salir porque había tres o cuatro personas pinchándose".

Olivier

Aquest arquitecte i interiorista francès, però cosmopolita (!), fill de bona família (diplomàtics) i casat amb una mallorquina també de bona família, arribà a Mallorca el 1982 i fou probablement el primer que veié el potencial artísticopatrimonial i lucratiu de Sa Calatrava i la zona de Monti-Sion, ja abans que el PERI es posés en dansa. Intentà treure benefici d'aquesta visió (i en cara que menys del desitjat en tragué) i durant anys visqué per la zona de Santa Clara o a la de Sant Jeroni (carrer Calders). Avui, aproximant-se als 60 i vivint en una possessió de la Part Forana de Palma, es queixa que les élites mallorquines l'han bandejat i critica la manera com s'ha dut a terme la rehabilitació del centre històric de Palma, segons ell massa guiada per l'especulació, en força casos artísticament i arquitectònicament discutible i agressiva amb la població resident.

N'Olivier explica l'època en què es dedicà més a Sa Calatrava dient que "yo compraba todo lo que podía, y si no podía me buscaba un comprador y hacía de intermediario". Quan li vaig demanar per què s'havia centrat en Sa Calatrava ell em respongué que res d'això, que ell operà a molts altres llocs com Artà o Son Servera, localitats del Llevant de l'illa que en els primers decennis del turisme quedaren relativament enretirades dels principals circuits turístics i de capital. N'Olivier diu que els mallorquins

eren beneïts, ja que aquelles parts més boniques i amb més valor ambiental o patrimonial de l'illa i de Ciutat havien quedat bandejades, i que aquesta estupidesa es feia evident quan localitats tan belles com Son Servera quedaven lluny de les principals vies de comunicació que només connectaven platges.

El judici de n'Olivier no pot ser acceptat tal qual. Les vies de comunicació comunicaven els llocs de capital, que eren aquells que satisfien les demandes de 3S del turisme; les demandes d'acumulació del capital posen en joc una mobilització de la geografia del capital de l'illa, que es farà manifesta en els anys 90 amb el tercer boom turístic, que desvia les inversions cap a zones no explotades, fonamentalment zones rústiques i d'interior i el centre històric de Palma, especialment aquelles zones menys centrals. N'Olivier va avançar-se alguns anys a aquest desplaçament, diguem que el va intuir gràcies a la seva experiència en altres àrees del Mediterrani, però és que en bona mesura les zones amb menys valor patrimonial o sobretot ambiental no eren tals, sinó que l'explotació de la indústria turística (la seva conversió en purs valors de canvi) havia malmès les seves qualitats naturals, el seu valor d'ús. Així, doncs, seria incorrecte dir que n'Olivier va veure unes zones que els mallorquins no havien vist o va presagiar un turisme cultural que no se sospitava. De fet, els mallorquins ja valoraven moltes d'aquestes zones (cal dir que, llevat dels propis calatravins, no és el cas de Sa Calatrava) i precisament és en aquestes que feien la seva vida, mentre els enclaus turístics eren llocs on es treballava i evitats en els moments de lleure. El turisme cultural/ambiental/de qualitat ha estat el gran argument per a mobilitzar noves zones de l'illa, en base sobretot a l'immobiliari, encara que com em digué en Joan Pasqual, secretari d'ARCA, el turisme o és turisme o és cultural. Amb l'excusa del turisme cultural el que ha succeït és 1) que la indústria turística, principal creadora de l'espai mercaderia a l'illa, ha penetrat en àrees de la vida quotidiana dels mallorquins, trasbalsant els seus valors d'ús (p.e. els camins rurals plens de cotxes de lloguer); 2) s'ha donat un valor afegit (com avui està de moda dir), un argument suplementari a un turisme massiu interessat en el sol i la platja que ara treu també fotos de la catedral i els seus carrers adjacents; 3) S'han aconseguit plusvàlues immobiliàries de primer ordre (Seguí Ramón 1998).

Pau

Filla d'una família senyora de Sa Calatrava (i per tant parenta directa d'en Ramón i na Sofia) na Pau ha estat sempre molt connectada amb Sa Calatrava, una connexió que s'ha intensificat a partir que el 2002, en la línia dels 40, comprà un pis públic dels que es féu amb la promoció del Teatre (carrer Blanquers) i a sota llogà un local on duu a terme la seva tasca artesanal d'enquadernació de llibres. Na Pau formà part dels dissidents des d'un primer moment encara que no hi ha pres mai un rol visible i la

seva preocupació principal sempre ha estat, per una banda, foragitar en Climent i el mal ambient que aportava i, per l'altra, mirar que el barri entrés en una dinàmica amb major vitalitat i activitat.

De fet, la il·lusió de na Pau respecte de Sa Calatrava, el lloc de la seva vida, és que hi hagi més coses per fer pels veïns, més motius per fer valer aquesta relació de veïnat i per a valorar-la com un tresor com ella fa. Inseparable d'això és el privilegi que ella considera que és poder treballar sota de casa o viure sobre el taller ("com els artesanos de toda la vida"). I malgrat això na Pau no té una visió purament romàntica del barri, i insisteix que "el barri no està allà, hi entres si hi vols, i te l'has de treballar, l'has de conrear si ho valores". Ensenms, la seva pròpia posició personal i generacional, a cavall entre els nouvinguts i els de tota la vida, l'ha fet intentar sempre mediar entre aquests dos móns i entre les dues Associacions de Veïns (parells que recordem que no són homòlegs). També li agradaria molt que les seves nines juguessin al carrer, que ocupessin, per exemple la plaça del Teatre, per bé que diu que la vida ha canviat molt:

"Hi ha hagut un canvi social. Els nins no van de carrer para nada. Vaig viure a Eivissa i allà vaig xupar carrer per un tubo i m'encantava. I a mi m'encantaria que davallassin, quan vàrem venir a viure aquí vaig pensar que seria fantàstic. No hi ha nins, si hi haguessin altres nins. Si hi ha nins a baix guaites i hi vas. Jo no ho pensava però al principi jo estava obcecada que mira quin dia més maco que fa i heu de baixar a sa plaça. Jo els estic donant molta canya d'anar totes soles"

Pedro

En Pedro treballà, com a arquitecte tècnic, pel Patronat Municipal de l'Habitatge en el PERI de Sa Calatrava, zona on també ha fet feines per a propietaris privats i fins se li concedí un Premi de Rehabilitació Ciutat de Palma. Des de fa 10 anys i fins fa unes setmanes (s'ha separat) vivia, ja ben passada la quarantena, al carrer Berard i s'alineà sense significar-se al costat dels dissidents.

La seva relació amb Sa Calatrava ha estat, de manera directa o indirecta, permanent durant els darrers trenta anys i mostra força bé l'evolució d'aquest lloc. Quan era un jove marxós que estudiava a Barcelona conegué la moguda de Sa Calatrava a Sa Fàbrica. Més endavant per ell Sa Calatrava era un lloc on s'anava a cercar droga: "Deien si vols LSD, heroïna, hatxis tot lo que cercassis aquí se podia trobar. El carrer Calatrava era famós, no sé si li deien es Pryca o algo així". Posteriorment, com ja hem mencionat, entrà a treballar pel patronat en la rehabilitació, on mantingué actituds crítiques respecte de la culpabilització de la degradació que es posava sobre els gitanos i els marginals i de la desincentivació en el planejament de botigues, bars i tallers. En casar-se anà a viure a Sineu ja que cregué que un poble era el millor lloc per a criar infants. Quan problemes de salut d'una filla l'obligaren

a mudar-se a Ciutat cercà pis a Sa Calatrava ja que per ell aquest barri és el que més s'adeia a la vida de poble que cercava.

És un dels entrevistats que més ha il·luminat la meua recerca, ja que gràcies a la relació polièdrica que ha mantingut amb Sa Calatrava és capaç de llegir la situació amb una remarcable distància analítica que combina amb la seva condició de veïnat d'una zona que estima o vol estimar. El problema d'arrel de Sa Calatrava és per ell el següent:

“Basta veure la propaganda. Aquí estem en un lloc que no té parangón. Però aquí és lo que va passar en es Puig. Era un lloc perfecte, privilegiat per un tipus de promoció, i s'historia des barri no interessava a ningú. Se va salvar pels pèls. Tots aquesta barris marginals se n'adonen en un moment donat que estan en una situació privilegiada i el que interessa és un tipus de promoció immobiliària d'aquest tipus: situació privilegiada, preui molt elevat i població que no tingui res que veure amb es que és es barri en si”.

Pepet

En Pepet és cosí d'en Toni per bé que una generació menor que aquest (tot just supera els 40). La seva professió, músic, arrenca de les Festes i la Comissió, quan era adolescent, i l'ha dut a formar part d'una colla de grups entre els quals destaca els Xeremiers de Sa Calatrava. Ha viscut a vàries parts de Sa Calatrava (carrer Calatrava, Torre de l'amor) i actualment té un pis en propietat a Berard on viu amb la seva mare. Despert, simpàtic i rondinaire és un dels calatravins de tota la vida que més s'ha enfrontat i de manera més personal a l'antiga junta de l'Associació de Veïns. Malgrat que el podem situar al costat dels dissidents i la nova junta ha procurat mantenir sempre una distància i principi de no intromissió que en part s'explica per un desengany i manca de confiança en el barri i en la seva possibilitat. Aquest desengany el duu a afirmar que vol marxar de Sa Calatrava, encara que intueixo que hi està massa vinculat, o tal volta *atrapat*.

A fi comprendre aquest desengany cal que entenguem la manera com en Pepet ens dibuixa el barri on va créixer en els 60, 70 i primers 80: per ell Sa Calatrava era, un barri proletari: “Era un barri proletari, ara no. Era un barri inconscientment amb consciència proletària”. Una frase per a emmarcar. Així, en aquell temps les coses estaven més clares: “en aquell temps era més clar, hi havia el proletariat i es que no ho era. Ara no hi ha proletaris hi ha viudes, que no han fet feina mai”. Per en Pepet ara tenim un barri on aquestes viudes són manipulades: “manipulen a ses velles, basta veure sa darrera reunió que votaren a ses monges. No tenen veu ni vot, i no poden opinar. I més val que no opinin perquè desgraciadament són analfabets”. El braç de la manipulació és, segons en Pepet, l'actual Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns, però a darrera hi ha els mateixos de sempre, els mateixos

que fa 20 anys estaven amb l'església i en Franco i que feien d'assolir i mantenir poder i d'aconseguir lucre una sola operació. A part de les viudes i els manipuladors hi ha els nous rics, a qui més o menys ja va bé que les coses vagin com van: Sa Calatrava ja no és un barri proletari, i el fet de tenir problemes per a detectar l'antagonista dificulta la formació d'una possible 'consciència inconscient'. Això, afegit a les estratagemes de l'Ajuntament li fan ser força pessimista respecte de les possibilitats que la nova junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava pugui iniciar una nova etapa: "però no hi tinc esperança perquè s'Ajuntament des PP està fent paret en aquesta gent i això me dona entendre que no solucionarem gaire cosa".

Ramón

President de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, a més de químic i militant d'Esquerra Unida. En els seus 50 i tants i originari de Madrid, als 25 anys anà a parar a viure a Sa Calatrava (en la frontera de l'estricta) en casar-se amb una calatravina de casa burgesa, malgrat que la seva relació amb Mallorca es remunta a la seva infància ja que les seves ties vivien al carrer Monti-Sion. Tanmateix, com ell diu en arribar:

"No me sentí en ningún momento ligado específicamente a un barrio. Además yo venía de Madrid, una sociedad más inabarcable, más impersonal". Además, incluso me costaba encontrar sentido a las divisiones en Palma, para mi todo el centro histórico era bastante pequeño"

Home culte i amb bona ploma ha refet les relacions amb la FAVP i forma part de la seva executiva. Vinculat al món de l'art i amb bons contactes ha estat un dels principals responsables de l'elaboració d'un discurs sòlid al voltant de la qüestió patrimonial. Per ell Sa Calatrava és un barri bonic al que falta activitat ("es un barrio sin ocupar") i em diu que el barri al que creu que s'hauria de tendir és la Barceloneta, una de les coses més semblants que ha vist a la Calatrava de fa uns anys. Per a què això sigui possible cal aconseguir "que el barrio tenga su parte residencial y su parte de actividades comerciales y económicas; y todo eso es lo que se pierde". Cal doncs trobar un equilibri que adverteix que el turisme tampoc no garanteix, i que si es potencia la història ha de ser més de cara endins que enfora:

"Totalmente, hay que potenciar todo lo que es la historia del barrio, los elementos que son una huella habría que potenciarlos, para que la gente que visita el barrio vea que está visitando un barrio que tiene una vida que tiene una historia que es la consecuencia de todo unos siglos de existencia, y yo creo que allí sí que se podría hacer algo. Pero al no haber nada el barrio tiene su encanto y los turistas pasan pero pasan de largo, porque al no haber actividad, no hay ni escaparates. Pero eso tampoco veo que sea la solución, esa

especie de parque temático de ocio. (...) Los turistas pasan por aquí y no se dan cuenta, hombre van a la catedral porque no la pueden ocultar, o el portal de Montesión hombre tampoco lo pueden ocultar.

Rosa

Històrica líder veïnal i des de mitjans 90 presidenta de la federació d'Associacions de Veïns de Palma (FAVP). Encara que començà la seva activitat veïnal al Rafal (una barriada perifèrica) avui viu a la mançana del Temple i és membre de l'Associació de Veïns de Canamunt, és a dir, de Sa Gerreria.

La seva relació amb en Climent, l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i la Plataforma pel Progrés del Centre Històric és de profunda enemistat, i si bé és evident que el climentisme fou una quinta columna dins el moviment veïnal que s'enfrontà sense pudor a la FAVP els desencontres, ideològics i personals, amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava venen de més enrera. Així, critica la manera de funcionar de l'Associació de Veïns prèvia a l'entrada d'en Climent (diu que davant una queixa de na Bàrbara li digué: "Vatros esteu convençuts que tot ha de funcionar a través de l'amiguismo") i se sent agreujada per comentaris que feien les seves dirigents de l'estil "aquestes reunions són molt avorrides a les de la FEPAE [federació rival] mos donen galetetes". Ha donat suport a l'arribada d'una nova junta directiva a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i les relacions entre aquesta i la FAVP s'han fet estretes en els darrers temps. Precisament l'entorn institucional, sobretot pròxim al PP, i la FEPAE solen acusar-la, com a cap visible del moviment veïnal històric, d'estar polititzada, davant la qual cosa ella es defensa com un gat panxa enlaire dient que evidentment que ho està de polititzada, que fer política és l'obligació del ciutadà:

"Cuando con intención de anatemizar lanzan lapidariamente ese ¡"politizan, están politizados"!, ¿es lícito preguntarles que expliquen que es para ellos ese calificativo con el que nos acusan? Deberían esos nuevos inquisidores decir sin tapujos si politizar es ejercer de Ciudadano = Político en todo lo que concierne a la Polis = Ciudad, o por el contrario es la comisión de algún delito del que únicamente ellos tienen conocimiento. (...) Todo lo politizan, ¡castiguémosles! maquinan desde sus despachos, ignorando que tenemos a las espaldas la experiencia de otras travesías del desierto que vencimos porque supimos mantenernos de pie. ¿Será que saben que los débiles son ellos por depender de algo tan frágil como una papeleta? Ciudadanos y ciudadanas de toda edad y condición: ¡politicémonos!, seamos libres para pensar y opinar, que ellos se queden con sus fobias y sus siervos. La historia nos enseña que antes o después las cosas caen por su propio peso"³.

³ Aquest és un extracte d'un document firmat per na Rosa com a Presidenta de la FAVP que s'adreçà a la premsa.

Salvador

És el responsable i *alma mater* del Club d'Esplai de Sa Calatrava, i potser és per aquest motiu que passats els 40 preserva un aspecte i una mirada envejables d'al·lot. El Club d'Esplai es fundà el 1989 a recer d'una colla de seminaristes com a forma de fer pastoral, per bé que és una entitat que funciona amb molta autonomia de la institució eclesiàstica. De fet en Salvador té un credo a la bolonyesa, on cristianisme i idees radicals d'orientació comunista no només són compatibles sinó que s'enriqueixen mútuament. A bon segur que tant en Jaume Santandreu com en Toni han influït en aquesta manera d'entendre la vida i l'acció socials. No podem oblidar tampoc la seva afecció a la poesia, que el duu a participar habitualment en recitals poètics (antuvi se'n feren a les efímeres, avui la nova llibreria del carrer del call sembla voler prendre aquell relleu) i que el dugué a editar fa uns deu anys una revista de poesia.

Assenyalarem alguns detalls. El primer és que, tal i com dèiem per bars com Can Salat, dels nins i nines que van al Club la meitat són fills de gent que vivia a Sa Calatrava però que en marxaren en els 80 (la permanent Calatrava a l'exili que s'enyora). La segona que un dia caminant amb ell es va trobar un antic company de classe periodista a qui havien premiat recentment i en Salvador el felicità. Aquest li diu, enfotent-se'n una mica diria, que ell és la cultura oficial i l'altre la contracultura, i en Salvador li respon que no pot ser d'altra manera, que ell és calatraví. De fet, en Salvador se sent calatraví fins al moll de l'os, i dubto que això es pugui desvincular de les festes, especialment si tenim en compte que ell és de Sant Jeroni, una part, que com ens explicarà, mai no ha estat *tan calatravina* com la que voreja la mar (Berard, Calatrava, etc.):

"Aquí fèiem es mundials de Sa Calatrava, partits de futbol que eren autèntics mundials. Uns partits Calatrava nord contra Calatrava sud. Sant Jeroni i endarrera (seminari, Botons, Pelleteria, Monti-Sion) era la nord que és la meua. I Calatrava sud era on hi havia més nins, que era sobretot Berard, Calatrava i Porta de Mar. Eren igual, però pareix que eren més calatravins es des sud que des nord, com si naltros fóssim es privilegiats per ser de Calatrava nord, donava aquesta sensació. I naltros reivindicàvem sa nostra calatravitat, mai ho havia dit aquesta paraula, clar que es nostro equip jugàvem amb oriundos, gent que venia segons ells de fora, de Sa Gerreria, ells [Calatrava Sud] eren més purs, com s'Athlètic de Bilbao, naltros érem més galàcticos"

Sofia

Tia de na Pau encara que nasqueren el mateix dia (just sobrepassen la quarantena) na Sofia nasqué a la zona de Monti-Sion (carrer del Sol). Jove marxà de casa i no tornà a Sa Calatrava (a la zona de santa Clara, de fet) fins fa uns 10 anys, encara que fou fa tres anys, quan establí l'oficina de

Greenpeace on treballava als baixos comercials de promoció pública que es feren amb el teatre, que diu que començà a prendre en consideració i donar importància al fet de viure a Sa Calatrava ([jo: vivint al carrer del Sol et consideraves calatravina?]) “Ho he descobert més tard, sabia que estava al barri de Sa Calatrava, però ho he descobert mooolt més tard”). Associada a l'Associació de Veïns de Sa Calatrava a partir de l'arribada de la nova junta directiva s'ha significat en la batalla patrimonial, quelcom que no es pot deslligar de la seva experiència en la militància ecologista.

Participà, encara adolescent, a les festes de Sa Calatrava amb un grup (Aliorna) que defensava una nova concepció del ball de bot, menys rígida i folklòrica, més popular i lliure:

“En aquelles festes ballava com una baldufa. I varen ser unes festes molt sonades. Ho record com unes festes molt guapes. A més jo tenia una cosa, que el fet de tenir germans més grans, i molts, que tots havien estat per aquí, feia que es tema d'aquesta festa fos encara més celebrat. S'havien fet famoses, populars i eren una cosa molt viscuda, molt compartida”.

Respecte de la qüestió patrimonial ella es partidària de la informació, a més informació més amor i aquesta és la garantia de la conservació i la valoració:

“S'han de conservar per un amor al passat, a l'esforç dels avantpassats en construir coses pel poble i que el pas des temps fan que tinguin més valor. Cal ensenyar-les i mostrar-ho a la societat per a què aprenguin a estimar-lo, que sigui un recurs. Perquè si a la gent no li ensenyem mai monuments la gent no li donarà mai cap valor. Caldria tenir 50000 ròtuls informant de les coses que ningú se n'entera. Jo sóc del parer que com més informació més possibilitats tens d'estimar una cosa, de valorar-la i de dedicar-li un temps, una preservació”

Manté opinions radicalment oposades a les de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns respecte de qüestions com els bars (“jo és que no entenc en base a què s'han pogut prohibir els bars”), la prostitució (“es carrer des socorro era es carrer de ses prostitutes i jo m'he criat amb elles. I lo mateix jo mai he tingut cap problema. I una de ses meves íntimes amigues era filla d'una puta”) o la droga:

“Es tema de sa droga que en xerren molt es de s'altra associació, jo és que me pareix bé, i crec que hi han posat molt de mite i molta ràbi i moltes històries. Jo és que me pareix bé tenir llocs localitzats on sé que puc anar a comprar. Aquí xerram de droga blanda”.

Teresa

Figura emblemàtica del barri i de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, a la que entrà a mitjans 80 i que presidí durant molts anys; en l'època d'en Climent fou la vicepresidenta i actualment és la presidenta de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. Oradora eficaç, dona treballadora i incansable (treballa a la bugaderia d'un hospital) i d'un caràcter fort i fins difícil (el que ha donat peu a què tingués varis enfrontaments personals amb veïnats), forma part com en Toni o en Manolo de la generació, que avui superen els 60 anys, de fills de murcians que s'instal·là a Berard (on segueix vivint) en la postguerra.

En les converses que mantenim⁴ na Teresa tingué sempre una cura especial a desvincular-se d'en Climent i a culpar-lo a ell personalment de la divisió en el barri, una divisió que veu difícil d'arreglar i que diu lamentar profundament:

"[En Climent] ha dividit es barrio. I ara per tornar a recuperar entre ses dues associacions... (...) Jo lo que no m'agrada és un barrio tan petit que remarca que es barrio està dividit, i dues maneres de pensar, una associació que té 250 associats i una altra que en té 40. I hi ha un abisme tan gros que és difícil. (...) S'altre dia un nin petit me va dir, que jugava a sa murada, i naltros de què som, d'aquests o d'aquells? I podem venir a sa paella? Clar, aquesta paella és de tots. I a mi me pareix tan desagradable. Jo volia fer una festa, una festa de tots. No d'aquell grupet, jo no hi vull entrar en aquest joc. Jo vull concòrdia"

A banda d'en Climent, com ja es veia en la cita anterior, na Teresa creu que l'abisme l'obren els altres per polititzar-se, encara que no sembla que jutgi a tots els cantons amb el mateix raser, com es pot veure en la següent cita on comença dient-me quin és l'objectiu que han de perseguir les Associacions de Veïns:

"És sa base, és es nostro barri que hem d'anar a solucionar, que sigui un poble, com era antes, i com ha estat tota la vida. [jo: I com se fa això?] Això se fa amb molt de coneixement, i cedint parcel·les de ses teves. Si tu vols estar dins un nacionalisme caciquisme i ridícul... S'altre dia una al·lota des forn des paners me va dir: "Teresa me faré sòcia -i viu en es carrer de Santa Clara". I se va fer sòcia, i me diu: "No hi haurà aquests locos comunistes eh!? -no són locos, dic jo- "deixa'm anar, que tot el dia estan de lios i jo no vaig de lio". Veus, és la sensació que donen"

Per concloure remarcarem que, així com hem dit que el fort caràcter de na Teresa li ha comportat varies enemistats, cal dir també que aquest caràcter i empena també està a la base del prestigi que

⁴ Amb na Teresa vaig tenir varies converses, d'entre les que cal destacar-ne dues de ben llargues a l'ambulatori del Carme. Tanmateix no puc dir que li fes una entrevista en sentit estricte i concertada com a tal, per bé que reitero que van ser converses llargues (de més d'una hora) on es va parlar del barri i en les quals vaig estar prenent notes.

s'ha guanyat dins el barri i que s'ha de lligar estretament a la lluita contra el desordre. En aquesta lluita contra el desordre el Diane 6 de na Teresa que sembla que gent vinculada a la droga li va tirar escales avall ha adquirit molts repercussió i fins ressonàncies martiro lògiques.

Toni

Aquest calatraví (Berard) fill de murciana, amb mala salut i que ja passa dels 60 fou el principal impulsor del moviment reivindicatiu i cultural que foren les festes de Sa Calatrava i figura cabdal del Moviment Ciutadà a Palma; ànima del Grup d'Animació de Sa Calatrava i de la seva tasca de recuperació de festes de Ciutat com sant Sebastià o el carnaval; *possibilitador* de grups polítics i culturals minoritaris; editor de libels, fanzines, còmics i revistes; primer secretari de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava i actualment el seu vicepresident,... i un llarg etcètera que s'explica en el capítol 3 que s'organitza com una història de vida seva al qual us adrecem. Ens limitarem aquí a transcriure uns versos d'en Sisa que sempre li han servit d'inspiració i que ha intentat que representessin la seva manera d'entendre l'acció col·lectiva i el que sempre ha volgut que fos Sa Calatrava, el seu lloc:

"Benvinguts! Passeu, passeu.

De les tristors en farem fum.

A casa meva és casa vostra

si és que hi ha cases d'algú.

.....

Benvinguts! Passeu, passeu.

Ara ja no hi falta ningú,

o potser sí, ja me n'adono

que tan sols hi faltes tu.

També pots venir si vols.

T'esperem, hi ha lloc per a tots.

El temps no compta ni l'espai.

Qualsevol nit pot sortir el sol".

Toñy

Regenta junt amb en Manuel, el seu home, el quiosc del Temple, un dels pocs comerços de la barriada que probablement haurà de desaparèixer o traslladar-se per la pressió consecutiva, en un primer

moment, del propietari que hi vol fer habitatges de luxe, i en un segon moment pel pes de la llei que en declarar-lo patrimoni prohibeix que allotgi activitats comercials. Ni na Toñy ni en Manuel viuen a Sa Calatrava però prop de 10 anys de regentar el comerç i el suport que han rebut de varis veïnats i de la nova junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, junt amb el seu bon caràcter i la seva decisió, els han convertit en personatges centrals de la vida del barri. Tant na Toñy com en Manuel combinen el quiosc amb altres feines, ja que amb la botiga sola anirien massa justos.

Na Toñy explica que el que més l'ha afectat des que regenta el negoci és la mort. La mort d'aquells amb qui, quasi sense saber-ho, havia travat un vincle:

“Una cosa que també m'ha sabut greu que estant aquí tants d'anys veure clients que cada dia han vengut i que s'han mort. Això m'ha daixonat molt, perquè són gent que cada dia a sa mateixa hora i “hola que tal como estás? como te encuentras de salud?” i que de sobte sa gent te digui: s'ha mort. És que en es barri hi ha bastanta gent major, i sa gent que s'ha mort és gent major. I he anat en es funerals i...”

Na Toñy no es cansa de recalcar i valorar aquest vincle que Mayol anomenaria de reconeixement però que sovint va més enllà, quelcom que es demostra quan hi ha circumstàncies difícils, com l'assetjament immobiliari que han patit:

“Jo tenc bastanta gent que m'aprecia, de clients, però que t'hi fas amiatat, i jo igual, jo hi ha molt de clients que els estim molt, que els hi tenc molt de carinyo i “hola, toma un café”. O no sé, pareix que vius amb ells, que els veus cada dia cada dia, te fas s'amiatat i és com si visquessis amb ells. Jo estim a molta de gent d'aquí. I també hi ha molts de clients que a mi m'aprecien, però bastants! Perquè estan demanant informes de jo pes problema aquest que tenim amb sa tenda i sa gent està xerrant molt bé de jo, però molt bé”.

II. ESMENTATS

Arcadio: conegut per tots i habitual de Can Salat és un personatge simpàtic del món underground de la petita delinqüència. Engarjolat en temps del franquisme, en aplicació de la *Ley de vagos y maleantes* a causa de la seva homosexualitat. Viu a la zona de Sa Gerreria.

Bel: la dona que vivia a Botons i que li llogava el pis a en Toni. No la conec i ja no viu a Sa Calatrava. No cobrà pel pis que vengué a en Fernando, sinó que aquest li deu un dels pisos que es facin a Botons.

Carme: mestra i de Barcelona, és la parella d'en Liberto i la propietària de l'àtic on viuen amb la filla d'ambdós. Porta 6 anys vivint a Sa Calatrava (Berard) i més de 20 a Mallorca.

Catalina: professora d'Història de l'Art a la Universitat de les Illes Balears i representant d'aquesta a la Ponència Tècnica de Patrimoni del Consell Insular de Mallorca. Viu a Sa Calatrava a partir de l'onada gentrificadora de la segona meitat dels 90. No és membre de cap de les dues Associacions de Veïns.

Cecília: membre dels dissidents i posteriorment de la junta de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, que darrerament ha abandonat per canvi de domicili fora del barri. Havia format part de la junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava quan aquesta era presidida per en Climent i l'abandonà queixosa per com es feien les coses.

Cèlia: al voltant dels 30 anys, fou una de les habitants de Botons 10 fins el desallotjament impropri. Actualment viu fora de Palma.

Emília: una de les responsables d'arqueologia de l'Ajuntament de Palma i també membre de la Societat Arqueològica Lul·liana. Participà en el PERI i també en els debats al voltant de la catalogació patrimonial de les Torres del Temple o de Dalt Murada. No ha viscut mai a Sa Calatrava.

Emiliano: un dels arquitectes del patronat Municipal de l'Habitatge. Tingué un paper important, com a tècnic, en l'execució de les obres de l'Urban de tot el complex del teatre Xesc Forteza. Ha participat en alguns fòrums al voltant de la qüestió patrimonial. No ha viscut mai a Sa Calatrava.

Ferran: arqueòleg i cap de la Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats de les Illes Balears. És membre de la Ponència Tècnica de Patrimoni del Consell Insular de Mallorca. També és un dels màxims dirigents d'Esquerra republicana de Catalunya a Palma. Aquest mallorquí que s'aproxima als 40 i que reivindica la seva ascendència xueta i jueva ha estat un dels experts que més s'ha significat en la seva col·laboració amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava en la seva tasca de reivindicació i defensa patrimonial. Mai no ha viscut a Sa Calatrava, per bé que treballà en l'excavació de Dalt Murada i fou part dels arqueòlegs acomiadats en massa de l'excavació i substituïts pels més dòcils procedents de Tarragona.

Gabi: propietari del bar Can Salat. No viu a Sa Calatrava ni n'és fill. Duu el negoci des de fa més de 20 anys.

Gerent d'urbanisme: oficià d'impulsor de la requalificació de l'edifici de les monges i de veu cantant en les reunions amb les dues Associacions de Veïns de Sa Calatrava per a decidir tal extrem.

Ignasi: professor de secundària amb vena activista i emparentat amb na Sofia, na pau i (políticament) amb en Ramón, ha jugat un paper destacat en l'*aliança del guardar* en posar en marxa una pàgina web on centralitzar totes les denúncies i notícies d'agressió contra el patrimoni en aquests darrers mesos. Ha participat en varis fòrums al voltant de la qüestió patrimonial i ha col·laborat com a aliat amb l'Associació de Veïns de Sa Calatrava en la seva lluita veïnal/patrimonial. No viu a Sa Calatrava ni que jo sàpiga hi ha viscut mai.

Isabel: germana de na Dolores, és a dir tia d'en Toni, viu al carrer Berard amb el seu fill Pepet. No la conec.

Ivan: ceramista de poc més de 30 anys nascut a les Rías Baixas i aparellat a Mallorca. Fa 10 anys que viu a l'illa i 3 que resideix al carrer Bonaventura, a tocar de la plaça de Sa palla. Estigué vinculat al món de Botons 10. Després de veure amb molt bons ulls i il·lusió els avantatges que l'Urban li oferia veié com en darrera instància el Passeig per l'Artesania l'excloïa, ja que no cercava artesans sinó empreses. Considera la seva professió formant part d'un tot amb la seva manera de viure i la seva ideologia, i és en virtut d'això que rebutja el que està passant a Sa Calatrava i a Sa Gerreria, ja que diu que allà on tens una ciutat no s'entén que hi facis un centre comercial. Diu de Sa Calatrava: "Està morta, per bonica que sigui està morta, mira aquí en es carrer, no hi ha ningú, estem tu i jo sols que fa hasta vergonya parlar, no hi ha cap bar ni cap lloc on anar. Sa Calatrava se salva encara perquè molta gent es coneix entre ella i es mou un poc. Mira jo prefereixo pagar 6 euros per una cervesa que 60 per un psicòleg".

Jaume: fill del pescador de la plaça Sant Jeroni que ens evocava l'escrit d'en Guillem. Treballava a la casa del Ferro, com en Toni, però ell a la part del taller del carrer Botons. Fa ja 20 anys que la família abandonà Sa Calatrava i anà a Sa Gerreria. És un personatge habitual, gros calb i amb una colla de gossets, per tot aquell a qui li agradi passejar per la part d'amunt del centre històric de Palma.

Juliana: responsable d'un dels centres socials creats per l'Urban. Molt queixosa amb la manca de recursos del seu centre i amb l'enfocament assistencialista que ha de portar i que impedeix que el centre pugui ser un lloc del barri. Responent a una demanda seva per a 'conèixer' el barri li vaig presentar vària gent que havia conegut en el treball de camp.

Lolo: regenta el Bar de Santa Fe des de fa un any, el que li ha comportat problemes amb l'Ajuntament, la policia i la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns (vegeu capítol 6). Està jubilat i emigrà fa 40 anys de la província de Granada. Mai no ha viscut a Sa Calatrava.

Manuel: marit de na Toñy regenta amb ella la *Papelería Toñy* situada a les Torres del Temple. Originari de la província de Granada, mai no ha viscut a Sa Calatrava.

Marga: ha viscut tota la seva vida a la Plaça des Pes de Sa palla. Avui passa la quarantena. Parroquiana habitual de Can Salat estigué pròxima, molt joveneta a les mogudes festives i culturals de Sa Calatrava i els seus voltants en el període que va de 1975 a 1985. Per ella aquella fou la millor de les calatrades possibles.

Maria: dona d'en Joanet. És a través d'ell que aquesta pollencina (de Pollença) anà a parar ja fa 20 anys a Sa Calatrava (actualment Porta de Mar). A part de treballar en els muntatges i espectacles d'en Joanet és monitores d'esbarjo en una escola.

Marina: dona d'en Miquel és, com el seu marit, originària de Sineu, per bé que des dels darrers anys 50 viu a Sa Calatrava (Berard), barri del qual no es vol moure.

Paz: una de les sòcies més actives, sobretot en el correu electrònic, de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Actualment viu a Pelleteria, per bé que vivia a la finca de Dalt Murada, com en Manolo, que es demolí per a fer-hi la nova promoció de pisos de luxe.

Pedro/Pere Rabassa: l'arquitecte que dirigí l'estudi preliminar per a la rehabilitació de Sa Calatrava, estudi pagat pel Consell d'Europa i el MOPU. Si bé en aquells primers 80 deia que Sa Calatrava havia de mantenir el seu caràcter popular, actualment (i des del 2004) és l'arquitecte de la promoció de luxe de Dalt Murada.

Pep: fill d'en Joan es mudà a Sa Calatrava recentment al casal (Berard) de les seves ties i procedí a rehabilitar-lo. Molt crític amb les operacions urbanístiques a Sa Calatrava i especialment amb la promoció de dalt Murada, veïna de ca seva, ha promogut sempre la necessitat que les dues Associacions de Veïns facin front comú davant aquestes agressions externes.

Pepe: periodista i dibuixant és fill de Sa Gerreria on ha viscut tota la vida. El vaig conèixer a través de les entrevistes fetes per MedVoices i hem fou molt útil cara a comprendre les diferències entre Sa Gerreria i Sa Calatrava i l'artificialitat de Sa Gerreria com a àrea.

Richard: és l'ajudant d'en Miquelot en el Forn de sa Pelleteria. Mig uruguaià mig argentí, fa quatre anys que viu a Espanya i Mallorca. No ha viscut mai a Sa Calatrava.

Simon: entrà a compartir el pis de Botons amb en Toni i a partir d'aquí començarà a formar-se Botons 10. Actualment segueix residint per la zona de Sa Palla i vinculat a moviments reivindicatius que no

exclouen una crítica a l'urbanisme que afecta el centre històric de Palma (recordem les 'Esmenes al PERI del Temple').

Vicente: vocal de la junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Membre d'una família important de l'aristocràcia illenca viu al casal familiar que hi ha a la part de la Calatrava Façana que ja toca a La Seu. Tècnic de patrimoni del Consell Insular de Mallorca.

Víctor: músic i poeta fou un dels habitants de Botons 10. Amb un tarannà crític i rebel viu per la zona de Sa palla amb la seva dona i filla.

GLOSSARI

3S, Turisme: nom amb què s'anomena el turisme de masses en cerca de sol i platja, emblema de l'auge turístic de Mallorca. Les tres essos fan referència als mots anglesos *sun*, *sea* i *sand*. De vegades es parla de 5s per a dir el mateix amb un to més negatiu, on les dues 's' afegides són *sangria* i *sex*.

ACIRE: nom que rep sistema de peatonalització selectiva que s'aplica a diverses parts de Palma, especialment els seus residents. Aquest sistema funciona (o hauria de funcionar) a partir de pilons retràctils que poden abaixar només els residents d'aquella zona concreta d'ACIRE, que també en principi són els únics amb dret a estacionar en aquelles parts habilitades a tal efecte dins la zona ACIRE de la que són residents. A Sa Calatrava aquest sistema de pilons retràctils s'instal·là el 2000-2001.

AFEDECO: junt amb PIMECO, una de les dues grans federacions de comerciants de Palma.

Aguiló, Ramon: alcalde de Palma pel PSIB-PSOE de 1979 a 1991.

Alomar i Esteve, Gabriel: arquitecte i urbanista, nebot del polític republicà Gabriel Alomar i Villalonga, fou qui projectà el pla general conegut com a Pla Alomar i el màxim impulsor de la Declaració de Conjunto Histórico-Artístico (vegeu més avall) de Palma (1964). Ja començat el Pla Alomar es construí una casa a primera línia de mar al costat de la part de Sa Calatrava que havia de ser demolida, casa catalogada i coneguda com a Ca n'Alomar (vegeu mapa 5).

Alomar, Pla: pla general urbanístic (se'l podria anomenar PGOU del 43) que rep el nom de *Gabriel Alomar i Esteve* (vegeu més amunt) que s'executa entre 1947 i 1963 i que tenia per objectiu el sanejament de la ciutat vella i la recuperació de la seva centralitat, posada en entredit pel nou eixample, així com l'adaptació d'aquesta al trànsit rodat. Pel que fa al centre històric el Pla es composava de 12 reformes, una de les quals preveia la demolició i construcció de nova planta de Sa Calatrava encara que no s'arriba a executar ja que, de fet, de les 12 reformes només se n'executaren 4 (entre elles *Jaume III*, vegeu més avall). El Pla pretenia donar un aire monumental al centre històric (a través d'una arquitectura historicista i l'accentuació de la centralitat de determinades parts ja monumentals), l'obertura de vies de comunicació pel trànsit rodat i l'eliminació total de zones pobres o degradades. En no dur-se a terme aquesta darrera part zones ja degradades aguditzaren la seva degradació en quedar en una situació de fora d'ordenació *de facto*.

ARCA [Associació per a la Revitalització dels Centres Antics]: entitat conservacionista fundada el 1987 ha esdevingut l'entitat de referència i amb més presència mediàtica en els afers patrimonials. Ha participat i promogut diverses campanyes ciutadanes entre les que destaquem la que, junt amb la FAVP i el GOB s'oposà al PERI de Sa Gerreria (*Rehabilitat no és destruir*), contra l'aparcament subterrani a la Porta de Santa Catalina (Puig de Sant Pere), o en cerca de la major protecció legal de les Torres del Temple. Ha col·laborat puntualment i amb certa distància amb la nova junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava. Al llarg dels seus 18 anys de trajectòria es fa evident una progressiva ampliació del concepte de patrimoni, en un primer moment molt centrada en allò més monumental i central. Compta amb uns 500 associats.

Assistència Palmesana/S'Assistènci: situat a la plaça del Pes de Sa Palla (també anomenada plaça de s'assistènci palmesana) fou un centre mutual finançat per varis empresaris, una sort d'ateneu vertical, i comptava amb un cafè i un teatre al pis superior. A principis dels anys 80 la plaça i el cafè esdevingueren punts de trobada de La Movida. A finals dels anys 90 el centre fou tancat i agafat per AMADIP, una empresa sense afany de lucre dedicada a la inserció laboral de discapacitats psíquics, que reobrí el cafè com a bar i restaurant, amb el nom de Pes de Sa Palla, tot aprofitant la renovació de la plaça amb els fons de l'Urban. La part de dalt del teatre serveis de seu i lloc d'assaig a diverses companyies teatrals que mantenen una continuïtat traçable amb Sa Fàbrica i Ses Voltes. Vegeu mapes 3 i 5.

BIC [Bé d'Interès Cultural]: figura de protecció central de la Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears. La llei preveu diverses categories de BIC: monument, conjunt històric, jardí històric, lloc històric, lloc d'interès etnològic, zona arqueològica i zona paleontològica. Tot el centre de Palma s'equipara a BIC com a Conjunt Històric, havent-hi després dins ell edificis que es qualifiquen com a monuments (categoria que preveu una major protecció). La Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats demana que el centre històric de Palma sigui declarat zona arqueològica ja que aquesta ofereix més garanties conservacionistes que la de Conjunt Històric. Vegeu mapa 4.

Boom(s) turístic(s): terme acadèmic amb què es designen els diferents períodes de fort creixement en la demanda (i l'oferta) turística i les seves característiques diferencials. Malgrat que alguns acadèmics i especialistes discuteixen la validesa del concepte, el seu ús és força generalitzat i ens dona l'avantatge de permetre una classificació operativa de la història econòmica de l'illa en els darrers 50 anys. Hi ha consens a assenyalar tres booms turístics a Mallorca: a) Primer boom turístic (1955-1973) caracteritzat pels hotels de costa i la construcció de polígons residencials per a allotjar la demanda de mà d'obra procedent fonamentalment del Sud de la Península. El primer boom es concentrà al voltant de la badia

de Palma; b) Segon boom turístic (1974-1988): després de la crisi del petroli que afecta de forma important la demanda turística de l'illa s'inicia una recuperació sostinguda que prendrà força als anys 80, marcant l'any 88 un pic màxim. Aquest boom es caracteritza per la construcció de segones residències de platja i xalets, molts d'ells adquirits per una població mallorquina que s'ha enriquit amb el primer boom. C) Tercer boom turístic (1989-): el 1989 marca una caiguda en la demanda turística i l'inici de l'apreciació estesa de certes negativitats que han acompanyat el creixement (problemes d'abastament d'aigua, de gestió dels residus, col·lapse de les infraestructures viàries, etc.) que marcaran especialment la primera meitat dels 90. A partir especialment de la segona meitat dels 90 es detecten les característiques essencials del que s'ha anomenat tercer boom, caracteritzat per la compra, majoritàriament per part de ciutadans de la Unió Europea, d'habitatges en sòl rústic i urbà (i en especial el centre històric de Ciutat).

Botifarra (o bufa): nom despectiu que es dóna a Mallorca a les classes altes o la burgesia, fonamentalment a aquella de riquesa vella i emparentada amb l'aristocràcia. És per tant un mot que designa més un privilegi (i capgira un respecte) que no parla de diners. El nom té la mateixa arrel que el 'botifler' del Principat, i per bé que a Mallorca la connotació de 'traïdor al país' no sol ser explícita o clara, el terme en ser despectiu reivindica la injustícia del privilegi.

Botons 10: casa okupada durant bona part dels anys 90 i situada al número 10 del carrer Botons, en l'àrea on s'està duent a terme la promoció privada de Botons. Els okupants demandaren en Fernando, propietari de la finca, per demolir la casa trobant-se ells a dins.

Canamunt (Associació de Veïns de): L'Associació de Veïns de Canamunt es fundà l'any 90 com a resposta al PERI de Sa Gerreria (vegeu més avall), i abraçava com a àmbit territorial les zones compreses dins els PERIs de Sa Gerreria i del Temple (vegeu mapa 2). Per altra banda *Canamunt* i *Canavall* són les dues parts en què es dividia la Ciutat de Mallorca de les edats mitjana i moderna, dividides per l'eix que talla el centre històric per l'eix sud-nord que antuvi fou la riera i actualment format per les següents vies: Born, carrer Unió, la Rambla i la Via Roma (vegeu mapa 1).

Casa del Ferro: fàbrica de ferro forjat ubicada al carrer Botons que tancà a finals dels 70. En Toni treballà a la botiga que hi havia devora l'edifici de l'Ajuntament (vegeu mapa 1). Actualment el Centre Social de Botons i els microhabitatges adaptats construïts per l'Urban (vegeu més avall i capítol 4) s'assenten parcialment sobre ella.

CIM [Consell Insular de Mallorca]: instància administrativa i institucional pròpia del règim especial insular, similar als *Cabildos* canaris. Similar a les Diputacions de la Península, compta amb un ventall

més ampli de competències i per tant un major pes polític. És l'òrgan que gestiona a l'illa les competències exclusives en matèria de cultura que la Comunitat Autònoma de les Illes Balears té transferides. Entre aquestes cal subratllar les patrimonials.

Ciutat (de Mallorca): Palma (vegeu *Algunes notes lingüístiques*).

COAB [Col·legi Oficial d'Arquitectes de balears]: col·legi professional dels arquitectes la seu del qual es troba a Cal Marquès de la Torre, en la zona limítrofa entre Sa Calatrava (immensa) i La Seu (vegeu mapa 5). Tingué un paper destacat en els anys 70 per la seva implicació amb el Moviment Ciutadà (vegeu més avall) i en especial en el PERI del Puig de Sant Pere (vegeu *Puig*). Actualment ha rebaixat notablement aquella vocació de compromís social.

Comissió Tècnica de Patrimoni del CIM: vegeu *Ponència Tècnica de Patrimoni*.

Conjunto Histórico-Artístico: figura de protecció patrimonial que rebé el conjunt del centre històric de Palma (amb diferents zones de protecció) el 1964. Aquesta figura fou superada per les lleis de la democràcia en relació al patrimoni (vegeu *Llei de patrimoni històric*), per bé que el centre històric ha mantingut la seva consideració de conjunt històric. El principal impulsor de la Declaración de Conjunto fou l'arquitecte i urbanista Gabriel Alomar i Esteve (vegeu *Pla Alomar*) i la data s'ha de vincular a l'aprovació del PGOU expansionista de 1963 i la por que generà que destruiria elements de valor patrimonial.

ConSORCI (Mirall Palma Centre): és l'entitat que conduí i gestionà el Pla Urban. Participada a mitges per l'Ajuntament de Palma i el Govern de les Illes Balears tenia entre altres l'objectiu d'arribar a acords amb empreses privades per a cedir a aquestes parts de la rehabilitació de la zona Urban-El Temple (vegeu més avall). Actualment el Consorci ha canviat de nom (es diu RIBA, Rehabilitació Integral de Barris), de seu (està situat a la placeta de Santa Fe i d'àrea d'actuació (es concentra en les zones de La Soledat i el Polígon de Llevant, adjacents a la façana de Llevant, és a dir, la nova zona de centralitat).

Cort: fa referència a a) l'edifici representatiu de l'Ajuntament de Palma; b) la plaça on es troba aquest edifici; c) el barri o zona estadística on es troba aquest edifici (vegeu mapa 1). El barri compta amb una Associació de Veïns associada a la FEPAE i, de fet, la presidenta actual d'aquesta federació procedeix d'aquesta Associació de Veïns. Fou integrant de la Plataforma pel Progrés del Centre Històric (vegeu més avall). És limítrofa amb Sa Calatrava Immensa (vegeu mapa 4).

Dalt Murada (vegeu també *Murada*): el passeig que des de la catedral s'estén resseguint la costa per sobre les murades fins al Baluard del Príncep, a Sa Calatrava, sent l'única part que perdura del conjunt del recinte emmurallat que s'enderrocà a inicis del segle XX. En aquesta tesi, però, hem reservat aquest mot a aquella part ampla d'aquest passeig situada davant del Bastió de Berard (carrer Berard). De fet, el tram de murada que correspon a la Calatrava estricta ha estat dividit seguint la terminologia nadiua en tres parts que, d'est a oest són: a) Dalt Murada; b) Jardinet de l'Amor o Plaça Llorenç Villalonga i c) Baluard (o Bastió) del Príncep [vegeu mapa 3]. També hem emprat el terme Dalt Murada per a fer referència a la promoció urbanística que s'està construint en aquell espai.

Els Verds: vegeu EU-EV.

EU-EV [Esquerra Unida-Els Verds]: coalició de dos partits independents que s'han presentat plegats en les darreres convocatòries electorals. Formà part del Pacte de Progrés. Els seus crítics solen acusar la FAVP i l'actual junta directiva de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava de ser braços d'aquesta formació. En la darrera legislatura el grup municipal d'EU-EV ha fet costat a moltes demandes i vindicacions de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, i de fet fou una regidora seva qui féu saltar l'escàndol de les firmes falses que inicià la caiguda en desgràcia d'en Climent. Han ocupat un rol significatiu en l'*aliança del guardar*.

Fàbrica, Sa: antiga fàbrica de catifes (S'Alfombrera) ubicada al final del carrer Berard, tocant a la mar, que tancà a finals dels 50 i que el 1975 fou apropiada (previ pacte amb el propietari legal) per la Comissió de Festes de Sa Calatrava com a lloc on organitzar diferents activitats festives, d'activisme polític o de lleure i experimentació. El 1979 la Comissió hagué d'abandonar l'edifici per anar a *Ses Voltes* (vegeu més avall). Amb el tombant del mil·leni el sòl ocupat per Sa Fàbrica ha estat convertit parcialment en un nou carrer (Xam) i parcialment en una promoció immobiliària privada que suposa una execució privada del PERI de Sa Calatrava. Vegeu mapes 3 i 5.

FAVP [Federació d'Associacions de Veïns de Palma]: encara que com a tal no es creà fins als inicis dels anys 80 existia ja com a coordinadora de les diferents Associacions de Veïns a finals dels 70; és per tant la federació veïnal hereva del Moviment Ciutadà. Engloba en l'actualitat una quarantena d'Associacions de Veïns. L'Associació de Veïns de Sa Calatrava sempre n'ha format part, per bé que les relacions en l'època d'en Climent pivotaren entre l'oblit i l'oposició frontal; actualment en Ramón, president de l'Associació de Veïns de Sa Calatrava) forma part del seu màxim òrgan de govern. Ha promogut, participat i encapçalat nombroses campanyes ciutadanes i tingué un paper destacat en el

procés de participació ciutadana que acompanya la redacció del primer Pla General d'Ordenació Urbana de la democràcia (PGOU 85).

FEPAE [Federació Palmesana d'Associacions i Entitats]: fundada el 1994 engloba unes setanta entitats civils de distint ordre, entre les quals s'hi compten un bon nombre d'Associacions de Veïns. La Plataforma pel Progrés del Centre Històric s'hi vinculà directament; Associacions de Veïns del centre històric com la de La Seu o Cort. Rival de la FAVP, sol mantenir posicions afins al govern municipal del Partido Popular.

Foraster: dit d'aquell que ve de l'Espanya Peninsular o que allà hi té l'origen, especialment si és de zones no catalanoparlants. Per extensió llengua castellana [per a més informació vegeu la nota 26 del capítol 6].

Gentrificació: manlleu de la veu anglosaxona *gentrification* que troba la seva millor traducció en *elitització* (per bé que altres traduccions com *aburguesament* o *ennobliment* són igualment comuns). Designa el procés pel qual els habitants d'una zona determinada van sent desplaçats per altres amb major capital econòmic.

Gerreria, Sa: zona sense unitat i coherència internes limítrofa amb Sa Calatrava pel nord d'aquesta darrera [vegeu Mapa 1] sol assimilar-se al Barri Xino. El nom de Sa Gerreria prové d'ARCA en la mobilització que aquesta entitat junt amb la FAVP i el GOB impulsaren contra el primer projecte (1989) de PERI/PEPRI de Sindicat (vegeu *PERI*). Mirades externes a la zona (Urban, mèdia, etc.) tendeixen a fer equivaler Sa Gerreria/Barri Xino i Sa Calatrava o a confondre-les parcialment (vegeu mapa 4).

GOB [Grup Ornitològic Balear i de Defensa de la Terra]: és l'entitat ecologista de referència a les Illes Balears i probablement l'entitat civil amb més capacitat de convocatòria de Mallorca. Fundada a finals dels 70 en el context de la lluita per la democràcia i el Moviment Ciutadà, obtingué el seu primer gran èxit encapçalant la campanya a favor de la conservació de l'illot de la Dragonera. Ha participat en campanyes ciutadanes a Palma en contra d'operacions urbanístiques, sovint col·laborant amb la FAVP, ARCA o l'OCB, i representa l'acrònim central i més respectat del que anomena l'*aliança del guardar* (Capítol 6).

IBAVI [Institut/o Balear de la Vivienda/de l'Habitatge]: ens de la comunitat autònoma que construeix i gestions els habitatges públics. En el cas específic de Sa Calatrava i el seu PERI, el Patronat fou qui s'encarregà de les adquisicions de solars i de les expropiacions i compensacions. Posteriorment el patronat dugué a terme la construcció i gestió de les finques que es destinaven a lloguer, mentre que

cedí a l'IBAVI la responsabilitat d'aquelles de venda en propietat. Les relacions entre l'IBAVI i el Patronat depenen del color de les administracions de què depenen, i quan aquest no coincideix hi ha conflictes. És en el marc d'aquest conflicte que l'IBAVI, en temps del Pacte, instal·là una oficina al carrer Salom, que a partir del 2003, quan els colors tornaren a coincidir, es traslladà deixant un local buit.

Jaume III: designa a la vegada una avinguda i per extensió la zona que el circumda (vegeu mapa 1). Aquest carrer és resultat de l'execució d'una de les reformes previstes pel Pla Alomar i obeeix fonamentalment a la voluntat d'obrir una vida de penetració des de l'Eixample per la part oriental del centre històric, i la urbanització de les àrees contigües no edificades. Carrer comercial car per excel·lència de Palma, la zona adquirí prestigi ràpidament i acollí ja des dels 60 classes altes, sent l'única part del centre històric que no perdé població en les dècades dels 60 i els 70.

Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears: legislació de màxim rang en referència al patrimoni construït (material o tangible serien expressions tal vegada més adequades) de la Comunitat Autònoma. Substitueix la *Ley 16/1985, 25 de juny, del patrimonio histórico español*. Vàries entitats i partits polítics, entre els que cal destacar el PSM i ERC, han demanat, a imatge del que succeeix a Andalusia, una fiscalia de patrimoni encarregada de vetllar pel compliment d'aquesta llei. Aquesta llei es complementa amb altres lleis com la *Llei 1/2002 de 19 de març, de cultura popular i tradicional*.

Llotja, La: designa a la vegada l'edifici de la Llotja i el barri on es troba aquest edifici (vegeu Puig). L'edifici de la Llotja, concebut per Guillem Sagrera, és un dels cims del gòtic civil català i serví de model per a la construcció de la Llotja de València. Actualment el seu conjunt es troba dividit en dues parts, el que és la Llotja pròpiament dita és un centre públic per a actes oficials i exposicions, mentre que el que eren les seves dependències adossades són el Consolat de Mar, seu del president del Govern Balear.

Loco Circo: nom de l'Associació de Malabaristes i Bufons de les Illes Balears, entitat fundada el 2000 que combina el foment de les activitats circenses i festives amb un compromís a la cooperació al desenvolupament. La seva seu es troba al carrer Montserrat (Sa Calatrava estricta) i les activitats que duu a terme el Loco Circo, tal al local com a altres indrets de la zona han estat motiu de varies polèmiques (vegeu capítols 5 i 6).

Monti-Sion: pot fer referència a a) l'església barroca de Monti-Sion, assentada sobre la que se suposa que fou la sinagoga major de Palma; b) el convent de jesuïtes adossat a l'Església; c) l'escola dirigida pels jesuïtes integrada en el mateix edifici que el convent, una de les de major prestigi de la ciutat i límit tradicional de Sa Calatrava (és a dir, de Sa Calatrava estricta: vegeu mapa 4); d) el carrer d'aquest nom

(on visc i on se situen l'església i el convent); e) una zona estadística del centre històric de Palma on es troba aquest carrer (vegeu mapa 1); f) una zona vaga, més o menys concordant amb la zona estadística, que separa les zones força ben definides de Cort, La Seu i Sa Calatrava i, fins i tot, Sa Gerreria. Com a tal zona es troba en un procés de conflicte respecte de la seva inclusió o no dins allò que s'anomena Sa Calatrava (vegeu mapa 4).

Moviment Ciutadà: nom que rebé el moviment social urbà que reivindicava canvis polítics i urbans en els anys 70 i especialment en la Transició política. La cèl·lula clau d'aquest moviment social foren les Associacions de Veïns.

Murada, Pla de la: es tracta d'un pla especial per a l'ordenació del tram de murada comprès entre La Seu i el Baluard del Príncep. Malgrat que el concurs fou convocat el 1968 no serà fins el 1977 que l'Ajuntament adquirirà vàries parts de la murada propietat de l'exèrcit, de tal manera que el pla no es podrà executar fins aquesta formalització. El Pla, encara no finalitzat, s'ha dut a terme a partir de vàries fases que han seguit la direcció d'est (La Seu) a oest (Sa Calatrava). Del 1986 al 1991 es duu a terme l'actuació sobre *Ses Voltes* (vegeu més avall) i del 90 al 91 el tram entre aquestes i el Bastió de Berard. No serà fins el 99 i amb els fons del *Pla Urban* (vegeu més avall) que el Pla entrarà a Sa Calatrava, adreçant en dues actuacions separades el Bastió de Berard (que en el text hem anomenat amb el topònim calatraví de Dalt Murada) i la Plaça Llorenç Villalonga, al que els calatravins anomenen Jardinet de l'Amor. El 2001, i en consonància amb el que indica el PGOU del 98 (vegeu *PGOU*), es proposa rematar aquest pla "d'apropiació de les murades com a espai urbà" (Simón 2002: 170) amb la conversió del Baluard com a espai lliure públic, el que implica el desallotjament dels habitants dels habitatges militars. Vegeu el mapa 3.

NIMBY (o nimbysme): acrònim de l'anglès 'Not In My Back Yard'. Es refereix a l'actitud excloent que mantenen determinades àrees contra la instal·lació a tal àrea de determinats equipaments públics, des de centres d'atenció a drogaaddictes fins a plantes de residus passant per habitatges de protecció oficial. L'oposició a aquests equipaments se suporta sobre prejudicis morals i càlculs econòmics, i mira a la vegada de protegir la qualitat de vida i dels residents i el valor de les seves inversions immobiliàries. Per extensió empro el terme per a fer referència a actituds excloents respecte de qualsevol que sigui considerat o construït com a aliè al lloc.

OCB [Obra Cultural Balear]: homòloga a l'Òmnium Cultural del Principat o a l'Acció Cultural del País Valencià, és l'entitat de referència en qüestions culturals i sobretot lingüístiques. Vinculada a posicions d'esquerres i nacionalistes tingué un paper destacat en el Moviment Ciutadà, de la mateixa manera que

en els darrers anys ha promogut diverses campanyes en defensa de la llengua catalana i crítiques amb les posicions del Partit Popular i les institucions governades per aquest partit. També sol ser soci d'altres campanyes ciutadanes, especialment les convocades pel GOB. Actualment està rehabilitant la que fou la casa del poeta i polític maurista Joan Alcover i Maspons, el Casal Alcover o Casa dels Poetes, a tocar de s'arbre.

Pacte de Progrés: nom que es donà al govern de coalició de la Comunitat Autònoma en la legislatura 1999-2003. Aquest govern representava la primera alternativa a l'absoluta hegemonia del Partit Popular des l'establiment de la democràcia i agrupava al PSIB-PSOE, PSM, UM i EU-EV.

Part Forana: tota aquella part de Mallorca que no és Ciutat (Palma), i més específicament de la seva part central (centre històric, ravals històrics, eixamples i zones de creixement en els darrers 50 anys), ja que Palma també té Part Forana dins el seu terme municipal. És la divisió territorial històrica de Mallorca, que a diferència del que passa al principat o al País Valencià no ha estat dividit en comarques. Tanmateix, hi ha hagut intents de l'administració, sobretot en l'època del Pacte de Progrés per a construir una divisió d'estil comarcal amb les següents zones: Ciutat, Serra, Raiguer, Pla, Migjorn, Llevant (i una possible setena: Nord o Badies del Nord).

Palla, (Plaça des Pes de) Sa: fa referència tant a la plaça d'aquest nom com al bar-restaurant que avui s'hi troba. Vegeu més amunt *Assistència Palmesana* per a més informació; vegeu també mapes 3 i 5.

Patronat Obrer: institució fundada pels jesuïtes de caràcter lúdic, pedagògic i paternalista que després de tenir un parell d'ubicacions per la zona de Monti-Sion (p.e. carrer Ramon Llull) a partir de l'any 46 se situà a la porta des Camp, és a dir, ja a Sa Calatrava. Aquesta institució reunia, fins a mitjans 80 en què es traslladà al Polígon de Llevant, els calatravins, especialment la mainada. Vegeu mapa 5.

Peninsular: vegeu *Foraster*.

PEPRI [Pla Especial de Protecció i Reforma Interior]: variació del (vegeu) *PERI* que té la voluntat de ser més conservacionista. A la realitat els plans de reforma del centre de Palma s'han dit PEPRI o PERI sense que això reflectís diferents èmfasis conservacionistes.

PERI [Pla Especial de Reforma Interior/Integral]: és la figura jurídica més emprada a Espanya per a actuar sobre centres històrics. L'esperit que guia un PERI és el de redreçar una situació de deteriorament o obsolescència que es considera difícilment reversible sense una actuació extraordinària. D'aquesta manera, un PERI diagnostica una situació que es considera dolenta, i marca mesures per a què es vagi a una altra situació, que és aquell horitzó al qual es vol arribar; un PERI

doncs ha de tenir una idea clara de com vol que sigui el lloc on s'actua en un determinat període de temps. Un PERI és doncs un pla de reforma urbanística que implica una ordenació total, en concordància però no idèntica a la ordenació general de la ciutat, del territori abrogat i que a més de definir una sèrie d'actuacions urbanístiques públiques, defineix mecanismes i normatives que afecten la iniciativa privada. Si més no a Palma i des del PERI de Sa Calatrava els PERIs han entès que situació deteriorada equivalia a estar fora del mercat immobiliari, i per tant redreçar aquesta situació era sinònim d'apujar els preus immobiliaris. Al centre històric de Palma s'han dut a terme tres PERI/PEPRI (Puig, Sa Calatrava i Sa Gerreria) i n'hi ha un quart de previst (Temple). Vegeu el mapa 2.

PGOU [Pla General d'Ordenació Urbana]: l'instrument bàsic d'ordenació d'un territori municipal. Impliquen la definició d'un model de territori i un model de gestió. Els PGOU que més ens interessin en aquest text són el del 85 i el del 98. El del 85 és el primer PGOU de la democràcia, que es concep com a resposta a l'expansionisme dels darrers PGOU franquistes i és fruit d'un destacable procés de participació (més palpable en el planejament, és a dir, en la redacció que no en l'execució). És el PGOU del 85 el que defineix els 4 PERIs del centre històric (vegeu *PERI*). De fet, el PGOU del 98, que comença a elaborar-se el 91, és una modificació del del 85 i a banda de tenir com a objectiu una major flexibilització de l'espai, pretén donar resposta a la manca d'execució de les actuacions previstes en el PGOU del 85¹. En relació a Sa Calatrava el que més interessa d'aquest Pla General és que marca la reforma del Baluard del Príncep i la seva conversió en un parc o zona verda pública (mesura que s'inscriu dins la reforma de la, vegeu, *Murada*) i l'èmfasi que es posa en què s'arbitrin mesures per a afavorir-hi la gentrificació.

PIMECO: junt amb AFEDECO, una de les dues grans federacions de comerciants de Palma.

Pla Territorial: pla aprovat pel CIM en aquesta legislatura (2003-2007) que ordena el creixement de l'illa i (re)qualifica el conjunt del sòl insular. El seu aspecte més conegut és la construcció de carreteres a la zona del Pla de Mallorca (autovia Inca-Manacor o desdoblament de la carretera Palma-Manacor), unes carreteres que han trobat una forta oposició ciutadana organitzada. El Pla Territorial certifica la voluntat que Mallorca fomenti un model de creixement econòmic basat en la segona residència per a ciutadans de fora de l'illa, canvi de model que se suporta, camufla i legitima amb la bandera d'un nou

¹ Aquesta motivació queda perfectament explicitada en el redactat del PGOU: "la ineficàcia demostrada a través de lo que debía ser una administració intervencionista se refleja en múltiples aspectos: bajo grado de ejecución de actuaciones programadas, múltiples modificaciones puntuales debido a la rigidez, demanda creciente de nuevos usos deportivos, culturales y tecnológicos no contemplados. Todo este cúmulo de circunstancias han empujado definitivamente a abordar la revisión del instrumento de planeamiento de constante referencia. (...) Concluyendo, este Plan es obligatorio, necesario y oportuno, en la medida que, aun partiendo de una situación presente, la planificación y gestión plasmada se proyecta hacia el futuro; en donde el modelo de ciudad venidero debe construirse por y para los ciudadanos. (PGOU 1998: 40 -41).

model turístic, i és així que prenen sentit altres punts del Pla Territorial com la construcció de camps de golf o la projecció de Centres d'Interpretació a diverses localitats.

Plataforma pel Progrés del Centre Històric: plataforma sense entitat jurídica que incloïa diverses entitats del centre històric (sembla que al voltant d'una vintena), entre les quals l'Associació de Veïns de Sa Calatrava, i presidida per en Climent. En els seus anys d'activitat (2000-2002) destacà per la defensa del Pla de Mobilitat elaborat per l'Ajuntament de Palma, que bàsicament consistia en projectar una sèrie d'aparcaments subterranis que circumdaven el centre històric de Palma i la (semi)peatonalització de diverses parts d'aquest centre, entre elles Sa Calatrava. Pròxima a la FEPAE, mantingué una posició d'enfrontament directe amb la FAVP i entitats afins. La FAVP sempre ha mantingut que la Plataforma fou una creació directa del govern municipal.

Ponència Tècnica de Patrimoni: òrgan consultiu del CIM, màxima institució competent en termes de cultura (i per tant de patrimoni) a l'illa que, i aquest punt és important, depèn de la Conselleria d'Urbanisme del CIM. En la ponència es combina la presència de tècnics en patrimoni del Consell amb representants de diverses entitats. Les entitats representades varien, actualment d'entre les que hem destacat hi tenen presència la UIB, la Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats i ARCA. Aquest òrgan emet informes preceptius sobre l'impacte de diferents obres en el patrimoni catalogat i recomana a la Ponència Política (vinculant) l'acceptació, el rebuig o la conveniència de modificació de determinats projectes. Cal recalcar que tot el centre històric de patrimoni s'equipara, amb la Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears, a BIC, i per tant l'informe de la Ponència Tècnica és preceptiu per qualsevol moviment de pedres que hi tingui lloc. També segons aquesta legislació qualsevol obra en el centre històric que impliqui operar en el subsòl ha de dur a terme prèviament una excavació arqueològica d'urgència per a conèixer si s'hi troben restes arqueològiques. La Ponència Tècnica avalua la rellevància d'aquestes restes i en recomana què cal fer amb elles.

PP [Partido Popular]: anteriorment Alianza Popular, ha estat el partit hegemònic en les institucions balears i mallorquines des de la instauració de la democràcia. Actualment controla amb majoria absoluta el Parlament Balear i el Govern de la Comunitat Autònoma, que de fet només deixà de controlar entre el 1999 i el 2003 amb el govern del Pacte de Progrés. També controla, en coalició amb Unió Mallorquina el Consell Insular de Mallorca (CIM). El 1991 arrabassà l'alcaldia al partit socialista i en Juan Fageda fou *batlle* des del 1991 fins el 2003, any en què fou rellevat per l'actual *batlessa* i també popular Catalina Cirer.

PSM [Partit Socialista de Mallorca]: partit nacionalista d'esquerres amb més vots de Mallorca. Es fundà com a PSI (Partit Socialista de les Illes) i es forní en els seus primers temps d'una bona quantitat de persones que havien destacat en el Moviment Ciutadà. Formà part del govern de coalició de la primera legislatura democràtica de l'Ajuntament de Palma (1979-1983) i del Pacte de Progrés (1999-2003). En l'actual legislatura el seu grup municipal a l'Ajuntament s'ha destacat per dedicar una important atenció a les qüestions patrimonials.

PSIB-PSOE [Partit Socialista de les Illes Balears-Partido Socialista Obrero Español]: el PSOE a les Illes Balears. Entre el 1999 i el 2003 presidí un govern de coalició a la Comunitat autònoma anomenat Pacte de Progrés. El 1979 fou el partit que guanyà les eleccions al municipi de Palma, ocupant el socialista Ramon Aguiló l'alcaldia fins el 1991 en què passà a mans del Partido Popular.

Puig (de Sant Pere): barri situat a l'extrem oriental de la murada marítima de Palma (vegeu Mapa 1). El primer barri del centre històric de Palma que comptà amb Associació de Veïns fou objecte d'un PERI (vegeu *PERI*) que constituí un dels cavalls de batalla del Moviment Ciutadà a Palma. Des de la seva Associació de Veïns també es recuperà la festa de sant Sebastià (junt amb la, vegeu, *Comissió de Festes de Sa Calatrava*) i la festa de Sant Joan. L'Associació de Veïns, nascuda al petit barri del Puig, abasta també la zona de *La Llotja* (vegeu mapa 1) on es concentren les activitats d'oci nocturn del centre de Palma (vegeu *ZAC*). Vegeu mapes 1 i 2.

S'arbre: plàtan que hi ha a la bifurcació dels carrers Montserrat i Calatrava. Constitueix la creu de terme de Sa Calatrava petita o estricta (vegeu mapa 5).

Sa Nostra: caixa d'Estalvis de Balears. És juntament amb la Banca March la gran entitat bancària mallorquina, i junt amb La Caixa aquella que té una presència més palpables en les agendes social i cultural a través de la seva obra social. La seva seu central històrica es troba al carrer Ramon Llull tocant a Sant Francesc, és a dir, a Monti-Sion [vegeu mapes 1 i 5].

Seu, La; barri de La: la Seu és el nom amb què es designa la Catedral de Palma construïda al segle XIV. Per extensió és també el nom que rep la zona central de la ciutat on es troba aquest edifici, una zona que ha estat tradicionalment residència de l'aristocràcia i les classes altes mallorquines i que avui, sense perdre l'anterior, és el principal nucli de concentració turística dins el casc urbà de Palma. Limita amb la zona de Monti-Sion (vegeu mapa 1) tot i que l'ampliació del camp d'acció de Sa Calatrava cap a la zona de Monti-Sion ha fet que el barri de la Seu i el de Sa Calatrava es toquin i parcialment se superposin (vegeu mapa 3).

Societat Arqueològica Lul·liana: actualment ubicada al carrer Monti-Sion aquesta entitat centenària és la degana de l'illa en ocupar-se de qüestions conservacionistes i patrimonials. La seva creació s'ha de posar en el context de l'oposició conservacionista, i políticament conservadora, a la demolició de les murades de Palma (1902). Té una presència mediàtica i una vocació d'incidència en els debats ciutadans molt menor que no ARCA, amb la que manté una bona relació.

Temple (i Torres del): antiga fortalesa de Gumara en època islàmica fou atorgada a l'Orde del Temple en el repartiment de la conquesta catalanoaragonesa comandada per Jaume I i d'aquí agafa el seu nom, malgrat que amb la supressió dels templers passà ben aviat a mans dels santjoanistes. Temple fa referència a la vegada a la mançana de cases on hi hagué la fortalesa i a les Torres avui conservades que servien d'entrada a aquella fortalesa. Com a mançana de cases ocupa una posició estratègica entre els PERIs de Sa Gerreria i Sa Calatrava (vegeu *PERI*) i els diferents PGOU de la democràcia (vegeu *PGOU*) preveuen que s'hi dugui a terme un PERI. Les Torres constitueixen un vestigi material de primeríssim ordre de la presència islàmica a la ciutat i han estat objecte de fortes polèmiques (vegeu capítol 6). Temple també féu referència a la totalitat de la zona abastada pel Pla Urban: les àrees dels PERIs de Sa Calatrava i Sa Gerreria més la mançana pròpiament del Temple.

UIB: Universitat de les Illes balears, l'única universitat que hi ha a la Comunitat autònoma. Amb delegacions a les diferents illes, el seu campus central es troba a la Part Forana de Palma.

UM [Unió Mallorquina]: partit regionalista conservador d'abast mallorquí (insularista). Actualment presideix el CIM (que és qui té les competències patrimonials a l'illa), com porta fent ininterrompudament una colla d'anys pactant tant amb el PP com amb els partits d'esquerra. Formà part del Pacte de Progrés.

Urban-El Temple, Pla: pla de regeneració urbanística inclòs dins la iniciativa comunitària Urban (regeneració de barris) i cofinançat per la Unió Europea i les administracions de l'illa (Ajuntament i Govern) que es duu a terme entre el 1997 i el 2002. Abraça les àrees definides en els PERIs de Sa Calatrava, Sa Gerreria i el Temple i posa en marxa un seguit de mesures de reactivació econòmica i ajuda social (cursos de formació laboral, per exemple), la renovació d'espais públics i la construcció de grans equipaments. Pel que fa a Sa Calatrava allò que cal destacar és la renovació d'espais públics com Dalt Murada o Sa Palla i la construcció d'equipaments com el Teatre Xesc Forteza, el Centre Cultural de Sa Calatrava i el Centre Social Ciutat Antiga (Botons). Vegeu el mapa 3.

Voltes, Ses: antic quarter militar (anomenat popularment Ses Bóvedas) ubicat a la part de murada de davant de la Catedral reconvertit en teatre en a l'aire lliure i centre d'exposicions arran del Pla de

Murada finalitzat el 1991 (vegeu *Murada*). El 1977 l'Ajuntament arribà a un acord per a traspassar la titularitat de l'espai, i el 1979, a l'espera de la projecció i l'execució del Pla de la Murada, fou cedit al Grup d'Animació de Sa Calatrava (que s'havia quedat sense *Sa Fàbrica*, vegeu més amunt) i en Toni era qui tenia les claus. Ses Bóvedas foren reanomenades Ses Voltes i apropiades com a lloc de lleure i experimentació artística, fins que el 1984 l'Ajuntament el pren per a dur-hi terme la reforma que conclouria el 1991 i que donarà lloc al teatre i la sala d'exposicions (infrautilitzades) que és avui.

ZAC [Zona Acústicament Contaminada]: és la figura legal que, designant La Llotja/Puig com zona amb excés de soroll, serví per a introduir una normativa restrictiva en els horaris dels locals d'oci nocturn. Encara que cap altra zona ha estat declarada ZAC, l'experiència de La Llotja i la seva mobilització, encapçalada per l'Associació de Veïns del Puig de Sant Pere, serví d'ignidor a les campanyes contra els bars (de nit) a altres zones de Ciutat com Sa Calatrava.

----	Sa Calatrava	Plans i actuacions urbanístiques	Marc general/ institucional
-1976	<p>1940': arribada d'immigració de Múrcia</p> <p>1943: Neix en Toni</p> <p>1946: el Patronat Obrer s'instal·la a la Porta des Camp.</p> <p>1957: en Toni entra a la Casa del Hierro</p> <p>1959: Darreres festes de SC (Sa Calatrava)</p> <p>1958-61: Leones de Berard</p> <p>1969: es trasllada Can Gordiola: a Sa Calatrava quasi no queda indústria.</p> <p>1971: Sa Calatrava inicia el seu despoblament</p> <p>1973-74: la Casa del Hierro entra en crisi</p> <p>1974: en Toni entra a col·laborar amb l'OCB.</p> <p>1975: Tanca Botigueta Berard (Miqueló)</p>	<p>1942: La murada de mar es declara Monumento Histórico –Artístico.</p> <p>1943-47: Aprovació del Pla Alomar</p> <p>1955-65: urbanització de la zona de Jaume III i del Mercat (Pla Alomar).</p> <p>1963: PGOU expansionista 1963</p> <p>1964: el centre històric és declarat Conjunto Histórico-Artístico</p> <p>1965-68: Construcció de l'autopista de Llevant (entre murada i mar).</p> <p>1967-70: operació d'embelliment de S'Hort del Rei (annex a la Catedral).</p> <p>1973: PGOU 1973 (Pla Ribas Piera): adquisició pública de casals i intents de turísticació.</p> <p>1975: Exposició al COAB en defensa del Puig.</p>	<p>1955 (-73): Comença el Boom turístic, concentrat a Palma. Desenvolupament Passeig Marítim i barriades perifèriques.</p> <p>1960-70: el centre històric (CH) ha iniciat un procés de despoblació mentre Palma dobla la seva població</p> <p>1973: crisi del petroli i crisi turística: fi 1r boom.</p> <p>1973: Primeres AAVV a Palma (Puig)</p> <p>1975: Mor el dictador</p>

<p>1976-1984</p>	<p>1976: Creació de la Comissió de Festes. 1976: S'Alfombrera esdevé <i>Sa Fàbrica</i> 1976-79: Festes de SC organitzades per la Comissió. 1976-79: intensa activitat política desde Sa Fàbrica (Dragonera, Parc de la Mar, Llibertat d'Expressió,...) 1977: Gener a Palma, organitzat per Comissió i AV Puig 1977: es representa La Torna a Sta Fe 1978: en Toni agafa Sa Botigueta. 1979: fundació AV de SC 1979: abandonament de Sa Fàbrica 1970s finals: a SC arriba població bohèmia i població de molts baixos ingressos (molts gitanos) 1980: la Comissió es transforma en el Grup d'Animació de SC 1980: el Grup agafa Ses Voltes com a seu 1980: el Grup recupera La Rua de Carnaval Primers 80: La Movida fa dels voltants de SC i Ses Voltes el seu espai 1980-82: festes de SC organitzades pel Grup 1980-84: Ses Voltes espai d'experimentació artística 1981: en Toni obre la impremta Sa Palla</p>	<p>1977: aprovació Pla de la Murada 1977-80: Aprovació PERI Puig 1980-81: estudi de SC (MOPU/Consell Europa) 1981: primera finca adquirida pel patronat a SC</p>	<p>1970-80: s'aguditza el despoblament del CH 1976-79: auge del Moviment Ciutadà 1979: L'Ajuntament assumeix el Sant Sebastià (festa major) 1979: Primeres eleccions municipals: una coalició d'esquerres duu Ramon Aguiló (PSOE) a l'alcaldia. 1980: creació Patronat Habitatge</p>
-------------------------	---	---	--

1976-1984	<p>1982: en Toni lloga pis de Botons</p> <p>1983: Donya Maria tanca la farmàcia i deixa l'AV</p> <p>1983-85: Lavativa</p> <p>1984: l'AV és consultada pel PGOU.</p> <p>1984: tancament Ses Voltes amb el naixement de Peor Impossible, emblema de la Movida</p>	<p>1984: inauguració Parc de la Mar</p>	<p>1982: l'Ajuntament assumeix el Carnaval</p> <p>1982-87: forta acceleració turística (moment àlgid del 2n Boom)</p> <p>1983: primeres eleccions autonòmiques (govern conservador)</p>
1985-1996	<p>1986-: comença a detectar-se una gentrificació difusa</p> <p>1987: trasllat del Patronat Obrer</p> <p>80s (finals): pic tràfic de droga a SC</p> <p>1988-92: campanya mediàtica AV pel mal estat de SC i contra la droga i la prostitució</p> <p>1989: fundació Club Esplai</p> <p>1989: en Fernando compra l'edifici de <i>Building Calatrava</i>.</p> <p>1989-91: Fernando adquireix varis immobles a SC</p> <p>1989-92: suport Associació de Veïns al bisbat en litigi contra PERI.</p>	<p>1985: primer PGOU democràcia: es defineix el PERI de SC.</p> <p>1986: el Patronat adquireix dues finques més</p> <p>1986-91: reforma Ses Voltes</p> <p>1989: primera aprovació PERI Sa Gerreria</p> <p>1989: aprovació del PERI de SC</p> <p>1989-92: litigi del bisbat contra el PERI</p>	<p>1988: s'enceta petita crisi turística; fi 2n Boom.</p>

<p>1985-1996</p>	<p>1989-96: el Patronat adquireix el gruix de les parcel·les per a fer habitatge públic 1990: primers lliuraments de pisos públics a SC 1993: comença okupació de Botons 1995: Toni obre Efímera 1995: Climent entra a l'AV</p>	<p>1990: campanya contra PERI Sa Gerreria (GOB, FAVP, ARCA) 1991: inici revisió PGOU 85 1993: revisió PERI SC (permuta amb Fernando) 1995: aprovació definitiva PERI Sa Gerreria</p>	<p>1991: Juan fageda (PP) relleva Aguiló (PSOE) a l'alcaldia. 1994: creació FEPAE 1995: començament etapa expansiva turística i immobiliària del 3r Boom</p>
<p>1997-2005</p>	<p>1997: trasllat local AV 1997: el Club d'Esplai es queda sense local 1997-: s'observa una gentrificació generalitzada 1998: construcció Centre Social Botons 1999: tanca Efímera 2. 1999: Expulsió Botons 10. 1999-03: presidència d'en Climent 1999-03: rehabilitació Església Sta Fe 2000: moment fort de la campanya contra bars 2000: fundació Loco Circo 2000: extermini de gats.</p>	<p>1997: creació del Consorci Mirall Palma Centre 1997-02: Pla Urban 1998: aprovació PGOU 98 (revisió PGOU 85). Preveu conversió del B. Príncep en àrea verda 1999-02: renovació Dalt Murada i Jardinet (Pla Murada-Urban). 2000: nou Pla de Mobilitat de l'Ajuntament.</p>	<p>1997-99: campanya contra contaminació acústica al Puig 1998: Llei de Patrimoni Illes Balears 1999-03: Pacte de Progrés a la C. Autònoma</p>

<p>1997-2005</p>	<p>2000-03: Plataforma Progrés CH: campanyes contra bars i pro ACIRE. 2001: modificació PERI d'usos 2001: obertura Passeig artesanía 2001: tancament bar Sta Fe. 2001-2002: instal·lació recollida pneumàtica 2002: forta campanya mediàtica d'en Climent contra prostitució i droga. 2002: finalitza promoció Sa Fàbrica; inauguració carrer Xam. 2002: en Fernando adquireix Torres Temple 2002: inauguració teatre Xesc Forteza 2002 (tardor): fortes queixes per processons 2002 (tardor): arribu a Palma 2003 (principis): reunions Veíns per SC 2003 (estiu): restes funeràries jaciment Dalt Murada 2003 (9-IV): presentació firmes falses 2003 (juny): Homentage a Fageda (alcalde sortint)</p> <p>2003 (novembre): eleccions impugnades a l'AV</p>	<p>2000-02: obres de construcció del Teatre, el Centre Cultural, la Plaça Teatre, pisos IBAVI,...</p> <p>2001: comença a tramitar-se la llicència per la promoció de Dalt Murada</p> <p>2003: esbós PERI Temple</p>	<p>2002: nova Ley de Asociaciones (a adequar-se pel maig 2004)</p> <p>2002-03: creació de circuits turístico-patrimonials amb els fons de l'ecotaxa</p> <p>2003 (juny): Cirer (PP) relleva Fageda (PP) a l'alcaldia. 2003 (juny): el PP guanya el Govern de la C. Autònoma; derogació de l'ecotaxa</p>
-------------------------	---	---	---

<p>1997-2005</p>	<p>2003 (finals): tanca el forn de SC 2003 (22-XII): inscripció registre AV Sa Calatrava-Montision-Santa Clara (CMS) 2003 (23-XII): assemblea on dimiteix la junta de l'AV de SC (AVSC) en bloc. 2004 (febrer): elecció nova junta AVSC</p> <p>2004 (29-IV): el conflicte del local es discuteix en plenari de l'Ajuntament 2004 (juny): celebració Sant Joan a Plaça teatre (AVSC). 2004 (1-VII): es destapa escàndol frau Climent 2005 (gener): AVSC celebra Sant Antoni a Dalt Murada 2005 (gener): es prohibeix l'ús residencial Torres Templei s'obliga a canviar projecte promoció Dalt Murada 2005 (març): festa Enfila't pel tsunami (AVSC) 2005 (març): es precinta local Loco Circo 2005 (abril): prohibició terrassa bar Sta Fe 2005 (abril-maig): ocupació i alliberament de St Jeroni. 2005 (juliol): la CMS celebra Festa Major.</p>	<p>2003-05: el focus de rehabilitació urbanística dins Palma es trasllada als voltants de la Façana de Llevant.</p> <p>2005: la Ponència Tècnica de Patrimoni obliga l'Ajuntament a adquirir les Torres del Temple.</p>	<p>2003 (finals): inauguració EsBaluard (Museu Art Modern de Palma) al Puig.</p> <p>2004: aprovació Pla Territorial 2004 (febrer): manifestació "Qui estima Mallorca no la destrueix" (encapçalada GOB).</p> <p>2004 (setembre): comencen les mobilitzacions patrimonials a Palma</p> <p>2005: resolució concurs Palau de Congressos a la façana de Llevant</p>
-------------------------	--	---	--

MAPES

Els mapes que trobareu a continuació són la cartografiació de bona part de la informació que apareix en el text, de manera que la seva fidelitat d'aquests no és envers el territori sinó envers la recerca. La pretensió no és, d'altra banda, que hom pugui conèixer Sa Calatrava o la recerca a través dels mapes, sinó que aquests constitueixin un suport i una guia als lectors. Exposarem breument el sentit i objectiu de cadascun dels 5 mapes.

Mapa 1: es dibuixa el centre històric de Palma i se'n marquen els punts i eixos de centralitat i les zones estadístiques. Així doncs és un mapa de situació que vol dues coses. En primer lloc ubicar al lector les diferents zones de què parlem en el text; cal repetir que els contorns de les diferents zones estadístiques no tenen perquè quadrar amb aquells que es defineixen des d'altres instàncies ni amb els que tenen el cap els palmesans, però ens serveix útilment com a guia orientativa. En segon lloc vol emfasitzar la relació entre el valor immobiliari i simbòlic de les diferents zones i la seva major o menor proximitat als punts i eixos de centralitat.

Mapa 2: situa 1) les àrees on s'han desenvolupat PERIs dins el centre històric; cal subratllar la correspondència entre aquestes àrees i l'excentricitat. 2) l'àrea del Pla Urban, mostrant tant aquella afectada per actuacions urbanístiques (rosa fosc) com la inclosa dins l'itinerari turístic Urban (rosa fosc i rosa clar), que ja va a cercar àrees més centrals.

Mapa 3: és un compendi de les actuacions urbanístiques efectuades pel PERI de Sa Calatrava i el Pla Urban a Sa Calatrava (que és l'estricta perquè així és com la defineixen aquesta plans. Les diferents mançanes afectades han rebut una lletra que es correspon a la que s'empra en el text. També s'inclouen els noms dels carrers i d'algunes fites.

Mapa 4: es delimiten les quatre calatrades a partir de les quals hem treballat la qüestió dels límits de Sa Calatrava. S'ha assenyalat també aquell sòl catalogat com a patrimonial, a fi de veure l'homologia entre les diferents calatrades i el valor patrimonial (correlat del valor immobiliari i de centralitat); també mostren la gran quantitat de sòl religiós a la zona i el cordó religiós que envolta Sa Calatrava estricta. La Calatrava Gerrerenca i la Calatrava Façana/Seu no es poden definir amb precisió ja que no han estat decretades des de cap instància unívoca de poder, i per això hem fet ús de trames. Per a delimitar la immensa ens hem basat en els límits que proposa en Climent i que es recullen en els estatuts de la Sa Calatrava-Montision-Santa Clara Associació de Veïns. La delimitació precisa de l'estricta és més problemàtica. Cal dir que molts calatravins que dibuixen una Calatrava que diríem

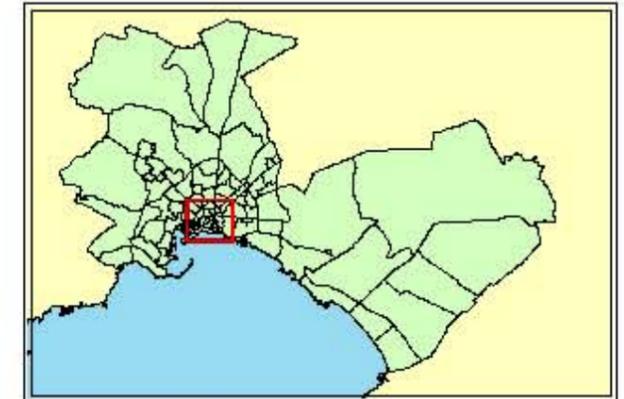
estricta fan aquesta més petita (mínima): tot allò, i només tot allò, que queda per sota de l'eix que va de Santa Fe a s'arbre. Hem decidit ampliar un poc aquests límits i teníem dues opcions: emprar la delimitació del PERI o la de la zona estadística. Ens hem inclinat per la segona per dos motius: a) ve a coincidir amb l'àrea on les dues trames se superposen, i això permet visualitzar que Sa Calatrava estricta queda inclosa dins totes les altres Calatraves; b) és la que s'emprà en les festes, que dibuixaren uns contorns precisos [AD: 17].

Mapa 5: aquest mapa pretén localitzar tots els punts que se citen al llarg del text. L'èmfasi en la claredat ens ha aconsellat prescindir dels noms dels carrers, per la qual cosa aquests s'hauran d'anar a buscar en el Mapa 4 que té una escala quasi idèntica. Els diferents punts s'han agrupat en diferents categories (colors) amb la intenció de facilitar la cerca, atesa la gran quantitat de punts assenyalats, encara que un bon nombre han anat a parar al calaix de sastre "Altres Punts". Els punts són convencionalment rodones o quadrats en funció de si el punt existeix en l'actualitat o no; en els casos on una mateixa localització reuneix un punt passat i un d'actual hem hagut de deixar una separació mínima entre ells. M'agradaria advertir que la màxima per la qual aquests mapes són fidels amb el text i la recerca i no pas amb el territori pren tot el seu sentit en aquest darrer mapa, ja que es tracta d'una guia d'aquells punts citats en el text. Així per exemple en l'apartat bars i restaurants no hem inclòs tots aquells que es troben en l'àrea cartografiada, sinó només aquells que apareixen en algun moment o altre del text. Contràriament, però, hem inclòs algunes categories de les quals pràcticament no se'n citen localitzacions al llarg del text, com és el cas de "Seus d'institucions oficials" o "Casals" (ens hem basat en bona part en aquells que s'assenyalen en l'itinerari Urban). La inclusió d'aquestes localitzacions ve motivada pel seu caràcter visual, a fi que puguem apreciar la concentració de determinades categories en determinats punts.

ZONES ESTADÍSTIQUES DEL CENTRE HISTÒRIC

CIUTAT DE MALLORCA

Llegenda

- Límit centre històric
- Principals eixos viaris i/o comercials
- Referents de centralitat
- Zones estadístiques

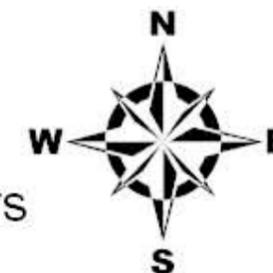
Referents de centralitat

- 1 - La Seu
- 2 - Ajuntament
- 3 - Plaça major
- 4 - Mercat de l'Olivar
- 5/6 - Corte Inglés
- 7 - Parlament

SA CALATRAVA MON AMOUR. ETNOGRAFIA D'UN BARRI ATRAPAT EN LA GEOGRAFIA DEL CAPITAL
 Autor: Jaume Franquesa i Bartolomé
 Any: 2005

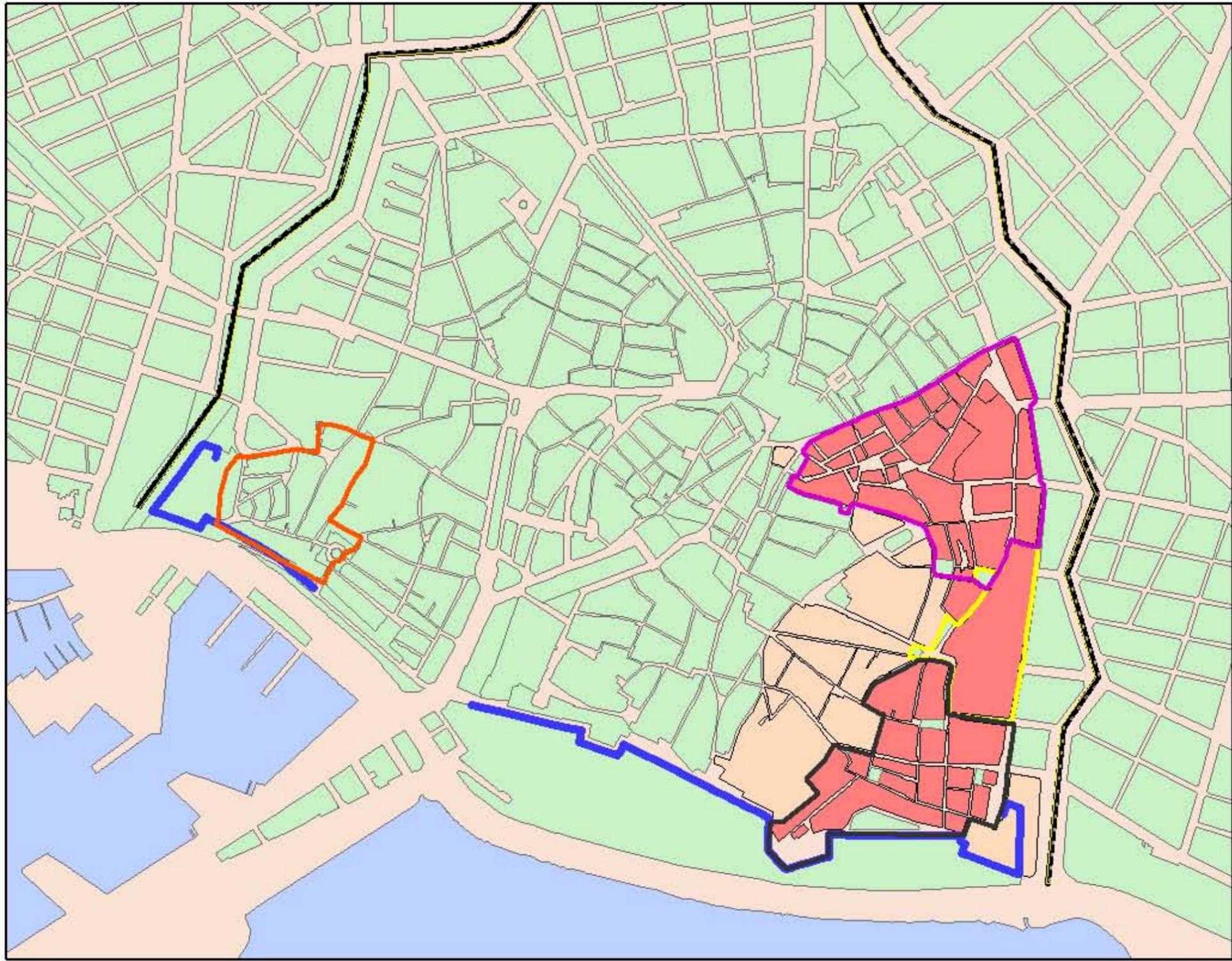
Escala 1:7.000

0 105 210 420 Meters

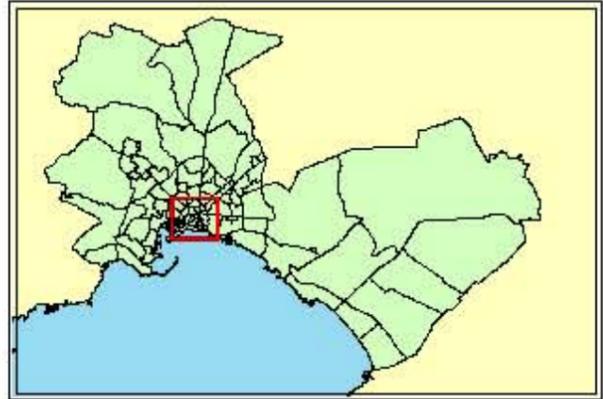

MAPA 1

PLANS DE REFORMA URBANÍSTICA DEL CENTRE HISTÒRIC

CIUTAT DE MALLORCA

Llegenda

PLANS ESPECIALS

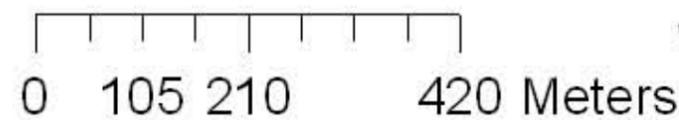
- PERI de Sa Calatrava
- PERI de Sa Gerreria
- PERI del Temple
- PERI del Puig

INICIATIVA COMUNITÀRIA URBAN

- Illetes del Pla Urban
- Zona itinerari turístic Urban
- Murada conservada

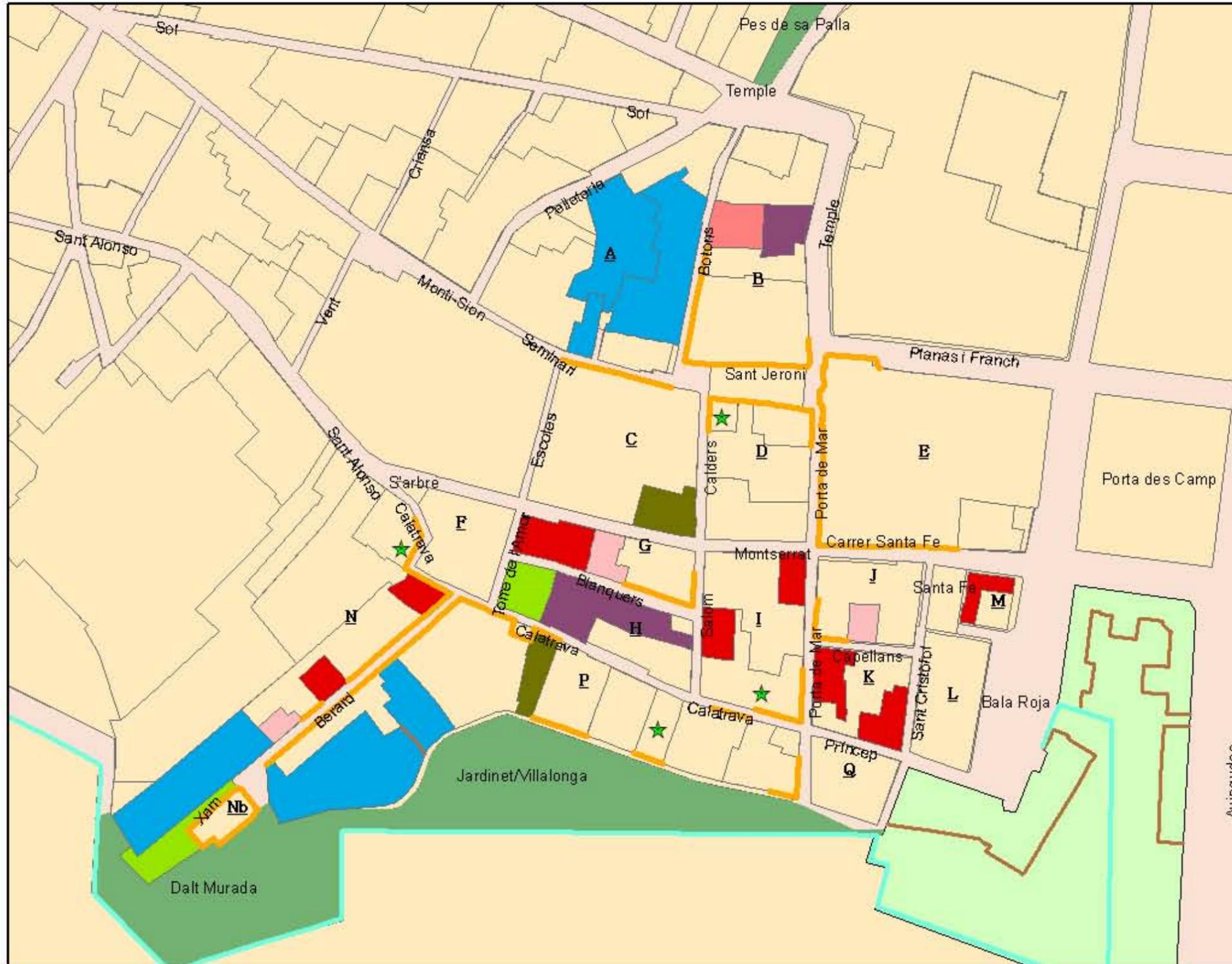
SA CALATRAVA MON AMOUR. ETNOGRAFIA D'UN BARRI ATRAPAT EN LA GEOGRAFIA DEL CAPITAL
Autor: Jaume Franquesa i Bartolomé
Any: 2005

Escala 1:7.000

MAPA 2

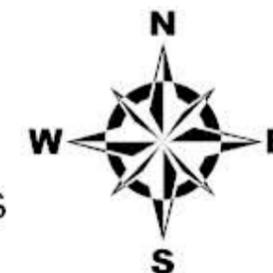
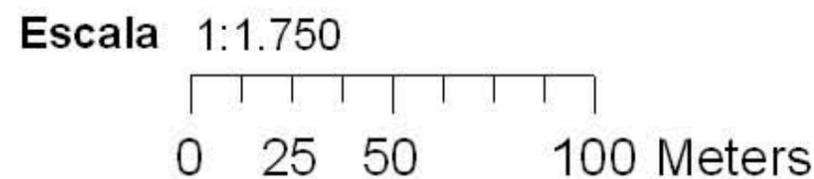
ACCIONS DE REFORMA URBANÍSTICA DE SA CALATRAVA

CENTRE HISTÒRIC

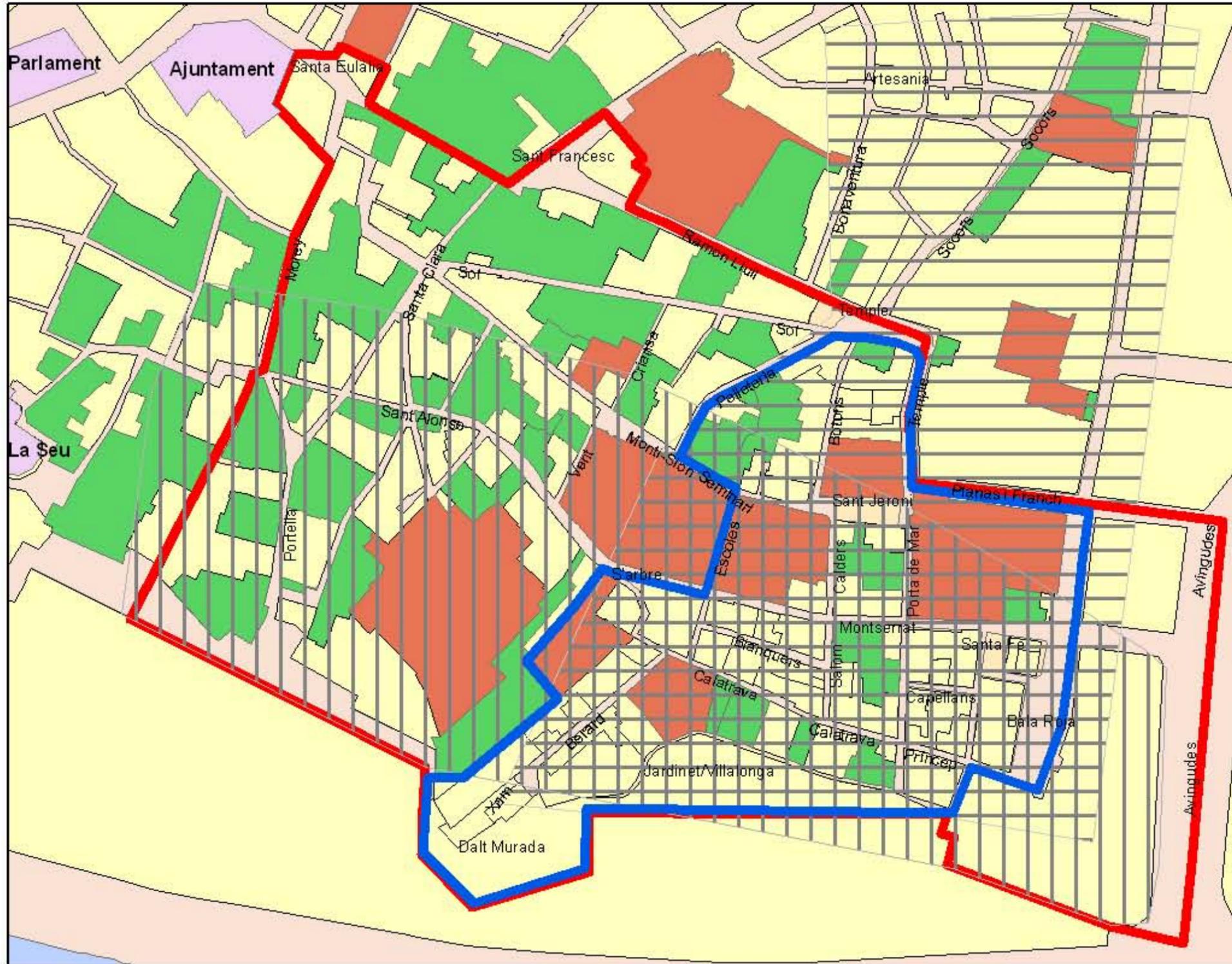

SA CALATRAVA MON AMOUR. ETNOGRAFIA D'UN BARRI ATRAPAT EN LA GEOGRAFIA DEL CAPITAL
 Autor: Jaume Franquesa i Bartolomé
 Any: 2005

MAPA 3

ELS LÍMITS DE SA CALATRAVA

CENTRE HISTÒRIC

Llegenda

SES CALATRAVES

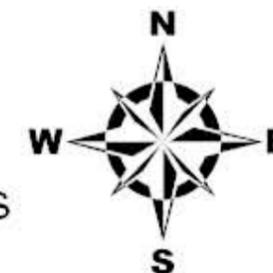
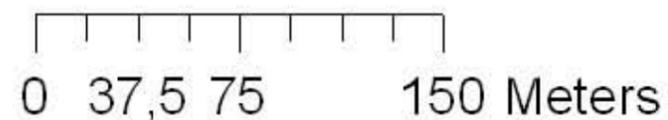
- Calatrava petita / estricta
- Calatrava immensa
- Calatrava Seu / façana
- Calatrava gerrerenca

Edificis catalogats

- Civils
- Religiosos

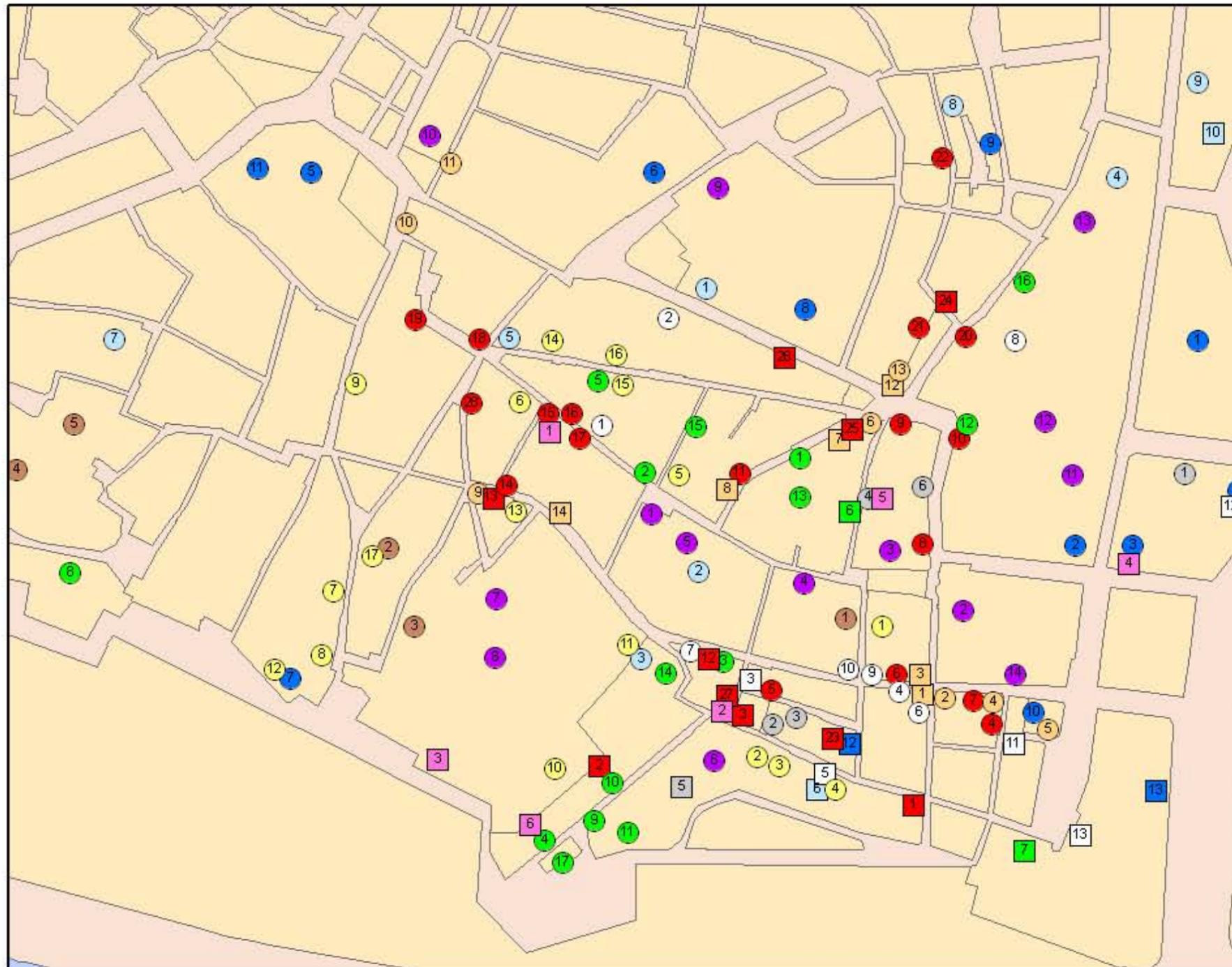
SA CALATRAVA MON AMOUR. ETNOGRAFIA D'UN BARRI ATRAPAT EN LA GEOGRAFIA DEL CAPITAL
 Autor: Jaume Franquesa i Bartolomé
 Any: 2005

Escala 1:2.600

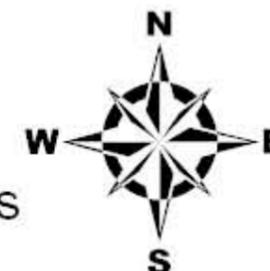
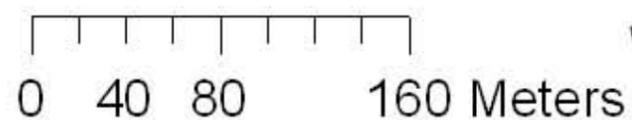
MAPA 4

LOCALITZACIONS ESMENTADES

SA CALATRAVA MON AMOUR. ETNOGRAFIA D'UN BARRI ATRAPAT EN LA GEOGRAFIA DEL CAPITAL
 Autor: Jaume Franquesa i Bartolomé
 Any: 2005

Escala 1:3.000

MAPA 5

Institucions religioses

- 1, Església de Montí-Sion
- 2, Convent de Sant Jeroni
- 3, Col·legi de la Sapiència
- 4, Casa de l'Església / Seminari Vell
- 5, Convent de Montí-Sion
- 6, Centre Eucarístic / Cases Monges
- 7, Església de Santa Clara
- 8, Convent de Santa Clara
- 9, Església de Sant Francesc
- 10, Església de Santa Eulàlia
- 11, Capella del Temple
- 12, Vermelletes
- 13, Esglésies Socors / Desemparats
- 14, Església de Santa Fe

Comerços i tallers

- 1, Forn de n'Apol·lònia
- 2, Sa Botigueta de Berard
- 3, Uteria
- 4, Perruqueria
- 5, Taller d'enquadernació
- 6, Ferrer
- 7, Barberia d'en José
- 8,9, Oficina bancària
- 10, Papereria Tofiy
- 11, Forn d'en Miquel
- 12, Farmàcia de Donya Maria
- 13, Forn des Seguí
- 14, Ca'n Bruno
- 15,16, Terrissaire
- 17, Restaurador
- 18, Cereria
- 19, Llibreria
- 20, Estanc
- 21, S'illa verda
- 22, Passeig de l'Artesania
- 23, Fusteria de l'oncle de na Mari
- 24, Impremta ràpida Sa Palla
- 25, Efímera
- 26, Efímera 2
- 27, Editorial Moll
- 28, Botiga de disseny

Fàbriques

- 1, Fàbrica Xocolata
- 2, Gràfiques Miramar
- 3, Ca'n Gordiola
- 4, Fàbrica de Sabates
- 5, Casa del Ferro
- 6, Sa Fàbrica

Centres d'ensenyament

- 1, Escola de Sant Francesc
- 2, Escola de Montí-Sion
- 3, Guarderia de Les Serres
- 4, Col·legi dels Agustins
- 5, Escola de Turisme
- 6, Escoleta des Pamboli
- 7, Estudi General Lul·lià
- 8, Escola d'Oficis Artesans
- 9, Escola Pública Gabriel Alzamora
- 10, Escola Graduada

Casals

- 1, Ca'n Calders
- 2, Ca'n Cateura
- 3, Ca'n Maura
- 4, Ca'n Estarellas
- 5, Ca'n Baró de Pinopar
- 6, Ca'n Lloeta / Villalonga
- 7, Hostal Isabel II
- 8, Ca'n Espanya
- 9, Ca'n Oleza
- 10, Ca'n Alomar
- 11, Casal Alcover
- 12, Ca la Torre
- 13, Casa modernista
- 14, Ca'l Comte de la Cueva
- 15, Ca'n Bisquera
- 16, Ca'n Catlar
- 17, Ca la Gran Cristiana

Institucions oficials

- 1, Quarter Militar
- 2, Delegació Ministeri de Defensa
- 3, SDIB / INEM
- 4, Dependències de l'Ajuntament
- 5, Ajuntament de Palma
- 6, Conselleria d'Hisenda
- 7, Col·legi d'Arquitectes (COAB)
- 8, Casa de Cultura del Consell
- 9, IMFDF
- 10, Consorci RIBA / Mirall
- 11, Consell de Mallorca
- 12, IBAVI
- 13, Caixa de reclutes

Seus d'entitats

- 1, Societat Arqueològica Lul·liana
- 2, Seu Central de "Sa Nostra"
- 3, Seu de Greenpeace Mallorca
- 4, Club de la Tercera Edat "Sa Nostra"
- 5, Local de l'AV de Sa Calatrava
- 6, Local Santa Clara-Montí-Sion-SC AV
- 7, Loco Circo
- 8, Fundació Joana Barceló
- 9, Càritas
- 10, Club d'Esplai de Sa Calatrava
- 11, Local Club d'Esplai
- 12, Patronat Obrer
- 13, Banc d'aliments (Militars)

Bars i restaurants

- 1, Can Blanc
- 2, Can Mateu
- 3, Can Curt
- 4, Bar Santa Fe
- 5, Bar Porta des Camp
- 6, Can Salat
- 7, La Percha
- 8, Bodega s'Arco
- 9, Taberna del Caracol
- 10, Bar Moderno
- 11, Sa Bodegueta
- 12, Assistència Palmesana
- 13, Pes de Sa Palla
- 14, Bar San Alonso

Museus i atraccions turístiques

- 1, Museu Diocesà
- 2, Museu de Mallorca
- 3, Banys àrabs
- 4, Seu
- 5, Museu de la Catedral

Equipaments

- 1, Policia Local
- 2, Teatre Xesofortessa
- 3, Centre Cultural Sa Calatrava
- 4, Centre Social Ciutat Antiga (Botons)
- 5, Residència Privada Ancians
- 6, Serveis Socials

Altres punts esmentats

- 1, Building Calatrava
- 2, Ca meva
- 3, Local d'en Joanet
- 4, Promoció "Sa Fàbrica"
- 5, Kuhn Foundation
- 6, Botons 10
- 7, Cases Militars
- 8, Ses Voltes
- 9, Ca'n Toni
- 10, Ca'n Liberto
- 11, Promoció "D'alt Murad"
- 12, Torres del Temple
- 13, Promoció "Botons"
- 14, Ca'n Edi
- 15, Ca na Jeannette
- 16, Quarter d'Intendència
- 17, Ca'n Pou

○ Existent □ Desaparegut

Apèndix fotogràfic

Figures 1/3/5/6/7/8/9/10/11 © Es pardalet soterrani
Figures 2/17/21/23 © Amazigh
Figures 4/12/13/14/15/16/18/19/20/22 © Franquesa & Morell

Figura 1: el carrer Berard (circa 1975)

Figura 2: el carrer Berard (2004) travessat pel Club d'Esplai

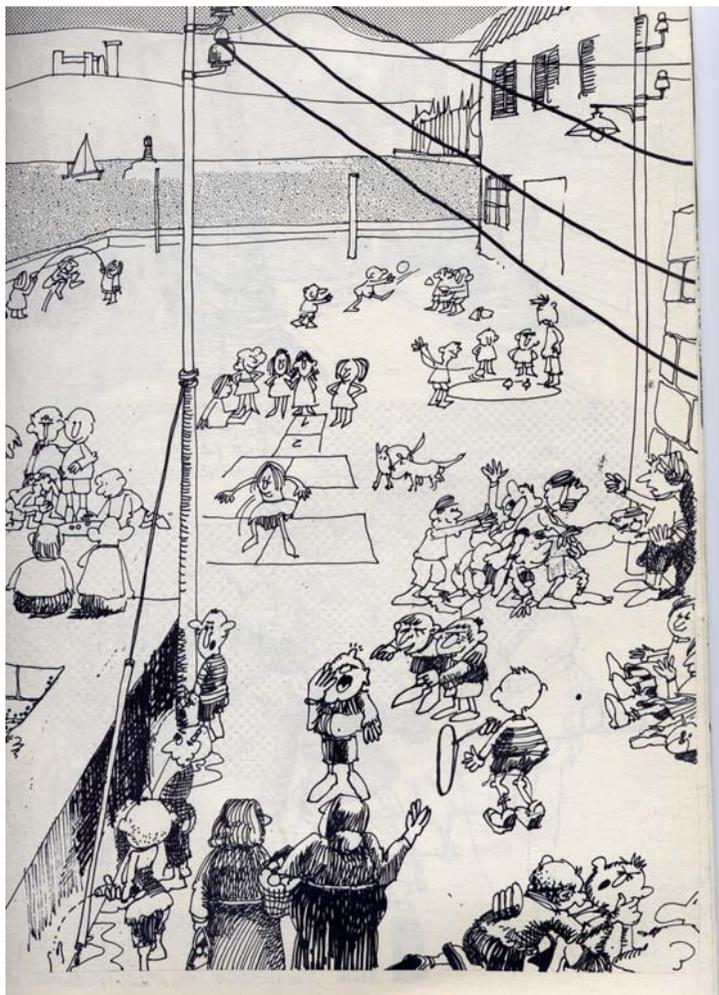

Figura 3: jocs a Dalt Murada

Figura 4: Dalt Murada, fa uns dies.

Figura 5: Els Leones. En Toni, 'el president', a l'esquerra amb coll de pic.

Figura 6: S'Alfombrera és apropiada com a centre social i esdevé Sa Fàbrica

Figura 7: Dalt Murada, punt central de les Festes de Sa Calatrava de 1976

Figura 8: cercavila pel carrer Calatrava (?).

Figura 9: enramellades les parets del barri superen els seus mals

Figura 10: festes i activitat a la Plaça de Sant Jeroni

Figura 11: Façana de Sa Calatrava (circa 1990)

Figura 12: Façana a mitjans 2004

Figura 13: pintades contra la promoció de Dalt Murada. Fixeu-vos en el cartell.

Figura 14: turistes culturals (?) mirant els cartells de l'itinerari Urban. En primer terme *S'arbre*.

Figura 15: carrer Calatrava

Figura 16: Passeig per l'Artesania

Figures 16 i 17: l'entrada de Can Miquelot (a dalt) i en Miquelot i en Richard ensenyant el forn de llenya a un grup d'escolars (a sota).

Figura 18: celebració de Sant Joan (2004) a la Plaça del Teatre Xesc Forteza

Figura 19: itinerari patrimonial aturat davant la portalada barroca de l'església de Monti-Sion

Figura 20: Torres del Temple. El portalet a sota la torre de la dreta és la papereria.

Figura 21: pedrera romana trobada en el jaciment de la promoció de Dalt Murada

Figura 22: Sant Jeroni tancada i llesta per a ser enfermigonada

Figura 23: Sant Jeroni ...alliberada? apropiada?